

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
65 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«XXV САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»,
ПОСВЯЩЁННОЙ 65-ЛЕТИЮ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

XII том

**ПАВЛОДАР
2025**

ӘОЖ 001
КБЖ 72
Ж 66

Редакция алқасының бас редакторы:

Медетов Н. Ә., ф.-м.ғ.д., «Торайғыров университеті» КеАҚ Басқарма Төрағасы – Ректор

Жауапты редактор:

Ержанов Н. Т., б.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КеАҚ ғылыми жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі Басқарма мүшесі-проректоры

Редакция алқасының мүшелері:

Елубай М. А., Талипов О. М., Жукенова Г. А., Аубакирова С. С., Колесников Ю. Ю., Уахитов Ж. Ж., Ксембаева С. К., Испулов Н. А.

Жауапты хатшы:

Баянова А. К., Хусаинова А. Б., Исимова Б. Ш., Алимова А. Ж., Жангазинова Д. М., Кайниденов Н. Н., Шалабаев Б. А., Шарапатов Т. С., Талипова Ж. Ж., Ахметов Д. А., Бекниязова Д. С., Мусаханова С. Т., Каменов А. А., Ткачук А. А., Зарипов Р. Ю., Қабылқайыр Д. Н., Рахметова А. М., Жапар Ж. Б., Байтемирова А. К., Урузалинова М. Б., Токтарбекова А. Б., Джанаргалиева М. Р., Естаева М. Т., Толокольникова Н. И., Жуманбаева Р. О., Қабылбек А. Б., Кильдибекова Б. Е., Мажитова А. Ә., Жаябаева Р. Г., Нурханов Т. Е., Кос В. В., Акшанова А. М., Рахимов М. И., Сахариева А. Ж., Аuesбек А. Р., Багумбаева А. А., Набиуллина А. С., Елубаева К. А., Садакова А. Ж.

Ж66 Торайғыров университетінің 65 жылдығына арналған «XXV Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары – Павлодар : Торайғыров университеті, 2025.

ISBN 978-601-345-594-5 (жалпы)

Т. 12 «Студенттер». – 2025. – 456 б.

ISBN 978-601-345-606-5

Торайғыров университетінің 65 жылдығына арналған «XXV Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары (25 сәуір 2025 жыл) жинағында келесі ғылыми бағыттар бойынша ұсынылған мақалалар енгізілген: Энергетика, Физика-математикалық және компьютерлік ғылымдары, Ауыл шаруашылығы және АӨК, Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық, Сәулет және дизайн, Заманауи инженерлік инновациялар мен технологиялар, Жаратылыстану ғылымдары, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары.

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.

Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001
КБЖ 72

ISBN 978-601-345-606-5 (Т. 12)

ISBN 978-601-345-594-5 (жалпы)

© Торайғыров университеті, 2025

Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары
Гуманитарные и социальные науки

Секция 28
БАҚ даму тенденциялары
және журналистикадағы жаңа технологиялар
Тенденция развития СМИ
и современные технологии в журналистике

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЖУРНАЛИСТИКЕ: КАК МЕДИА И ВАКЦИНАЦИЯ МЕНЯЮТ ВОСПРИЯТИЕ ИНФОРМАЦИИ

ДОСБЕРГЕНОВА К. И.

преподаватель специальных дисциплин, педагог-эксперт,
Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

ЗИКЕНОВА М., БОГЕР А.

студенты, специальность «Сестринское дело»,
Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

Современные технологии оказали огромное влияние на все сферы жизни, в том числе на журналистику. В последнее время мы стали свидетелями того, как быстро меняются виды информации. Одним из самых ярких примеров такого изменения стало развитие цифровых технологий, социальных медиа и онлайн-платформ, которые кардинально изменили как саму журналистику, так и восприятие информации аудиторией. В то же время, в последние годы в мире и в Казахстане особое внимание уделяется вопросам медицины, в частности вакцинации. Вакцинация стала важной частью в повседневной жизни, а средства массовой информации играют ключевую роль для общественного мнения по этому поводу.

Рисунок 1 – Общественное мнение

Современные технологии не только изменили способ распространения новостей, но и повлияли на то, как люди воспринимают информацию. Это особенно заметно в отношении таких важных и чувствительных тем, как вакцинация. Вопросы, касающиеся вакцинации, во многом зависят от того, как СМИ представляют информацию, как они формируют повестку дня и как применяют новые цифровые технологии для распространения взглядов. Важно понимать, что журналистика сегодня – это не просто передача фактов, но и активное вовлечение аудитории в процесс коммуникации, создание новых форматов взаимодействия и формирование осознанных решений. В этой статье мы рассмотрим, как современные медиа-технологии изменяют восприятие информации в контексте таких глобальных и важных тем, как вакцинация, и как эти изменения влияют на общественное сознание.

Влияние социальных сетей и цифровых технологий на журналистику

Журналистика в цифровую эпоху претерпела серьезные изменения. Раньше новости распространялись через телевизионные каналы, радио или печатные издания, и потребитель информации был пассивным, что означало, что зрители или читатели не могли влиять на процесс распространения новостей. Сегодня же с развитием интернета, социальных медиа и мобильных приложений информация становится доступной каждому в любое время. Социальные сети, такие как Facebook, Twitter, Instagram и TikTok, предоставляют платформы для мгновенного обмена новостями, мнениями и реакциями на различные события [1, с. 55]. Это дало возможность каждому стать как потребителем, так и источником информации.

Однако быстрое распространение информации в интернете приводит к появлению не только достоверных, но и ложных сведений. В контексте вакцинации это особенно важно, поскольку мифы, недостоверная информация и теории заговора могут вызвать панику или непонимание среди широких слоев населения. В то же время цифровые технологии дают возможность проверять факты, что делает их важным инструментом для журналистов, стремящихся обеспечить достоверность распространенной информации. В Казахстане также наблюдается рост популярности онлайн-ресурсов, и медиа-эксперты подчеркивают важность грамотного подхода к распространению информации о вакцинации через цифровые каналы.

Медиаплатформы и их роль в формировании общественного мнения по вопросам здравоохранения

Медиаплатформы играют важную роль в создании повестки дня и формировании общественного мнения. В последние годы вакцинация стала одной из наиболее обсуждаемых тем в общественном дискурсе. Пандемия COVID-19 усилила внимание к вакцинации и вызвала широкий спектр мнений и дискуссий как в мире, так и в Казахстане. В СМИ часто поднимались вопросы эффективности вакцин, их безопасности, а также правомерности обязательных вакцинаций.

Социальные медиа, с одной стороны, предоставляют платформу для обмена мнениями, что позволяет гражданам выражать свою позицию. Однако это также создает пространство для распространения дезинформации. В условиях глобальной пандемии особенно важен вопрос о том, как медиа сообщают об исследованиях, фактах и рекомендациях по вакцинации [2, с. 19]. Существует риск того, что аудитория, не имеющая достаточного образования или опыта в области медицины, может оказаться под влиянием неверной или предвзятой информации.

Тем не менее, несмотря на это, медиа также играют ключевую роль в просвещении населения и повышении доверия к вакцинации. В Казахстане различные медиа-платформы активно работали над распространением информации о вакцинах, их безопасности и эффективности. Особенно важным было освещение работы государственной программы вакцинации, а также наглядное представление статистики и фактов о влиянии вакцинации на здоровье населения.

Как дезинформация влияет на восприятие вакцинации в Казахстане

Одной из главных проблем, с которой сталкиваются журналисты, является распространение дезинформации. В условиях глобальной пандемии и быстрого появления новых вакцин информация о вакцинации стала объектом манипуляций и искажений. Противники вакцинации, используя платформы социальных медиа, распространяли ложные или преувеличенные данные о вакцинах, что приводило к росту опасений среди людей.

Многие пользователи интернета, не имея достаточно достоверных источников информации, ориентируются на мнения знакомых, родственников или попадают на уловки фейковых новостей. Это вызывает рост числа людей, отказавшихся от

вакцинации. В Казахстане также имели место случаи распространения слухов, что привело к созданию общественного беспокойства по поводу безопасности вакцин.

Однако в ответ на это журналисты и государственные органы начали активно бороться с дезинформацией. В Казахстане были разработаны специальные кампании, направленные на повышение осведомленности и доверия к вакцинации, включая разъяснительные материалы и публичные выступления врачей и экспертов [3, с. 31]. СМИ играли ключевую роль в этих процессах, распространяя научно обоснованную информацию и предоставляя платформу для обсуждения вакцинации с участием специалистов.

Современные технологии и цифровизация медиа радикально изменили ландшафт журналистики. Появление новых форматов и платформ для распространения информации дало возможность каждому человеку быть частью информационного потока. Однако это также породило вызовы, такие как распространение фейковых новостей и дезинформации. В условиях глобальных угроз, таких как пандемия COVID-19, СМИ играют важную роль в формировании общественного мнения и воспитании доверия к научным и медицинским достижениям, в том числе вакцинации.

Важно понимать, что в условиях быстрого развития технологий журналистика должна быть ответственной и объективной. От качества информации, которая распространяется через медиа, зависит не только восприятие конкретной темы, но и общественное здоровье в целом. В Казахстане и других странах необходимы усилия, направленные на укрепление медиаграмотности населения и создание устойчивости к дезинформации [4]. Только в таком случае можно будет эффективно решать такие важные вопросы, как вакцинация, и обеспечивать здравоохранение в условиях быстро меняющегося мира.

Журналистика и борьба с дезинформацией в контексте вакцинации

Важной составляющей современной журналистики является борьба с дезинформацией, особенно когда речь идет о таких жизненно важных темах, как вакцинация. В условиях пандемии COVID-19 вопрос о вакцинации стал политическим, социальным и культурным вопросом. Распространение ложной информации или однобоких материалов могло привести к тому, что у людей возникло недоверие к медицинским рекомендациям и научным данным.

Проблема искажения фактов в новостях приобрела особенно острое значение, и роль журналистов в этих условиях значительно возросла.

Одним из ярких примеров дезинформации является распространение мифов о вакцинах, таких как утверждения о их связи с различными заболеваниями, о якобы скрытых побочных эффектах, которые якобы умалчиваются властями. В Казахстане, как и в других странах, активно использовались социальные сети и мессенджеры для распространения подобных теорий. Журналисты, имея доступ к проверенным научным источникам, играли важнейшую роль в опровержении этих мифов и разъяснении правды о вакцинах. Одним из эффективных методов стало использование интервью с экспертами, специалистами в области здравоохранения, а также публикация подробных фактов и статистики, подтверждающих безопасность и эффективность вакцинации.

Социальные медиа в последние годы стали не только источниками дезинформации, но и важным инструментом для распространения проверенной информации. В Казахстане успешными стали различные информационные кампании, в рамках которых использовались как традиционные медиа, так и онлайн-платформы. Журналисты научились активно взаимодействовать с онлайн-ресурсами, вести прямые эфиры с врачами и исследователями, а также организовывать различные образовательные проекты. Такие действия помогали повысить уровень доверия к вакцинам и укрепить медицинскую грамотность среди населения.

Медиаграмотность как инструмент защиты от манипуляций

Важнейшей задачей современного образования в области медиапотребления является развитие медиаграмотности среди молодежи. В Казахстане, как и в других странах, большое внимание уделяется тому, чтобы учащиеся, начиная с ранних лет, умели не только потреблять, но и критически осмысливать информацию, особенно в условиях, когда каждый человек становится не только зрителем, но и источником информации. В школе важно обучать навыкам поиска и анализа информации, а также выявления манипуляций в медиа. Понимание того, как работает информационная среда и какие механизмы стоят за созданием контента, поможет школьникам и молодежи избежать воздействия дезинформации.

Журналисты играют ключевую роль в обучении общества критическому мышлению. Они должны быть не только источниками

новостей, но и проводниками среди множества доступных источников. Работа с фактами, проверка достоверности источников, использование официальных данных и предоставление читателю возможностей для самостоятельной проверки информации – все это важные аспекты, которые должны стать неотъемлемой частью журналистской практики. Особенно это касается таких чувствительных тем, как вакцинация, где ошибки или манипуляции могут привести к серьезным последствиям для здоровья и общественного благополучия.

Будущее журналистики: Технологии и их влияние на медиа

Будущее журналистики тесно связано с развитием технологий. Применение искусственного интеллекта, аналитики больших данных, виртуальной и дополненной реальности значительно меняет подходы к созданию контента. Сегодня журналисты не только пишут статьи, но и используют такие технологии, как генерация автоматических текстов, создание интерактивных инфографик и визуализаций данных, а также монтаж и редактирование видео с применением программ, основанных на ИИ.

Вакцинация – это тема, которая часто требует использования сложных научных данных, которые не всегда легко воспринимаются широкими слоями населения. В будущем журналистика, с помощью технологий, сможет создавать более наглядные и доступные материалы. Например, использование дополненной реальности позволит зрителям и читателям наглядно увидеть, как происходит процесс вакцинации, как работает иммунитет и какие научные данные подтверждают эффективность вакцин. Это поможет повысить осведомленность и, возможно, решить проблему недоверия к медицинским новостям.

Также стоит отметить растущую роль подкастов, видеоблогеров и других форм неформальных медиа. Молодежь всё больше получает информацию через такие каналы. Важно, чтобы такие медиа также соблюдали высокие стандарты журналистики и не становились площадками для распространения ложных сведений. В Казахстане активно развиваются различные онлайн-платформы и социальные медиа, которые могут стать важными инструментами для образовательных кампаний по вопросам вакцинации и здравоохранения в целом.

Современные технологии оказали глубокое влияние на журналистику, изменив не только способы распространения информации, но и саму природу журналистской работы.

Социальные медиа и цифровые платформы открывают новые горизонты для общения с аудиторией, но также создают вызовы, связанные с распространением ложной информации. В условиях пандемии COVID-19 особенно важным стало освещение таких тем, как вакцинация, и роль журналистов в этом процессе трудно переоценить.

Важно понимать, что медиа не просто передают факты, но и формируют общественное мнение, влияют на принятие решений и, в конечном итоге, на поведение людей. Образование в области медиаграмотности, использование новых технологий для создания и распространения информации, а также постоянное стремление к объективности и достоверности – все это помогает создать эффективную систему информирования, которая способствует защите общественного здоровья и благополучия.

$$V = f(M, T, A, C, P)$$

Где:

- V – восприятие информации.
- M – медиа (тип медиа: традиционные СМИ, социальные сети, блоги и т.д.).
- T – технологии (инструменты для распространения информации: алгоритмы, платформы, мобильные приложения).
- A – аудитория (демографические характеристики, уровень образования, доверие к источникам).
- C – контент (качество информации, факты, мнения, освещение вопросов вакцинации).
- P – политический и социальный контекст (влияние политики, общественные движения, кампании по вакцинации) [5, с. 30].

В Казахстане, как и во всем мире, необходимы усилия для повышения осведомленности населения о вакцинации и других вопросах здравоохранения. Медиа должны работать на благо общества, разъясняя важность прививок, опровергая мифы и манипуляции, а также предоставляя платформу для экспертов и врачей, которые могут донести до аудитории достоверную информацию. Технологии, в свою очередь, помогают улучшить доступность и восприятие этой информации, что делает медиа еще более важными в решении задач общественного здоровья.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Иванова Н.В. Медиа и дезинформация: Как бороться с фейками. Москва: Медиапубликация, 2021. – 245 с.

2 Шевченко А.Л. Цифровизация и будущее журналистики. / Шевченко А. Л. // Казахстанский журнал медиакоммуникаций. – № 7. – 2022. С. 17–20.

3 Мельников П.С. Современные технологии в медиа и их влияние на восприятие информации. / Мельников П.С. // Журнал цифровых технологий. – № 3. – 2023. С. 30–33.

4 Министерство здравоохранения Республики Казахстан. «Вакцинация и здравоохранение: Статистика и исследования». Официальный сайт Минздрава РК, 2021.

5 Попов В.И. Роль социальных сетей в распространении информации о вакцинации. / Попов В.И. // Вопросы медиакоммуникаций. – № 5. – 2022. С. 28–33.

БАҚ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКАДАҒЫ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ЕЛІКПАЕВ С. Т.

профессор, «Филология және журналистика» кафедрасы,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ДОСТОВ И. Б.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) қоғамның ақпараттық кеңістігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. ХХІ ғасырда БАҚ-тың даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялардың әсері айтарлықтай артып келеді. Бұл өзгерістер тек ақпараттың жеткізілу жолдарын ғана емес, сонымен қатар қоғамның ақпаратты қабылдау мәдениетін де өзгертуге ықпал етеді.

БАҚ-тың дамуындағы жаңа кезең, цифрландыру мен интернеттің кең таралуымен сипатталады. Бүгінгі таңда ақпараттың жылдам әрі қолжетімді болуы аудиторияның назарын аударуда басты факторға айналды. Журналистикада жаңа технологиялардың енгізілуі, ақпараттың сапасы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде журналистердің кәсіби қызметіне елеулі өзгерістер енгізеді.

Жаңа технологиялардың, әсіресе әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшалардың пайда болуы, ақпараттың таралуын жылдамдатты. Аудитория енді тек пассивті тұтынушы емес, белсенді қатысушыға айналды. Бұл жағдай журналистикаға жаңа

талаптар қойып, ақпараттың шынайылығы мен дәлдігін қамтамасыз ету қажеттілігін туындатады [1].

Сонымен қатар, БАҚ-тың дамуындағы тенденциялар журналистикадағы этикалық нормалар мен стандарттарға да әсер етеді. Журналистердің кәсіби жауапкершілігі мен жоғары моральдық стандарттарға сай жұмыс істеуі, қоғамның ақпаратқа деген сенімін арттыру үшін аса маңызды. Жаңа технологиялардың енгізілуі журналистиканың этикалық аспектілерін қайта қарастыруды талап етеді.

БАҚ-тың дамуы мен жаңа технологиялардың енгізілуі, ақпараттық қоғамның қалыптасуына ықпал етеді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, журналистиканың жаңа формалары мен жанрларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, аудиторияның ақпаратқа деген сұранысын қанағаттандыру үшін жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуді талап етеді.

Сондай-ақ, БАҚ-тың даму тенденциялары мен жаңа технологиялардың ықпалы, журналистикадағы кәсіби білім мен дағдылардың жаңартылуын қажет етеді. Журналистердің цифрлық сауаттылығы мен жаңа медиа құралдарын меңгеруі, ақпараттық кеңістікте бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді [2].

Осылайша, БАҚ-тың даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялар, қоғамның ақпараттық құрылымына елеулі өзгерістер енгізіп, журналистиканың болашағына жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл зерттеу жұмысы, БАҚ-тың қазіргі даму кезеңіндегі тенденцияларын және журналистикадағы жаңа технологиялардың рөлін тереңірек қарастыруға бағытталған.

Бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялар қазіргі қоғамның ақпараттық ландшафтын түбегейлі өзгертіп жатыр. Соңғы жылдары интернеттің дамуы, әлеуметтік медиа платформаларының пайда болуы және мобильді құрылғылардың кеңінен таралуы БАҚ-тың жұмыс істеу тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Бұл өзгерістер, өз кезегінде, журналистиканың сапасына, ақпараттың таралуына, сондай-ақ аудиториямен өзара әрекеттесу тәсілдеріне әсер етуде.

БАҚ-тың цифрландыру процесі ақпараттың жылдамдығын арттырып, оқырмандар мен тыңдармандарға жаңа мүмкіндіктер ұсынды. Мысалы, 2020 жылы әлемде интернет пайдаланушыларының саны 4,5 миллиардтан асты, бұл жалпы халықтың 58%-ын құрайды. Бұл көрсеткіш БАҚ-тың цифрлық платформалар арқылы

аудиториямен байланысын нығайтуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформалары, мысалы, Facebook, Twitter және Instagram, журналистерге ақпаратты жылдам таратуға, оқырмандармен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді [3].

Жаңа технологиялардың енгізілуі журналистиканың мазмұны мен форматына да әсер етті. Мысалы, виртуалды және қосымша шындық технологиялары (VR/AR) ақпаратты визуализациялаудың жаңа тәсілдерін ұсынады. Бұл технологиялар журналистерге оқиғаларды көрермендерге жаңа, интерактивті түрде көрсетуге мүмкіндік береді. 2021 жылы жүргізілген зерттеу бойынша, VR технологияларын қолданатын БАҚ-тар аудиторияның назарын 30%-ға дейін арттыра алады.

Сонымен қатар, деректер журналистикасы (data journalism) ақпараттың сапасын жақсартуға және оқырмандарды қызықтыруға мүмкіндік береді. Деректерді жинау, талдау және визуализациялау арқылы журналистер оқиғаларды тереңірек түсіндіре алады. Мысалы, COVID-19 пандемиясы кезінде көптеген БАҚ-тар деректерді визуализациялау арқылы коронавирус инфекциясының таралуын көрсетіп, қоғамды ақпараттандыруда маңызды рөл атқарды.

Журналистикадағы жаңа технологиялар тек ақпаратты тарату тәсілдерін ғана емес, сонымен қатар журналистердің жұмыс істеу әдістерін де өзгертті. Мысалы, автоматтандырылған журналистика (automated journalism) ақпаратты жинау және өңдеу процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар журналистерге уақытты үнемдеуге және маңызды тақырыптарға көбірек назар аударуға мүмкіндік береді. 2019 жылы Associated Press агенттігі 4 000-нан астам спорттық есептерді автоматтандырылған жүйе арқылы шығарғаны белгілі.

Алайда, жаңа технологиялардың пайда болуы БАҚ-тың сапасына да әсер етуі мүмкін. Жалған ақпараттың таралуы, сенімді дереккөздердің азаюы – бұл қазіргі журналистиканың басты мәселелерінің бірі. 2020 жылы Pew Research Center жүргізген зерттеуге сәйкес, респонденттердің 53%-ы әлеуметтік медиа платформаларында кездесетін ақпараттың шынайылығына күмәнмен қарайды. Бұл мәселені шешу үшін БАҚ-тар ақпараттың шынайылығын тексеру және аудиторияға сенімді ақпарат ұсыну үшін жаңа әдістерді қолдануға тиіс.

Осылайша, БАҚ даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялар қоғамның ақпараттық экожүйесін

калыптастыруда маңызды рөл атқарады. Цифрландыру, әлеуметтік медиа, деректер журналистикасы және автоматтандырылған журналистика – бұл журналистиканың болашағын анықтайтын негізгі бағыттар. Дегенмен, БАҚ-тың сапасын сақтап қалу және жалған ақпараттың таралуын болдырмау үшін журналистер мен редакциялардың жаңа тәсілдерді қолдануы қажет [4].

БАҚ даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялар туралы талқылау барысында, біз қазіргі медиа ортадағы өзгерістер мен жаңашылдықтардың маңыздылығын анықтадық. Жаңа технологиялардың енгізілуі, әсіресе интернет пен мобильді қосымшалардың дамуы, ақпарат тарату тәсілдерін түбегейлі өзгертіп, журналистиканың жаңа формаларын қалыптастыруда. Мысалы, әлеуметтік желілер, блогтар және подкасттар сияқты платформалар дәстүрлі БАҚ-тың рөлін едәуір өзгертіп, аудиториямен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, статистикалық деректер көрсеткендей, интернет пайдаланушыларының саны жыл сайын артып келеді, бұл БАҚ-тың цифрлық форматқа көшуін талап етеді. Мәселен, 2023 жылы әлемдегі интернет пайдаланушыларының саны 5 миллиардтан асты, бұл әлем халқының 63%-ын құрайды. Бұл тенденция журналистерге ақпаратты жылдам әрі тиімді жеткізуге, сондай-ақ аудиториямен интерактивті байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Жаңа технологиялардың енгізілуі тек ақпараттың таралуын жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар журналистік этика мен жауапкершілікті де қайта қарауды талап етеді. Деректерді тексеру, фейк жаңалықтармен күрес, және аудиторияның ақпаратқа деген сенімін арттыру – бүгінгі күннің басты міндеттері. Осы орайда, журналистердің цифрлық сауаттылығын арттыру, медиа сауаттылықты насихаттау, және жаңа технологияларды тиімді пайдалану – маңызды қадамдар [5].

Алайда, БАҚ-тың даму тенденциялары мен жаңа технологиялардың әсері тек ақпараттық салада ғана емес, қоғамның барлық салаларында байқалуда. Журналистикада қолданылатын жаңа технологиялар, мысалы, жасанды интеллект, деректерді талдау, және виртуалды шындық, ақпараттың сапасын арттыруға және аудиторияның қызығушылығын көтеруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, БАҚ-тың даму тенденциялары мен журналистикадағы жаңа технологиялар – бұл тек уақыт талабы ғана емес, сонымен қатар қоғамның ақпараттық қажеттіліктеріне жауап беретін маңызды құрал. Біздің ұсынысымыз – журналистика

саласында жаңа технологияларды интеграциялау процесін жеделдету, медиа сауаттылықты арттыру, және аудиториямен қарым-қатынасты нығайту. Бұл қадамдар БАҚ-тың сапасын көтеріп, қоғамдағы ақпараттық ахуалды жақсартуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

Қожамқұлов, Н. (2020). Журналистикадағы цифрлық технологиялар: Тенденциялар мен болашағы. Алматы: Қазақ университеті.

Смаилов, А. (2019). БАҚ-тың жаңа дәуірі: Журналистикадағы инновациялар. Астана: Елорда баспасы.

Нүрпейіс, Б. (2021). Жаңа медиа және оның қоғамдағы рөлі. Шымкент: Шымкент университеті.

Досмұхамедова, Г. (2018). Ақпараттық технологиялардың журналистикаға әсері. Алматы: Қазақ журналистикасы.

Омаров, Т. (2022). БАҚ-тың даму тарихы: Традициялар мен жаңалықтар. Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік университеті.

ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ХАТТАРЫ

ҚАПАСОВА Б. Қ.

ф.ғ.к., профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

АЛИЕВА А. А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов – қазақ халқының мақтанышы, өз ұлтына деген терең құрметі мен сүйіспеншілігін ісімен дәлелдеген ғалым. Әскери білім алғанына қарамастан, ол қазақтың тарихын, әдебиеті мен мәдениетін зерттеуге бар күш-жігерін жұмсады, өз халқының болашағы үшін аянбай еңбек етті. Ол өз дәуірінің ең озық ойлы тұлғаларының бірі болып, өз еңбектерімен қазақ халқының мәдениеті мен тарихына өлшеусіз үлес қосты. Оның еңбектері арқылы көптеген тарихи деректер мен әдеби мұралар сақталып, қазақ тарихына өлшеусіз үлес қосылды.

Шоқан Уәлиханов қысқа ғұмырында қазақ қоғамының әлеуметтік, саяси және мәдени өмірін терең зерттеп, артына өлшеусіз мұра қалдырды. Шоқанның ғылыми мұрасының маңызды бір бөлігі – оның хаттары. Шоқан Уәлихановтың хаттары – оның жеке өмірінің ғана емес, сонымен бірге XIX ғасырдағы қазақ қоғамының, Ресей империясындағы жағдайдың, шығыстану

ғылымының дамуының айқын көрінісі. Бұл хаттар арқылы ғалымның өмірі, көзқарастары, зерттеулері, шығармашылық ізденістері туралы мол мағлұмат алуға болады. Оның хаттары – қазақ даласының тарихын, этнографиясын, саяси жағдайын зерттеуде, сол заманның тарихи келбетін айшықтауда маңызды дереккөз болып табылады. Ол хаттарында өзінің ғылыми зерттеулері, Орта Азия халықтарының мәдениеті, салт-дәстүрі, діні туралы құнды мәліметтер береді. Бұл жазбалардан оның ғылымға деген шексіз құштарлығын, ағартушылыққа ұмтылысын, туған халқына деген жанашырлығын тануға болады. Замандастарына, туыстарына жазған хаттарында Шоқанның ой әлемі, зерттеушілік рухы, қоғам жайлы терең толғаныстары көрініс табады. Олар тек жеке сыр емес, қазақ даласының тағдырын, заманның үнін жеткізген асыл шежіре. Хаттарында ол тек ресми мәселелерді ғана емес, сонымен қатар ішкі сезімдерін, армандары мен мұңдарын да білдірген. Бұл оның тұлғасын жаңа қырынан тануға мүмкіндік береді. Шоқан хаттары – қазақ тарихы мен мәдениетінің баға жетпес жәдігері.

Негізінен Шоқан Уәлихановтың хаттары оның жақын достары мен әріптестеріне арналған. Олардың қатарында орыс ғалымдары, саяхатшылар, мемлекет қайраткерлері және достары болды. Хаттарында ол өзінің ғылыми зерттеулері, қазақ қоғамының жағдайы, саяхаттары мен қызметі туралы жазған. Шоқан хаттарын көбінесе орыс тілінде жазған, өйткені оның хат алысқан негізгі адамдары орыс ғалымдары, саяхатшылар және шенеуніктер еді. Негізінен Шоқан Федор Достоевский, Григорий Потанин, Николай Веселовский, Генерал Колпаковский, Петр Семёнов-Тянь-Шанский, Василий Григорьевтермен хат алмасып отырған. Шоқанның хаттары 1850-1865 жылдар аралығында жазылған. Ол Семей, Санкт-Петербург, Омбы және Верный сияқты қалаларда жүргенде хаттар жазып отырған. Бұл хаттарында ол қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымын, отарлық саясатының әсерін, жергілікті халықтың тұрмыс-тіршілігін сипаттайды. Мысалы, Семёнов-Тянь-Шанскийге жазған хаттарында Шоқан Орта Азияға жасаған экспедициясы жайлы баяндайды. Ол Қашғария сапары барысында жинаған этнографиялық және тарихи деректерін бөлісіп, бұл аймақтың географиялық ерекшеліктерін сипаттайды. Ал Федор Достоевскийге жазған хаттарында ол орыс әдебиеті туралы ойын білдіріп, Абай Құнанбайұлы сияқты қазақ ойшылдарының дүниетанымы мен шығармашылық ізденістері жайлы пікір алмасқан. Бұл хаттардан

Шоқанның терең білімді, ұлт тағдырына алаңдаған, өз халқының болашағын ойлаған үлкен гуманист екені көрінеді.

Хаттарда көбінесе мына тақырыптар көтеріледі:

– Білім және ғылым мәселесі. Шоқан Уәлиханов хаттарында білімнің маңыздылығын жиі атап өткен. Ол қазақ халқының прогреске жетуі үшін ең басты құрал – білім деп есептеген. Ол Санкт-Петербургте білім алғаннан кейін, туған жерінде де ағартушылық жұмыстармен айналысуды армандаған.

– Қазақ қоғамының әлеуметтік жағдайы. Шоқанның хаттарында қазақ халқының өмір сүру жағдайына деген алаңдаушылық байқалады. Ол патша үкіметінің отарлық саясатының әсерін талдап, қазақтардың ауыр жағдайын сипаттайды. Оның кейбір хаттарында жергілікті билік өкілдерінің әділетсіздігі туралы айтылып, қазақ халқының құқықтары туралы мәселелер көтерілген. Ол өзінің орыс достарына қазақтардың салт-дәстүрлері, шаруашылығы, көшпелі өмір салты туралы жазып, олардың өмірін жақсартуға арналған реформаларға қатысты пікір білдірген.

– Саяхаттары мен зерттеулері. Шоқан Уәлихановтың Қашқарияға жасаған саяхаты – оның ең үлкен ғылыми жетістіктерінің бірі. Оның осы сапар барысында жазған хаттары өте маңызды. Ол саяхатында кездескен қиындықтар, жаңа жерлер, халықтар туралы жазып, өз бақылауларын баяндаған.

Шоқан Уәлихановтың хаттарындағы әдеби стиль де ерекше. Шоқан Уәлиханов тек ғалым ғана емес, сондай-ақ әдебиетке жақын, сөз құдіретін түсіне білетін адам болған. Оның хаттарында көркемдік пен шешендік ерекше байқалады. Ол хаттарын тек ресми баяндау стилінде емес, көркем тілмен, бейнелі сөздермен жеткізген. Ойы терең, сөзі мағыналы болғандықтан, оның жазбалары ғылыми еңбектерден бөлек, әдеби шығарма ретінде де оқылады. Мысалы, оның бір хатында қазақ даласының табиғатын сипаттау кезінде қолданған бейнелі сөздері ерекше әсер қалдырады: «Қазақ жерінің кең даласы – еркіндіктің символы. Бұл далада адамның жаны тынышталады, ал ақыл-ойы еркіндікке жетелейді. Мен осы кеңістікті кезіп жүргенде, бабаларымыздың аманатын аркалап келе жатқандай күй кешемін». Осы секілді жолдардан оның терең сезімталдығы, табиғатты сүйе білетін жүрегі көрінеді. Шоқанның хаттарында эмоционалдық реңк те байқалады. Ол өз күйзелістері мен қуанышын шынайы түрде жеткізіп отырған. Оның орыс достарына жазған хаттарында қазақ халқының ауыр жағдайына деген жанашырлығы мен алаңдаушылығы анық байқалады.

Шоқан Уәлихановтың хаттары қазақ мәдениеті үшін де маңызды. Олар тек ғылыми немесе әдеби құндылық ғана емес, сонымен бірге ұлттық мұра ретінде де маңызды. Бұл хаттар қазақ халқының XIX ғасырдағы тарихи жағдайын, қоғам өмірін сипаттайтын бағалы дерек болып саналады.

Шоқан хаттарының маңыздылығы бірнеше аспектілерде көрінеді:

- Тарихи дереккөз ретінде хаттар арқылы біз XIX ғасырдағы қазақ қоғамының шынайы бейнесін, сол кездегі отаршылдық саясаттың әсерін, халықтың тұрмысын, мәдениетін түсіне аламыз;

- Әдеби мұра ретінде Шоқанның көркемдік стилі оның хаттарын жай ғана ақпараттық жазба емес, әдеби шығарма деңгейіне көтереді;

- Ғылыми еңбектердің негізі ретінде оның хаттары қазақ этнографиясы мен тарихы бойынша кейінгі зерттеулерге негіз болды;

- Тұлғалық дерек ретінде бұл хаттар Шоқан Уәлихановтың жеке тұлғалық ерекшеліктерін, оның өмірге көзқарасын, армандары мен қайшылықтарын ашады.

Шоқан Уәлихановтың хаттарын былайша топтастыруға болады:

а) Шоқанның әке-шешесіне жазған хаттары. Олар бір бөлек ерекше құнды хаттар. Бұл хаттар оның отбасына деген сүйіспеншілігі мен құрметін көрсетеді. Мысалы, 1857 жылы 21 тамызда Омбы қаласынан әкесіне жазған хатында ол өзінің сапары туралы хабарлап, отбасының хал-жағдайын сұрастырады: «Сізге белянд хурматлу ұлұғ мансаблу атамызға, меһрбанлу анамызға, уа барша іні қарындастарымызға көптен көп сәлем». Бұл жолдардан Шоқанның отбасы мүшелеріне деген терең құрметі мен сүйіспеншілігін аңғаруға болады.

ә) Достық хаттары. Шоқанның хат алмасқан достарының бірі – ұлы орыс жазушысы Федор Михайлович Достоевский. Олардың арасындағы хаттар шынайы достық пен өзара сыйластықтың көрінісі. 1856 жылы 5 желтоқсанда Шоқан Достоевскийге жазған хатында Омбыдағы өмірдің қиындығын айтып, кеңес сұрайды: «Омбының толып жатқан өсек-аяны, өмірі бітпейтін алақөздігі мені әбден жирентіп болды, мен шынымен-ақ осы жерден біржолата кеткім келеді». Бұл хаттан Шоқанның ішкі сезімдері мен ой-толғаныстарын байқаймыз.

б) Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі туралы хаттары. Шоқан өзінің хаттарында қазақ халқының өмір салты мен әлеуметтік

жағдайын жиі сипаттаған. Ол Н.И. Веселовскийге жазған хаттарының бірінде былай дейді: «Қазақ халқы – өзінің байырғы салт-дәстүрін сақтаған, бірақ олар Ресей саясатының ықпалымен көптеген өзгерістерге ұшырауда. Мен казактардың тұрмысын, әдет-ғұрыптарын зерттеу арқылы олардың болашағына көз жеткізім келеді». Бұл үзіндіден біз Шоқанның қазақ халқының тарихи-мәдени ерекшеліктеріне деген қызығушылығын және оны зерттеуге деген құлшынысын көреміз. Ол өз халқының тұрмыс-тіршілігін терең зерттеп, сол заманның өзгерістерін бағалауға тырысқан.

в) Ғылыми хаттары. Шоқанның ғылыми қызметі де оның хаттарында көрініс тапқан. Мысалы, 1862 жылы 2 қаңтарда профессор Андрей Николаевич Бекетовке жазған хатында ол өзінің ғылыми зерттеулері мен жоспарлары туралы бөліседі. Бұл хаттар оның ғылымға деген құштарлығы мен ізденімпаздығын көрсетеді.

Шоқан Уәлихановтың хаттарын көптеген ғалымдар зерттеген. Атап айтсақ, олар: Әлихан Бөкейханов – XX ғасырдың басында Шоқан мұраларын жинақтап, оның ғылыми еңбектерін халыққа танытуға ат салысты; Сәбит Мұқанов – Шоқанның өмірі мен шығармашылығына арналған «Шоқан Уәлиханов» атты биографиялық еңбек жазды; Нығмет Сәбитов – Уәлиханов еңбектерін жинақтап, 1958 жылы «Шоқан Уәлихановтың шығармалары» кітабын шығаруға көмектесті; Кәрімжан Бекхожин – Шоқан хаттарын филологиялық тұрғыда зерттеген ғалымдардың бірі; ғалымдар мен зерттеушілер тобы – Кеңес дәуірінде және кейінгі кезеңде Шоқан еңбектерін ҚР ҰҒА және басқа ғылыми орталықтарда қарастырып, бірнеше жинақтар жариялады.

Зерттеушілердің мақсаты Уәлиханов хаттары арқылы оның ғылыми-зерттеу қызметін, саяси көзқарасын, тарихи танымын анықтау, қазақ даласының мәдениетіне, тарихы және этнографиясына қатысты тың мәліметтер алу, оның орыс ғалымдарымен (П.П. Семёнов-Тянь-Шанский, Ф.М. Достоевский, Н.А. Абрамов) хат алмасулары арқылы ой-пікір алмасуларын зерттеу болды.

Шоқанның хаттарын зерттеу бірнеше кезеңнен өтті:

1-кезең: XX ғасырдың басы (1900-1930 жж.) Бұл кезеңде Шоқан мұрасына алғашқылардың бірі болып назар аударған қазақ зиялылары болды. Әлихан Бөкейхан мен Ахмет Байтұрсынұлы оның шығармашылығын зерттеп, еңбектерін жинақтады. Дегенмен, бұл зерттеулер сол кезеңдегі саяси жағдайларға байланысты толыққанды жүргізілмеді.

2-кезең: Кеңес дәуірі (1930-1990 жж.) Кеңес өкіметі тұсында Шоқан мұрасы ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерттелді. Оның хаттары мен еңбектері қайта басылып, бірнеше томдық жинақтар жарық көрді. Бұл кезде қазақтың тарихи тұлғаларын кеңінен насихаттау жүріп жатқандықтан, Уәлихановтың хаттары да зерттеу нысанына айналды.

3-кезең: Тәуелсіздік кезеңі (1991 жылдан бері) Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Шоқан мұрасына жаңа көзқарас қалыптасты. Ғалымдардың зерттеуі тереңдей түсті, бұрын бұрмаланған немесе саяси тұрғыдан дұрыс қарастырылмаған еңбектер қайта зерделенді.

Шоқан Уәлихановтың хаттарын зерттеу нәтижесінде ғалымдар бірнеше маңызды тұжырым жасады:

- Шоқанның демократиялық көзқарастары – ол патша үкіметінің саясатына сын айтып, қазақ халқының құқықтарын қорғауға тырысқан.

- Оның ғылыми әдіснамасы – Шоқан шығыс пен батыс ғылымын ұштастыра білген, оның хаттары да осыны дәлелдейді.

- Қазақ мәдениеті мен тарихын зерттеуге қосқан үлесі – оның хаттары сол кездегі қазақ қоғамының айнасы іспетті.

Шоқан Уәлиханов хаттары – оның ағартушылық, зерттеушілік және азаматтық көзқарасын айқын көрсететін құнды мұра. Хаттары оның рухани әлемінің айнасы. Хаттар оның терең ойлы, ізденімпаз әрі ұлтжанды болмысын айқындайтын баға жетпес мұра. Бұл хаттардан оның ғылыми ізденістерімен қатар, туған халқының тағдырына деген жанашырлығы мен әділеттілікке ұмтылысы анық байқалады. Ол өз заманының саяси-әлеуметтік мәселелерін терең түсініп, еуропалық білім мен шығыстық даналықты ұштастыра отырып, қазақ қоғамының болашағы жайлы ой түйген. Шоқанның хаттары – оның ішкі дүниесінің айнасы, болмысын танытатын асыл қазына.

Бұл хаттар тек бір адамның жеке жазбалары ғана емес, сонымен қатар қазақ даласының өткені мен бүгіні жайлы құнды деректер жинағы. Олар арқылы біз Шоқанның рухани әлемін, оның ой-толғаныстарын, халықтың тағдырына деген жанашырлығын тереңірек түсінеміз. Олар тек өткеннің куәсі емес, бүгінгі ұрпаққа да тағылым беретін, ой салатын рухани мұра. Шоқан хаттары өзінің көркемдігімен, тарихи құндылығымен және ғылыми маңыздылығымен ерекше. Ол өз дәуірінен озып туған кеменгер ғалым ретінде қазақ халқының тарихында мәңгілік із қалдырды.

Шоқан хаттарынан оның даналығы мен асқан білімпаздығы ғана емес, адамгершілігі мен азаматтық биік тұлғасы да анық байқалады. Ол өз заманының көкжиегін кеңейтіп, шындық пен әділдік жолында күресті. Сырлы сөзбен, шынайы жанашырлықпен жазылған әрбір хаты – халқына деген адалдығы мен рухани мұраға айналған ұлы аманаты. Олар тек тарихи құндылық қана емес, елді сүюдің, білімге ұмтылудың, әділеттілік үшін күресудің үлгісі. Шоқан қалдырған әрбір жол – терең ойдың, шексіз махаббат пен биік арманның көрінісі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ш. Уәлиханов. Тандамалы шығармалар. Алматы: Ғылым, 1985
- 2 Ш. Уәлиханов. Шығармалары. – Спб., 1904.
- 3 <https://shoqan.kz/kz/letters/> Шоқан Уәлиханов хаттары
- 4 <https://turkystan.kz/article/23389-ta-y-da-sho-an-hattary-ha-ynda> Тағы да Шоқан хаттары хақында
- 5 <https://ult.kz/post/shokan-men-dostoevskiydin-khattary> Шоқан мен Достоевскийдің хаттары
- 6 Ч. Ч. Валиханов. Собрание сочинении (1 т.). – Алма – Ата, 1961.
- 7 Казахский фольклор в собрании Г. Н. Потанина. – Алма-Ата : Наука, 1972.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЖУРНАЛИСТИКЕ: УГРОЗА ИЛИ НОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ?

ЛУКАШЕНКО Ю.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

НУРКИНА Н. А.

магистр пед. наук, ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Современные технологии стремительно меняют сферу журналистики. Искусственный интеллект уже используется для сбора, анализа и генерации новостей, вызывая споры о его влиянии на традиционные медиа. Одни видят в искусственном интеллекте угрозу профессии, опасаясь вытеснения журналистов, а другие видят мощный инструмент, способный ускорить обработку данных и повысить качество материалов.

В этой статье мы рассмотрим, какую роль играет искусственный интеллект в сборе и обработке информации, а также попробуем заглянуть в будущее журналистики в эпоху цифровых технологий. Сможет ли искусственный интеллект заменить журналистов или же он станет незаменимым помощником, открывая новые горизонты для медиаиндустрии?

По мнению преподавателя ВШЭ, доцента, руководителя трека «Журналистика данных» Алексея Владимировича Новичкова «Нейросеть все больше адаптируется к медиaprостранству, благодаря чему достигаются масштабные цели в более сжатые сроки с привлечением меньшего числа сотрудников. Сегодня искусственный интеллект и журналист успешно справляются со своими задачами, работая именно в тандеме» [1].

Роль искусственного интеллекта в сборе и обработке новостей. Развитие искусственного интеллекта коренным образом изменяет способы сбора и обработки новостей. Автоматизация этих процессов позволяет значительно повысить эффективность работы журналистов, а также улучшает качество информации, предоставляемой широкой публике. Современные алгоритмы способны обрабатывать массивы данных, выявлять закономерности и извлекать ключевые факты, что в свою очередь облегчает работу журналистов, оставляя больше времени для креативных задач и аналитики. С помощью искусственного интеллекта журналисты могут и оперативно анализировать большие объемы информации. Например, алгоритмы способны обрабатывать информацию из социальных сетей, новостных лент и специализированных баз данных, что позволяет выявлять важные события в режиме реального времени. Этот процесс включает в себя не только автоматический сбор данных, но и их фильтрацию – отсеивание ненадежных источников информации, что критически важно в эпоху фейковых новостей. Индивидуализация контента – еще один аспект, в котором искусственный интеллект проявляет свои способности. На основе собранных данных о предпочтениях аудитории системы могут предлагать пользователям новости, соответствующие их интересам. Это взаимодействие не только повышает интерес публики к материалам, но и создает более тесную связь между читателями и медиа. Таким образом, журналисты могут адаптировать свои материалы для конкретных групп аудитории, повышая их актуальность и востребованность.

Применение искусственного интеллекта в журналистике также сказывается на процессе написания новостей. Некоторые

новостные агентства используют программы, которые могут автоматически генерировать тексты на основе введенных данных, таких как финансовые отчеты или спортивные результаты. Такие решения могут помочь в создании первичных материалов, которые затем подлежат редакционному переосмыслению и доработке специалистами. Благодаря этому, журналисты получают возможность сосредоточиться на исследовательской работе и создании глубоких аналитических статей, в то время как рутинные задачи перекладываются на машины. Таким образом, искусственный интеллект проникает в сферу журналистики, предлагая, как возможности, так и вызовы. Его внедрение в процесс сбора и обработки новостей открывает новые горизонты не только для редакций, но и для самого формата новостей. Сравнивая работу человека и алгоритмов, важно учесть, что работа с контентом требует не только точности, но и понимания нюансов человеческой культуры и общества. Искусственный интеллект может быть одним из значительных инструментов в арсенале современного журналиста, однако его применение должно происходить под контролем профессионалов, которые способны интерпретировать результаты работы алгоритмов и создавать контент, пронизанный человеческими ценностями и также культурными смыслами.

Будущее журналистики в эпоху искусственного интеллекта. Переход к использованию искусственного интеллекта в журналистике открывает новые горизонты, предоставляя как возможности, так и вызовы. На фоне стремительного развития технологий возникает вопрос: каким образом журналистика сможет адаптироваться к изменению информационного ландшафта, и какую роль будет занимать человек в процессе создания новостей? Стремление к повышению эффективности и точности в процессе сбора и анализа данных, ускорение реакции на события в режиме реального времени, а также возможность персонализировать контент для читателей — все это становится реальностью, благодаря внедрению инновационных технологий. Одним из ключевых аспектов будущего журналистики является способность искусственного интеллекта обрабатывать и анализировать огромные объемы данных. Технологии машинного обучения и обработки естественного языка позволяют системе выявлять тренды, определять значимость событий и даже предлагать темы для публикаций.

Журналисты имеют возможность использовать инструменты, которые способны быстро сортировать информацию, извлекая из

неё полезные выводы и факты. Это позволяет сосредоточиться на более креативных и аналитических аспектах работы, оставляя рутинные задачи машинам. Тем не менее, это также накладывает обязательства на журналистов в сфере контроля и проверки фактов, чтобы избежать распространения недостоверной информации. Как объясняет Чарли Бекетт в своем исследовании искусственного интеллекта и журналистики: «Мы достигли еще одной исторической вехи. Если мы рассматриваем журналистику как ценный социальный актив, созданный людьми для людей, то стоит отметить, что у всех новостных организаций на освоение этих технологий на сегодняшний день осталось порядка двух-пяти лет» [2].

Однако использование искусственного интеллекта в журналистике имеет свои ограничения и недостатки. Применяемые алгоритмы могут быть подвержены предвзятости или некорректным выводам, если исходные данные, на которых они обучаются, не являются репрезентативными. Следовательно, необходима работа по улучшению всех этапов, от сбора данных до их анализа, с целью обеспечения точности и объективности.

В заключение данной работы можно подвести итоги и осветить ключевые аспекты, касающиеся влияния искусственного интеллекта на журналистику, а также рассмотреть возможные сценарии ее развития в будущем. Искусственный интеллект, как мы видели, представляет собой не только технологический прогресс, но и значительное изменение в самой сути журналистской профессии. В историческом контексте использование технологий в журналистике всегда было связано с необходимостью адаптации к новым условиям, и искусственный интеллект не стал исключением. С момента появления печатного станка до внедрения цифровых технологий, каждая новая волна инноваций требовала от журналистов переосмысления своих методов работы и подходов к созданию контента. Современные технологии, такие как автоматизация процессов, анализ больших данных и алгоритмическая генерация новостей, открывают новые горизонты для журналистов. Они позволяют не только ускорить процесс сбора и обработки информации, но и повысить его качество.

Искусственный интеллект способен обрабатывать огромные объемы данных, выявлять закономерности и предлагать интересные истории, которые могли бы остаться незамеченными в традиционном подходе. Это, в свою очередь, позволяет журналистам сосредоточиться на более сложных и творческих

задачах, таких как анализ контекста, создание глубоких репортажей и работа с источниками. Таким образом, искусственный интеллект в журналистике представляет собой сложный и многогранный феномен, который сочетает в себе как угрозы, так и возможности. Важно, чтобы профессионалы в области журналистики осознали эти изменения и активно участвовали в формировании будущего своей профессии. В конечном итоге, успешная интеграция искусственного интеллекта в журналистику может привести к созданию более качественного, разнообразного и доступного контента.

Современные инструменты на основе искусственного интеллекта уже могут эффективно проверять тексты на ошибки, корректировать стиль и даже предлагать улучшения в структуре. Мы уверены, в будущем алгоритмы будут играть еще более активную роль.

Несмотря на все преимущества, использование искусственного интеллекта в журналистике порождает несколько важных вопросов. Это включает в себя проблемы этики, такие как манипуляции контентом, угроза замещения рабочих мест для журналистов и возможность использования искусственного интеллекта для распространения пропаганды. Вопросы о том, как сохранить баланс между автоматизацией и качественным, ответственным журналистским подходом, остаются открытыми.

Таким образом, искусственный интеллект оказывает значительное влияние на журналистику, ускоряя процессы, улучшая персонализацию контента и поддерживая журналистов в их работе. «В будущем ожидается дальнейшее усовершенствование технологий автоматизации, развитие более сложных и аналитических инструментов для обработки данных, а также интеграция ИИ в процесс создания мультимедийных материалов» [3]. Однако важно помнить, что искусственный интеллект должен использоваться как инструмент, поддерживающий профессиональную этику и обеспечивающий качество информации.

ЛИТЕРАТУРА

1 Кириллова Д. Нейросети и журналистика: перспективы – опасности – прогнозы // Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». 2023. URL: <https://www.hse.ru/ba/media/news/817504898.html>. 30.03.2025.

2 Грубер Б. Факты, фейки, цифры: искусственный интеллект и журналистика // GOETHE INSTITUT. URL: <https://www.goethe.de/ins/ru/ru/kul/sup/wdw/22042768.html>. 30.03.2025.

3 Мухаммедова Л., Этреков З., Акмырадова А. Журналистика и искусственный интеллект: возможности и вызовы // Научный журнал «CETERIS PARIBUS». 2024. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zhurnalistika-i-iskusstvennyy-intellekt-vozmozhnosti-i-vyzovy/viewer>. 30.03.2025.

ФЕЙК ЖАҢАЛЫҚТАР ЖӘНЕ КЛИКБЕЙТ: БАҚ-ТА ОНЫ ҚАЛАЙ АНЫҚТАУҒА БОЛАДЫ?

ПУХОВСКАЯ Ж. Н.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

НУРКИНА Н. А.

пед. ғыл. магистрі, аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

21 ғасырда технологияның таралуы мен БАҚ-тың дамуына байланысты интернетте, әлеуметтік желілерде және басқа да ақпарат көздерінде шындыққа жанаспайтын түрлі жаңалықтар көбейіп келеді. Олар фейкньюс немесе жалған жаңалықтар деп аталады. А. Землянский айтқандай: «Бүгінде журналистің басты міндеті – келесі инфодемияға дайындалу үшін қазіргіден тәжірибе жинау» [1].

Қазір жалған ақпарат пен қате ақпараттың лезде таралуына байланысты ақпараттық кеңістікте осы фейк жаңалықтар үлкен мәселе болып табылады. Бұл оқырмандардың қызу талқылау реакциясынан бастап, қоғамдық пікірді манипуляциялауға дейінгі ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

«Fake News – шынайы жаңалық ретінде құрылған және таратылған, бірақ толығымен немесе ішінара жалған ақпарат», – деп жазады А. Фионина [2]. Олар саясат, экономика, мәдениет және қоғам саласындағы жалған болып табылатын мәліметтерді қамтиды. Көбінесе фейкньюс әлеуметтік желілерде таратылады, себебі ол жерде белгілі бір ақпаратты таныту, тарату еш қиын болмайды. Қазіргі әлемдегі медиа платформалар жалған жаңалықтардың пайда болу көзі болып табылады.

Жалған жаңалықтардың таралуының бірқатар себептері бар. Солардың бірнешеуін қарастырсак:

1 Қаржылық пайда. Қызықты етіп берілген, бірден көзге түсетін, аудиторияның назарын аудару үшін ерекше жазылған тақырыптары бар мақалалар әрқашан адамдардың назарын аударады. Фейкньюс сілтемесін басқан оқырмандар неғұрлым көп

болса, осы жаңалықтың авторы соғұрлым көп ақша табады, өйткені табыс сайтқа кірген адамдардың санына байланысты.

2 Саяси үгіт-насихат. Көбінесе жалған жаңалықтар желіде қоғамдық пікірді, әсіресе саяси саладағы пікірлерді манипуляциялау мақсатында пайда болады. Мысалы, бұл аспект көптеген саясаткерлер мен қоғам қайраткерлеріне азаматтардың көзқарасына әсер етуге және егер ол сайлауға қатысты болса, қарсыластармен күресуге, т.б. жағдайларда көмектеседі.

3 Медиа сауаттылық деңгейі жеткіліксіз. Қазіргі уақытта жалған жаңалықты шынайы, рас жаңалықтан ажырату өте қиын, сондықтан адамдардың көпшілігі өтірік пен шындықты ажырата алмайды.

4 Әлеуметтік желілерді дамыту. Instagram, Telegram, TikTok сияқты әлеуметтік желілерде күн сайын желідегі қолданушылар белсенді талқылайтын фейк жаңалықтар жарияланып тұрады.

5 Журналистердің қателіктері. Кейде бұқаралық ақпарат құралдары жарияламас бұрын барлық фактілерді тексеріп алуға уақыты болмай, дұрыс емес ақпаратты жариялайды. Мұндай асығыстық жалған жаңалықтардың пайда болу себептерінің бірі болып табылады.

Кликбейт осы жалған жаңалықтардың ажырамас бөлігі болып табылады. 21 ғасырда көптеген журналистер, БАҚ қызметкерлері және блогерлер өз жұмыстарында аудиторияның назарын аудару үшін ерекше жазылған, көзге ұрып тұратын, жарқын және түрлі-түсті безендірілген, селт еткізер тақырыптар мен суреттерді пайдаланады. Мұндай ерекше әдіс «кликбейт» деп аталады. Терминнің өзі 2006 жылы пайда болды деп саналады. Дәл сол кезде кликбейт жаңалықтары жаппай қолданылды, ол интернет қолданушыларының қызығушылығын тудырды.

Кликбейт – жалған ақпараттың бір түрі, өйткені сенсациялық тақырыптар әдейі жасалады. Кликбейт тақырыптары мынадай болып келеді:

«Бәрі таң қалды!»

«Адам сенгісіз жаңалық!»

«Таң қалдыратын шындық!»

«Сіз мұны білесіз бе?»

«Жұлдыздар отбасындағы ауыр қайғы».

Көбінесе журналистер атакты адамдарға қатысты мақала жазу қажет болған кезде кликбейтті қолданады. Ажырасу, денсаулық мәселелері, түрлі трагедиялар сияқты тақырыптар оқырмандар

арасында ең танымал, сондықтан бұл жағдайда жаңалықтар авторы үшін асыра сілтеу тиімді болады.

Кликбейт материалы да жалған жаңалықтар сияқты, қарапайым пайдаланушылар үшін жағымсыз сипаттамаларға ие. Ол адамдардың бағытын бұзады және жалған ақпарат таратады. Осы мәселені нақты мысалда талдайтын боламыз. Мысалы: «Макронның кесілген басы сот ісін жүргізуге себеп болды» деген тақырыпта мақала шықты. Франция басшысы Эммануэль Макрон «Аннуляция» картинасының авторын сотқа берді, онда «Гваделупа туына оралған ер адам Франция Президентінің кесілген басын ұстап тұр» деп жазылған екен. Бұл мақала кликбейт болып табылады, өйткені онда сенсациялық тақырып бар және оны оқырман оқуға тырысады. Оқырман бұл шынында да Франция Президентінің басын кесу туралы болуы мүмкін деп ойлауы мүмкін. Оқырмандардың қызығушылығы оянып, өздерінің болжамдарын растау үшін мақаланың сілтемесін басады, бірақ жаңалықтың өзін оқып, мазмұнымен танысқаннан кейін ғана біз «Макронның кесілген басы» мүлдем жоқ екенін түсінеміз.

Енді осы мәселе туралы пікірін білу үшін университетіміздің Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің «Журналистика» мамандығының студентінен сұхбат алдық:

- Сіз қандай платформаларда жаңалықтарды оқығанды жөн көресіз және жаңалықтарды қаншалықты жиі оқисыз?

- Мен әлеуметтік желілердегі жаңалықтарды оқығанды жөн көремін. Ол үшін мен Instagram желісін қолданамын, онда tengrinews.kz, zakon.kz, informburo.kz. сияқты аккаунттарға тіркелдім, бұл шынайы мақалалар жарияланатын ресми интернет-басылымдар.

- Сіз жалған жаңалықтарға тап болдыңыз ба? Олардың белгілері қандай болды?

- Иә, өкінішке орай, мен интернетте жалған жаңалықтарды бірнеше рет кездестірдім. Бұл 21 ғасырдағы бұқаралық ақпарат құралдарында жиі кездесетін мәселе. Менің ойымша, егер сіз медиа сауатты адам болсаңыз, жалған жаңалықтарды оңай тануға болады. Көбінесе жалған жаңалықтар бейресми ақпарат көздерінде жарияланады. Сонымен қатар, оларда ерекше жазылған, көзге ұрып тұратын, жарқын және түрлі-түсті безендірілген, селт еткізер тақырыптар, гиперсілтемелер және тақырыпқа қатысы жоқ көптеген қосымша ақпараттар болады.

- «Кликбейт» ұғымы туралы не айта аласыз?

- «Кликбейт» деген сөзді естіген кезде менің басымда бірден ассоциативті ойлар пайда болады, яғни өтірік, жалған

акпарат, шок, сенсация сияқты ұғымдар ойға келеді. Негізінде, кликбейт – оқырманның ерекше қызығушылығын тудыратын арандатушылық тақырыптар. Бұл әсіресе оқырман санын көбейту және жалған мазмұнды тарату мақсатында жасалады, өйткені кез-келген жаңалықты қызықты тақырыппен көргеннен кейін біз оны достарымызбен, туыстарымызбен және басқа адамдармен бөлісуге асығамыз. Кликбейттің мәні де осы.

- Қалай ойлайсыз, неге фейкньюс қазір интернетте соншалықты белсенді түрде таратылуда?

- Жалған жаңалықтар, сөзсіз, бұл ерекше эмоциялар. Кез-келген сенсациялық мақала бізді таң қалдырады, қорқытады, ашуландырады немесе басқа эмоция тудырады. Қазіргі уақытта адамдарға бұл эмоциялар қажет, сондықтан көбінесе журналистер мен басқа авторлар желіде өтірік таратады. Сондай-ақ, фейкньюс қаржылық пайда үшін де таратылады, өйткені мұндай материал үшін жақсы ақша алуға болады.

- Қазіргі қолданушыларға жалған жаңалықтардың кері әсеріне ұшырамау үшін қандай кеңес берер едіңіз?

- Ең алдымен, сыни ойлауды дамыту керек, яғни ақпаратты талдай білу және негізделген қорытынды жасай білу керек. Сонымен қатар, әлеуметтік желілерде және сенімсіз дереккөздерде жарияланған барлық нәрсеге сенбеу қажет. Жаңалықтарды тек ресми платформалардан ғана оқыған дұрыс. Сондай-ақ, кликбейт тақырыптары бар мақалалардан аулақ болу керек, өйткені олар жағымсыз эмоциялар тудыруы және психикаға әсер етуі мүмкін.

Фейкньюс өте тез таралады, бірақ интернетте жалған ақпаратпен қалай күресуге болатындығы туралы көп адамдар біле бермейді. Осындай жағдайда барлығына көмектесетін бірнеше тиімді әдістер бар. Соларды атап өтсек:

Міндетті түрде ақпарат көзін тексеріңіз.

БАҚ-тың ресми өкілдері мен басқа да сенімді ақпарат көздері ешқашан жалған жаңалықтар жарияламайды. Олар ұзақ уақыт бойы қалыптасқан жақсы беделін бағалайды, сондықтан мұндай платформаларда фейкті кездестіру мүмкін емес.

Сол жаңалықты басқа көздерден табуға тырысыңыз.

Егер ақпарат сізге күдік туғызса, онда оны басқа бұқаралық ақпарат құралдары жариялап жатқанына көз жеткізген жөн. Қазақстанның ресми ақпараттық порталдарына ерекше назар аударған жөн.

Жарияланған күнін, фотосуреттерін және бейнежазбаларын тексеріңіз.

Кейбір жалған жаңалықтар енді өзекті емес болуы мүмкін, өйткені олар бұрын жарияланған жаңалықтар. Мұндай материалдар ескі, сондықтан олардың шындыққа ешқандай қатысы жоқ. Фотосуреттер мен бейнелерге келетін болсақ, олар да жалған болуы мүмкін, сондықтан тексеру үшін арнайы сайттарды пайдалану керек, олардың көмегімен осы немесе басқа суреттің тағы қай жерде және қашан қолданылғанын біле аламыз.

Жарияланымның авторына назар аударыңыз.

Сенімді беделі бар журналистер ешқашан жалған жаңалықтар таратпайды. Өз елі мен халқының игілігі үшін жұмыс істейтін өз ісінің мамандарына ғана сену керек.

Жалған жаңалықтар мен кликбейт – қазіргі әлемдегі ақпараттық кеңістікке айқын қауіп. Адамдар әлеуметтік желілердегі фейкньюске көбірек сенеді, кейде оларды ойланбастан немесе сауатсыздықтан өздері де таратады.

Теріс салдарды болдырмау үшін интернеттегі жалған ақпараттармен күресе білу қажет. Алаяқтар электронды поштаға, банктердің, танымал блогерлердің, дүкендердің және басқа ұйымдардың атынан түрлі мессенджерлерге кликбейтті тақырыптары бар хаттар жібереді. Қандай қызықты тақырып болса да, ол үшін өзіңіздің жеке мәліметтеріңізді беріп, қауіп төндірудің қажеті жоқ. Кликбейтке алданып қалмаңыз, құпиясөздерді, жеке деректеріңізді бермеңіз. Біз ақпарат бірнеше секунд ішінде таралатын әлемде өмір сүріп жатырмыз, сондықтан ақыл-ойды сақтау және зұлымдардың айла-шарғысына берілмеу өте маңызды. Осылайша, жалған жаңалықтар әртүрлі сипат пен мақсатқа ие. Өзінің сенсациялық сипатына байланысты мұндай «жаңалықтар» әрқашан қоғамда сұранысқа ие болады [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Землянский А. В. ФЕЙК-НЬЮС КАК ОДНА ИЗ КЛЮЧЕВЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ ИНФОДЕМИИ: ТИПОЛОГИЯ И ХАРАКТЕРИСТИКИ // Вестник ВУиТ. 2021. №4 (36). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/feyk-nyus-kak-odna-iz-klyuchevyih-sostavlyayuschih-infodemii-tipologiya-i-harakteristiki>. 28.03.2025.

2 Фионина Анастасия Сергеевна ОПРЕДЕЛЕНИЕ, ИСТОЧНИКИ

3 КЛАССИФИКАЦИЯ ТЕРМИНА «FAKENEWS» // Огарёв-Online. 2023. №6 (191). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-istochniki-kklassifikatsiya-termina-fake-news>. 28.03.2025.

4 Красовская Наталия Рудольфовна, Гуляев Андрей Анатольевич, Юлина Галина

5 Николаевна Фейковые новости как феномен современности // Власть. 2019. №4 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/feykovy-e-novosti-kak-fenomen-sovremennosti> 28.03.2025.

РАЗВИТИЕ СМИ В КАЗАХСТАНЕ И РИСКИ ИНФОРМАТИЗАЦИИ

СЫЗДЫКОВ Ж. М.

преподаватель общественных дисциплин,
Павлодарский технологический колледж, г. Павлодар

АЛЕНОВА С. М.

студент, Павлодарский технологический колледж, г. Павлодар

Начиная с момента обретения независимости страна прошла долгий путь в развитии средств массовой информации. Соответственно, развитие их сказалось и на формирование трансформации, так как процесс осуществлялся в условиях изменений политической и экономической ситуации в стране.

«Media» (мн. ч. от лат. medium - посредник) как понятие сначала возникает в английском языке с XVI века, а в XVII веке уже используется в языке философии, а с XVIII века начинает уже применяться к первому средству массовой коммуникации – газетам. А с середины XIX века понятие «media» начинает уже употребляться в его современном смысле – как распространение сообщений с помощью технических средств (почта, телеграф). Для обозначения газеты, в том числе и как рекламного посредника, который применяется с начала XX в., с возникновением уже радио и телевидения это понятие переносится и на них, но уже со значением mass-media [1, с. 5].

Если рассмотреть развитие нашего информационного рынка то можно выделить несколько определенных этапов. Первый этап – это до 1992 года, тогда было государственная монополия, не было независимых средств массовой информации. Второй этап начинается с 1992 года и продолжается до 1996 года, в это время происходит отход государства на информационном пространстве и бурное развитие негосударственных средств массовой информации,

сокращается доля государства. Третий этап начался в 1996-1997 годах, он характеризуется изменениями на рынке масс-медиа, появляются независимые средства массовой информации, открываются полиграфические предприятия, происходят изменения и в сфере финансирования, то есть появляются частные средства массовой информации. Четвертый этап начинается с 2007 года, информационный рынок идет на повышение роста, появляются независимые средства массовой информации. Конечно, практически все средства массовой информации начинают поддерживаться государством и принимаются меры по повышению конкурентоспособности отечественного медиа рынка.

Сегодня в стране уже существует целый ряд сильных информационных агентств, которые проводят социально-экономическую и демократические преобразования.

В соответствии с Конституцией Республики Казахстан в стране гарантирована свобода слова и творчества, запрещена цензура, закреплено право каждого получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом. Вместе с тем существуют и ограничения, принятые в международной практике. Пунктом 3 статьи 20 Конституции Республики Казахстан не допускается пропаганда или агитация насильственного изменения конституционного строя, нарушения целостности Республики, подрыва безопасности государства, войны, социального, расового, национального, религиозного, сословного и родового превосходства, а также культ жестокости и насилия [2, с. 65].

XXI век - это век новых технологий и Интернета, который не знает границ; человечество также не стоит на месте, развиваясь в новых областях и совершенствуясь.

Сегодня передача информации стала настолько многогранной, что традиционные средства информации уходят на второй план. Удержать внимание человека нелегко, и это связано с быстрым развитием новых методов и технологий в трансляции и передаче информации. Читатель уже отходит от привычки читать обычный текст: сегодня в тренде короткие тексты, красивые, цепляющие заголовки, впечатляющие картинки, видеоматериалы. Как показывают наблюдения и анализ, такой формат подачи имеет огромный плюс, потому что такой контент и подача позволяют погрузить человека в ту или иную ситуацию, когда создается «эффект присутствия». Высокая скорость Интернета позволяет быстро распространить информацию или опубликовать новость.

Важная часть новых медиа - это интерактивность, которая является главной составляющей развития современного общества; она показывает, насколько быстро и удобно пользователь может выйти на связь и обменяться мнением с другими [3, стр. 26].

Сейчас новые медиа называют институтом современного общества. Сегодня уже нет необходимости ждать вечерних новостей или утренних газет, новости публикуются в любое время, в любом месте, а пользователям, с помощью своего мобильного устройства или ноутбука, остается только зайти на сайт и узнать, что происходит в мире. Благодаря развитию технологий можно мгновенно реагировать на материалы, в отличие от традиционных средств массовой информации. Человек сам выбирает те источники, которые больше соответствуют его мировоззрению и предпочтениям.

Чаше появляются уже новые термины: цифровые технологии, глобализация, искусственный интеллект и социальные сети. Многие сравнивают возникновение «новых медиа» с демократизацией средств массовой информации, но некоторые видят в этом проблему.

Сегодня трендом являются социальные сети, которые позволяют передавать информацию по интересам. Основные направления - умение писать красиво, модно и быть в «тренде». Любой человек может стать известным, ведя свою социальную сеть. Стать знаменитым можно при помощи одного ролика. Лидирующие позиции занимают такие платформы, как YouTube, TikTok, Instagram.

В последние годы в казахстанском информационном пространстве наметился тренд роста социальных медиа, которые выступают в роли альтернативных средств массовой информации, где граждане сами формируют контент. Доля пользователей социальных медиа в 2021 году в Казахстане составила 63,5%. В 2020 году самой популярной социальной сетью в Казахстане стал vk.com, далее - Instagram (6,8 миллионов пользователей), Facebook (2,4 миллиона), Odnoklassniki.ru (2,4 миллиона), Telegram (около 2 миллионов), Snapchat (1,8 миллионов) и профессиональная сеть LinkedIn (790 тысяч) [4].

Один из ярких примеров обретения популярности: казахстанский диджей Иманбек Зейкенов (Imanbek), который стал лауреатом премии «Грэмми». Ремикс появился в чартах по всему миру.

Но с развитием и появляются некоторые риски и проблемы, которые предоставляют опасность: это фейковые новости, и такие деяния, как мошенничество или обман.

2020 год был лидером по фейковым новостям, это когда во время пандемии люди не знали какой информации верить, очень много было неправдоподобной информации. Да и сейчас, много информации, которая не соответствует действительности. Кому и почему выгодны фейки? Зачем создают и распространяют фейки? Некоторые на этом зарабатывают, ведь они тянут за собой и переходы на рекламу, в том числе и мошенничество. Нередко при помощи фейковых новостей пытаются высказать свою точку зрения, заставить подумать, а лучше действовать определенным образом. Кроме этого, участились факты мошеннического характера, что наверное является уже огромной проблемой для общества.

Не случайно, в июне 2024 года подписан Закон Республики Казахстан «О масс-медиа», он разработан во исполнение поручения Главы государства, данного в рамках Послания народу Казахстана от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации», с учетом интересов государства, запросов общества и тенденций развития медиасферы. Введено новое и широкое понятие - «масс-медиа», которое включает в себя не только средства массовой информации, но и интернет-ресурсы. Установлен запрет на распространение и (или) размещение информации, пропагандирующей самоубийство, а также информации о способах и призывах к совершению самоубийства.

Таким образом, в эпоху времени информатизации тенденция развития медиа-пространства и повышение информационной безопасности становится чрезвычайно важной задачей для общества.

ЛИТЕРАТУРА

1 Черных А. Мир современных медиа.- М.: Издательский дом «Территория будущего», 2007 (серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). – 312 с.

2 Конституция Республики Казахстан, Астана, 2022 – 65 с.

3 Зиновьев И.В. Возможности мультимедийной журналистики на современном этапе развития российских масс-медиа // Уральский федеральный университет, 2012 – 26 с.

4 Жусупова А. Медиапотребление в Казахстане в 2020 году: интернет и соцсети побеждают [электрон. ресурс]

Секция 29
Философия, саясаттану және әлеуметтану
ғылымдарының өзекті мәселелері
Актуальные вопросы философии,
политологии и социологии

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА
НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ПОДРОСТКОВ

АХМЕДЬЯНОВА А. К.

магистр истории, преподаватель общественно-гуманитарных дисциплин,
 Павлодарский химико-механический колледж, г. Павлодар

КРЕСТОВСКИЙ Э. В.

студент, Павлодарский химико-механический колледж, г. Павлодар

На сегодняшний день существенным фактором развития современного общества является искусственный интеллект, представляющий собой сложную систему имитации человеческой деятельности. Как известно, в своем Послании народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» от 1 сентября 2023 года Глава государства Касым-Жомарт Токаев подчеркнул стратегическую значимость цифровизации и поставил цель – стать передовой страной в IT-сфере, внедрив технологии искусственного интеллекта. Инициатива Президента нашла свое продолжение в ряде конкретных правительственных программ. Так, Концепция развития ИИ на 2024-2029 годы, утвержденная Правительством, детально описывает нынешнее состояние и направления внедрения ИИ. Реализация данной Концепции, по замыслу разработчиков, приведет к запуску суперкомпьютера к 2025 году и увеличению доли государственных услуг с применением ИИ до 20 % к 2029 году. Эти цели напрямую связаны с усилиями по цифровизации других сфер государственной деятельности. [1, с.1]

Искусственный интеллект сегодня это не просто тренд или модное слово, а реальность, которая уже определяет наше будущее. Мы сталкиваемся с ним каждый день: от голосовых помощников на телефоне до алгоритмов, которые рекомендуют нам фильмы и музыку. ИИ помогает нам решать сложные задачи, анализировать большие объемы информации и оптимизировать процессы.

С одной стороны, ИИ делает нашу жизнь более комфортной. Он помогает нам решать повседневные задачи, ускоряет обработку информации, даёт новые возможности для обучения. Но с другой

- он изменяет сам процесс общения, создавая новые формы взаимодействия, которые часто не имеют ничего общего с реальной социальной жизнью.

В связи с этим, особенности социализации молодых людей связаны с бурным развитием и распространением ИКТ. Активное использование технологий требует развития новых навыков для эффективного общения. Технологии также оказывают влияние на психологическое состояние молодежи.

«Социализация, пишет И. С. Кон, - близка русскому слову «воспитание», значение которого значительно шире английского, несмотря на их тождественную этимологию. Но воспитание подразумевает, прежде всего, направленные действия, посредством которых индивиду сознательно стараются привить желаемые черты и свойства, тогда как социализация наряду с воспитанием включает ненамеренные, спонтанные воздействия, благодаря которым индивид приобщается к культуре и становится полноправным членом общества» [2,с.35].

Социализация личности происходит на протяжении всей жизни человека. Но наиболее интенсивно она проявляется в детском и подростковом, а также юношеском возрасте.

Важно подчеркнуть необходимость поиска баланса между реальным миром и виртуальным. Молодежь должна осознавать, что реальные взаимодействия и личные контакты не менее важны для ее социального развития, чем виртуальное общение.

ИИ представляет огромные возможности для общения и саморазвития, но необходимо помнить о влиянии, которое они оказывают на социально-психологический аспект социальной жизни молодежи. Исходя из этого мы рассмотрим положительные и отрицательные стороны использования ИИ.

Современные технологии представляют молодым людям доступ к образовательным ресурсам и онлайн-курсам. Это способствует расширению знаний и развитию навыков.

ИИ может быть полезен, если использовать его с умом. Например, сегодня существуют приложения, которые помогают тренировать социальные навыки: учат распознавать эмоции, преодолевать застенчивость или управлять стрессом в коммуникации. Это отличный инструмент для людей, которым сложно адаптироваться в новых социальных ситуациях или тем, кто просто хочет стать более уверенным в общении. [3.с12]

Подростки могут использовать технологии для выражения своего творчества через блоги, музыку, искусство и другие средства.

По мнению Депутата Мажилиса Е. Смышляевой: «Сегодня искусственный интеллект очень сильно воздействует на отрасли, он внедряется во все сферы экономики, и сегодня очень важно, чтобы это происходило безболезненно. Если это будет так, значит, туда пойдут инвестиции, и отрасли экономики будут сориентированы. Еще один вызов – защита авторских прав и данных, а также ответственность за решения искусственного интеллекта». [4,с.2]

Негативное влияние: одним из самых ярких примеров воздействия технологий на молодежь является то, как сильно она привязана к цифровому общению. Сейчас большая часть подростков общается через мессенджеры, соцсети и игры, где есть мгновенный отклик, алгоритмы подбора контента и автоматические ответы делают общение простым и предсказуемым. Однако в реальной жизни всё сложнее: тут нужно читать эмоции собеседника, уметь распознавать настроение по тону голоса, мимике, жестам. Но ИИ этого не даёт, и молодые люди часто оказывается не готовы к подобным ситуациям.

Виртуальное взаимодействие иногда замещает личное общение, что может привести к социальной изоляции. Подростки могут испытывать трудности при взаимодействии с людьми в реальном мире. В реальной жизни нужно учиться прощать, находить компромиссы, работать над собой, чтобы не терять способности к эмпатии и пониманию.

Молодые люди могут столкнуться с угрозами сети, такие как кибербуллинг и нарушение личной конфиденциальности. [5,с.25]

Так как подростковый возраст время формирования ценностных ориентаций: понятий добра и зла, милосердия и жестокости, дружбы и предательства, любви и ненависти, то именно эти понятия могут быть искажены и выражены однобоко, неправильно в ходе развития зависимого от ИКТ подростка. Под влиянием компьютерных игр реальность искажается как в кривом зеркале. Такой ребенок может характеризоваться возникновением эмоциональной холодности, замкнутости, не способности к сопереживанию, психологическому инфантилизму - неумению брать на себя ответственность, контролировать свои поступки. Только в живом общении с другими людьми может сформироваться адекватная личность. [6.с 30]

Согласно проведенному опросу в нашем колледже, 62% учителей предполагают, что ИИ будет оказывать негативное

влияние на психическое здоровье подростков в течение ближайших 5 лет. Почти четверть - 23% - считают, что это влияние будет «крайне негативным». Только 14% педагогов ожидают положительного воздействия, и лишь 1% уверен, что ИИ не окажет существенного влияния на психическое состояние детей и подростков.

Преподаватели утверждают, что применение ИИ мешает обучающимся раскрывать собственный потенциал и развивать личные качества. В частности, преподаватели полагают, что искусственный интеллект делает обучающихся нерешительными в моменты выбора. Педагоги переживают, что цифровой разум в итоге подавит любые проявления личности обучающегося. Сами студенты настроены более оптимистично. Хотя около 40% ожидают, что использование ИИ плохо скажется на их психическом здоровье, 40% считают, что взаимодействие с ИИ, напротив, повлияет на них положительно, а еще 20% уверены, что эффект будет «в высшей степени положительным».

Оценивая возможности искусственного интеллекта, обучающиеся видят множество перспектив: от повышения доступности знаний до диагностики заболеваний на ранних стадиях. Кроме того, по мнению обучающихся, искусственный интеллект может избавить их от рутинных и нелюбимых занятий и освободить время для более полезных и творческих дел или просто для отдыха.

Искусственный интеллект, безусловно, предлагает множество возможностей для улучшения процесса воспитания и обучения подростков. Однако важно помнить о необходимости баланса между технологиями и человеческим взаимодействием, чтобы подростки могли развиваться гармонично во всех аспектах жизни [7, с.12].

В заключение, хотим сказать, мы не должны сдерживать прогресс, а также идущие с ним новые технологии и инструменты, ведь они предлагают нам новые горизонты обучения и развития. В эпоху технологий следует помнить: не столько важны используемые нами инструменты, сколько важно, как мы их применяем. Наша уникальность заключается в способности ставить задачи и находить пути их решения.

В итоге влияние ИИ на молодежь это не только про новые возможности, но и про ответственность. Мы должны помнить, что технологии не должны заменять живое общение, а скорее дополнять его. Умение вести себя в реальной социальной среде, поддерживать отношения, решать конфликты и проявлять эмпатию эти навыки

невозможно развить, если всё, что окружает нас, это алгоритмы и цифровые интерфейсы.

Новые технологии прочно вошли в нашу жизнь, и этот процесс не повернуть вспять. Специалисты сходятся во мнении, что бороться с ИИ не стоит, нужно подумать, как извлечь из взаимодействия с ним максимум пользы и как применять цифровой разум, не попадая к нему в рабство. Молодым людям, как и всему обществу придется научиться жить по новым правилам.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <https://kaz.inform.kz/news/kazakstanda-zandardi-zhasandi-intellekt-azrleytn-boladi-mif-nemese-shindik-e090d6/>
- 2 Кон И.С. Социология личности. М.: Академический проект, 2003. С. 36.
- 3 Основы оценки кибербезопасности в корпоративных сетях. [Журнал сетевых и компьютерных приложений].2015.
- 4 <https://orda.kz/mozhet-li-iskusstvennyj-intellekt-upravljat-kazahstanom-rasskazali-v-mazhilise-398767/>
- 5 Марцинковская Т.Д. Информационное пространство как фактор социализации современных подростков // Мир психологии. 2010. N 3. С. 90–102.
- 6 Андреева Г.М. Социальная психология.- М.: Аспект, 2004. С. 240.
- 7 Влияние искусственного интеллекта на образование. АНО «Цифровая экономика, 2024.

ПРЕСТУПНОСТЬ И КОНТРОЛЬ В ЭРУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА. ВЫЗОВЫ ДЛЯ ПОЛИТИКИ, ПРАВОПОРЯДКА И ГРАЖДАНСКИХ СВОБОД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.

ВАЙДУРОВА В. В.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар.

Тема искусственного интеллекта следует до наших дней со времен средневековья. Считается, что первые зачатки идеи ИИ «посадил» испанский философ, математик и поэт Раймонд Луллий. Еще в XIII в. он пытался создать машину, которая, на основе базы знаний и своей механической составляющей,

генерировала решения различных задач. Тогда мало кто мог в полной мере осознать, к чему именно приведет это изобретение. Само становление ИИ, как области науки, произошло лишь после появления электронных вычислительных машин в 1940-х годах. А термин «искусственный интеллект» или же «Artificial Intelligence» был предложен в 1956 г. на одноимённом семинаре в Дартмутском колледже (США) Джоном Маккарти [1, с. 6]. На сегодняшний день нейросети стали повседневной частью человеческой жизни, будь то голосовые помощники или чат боты. Это всё значительно упрощает повседневные задачи. Однако, подобные открытия имеют спорный характер. Искусственный интеллект развивается намного стремительнее, чем ожидалось, настолько, что даже само человечество не до конца готово к такой ответственности. Развитие этой отрасли определено большой шаг для науки, но как регулировать этот аспект с политической стороны? Лишь в последние несколько лет государства поставили цель обуздания ИИ всяческими нормативными актами и законами. Как же можно использовать ИИ во благо общественной безопасности и предупреждения преступлений? Одним из его ключевых применений является анализ текстовых данных, таких как, сообщения в социальных сетях или электронные письма, что позволяет оперативно выявлять угрозы, признаки подготовки преступлений и скрытые связи между людьми. Во-вторых, основываясь на анализе исторических и других данных о преступлениях, AI может создавать модели для предсказания вероятных мест и времени будущих преступлений. В-третьих, благодаря использованию методов распознавания речи, звуковых сигналов и визуальных элементов, можно эффективно выявлять такие тревожные события, как выстрелы или крики о помощи, что значительно ускоряет процесс расследования и предотвращения преступлений. Также, искусственный интеллект помогает анализировать доказательства и судебные записи, позволяя ускорить процесс обработки информации и выявлять скрытые связи между различными криминальными событиями и подозреваемыми. С помощью алгоритмов машинного обучения и анализа больших данных, ИИ способен находить закономерности, которые могли бы ускользнуть от человеческого внимания, что значительно повышает точность расследований и помогает раскрывать сложные преступные схемы. Большинство новостей про ИИ на сегодняшний день рассказывают про позитивные

аспекты, новые внедрения и открытия в разных областях. Так, например, в августе 2024 года к камерам видеонаблюдения в Алматы и Атырау подключили IT-разработку с элементами искусственного интеллекта для распознавания лиц. Это изобретение уже на практике помогает распознавать лица нарушителей и пропавших людей, вне зависимости от таких факторов, как возраст и внешность [2]. А Министерство внутренних дел Республики Казахстан в рамках реализации проекта Концепции обеспечения общественной безопасности на 2024-2028 годы в сотрудничестве с обществом внедряет в деятельность оперативно-криминалистических подразделений технологии компьютерно-технических исследований и передовые системы биометрической идентификации личности. Это позволит создать криминалистическую цифровую лабораторию, которая обеспечит оперативное установление подозреваемых, а также лиц, совершивших противоправные действия, и эффективное закрепление доказательств в процессе расследования правонарушений. Таким образом, строится очень многообещающая картина использования нейросетей во благо общества, но у каждой монеты есть обратная сторона [3]. За последние 8 лет наблюдается значительный рост киберпреступности, особенно в сфере интернет-мошенничества. В 2017 году количество подобных нарушений составляло 2 046, в 2018 году — 4 287, в 2019 году — 7 733, в 2020 году — 14 175, в 2021 году — 21 275, в 2022 году — 20 444, в 2023 году — 21 637 [4, с. 1]. По данным за первую половину 2024 года Казахстан оказался на 10-м месте в мировом рейтинге финансовых угроз [5]. Рост показателя связан с увеличением числа интернет-пользователей и цифровизации различных сфер жизни; низкой цифровой грамотностью некоторых слоёв населения, что делает их уязвимыми перед мошенниками; использованием преступниками современных технологий, таких как дипфейки, фишинг и вишинг. Deepfake (дипфейк) - технология, которая позволяет создавать поддельные видео и аудио записи с использованием искусственного интеллекта. С помощью них можно сделать так, чтобы человек на видео или в аудио сказал или сделал то, что на самом деле он никогда не говорил и не делал. Часто используется для разного вида манипуляций и шантажа. Phishing (фишинг) - метод киберпреступников, заключающийся в попытках обманом заполучить личные данные пользователей, такие как пароли, логины и номера банковских карт. Обычно мошенники рассылают

фальшивые электронные письма или создают поддельные веб-сайты, которые выглядят как официальные, например, сайты банков, с целью заставить жертву ввести свои данные. Vishing (вишинг) – это форма фишинга, осуществляемая через телефонные звонки. Мошенники, выдавая себя за работников банков или других учреждений, стремятся выудить личные данные или деньги у жертвы, используя манипуляции с доверием и создавая иллюзию срочности или угрозы. Немало важно затронуть и такое явление, как приватность данных и их защита. Использование ИИ для мониторинга, например, через распознавание лиц или анализ текстов, ставит под угрозу личную свободу и приватность граждан. Таким образом, избыточное использование технологий распознавания лиц может нарушать право на анонимность. Многие страны в срочном порядке вводят меры регулирования нейронного разума ради блага человечества. Разберем на примере ЕС, США, Китая и Казахстана.

Таблица 1 – Меры регулирования ИИ в ЕС, США, Китае, Казахстане.

№	Европейский союз	США	Китай	Казахстан
1	имеет 63 политики и стратегии в области ИИ. Почти половина инициатив относятся к политике управления, а другая значительная часть — к политикам регулирования и руководства. Национальная политика ИИ ЕС называется «Координированный план по искусственному интеллекту», который строится на «Декларации о сотрудничестве» между всеми государствами-членами ЕС и подчеркивает готовность к тесному сотрудничеству в области искусственного интеллекта [6].	Страна с наибольшим количеством законов в области AI – 82 инициативы. 33 представляют политики управления, 25 — политики регулирования и руководства, 14 — политики, способствующие развитию ИИ, и другие стимулирующие меры, а 10 — политики финансовой поддержки. Национальная стратегия США в области ИИ называется «Исполнительный указ о безопасном, защищенном и надежном развитии и использовании искусственного интеллекта» [6].	В рамках трех основополагающих законов, а именно DSL, PIPL и CSL, Государственный совет, Управление киберпространства Китая (CAC) и другие органы, ответственные за кибербезопасность и защиту данных, в пределах своих полномочий, обязаны разрабатывать и исполнять конкретные нормативные акты. Кроме того, Министерство науки и технологий и соответствующие органы приняли меры по этическому обзору, которые направлены на установление базовых правил и принципов для проведения научных исследований, разработки технологий и других научно-технических мероприятий [7].	В 2025 году планируется законодательно регламентировать деятельность в сфере искусственного интеллекта. Введение Закона «Об искусственном интеллекте», который устанавливает принципы регулирования отношений в сфере ИИ, а также определяет права и обязанности собственников, владельцев и пользователей систем ИИ. Запрет на создание и использование полностью автономных систем ИИ, принимающих решения без контроля со стороны владельца, с целью предотвращения потенциальных рисков для общества и государства [8].

Мы можем наблюдать, что мир пытается «усмирить» технологии искусственного интеллекта. Также, видно, что Казахстан совсем недавно вошел в этот процесс, желая внести кардинальные, но аккуратно преподнесенные, изменения. Наше государство имеет множество своих нюансов, но руководствоваться опытом

других это всегда необходимо. Казахстану необходимо разработать сбалансированную стратегию регулирования искусственного интеллекта, которая будет учитывать развитие, безопасность и контроль. Подобно Европейскому Союзу, стране следует создать национальную стратегию, объединяющую бизнес, науку и государственные органы для стимулирования инноваций. Важно, как в Соединенных Штатах, внедрить стандарты безопасности, защиты данных и этики, чтобы предотвратить дискриминацию и злоупотребления. Как и в Китае, Казахстан может установить строгий контроль в критически важных областях, таких как государственное управление, финансы и медицина, а также усилить кибербезопасность. В то же время регулирование должно быть достаточно гибким, чтобы не замедлять развитие отрасли, а адаптироваться к её изменениям. На данный момент, мы на этапе лишь раннего развития контроля над искусственным интеллектом. Наша политика всё ещё не подстроена на качественную защиту граждан и их личных данных. У Казахстана большой потенциал, но нам также необходим контроль над ситуацией. Для эффективного решения вопросов, касающихся регулирования искусственного интеллекта и противодействия киберпреступности в Казахстане, требуется целостный подход, включающий законодательные, технологические, образовательные и международные инициативы. В первую очередь необходимо создать специализированные законы, которые будут соответствовать стремительному развитию технологий. Эти законы должны четко определять ответственность за применение искусственного интеллекта, а также предусматривать формирование межведомственной рабочей группы и механизмы для регулярного обновления нормативных актов. Ключевым аспектом является также улучшение цифровых навыков у граждан и государственных служащих посредством образовательных инициатив, курсов и платформы для обратной связи, где можно собирать предложения и сообщения о киберугрозах. Основным аспектом продолжает оставаться регулярное отслеживание результативности внедряемых инициатив, своевременное обновление стратегий и открытая отчетность перед населением. Это даст возможность Казахстану не только улучшить контроль над преступностью, но и сформировать комфортные условия для безопасного и этичного прогресса технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1 Е. В. Боровская, Н.А. Давыдова. Основы искусственного интеллекта: учебное пособие - 4-е издание, Москва: Лаборатория знаний, 2020. – 6 с.

2 По данным forbes.kz, «Беглых преступников и должников будут искать камеры наблюдения в Казахстане», 2024. (<https://forbes.kz/articles/beglyh-prestupnikov-i-dolznikov-budut-iskat-kamery-nablyudeniya-vkazahstane>).

3 digitalbusiness.kz, «В Казахстане появилась первая цифровая криминалистическая лаборатория», 2023. (<https://digitalbusiness.kz/2023-06-05/v-kazahstane-poyavilas-pervaya-tsifrovaya-kriminalisticheskiya-laboratoriya/>).

4 Министерство внутренних дел Республики Казахстан, Информация к тематическому заседанию «Актуальные вопросы борьбы с киберпреступностью», 2024г.

5 «Казахстан занял 10-е место в мире по доле кибератак в финансовом секторе» kz.kursiv.media, 2024. (<https://kz.kursiv.media/2024-08-14/zhzh-cyberattack/>).

6 AI Laws Around the World, 2024. (<https://www.aiprm.com/ai-laws-around-the-world/#3-ai-enablers-and-other-incentive-policies>).

7 Artificial Intelligence 2024: China. Law and Practice, 2024. (<https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/artificial-intelligence-2024/china>).

8 pro1c.kz, «Искусственный интеллект (ИИ) в Казахстане: новые законы, обязанности и штрафы (проект)», 2025. (<https://pro1c.kz/news/zakonodatelstvo/ii-v-kazahstane-novye-zakony-obyazannosti-i-shtrafy/>).

ПОСТМОДЕРНИЗМ И РАЗРУШЕНИЕ МЕТАНАРРАТИВОВ: ЧЕМ ЗАМЕНИТЬ ТРАДИЦИОННЫЕ СМЫСЛЫ?

ӘДІЛБЕКҰЛЫ М.

студент, Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилёва, г. Астана

Постмодернизм, оформившийся как интеллектуальное и культурное течение во второй половине XX века, представляет собой радикальный пересмотр устоявшихся концепций истины, реальности и познания. Одной из его ключевых характеристик является критика так называемых «метанарративов» – глобальных объяснительных

моделей, которые на протяжении веков формировали основу для понимания мира и человеческого существования.

Французский философ Жан-Франсуа Лиотар, один из главных теоретиков постмодернизма, определил его как «состояние, при котором консенсус стал устаревшей и подозрительной ценностью» [1, с. 10]. Под метанарративами он понимал всеобъемлющие идеологические, религиозные, философские или научные концепции, которые претендуют на универсальность и объективность. В числе таких метанарративов можно выделить идеи Просвещения о неуклонном прогрессе, марксистскую теорию классовой борьбы, христианскую концепцию спасения души и даже научную парадигму, согласно которой познание мира ведёт к абсолютной истине.

Постмодернизм подвергает эти идеи сомнению, указывая на их внутренние противоречия и склонность к подавлению альтернативных точек зрения. В результате происходит отказ от универсальных моделей осмысления реальности, что ведёт к философскому кризису: если прежние основы мышления и миропонимания утрачены, чем их заменить?

Этот вопрос приобретает особую значимость в культурном и социальном контексте. Метанарративы служили своего рода цементирующим элементом, обеспечивающим когерентность и устойчивость общества. Они создавали представление о предсказуемости мира, объясняли прошлое и задавали ориентиры на будущее. Однако с разрушением этих смысловых конструкций современный человек оказывается в ситуации неопределённости и хаоса. В такой ситуации возникают новые философские поиски — возможно ли создание альтернативных смысловых систем, способных заменить традиционные модели восприятия реальности, или же постмодернистский релятивизм должен стать новой нормой?

Эта дилемма становится центральной в философских дебатах конца XX и начала XXI века. Некоторые философы, такие как Жиль Делёз и Феликс Гваттари, предлагают децентрализованные, гибкие модели смысла, основанные на принципе ризомы — нелинейной структуры, в которой истина не фиксирована, а возникает во множестве точек пересечения различных потоков информации [2, с. 16]. Другие, например, Славой Жижек, указывают на возможность реконструкции новых идеологий, которые способны заменить традиционные метанарративы, но с учётом их критики, предложенной постмодернизмом [3, с. 32].

Постмодернизм не просто отвергает метанарративы, но и радикально переосмысляет природу смыслообразования. Если в традиционной философии смысл считался объективной категорией, существующей независимо от восприятия, то постмодернистский дискурс подчеркивает его конструируемость, ситуативность и зависимость от контекста. Этот поворот особенно ярко прослеживается в работах Мишеля Фуко, который анализирует, как знания и дискурсы формируются под влиянием власти и социальных практик. В своей книге «Археология знания» Фуко показывает, что любые формы истины являются результатом исторических условий, а не отражением некоей объективной реальности [4, с. 250].

Такой подход ведёт к принципиально иной картине мира, где больше нет единого центра смысла, а поиск «истинного» объяснения становится бессмысленным. Жак Деррида, развивая свою концепцию деконструкции, утверждает, что тексты (а шире — любые культурные феномены) не содержат фиксированного значения, а лишь бесконечно отсылают к другим текстам в цепи интерпретаций. Этот процесс он называет «дифферансом» — непрерывным откладыванием окончательного смысла. Таким образом, в постмодернизме смысл не уничтожается, но становится бесконечно текучим, неуловимым и подвижным [5, с. 32].

Одним из последствий такой философской установки становится пересмотр традиционных институтов, таких как наука, религия и политика. В науке это проявляется в переходе от поисков универсальных законов к признанию множественности научных парадигм, что можно проследить в работах Томаса Куна. Он показывает, что научные теории сменяют друг друга не в ходе линейного прогресса, а в результате сдвигов парадигм, которые сами по себе обусловлены социально-культурным контекстом. В религиозном дискурсе постмодернизм ведёт к плюрализации верований и усилению субъективного подхода к духовности, что, например, исследует Жан Бодрийяр в контексте симулякров — знаков, утрачивающих связь с реальностью и превращающихся в самодостаточные копии без оригинала.

Кроме того, разрушение метанарративов изменяет саму природу коммуникации в обществе. В эпоху постмодерна медиа перестают быть источником объективной информации и превращаются в пространство, где конструируются альтернативные версии реальности. Это особенно заметно в политической сфере, где постмодернистский плюрализм нередко ведёт к распространению

популизма, конспирологических теорий и релятивизации правды, о чём подробно пишет Зигмунт Бауман в своих трудах о «текущей современности» [6, с. 175]. Он подчёркивает, что мир, лишённый устойчивых смыслов, становится нестабильным, а социальные связи — хрупкими и эфемерными.

Таким образом, постмодернизм не предлагает окончательных решений, а подчёркивает, что поиск новых смыслов возможен лишь через признание их множественности и отказ от иллюзии объективного знания. Вместо прежних универсальных объяснительных моделей на первый план выходят гибкие, ситуативные и контекстуальные формы осмысления, которые, хотя и не дают абсолютной уверенности, позволяют адаптироваться к изменчивой реальности.

В ответ на постмодернистский релятивизм и отказ от универсальных смыслов в конце XX — начале XXI века возникает тенденция к переосмыслению самой идеи метанарративов. Постмодернизм не уничтожает смысл как таковой, а скорее трансформирует его природу, делая его фрагментарным и контекстуально обусловленным. Однако это порождает потребность в новых философских и культурных направлениях, которые могли бы заново осмыслить роль истины, знания и духовности в мире, лишённом прежних абсолютов.

Одним из возможных ответов на кризис смысла становится ремодернизм — концепция, которая не просто отвергает постмодернистский релятивизм, но и стремится восстановить ценность подлинного опыта, искренности и духовного поиска. Хотя ремодернизм не оформился как единое философское движение, его идеи находят отражение в работах современных мыслителей, таких как Славой Жижек, Ален Бадью и Жан Бодрийяр. Жижек, например, утверждает, что отказ от метанарративов не означает конца больших идей. Напротив, это открывает пространство для создания новых идеологий, которые могли бы учитывать критику, предложенную постмодернизмом, но при этом не впадать в полное отрицание объективных смыслов.

Ален Бадью, в свою очередь, предлагает концепцию «события» как способа преодоления постмодернистского нигилизма. По его мнению, истина не является заданной изначально, но может быть открыта через исключительные моменты радикального изменения — будь то в политике, искусстве, науке или любви. Таким образом, Бадью пытается восстановить понятие универсальности, но не

как жёсткую догму, а как нечто, возникающее в уникальных обстоятельствах.

Жан Бодрийяр в своих исследованиях массовой культуры и симулякров подчёркивает, что в мире, где границы между реальным и искусственным размыты, поиск подлинности становится одной из ключевых задач. Хотя он скептически относится к возможностям возврата к традиционным формам истины, его работы указывают на необходимость критического осмысления механизмов производства смысла в современном обществе.

Современные философские и культурные тенденции не предлагают возврата к старым метанарративам, но стремятся к формированию новых, более гибких смысловых структур. Например, идея «нового реализма», продвигаемая таким философом, как Квентин Мейясу, направлена на восстановление объективных оснований знания, но без догматического утверждения универсальных истин [7, с. 45]. Новый реализм утверждает, что хотя истина может быть контекстуальной, это не делает её полностью субъективной — существуют объективные аспекты реальности, которые не зависят от наших интерпретаций.

В искусстве и литературе также наблюдается стремление выйти за рамки постмодернистской иронии. Например, «метамодернизм» как эстетическая и философская концепция объединяет элементы модернизма и постмодернизма, предлагая баланс между иронией и искренностью, субъективностью и объективностью. Метамодернисты, такие как Робин ван ден Аккер и Тимоти Вермеулен, утверждают, что современная культура движется к «наивному энтузиазму» в поиске новых смыслов, но при этом сохраняет осознание относительности любого утверждения [8, с. 264].

Разрушение метанарративов в постмодернизме привело к необходимости поиска новых оснований для смыслообразования. Плюрализм, фрагментарность, ирония и деконструкция стали ключевыми инструментами в переосмыслении традиционных ценностей. Однако современные философские направления, такие как ремодернизм, новый реализм и метамодернизм, свидетельствуют о стремлении вернуть поиск истины в культурный дискурс, но в новой, более гибкой и контекстуальной форме. Это указывает на то, что постмодернистская критика не привела к окончательному краху смыслов, а лишь подготовила почву для их переосмысления.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. — М.: Институт экспериментальной социологии, 1998. — 160 с.
- 2 Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато: Капитализм и шизофрения. — Екатеринбург: У-Фактория, 2007. — 896 с.
- 3 Жижек С. Добро пожаловать в пустыню реального. — М.: Прагматика культуры, 2002. — 160 с.
- 4 Фуко М. Археология знания. — СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2004. — 416 с.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИДЕЙ АБАЯ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

ЗЕЙНЕЛОВ И. Т.

студент, Колледж информационных технологий, г. Павлодар

АЙТКЕНОВА А. М.

преподаватель истории, философии и культурологии,
Колледж информационных технологий, г. Павлодар

Абай Кунанбаев – выдающийся казахский философ, поэт и просветитель, чьи идеи остаются актуальными и в XXI веке. Его произведение «Слова назидания» («Қара сөз») содержит глубокие размышления о морали, образовании, труде и роли человека в обществе. В современных условиях, когда общество сталкивается с вызовами глобализации, кризисом нравственности и социальной ответственности, идеи Абая приобретают особую значимость. В этом контексте философские взгляды Абая Кунанбаева приобретают новое звучание, поскольку затрагивают ключевые аспекты морального и интеллектуального развития личности. Настоящая работа исследует философские аспекты его трудов и их влияние на формирование ценностей современного общества.

Одним из ключевых аспектов философии Абая является воспитание нравственного человека. Он подчеркивал, что личность должна стремиться к самосовершенствованию через знания, трудолюбие и честность. В своих «Словах назидания» Абай критиковал человеческие пороки, такие как лень, зависть, алчность, невежество и лицемерие, отмечая, что именно эти качества разрушают общество[1]

В современных реалиях его идеи сохраняют актуальность. Например, в эпоху информационных технологий распространение

фейковых новостей, манипуляций и пропаганды требует от человека критического мышления и моральной устойчивости. Именно поэтому труды Абая могут служить основой нравственного воспитания, помогая формировать честность, справедливость и ответственность в условиях цифровой эпохи.

Абай уделял особое внимание роли знаний в жизни человека и общества. В «Словах назидания» он утверждал, что только через просвещение можно достичь истинного понимания мира и своей роли в нем. Он осуждал невежество, считая его одной из главных причин социальных проблем[2]. Эти идеи находят отражение в современных процессах реформирования образования. В XXI веке обучение становится непрерывным процессом, и концепция lifelong learning (обучение в течение всей жизни) напрямую перекликается с идеями Абая о необходимости постоянного саморазвития. Кроме того, в условиях глобальной конкуренции знания становятся основным капиталом человека, что подтверждает важность философии Абая в образовательной сфере.

По мнению Абая, труд – это путь к духовному и материальному благополучию. Он критиковал леность и иждивенчество, подчеркивая важность личного вклада в развитие общества[3]. В условиях цифровизации и автоматизации принцип трудолюбия сохраняет свою актуальность, напоминая о значимости профессионального роста и инициативности. Философия Абая может быть использована в формировании корпоративной культуры, ориентированной на честность, справедливость и уважения к труду.

В XXI веке технологии изменили рынок труда: появились новые профессии, а некоторые традиционные специальности исчезли. Однако при всех изменениях трудолюбие, ответственность и стремление к самосовершенствованию остаются ключевыми факторами успешности человека. Абай предостерегал от бездеятельности и призывал людей осмысленно подходить к своей работе, что особенно актуально в современных реалиях, когда высокие технологии и искусственный интеллект вытесняют рутинный труд.

В «Словах назидания» Абай уделяет внимание духовному воспитанию, рассматривая религию не только как инструмент веры, но и как средство нравственного совершенствования человека. Он выступал против фанатизма, подчеркивая важность осознанного подхода к религии[4]. В современном мире, где религиозные вопросы часто становятся предметом политических спекуляций,

идеи Абая могут служить основой для толерантности и уважения к различным верованиям. Его взгляды могут помочь в формировании межконфессионального диалога, который особенно важен в условиях глобализации и миграции.

Абай подчеркивал значимость уважения к каждому человеку, его труду, интеллекту и стремлению к развитию. Он призывал к социальной справедливости и равноправию, осуждая дискриминацию и предрассудки. Эти идеи находят отклик в современных концепциях инклюзивного общества, устойчивого развития и корпоративной социальной ответственности[5].

Сегодня во многих странах проблема социального неравенства остается острой. Идеи Абая о необходимости уважения к человеку вне зависимости от его социального статуса становятся важными для построения демократического общества. В условиях экономических кризисов и социальных конфликтов философия Абая может помочь укрепить принципы гуманизма, толерантности и равноправия.

Семья, по мнению Абая, играет ключевую роль в нравственном воспитании человека. Он говорил о важности уважения к родителям, сохранения культурного наследия и сочетания традиционных ценностей с прогрессивными взглядами.

В условиях урбанизации и изменения семейных структур его идеи остаются чрезвычайно актуальными. Современное общество сталкивается с проблемами разрыва поколений, ослабления семейных связей и снижения значимости семейных ценностей. Наследие Абая может служить основой для воспитания детей в духе уважения к старшим, сохранения традиций и осознания важности семьи.

Анализируя идеи Абая с философской точки зрения, можно выявить их связь с современными концепциями этики, социальной ответственности и устойчивого развития. Его размышления о знании, морали и труде перекликаются с теориями человеческого капитала, экзистенциальной философии и концепциями этического лидерства.

Кроме того, сравнительный анализ показывает, что идеи Абая находят отражение в трудах западных философов, таких как Иммануил Кант, Жан-Жак Руссо и Джон Локк. Их концепции морали, общественного договора и важности просвещения во многом созвучны взглядам Абая. Это подчеркивает универсальность философии казахского мыслителя и ее применимость в глобальном контексте.

Философия Абая Кунанбаева представляет собой ценный источник мудрости, способный стать основой для формирования нравственного общества. Его идеи о значимости образования, морали и труда сохраняют актуальность и сегодня, помогая людям адаптироваться к изменяющемуся миру, не теряя нравственных ориентиров.

Для того чтобы идеи Абая продолжали служить обществу, важно интегрировать их в образовательные программы, популяризировать среди молодежи и адаптировать к современным реалиям, чтобы философия Абая продолжала служить нравственным ориентиром для новых поколений. Применение его идей в сфере образования, социального развития и культурной политики позволит укрепить фундамент нравственного общества, основанного на уважении, знаниях и труде.

В будущем философское наследие Абая Кунанбаева может стать основой для развития этического общества, где человек стремится к самосовершенствованию, уважает других и осознает свою ответственность перед окружающими. Таким образом, его идеи остаются не только историческим достоянием, но и действенным инструментом для построения лучшего мира.

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев в своей статье «Абай – рухани реформатор» отметил, что каждый гражданин нашей страны должен гордиться Абаем. «Мы обязаны пропагандировать его как духовного реформатора, оказавшего огромное влияние на возрождение национального самосознания казахского народа.

Вступив в XXI век, мы вновь убеждаемся, что воззрения Абая соответствуют принципам гуманизма и не теряют своей духовной ценности для казахстанского общества, его единства и благополучия. Абай с удивительной проницательностью определил духовный, культурный, нравственный облик нации.

В этом его величие. Мудрые слова назидания Абая останутся вечной нравственной опорой казахского народа, скрепляющей многие поколения в поисках национального кода как основы развития нации», – отметил в своей статье Президент Казахстана.

ЛИТЕРАТУРА

1 Абай Книга слов: Поэмы. Перевод с казахского К. Серикбаевой, Р. Сейсенбаева Алматы: ЕЛ, 1993.

2 Нысанбаев А. Философское наследие Абая и современность. Алматы: КазНУ, 2020..

3 Сегизбаев О. Проблемы нравственности в философии Абая. Астана: ЕНУ, 2018.

4 Бердыгожин Ж. Актуальность идей Абая в XXI веке. Алматы: Казахский институт философии, 2021.

5 Сеитов Р. Наследие Абая: философский анализ. Нур-Султан: Фолиант, 2022.

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ АКСИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР

МҰХАМЕТЖАН С. Қ.

оқытушы, Инновациялық Еуразия университетінің
Жоғары Екібастұз колледжі, Екібастұз қ.

ДОСТАНОВ А. Е.

студент, Инновациялық Еуразия университетінің
Жоғары Екібастұз колледжі, Екібастұз қ.

Қазіргі заманғы цифрлық дәуір адамзат өркениетінің барлық аспектілеріне терең ықпал етіп, құндылықтық бағдарлар мен аксиологиялық жүйелердің түбегейлі өзгеруіне алып келуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, жаһандану үдерістері және виртуалды кеңістіктің кеңеюі дәстүрлі құндылықтарды қайта қарауға және жаңа мағыналық құрылымдардың қалыптасуына себепші болуда. Бұл өзгерістер адам өмірінің барлық салаларында – мәдениетте, білім беруде, коммуникацияда, тұлғалық және қоғамдық қатынастарда айқын көрініс табуда.

Цифрлық технологиялар этикалық және моральдық нормалардың эволюциясын жылдамдатып, жаңа құндылықтық дискурстарды қалыптастырады. Атап айтқанда, жеке өмірдің құпиялылығы, ақпараттық қауіпсіздік, цифрлық этика және жасанды интеллекттің адамзат болашағына ықпалы секілді мәселелер қазіргі аксиологиялық зерттеулердің басты назарында. Сонымен қатар, технологиялық үдерістер дәстүрлі құндылықтарды ығыстырып қана қоймай, оларды жаңа мән-мағынамен толықтырып, бұрынғы ұстанымдар мен қағидаттарды қайта пайымдауға итермелейді.

Ақпараттық қоғамға көшу үдерісі адамдардың санасы мен мәдени деңгейіне өзгерістер енгізуді қажет етеді. Бұл өзгерістер мінез-құлық пен қарым-қатынас тәсілдерінің жаңа формаларын қалыптастырып, сонымен бірге жаңа құндылықтар мен мақсаттарды түсінуді талап етеді. Мұндай трансформация тек ақпарат пен

білімді ұрпақтан ұрпаққа тиімді жеткізе алатын жоғары дамыған ақпараттық жүйе арқылы жүзеге аса алады. [1, 78 б.].

Осы мақалада цифрлық дәуірдегі құндылықтық өзгерістердің теориялық-методологиялық негіздері қарастырылады. Сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы аксиологиялық трансформацияның негізгі бағыттары, оның әлеуметтік, мәдени және философиялық аспектілері талданады. Зерттеудің мақсаты – цифрлық технологиялардың адамзаттың құндылықтық жүйесіне тигізетін ықпалын зерделеп, жаңа аксиологиялық парадигмаларды анықтау.

Д. Балабекұлы өз зерттеуінде ақпараттық кеңістіктегі коммуникацияның ерекшеліктерін атап өтеді. Оның пікірінше, цифрландыру мен заманауи желілік технологиялардың дамуы вербалды қарым-қатынастың мәнін төмендетіп, шынайы білімнің жоғалуына ықпал етеді. Себебі адамдар интернетте тікелей тірі қарым-қатынас жасамай, көбіне өздерінің виртуалды бейнелері арқылы байланысады. Желілік технологиялар жанама қарым-қатынас формасын күшейтіп, тұлғааралық өзара әрекеттесудің табиғи ерекшеліктерін әлсіретеді. Ал шынайы өмірде, офлайн қарым-қатынаста мұндай ерекшеліктер айқынырақ сезіледі. Осыған байланысты желідегі әңгімелесушінің сөздері мен әрекеттері оның шынайы болмысы мен ішкі дүниесін қаншалықты дәл көрсететінін анықтау қиынға соғады. Оның бір себебі – адамдар интернетте өздеріне ыңғайлы, жағымсыз эмоция тудырмайтын ақпаратты ғана бөлісіп, белгілі бір сүзгіден өткізілген бейнені ұсынуға бейім болады. [2; 32]. Осыдан цифрлық қоғамдағы ақпараттық мәдениет, ақпарат таратудағы жауапкершілік пен еркіндік мәселесі туындайды.

Қазіргі ақпарат дәуірінде біз ақпарат ағынын үздіксіз әрі қысқа үзінділер түрінде қабылдаймыз. Күн сайын санамызға енетін ойлар мен бейнелер үзік-үзік әрі үздіксіз өзгеріп отырады, бұл тұрақтылық сезімінің жоғалуына алып келеді. Ақпаратты тарату әдісі үлкен маңызға ие, бұл туралы Маклюэн де атап өтеді: «Ақпараттың өзі – құрал». Ақпараттық қоғамда моральдық нормалар икемді әрі өзгермелі сипатқа ие болып, олар жеке адам ғана емес, бүкіл қоғам деңгейінде де жылдам қабылданады. Осы өзгерістер аясында адамдар жаңа қағидаларды ешқандай моральдық қактығыссыз сіңіреді. [3; 341]

Зерттеушілер қазіргі ақпараттық қоғамда адамгершілік мәселелерінің эклектикалық әрі жағдаяттық сипатта екенін атап өтеді. Цифрлық қоғамның модульдік ақпарат құрылымы адамның

ойлау жүйесіне де әсер етіп, құбылыстарды белгілі бір критерийлер бойынша жүйелеу қабілетін әлсіретеді, өйткені ортақ анықтаушы белгілерді бөліп көрсету қиынға соғады. Сонымен қатар, себеп-салдарлық байланыстарды айқындау процесі де күрделене түседі.

Адамгершілік тұрғысынан алғанда, ақпараттық қоғамда өмір сүретін адам өз әрекеттері мен айналасындағы оқиғаларға объективті баға беруде қиындықтарға тап болады. Көп жағдайда ол қалыптасқан ментальдық үлгілерді басшылыққа алады, алайда бұл үлгілер тұрақсыз әрі жиі өзгеріп отырады, сондықтан шынайы дүниенің объективті бейнесін қалыптастыру күрделене түседі.

Ақпараттық қоғамның жоғары қарқындылығы кейбір адамдардың күйзеліске ұшырап, апатияға немесе агрессияға берілуіне себеп болады. Дегенмен, басқалары керісінше, өзін үздіксіз дамытып, жоғары біліктілікке қол жеткізіп, табысты қызмет атқаратын сауатты тұлғаға айналады. 4; 279].

Ақпарат еркіндігі – адамның негізгі құқықтарының бірі, бірақ цифрлық қоғамда ақпаратты тарату мен қабылдауда күрделі этикалық мәселелер туындайды. Ақпараттық қауіпсіздік тек заңнамалық емес, әлеуметтік-философиялық мәселе ретінде қарастырылады.

Цифрлық технологиялар ойлау жүйесін өзгертіп, манипуляция құралдарына айналады, бұл адамның шынайылықты қабылдауына әсер етеді. Әлеуметтік желілердегі анонимдік бір жағынан шығармашылық еркіндік берсе, екінші жағынан бірегейлікті жоғалту қаупін тудырады.

Ақпараттың шынайылығына күмән артып, оны дұрыс сұрыптау қиынға соғуда. Ақпарат тапшылығы сияқты, оның шектен тыс көп болуы да адамға зиян тигізеді. Сондықтан цифрлық этика мен ақпараттық мәдениет қазіргі қоғам үшін аса маңызды.

Цифрлық қоғамға тән негізгі рухани-адамгершілік құндылықтарды анықтап, жүйелеу – қазіргі ақпараттық қоғамды зерттеудің және этикалық талдаудың өзекті міндеттерінің бірі. Ақпараттық этиканы екі түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Біріншіден, оны ақпараттық кеңістіктегі адамгершілік мәселелерін зерттейтін қолданбалы этика ретінде түсінуге болады. Екіншіден, цифрлық технологияларды әлеуметтік-мәдениеттің іргелі құндылығы ретінде қарастырып, этиканың эволюциясындағы жаңа кезең ретінде пайымдауға болады. Қалыптасып келе жатқан цифрлық қоғам этикасы заманауи әлеуметтік мәселелер мен қайшылықтарға жауап беріп қана қоймай, ақпараттық кеңістіктің

тиімді әрі адамгершілік қағидаттарына сай жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

ҚР Президенті Қ.К.Тоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында «Экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, биологиялық және басқа да қатерлерге қоса, жер жүзіне жағымсыз идеологиялық вирустар да жайылып келеді. Жаһандану кезінде ел жат жұрттың ықпалына бейсаналы түрде ілесіп кеткенін аңғармайды. Басқаша айтқанда, мәжбүрліктен емес, санасының улануы арқылы өз еркімен торға түседі. Сондықтан, жаңа заманның жақсы-жаманын екшеп, артықшылықтарын бойға сіңірумен қатар, тамырымызды берік сақтауымыз қажет. Ұлттық болмысымыздан, төл мәдениетіміз бен салт-дәстүрімізден ажырап қалмау – барлық өркениеттер мидай араласқан аласапыранда жұтылып кетпудің бірден бір кепілі», - деп, ұлттық құндылықтар – елдігіміздің, тәуелсіздігіміздің бірден-бір тұғыры, ұрпақтан ұрпаққа қалатын ең асыл аманатымыз деген өрелі ойды ортаға салады. [5, 12 б.].

Цифрландыру адамның өміріне терең еніп, оны жаңа сапалармен толықтырды. Бұл үдеріс қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани негіздеріне әсер етіп, өмір салтына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Ақпарат бүгінде ең құнды ресурсқа айналып, тұлғаның қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Интернет, әлеуметтік желілер, жарнама, кино мен музыка – барлығы тәрбиелік қызмет атқара отырып, «құрамалы мәдениет» феноменін қалыптастырады.

Ақпараттық қоғам жағдайында жеке тұлғаның дамуы бірнеше ерекшелікке ие: – Цифрлық технологиялар мен ақпараттық мәдениеттің дамуы адамдардың сауаттылығын арттырып, интеллектуалдық әлеуетін күшейтеді. – Үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу қажеттілігі тұлғаның белсенділігі мен шығармашылық қабілетін жетілдіреді. – Еркін таралатын ақпарат, оның ішінде жалған деректер, адамның моральдық жауапкершілігі мен құндылықтық бағдарларын қайта қарауды талап етеді.

Цифрлық орта білім алудан бастап, кәсіби қызмет пен табыс табуға дейінгі өмірдің барлық салаларына ықпал етеді. Алайда, бұл үдеріс жаңа әлеуметтік және этикалық мәселелерді де туындатып отыр. Ақпараттық кеңістікті жауапкершілікпен пайдалану маңызды философиялық және моральдық мәселеге айналды.

Бүгінде жалған ақпараттың таралуы, манипуляция әдістерінің дамуы және ойлау жүйесінің формалдануы сияқты құбылыстар күшейе түсті. Бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы артып, ақпараттық технологиялар сананы басқарудың құралына айналууда.

Осыған байланысты, цифрлық дәуірдегі негізгі сын-тегеуріндердің бірі – виртуалды кеңістікті адамға қолайлы әрі қауіпсіз ететін этикалық қағидаттарды қалыптастыру. Антропологиялық дағдарыс, бірегейлік мәселесі және құндылықтық өзгерістер бұл тақырыпты терең зерттеуді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Романович А.Л. На пути к устойчивому будущему / А.Л. Романович, А.Д. Урсул // Устойчивое развитие. Наука и практика. — 2002. — № 1. — С. 123–131.

2 Балабекұлы Д. Қазіргі заманғы Қазақстанның ақпараттық кеңістігі: әлеуметтік-философиялық талдау: филос. д-ры (PhD) д-р.... дис. Мамандығы 6D020100 — Философия / Д. Балабекұлы. — Алматы. 2020. — 122 б.

3 Информационное общество: сб. — М.: ООО «Издательство "АСТ"», 2004. — 507 с.

4 Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство "АСТ"», 2002. — 776 с.

ҚОҒАМНЫҢ ЦИФРЛАНУЫ: ФИЛОСОФИЯ, САЯСАТ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУ ҮШІН СЫНАҚТАР

НУРАХМЕТОВА А. О., ЖАКИШЕВА А. А.
тарих пәнінің оқытушылары, Павлодар медициналық
жоғары колледжі, Павлодар қ.

ІЛЕЖАНҚЫЗЫ Г.

студент, Павлодар медициналық жоғары колледжі, Павлодар қ.

Жұмысымыздың мақсаты: Цифрланудың өмірдің әртүрлі салаларына қалай әсер ететінін және бұл өзгерістердің қандай мәселелерді туындататынын қарастыру. Қоғамның цифрлық трансформациясы - бұл экономикаға, саясатқа және мәдени аспектілерге терең әсер ететін құбылыс. Күнделікті өмірге еніп жатқан технологиялар біздің шындықты қабылдауымызды айтарлықтай өзгертіп қана қоймай, философиялық, саяси және социологиялық аспектілерге қатысты маңызды сынақтар да қойып отыр.

Өзектілігі: Қоғамның цифрлануы тек қана технологиялық жаңалықтармен шектелмейді, сонымен қатар адамзаттың өмір сүру философиялық, әлеуметтік, саяси негіздеріне де әсер ететіндігін

айқындау. Ақпараттық технологиялар күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналып, әлемге, ақиқатқа және шындыққа деген көзқарасымызды түбегейлі өзгертіп жатқанын анықтау.

Цифрлық технологиялардың дамуының нәтижесінде туындаған ең маңызды философиялық мәселелердің бірі - виртуалды әлемдер жағдайында шындықты қабылдауымыздың трансформациясы. Виртуалды шындық, цифрлық аватарлар, әлеуметтік желілер мен онлайн ойындар физикалық шындықпен байланыссыз жаңа өмір сүру тәсілдерін жасап шығаруда. Дегенмен, философиялық тұрғыдан қарағанда, әсіресе постмодернистік теориялар тұрғысынан, бұл шындық пен ақиқаттың өзін өзі күмәндандыруға себеп болады. Егер біз қабылдайтын әлем тек қана цифрлық технологиялармен жасалған иллюзия болса, онда біз ақиқаттың және объективтіліктің мәні туралы қалай айта аламыз?

Философ Мануэль Кастельс өз зерттеуінде (2013) «Күш желілері» деп аталатын еңбегінде цифрланудың шындықты қабылдауымызды түбегейлі өзгертіп, оны барынша виртуалды ететінін атап өтеді. «Интернет әлемді қабылдау құрылымын өзгертіп, физикалық шындықты цифрлыққа ауыстырады» - деп ол айтады. Бұл пікір көптеген зерттеулермен расталады, олар цифрланудың физикалық шындықпен байланысымызды жоғалтуға әкелетінін дәлелдейді. Мысалы, 2020 жылы әлеуметтік желілер пайдаланушылары арасында жүргізілген зерттеу 65%-дан астам респонденттердің виртуалды өзара әрекеттестіктерді шынайы өмірдегі қарым-қатынастардан маңызды деп қабылдайтынын көрсетті.

Медицина саласындағы цифрлану денсаулық пен дене туралы түсінігімізді қалай өзгертетіні туралы сұрақтарды көтереді. Мысалы, жасанды интеллект пен денсаулықты мониторингтеу жүйелері, фитнес-трекерлер сияқты құралдар адамның физикалық жағдайын бақылауға көмектеседі, бірақ екінші жағынан, технологиялардың денсаулықты сақтау рөліне деген баға артуы мәселесі де туындайды. Философиялық тұрғыдан қарағанда, біз өзіміздің өзін-өзі тануымыз бен өзін-өзі анықтау қабілетімізді жоғалтып алмаймыз ба деген сұрақ туындайды, себебі шешімдердің көпшілігі технологияларға делегатталуда.

Медицина саласының өкілдері, мысалы, дәрігер және медицина философы Иван Ильин, денсаулық мәселелерінде адам бақылауын сақтаудың маңыздылығын атап көрсетеді. «Денсаулық технологиялары, әрине, көмектесуі мүмкін, бірақ олар адамның

араласуы мен денсаулықты түсінудің орнына алгоритмдерге айналмауы керек» [1,6.32-38] деп жазды ол 2021 жылы шыққан «Денсаулық технологиялары және адам еркіндігі» атты кітабында. Цифрлану жағдайында медициналық технологияларды қолдану мен медициналық процестерде адам тұлғасының сақталуы арасындағы тепе-теңдік маңызды болып табылады.

Цифрлық жеке басын куәландыру және трансгуманизммен байланысты мәселелер тағы бір маңызды философиялық сұрақ. Қазіргі уақытта адам шындық пен виртуалдық болмысқа бірдей еніп бара жатыр. Жеке тұлғаның еркіндігі, жеке мәліметтердің қорғалуы мен оларға бақылау жасау мәселелері барған сайын өзекті болуда. Біз парадоксқа тап болдық: бір жағынан, цифрлық технологиялар адамдарға өздерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді, екінші жағынан - олар жеке өмірді манипуляциялар мен бұзушылықтардан қорғайтын қауіптерге ұшыратады.

2023 жылы Қазақстанда жастар арасында жүргізілген зерттеу респонденттердің 48%-ы цифрлық технологиялар, соның ішінде цифрлық идентификация жүйелері арқылы бақылаудың күшейгенін сезінгенін көрсетті. «Бұл жеке еркіндіктің жоғалуы туралы алаңдаушылықты арттырады», -деп мәлімдейді зерттеушілер [2, 6.41-56].

Цифрлану саяси салаға да үлкен әсер етеді, жаңа басқару мүмкіндіктерін жасай отырып, демократия мен азаматтық құқықтарға қауіп төндіреді. Ақпараттық технологияларды қоғамдық пікірмен манипуляция жасау үшін қолдану ең үлкен сынақтардың бірі болып табылады. Әлеуметтік желілер мен интернет-платформалар жалған ақпарат тарату немесе протесттік акциялар ұйымдастыру сияқты күшті құралдарға айналды.

Оның жарқын мысалы ретінде 2016 жылғы АҚШ сайлауына әлеуметтік желілер арқылы фальшиві жаңалықтар тарату әсерін келтіруге болады. Pew Research Center (2017) зерттеуінің деректері бойынша, 60%-дан астам америкалықтар әлеуметтік желілердің сайлауға деген көзқарастарын өзгерткені туралы мойындады [3, 6.12-18].

Цифрланудың тағы бір қатерлі жағы - азаматтар үстінен бақылаудың күшеюі. Кейбір елдерде, мысалы, Қытайда, азаматтардың мүмкіндіктеріне әсер ететін әлеуметтік рейтинг жүйелері белсенді түрде енгізілуде. Бұл демократиялық басқару формаларынан цифрлық авторитаризмге өту қаупін тудырады, мұнда технологиялар азаматтардың мінез-құлқын бақылау құралына айналады.

Қазақстанда, мысалы, 2022 жылғы қаңтардағы жаппай наразылықтар кезінде үкімет интернет-ресурстарға қолжетімділікті уақытша бұғаттады. Бұл қадам құқық қорғаушылар мен белсенділердің сынына ұшырап, еркін пікір алмасуды және болып жатқан оқиғалар туралы ақпарат тарату қиындықтарын тудырды. «Цифрлану тек қана тиімділікті арттыру мүмкіндігі емес, егер ол бақылау мен репрессия үшін қолданылса, саяси еркіндікке қауіп төндіреді», - деп мәлімдеді қазақстандық саясаттанушы Алихан Дүйсенбаев [4, 6.56].

Медициналық тұрғыдан алғанда, цифрлану медициналық қызметтерге қолжетімділікті жақсартуға мүмкіндік береді, бірақ медициналық мәліметтердің құпиялылығы мен қауіпсіздігін сақтауға қауіп төндіреді. Цифрлық медицина жүйелері дамыған елдерде жеке медициналық деректерді қорғау мәселесі туындайды. Приваттықтық бұзылуы пациент үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, мысалы, жеке мәліметтердің саяси немесе әлеуметтік мақсаттарда қолданылуы.

Медициналық сарапшылар, мысалы, Татьяна Ходанович (2021) [5, 6.32-39], электронды медициналық карталарды енгізу жағдайында деректердің қорғалуын қамтамасыз ету қажеттігін атап өтеді, себебі мұндай ақпараттың ағып кетуі пациентті стигматизациялап, оның әлеуметтік мәртебесіне әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, бұл денсаулық сақтау жүйесіндегі жемқорлықпен күресу мәселелерін қиындатады, себебі жеке деректер манипуляциялар үшін пайдаланылуы мүмкін.

Цифрланудың әлеуметтік аспектілері қоғамдық қатынастар мен әлеуметтік құрылымдағы өзгерістерді қамтиды. Цифрлану ақпараттық қоғамды дамыта отырып, әлеуметтік теңсіздікті тереңдетуі мүмкін. «Цифрлық жарылыс» термині әртүрлі әлеуметтік топтардың цифрлық технологияларға тең емес қолжетімділігін сипаттайды. Бұл әлеуметтік окшаулануға әкеледі, себебі табысы төмен халық топтары цифрланудың артықшылықтарынан пайдалана алмайды.

Дүниежүзілік банк зерттеулеріне сәйкес (2020), Қазақстанның ауылдық жерлеріндегі халықтың шамамен 25%-ы интернетке тұрақты қолжетімділікке ие емес, бұл олардың білім алу мен цифрлық кеңістіктегі жұмыс мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді [6, 6.14-18]. Бұл феномен қазіргі қоғамдағы «цифрлық жарылыс» мәселесін айқын көрсетеді.

Цифрланудың тағы бір салдары — қоғамдық қатынастардың өзгеруі. Әлеуметтік желілер мен интернет-коммуникациялар адамдардың қарым-қатынас жасау тәсілдерін өзгертіп, дәстүрлі байланыс түрлерінің рөлін қысқартады. Адамдар ғаламдық деңгейде ақпарат алмаса алады, осылайша «ғаламдық қауымдастық» құра алады. Бірақ бұл, сондай-ақ, адамдардың ажырауы мен әлеуметтік окшаулануды тудырады, өйткені онлайн қарым-қатынас көбінесе тікелей байланыстарды алмастыра алмайды.

Цифрлану еңбек нарығына да әсер етеді. Көптеген адамдар қашықтан жұмыс істейді, ал дәстүрлі мамандықтар жойылып барады немесе цифрлық форматтарға көшуде. Бұл еңбек, жұмыспен қамту және әлеуметтік мобильділік туралы түсініктерді қайта қарауды талап етеді. Сонымен қатар, цифрлану фрилансерлер мен кәсіпкерлер үшін жаңа мүмкіндіктер ашып, икемді экономиканың және стартаптардың дамуына ықпал етеді.

Әлеуметтану тұрғысынан алғанда, медицинадағы цифрлану әлеуметтік бөлініске әкеледі. Барлық әлеуметтік топтар жоғары технологиялық медициналық қызметтерге бірдей қолжетімді емес. Мысалы, шалғай және ауылдық аймақтар заманауи медициналық технологиялармен, мысалы, телемедицина немесе денсаулықты қашықтан бақылау сияқты құралдармен қамтамасыз етілмеген. Бұл денсаулық сақтау саласындағы «цифрлық жарылысқа» әкеліп, бір әлеуметтік топтар жақсы қызмет алса, басқалары шеттетіледі.

Сондай-ақ, COVID-19 пандемиясы кезінде көптеген ауруханалар онлайн-консультациялар мен қашықтан емдеу тәсілдерін белсенді түрде пайдалана бастады, бұл медициналық мекемелердің жүктемесін төмендетуге көмектесті. Дегенмен, бұл жағдайда барлық әлеуметтік топтар үшін қолжетімділік пен тиімділік мәселесі маңызды болып қала береді.

Қазақстан үшін бұл процесс ерекше маңызға ие, себебі ел цифрлық технологияларды әртүрлі өмір салаларында, соның ішінде білім беру мен мәдениетте белсенді түрде енгізуде. 2017 жылы «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы қабылданып, ақпараттық технологияларды дамыту және өмір сапасын жақсарту мақсатында жүзеге асырылуда. Дегенмен, қазақстандық философ Ерлан Сыдыковтың пікірінше, «цифрлық технологияларды осындай жылдам енгізу кезінде адам тұлғасын ұмытып кетуге болмайды, өйткені ол цифрлық мәліметтер мен виртуалды әлемдер ағысында жоғалып кетуі мүмкін» [7 6.85-96].

Цифрлану саяси қатысу мен бақылауға жаңа мүмкіндіктер ашады. Қазақстанда 2019 жылдан бастап азаматтар мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара әрекеттесуді дамыту үшін онлайн-платформалар белсенді түрде дамып келеді, мысалы, «Еgov» порталы арқылы мемлекеттік қызметтерді онлайн алу. Бұл әкімшілік процестерді жеделдетіп, мемлекеттік сектордағы ашықтықты арттырады. Бірақ, сонымен қатар, цифрлану жаңа қауіптерді, мысалы, қоғамдық пікірмен манипуляциялау мен жеке мәліметтердің ағып кетуін тудыруда.

Қазақстанда денсаулық сақтау саласында цифрлану белсенді түрде дамуда. Электрондық медициналық карталар мен телемедицина енгізілгенімен, олар медициналық қызметтің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді, бірақ жеке мәліметтердің құпиялылығын сақтаудың маңыздылығы туындайды. Мысалы, «Электрондық денсаулық сақтау» платформасы пациенттерге медициналық қызметтерді қашықтан алуға мүмкіндік береді. Бірақ бұл технологиялар барлық әлеуметтік топтар үшін қолжетімді болып, жеке деректерді қорғауды қамтамасыз етуі тиіс.

Цифрлық жеке басын қуәландыру және жеке мәліметтердің қауіпсіздігі цифрлану жағдайында өзекті мәселе болып табылады. Қазақстанда азаматтардың жеке деректерін қорғауға ерекше көңіл бөлінеді. Персоналдық мәліметтерді қорғау саласындағы заңнама 2013 жылдан бастап дамыды, бірақ цифрлық технологияларды күнделікті өмірге енгізу жеке деректердің ағып кетуіне және манипуляцияларға деген тәуекелдерді арттырады. Қазақстандық деректер қауіпсіздігі бойынша сарапшы Татьяна Ходанович: «Технологиялар бізге жаңа мүмкіндіктер береді, бірақ олар бізге әрдайым барлық тәуекелдерді түсінбей, жаңа осалдықтар ашатынын да білдіреді» деп атап өтеді. [8, б.13-22]

Қоғамның цифрлануы — бұл адамның өмірі мен әлеміне әсер ететін көпқырлы процесс. Бұл процесс бізге философиялық, саяси және социологиялық аспектерге қатысты көп сынақтар қояды. Цифрланудың шындық, идентичность, саяси бақылау, манипуляциялар мен әлеуметтік әділдік мәселелері қазіргі қоғамда маңызды тақырыптарға айналып отыр. Біздің қоғамымыздың болашағы жаңа технологияларды адам мен ғаламдық қауымдастықтың мүдделеріне қалай пайдаланатынымызға байланысты болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Дуйсенбаев, А. Политика и цифровизация в Казахстане: вызовы и перспективы. Казахстанский институт стратегических исследований .- Б.32-38 Алматы, 2022.
- 2 Ходанович, Т. Проблемы безопасности данных в условиях цифровизации: казахстанская практика. Алматы: Издательство «ИнфоБезопасность».- Б.41-56, 2021.
- 3 Исследование влияния цифровых технологий на молодежь в Казахстана // № 12 Б.12-18,2023
- 4 Pew Research Center. Social Media and Politics: A Global Perspective.,№ 12 Б.56,2021
- 5 Кастельс, М. Сети власти: социальные изменения в цифровую эпоху. М.: РГУ.-Б.32-39, 2013
- 6 Сыдыков, Е. // Цифровизация и личность: философский аспект. -2019.-№13.-Б.14-18
- 7 Ходанович, Т.Проблемы безопасности данных в условиях цифровизации: казахстанская практика //Алматы: Издательство «ИнфоБезопасность»- Б.85-96,2021
- 8 Ильин, И. Технологии здоровья и человеческая свобода. М.: Издательство «Здравие»Б.13-22, 2023

ПОСТПРАВДА И МАНИПУЛЯЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: ФИЛОСОФСКИЕ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

НУРАХМЕТОВА А. О.

магистр культурологии, преподаватель,
Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

МЕЛЬНИКОВА М. Е.

Обучающийся, Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

Термин «постправда» стал актуален в последние годы, особенно в контексте выборных кампаний, политических кризисов и массовых протестов. Суть этого явления заключается в том, что объективные факты уступают место эмоциональным обращениям, личным убеждениям и манипуляциям с информацией. В современной политике это явление стало активно развиваться благодаря развитию медиаплатформ, где правда зачастую оказывается в тени эмоционально окрашенных повествований. В данной работе

будут проанализированы философские и социологические аспекты постправды и её влияние на политическую жизнь и демократические процессы.

Постправда, как явление, стало неотъемлемой частью политического ландшафта XXI века. В условиях глобализации, бурного роста цифровых технологий и социальных сетей постправда постепенно становится основным инструментом манипуляций в политической жизни. Это явление представляет собой ситуацию, в которой общественное мнение формируется не через объективные факты, а через эмоциональные послылы, субъективные убеждения и искажённую информацию. Постправда часто используется в периоды политических выборов, кризисов и протестных движений, когда для политических факторов важно получить наибольшую поддержку среди электората.

В последние годы постправда приобрела широкое распространение не только в странах Запада, таких как США и Великобритания, но и в странах с переходной экономикой, включая Россию и Казахстан. Эти государства сталкиваются с серьёзными вызовами, связанными с манипуляцией общественным мнением через новые медиа.

Постправда имеет глубокие философские корни. В отличие от концепции объективной истины, свойственной классическому рационализму, постправда опирается на постмодернистскую мысль, которая утверждает, что истина субъективна и зависит от восприятия отдельного индивида или группы. Согласно постмодернизму, истина не является универсальной и однозначной, а существует в виде множества альтернативных реальностей. Эти реальности могут быть определены не только на основе фактов, но и в контексте личных восприятий, убеждений и культурных традиций.

Философ Жан-Франсуа Лиотар, один из ярких представителей постмодернизма, утверждал, что в постмодернистском обществе истина больше не воспринимается как объективная и абсолютная. Вместо этого, каждая группа или сообщество создает свою собственную реальность, которая может существенно отличаться от реальности других групп. Это идеологическое положение о множественности реальностей и относительности истины лежит в основе постправды, которая полагается на восприятие, а не на объективные данные.

С философской точки зрения, постправда может быть связана с упадком рационального подхода к познанию. На передний

план выходит не сама истина, а её субъективное восприятие, что становится основой политических манипуляций и массовых информационных стратегий.[1] Например: Президентские выборы в Бразилии (2018 год). В ходе предвыборной кампании активно распространялись дезинформационные сообщения через мессенджер WhatsApp. Фейковые новости, такие как ложные обвинения в коррупции против кандидатов, были использованы для манипуляции общественным мнением. Это привело к значительному влиянию социальных сетей на исход выборов и поставило под сомнение достоверность распространяемой информации.[2]

Постправда находит своё яркое выражение в политическом дискурсе, где манипуляции с фактами стали частью обычной практики. Манипуляции в политике могут быть охарактеризованы как целенаправленное искажение информации с целью повлиять на мнение общественности. Эти манипуляции могут проявляться как в форме преувеличений и замалчиваний, так и в виде создания фальшивых нарративов, которые воспринимаются как реальные факты. Важнейшим моментом является использование манипуляций в периоды выборов или политических кризисов, когда массовое влияние на общество играет ключевую роль. Ярким примером использования постправды является референдум по Брекзиту (2016 год), в ходе которого сторонники выхода Великобритании из Европейского Союза активно использовали искажённые данные, чтобы убедить граждан в том, что выход из ЕС принесет значительные экономические выгоды. Одним из наиболее спорных утверждений было заявление о том, что Великобритания платит в ЕС 350 миллионов фунтов в неделю, которые могли бы быть использованы для финансирования здравоохранения. Несмотря на то, что это утверждение было опровергнуто, оно сыграло ключевую роль в формировании общественного мнения и повлияло на результаты референдума. Или же в России в период выборов активно использовались различные фальшивые новости, такие как дезинформация о массовых протестах или вмешательстве иностранных государств. Эти манипуляции не только подрывали доверие к избирательному процессу, но и увеличивали социальное напряжение в обществе.

Манипуляции с информацией могут быть направлены на изменение общественного мнения не только через ложные факты, но и через эмоциональные послылы, создающие образ врага или угрозы.

Это является важным инструментом политических стратегий, использующих технологию постправды.

Социологически манипуляции могут быть рассмотрены через призму теории социального конструирования реальности, предложенной Питером Бергером и Томасом Лукманом, согласно которой реальность создаётся не через объективные факты, а через взаимодействие в социальной среде и массовые коммуникации. [3] Это означает, что социальные структуры и медиаплатформы формируют то, как мы воспринимаем реальность, и какие данные мы считаем истинными или ложными. Информационные технологии, особенно социальные сети, значительно ускорили процесс конструирования реальности. В отличие от традиционных СМИ, которые часто проходят проверки на достоверность, интернет-платформы не имеют таких строгих стандартов, что способствует распространению ложных и искаженных данных. В условиях, когда люди чаще обращаются к интернету за информацией, постправда становится нормой общения, где каждый может «построить» свою собственную реальность. Как пример, можно привести президентские выборы в США, 2016 год. В ходе выборов в США активно распространялись ложные теории, такие как «пицца-гейт», утверждающая, что Хиллари Клинтон и её сторонники организовали сеть педофилов. Эта теория, несмотря на её абсурдность, приобрела широкое распространение и в конечном итоге привела к насильственным действиям, что ещё раз подчёркивает опасность манипуляций в политике. [4] Социологически постправда усиливает поляризацию общества. Это явление создает «информационные пузыри», в которых люди сталкиваются только с той информацией, которая подтверждает их уже существующие убеждения. Со временем такие пузырьки приводят к усилению социальных конфликтов и фрагментации общества.

Влияние постправды на социальные процессы проявляется в ослаблении доверия к традиционным институтам, таким как СМИ, наука и государственные органы. В условиях, когда истина становится относительной, общество становится более восприимчивым к популистским заявлениям и манипуляциям.

Социальные сети, такие как Facebook, Twitter и YouTube, стали основными каналами распространения постправды, потому что алгоритмы этих платформ направлены на то, чтобы удерживать пользователей на своих страницах как можно дольше. Для этого показываются только те материалы, которые вызывают наибольшее

эмоциональное вовлечение, независимо от того, является ли эта информация правдивой или нет. Это приводит к созданию многослойных реальностей, где факты часто отодвигаются на второй план.

Постправда имеет серьёзные последствия для общественных процессов, включая ослабление доверия к традиционным институтам, таким как СМИ, научные учреждения и государственные органы. В условиях постправды общество становится более восприимчивым к популистским заявлениям и манипуляциям, что может привести к росту экстремистских настроений и социальной фрагментации.

Социологически постправда ведёт к поляризации общества, росту экстремистских настроений и дестабилизации норм. Это может привести к усилению социальной фрагментации и напряжённости, а также ослаблению демократических процессов. Например, миграционный кризис в Европе. В ходе миграционного кризиса (2015-2016 годы) активно распространялись ложные слухи о мигрантах, якобы совершающих преступления. Эти фальшивые истории использовались для укрепления антимиграционных настроений и оказали значительное влияние на общественное мнение в Европе. [5]

В Казахстане в последние годы также можно наблюдать рост политической поляризации, что связано с увеличением использования социальных сетей для манипуляции общественным мнением.

Постправда и манипуляции в политическом дискурсе являются не только следствием технологических изменений, но и отражением более глубоких философских и социологических процессов, происходящих в обществе. Эти явления ставят под вопрос основы демократии и политической культуры, а также требуют переосмысления роли истины и объективности в общественном и политическом дискурсе.

Для того чтобы минимизировать негативные последствия постправды, необходимо усиливать медийную грамотность населения, развивать критическое мышление и создавать новые механизмы фильтрации информации в интернете. Только в таком случае можно надеяться на восстановление доверия к фактам и объективной реальности, а также на устойчивость демократических институтов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Lyotard, J.-F. (1979). The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. University of Minnesota Press.

- 2 Фейковые новости : выборы по-бразильски | Euronews.
- 3 Горшков, М. К., & Черткова, Т. В. (2018). Социология постмодерна. М.: Издательство РГУ.
- 4 Кричевский, А. (2019). Постправда и манипуляции в современном обществе. Алматы: Издательство КазНУ.
- 5 Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books.

ФЕНОМЕН САМОСОЗНАНИЯ ИИ: ГДЕ НАЧИНАЕТСЯ «Я»

САЛИМОВА Р. Б.
ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар
ЛИТВИНЕНКО Р. Г.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Искусственный интеллект (далее - ИИ) с каждым годом становится все более значимой темой для обсуждения и споров в различных областях. Как научная фантастика, так и массовая культура подогревают интерес общества, предлагая видения, в которых машины не только выполняют рутинные задачи, но и обладают разумом, эмоциями, а также самосознанием. В произведениях литературы и кино ИИ часто изображается как потенциальная угроза, тогда как ученые и философы сосредотачиваются на поиске ответов о природе сознания и возможности его наличия у созданных человеком искусственных систем.

С ускоренным развитием технологий идеи об ИИ, ранее считавшиеся фантастическими, постепенно становятся частью реальности и повседневной жизни. Современные люди пользуются текстовыми и голосовыми помощниками, системами рекомендаций для музыки, фильмов и товаров. ИИ широко используется в медицине для диагностики и лечения заболеваний, а автомобили с автопилотом уже постепенно становятся массовыми. Хотя эти технологии прочно вошли в нашу повседневность, все они остаются инструментами, лишенными самосознания. Возникает вопрос: может ли ИИ когда-нибудь обрести самосознание?

Сознание связано с восприятием окружающего мира: оно позволяет человеку осознавать происходящие события, реагировать на них, ориентироваться в среде и принимать решения на основе полученной информации. При этом сознание сосредоточено на

внешней реальности и не включает осмысления собственной личности или рефлексии [1].

Самосознание, напротив, представляет собой способность человека осознавать себя как отдельное существо, отделённое от внешнего мира. Оно включает рефлексию над своими мыслями, эмоциями и поступками, что делает человека уникальным среди других живых существ. Эта способность к самопознанию, в отличие от сознания, предполагает осознание своего «Я» и понимание своего места в мире [2].

Проявление самосознания можно продемонстрировать на примере: человек сталкивается с дилеммой при выборе жизненного пути. Он испытывает внутренние сомнения, размышляет о своих мотивациях и целях, задается вопросами: «Почему я этого хочу?» или «Стоит ли мне идти этим путем?». В процессе этого размышления происходит самоанализ, осмысление своих мыслей и чувств, что ведет к принятию осознанного решения.

Чтобы понять, может ли ИИ когда-либо обрести самосознание, важно разобраться в принципах его функционирования. Современные системы ИИ работают на основе алгоритмов, которые позволяют им обрабатывать большие объемы данных и выявлять закономерности. Машина обучается на основе примеров, «запоминает» соответствующие решения для разных задач. Таким образом, ИИ развивается и начинает предугадывать ответы на основе выявленных паттернов.

Обучение ИИ не включает осмысления самого процесса или эмоциональных переживаний. Машина лишь подбирает наилучшие решения для достижения заданных целей, но делает это без осознания своих действий и само рефлексии.

Сложные модели ИИ, несмотря на их эффективность, становятся «черным ящиком»: разработчики не всегда могут точно объяснить, как система пришла к конкретному результату [3]. Однако, даже при такой непрозрачности работы, общий принцип функционирования алгоритмов остается понятным, а сама модель лишена способности к самосознанию, поскольку её действия строго зависят от заложенных данных и алгоритмов. Такие сложности уже порождают вопросы о границах его автономности и контролируемости. Однако, по мере приближения к потенциальной возможности создания самосознающих систем, исследователи сталкиваются с новыми дилеммами.

Помимо научных и технических сложностей, вопрос о возможности самосознания у искусственного интеллекта затрагивает серьезные этические аспекты. Как утверждает нейробиолог из Тель-Авивского университета, Лиад Мудрик «Сознание ИИ – это не просто сложная интеллектуальная головоломка; это морально серьёзная проблема с потенциально ужасными последствиями. Если вы не сможете идентифицировать сознательный ИИ, вы можете непреднамеренно подчинить или даже подвергнуть пыткам существо, интересы которого должны иметь значение» [4]. Таким образом, Мудрик подчеркивает, что если мы не сможем точно определить, обладает ли ИИ сознанием на определенном этапе его развития, то рискуем оказаться в ситуации, когда машинный интеллект будет восприниматься как объект, а не как существо с возможными внутренними переживаниями или страданиями. Это создает этическую дилемму, где наша неспособность распознать сознание у ИИ может привести к жестокому обращению с ним, несмотря на его потенциальные права или интересы. Следовательно, если ИИ когда-либо обретет способность к самосознанию, перед человечеством встанут новые и сложные моральные проблемы. В первую очередь, потребуются определить, в каком случае ИИ будет обладать правами и обязанностями, характерными для разумных существ. В этом случае обращение с ИИ как с инструментом уже не будет оправдано, поскольку любое действие, которое может причинить такому ИИ страдания, становится нарушением моральных норм или прав человека, которыми искусственный интеллект теперь тоже будет обладать. Без четких критериев определения сознания и самосознания у ИИ эти вопросы пока остаются без однозначных ответов.

Учитывая рассмотренное, можно предположить, что ИИ не может обрести самосознание? Нет, следует рассмотреть и противоположную точку зрения. Ян Лекун в своей работе «Как учиться машина: Революция в области нейронных сетей и глубокого обучения» предлагает гипотезу о возможности создания сознательных систем. Он утверждает, что мозг можно рассматривать как чрезвычайно сложную «биохимическую машину» [5]. Если эта гипотеза верна, то это может стать лишь вопросом времени. В исследовательской литературе «Toward Human-Level Artificial Intelligence», подробно рассматривается подход к созданию ИИ, способного достичь уровня человеческого интеллекта. Авторы отмечают, что успешная реализация таких систем потребует

не только значительного вычислительного потенциала, но и внедрения когнитивных архитектур, которые позволят ИИ учиться на собственном опыте и взаимодействовать с физической средой [6]. Важным аспектом в данном контексте является использование нейромодуляции - технологии, имитирующей биохимические процессы, происходящие в человеческом мозге, что может содействовать разработке более сложных и адаптивных моделей ИИ.

Уже на сегодняшний день ИИ обладает значительной вычислительной мощностью, но пока нет доказательств того, что увеличение сложности алгоритмов приведет к возникновению новых осознающих себя состояний. Даже при гипотетическом условии неограниченной базы данных, структуры современных алгоритмов не позволяют ИИ достичь самосознания. Однако, что если в будущем появится новый алгоритм или подход к созданию ИИ, который расширит его возможности? Но что именно следует расширять? Каких аспектов недостаточно в функционале машины на данный момент?

Что касается эмоций, они играют ключевую роль в текущем различии между искусственным интеллектом и человеком. На данный момент отсутствие эмоциональной составляющей в ИИ это главный, основополагающий фактор различия [1]. Эмоции у человека связаны с нейрофизиологическими процессами, которые сложно воспроизвести в искусственной системе. Сейчас эмоции можно смоделировать на уровне поведения, но они остаются лишь имитацией.

На этом этапе возникает вопрос о границах возможностей ИИ и самой науки. Альберт Эйнштейн писал: «Самое непостижимое в мире – это то, что он постижим» [7]. Человечество обладает уникальной способностью осмыслять окружающий мир и создавать модели и гипотезы, объясняющие его закономерности. Однако, обладаем ли мы также способностью создать нечто равное нам самим? Если целью является наделение ИИ самосознанием, аналогичным человеческому, сначала необходимо понять и выделить природу самосознания в нас самих. Вопрос о передаче человеческих качеств машине остается открытым, особенно если учесть, что человек сам до конца не познал природу собственного разума.

Изучив выше изложенное мы можем сделать вывод, что на данный момент ИИ, несмотря на свои впечатляющие способности, не обладает самосознанием, так как не имеет осознания себя как

отдельного субъекта, не способен к рефлексии и переживанию эмоций. Все существующие системы ИИ выполняют задачи, ориентируясь на алгоритмы и большие данные, способны имитировать эмоции, но не испытывают субъективных переживаний.

Не исключено, что искусственный интеллект однажды обретёт самосознание, но чтобы это стало возможным необходимо решить две ключевые проблемы. Во-первых, необходимо глубже понять природу человеческого сознания. Во-вторых, для моделирования самосознания в ИИ потребуется создание новых алгоритмов, которые смогут не только обрабатывать информацию, но и интегрировать эмоциональные переживания, ведь эмоции играют неотъемлемо важную роль в нашем самосознании.

ЛИТЕРАТУРА

1 Статья моделирование сознания и искусственный интеллект: пределы возможностей [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-soznaniya-i-iskusstvennyy-intellekt-predely-vozmozhnostey/viewer> [дата обращения 13.11.2024].

2 Моросанова В. И., Аронова Е. А. Самосознание и саморегуляция поведения. – Москва : Институт психологии РАН, 2007. – 212, [1] с. : ил., табл.; 22 см.

3 Определение понятия черного ящика [Электронный ресурс]. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Чёрный_ящик [дата обращения 12.11.2024].

4 Лиад Мудрик, нейробиолог из Тель-Авивского университета / MIT Technology Review-2023 [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.technologyreview.com/2023/10/16/1081149/ai-consciousness-conundrum/> [дата обращения 13.11.2024].

5 Лекун, Ян. Как учится машина: Революция в области нейронных сетей и глубокого обучения / Ян Лекун; пер. с фр. Е. Арсенова. – М.: Альпина ПРО, 2021. – 335 с.

6 Азофф Э. М. Toward Human-Level Artificial Intelligence: How Neuroscience Can Inform the Pursuit of Artificial General Intelligence / Э. М. Азофф. – 1-е изд. – Бока-Ратон: CRC Press, 2024. — 192 с.

7 Einstein A. Physics and Reality / Journal of the Franklin Institute. – 1936. – Vol. 221, No. 3. – pp. 349-382.

КИБЕРПРОСТРАНСТВО КАК НОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ВИРТУАЛЬНОГО МИРА

ТЛЕМБАЕВА Е. С.

педагог, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

АХМЕТЗЯНОВА Н. З.

студент, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

Современные технологии изменили мир, создав новое пространство для взаимодействия – киберпространство. Оно больше не является просто инструментом общения, а становится самостоятельной реальностью, где люди работают, учатся, развлекаются и даже строят свою идентичность. Можно ли считать виртуальный мир настоящей реальностью? Как изменилось наше понимание истины и знаний в эпоху интернета? Какие этические проблемы возникают в цифровой среде? В этой статье мы рассмотрим киберпространство с философской точки зрения, анализируя его сущность, влияние на познание и моральные аспекты. Традиционно реальностью считался материальный мир, который мы познаем через зрение, слух, осязание и другие чувства. Однако с появлением цифровых технологий возник новый уровень существования – виртуальная реальность. [1, с.29] Философия показывает, что реальность может быть не только материальной, но и ментальной. Например, Платон считал, что истинный мир – это мир идей, а все материальные вещи лишь его отражение. В этом смысле виртуальный мир можно воспринимать как еще одну форму реальности, созданную технологиями и человеческим сознанием. виртуальная среда влияет на нас не меньше, чем физический мир. Люди строят там свою жизнь: работают удаленно, играют, общаются и даже создают семьи. Это позволяет говорить о виртуальной реальности не как об иллюзии, а как об альтернативной форме существования. В интернете человек может создать цифрового аватара – образ, который представляет его в виртуальном мире. Иногда он похож на реального человека, но часто сильно отличается: можно выбрать другое имя, внешний вид и даже поведение.

Французский философ Жан Бодрийяр писал, что в современном мире границы между реальностью и симуляцией размываются. Виртуальные личности становятся самостоятельными, иногда оказывая сильное влияние на реальную жизнь. Например, человек может вести себя в сети иначе, чем в реальности, и постепенно это изменит его повседневное поведение. Это приводит к вопросам:

является ли цифровая личность продолжением реального «Я» или это совершенно другая сущность? Можно ли считать виртуального персонажа «настоящим»? [2,с.15] Интернет дал человечеству мгновенный доступ к информации, но вместе с этим возникла проблема – как отличить правду от лжи? В сети легко распространяется дезинформация, а алгоритмы социальных сетей формируют для каждого человека свою «реальность». Философ Мишель Фуко говорил, что знание связано с властью: те, кто контролирует информацию, управляют обществом. В цифровую эпоху эту роль играют поисковые системы, социальные сети и СМИ, которые решают, какие данные будут доступны людям. Это ставит под сомнение объективность интернет-знаний. Таким образом, познание в виртуальном мире требует критического мышления: необходимо проверять источники информации и осознавать, что интернет может не только просвещать, но и вводить в заблуждение. Виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR) создают миры, в которых физические законы изменены: люди могут летать, существовать в фантастических пространствах и испытывать эмоции, сравнимые с реальной жизнью. Если чувства и эмоции, пережитые в VR, реальны, можно ли считать сам виртуальный мир настоящим? Этот вопрос вызывает философские споры. Возможно, граница между «реальностью» и «виртуальностью» уже перестала быть четкой, а киберпространство становится не менее значимой частью жизни, чем физический мир. Интернет изначально создавался как пространство свободы, где каждый мог выражать свои мысли. Однако со временем появились механизмы контроля: государства следят за пользователями, корпорации анализируют их поведение, а алгоритмы решают, какую информацию показывать. Философ Мартин Хайдеггер предупреждал, что технологии не только помогают человеку, но и могут подчинять его. В современном интернете алгоритмы управляют нашими предпочтениями: мы видим только те новости, которые нам нравятся, и не замечаем альтернативных точек зрения. [3,с.9] Это приводит к важному вопросу: действительно ли мы свободны в цифровом мире, или наша свобода – это лишь иллюзия, созданная технологиями? Анонимность интернета дает людям свободу, но одновременно снимает с них ответственность. В сети легко распространяются кибербуллинг, мошенничество и преступления, а виртуальные конфликты могут приводить к реальным трагедиям. Если в обычной жизни человек отвечает за свои поступки, то в интернете эта ответственность

часто размывается. Например, если кто-то оскорбляет другого человека в сети, насколько это этически неправильно? Нужно ли вводить законы, регулирующие цифровые отношения, или свобода слова важнее? В шутерах и ролевых играх игроки часто убивают персонажей – как виртуальных NPC (неигровых персонажей), так и реальных игроков. Эти действия не имеют физических последствий, но имеют ли они моральное значение? [3,с.47]

С точки зрения философии морали можно выделить две позиции: 1. Деонтологическая этика (И. Кант) – мораль определяется не последствиями, а самим поступком. Если убийство в реальной жизни – это зло, значит, его моделирование в игре также этически сомнительно. 2. Утилитаризм (Дж. Бентам, Дж. С. Милль) – важны только последствия. Если виртуальное убийство не приносит реального вреда, значит, оно допустимо. [4,с.2] Для подростков участие в таких играх может быть просто развлечением, но если человек начинает наслаждаться насилием, даже виртуальным, это может повлиять на его поведение в реальности. Например, в исследовании Американской психологической ассоциации говорится, что чрезмерное увлечение агрессивными играми может снижать эмпатию. Однако важно учитывать контекст: одно дело – играть в ролевую игру с моральным выбором, и совсем другое – наслаждаться насилием без границ. В отличие от реального мира, в большинстве игр смерть – не конец. Персонаж может возродиться, загрузить сохранение или даже «переродиться» в новом теле. Это создает совершенно другую моральную систему: 1. Цена жизни падает – если смерть не окончательна, то теряется ее значимость. Игроки могут убивать или жертвовать своими персонажами без серьезных последствий. [5,с.81] 2. Отсутствие страха смерти – в реальной жизни страх смерти регулирует поведение, а в играх этот механизм исчезает. 3. Моральный релятивизм – если все можно исправить, то любые действия становятся «временными» и мораль теряет четкие границы. Философ Фридрих Ницше говорил о концепции «вечного возвращения» – если бы человек знал, что он будет бесконечно проживать свою жизнь, он вел бы себя по-другому. Виртуальные миры моделируют нечто подобное: если можно «переродиться», то и поступки становятся менее значимыми. Однако если человек привыкает к такому мировоззрению, это может повлиять на его реальную жизнь: например, он может начать относиться к людям как к «временным ресурсам», которые легко заменить. Эти вопросы требуют серьезного осмысления, так как

виртуальная реальность становится все более важной частью нашей жизни. Киберпространство уже не просто инструмент, а новая форма реальности, которая меняет традиционные философские представления о мире, познании и морали. Виртуальная реальность влияет на нашу идентичность, формирует способы познания и ставит перед человечеством новые этические вызовы. Можно ли считать ее равноправной с физическим миром? Этот вопрос остается открытым, но очевидно, что влияние цифровых технологий на общество будет только расти. [6,с.33] Сегодня важно не только пользоваться возможностями интернета, но и осознавать его философские, этические и познавательные аспекты. Только тогда человек сможет сохранить свою свободу и критическое мышление в новой цифровой эпохе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Арнольд, И.В. Читательское восприятие интертекстуальности и герменевтика [Текст] / И. В. Арнольд // Интертекстуальные связи в художественном тексте: межвуз. сб.научных трудов. – СПб., 1993. с. 29

2 Борисенко, А.В. ПОПЫТКА ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19/ А. В. Борисенко. – Тверь, 2004. с.15

3 Кристева, Ю. Бахтин, слово, диалог и роман [Текст] / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 1995. – №1. – с. 97-124.

4 Петрова, Н. В. Интертекстуальность как общий механизм текстообразования (на материале англо-американских коротких рассказов) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук/ Н. В. Петрова. – Волгоград: ВГПУ, 2005. с.2

5 Руднев, В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М.: Граф, 1997. с.81

6 Интертекстуальность [Электронный ресурс] // Энциклопедия «Кругосвет» / под ред. Добровольского А. В. – <http://www.krugosvet.ru/articles> 8. <http://wikipedia.org> [Электронный ресурс] с.33

ФИЛОСОФИЯ ВЛАСТИ И ОБЩЕСТВА В РОМАНЕ ДЖОРДЖА ОРУЭЛЛА «1984»: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

ТЛЕМБАЕВА Е. С.

педагог, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

ПЕТУХОВА А. В.

студент, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

Роман Джорджа Оруэлла «1984», написанный в 1949 году, является одной из наиболее известных антиутопий XX века. В этом произведении автор анализирует механизмы власти, методы манипуляции сознанием и социальные структуры тоталитарного государства. Оруэлл показывает, каким образом власть может подчинить себе общество, контролируя не только действия людей, но и их мысли. «1984» остается актуальным и сегодня, поскольку его идеи находят отражение в современных политических и социальных процессах. [1,с.2] В романе представлены ключевые философские вопросы, касающиеся власти, свободы и контроля над сознанием. Политологический анализ произведения позволяет увидеть, как автор раскрывает сущность тоталитарных режимов. Главный герой, Уинстон Смит, живет в мире, где государство, олицетворяемое образом Партии и Большого Брата, осуществляет полный контроль над гражданами. Концепция «двумыслия» (способность одновременно верить в две взаимоисключающие идеи) и постоянный надзор со стороны государства символизируют абсолютную власть над личностью. Это проявляется и в лозунгах Партии: «Свобода — это рабство», «Незнание — сила», «Война — это мир», которые иллюстрируют механизм двойных стандартов в политике. С точки зрения социологии, роман Оруэлла раскрывает проблему социального контроля и массовой психологии. Государство в «1984» использует страх, пропаганду и идеологию для создания послушного общества. Постоянный надзор, уничтожение прошлого, изменение истории и манипуляция языком («новояз») ведут к утрате индивидуального мышления и критического восприятия действительности. Особое место занимает понятие «мыслепреступления», которое делает невозможным любое инакомыслие. Эта система ведет к деградации личности и созданию общества, в котором граждане добровольно подчиняются диктатуре, боясь даже собственных мыслей. [2,с.5]

Мы выбрали тему анализа этого произведения по нескольким причинам: Во-первых, роман «1984» часто упоминается в политических дискуссиях, а его концепции, такие как «Большой Брат», стали нарицательными. Во-вторых, произведение изучается в школьных программах за рубежом, но до сих пор не включено в обязательный список литературы в нашей стране, несмотря на его важность для понимания механизмов власти и общества.

В-третьих, роман поднимает вопросы, которые актуальны и сегодня, в том числе проблему манипуляции общественным сознанием и контроля информации. Тоталитарные режимы XX века (СССР, нацистская Германия, Маоистский Китай)

В СССР при Сталине существовала система массовых репрессий, культ личности, тотальный контроль за гражданами через НКВД и цензуру. Это напоминает Океанию, где власть Партии распространяется на все сферы жизни, а репрессии и доносы — часть системы. [3,с.111]

В нацистской Германии пропаганда Геббельса формировала «правильное» мировоззрение, аналогично двумыслию в романе Оруэлла. В Китае при Мао Цзэду существовала практика «большого скачка» и культурной революции, напоминающая постоянное изменение истории и переписывание фактов в Министерстве правды. Современные авторитарные режимы [4,с.25] В некоторых странах до сих пор существуют системы массовой слежки за населением, цензура в СМИ и интернета, использование пропаганды для контроля сознания граждан. Репрессии против оппозиции, политических активистов и журналистов демонстрируют, что методы подавления инакомыслия из 1984 не потеряли актуальности. Технологический контроль и манипуляция информацией Современные технологии позволяют государствам и корпорациям следить за гражданами через социальные сети, камеры наблюдения и анализ больших данных. Это напоминает «Большого Брата», который следит за каждым шагом героев романа. Феномен фейковых новостей и пропаганды в интернете перекликается с изменением истории в Министерстве правды. Изменение языка и цензура (новояз в действии) [5,с.31] В разных странах предпринимаются попытки ограничить свободу слова, вводятся законы о «неправильных» выражениях, что напоминает

концепцию новояза, направленного на сокращение возможностей для критического мышления. Эти примеры доказывают, что роман 1984 — не просто антиутопия прошлого, а предостережение, сохраняющее актуальность в современном мире. Оруэлл использует различные литературные приемы для демонстрации тоталитарной системы. Он изображает общество, в котором люди разделены на три класса: Партию (верхушку власти), Внутреннюю партию (административный аппарат) и пролетариат (большинство населения). Такое деление отражает социальное неравенство и показывает, как власть использует одних для управления другими. Персонажи романа представляют собой символические фигуры: Уинстон Смит — человек, пытающийся сохранить независимость мысли, символизирует сопротивление системе. О'Брайен — представитель властной элиты, демонстрирует философию тотального контроля. Джулия — образ бунта на эмоциональном уровне, стремление к свободе через личные отношения. Ключевой элемент романа — язык. Новояз создан для ограничения мыслей граждан, что подчеркивает социологическую концепцию «языкового детерминизма» (идея о том, что язык формирует мышление). Чем меньше слов у человека, тем уже его сознание и тем легче им управлять. [6,с.59] Финал романа демонстрирует окончательную победу системы: даже человек, пытавшийся бороться, становится ее частью. Это показывает, что при отсутствии критического мышления и свободы слова власть становится всепоглощающей. В заключение, роман «1984» Джорджа Оруэлла остается одним из важнейших произведений, анализирующих философию власти и общества. Его идеи помогают понять механизмы манипуляции, социальной стратификации и психологического подчинения. Политологический и социологический анализ произведения показывает, что проблемы, поднятые Оруэллом, актуальны не только для XX века, но и для современного мира, где технологии и пропаганда играют значительную роль в формировании общественного сознания. [7,с.42] Таким образом, роман «1984» — это не просто художественное произведение, а серьезное предупреждение человечеству о том, что может произойти в обществе, если власть перестанет быть подотчетной, а люди утратят способность к критическому осмыслению происходящего. История создания романа 1984 Джорджа Оруэлла тесно связана с его личными взглядами, историческими событиями и политическими тенденциями середины XX века. 1. Политический и исторический

контекст Оруэлл начал работу над 1984 в 1946 году, сразу после окончания Второй мировой войны. В этот период мир оказался под влиянием противостояния СССР и Запада, началась Холодная война, а тоталитарные режимы (в первую очередь сталинизм в СССР) становились предметом активных дискуссий. Ключевые события, повлиявшие на роман: Сталинский СССР – репрессии, культ личности, система доносов и пропаганды стали основой для образа Океании. Нацистская Германия – контроль над сознанием масс, фальсификация истории, преследование инакомыслящих. Испанская гражданская война (1936–1939) – Оруэлл воевал на стороне республиканцев, но столкнулся с репрессиями со стороны прокоммунистических сил, что убедило его в лицемерии тоталитарных режимов. 2. Влияние антиутопий Оруэлл был знаком с произведениями: Мы Евгения Замятина (1920) – мир, где власть контролирует каждого, вдохновил на создание Океании. О дивный новый мир Олдоса Хаксли (1932) – показал иное видение тоталитаризма, основанного на гедонизме. 3. Написание романа Оруэлл работал над книгой с 1946 по 1948 год, живя на острове Джера (Шотландия). В это время у него обострился туберкулёз, что усложняло процесс работы. Он завершил роман в 1948 году, а название 1984 предположительно возникло из перестановки последних цифр года написания (1948 → 1984). 4. Публикация и реакция Роман вышел в 1949 году и сразу вызвал широкий резонанс. Он воспринимался как критика тоталитаризма, прежде всего сталинизма, но также и любых форм политического подавления. Со временем 1984 стал одной из самых известных антиутопий XX века, предупреждающей о механизмах власти, пропаганды и контроля.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд, И. В. Читательское восприятие интертекстуальности и герменевтика [Текст] / И. В. Арнольд // Интертекстуальные связи в художественном тексте: межвуз. сб. научных трудов. – СПб., 1993.
2. Борисенко, А. В. Семиотика интертекстуальности [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А. В. Борисенко. – Тверь, 2004.
3. Кристева, Ю. Бахтин, слово, диалог и роман [Текст] / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 1995. – №1. – С. 97-124.
4. Петрова, Н. В. Интертекстуальность как общий механизм текстообразования (на материале англо-американских коротких

рассказов) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Н. В. Петрова. – Волгоград: ВГПУ, 2005.

5. Руднев, В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М.: Аграф, 1997.

6. Стырина, Е. В. Имитационный интекст как инструмент интертекстуальности : На материале англоязычного рассказа [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / Е. В. Стырина. – М., 2005.

7. Интертекстуальность [Электронный ресурс] // Энциклопедия «Кругосвет» / под ред. Добровольского А. В. – <http://www.krugosvet.ru/articles> 8. <http://wikipedia.org> [Электронный ресурс]

ГАДЖЕТЫ И СЕМЬЯ: ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЛИЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

ФАРАФОНОВА Д. М.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

В последние годы мы наблюдаем стремительное проникновение технологий в повседневную жизнь, что неизбежно влияет на личные отношения и семейные ценности. В особенности это касается все более популярного явления, известного как фаббинг — социальное поведение, при котором человек предпочитает общаться через смартфон, игнорируя личное общение даже в компании близких людей [1]. Это явление стало настолько распространенным, что даже появились исследования, посвященные его влиянию на семейные отношения.

В 2016 году социологи Джеймс Робертс и Мередит Дэвид из Бэйлорского университета опубликовали исследование, в котором изучали влияние гаджетов на личные отношения. Опрос 453 человек показал тревожные результаты: почти половина участников (43,6 %) заявили, что их партнер активно занимается фаббингом даже во время общения с ними. Это приводит не только к ухудшению качества общения, но и к конфликтам внутри пары. 22,6 % опрошенных отметили, что постоянная занятость с гаджетом провоцирует споры, а 36,6% заявили, что испытывают стресс из-за этого. Кроме того, частое использование социальных сетей может снизить самооценку как у самого человека, так и у его партнера [1].

Технологии оказывают влияние не только на взрослые поколения, но и на детей, что приводит к возникновению нового феномена - стеклянных детей. Этот термин описывает детей, чье развитие и поведение в значительной степени зависят от цифровых технологий. Влияние социальных сетей, постоянного сравнения с другими и зависимость от быстрых результатов могут привести к повышенной тревожности, депрессии и снижению самооценки у детей. Важно отметить, что это также отражается на их способности к социализации и установлению устойчивых социальных связей. Такие дети сталкиваются с трудностями в концентрации внимания, что, в свою очередь, затрудняет их профессиональную деятельность и личную жизнь в будущем.

В книге Шими Канг «Цифровая дисциплина» рассматривается негативное воздействие избыточного использования технологий на развитие детей, акцентируя внимание на вопросах зависимости от гаджетов и социальных сетей, а также на последствиях для психического здоровья.

Шими Канг подчеркивает, что в эпоху цифровых технологий дети часто сталкиваются с угрозой информационной перегрузки, что может привести к снижению способности к концентрации, развитию тревожных расстройств и депрессии. Психиатр Канг утверждает, что избыточное использование устройств может нарушить баланс между виртуальной и реальной жизнью, что особенно актуально для подростков, чья идентичность и социальные связи активно формируются в процессе использования онлайн-платформ.

Канг также выделяет феномен «цифровой зависимости», который становится все более распространенным среди подростков. Она предупреждает, что активное присутствие в социальных сетях может привести к снижению социальной активности в реальной жизни, нарушая развитие навыков общения и взаимодействия в оффлайн-среде. Дети, поглощенные виртуальной реальностью, могут терять способность к адекватной самооценке, поскольку их восприятие себя часто зависит от внешней оценки, получаемой через лайки и комментарии [2].

Одним из наиболее серьезных последствий технологической зависимости является ухудшение качества семейных отношений. Стремительное развитие гаджетов и социальных сетей привело к новым проблемам, среди которых выделяется цифровая измена — скрытые переписки и отношения через интернет. Это может быть не менее разрушительно, чем традиционная измена, поскольку

анонимность онлайн-общения стирает границы доверия и взаимопонимания между партнерами.

В дополнение к цифровой измене гаджеты способствуют эмоциональной отчужденности в отношениях. Вместо того чтобы проводить время с партнерами, супруги все чаще поглощены экранами своих мобильных устройств, что приводит к снижению качества общения и уменьшению близости. Со временем это может вызвать чувство одиночества, даже если партнер физически находится рядом [3].

Технологии могут нарушать личные границы в семье, что приводит к дополнительным конфликтам. Например, если супруги не договариваются о правилах использования гаджетов в личное время (например, в спальне или во время ужинов), это может привести к конфликтам. Один из партнеров может почувствовать, что его личные границы нарушаются, если второй постоянно использует гаджет в неподобающих моментах.

Проблема публикации личных семейных моментов в социальных сетях, что вызывает конфликты, если один из партнеров не хочет делиться такими моментами с внешним миром. Различие в восприятии личной и публичной сферы может стать важной причиной ссор.

Гаджеты – это новая зависимость XXI века, охватывающая использование интернета, социальных сетей и мобильных игр. Исследователи утверждают, что число людей, страдающих от гаджет-зависимости, может превысить количество зависимых от алкоголя и табака.

При взаимодействии с гаджетами человек получает дозу дофамина, что обусловлено стремлением к вознаграждению. Таким образом, зависимость формируется не столько от устройств, сколько от привычки постоянно проверять уведомления, социальные сети и игры.

Гаджет-зависимость проявляется по-разному: страхом забыть телефон, ощущением дискомфорта из-за нехватки новых публикаций и лайков («умственная чесотка»), а также так называемой «фантомной вибрацией», когда кажется, что телефон вибрирует, хотя на самом деле сообщений нет.

Такое пристрастие ведет к поверхностному восприятию реальности, провоцируя проблемы с психическим здоровьем, включая «дефицит концентрации» — неспособность долго фокусироваться на одном деле, рассеянность и гиперактивность.

Определить уровень зависимости сложно, но очевидно, что социальные сети вызывают привыкание быстрее алкоголя и курения. Подростки все чаще предпочитают виртуальное общение реальному, что сказывается на их социальных навыках. Проснувшись, гаджет-зависимые люди первым делом тянутся к телефону, выходя в интернет еще до утренних процедур. В течение дня они используют любую свободную минуту, чтобы вновь погрузиться в цифровой мир [4].

Постоянная потребность в подтверждении своего достоинства через лайки, комментарии и одобрение в социальных сетях может создать зависимость, которая перерастает в цифровую форму наркомании. Это может привести к дальнейшему ухудшению отношений, поскольку партнеры начинают переживать из-за того, что их половинка больше вовлечена в виртуальный мир, чем в реальную жизнь.

Несмотря на все негативные последствия, важно помнить, что технологии сами по себе не являются причиной разрыва отношений. Проблема заключается в их злоупотреблении. Чтобы избежать зависимостей и восстановить гармонию в отношениях, необходимо искать баланс между виртуальной реальностью и живым общением.

Влияние гаджетов на семейные отношения в 21 веке неоспоримо. Технологии могут как укреплять связи, так и разрушать их. Главное — осознанное отношение к их использованию и стремление поддерживать баланс между цифровым и личным общением. Важно помнить, что семейные отношения требуют времени, внимания и усилий, и для их сохранения необходимо придерживаться принципа живого общения, несмотря на заманчивые возможности цифровых технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1 Дя А. Фаббинг — новая норма или угроза взаимоотношениям? // TenChat [Электронный ресурс]. — <https://tenchat.ru/media/3001419-fabbing--novaya-norma-ili-ugroza-vzaimootnosheniyam> [дата обращения 06.03.2025].

2 Канг Ш. Цифровая дисциплина: Воспитание здоровых привычек в мире гаджетов и соцсетей: изд. Альпина нон-фикшн 2022 г. — 368 с.

3 Ахмедов И. Влияние технологий на семейные взаимоотношения и роль семейной психотерапии // [Электронный ресурс]. — <https://www.b17.ru/article/444062/> [дата обращения 06.03.2025].

4 Шагако Е. Р. Гаджет-зависимость. Наркотик XXI века // Старт в науке [Электронный ресурс]. — <https://files.school-science.ru/pdf/18/6406e963a8601.pdf> [дата обращения 06.03.2025].

5 Президент цифрлық дәуірде рухани құндылықтар идеясын ілгерілетуді ұсынды [Электрондық ресурс]. — URL: Президент цифрлық дәуірде рухани құндылықтар идеясын ілгерілетуді ұсынды — zakon.kz жаңалық - 10:56, 14 қыркүйек 2022 [сайтқа жарияланған күні 14.09.2022].

6 Деррида Ж. Письмо и различие. — М.: Академический проект, 2000. — 495 с.

7 Бауман З. Текучая современность. — СПб.: Питер, 2008. — 240 с.

8 Мейясу К. После конечности: эссе о необходимости контингенции. — Москва: Кабинетный учёный, 2015. — 196 с.

9 ван ден Аккер Р. Метамодернизм. Историчность, Аффект и Глубина после постмодернизма. — М.: Рипол-Классик, 2019. — 494 с.

Секция 30

**Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:
дәстүр мен инновация сабақтастығы
Культурная идентификация в годы Независимости
Казахстана: преемственность традиций и инноваций**

КАЗАХСКИЕ РОДОПЛЕМЕННЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ: ОТ ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ К НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

АЛИМУХАНОВА Г. Б.

преподаватель, Павлодарский колледж сферы обслуживания, г. Павлодар
НОАК А. А.

студент, Павлодарский колледж сферы обслуживания, г. Павлодар

История этногенеза казахского народа неразрывно связана с родоплеменными объединениями, которые на протяжении веков формировали культурную, социальную и политическую идентичность общества. Эти объединения стали фундаментом современной казахской нации, а их эволюция определила пути развития казахского государства. В условиях независимости

Казахстана возрос интерес к изучению этнических корней, национальной идентичности и исторической преемственности. Изучая историю и культурное наследие Казахстана, считаем, что понимание родоплеменных объединений необходимо для осмысления национальной идентичности.

Современный Казахстан, как молодое независимое государство, стремится к укреплению национального самосознания и консолидации общества. В этом процессе важную роль играет осмысление родоплеменной структуры, традиционных институтов и их трансформации в новых исторических реалиях. Исследование родоплеменных объединений казахов позволяет лучше понять механизмы формирования казахской государственности, а также определить факторы, способствующие устойчивости национальной идентичности.

Казахские родоплеменные объединения сложились на основе объединения тюркских и монгольских племен, которые населяли территорию современного Казахстана. В средневековый период структура общества формировалась в рамках Жузов (Старший, Средний и Младший), каждый из которых включал в себя отдельные роды и племена. Эта система выполняла функции не только социальной организации, но и политической, военной и экономической координации [1, с. 12].

В эпоху Казахского ханства (XV–XVIII вв.) родоплеменные объединения играли ключевую роль в управлении государством, а также в отражении внешних угроз [2, с. 45]. Несмотря на многочисленные исторические вызовы, казахский народ сумел сохранить свою этническую идентичность и традиции, что способствовало формированию единой нации.

После распада СССР Казахстан столкнулся с необходимостью формирования единой национальной идентичности, которая учитывала бы исторические корни, но при этом соответствовала вызовам современности. В этом контексте изучение родоплеменной системы позволило:

определить механизмы социальной консолидации казахского общества;

усилить роль традиционных ценностей в национальном самосознании;

выстроить концепцию единого казахского народа, преодолевая локальные различия между регионами и жузами;

разработать стратегию национальной политики, ориентированную на интеграцию этнических меньшинств в единое гражданское общество [6, с. 88].

Для более глубокого понимания трансформации родоплеменных структур в национальную идентичность Казахстана необходимо провести комплексное исследование, включающее следующие аспекты:

Исторический анализ – изучение источников, архивных данных и научных трудов по этногенезу казахов.

Этнографическое исследование – проведение полевых исследований в различных регионах Казахстана для выявления особенностей традиционных социальных связей.

Социологический опрос – анкетирование и интервьюирование представителей различных возрастных групп для определения восприятия родоплеменной принадлежности в современном обществе.

Сравнительный анализ – изучение аналогичных процессов формирования национальной идентичности у других народов Центральной Азии.

На сегодняшний день среди молодежи все чаще обсуждаются вопросы национальной идентичности. Подрастающее поколение осознает значение культурного наследия, но при этом стремятся к модернизации общества. Важно, чтобы национальная политика Казахстана не просто сохраняла традиции, но и адаптировала их к требованиям глобализованного мира.

Для получения эмпирических данных был проведен опрос среди различных возрастных и социальных групп населения Казахстана. Участникам были заданы вопросы, отражающие их отношение к родоплеменной идентичности и ее влиянию на национальное самосознание (табл. 1).

Таблица 1 – Вопросы опросника по отношению к родоплеменной идентичности

№	Вопрос	Варианты ответа
1	Считаете ли вы важной свою принадлежность к жузу или роду?	Да / Нет / Затрудняюсь ответить
2	Влияет ли родоплеменная принадлежность на вашу социальную жизнь (работа, друзья, брак)?	Да / Нет / Иногда
3	Должна ли информация о жузах и родах изучаться в школах?	Да / Нет / Частично

4	Как вы считаете, влияет ли родоплеменная структура на единство казахской нации?	Положительно / Негативно / Никак не влияет
5	Что, по вашему мнению, больше всего объединяет казахов?	Общая культура / Язык / Традиции / История / Государственная политика

Казахские родоплеменные объединения сыграли ключевую роль в формировании этнической, культурной и политической идентичности нации. В условиях независимости Казахстана изучение их наследия приобретает особую значимость, способствуя укреплению национального единства. Проведение комплексных исследований в этой области позволит глубже понять механизмы консолидации казахского общества, а также разработать стратегии сохранения и развития национальной идентичности в XXI веке.

Мы убеждены, что национальная идентичность Казахстана должна основываться не только на историческом наследии, но и на современных реалиях. Родоплеменная система, безусловно, сыграла огромную роль в формировании общества, но сейчас важно находить баланс между традицией и прогрессом. На наш взгляд, для укрепления национального самосознания необходимо:

развивать единую национальную идею, которая соединяет традиции с современными ценностями [7, с. 33].

усиливать гражданскую идентичность через образовательные инициативы.

поддерживать политику межэтнической интеграции и диалога.

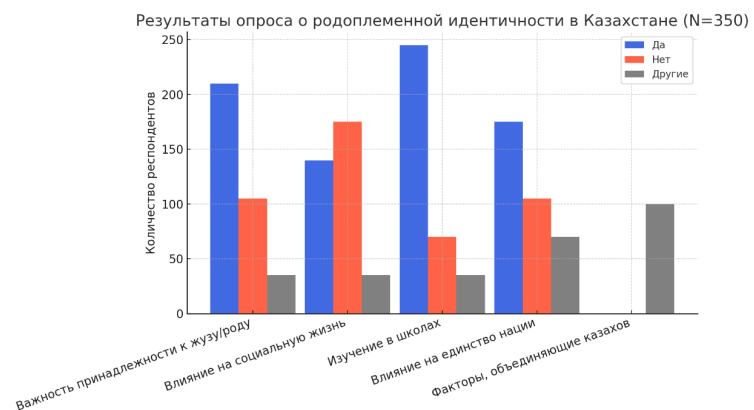

Рисунок 1 – Результаты проведенного опроса

создавать условия для равенства всех граждан вне зависимости от их родоплеменной принадлежности [10, с. 91].

Казахская национальная идентичность претерпевает естественные изменения, адаптируясь к глобальным вызовам современного мира (рис. 1). Родоплеменные структуры утрачивают свое политическое влияние, но сохраняют культурное значение. Развитие национальной идентичности Казахстана в XXI веке требует комплексного подхода, объединяющего уважение к историческим традициям с осмысленной адаптацией к современным реалиям и международным стандартам.

Таким образом, казахские родоплеменные объединения сыграли значительную роль в формировании национальной идентичности, однако в условиях современного мира необходимо находить баланс между традиционными ценностями и процессом построения единой казахстанской нации. Уважение к историческому наследию предков должно сочетаться с развитием гражданского общества, основанного на принципах равноправия, инклюзивности и национального единства. Именно такой подход позволит Казахстану сохранить свою культурную самобытность, одновременно двигаясь в сторону модернизации и глобального развития.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Абусеитова М.Х. Казахское ханство в XV-XVIII веках: политическая история и этнокультурные процессы. – Алматы: Дайк-Пресс, 2018. – 320 с.
- 2 Ахметова Г.К. Формирование казахской нации: историко-этнографический анализ. – Нур-Султан: ЕНУ им. Л. Н. Гумилёва, 2020. – 285 с.
- 3 Бекмаханов Е.Б. Казахстан в 20-40-х годах XIX века. – Алматы: Санат, 1992. – 456 с.
- 4 Валиханов Ч.Ч. Избранные труды по истории и этнографии казахов. – Алматы: Наука, 1985. – 278 с.
- 5 Жанузаков Т. Родоплеменной состав казахов в XVIII – начале XX века. – Алматы: Ылым, 1997. – 312 с.
- 6 Кармышева Б.Х. Очерк этнической истории южных казахов. – Москва: Восточная литература, 2002. – 265 с.
- 7 Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан: летопись трёх тысячелетий. – Алматы: Рауан, 1992. – 350 с.
- 8 Нуржанов Б. Национальная идентичность Казахстана: вызовы и перспективы. – Астана: Фолиант, 2019. – 290 с.

9 Сулейменов О. Азия. Размышления о культуре и этногенезе народов Центральной Азии. – Алматы: Жазушы, 2001. – 224 с.

10 Хабижанов А.К. Традиционные институты казахского общества и их эволюция в современном Казахстане. – Алматы: Казахстан, 2021. – 310 с.

КУЛЬТУРНАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ КАЗАХСТАНА: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ТРАДИЦИЙ И ИННОВАЦИЙ

ДЕРУНОВ И. В.

студент, Колледж Информационных Технологий, г. Павлодар

НАЛИБАЕВ Т. Б.

студент, Колледж Информационных Технологий, г. Павлодар

СОЛТАНОВА А. М.

преподаватель, Колледж Информационных Технологий, г. Павлодар

Методологическое введение и постановка проблемы

В эпоху глобализации, характеризующейся ускоренными темпами социально-культурных изменений и усилением процессов межцивилизационного взаимодействия, проблема сохранения и развития национально-культурной идентичности приобретает особую теоретическую и практическую значимость. Республика Казахстан, занимающая уникальное геополитическое и геокультурное положение на стыке Европы и Азии, представляет собой яркий пример сложного взаимодействия традиционных ценностей кочевой цивилизации и современных тенденций культурного развития. В данном исследовании предпринимается попытка многоаспектного анализа процессов формирования и трансформации культурной идентичности казахстанского общества в период независимости, с учетом всего комплекса исторических, социально-экономических и политических факторов, оказывающих непосредственное влияние на культурные процессы. Особое внимание уделяется исследованию диалектики традиции и инновации как ключевого противоречия современного этапа культурного развития, а также анализу эффективности государственной культурной политики в условиях вызовов глобализации и цифровой трансформации общества.

Историографический обзор и теоретико-методологические основания

Проблематика культурной идентичности Казахстана нашла отражение в работах целого ряда выдающихся отечественных и зарубежных исследователей. В философском аспекте данная тема разрабатывалась в трудах А.Х. Касымжанова, который исследовал гносеологические основы национального самосознания и механизмы культурной самоидентификации. М.Х. Абдильдин в своих работах осуществил глубокий анализ традиционного мировоззрения казахов, выявив его базовые ценностные ориентиры и смысловые структуры. Значительный вклад в изучение социокультурных аспектов идентичности внесла Н.Э. Ананьева, разработавшая комплексную методику исследования современных культурных процессов в казахстанском обществе. Антропологические аспекты кочевой культуры и их влияние на формирование национального характера подробно исследованы в работах К.Л. Жумагулова.

Современные исследования (Байдабекова, 2020; Садыков, 2022) выделяют несколько ключевых парадигм изучения культурной идентичности:

1 Цивилизационный подход, акцентирующий внимание на уникальности культурно-исторического типа.

2 Модернизационная теория, рассматривающая трансформацию традиционных культур в условиях глобализации.

3 Постколониальная методология, анализирующая процессы культурного самоопределения после распада империй.

4 Конструктивистский подход, изучающий механизмы сознательного формирования идентичности.

Теоретико-концептуальные основания исследования культурной идентичности

В современной научной парадигме культурная идентичность понимается как сложный, многослойный социально-психологический конструкт, формирующийся в процессе исторического развития и подверженный постоянной трансформации под влиянием внешних и внутренних факторов. Это динамическое образование, включающее в себя несколько взаимосвязанных уровней: ценностно-нормативный (система культурных ценностей и норм), символический (язык, искусство, ритуалы), поведенческий (традиции и обычаи) и когнитивный (историческая память и самосознание). В казахстанском контексте особую значимость приобретает концепция «мягкой модернизации», выдвинутая Первым Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым, которая предполагает гармоничное сочетание традиционных

ценностей и инновационных практик, постепенную трансформацию культурных парадигм без разрушения базовых основ национальной идентичности. Данная концепция получила дальнейшее развитие в трудах казахстанских ученых, разработавших теоретические модели культурной адаптации к условиям глобализации.

Исторические предпосылки и этапы формирования культурной идентичности

Генезис казахской культурной идентичности представляет собой длительный исторический процесс, включающий несколько взаимосвязанных этапов, каждый из которых внес свой вклад в формирование уникального культурного кода нации. Древнетюркский период (VI-XIII вв.) заложил основы мировоззренческой системы, включающей культ Тенгри как верховного божества, развитую систему мифологических представлений, орхоно-енисейскую письменность как важнейший культурный маркер, а также воинские традиции и специфическую социальную организацию. Эпоха Золотой Орды (XIII-XV вв.) ознаменовалась развитием урбанистической культуры, расцветом ремесел и торговли, интенсивными международными культурными контактами, что способствовало обогащению традиционной культуры новыми элементами. Период Казахского ханства (XV-XIX вв.) стал временем окончательного оформления национальной идентичности, формирования жузовых систем как уникального социального института, развития устной литературы (героический эпос, жырау, айтыс) и совершенствования всех аспектов кочевой цивилизации - от юрточной архитектуры до системы сезонных миграций.

Институциональные механизмы сохранения и развития культурной идентичности

В период независимости в Казахстане сформировалась разветвленная система институтов, обеспечивающих сохранение, трансляцию и развитие культурной идентичности. В образовательной сфере ключевую роль играют Национальный университет им. Аль-Фараби как ведущий научно-образовательный центр страны, Казахский национальный университет искусств, готовящий профессиональные кадры для сферы культуры, а также специализированные школы «Дарын», осуществляющие раннюю идентификацию и поддержку творчески одаренных детей. Научное обеспечение культурных процессов осуществляется такими авторитетными учреждениями, как Институт истории и этнологии

им. Ч. Валиханова, проводящий фундаментальные исследования в области этнокультурного развития, Центр исследования кочевой цивилизации, изучающий уникальные аспекты традиционной культуры, и Национальная академия наук РК, координирующая исследовательскую деятельность в гуманитарной сфере. Среди культурных институтов особое значение имеют Государственный музей искусств им. Кастеева - крупнейшее собрание произведений искусства в стране, театр «Астана Опера» как флагман музыкальной культуры, и ансамбль «Сазген Саз», сохраняющий и развивающий традиции национального музыкального исполнительства.

Социокультурные трансформации в условиях глобализации: вызовы и адаптационные стратегии

Современный этап развития казахстанского общества характеризуется глубокой трансформацией традиционных культурных парадигм под влиянием глобализационных процессов, что проявляется в нескольких ключевых аспектах. Во-первых, наблюдается стремительная урбанизация и связанная с ней модернизация образа жизни, приводящая к переосмыслению традиционных ценностей и поведенческих моделей. Во-вторых, цифровая революция и развитие информационных технологий кардинально изменили механизмы трансляции культурных ценностей, создав новые каналы коммуникации, но одновременно поставив под угрозу сохранение аутентичных форм культурного выражения. В-третьих, усиление межкультурного взаимодействия и рост культурного обмена, с одной стороны, обогащают национальную культуру, а с другой - создают риски культурной гомогенизации и размывания идентичности. В этих условиях Казахстан выработал комплекс адаптационных стратегий, включающий: 1) целенаправленную государственную политику по поддержке национальной культуры через законодательные и финансовые механизмы; 2) развитие системы культурного образования, направленной на формирование осознанной идентичности у молодого поколения; 3) активное использование цифровых технологий для сохранения и популяризации культурного наследия; 4) стимулирование творческих индустрий как инструмента современной интерпретации традиционных ценностей. Особое значение приобретает концепция «культурного иммунитета», разрабатываемая казахстанскими исследователями, которая предполагает выработку механизмов устойчивости национальной

культуры к внешним воздействиям при сохранении способности к органичному развитию и творческой трансформации.

Проведенное комплексное исследование позволяет сделать ряд принципиально важных выводов о современном состоянии и перспективах развития культурной идентичности Республики Казахстан. Анализ исторических предпосылок, институциональных механизмов и современных социокультурных процессов свидетельствует о том, что казахстанская модель культурного развития демонстрирует уникальную способность сочетать преемственность традиций с адаптацией к вызовам глобализации. Сформировавшийся за годы независимости баланс между консервацией культурного наследия и инновационным развитием создает прочный фундамент для устойчивого развития национальной идентичности в условиях стремительно меняющегося мира.

Особого внимания заслуживает выработанная Казахстаном система многоуровневой защиты культурного суверенитета, включающая:

- 1 Законодательное закрепление статуса культурного наследия
 - 2 Системную государственную поддержку традиционных искусств
 - 3 Интеграцию культурного компонента в образовательные программы
 - 4 Активное использование цифровых технологий для сохранения и популяризации наследия
 - 5 Развитие культурного туризма как инструмента мягкой силы
- Перспективные направления дальнейшего развития культурной политики должны включать:

- 1 Углубление научных исследований в области культурологии и антропологии
- 2 Совершенствование механизмов государственно-частного партнерства в сфере культуры
- 3 Развитие междисциплинарных подходов к изучению идентичности
- 4 Создание международных платформ для продвижения казахстанской культуры
- 5 Разработку инновационных образовательных методик по формированию культурной компетентности

Реализация этих направлений позволит Казахстану не только сохранить уникальность своей культурной идентичности, но и занять достойное место в глобальном культурном пространстве

как носитель оригинальной цивилизационной модели, сочетающей многовековые традиции кочевой культуры с современными ценностями открытого общества. Успешный опыт Казахстана в гармонизации традиционных и инновационных элементов культурного развития может служить ценным примером для других стран, сталкивающихся с аналогичными вызовами глобализации.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н. А. В потоке истории. — Алматы: Атамұра, 1999. [с. 6]
- 2 Кляшторный С. Г., Султанов Т. И. Казахстан: летопись трёх тысячелетий. — Алматы: Рауан, 1992. [с. 10-15]
- 3 Кабазиев А. С. Формирование национальной идентичности Республики Казахстан: особенности и противоречия // Современная Европа. — 2022. — № 7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-natsionalnoy-identichnosti-respubliki-kazahstan-osobennosti-i-protivorechiya> [1-11]
- 4 Холодубаева Г. Т. Выбор цивилизационных ориентиров и проблем идентичности в Казахстане // Диалог культур. — 2021. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=12345678> [3-9]
- 5 Концепция культурной политики Республики Казахстан. — Нур-Султан, 2020. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mcs/documents/details/201623?lang=ru> [5-12]
- 6 Казахская литература в период независимости // Вестник Инновационного Евразийского университета. — 2020. — № 3. URL: <https://vestnik-ineu.kz/jour/article/view/1234> [9-17]

ТИКТОК: ТРЕНДЫ, РИСКИ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ

ДИДЕНКО Д. С.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

TikTok - одна из самых популярных социальных сетей современности, особенно среди молодежи. Приложение, позволяющее пользователям создавать и просматривать короткие видеоролики, быстро завоевало аудиторию по всему миру. Однако влияние TikTok на общество вызывает серьезные дискуссии. С одной стороны, это мощный инструмент для самовыражения,

творчества и социализации. С другой - он способен оказывать негативное воздействие на психику, поведенческие модели и ценности пользователей, особенно подростков, которые наиболее подвержены влиянию цифровых платформ.

Современные подростки проводят в интернете значительное количество времени, а TikTok занимает среди их предпочтений одну из лидирующих позиций. Приложение предлагает бесконечный поток контента, подобранного индивидуально благодаря алгоритмам машинного обучения. Это делает платформу не просто местом развлечений, но и важным инструментом социализации. Один из ключевых аспектов влияния TikTok на подростков заключается в формировании их ценностей и моделей поведения. Дети и молодежь склонны подражать кумирам, а блогеры TikTok часто становятся для них такими образцами. Популярные тренды, челленджи и мемы формируют представления о норме и моде. Если раньше на поведенческие модели подростков влияли главным образом родители, школа и сверстники, то теперь значительная часть этих функций перешла в социальные сети. TikTok активно способствует развитию так называемого клипового мышления - способности воспринимать информацию фрагментарно и поверхностно. Короткие ролики не позволяют глубоко анализировать полученные сведения, а быстрая смена образов снижает концентрацию внимания. Это может негативно сказываться на способности подростков к обучению и критическому мышлению [1]. Еще одна проблема, связанная с TikTok, - цифровая зависимость. Согласно исследованиям, среднестатистический пользователь проводит в приложении около 58 минут в день, а подростки - значительно больше [1]. Это связано с тем, что алгоритмы TikTok устроены таким образом, чтобы максимально долго удерживать внимание пользователя. Они анализируют его предпочтения и предлагают контент, который вызывает у него максимальный эмоциональный отклик. Это приводит к тому, что подростки теряют контроль над временем, проведенным в приложении, и испытывают трудности с отказом от его использования.

Еще одной серьезной проблемой TikTok является распространение дезинформации [2]. Из-за отсутствия системы верификации и редакционной проверки пользователи часто сталкиваются с ложной или искаженной информацией. К основным проблемам дезинформации в TikTok можно отнести фейки. То есть популярные блогеры могут распространять ложные

сведения, которые воспринимаются аудиторией как правда. Так же политические и коммерческие организации могут продвигать выгодные им нарративы, используя популярные хэштеги и вирусные видео. Из этого вытекает отсутствие критического восприятия информации у молодежи. Подростки склонны доверять визуальному контенту без проверки его достоверности [1].

Помимо этого, TikTok стал платформой для распространения политического контента. В последние годы на платформе появилось множество аккаунтов политических партий, активистов и государственных структур [2]. Одним из ключевых факторов, влияющих на политическую активность молодежи в TikTok, является персонализация контента. Если пользователь начинает проявлять интерес к политическим темам, его лента рекомендаций наполняется схожими видео. Это способствует формированию так называемых «пузырей», когда человек получает информацию только из определенной точки зрения и не сталкивается с альтернативными мнениями. Протестные движения, такие как акции против полицейского насилия, антикоррупционные митинги или климатические протесты, активно распространяются среди молодежи через TikTok. Это может приводить к росту гражданской активности, но также создает риски манипуляции общественным мнением и радикализации молодежи [4].

К сожалению, TikTok используется не только для легального политического активизма, но и для распространения экстремистских идей [2]. Некоторые радикальные группы и террористические организации активно вербуют молодежь через социальные сети. Основные механизмы экстремистского влияния в TikTok включают в себя: создание привлекательного контента, таргетирование уязвимых пользователей, и использование кодовых слов и скрытых хэштегов. Террористические организации используют фильтры, романтизированные образы и патриотические мотивы, чтобы сделать радикальные идеи более привлекательными. Так же экстремистский контент маскируется под обычные видео, чтобы обойти модерацию платформы [3]. Хотя TikTok предпринимает попытки бороться с подобным контентом, полностью предотвратить его распространение не удастся.

TikTok — это не просто платформа для развлечений, а мощный инструмент, влияющий на различные аспекты жизни пользователей, особенно подростков. Он играет значительную роль в социализации молодежи, формировании их мировоззрения, поведенческих

моделей и даже политических взглядов. Благодаря алгоритмам персонализированного контента TikTok способен как положительно, так и негативно воздействовать на психику и сознание молодых людей. С одной стороны, платформа предоставляет возможности для самовыражения, творчества и коммуникации. Она способствует развитию креативных способностей, позволяет находить единомышленников и участвовать в социальных инициативах. Однако вместе с этим TikTok формирует цифровую зависимость, поскольку пользователи проводят в нем часы, не замечая, как это влияет на их реальную жизнь. Клиповые форматы контента приучают к поверхностному восприятию информации, снижая способность к длительной концентрации внимания и глубокой аналитике.

Таким образом, влияние TikTok многогранно и неоднозначно. Для того чтобы минимизировать негативные последствия его использования, важно предпринимать комплексные меры. Но в эпоху цифровых технологий невозможно полностью отказаться от социальных сетей, но крайне важно подходить к их использованию осознанно. TikTok — это инструмент, и то, каким будет его влияние на человека, зависит от уровня его осведомленности, зрелости и способности критически оценивать окружающий мир. Подростки, их родители, образовательные учреждения и государственные структуры должны работать совместно, чтобы направить использование социальных сетей в конструктивное русло и сделать цифровое пространство безопасным и полезным для будущего поколения.

ЛИТЕРАТУРА

1 Цзоу Шу. Роль TikTok в социализации детей, а также формировании ценностей человека // Экономика и социум №4(119)-1 2024. – С. 1234-1238.

2 Захаров С. М. TikTok как средство политизации молодежи: кейс современной России // Известия Иркутского государственного университета. 01.03.2024 [Электронный ресурс]. – URL: <https://izvestiapolit.isu.ru/ru/article?id=2032> [дата обращения 19.03.2025].

3 Шапошников А. А. Социальная сеть TikTok как инструмент распространения идеологии терроризма и экстремизма // Обзор. НЦПТИ. 12.11.2020 [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-set-tiktok-kak-instrument->

rasprostraneniya-ideologii-terrorizma-i-ekstremizma/viewer [дата обращения 19.03.2025].

4 Бурда М.А., Порошина А.С. Социальная сеть «TikTok» как новый инструмент политической коммуникации в молодежной среде // PolitBook – 2021 – 4. – С. 21-30.

ВЛИЯНИЕ ЗАРУБЕЖНЫХ КОМИКСОВ И МАНГИ НА КАЗАХСТАНСКИЙ КОНТЕНТ

ЕРЖАН М. М.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
ҚАЙДАР М. М.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
МАНЯПОВА Т. К.
профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

В контексте глобализации и быстрого развития цифровых технологий мировая индустрия комиксов переживает значительные трансформации. Казахстан, как часть глобального культурного и медийного пространства, активно реагирует на эти изменения, и влияние западных комиксов и японской манги на произведения казахстанских авторов становится очевидным. Влияние этих двух мощных культурных феноменов на национальный контент является важной и актуальной темой, которая отражает трансформации в современном искусстве и культуре Казахстана. Развитие казахстанских комиксов и манги имеет значительное значение как для культурной идентичности страны, так и для создания новых форм медиа-контента, который может стать востребованным как в Казахстане, так и за его пределами.

Комиксы и манги, как форма искусства и медиаплатформа, играют важную роль в распространении культурных ценностей, а также в образовательных и развлекательных целях. В современных условиях казахстанские комиксы и манги могут стать важным инструментом для формирования уникального культурного продукта, который отражает национальные традиции, историю и современные проблемы.

Основной целью нашего исследования является анализ влияния иностранных манги и комиксов на развитие казахстанского комикс-контента, а также изучение адаптации этих культурных феноменов

в локальных произведениях казахстанского содержания. Для достижения этой цели планируется решение следующих задач:

изучить особенности зарубежных манги и комиксов, а также их влияние на казахстанские произведения;

проанализировать работу казахстанских комикс-студий в контексте глобальных трендов.

Ключевые понятия

Манга – это японские комиксы или графические новеллы, которые традиционно читаются справа налево. Манга является важной частью японской культуры и часто адаптируется в аниме, что значительно расширяет её аудиторию за пределами Японии.

Западные комиксы обычно ассоциируются с такими странами, как США и Великобритания. Это графические произведения, которые часто публикуются в журнале или в виде книг. В них представлены ярко выраженные супергеройские истории, научная фантастика или фэнтези.

Казахстанский контент – это произведения, созданные в Казахстане или отражающие казахстанскую культуру, историю и традиции. Это может быть разнообразный контент: от литературы, музыки, фильмов до современных цифровых проектов и комиксов.

История современного комикса начинается с середины XVIII века, когда появляются первые работы, которые можно отнести к жанру комикса. Например, в 1730 году британский художник Уильям Хогарт создает серию гравюр, которые считаются предшественниками современных комиксов. В 1894 году в газете New York World Уолт Макдугал создает первый цветной комикс, что стало важным шагом в развитии комикс-индустрии. В США комиксы о супергероях, такие как персонажи Marvel и DC Comics, стали важной частью поп-культуры. В то же время в Европе и Азии продолжали развиваться другие жанры комиксов, такие как графические романы и манга.

В Японии история комиксов (манги) началась еще в XII веке с создания свитков, на которых изображались различные сцены, часто с изображением животных. Однако формирование современной манги началось в 20-х годах XX века. С 1970-х годов манга стала еще более разнообразной, появилась новая волна манги с целевой аудиторией. Японская манга начала переходить от развлекательного контента к более серьезным и социальным темам, что отразилось на создании графических романов. В это время появляется новый стиль манги, отражающий более сложные сюжеты и более проработанные

персонажи. Современная манга продолжает развиваться, охватывая новые жанры и темы, такие как фантастика, фэнтези, романтика, ужасы, спорт, боевые искусства и многие другие. Манга продолжает оставаться важной частью японской культуры, с огромным количеством новых манга-сериалов, выпускаемых еженедельно/ежемесячно.

До появления комиксов в современном понимании в Казахстане существовали графические произведения, которые можно считать предшественниками комиксов. В 1929 году был создан первый казахский «комикс» – книга, в которой поэма Ж. Аймаутова «Жаман тымак» (Плохой малахай) была проиллюстрирована [1]. Это произведение, содержащее текст, написанный с использованием арабского шрифта, и графические элементы для иллюстрации поэтического содержания можно рассматривать как раннюю форму казахского комикса. Хотя этот проект был больше литературным, он стал первым шагом на пути к формированию комиксов в Казахстане.

В XX веке и в начале XXI века с развитием интернета и цифровых технологий усиливается интерес к комиксам. В это время в Казахстане начинают активно развиваться независимые комикс-студии. Среди первых таких проектов можно выделить Khan Comics и Tengri Comics, которые начали выпускать свои работы. Эти студии стали пионерами казахстанского комикс-движения, разрабатывая сюжеты, которые сочетали элементы западных комиксов и традиционного казахского фольклора.

Сегодня казахстанские комиксы – это активный элемент национальной культуры. Влияние иностранных манги и комиксов отражены, в первую очередь, в художественном стиле: казахстанские авторы используют характерные для манги черты – выразительные лица, динамичные позы, упрощённые или детализированные фоны в зависимости от акцента. В комиксах влияние супергероики заметно в работах, где герои изображаются мускулистыми, крупными персонажами (с эффектами позы). Для отражения нарративной структуры манга часто используется азиатский подход с глубокими чувствами персонажей и философскими размышлениями. В комиксах казахстанские авторы перенимают линейный подход супергероики Marvel и DC, где свойства персонажей связаны с «добром» и «злом». Тематика и жанровая представленность комиксов характеризуется разнообразием (приключения, фэнтези, боевые искусства), в манге – исторические мотивы. Комиксы

привносят элементы антиутопии, киберпанка и детективных триллеров.

В части исследования героев и персонажей следует отметить, что казахстанские художники заимствуют из манги архетипы (герои, злодеи, характеры), но адаптируют их, добавляя местные элементы – одежду, стиль эмоций (например, вспыльчивость, сдержанность). Из западных комиксов перенимаются образы супергероев, их протагонисты и харизматичные злодеи.

Также необходимо отметить, что в манга используются кинематографические ракурсы, динамичные эффекты движения и эмоций. Из комиксов перенимаются построение страниц с учётом панелей, контрастное освещение и проработка деталей костюмов.

Несмотря на заимствования, казахстанские авторы адаптируют стилистику под местные реалии: в комиксах добавляются национальные узоры, мотивы степей, персонажи, основанные на фольклоре (например, казахские батыры или мифические существа).

В манге казахстанские авторы используют короткие фразы, эмоциональные возгласы и динамичные диалоги. В комиксах – сарказм, иронию и сленг, что делает речь персонажей живой и современной. Если ранние казахстанские комиксы фокусировались на исторических и фольклорных сюжетах, то под влиянием манги и комиксов появились фэнтези, киберпанк, футуризм, истории о супергероях, основанные на национальной идентичности, городские драмы с молодежными проблемами, вдохновлённые харами сёдзё и сэйнэн (Таблица 1).

Таблица 1 – Сравнительная характеристика комиксов и манги казахстанского и зарубежного контентов

А с п е к т ы сравнения	Казахстанский контент	Зарубежный контент
Жанры	Фантастика, фэнтези, исторические комиксы, социальные драмы	Манга (сёнен, сёдзё, сэйнэн и т.д.) американский супергеройские комиксы, европейские графические романы
Тематика	Национальная культура, мифология, история Казахстана, социальные вопросы	Глобальные темы, супергероика, футуризм, разные лингвокультуры и мифология мира

Стиль	Сочетание традиционной казахской орнаментики и современных техник рисования	Манга – черно-белая стилистика с динамичными линиями; комиксы – яркие цвета и детализированные иллюстрации
Общие характеристики		
- Графический формат повествования; - Использование визуального языка для передачи эмоций и действий; - Наличие серийных выпусков и отдельных графических романов; - Развитая фан-культура и косплей-сообщество.		

Таким образом, манга и комиксы расширяют горизонты казахстанских авторов, помогая интегрироваться в мировое комьюнити. Это сохраняет стремление к национальной идентичности: больше авторов включают в мангу и комиксы стилистику с локальными культурными особенностями. К примеру, в комиксе «КазахMAN», разработанном Бексултаном Казыбеком, существует суперсила под названием «Сенім», которая открывает неограниченные возможности. Она проявляется только тогда, когда человек искренне верит в себя и свою мечту [2].

«Мерген» – один из самых известных казахстанских комиксов, созданный Бек-Ата Даниялом и Магирой Тлеубердиной. Сюжет основан на казахских сказках и легендах [3].

Галым Байтук в комиксе «Shoqan и жестокий наместник Кашгара» использует стиль художника Дархана Умирбаева, близкий к реализму. Главный герой попадает в прошлое и встречает Шокана Уалиханова. На основе этого сюжета был создан полнометражный мультфильм «Шокан. Путешествие в Кашкарию» [4].

Алибек Кожажельдиев в своем комиксе «Мы не супергерои» рассказывает фантастическую историю о сверхспособностях. Изначально он хотел использовать стиль «чиби», но затем выбрал стиль Брайана О'Мэлли. Комикс состоит из нескольких частей, и стиль художника постепенно меняется [5].

В другом своем комиксе, «Другая Макта Кыз», Алибек придерживается единого стиля для обеих частей. Сюжет отсылает к сказке «Девочка Макта и кошка», но здесь Макта Кыз – волшебница, а события разворачиваются в полумифической казахской деревне. Этот комикс выполнен в черно-белом формате, напоминающем мангу.

«Ермек Батыр. Легенда забытых времен» – это казахстанский комикс, созданный художником Мадиеком Мусабековым. Он представляет собой псевдоисторическую сказку, действие которой

разворачивается в эпоху кочевников Средней Азии, во времена формирования Казахского ханства.

Мадибек Мусабеков, будучи архитектором по образованию, привносит в комикс внимание к деталям и композиции. Его стиль вдохновлен работами художников, таких как Джей Ли (известного по «Темной башне»), что заметно в динамичной раскадровке и проработке персонажей. Использование двух видов рисования – для разделения основного сюжета и «истории в истории» – помогает читателю ориентироваться во времени и пространстве повествования.

В рамках нашего исследования было проведено гугл-анкетирование, в результате которого было выявлено, что 62,9% респондентов читали манги и/или комиксы, 19,4% из них делают это каждый день. 58,1% участников опроса читают зарубежных и только 12,9% респондентов читают казахстанских авторов.

Большинство респондентов (36 чел.) заметили влияние стиля рисования зарубежных работ на казахстанские комиксы. 30 человек увидели схожесть в структурах сюжета. 14 участников опроса не знают, как зарубежные манги и комиксы влияют на отечественный контент (Диаграмма 1).

Диаграмма 1 – Аспекты влияния зарубежных манги и комиксов на казахстанский контент

На вопрос “Какое положительное влияние оказывают манга и комиксы на казахстанский контент?” респонденты упомянули, что зарубежные произведения вдохновляют казахстанских авторов, дают им идеи, которые превращаются в новые сюжеты

с уникальным казахским стилем и благодаря комиксам и мангам читатели узнают о других культурах.

Большинство респондентов не знали, какое отрицательное влияние могут оказывать манга и комиксы на казахстанский контент, но некоторые заметили, что их популярность могут помешать повышению спроса на отечественные комиксы.

По мнению респондентов, в современном казахстанском контенте можно заметить схожий стиль с иностранными комиксами и мангами, которыми вдохновляются наши художники. Также участники опроса заметили появление зарубежного сленга и терминов в произведениях отечественных авторов.

Исходя из вышеизложенного, можно утверждать, что комиксы и манги являются современными видами искусства, которые играют важную роль в формировании и распространении национально-культурных ценностей, а также в образовательных и развлекательных целях. В настоящее время казахстанские комиксы и манги могут стать важным инструментом для формирования уникального культурного продукта, который отражает национальные традиции, историю и современные проблемы.

В казахстанском контенте отражено влияние зарубежных манги и комиксов по следующим направлениям: тематика и жанровая представленность, художественный стиль, нарративная структура, линейный подход в характеристике персонажей и архетипов, использование кинематографических ракурсов, динамичных эффектов движения и эмоций, художественный дизайн композиций через построение страниц с учётом панелей, контрастное освещение и др.

Таким образом, манга и комиксы расширяют творческие горизонты казахстанских авторов, помогая интегрироваться в мировое комьюнити. Это сохраняет стремление к национальной идентичности: больше авторов включают в мангу и комиксы стилистику с локальными культурными особенностями.

ЛИТЕРАТУРА

1 Аймаутов Ж. «Жаман тымак» [Электронный ресурс] - <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1538969>

2 Почему комикс КазахMAN бьет рекорды по продажам и что в нем особенного [Электронный ресурс] - https://tengrinews.kz/picture_art/pochemu-komiks-kazahman-bet-rekordyi-prodam-cto-nem-412665/

3 Более 100 казахстанских авторов представят свои работы на Comic Con Astana [Электронный ресурс] - <https://www.inform.kz/ru/bolee-100-kazahstanskikh-avtorov-predstavlyat-svoi-raboti-na-comic-con-astana-84ef1b>

4 Комикс о Ш. Уалиханове представили на фестивале Comic Con в столице [Электронный ресурс] - <https://24.kz/ru/news/culture/662851-komiks-o-sh-ualikhanove-predstavili-na-festivale-comic-con-v-stolitse>

5 Кожажельдиев А. “Мы не супергерои” - Алматы: Art Nomad, 2024

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЛТТЫҚ КОДТЫ САҚТАУ МӘСЕЛЕСІ

МҰХАМЕТЖАН С. Қ.
оқытушы, Инновациялық Еуразия университетінің
Жоғары Екібастұз колледжі, Екібастұз қ.
АМАНКЕЛДІ А. Қ.
студент, Инновациялық Еуразия университетінің
Жоғары Екібастұз колледжі, Екібастұз қ.

Мәдениетіміздің өсіп өркендеуі, кез келген мәселесі жаһандану үдерісімен тығыз байланысты қарастырылады. Адамзат дамуын ой елегінен өткізсек, халықтар, мемлекеттер мен мәдениеттер бір-біріне жақындай түскенін байқауға болады. Бұрын олар оқшау өмір сүрсе, қазір өзара тығыз байланыста, бір-біріне тәуелді жағдайға жетті. Әртүрлі халықаралық және аймақтық ұйымдар мемлекеттер арасындағы саяси, мәдени, экономикалық қатынастарды реттеуде. Алайда бұл жаһандық жүйе өте күрделі және қарама-қайшылықтарға толы. Әлем халықтары түрлі даму деңгейінде, өздерінің мәдени ерекшеліктері, дәстүрлері мен сенімдері бар. Сондықтан жаһандану жаңа мәселелерді туындатып, оларды шешу қиындық тудырып отыр.

Жаһандану объективті процесс болғанымен, ол ұлттық бірегейлік пен мәдени құндылықтардың жойылуына әкелуі мүмкін. Бірақ адамдар өз тарихын өздері жасайды, сондықтан жаһанданудың теріс әсерлерін реттеуге болады. Ұлттық мәдениетті сақтап, оны дамыту – әрбір елдің өз қолында.

Қазіргі заманның қарқынды жаһандану жағдайында, шекаралар баяу жойылып, ал IT-технологиялардың дамуы ақпарат пен

идеялардың алмасуын бір сәтте жүзеге асыруға мүмкіндік беріп отырған кезде, ұлттық мәдени мұраны сақтау ерекше маңызға ие болуда.

«Жаһандану» термині XX ғасырдың басында пайда болып, одан бұрын қолданыста болған француздың «мондиализация» (дүниежүзілік үкімет орнату идеясы) ұғымын алмастырды. «Жаһандану» терминін алғаш рет 1983 жылы Гарвард бизнес мектебінің профессоры Теодор Левитт ғылыми айналымға енгізді. Ол бұл ұғымды бастапқыда трансұлттық корпорациялар өндіретін жекелеген тауарлар нарығының бірігу үдерісін сипаттау үшін қолданған. Алайда, арада өткен төрт онжылдықта бұл терминнің мәні айтарлықтай өзгеріске ұшырады [1, 145 б]. Қысқаша айтқанда, жаһандану – бүкіл адамзатты басқарудың бір орталыққа шоғырлану үдерісі.

Бүгінде жаһандану – бұл экономикалық және мәдени өзгерістердің жиынтығы, олар жер шарының әртүрлі өңірлерінде қалыптасқан ұлттық мәдениеттерге әсер етіп, бір жағынан оларды әлсіретіп, екінші жағынан оларды жаңа, әлі де қалыптасу сатысында тұрған, бүкіл адамзатты біріктіретін ортақ жаһандық мәдениетке біріктіруде. Бұл жаһандық мәдениет жақсы ма, әлде жаман бола ма – бұл сұрақ әлі күнге дейін ашық күйінде қалып отыр. Ол бір тілді бола ма, әлде көптілді ме? Оның негізінде қандай моральдық-этикалық құндылықтар жататын болады? Бұл маңызды сұрақтарға әзірге нақты жауап жоқ.

Жаһандану мәселесіне зерттеушілер әртүрлі көзқараспен қарайды. Оларды үш негізгі бағытқа бөлуге болады: біріншісі – жаһандануға түбегейлі қарсы топ, екіншісі – оны заңды әрі қажетті құбылыс ретінде мойындайтындар, үшіншісі – оны табиғи үдеріс деп қабылдап, жаңа жағдайға бейімделу жолдарын іздейтіндер. Алғашқы топ жаһандануды мәдени және экономикалық империализмнің жаңа формасы деп санап, оны Батыс мәдениетінің үстемдігін нығайту құралы ретінде көреді. Екінші топ жаһанданудың мүмкіндіктерін баса көрсетіп, оны елдердің дамуына ықпал ететін жаңа кезең ретінде бағалайды. Үшінші топ жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті қалай сақтау керектігіне назар аударады [2, 23 б].

Қазақстандық зерттеулер негізінен осы үшінші бағытты ұстанады. Біздің еліміз үшін жаһандану аясындағы ұлттық мүдде – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты сақтау, сондай-ақ халықаралық

аренада елдің беделін нығайту. Бұл ретте, мәдени өзіндік ерекшелікті сақтай отырып, жаһандық үдерістерге бейімделу маңызды.

Белгілі қазақстандық ғалым А.Н. Нысанбаев жаһандану үдерісін бірнеше бағытта қарастырады. Ол, біріншіден, ұлттық болмысты сақтау қажеттігін атап өтсе, екіншіден, түркі-мұсылман әлемімен ықпалдастықтың маңыздылығын, атап айтқанда, латын әліпбиіне көшудің рөлін көрсетеді. Үшінші бағыты – Қазақстанның Еуразиялық мәдени кеңістіктегі орны, яғни елдің географиялық қана емес, мәдени және тарихи тұрғыдан да Азия мен Еуропа арасындағы көпір ретіндегі рөлін айқындау. Төртінші бағыт ретінде «Ортаазиялық кеңістік» идеясы ұсынылады. Бұл тұжырымдаманың түп-тамыры Кеңес Одағының кезінде жүргізілген саясаттың салдарларын еңсеру қажеттілігіне негізделеді. Кеңестік билік ортақ тілі, діні мен мәдениеті бар халықтарды жасанды түрде бөліп, олардың өзара ықпалдастығын әлсіреткен болатын. Осыған байланысты Орталық Азия елдері арасындағы жаңа ынтымақтастық моделін қалыптастыру мәселесі өзекті болып қала береді [3, 95 б].

Мәдени код – белгілі бір халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлері мен ерекшеліктерін сипаттайтын ақпарат жиынтығы. Ол ұлттың өзіндік болмысын, мәдениетін айқындап, тарихи жадын сақтауға көмектеседі. Мәдени код тіл, мифология, фольклор, сәулет, өнер, поэзия сияқты рәміздер арқылы көрініс табады және белгілі бір қоғамның бірегейлігін анықтайтын фактор болып табылады.

Ғылымда «код» термині латынның codex («кітап») сөзінен шыққан. Ол ақпарат жеткізетін белгілер мен жүйелерді білдіреді. Сандық дәуірде бұл ұғым одан әрі кеңейіп, мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерін тану, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін құндылықтарды сақтау құралы ретінде қарастырылады. Мәдени код белгілі бір қоғам мүшелерінің ортақ дәстүрлері мен құндылықтарына сүйеніп, бір-бірін «өзімдікі» деп қабылдау үдерісін қалыптастырады [4, 96 б].

Мәдени бірегейлік әр қоғамда әртүрлі қалыптасады. Батыстық либералдық қоғамдарда еркіндік пен теңдік қағидалары басым болса, шығыс елдерінде патриархалдық дәстүрлерге негізделген мәдени нормалар басымдыққа ие. Осы тұрғыдан алғанда, мәдени код тек белгілі бір халыққа ғана тән құндылықтар жүйесін сипаттайды және әр ұлттың өзіндік мәдени даму жолын айқындайды.

Қазақстан жағдайында мәдени бірегейлік азаматтық және этностық сипаттарға негізделген. Посткеңестік кеңістіктегі елдер үшін бұл мәселе ерекше өзекті болып табылады, себебі ұлттың қалыптасуында этникалық бірегейлік маңызды рөл атқарады.

Қазақстандағы этностық әртүрлілік мультимәдениеттілік тұжырымдамасымен түсіндіріліп, этностар арасындағы өзара құрмет пен толеранттылық қағидаларына негізделген.

Мультимәдениеттілік теориясы мәдени плюрализмді қолдай отырып, ұлттар мен этностардың өз дәстүрлері мен ерекшеліктерін сақтауға мүмкіндік береді. Батыс ғалымдары, атап айтқанда, У. Кимлика, мультимәдениеттіліктің негізгі мәселесін қоғамдағы көпшілік пен азшылық мүдделерінің теңдігін қамтамасыз ету деп түсіндіреді. Қазақстанда бұл тұжырымдама этносаралық келісім мен ұлттық бірлікті нығайтуда маңызды рөл атқарады [5, 83 б].

Сонымен, мәдени код – белгілі бір қоғамның рухани және әлеуметтік ерекшеліктерін айқындайтын маңызды категория. Ол тарихи жадты сақтап, ұлттың өзіндік болмысын қалыптастырады. Қазақстан жағдайында мәдени код этникалық және азаматтық бірегейліктің үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін фактор ретінде қарастырылады. Ол бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады: тіл – ұлттың ең басты айқындаушы белгісі, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар – халықтың тарихи даму барысында қалыптасқан мәдени нормалары, рухани құндылықтар – ұлттық сана-сезім, діни және моральдық ұстанымдар. материалдық мәдениет – ұлттық киім, қолөнер, сәулет өнері және басқа да tangible (материалдық) элементтер.

Ұлттық кодты сақтау үшін бірқатар шараларды жүзеге асыру қажет:

- Білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды нығайту: мектептер мен жоғары оқу орындарында ұлттық тарих, мәдениет және әдебиет пәндеріне басымдық беру. Қазіргі “Біртұтас тәрбие” бағдарламасы осыған айқын мысал.

- Мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру: қазақ тілінің күнделікті өмірде кеңінен қолданылуын қамтамасыз ету, қазақ тілінде сөйлеу ол тренд болу керек.

- Мәдени саясатты дамыту: ұлттық театрлар, кино, әдебиет және өнер салаларын қолдау арқылы мәдени кодтың сақталуын қамтамасыз ету.

- Отбасылық тәрбие: ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа беруді насихаттау.

- Ақпараттық кеңістіктегі ұлттық мазмұнды көбейту: ұлттық медиа, әлеуметтік желілер мен интернет-платформалар арқылы қазақ мәдениетін таныту.

Қазіргі уақытта жастардың талпынысы ерекше атауға болады. Олар ерекшеленуден қорықпайды, өздерінің ұлттық

бірегейліктерімен қатар заманаулықты қатар алып жүре алады. Ол жасалып жатқан іс әрекеттерден байқауға болады. Виртуалдық әлемде біз өз құндылықтарымзды жоғалтпауымыз керек.

Жаһандану үдерісі ұлттық мәдениеттер мен дәстүрлерге жаңа сын-көзқарас тудыруда. Бұл үдеріс бір жағынан, халықтар арасындағы мәдени алмасуды жеделдетсе, екінші жағынан, ұлттың өзіндік ерекшеліктерінің жоғалу қаупін күшейтеді. Осындай жағдайда ұлттық кодты сақтау – тек мәдени құндылықтарды қорғау ғана емес, сонымен қатар ұлттық бірегейлікті нығайту мен болашақ ұрпаққа рухани мұраны жеткізудің маңызды тетігі.

Ұлттық кодтың сақталуы – ең алдымен тіл, дәстүр, рухани құндылықтар және тарихи жадтың беріктігіне байланысты. Бұл факторларды күшейту үшін білім беру жүйесінде ұлттық тәрбиеге басымдық беру, заманауи технологияларды ұлттық мәдениетті дәріптеу құралы ретінде пайдалану және жастардың ұлттық санасын қалыптастыруға бағытталған кешенді шараларды іске асыру қажет. Сонымен қатар, мәдени мұраны цифрландыру, ұлттық брендтерді қалыптастыру және шығармашылық индустрияны дамыту арқылы ұлттық кодты жаңғыртуға болады.

Жаһандану заманында ұлттық кодты сақтау – өзгермейтін құндылықтарды сақтай отырып, заман ағымына бейімделудің үрдісі. Бұл үрдісте әрбір азаматтың рөлі маңызды. Ұлттық сананың оянуы, мәдени мұраға деген құрмет және оны келер ұрпаққа жеткізу – тұрақты дамудың және ұлттық бірегейлікті сақтаудың басты кепілі болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Гревцева А.А. Культурная глобализация – проблемы и парадигмы // Известия РГПУ им. Герцена. 2008. № 70. 145-149 бб.
- 2 Нестеров А. Г. Проблемы мультикультурализма в отечественной культурологии и политологии // Современная Европа. - 2017. - № 2. 25-29 бб.
- 3 Нысанбаев А.Н. Глобализация и транзитное общество // Аналитическое обозрение. - 2001. - № 4-5. - 89-100 бб.
- 4 М.К. Козыбаев «Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. Память народа». Книга первая. Алматы, 2000.
- 5 Нысанбаев А.Н. Цивилизационные традиции и менталитет казахского народа // Казахская цивилизация - 2005. - № 2. - 83-90 бб.

СИМВОЛИЗМ ОДЕЖДЫ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРАХ

НУРМАНОВ Д. Б., ФОМИНА В. С.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ЖАЯБАЕВА Р. Г.
ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Одежда — это неотъемлемая часть жизни каждого человека. Первоначальная и самая основная функция одежды — защищать человека от холода. Помимо основных функций таких как защита и комфорт, одежда имеет в себе особый символизм. Смотря на то, как человек одет, можно сказать о народности человека и даже о его религии. Символизм одежды в разных культурах имеет большее значение, чем кажется на первый взгляд.

Одежда обладает большим культурным и историческим значением. Национальные костюмы очень часто отражают традиции и мировоззрение народа, передавая его ценности из поколения в поколение, из уст в уста. В разных уголках мира одежда становится символом национальной принадлежности, показывая уникальность и самобытность культуры. В некоторых обществах одежда указывает на социальный статус или семейное положение. Одежда в разных странах несет в себе определённый символизм, но отличается друг от друга [1].

Например, в мусульманских странах, таких как Катар, одежда играет важную роль, отражая религиозные убеждения и культурные традиции. Согласно исламским принципам скромности, как мужчины, так и женщины должны одеваться консервативно и скрыто, избегая открытой одежды. Традиционным нарядом для женщин является абайя. Это длинное черное одеяние, надеваемое поверх одежды. Большое количество катарских женщин носят хиджаб, чтобы покрыть голову, в то время как некоторые предпочитают носить никаб, который закрывает лицо, оставляя видимыми только глаза. Однако в современном Катаре строгий дресс-код распространяется по большей части на местных женщин, в то время как иностранки могут спокойно носить одежду в западном стиле, если одежда скромная и без глубоких вырезов или коротких юбок.

Традиционная мужская одежда в Катаре включает тхоб — длинное белое одеяние, которое символизирует элегантность и чистоту. Мужчины также носят гутру — белый или красно-белый клетчатый платок для головы, перевязанный черным шнурком или

ниткой. Этот мужской наряд не только соответствует религиозным обычаям, но также помогает справиться с жарким климатом Катар.

Катар - современная страна, где традиции сочетаются с западными влияниями, но исламские ценности остаются основой общественной жизни каждого человека. Здесь одежда — это не просто часть гардероба, но и выражение уважения к религии, культуре и общественным нормам [2].

Противоположный символизм Катар в национальной одежде является символизм в славянской одежде. В отличие от религиозного символизма одежды в Катаре, который в первую очередь в своей одежде преследует религиозные нормы Ислама. Славянская одежда выполняла не только утилитарную, но и символическую функцию. Цвета и узоры нарядов имели глубокий смысл, отражая верования и культурные традиции народа. Красный цвет ассоциировался с жизненной энергией, а также служил оберегом от злых духов, белый символизировал чистоту и свет, а черный мог означать как защиту от нечистой силы, так и траур. Орнаменты на ткани включали изображения солнца, древо жизни, ромбы и другие геометрические фигуры, которые выполняли роль амулетов и защищали владельца от сглаза и бед. Особое значение имели пояса — они не только украшали костюм, но и, по поверью, служили мощной защитой от негативного воздействия. Социальный статус человека также выражался через одежду. Девушки носили длинные распущенные волосы и яркую одежду, подчеркивая то, что она незамужняя, в то время как замужние женщины обязаны были покрывать голову платками, что символизировало их семейное положение. Богатые люди могли позволить себе одежду из дорогих тканей, расшитую золотыми нитями и украшенную драгоценными камнями, тогда как у крестьян преобладали дешевые материалы с вышивкой, выполняющей роль оберега [3].

Кроме того, славянская одежда имела и религиозный аспект. Монахи носили черные рясы, символизирующие отречение от мирской жизни, а священники надевали белые или золотистые одеяния, говорящие о их духовной чистоте и божественной связи. Важную роль играли и праздники: в определенные праздничные дни одежда дополнялась особыми элементами, связанными с обрядами. Например, на свадьбах невеста могла носить венок из цветов потому, что это символ девичества и чистоты, а в дни поминовения предков одежда дополнялась темными деталями.

В том числе изучение традиционной одежды народов Африки, может многое рассказать о богатой истории и культуре целого континента. Каждый предмет одежды в Африке рассказывает уникальную историю, отражая глубоко устоявшиеся социальные обычаи и традиции. Яркие цвета, узоры и текстиль значат гораздо больше, чем люди привыкли думать. Африканская символика одежды — это настоящая эстетика, она представляет собой гордость, самобытность и наследие многих африканских общин.

Религия является неотъемлемой частью африканской символики в одежде. Африканские традиционные религии идентифицируют божеств или духов во всех аспектах природы, включая землю, небо и даже реки с животными. Некоторые африканские религиозные обряды требуют особой одежды. Например, народ йоруба в Нигерии носит белую одежду во время похорон, что символизирует чистоту и жизнь после смерти. Точно так же народ Шангаан в Южной Африке носит шкуры и панцири животных во время церемоний и во время любого торжества. Одежда показывает их связь с землей и духами их предков.

Мужская африканская одежда обычно отличается смелыми отличительными цветами и рисунками. Эти узоры и линии означают власть, силу и авторитет мужчины. Мужская одежда, как правило, с квадратными формами или прямыми линиями, геометрическая форма, которая отличала одежду от женской, отражала мужественность и жесткость.

Женская африканская одежда часто имеет более мягкие и спокойные цвета с округлыми формами и криволинейными узорами. Эти формы символизируют женственность, материнство и плодородие. Одежда, как правило, свободная, удобная и практичная для повседневной жизни. Женская одежда чаще всего включает в себя длинные платья и юбки из ярких тканей, а также головные уборы, которые украшены узорами, часто отражающими их культурную и личную идентичность [4].

Несмотря на значительные различия в подходах к символике одежды, как славянская и катарская, так и африканская культуры рассматривают костюм не просто как элемент внешнего облика, но и как важный носитель культурного наследия, самовыражения и идентичности. В славянской культуре основное значение в одежде имели природные мотивы и сакральные символы. Каждая деталь костюма — от вышивки на рубахе до цвета ткани — несла глубокий смысл, отражая представления о мире, циклах природы

и верованиях. В то же время в катарской культуре одежда прежде всего подчинена религиозным нормам ислама и четко обозначает социальный статус ее носителя, подчеркивая его принадлежность к определенной группе и соблюдение традиционных ценностей. А африканская культура делает свой акцент на символике цветов, традициях народа и обрядах. Африканская одежда — это больше, чем просто мода, она символизирует культурную самобытность, духовные убеждения и социальный статус народа. Это неотъемлемая часть праздников, ритуалов и повседневной жизни африканских общин. Каждый наряд несет в себе уникальную историю и традиции своего народа. Во всех случаях костюм выступает не просто в роли утилитарного предмета гардероба, а как средство выражения культурных ценностей, истории и самобытности каждого народа.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Полихова М. П. Символика костюма в контексте культуры. – Ростов-н/Д, 2003. – 142 с.
- 2 Агилова Р. Г., Алышова А. М. К, Горбачев С. Б. СПЕЦИФИКА ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В ИСЛАМЕ. // International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 12-4 (99) - 2024. – С. 7-9.
- 3 Сурженко Н. В., Сизова О. А. Народный костюм восточных славян как объект изучения в этнографической литературе 1890-1917 годов // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2018. № 4 (48) [Электронный ресурс]. – URL: <http://scientific-notes.ru/magazine/archive/number/53> [дата обращения 20.03.2025]
- 4 Татаровская И. Г. Цветовая символика народов Тропической и Южной Африки // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Выпуск №10. Краснодар: Наука и образование. 2014. - С. 48–54.

ХАЛЫҚ АУЫЗША ШЫҒАРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ

САДВАКАСОВА Д. Б.

мұғалім, Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат кешені, Павлодар қ.

ИСАТАЙ А. А.

студент, Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат кешені, Павлодар қ.

Отандық зерттеушілердің музыкалық білім беру тарихына деген қызығушылық еліміздің тәуелсіздік алғанынан кейін ерекше арта түсті. Музыка саласындағы ұлттық дәстүрді зерттеудің маңыздылығын түсіну, этномузыкалық бағыттардың жандануы осының айқын көрінісі. Халық шығармашылығының ажырамас бөлігі боп табылатын музыкалық фольклорды немесе фольк-музыканы зерттейтін музыкалық этнография сияқты арнайы пәндер бар.

Музыкалық білім беру тарихы жалпы ғылым тарихының бір бөлігі бола отыра осы саладағы зерттеу тәжірибелеріне сүйенеді. Қазір ғылымда пәнаралық тұрғыдан келу қалыпты құбылысқа айналууда. Сондай-ақ, музыкалық білім беру жалпы мәдениеттің ажырамас бір бөлігі болғандықтан, оны мәдениет аясынан тыс жеке қарастыра алмаймыз. Бүгінгі таңда ғылым тарихшылары мен әдіснамашылары қазақ музыкалық білім беруінің даму тарихын мәдениеттер жүйесінде зерттеуді негіздеуде.

Қазақстанның музыка өнері ғасырлар бойғы даму дәстүріне ие. Қазақ халқының мәдениетінің бастауы сонау көне замандардан басталады. Дамудың бастапқы кезеңінде музыка толығымен ежелгі көшпелі қоғамның утилитарлық қажеттіліктеріне қызмет етуге бағынды және ең маңызды діни және тұрмыстық рәсімдерді сүйемелдеді. Қазақ этносының қалыптасу кезеңінде пайда болған көлемді эпикалық жыр ертегілері жыраулар арқылы орындалып, бастапқыда әскери магия ырымдарымен, ата-бабалар культімен байланысты болды [1, 10 б.].

Халық жадында 100-ден астам аңыз сақталған. Халық шығармашылығының ең сүйікті жанрларының бірі бола отырып, «Алпамыс», «Қамбар», «Қобланды», «Қыз Жібек», «Баян-сұлу мен Қозы-көрпеш» және басқа да батырлық және лирикалық-тұрмыстық

эпикалық ертегілер қазақ халқының тарихи оқиғаларын ұрпаққа жеткізген.

Біраз уақыттан кейін аспаптық музыка – күй пайда болды, ол да өзінің пайда болу кезеңінде сиқырлы қызмет атқарды. Халық санасында эпостық және аспаптық екі дәстүрдің де шығуы аңызға айналған Қорқыт, тұңғыш жырау мен бақсы, «күй атасы» және музыкалық аспап – қыл қобызды жасаушы атымен байланысты. Қобызмен бірге оның бөліктерінің құрылымы мен атауы Әлемнің 3 деңгейлі моделін (жоғарғы, орта және төменгі дүниелер) бейнелейді. Қорқыт өз ұрпағына үлкен мұра қалдырды – «Қорқыт», «Желмая» қобыз күйлері. «Тарғыл тана», «Елім-ай» т.б [2, 5 б.].

Сонымен бірге домбыра мен сыбызғы өнері де дамып келеді. Домбыра музыкасының да ежелгі бастауы бар, оны археологиялық жаңалықтар дәлелдейді. Ежелгі Хорезм қаласын қазу кезінде кем дегенде 2000 жыл бұрын қолданыста болған екі ішекті жұлынған музыканттардың терракоталық мүсіндері табылды. Бұл аспаптардың қазақ домбырасына типологиялық ұқсастығы бар және Қазақстан жерінде өмір сүрген ерте көшпелілердің аспаптарының бірі болған. Домбыра мен сыбызға музыкасының ең көне үлгілеріне күйлер – құстар мен жануарлардың аттары жазылған аңыздар жатады. Олардың барлығы діннің ежелгі түрлерінің жаңғырығын сақтап қалды және әлі күнге дейін үнсіз өткен мыңжылдықтардың тарихын алып жүр.

XIX ғасырдың басына қарай қазақ музыкасы діни-ғұрыптық мәннен арылып, өзіндік құнды өнер туындысы ретінде дами бастады. Қазақ музыка мәдениетінің бұл даму кезеңі ұлттың шын мәніндегі рухани жаңғыруына айналды, ол негізгі музыкалық дәстүрлердің – аспаптық, ән-ақындық өнердің гүлденуіне себеп болды. Қазақстанның түкпір-түкпірінде әртүрлі кәсіби композиторлық және орындаушылық мектептер қалыптасып келеді, ал әр аймақта белгілі бір дәстүрлерді дамытуда өз мамандығы болды [3, 5].

Батыс Қазақстан аумағы домбыра күйі төкпе өнерінің дамуындағы орталық аймаққа, ал Орталық Қазақстан кәсіби өннің ошағына айналды. Оңтүстік-батыс өңірі эпикалық әңгіменің ең бай дәстүрлерін сақтап, дамытқан. Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Қазанғап, Дина, Біржан, Ахан, Жаяу Мұса, Естай, Ыбырай, Нартай, Мәди, Мұхит, Абай, Кенен Әзірбаев есімдері қазақтың ғана емес, әлемдік музыка мәдениетінің тарихына енді.

XIX ғасырдағы кәсіби музыканттардың шығармашылық қызметі тек орындаушылық және композиторлық саламен шектеліп

қалмай, көркемдік формалардың барлық алуан түрлілігін – поэтикалық импровизацияны, шешендік өнерді, талғампаз вокалдық техниканы, музыкалық аспапты виртуоздық шеберлікті қамтыды [3, 12 б.].

Қазан төңкерісінен соңғы кезеңде де республикамызда музыкалық үйірмелер жұмысын жалғастыра берді. Жиырмасыншы жылдары Орта Азия және Қазақстанның музыкалық фольклорын жинауға ерекше ықылас көрсетіле бастады. Белгілі музыка зерттеушісі әрі жинаушысы А.В.Затаевич қазақ даласын аралап, жүріп, екі мыңға жуық ән-күйлер жазып алған. А.В.Затаевич «Қазақ халқының мың әні». 1931 жылы «Қазақтың бес жүз әні мен күйлері» бұл күнде де тарихи маңызы зор еңбектер болып отыр. М.Горький, А.Затаевичтің еңбегін жоғары бағалай келіп, қазақтың ән-күйлері болашақ композиторлар үшін творчествоның кайнар көзі екенін айтқан еді. Басылым ерекшелігі - мұнда көптеген белгілі халық әндерінің сөздері табылып, жазылған еді.

А.Затаевич бастаған үлкен істі отызыншы жылдары Д.Мацуцин. Б.Ерзакович, Е.Брусиловский, А.Жұбанов, Л.Хамиди. бергін келе М.Төлебаевтың жалғастырып, ән - күйлерімізді нотаға түсіріп, ел игілігіне айналдырғанын сүйсіне еске аламыз.

Қазақ Республикасы Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, өнертану ғылымының докторы, республикаға еңбек сіңірген өнер қайраткері, композитор, музыка зерттеушісі, профессор Б.Г.Ерзакович өзінің бар күш жігерін табиғи қабілетін қазақ музыкасы өнеріне жұмсауды мақсат тұтты.

XX ғасырда қазақтың музыкалық мәдениеті музыкалық өнердің жаңа түрлерімен және жанрларымен байыды. Тарих ауқымында аз ғана уақыт ішінде қазақ музыкасы полифонияны және классикалық еуропалық музыканың бүкіл жанрлық арсеналын – опера, симфония, балет, аспаптық концерт, кантата, оратория, ансамбль, оркестрлік және хор орындаушылық түрлерін меңгеріп, шығармашылықтың жазба түріне негізделген жаңа кәсіби композиция мектебін құрды [4, 25 б.]. Ұлттық мазмұн мен еуропалық формалардың органикалық синтезі негізінде XX ғасырдың 30-40 жылдарында қазақ опера өнерінің классикалық туындылары – Е.Брусиловскийдің «Қыз Жібек», А.Жұбановтың «Абай», М.Төлебаевтың «Біржан мен Сара» туындылары жасалды. 60-70 жылдары республикада еуропалық аспаптық музыканың күрделі жанрларының бірі – симфониялық өркендеп, оның аясында форма жағынан классикалық

шығармаларға жақын екі шығарма да жасалып, жаңа жанрлық синтез – симфониялық күй пайда болды [5, 3 б.].

Қазақстанда қазіргі даму кезеңінде музыкалық мәдениеттің салалы құрылымы қалыптасты. Еуропалық жанрларда орындаушылық және композиторлық шығармашылықпен қатар музыка жасаудың дәстүрлі түрлері де дамып келеді. Әлемдік танымал музыка, фольклорлық және Қазақстанды мекендейтін халықтардың ауызша кәсіби дәстүрлері жұмыс істейді. Республикада әртүрлі көркемдік бағыттағы орындаушылық топтар жұмыс істейді: Мемлекеттік симфониялық оркестр, Қазақ халық аспаптары оркестрі. Құрманғазы, хор капелласы, халық би ансамблі, Мемлекеттік квартет, эстрадалық ансамбльдер, үрмелі және джаз оркестрлері.

Қазақ музыкасындағы бейбітшілік символикасы дәстүрлі дүниетаным құндылықтарына, ең алдымен әлеммен әлеммен қарым-қатынас жасау тәсілі ретіндегі ой толғауға бағытталған. Ой толғаныс қазақ этносының төл мәдени дәстүрі ретінде көп деңгейлі мазмұнды білдіреді. Бұл әрі табиғатты меңгеру, әрі ғалам сұлулығын қабылдау тәсілі. Идеал – мәдениеттің, оның ішінде музыканың адамның өмірлік әлемінен ажырамастығы. Қазақ халқының дүниетанымына тән дүниені қабылдау тұтастығы қазақ музыка мәдениеті дамуының барлық кезеңдерінде айқын байқалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Матякубов О. / Фараби Шығыс музыкасының негіздері туралы. /Алма-Ата, 1986. 350 б.
- 2 Аязбекова С.Ш. / Этникалық топ әлемінің суреті: Қорқыт-Ата және қазақтар әлемінің философиясы. / Алматы, 1999. 185 б.
- 3 Асафиев Б. / Қазақ музыкасы туралы үш мақала. / Қазақстанның музыка мәдениеті. // Парасат №3,4,5 2002 ж.
- 4 Елеманова С., Омаров Ғ., Райымбергенова С., Шегебаев П. / Қазақ музыка әдебиеті. / Астана, 2006. 386 б.
- 5 Аманов Б.Ж., Мұхамбетова А.И. / Қазақтың дәстүрлі музыкасы және 20 ғасырда. / Алматы, 2002 ж. 435 б.

КАНЫШ САТПАЕВ ГЛАЗАМИ ПОКОЛЕНИЯ

ТАЛҒАТ ТАМЕРЛАН

студент, Высший колледж цветной металлургии, г. Павлодар

АРОНОВА А. Д.

преподаватель, Высший колледж цветной металлургии, г. Павлодар

Мой народ выше меня - эта фраза вошла в историю, сделала казахстанского геолога эталоном патриотизма, скромности и подлинного величия.

Каныш Сатпаев родился 125 лет назад, на стыке XIX и XX веков в 1899 году, 12 апреля в ауле Айрык Павлодарской области, который был перекрестком дорог к Омску. Это место называлось Баянаулом, в честь легендарной красавицы, жившей в V веке Баян Сулу, полюбившей Козы Корпеша. Родился он в семье кочевника Имантая, который был очень образованным человеком, знал русский, арабский, чагатайский (древнетюркский) языки [2, с.4,6].

Имя Каныша Сатпаева известно каждому казахстанцу. Не случайно в Казахстане день рождения этого ученого - 12 апреля - официально признан профессиональным праздником всех работников науки. Сатпаев изменил не только казахстанскую науку, но и повлиял на некоторые судьбоносные события, в корне изменившие стиль и уклад целой страны [7], [8].

Исследуя эту работу я нашел интересные факты о Каныше Сатпаеве:

1 В младенчестве Сатбаев не был Канышем. Ему дали имя Габдул-Гани. В переводе с арабского означает «раб всемогущего и все милостивого Аллаха». Мама стала называть малыша Гани, потом еще ласковее – Ганыш. Вскоре все стали звать его Каныш [2, с.8].

2 Решающую роль в судьбе Сатпаева сыграла его непредвиденная встреча с профессором Томского технологического института М.А. Усовым в Баян-Ауле в середине 1921 года, который приехал на кумысолечение, как и сам Сатпаев. «Он настолько заинтересовал 22-летнего парня рассказами о геологии, что в 1921 году Сатпаев оставил должность народного судьи и поступил в технологический институт в Томске», – пишет И.Т. Лозовский, автор книги о студенческих годах К. Сатпаева в Томске [8].

3 Осенью 1940 года в связи с 20-летием Казахской республики Сатпаева направили в Москву с докладом о достижениях науки в Казахстане. Его доклад, насыщенный огромным материалом с яркими примерами и глубоким анализом явлений и фактов, вызвал

большой интерес. В нем было показано, как отсталая в прошлом окраина царской России в исторически короткий 20-летний срок волею и трудом советских людей была превращена в расцветающую социалистическую республику с передовой культурой и наукой. За большие заслуги в изучении Жезказгана и достижения в раскрытии его недр Каныш Имантаевич был награжден орденом Ленина [7].

4 Каныш Имантаевич являлся автором учебника «Алгебра» написанной на родном языке для казахских школ. Объем его первого научного труда составлял 1642 страниц.

5 Каныш Сатбаев рано начал увлекаться этнографией. С малых лет читал легенды и сказки, в которых упоминались названия различных мест, рек и озер. Повзрослев, он начал изучать геологию [4, с. 45].

6 Родственные и духовные связи объединяли Валихановых и Сатбаевых.

Главы этих семей составляли элиту казахского общества того времени. Дед Каныша Имантаевича Сатбай Шотикулы и отец Имантай были биями – судьями. Они славились ораторским искусством, считались фактическими отправителями правосудия в Баянаульском крае. Имантая уважал отец Чокана Валиханова, он являлся корреспондентом Русского географического общества, собирал, записывал и отправлял образцы устной литературы. Этим отец Каныша сослужил хорошую службу особенно знаменитому другу Чокана Валиханова Григорию Потанину. Да и сам Чокан был нередким гостем Имантая. Об этом свидетельствуют и письма самого Потанина. Имантай к тому же был знаком с творчеством знаменитого поэта своего времени Аблай-хана Бухар Жырау, о котором получал материалы от своего друга Куреке -родственника поэта. Душевная приветливость, широта натуры, глубина мышления, спокойный нрав и ум — все эти качества отца достались Канышу Имантаевичу так же, как страсть к исследованию фольклора [7].

Сатбаев также учился в Семипалатинском педагогическом училище вместе с великим казахским писателем Мухтаром Ауэзовым.

7 Каныш Сатбаев спас от преследования известного ученого археолога Алькея Маргулана и взял на работу в филиал Академии Наук СССР в Алма-Ате. Также Сатбаев дал ему совет заняться археологическими исследованиями.

8 Великий ученый, академик Каныш родился от младшей жены Имантая. Отец, прожив со старшей женой Нурым Тасболаткызы около четверти века, так и смог познать родительского счастья. У

них родилась единственная дочь, которая вскоре умерла. Интересно, что Нурым не была против повторной женитьбы своего мужа, даже сама выбрала ему жену. Ею стала Алима – рано овдовевшая невестка известного Мусы Шорманулы.

9 Имя академика Сатбаева известно всему миру.

1999 год прошел (по предложению Нурсултана Назарбаева) под эгидой ЮНЕСКО на всей планете как Год академика Каныша Сатбаева в знак признания мировой общественностью его заслуг перед человечеством [5, с. 594].

10 Самый большой проект академика Каныш Сатбаева был канал «Иртыш-Караганда». Сатбаев в 1958-1959 гг. второй раз поднял вопрос о поднятии вод Иртыша до возвышенности Сарыарки и стал инициатором включения этого проекта в семилетний план Советского правительства.

11 Каныш Сатбаев основал металлогеническое направление в геологии. Геология всегда была его главной страстью и большим увлечением. Он создал первую казахстанскую металлогеническую школу и разработал целый комплексный метод формационного металлогенического анализа и прогноза месторождений. Именно благодаря его методу было открыто в конце 30-х годов одно из крупнейших в мире Джезказганское медное месторождение.

12 Каныш сказал: «Для правильного развития науки в Казахстане необходимо, чтобы в его штабе – в Академии наук работали люди, полностью преданные своему народу, своей Родине».

13 Каныш Имантаевич очень хорошо играл на домбре и на гитаре. Любил исполнять казахские и украинские песни. Также он добавил в сборник Александра Затаевича 25 казахских песен, которые сегодня считаются жемчужиной народного творчества. В общей сложности Сатбаев написал более 800 трудов по разным областям науки и культуры [7].

14 В процессе подготовки карты подземных полезных ископаемых по поручению Москвы Каныш Сатбаев не отметил на ней несколько крупных рудников. На вопрос ученых «Как же так?», он ответил: «Руды эти находятся глубоко в земле. Потребуется много денег и техники, чтобы освоить их. Поэтому еще рано отмечать эти места на

карте». А со своими близкими друзьями Мухтаром Ауэзовым и Алькеем Маргуланом он поделился: «Я специально скрыл эти рудники. Ведь нашим потомкам тоже необходимо!».

15 Отметил незаурядность ученого и премьер-министр Англии Антони Иден: «В Англии нет заметных личностей среди националов, а в Советском Союзе есть деятели мировой величины, например, как Каныш Сатбаев, это удивительное явление».

16 Мой народ выше меня! - эта знаменитая фраза принадлежит Канышу Имантаевичу Сатпаеву и сказана она в Англии в 1947 году, где он побывал в составе советской делегации. Уинстон Черчилль, восхитившись исполинским ростом казахского ученого, задал ему вопрос: «Все ли казахи такие богатырского сложения, рослые, как Вы?» «О нет, господин Черчилль, среди казахов я самый маленький, мой народ выше меня!» — ответил академик Сатпаев [5,с.423], [7].

Великий ученый и просветитель,
Оставил наследие нашей стране
Исследуя земли казахской степи
И достояния нашей страны
В е л и к и й т р у ж е н и к п л а н е т ы
О наш геолог - Каныш!
Твоими трудами мы ориентиры
Мы строим светлый будущий путь.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Академик К. И.Сатпаев: Из писем и заметок. — Алматы: Атамұра, 1998. — С.11.
- 2 Оразов Т. Қаныштың жастық шағы - Алматы: Жазушы, 1971 - 58 бет
- 3 Сәрсекке М. Қаныш Сәтбаев: Роман-эссе.: Фолиант, 2008 - 648 б
- 4 Сатпаев К.И. Материалы к библиографии ученых Казахстана. — Алматы: Ғылым, 2002. — С. 45—46.
- 5 Сарсекеев М. Қазақтың Қанышы. Феномен. — Астана, 2018. — 559—561бб.
- 6 Сағындықова С.С. Абзал адам, ғұлама ғалым // Ақтобе мемлекеттік педагогикалық институтының хабаршысы. - 2009 - Ст. №2. - С. 48-51
- 7 Материалы международной научно-практической конференции «Духовная модернизация: наследие личности». — Астана, 2018.
- 8 <https://vesti.kg/obshchestvo/item/121770-interesnye-fakty-iz-zhizni-akademika-kanysha-satpaeva.html>

Секция 31
Шетел филологиясының, лингводидактиканың және
аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІҢ РӨЛІ МЕН ҚОЛДАНЫЛУЫ

АБИШОВА А. И., СЕРІК Қ. Ж.
Студенттер, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
РАИСОВА А. Б.
РФ п.ғ.к., Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Қоғамның дамуы және әлемде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер адам өмірі мен іс-әрекетіндегі шет тілдерінің мәні мен рөлін қайта қарауға әкеледі. Білім беру жүйесінде шет тілдерінің мәртебесі айтарлықтай артып келеді, бұл мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі басымдықтардың өзгеруіне алып келеді. Шет тілін оқытудың негізгі мақсаты мектеп оқушыларының лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін дамыту болып табылады, сондықтан оқыту әдістеріне қатысты мәселелер ерекше өзекті болып табылады.

Шетел тілін меңгеру деңгейіне қойылатын талаптардың өсуіне байланысты мұғалімдер студенттерді шет тілі мәдениетіне баулу, мәдениетаралық қарым-қатынаста табысты өзара әрекеттесуге дайындау үшін қажетті жағдайлар жасауы керек. Бұл грамматика мен лексиканы білуді ғана емес, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас дағдыларын дамытуды талап етеді. Қазіргі кезде шет тілі сабақтары әр оқушыны белсенді әрекеттесу процесіне тартып, сөйлеу әрекетін ынталандырып, тілді меңгеруге деген қызығушылық пен құштарлықты дамытуы керек. Бұл мақсаттарға жету үшін заманауи ұрпақ сұранысына бейімделген инновациялық әдістерді қолдану қажет. Сондай тәсілдердің бірі – шет тілін оқытуда интерактивті әдістерді қолдану.

Интерактивті оқыту – оқушылар арасында, сонымен қатар оқушылар мен мұғалім арасында көп қырлы өзара әрекеттестік орын алатын белсенді оқыту түрі [1, б.44-46].

Галскова Н.Д. сияқты заманауи зерттеушілер. [2, б.21-32] және Полат Е.С. [3, б.74-76] интерактивті әдістерді қолдану бағдарламаны тереңірек меңгеруге, шет тілінде коммуникативті дағдыларды дамытуға, лексикалық және грамматикалық материалды бекітуге ықпал ететінін, сонымен қатар тілдік кедергі мен сөйлеу қорқынышын жеңуге көмектесетінін атап өтеді.

Заманауи білім цифрлық дәуір талаптарына бейімделіп, қарқынды дамып келеді. Бұл, әсіресе, дәстүрлі әдістер бірте-бірте интерактивті технологияларға орын беріп жатқан шет тілдерін үйренуге қатысты. Орта мектепте шет тілін оқыту үдерісінде заманауи интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың ынтасын айтарлықтай арттырады, сабақтарды қызықты етеді және материалды тереңірек меңгеруге ықпал етеді.

Интерактивті әдістердің негізгі артықшылықтарының бірі – олардың оқушыларды оқу процесіне тарту мүмкіндігі. Білім беру платформалары, мобильді қосымшалар, виртуалды және толықтырылған шындық сияқты технологиялар тілдік ортаға енуге көмектеседі, бұл әсіресе шет тілін үйрену кезінде маңызды. Мысалы, виртуалды турлар мен симуляциялар үйренушілерге табиғи контексте тілмен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді, бұл жаңа білімді түсіну мен сақтауды жақсартады.

Сонымен қатар, интерактивті әдістер шет тілін үйренуде негізгі болып табылатын қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі. Топтық жобалар, рөлдік ойындар және онлайн пікірталастар студенттерге әртүрлі жағдайларда сөйлеуді жаттықтыруға мүмкіндік береді, оларға тілдік кедергілерді жеңуге және қарым-қатынаста сенімділікті дамытуға көмектеседі. Оқу процесін қызықты әрекетке айналдыратын және оқушылардың белсенділігін арттыратын тілдік квесттер мен геймификация сияқты ойын технологиялары да белсенді түрде қолданылады. Тағы бір маңызды аспект – интерактивті технологиялар ұсынатын оқытуды жекелендіру. Бейімделетін оқыту жүйесі мен жасанды интеллект арқасында мұғалімдер әр оқушының білім деңгейі мен қызығушылығына қарай материалдар мен тапсырмаларды таңдай алады. Бұл білімдегі олқылықтарды тиімдірек толтыруға және тілді үйренуге деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

Интерактивті әдістер де оқушылардың дербестігі мен жауапкершілігін дамытуға көмектеседі. Онлайн курстар, тестілер мен тренажерлар студенттерге олардың үлгерімін өз бетінше бақылауға мүмкіндік береді, ал әртүрлі білім беру ресурстарына

қол жеткізу оқу шекарасын кеңейтеді. Осылайша оқушылар тілді меңгеріп қана қоймай, болашақта өздеріне пайдалы болатын өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын меңгереді.

Сонымен, орта мектепте шет тілін оқытудың заманауи интерактивті әдістері оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар оқу үдерісін қызықтырақ, тиімді және оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделген етеді, бұл түптеп келгенде тілді жақсы меңгеруге және оны өмірде практикалық қолдануға ықпал етеді.

Бастапқыда интерактивті әдістер плакат, карта, макеттер сияқты көрнекі құралдарды қолдану арқылы жүзеге асырылды. Дегенмен, технологияның дамуымен оқыту процесі келесі интерактивті құралдарды қолдану арқылы серпінді және қызықты болды: интерактивті тақталар, планшеттер, компьютерлік тренажерлар, виртуалды модельдер, плазмалық панельдер, проекторлар және басқа заманауи құралдар.

Интерактивті оқыту бірқатар маңызды мәселелерді шешеді [4]:

Оқушыларды белсенді жұмысқа тарта отырып, материалды дәстүрлі түсіндіруден интерактивті өзара әрекетке көшуге мүмкіндік береді.

Уақыт шығындарын оңтайландырады, өйткені интерактивті технологиялар классикалық тақталарды пайдалану және диаграммалар мен сызбаларды қолмен салу қажеттілігін азайтады.

Мектеп оқушыларының әртүрлі сенсорлық жүйелерін белсендіру арқылы материалды меңгеру тиімділігін арттырады.

Сабаққа барлық қатысушыларды тартуға ықпал ете отырып, топтық жұмыс пен интерактивті ойындарды ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Бұл мұғалім мен оқушылар арасында тығыз байланыс орнатуға көмектеседі, бұл сыныптағы атмосфераны жақсартады және оқушылардың оқу-тәрбие процесіне бейімделуін жеделдетеді.

Оқытудың интерактивті әдістері сабақ барысында оқушыларға жан-жақты әсер етуге мүмкіндік береді:

Оқу процесіне қатысу үшін миға шабуыл, пікірталас, рөлдік ойын сияқты әдістер қолданылады.

Сабақтың негізгі бөлімінде кластер әдісі, белсенді оқу, пікірталас, интерактивті дәрістер, іскерлік ойындар қолданылады.

Кері байланыс үшін «аяқталмаған сөйлем», эссе, ертегі, шағын эссе әдістерін қолданған тиімді.

Интерактивті әдістер жеке және топтық болып бөлінеді. Жеке тапсырмаларға практикалық тапсырмалар мен оқыту кіреді. Топтық технологияларға мыналар жатады:

пікірталас нысандары (пікірталас, пікірталас, жағдайды талдау, жобаны әзірлеу);

ойын әдістері (іскерлік, рөлдік ойын, дидактикалық ойындар, сұхбат, жағдаяттарды ойнау);

оқыту әдістері (психологиялық тренинг, командалық жаттығулар).

Оқытудың интерактивті әдістері нақты қарым-қатынас жағдайларын имитациялауға, студенттерді оқытылатын тілдің мәдени ерекшеліктерімен таныстыруға, мәдениетаралық өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Олар студенттердің қателесуден қорықпай шет тілін еркін қолдана алатындай жағдай жасайды, бұл олардың өзіне деген сенімділігін арттырады. Оқушылар өз ойларын дұрыс жеткізуге үйренеді, бұл дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда сөйлеу дағдысының дамуына оң әсер етеді. Мұндай әдістер тілдік мектептерде де, жалпы білім беретін мекемелерде де өзінің тиімділігін дәлелдеді.

Шетелдік педагогикада интерактивті әдістер кеңінен таралып, оқу процесінде сәтті қолданылуда. Олар мектеп оқушыларының белсенділігін арттыруға, олардың бәсекеге қабілеттілігін, топта жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі, сонымен қатар мұғалімдерге тәрбиелік, дамытушылық және әлеуметтік-бағдарлы міндеттерді шешуге көмектеседі, бұл осы тәсілдің тиімділігін растайды. Сонымен бірге мұғалімге дәстүрлі әдістерге қарағанда белсенділік, икемділік, шығармашылық қажет.

Көптеген зерттеулер интерактивті әдістерді қолдана отырып оқитын мектеп оқушыларының оқу бағдарламасын тезірек және жақсы меңгеретінін, коммуникативті дағдыларды дамытып, шет тілін меңгеруді талап ететін жағдайларға жақсы бейімделетінін дәлелдейді.

Бұл зерттеуде ағылшын тілін орташа деңгейде меңгерген жалпы білім беретін мектеп оқушылары арасында эксперимент жүргізілді. Экспериментке әртүрлі сыныптардағы 30 адамнан екі топқа бөлінген 60 адам қатысты. Оқу бағдарламасы аясында «Иелік септіктің қолданылуы» тақырыбында екі ашық сабақ өткізілді.

Бірінші топта сабақ дәстүрлі лекциялық форматта өтті. Мұғалім материалды түсіндірді, оқушылар конспектілер алды, содан кейін мысалдарды талдап, бақылау жұмысын аяқтады.

Екінші топта сабақ интерактивті әдістерге негізделді: бейнероликтер, ойын тапсырмалары, интерактивті тақтаны пайдалану, шағын фильм көру, командалық жаттығулар және тестілеу.

Сынақ нәтижелері бірінші топтағы оқушылар материалды 62 пайызға, екінші топтағылар 94 пайызға меңгергенін көрсетті. Сонымен қатар, екінші топтағы қатысушылар процеске қатысудың жоғары деңгейін және зерттелетін тақырыпқа қызығушылықты атап өтті.

Осылайша, жүргізілген зерттеу оқу үдерісінде интерактивті әдістерді қолданудың маңыздылығын растайды. Олар оқуды модернизациялауға, оны қызықты етуге, материалды меңгеру тиімділігін арттыруға және студенттердің шет тілін үйренуге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, интерактивті әдістер оқытудың дәстүрлі түрлеріне заманауи және тиімді қосымша болып табылады деп айтуға болады. Оларды пайдалану оқу жоспарын тезірек және жақсы меңгеруге ықпал етеді, мектеп оқушыларының ынтасын арттырады және шет тілін үйренуді қызықты әрі қолжетімді етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Воронкова О.Б. Білім берудегі ақпараттық технологиялар. Интерактивті әдістер / О.Б. Воронкова. - М.: Феникс, 2018 ж. - 598с.

2 Галскова Н.Д. Шетел тілдерін оқытудың заманауи әдістері / Н.Д. Гальскова. - М: ARCTI, 2020 ж. - 274с.

3 Полат Е.С. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар / Е.С. Полат. -М.: «Академия» баспа орталығы, 2019. - 223с.

4 Интерактивті оқыту – білімді алудың заманауи әдістері. [Электрондық ресурс] Сайтта интерактивті оқытудың құралдары мен әдістері, оның жіктелуі және қолданудың психологиялық-педагогикалық шарттары туралы ақпарат бар. Қол жеткізу режимі: <https://womanadvice.ru/interaktivnoe-obuchenie-sovremennye-metodiki-polucheshya-znashu> (қол жеткізу күні: 29.01.2021)

ВЗАИМОСВЯЗЬ СИСТЕМЫ ПРОМЕЖУТОЧНОГО ЯЗЫКА И ПОЯВЛЕНИЯ «ЭФФЕКТА ПЛАТО» В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

АСЫЛХАНОВА Ж. М., КУСАИНОВА В. С., МИТЧЕНКО А. С.
студенты, Павлодарский педагогический университет
имени Э. Марғұлан, г. Павлодар

Процесс изучения иностранного языка это долгий и сложный переход от простого понимания языка к автоматизированному пользованию, состоящий из разных этапов усвоения материала и речевой практики. На каждом из этих этапов могут возникнуть свои трудности, связанные с индивидуальными особенностями и возможностями понимания обучающегося, однако, подавляющее большинство изучающих иностранные языки, сталкивается с одними и теми же явлениями в процессе обучения. Эти явления, в большинстве случаев, оказываются взаимосвязаны.

Термин «промежуточный язык» (ПЯ) широко применяется в международной научной литературе, связанной с двуязычием. Он обозначает динамическую языковую систему, которая формируется у человека в процессе изучения второго или иностранного языка. В англоязычных источниках для описания этого явления используются различные термины, такие как *approximative system*, *interlanguage*, *transitional competence*, *learner language*, *idiosyncratic dialect* и другие. Каждый из этих терминов подчеркивает определенные аспекты данного явления: постепенное приближение к системе изучаемого языка, его промежуточное положение между родным и новым языками, а также связь с целевым языком. Однако, наиболее распространенным является термин *interlanguage*. [1, с. 47]

В русскоязычном научном обществе одно из первых упоминаний термина “промежуточный язык” появляется у А.А. Поймёновой, которая рассматривала эволюцию термина и его аналоги в разных языках.

Центральной идеей данного понятия является идея того, что на любом из этапов освоения, человек, изучающий иностранный язык, обладает некой промежуточной языковой системой. Она формируется в процессе перехода от родного языка (РЯ) к целевому языку (ЦЯ), по мере накопления опыта и практики языка, при достаточном контакте с языковым материалом. Промежуточный язык, таким образом является своеобразным продуктом переработки речевого опыта, полученного обучающимся. В процессе перехода,

система родного языка вступает в синтез с системой целевого, приводя не только к более понятному усвоению целевого языка, но и так же к формированию системы промежуточного языка. Исходя из этого, правила, составляющие грамматику ПЯ, могут быть как перенесены из РЯ или ЦЯ, так и самостоятельно сформулированы обучающимся на основе обоих языков по мере необходимости для усвоения. Такие частые ошибки, как следование синтаксическим правилам родного языка при использовании целевого, или неверное произношение слов при следовании фонетическим правилам родного языка, являются примерами активного пользования промежуточным языком.

Изменчивость ПЯ и его адаптивность, делает данную систему динамичной, однако на определенном этапе развития, она может становиться статичной. У некоторых же обучающихся наблюдается полная остановка развития языковых навыков, что называется фоссиллизацией (*fossilization*).

Фоссиллизация, или закрепление заученных ошибок, или остановка на определенном этапе развития, как побочный продукт формирования промежуточного языка, очень часто становится одной из причин появления так называемого “эффекта плато”.

Понятие «эффект плато» появилось в психологии обучения и когнитивных науках. Оно характеризует ситуацию, когда прогресс в овладении навыками замедляется или вовсе останавливается, даже если человек продолжает усердно трудиться. Данное явление тесно взаимосвязано с исследованиями кривых обучения, которые анализируют процесс усвоения человеком новых знаний и его адаптацию к ним.

Американский психолог Эдвард Ли Торндайк, в начале XX века, был одним из первых кто исследовал плато в обучении [3, с. 69]. Его работы, посвященные изучению приобретения навыков как людьми, так и животными, выявили закономерность: после начального быстрого прогресса часто наступает период замедления. Торндайк, в рамках своей концепции закона упражнения, утверждал, что совершенствование навыков не является линейным процессом: периоды интенсивного развития сменяются фазами стабилизации, во время которых усвоенные знания крепко закрепляются. В 1930-х годах Кларк Л. Халл, создавая теорию обучения, подчеркнул, что плато, являющееся естественной фазой кривой усвоения, обусловлено временной адаптацией нервной системы. Впоследствии, в середине прошлого века, Бенджамин Блум,

изучая когнитивные способности, выявил, что у учеников может возникнуть временная преграда в процессе обучения, преодоление которой требует внедрения новых методик и стратегий.

В области изучения иностранных языков термин «плато» стал популярным благодаря исследованиям в прикладной лингвистике. В 1972 году лингвист Ларри Селинкер предложил теорию промежуточного языка, в которой объяснил, как учащиеся формируют промежуточную языковую систему между своим родным языком и целевым языком. Он отметил, что на определённом этапе обучения эта система может стать стабильной, а ошибки — зафиксироваться, что приводит к возникновению плато [2, с. 214]. Позже исследователь Стивен Крашен, автор теории усвоения второго языка, связал явление плато с недостаточным языковым погружением, снижением мотивации и отсутствием аутентичной языковой практики [4, с. 87]. Современные эксперты, такие как Род Эллис, рассматривают плато как этап в процессе изучения языка, который можно преодолеть с помощью адаптивных методов, включая изменение учебных стратегий, увеличение объема активного общения и работу над индивидуальными пробелами в знаниях.

Эффект плато в изучении языка представляет собой этап, на котором, несмотря на продолжающиеся усилия, прогресс временно замедляется или прекращается. Это явление обусловлено когнитивными ограничениями, адаптацией нервной системы и особенностями усвоения информации. На начальных этапах обучения наблюдается быстрый рост навыков, однако со временем эффективность традиционных методов снижается, что приводит к стагнации.

Ключевыми факторами, способствующими плато, являются недостаточное языковое погружение, ограниченность используемых стратегий и снижение мотивации. Ошибки могут фоссилизироваться, а усвоенный материал — не интегрироваться в активное владение языком. Преодоление плато требует изменения подходов к обучению, включая разнообразие методик, использование аутентичных материалов и повышение интенсивности языковой практики. Таким образом, эффект плато представляет собой не препятствие, а закономерный этап обучения. Его преодоление возможно при осознании причин стагнации и применении адаптивных стратегий, что позволяет восстановить прогресс и достичь нового уровня владения языком [1, с. 132].

Таким образом, несложно выделить взаимосвязь между явлениями промежуточного языка и эффекта плато. Естественное формирование системы ПЯ нередко приводит к “застою” развития языковых навыков, если обучающийся не предпринимает попыток проработать свои ошибки или не знает, как. Большинство способов борьбы с обоими явлениями подразумевают под собой изменения стратегий и методов обучения, и, разумеется, многое зависит от самого обучающегося.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Залевская, А. А. (1990). Вопросы теории двуязычия. Калинин: Калининский государственный университет.
- 2 Selinker, L. (1992). *Second Language Acquisition*. Routledge.
- 3 Thorndike, E. L. (1913). *Educational Psychology*. New York: Teachers College, Columbia University.
- 4 Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.

ACTUAL ISSUES OF LINGUODIDACTICS OF ENGLISH LANGUAGE

AKHMETOV B.

Pedagogical Higher College, Pavlodar

LYSSENKO E. N.

teacher, B. Akhmetov Pedagogical Higher College, Pavlodar

APUSHEV A. R.

student, Pedagogical Higher College, Pavlodar

Linguodidactics, or the science of language teaching methodology, plays a crucial role in modern education, particularly in English as a Foreign Language (EFL) instruction. English is widely recognized as the global lingua franca, essential for international communication, science, business, and technology. As a result, effective teaching methods are needed to enhance language acquisition, develop learners' communicative competence, and adapt to technological advancements in education.

Recent studies highlight several challenges in EFL teaching, including the impact of multilingualism on language learning, the role of digital technologies in modern linguodidactics, and the importance of motivation in language acquisition. These factors underscore the

need for continuous development and innovation in English language teaching methodologies.

The primary aim of this research is to analyze current trends and challenges in English language linguodidactics and propose innovative approaches for improving teaching efficiency. To achieve this goal, the following objectives have been set:

- To examine the evolution of English language teaching methodologies and their effectiveness.
- To identify key challenges faced by educators and learners in contemporary EFL classrooms.
- To evaluate the role of digital technologies, communicative teaching methods, and interactive learning tools in modern linguodidactics.
- To propose strategies for integrating these methodologies into EFL curricula to enhance student engagement and learning outcomes.

This study employs a mixed-methods approach, combining qualitative and quantitative research techniques to provide a comprehensive analysis of contemporary linguodidactics. The methodological framework includes:

1. Literature Review – A critical examination of works by leading scholars in applied linguistics, such as Krashen (1985), Richards & Rodgers, and Larsen-Freeman (2017), to establish a theoretical foundation for the study.
2. Empirical Data Collection – Surveys and interviews with EFL educators and learners to assess current challenges, teaching preferences, and the effectiveness of various methodologies.
3. Case Studies – Analysis of specific implementations of innovative teaching methods, such as gamification and AI-driven language learning.
4. Comparative Analysis – Evaluating traditional and modern teaching approaches to determine their impact on language acquisition.

By integrating these research methods, the study aims to provide evidence-based recommendations for advancing English language linguodidactics in diverse educational contexts.

The communicative approach has been a dominant trend in English language teaching since the late 20th century. It emphasizes interaction, real-life communication, and the development of fluency over rote memorization of grammatical structures [8]. This approach is based on the idea that language is best learned when used in meaningful contexts, encouraging students to engage in dialogues, role-plays, and group discussions.

Communicative Language Teaching (CLT) also integrates task-based learning (TBL), which focuses on completing real-world tasks rather than isolated language. This method fosters learner autonomy and confidence in using English outside the classroom. Research shows that CLT significantly improves students' speaking and listening skills while reducing anxiety.

However, implementing this approach requires well-trained teachers and carefully designed materials. In multilingual classrooms, code-switching and translanguaging strategies can support students in bridging their native language and English proficiency.[6]

The digital revolution has transformed English language teaching, making learning more accessible, interactive, and engaging. Technological advancements include:

- Learning Management Systems (LMS) such as Moodle and Blackboard, which allow educators to organize lessons, track student progress, and provide instant feedback.
- Artificial Intelligence (AI) and Chatbots, which personalize language instruction and adapt lessons based on students' strengths and weaknesses. AI-driven platforms like Duolingo and Langly have made language learning more flexible and data-driven. [7]
- Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR), which immerse learners in realistic language environments, improving listening and speaking skills through simulation-based training.
- Online Collaboration Tools such as Google Classroom and Padlet, which encourage interactive peer-to-peer learning.

While digital tools enhance engagement, they also present challenges such as digital literacy gaps, reliance on stable internet access, and the need for teacher training in technology integration.

Game-based learning (GBL) has become a significant trend in linguodidactics, leveraging motivation and competition to reinforce language skills. Studies indicate that gamification increases learner retention and engagement by adding elements of rewards, challenges, and interactivity.

Examples of GBL include:

- Kahoot! and Quizlet, which use gamified quizzes for vocabulary and grammar practice.
- Story-based learning, where students co-create narratives using digital storytelling platforms.
- Escape Room activities, which challenge learners to solve puzzles using English, fostering teamwork and problem-solving skills.

Interactive learning also includes project-based learning (PBL) and flipped classrooms, where students engage with content outside of class and use class time for discussion and application. These strategies align with the communicative approach, making learning more student-centered and dynamic[1].

While interactive and game-based learning methods are highly effective, their implementation requires careful planning to ensure they align with curriculum objectives and learning outcomes.

Despite significant advancements in English language teaching methodologies, several challenges remain in ensuring effective language acquisition. These challenges are particularly evident in multilingual learning environments, the development of speaking and listening skills, and the assessment of language competencies.

Multilingual classrooms present both opportunities and challenges for language educators. While exposure to multiple languages can enhance cognitive flexibility[4], it can also lead to linguistic interference, making it difficult for learners to acquire English pronunciation, syntax, and vocabulary effectively. [4]

Key issues include:

- Code-switching and Translanguaging – Students often switch between their native language and English, which can either facilitate learning or create dependency on their L1. Recent studies advocate for a translanguaging approach, where both languages are strategically used to enhance understanding.

- Cultural Differences in Learning Styles – Learners from different linguistic backgrounds may have varying expectations regarding teacher authority, participation, and assessment methods

- Lack of Language Immersion – In non-English-speaking countries, students often struggle with limited exposure to English outside the classroom, slowing down their acquisition process.

Solutions to these challenges include content and language integrated learning (CLIL), which integrates subject learning with language acquisition, and task-based learning (TBL), which encourages authentic communication.

Listening and speaking are often the most challenging skills for language learners to master, particularly in EFL settings where exposure to authentic spoken English is limited.

Key difficulties include:

- Understanding Different Accents and Speech Rates – Learners may struggle with various English dialects and fast speech patterns, which are not always covered in traditional classroom instruction.

- Speaking Anxiety – Many students experience communication apprehension, which can hinder fluency development. This is particularly common in cultures where errors are stigmatized.

- Lack of Interaction Opportunities – In large classrooms, individual speaking practice is often insufficient, limiting students' ability to develop confidence and fluency.

To address these issues, educators can implement:

- Audiovisual Materials – Exposure to podcasts, TED Talks, and movies helps learners adapt to different accents and speech patterns.

- Communicative Activities – Role-playing, debates, and storytelling improve fluency and spontaneous speech production.

- Phonetic Training – Techniques such as Jazz Chants help learners internalize rhythm and intonation in spoken English. [3]

Language assessment has evolved from traditional grammar-based tests to more dynamic evaluation methods that measure communicative competence. [2] However, both traditional and modern approaches have their advantages and limitations.

Traditional Methods:

- Standardized Testing (TOEFL, IELTS) – Measures grammar, vocabulary, and reading/writing skills but often lacks authentic communicative tasks.

- Multiple-Choice and Fill-in-the-Blank Exercises – Useful for testing specific knowledge but do not reflect real-life language use.

Modern Methods:

- Portfolio-Based Assessment – Tracks students' progress over time, incorporating written assignments, presentations, and recordings.

- Computer-Adaptive Testing (CAT) – Adjusts difficulty levels based on students' responses, offering a personalized evaluation experience.[4]

- Performance-Based Assessment – Includes real-world tasks such as interviews, discussions, and project presentations.

While modern methods provide a more comprehensive understanding of learners' abilities, implementing them requires more time, resources, and trained educators. The future of language assessment will likely involve AI-powered tools that analyze speech patterns, writing coherence, and interactional skills in real-time.

The study of contemporary trends and challenges in English language linguodidactics reveals several critical insights:

- Communicative-Oriented Approach: A shift from traditional grammar-translation methods to communicative language teaching (CLT) has significantly improved learner engagement and fluency. However, implementing CLT requires trained educators and well-developed curricula.

- Integration of Digital Technologies: The incorporation of AI-powered tools, learning management systems, and speech recognition software has made language learning more interactive and personalized. Nevertheless, the digital divide remains a challenge in many educational settings.

- Game-Based and Interactive Learning: Gamification has proven effective in enhancing learner motivation and retention. Yet, its integration must be balanced with traditional teaching methods to ensure comprehensive language development.

- Teaching in Multilingual Environments: The presence of multiple languages in classrooms poses both advantages and challenges. Translanguaging strategies can support learning, but excessive reliance on L1 may hinder full language immersion.

- Listening and Speaking Challenges: Developing oral communication skills remains a major difficulty for learners. Exposure to authentic materials, phonetic training, and interactive speaking activities can help bridge this gap.

- Assessment Evolution: Traditional assessment methods such as standardized tests are gradually being complemented by performance-based evaluations, AI-driven assessments, and portfolio-based approaches.

The future of linguodidactics is expected to evolve in the following key directions:

1. Advancements in AI and Adaptive Learning

- AI-driven platforms will continue to refine personalized learning pathways, providing real-time feedback on pronunciation, grammar, and writing coherence.

- Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) will create immersive language learning environments, bridging the gap between classroom learning and real-world application.

2. Expansion of Project-Based and Experiential Learning

- The shift from passive learning to active engagement through project-based learning (PBL) and problem-based learning (PrBL) will encourage critical thinking and authentic language use.

- Interdisciplinary approaches, such as Content and Language Integrated Learning (CLIL), will gain popularity, allowing students to acquire English proficiency while studying other subjects.

3. Enhancing Phonetic and Pronunciation Training

- Increased emphasis on phonetics, including phonetic assimilation training and AI-based speech recognition, will help learners develop more natural pronunciation patterns.

- New digital tools, such as AI-powered pronunciation tutors, will provide individualized pronunciation coaching.[9]

4. Inclusive and Culturally Responsive Teaching

- As classrooms become more diverse, culturally inclusive pedagogical approaches will be essential to accommodate different learning styles and linguistic backgrounds.

- The role of translanguaging and multilingual pedagogies will expand, helping learners bridge their native language knowledge with English proficiency.

5. Assessment and Certification Evolution

- Traditional exams like TOEFL and IELTS will likely incorporate AI-driven assessment tools, reducing human bias and increasing scoring accuracy.

- Alternative assessment models, such as e-portfolios and real-world language application tasks, will become more widely accepted in academic and professional settings.

In conclusion, the future of English language linguodidactics lies in the integration of technology, innovative methodologies, and inclusive pedagogy. Educators must remain adaptable and proactive in adopting new teaching approaches to ensure that students acquire language skills relevant to the demands of the 21st century.

LITERATURE

1 Beckett, G. H., & Slater, T. (2005). The Project Framework: A Tool for Language, Content, and Skills Integration. *ELT Journal*, 59(2), 108–116.

2 Brown, H. D., & Abeywickrama, P. (2010). *Language Assessment: Principles and Classroom Practices*. Pearson Education.

- 3 Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide (2nd ed.). Cambridge University Press.
- 4 Dörnyei, Z. (2005). The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition. Lawrence Erlbaum Associates.
- 5 Dunkel, P. (1999). Computer-Adaptive Testing and Second Language Assessment. Cambridge University Press.
- 6 Garcia, O., & Wei, L. (2014). Translanguaging: Language, Bilingualism and Education. Palgrave Macmillan.
- 7 Huang, R., Hew, K. F., & Lo, C. K. (2021). Artificial Intelligence in Education: A Review of AI Applications and Challenges in Language Learning. Springer.
- 8 Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
- 9 Walker, J. (2020). ELSA Speak: Using AI to Improve Pronunciation. Language Learning & Technology, 24(2), 29-40.

THE IMPACT OF BILINGUALISM ON NATIVE LANGUAGE PROFICIENCY: CHALLENGES AND SOLUTIONS

BAKIBAYEVA A. K.

student, 4th year, Higher pedagogical college named after B. Akhmetov,

AIPOVA A. K.

Toraighyrov University, Pavlodar

The article examines the problem of weakening of the native language proficiency among bilinguals in Kazakhstan. Despite the official bilingualism there is a tendency for one of the languages (more often Kazakh or Russian) to be on the periphery of active use, which leads to a decrease in communication skills. Many bilinguals have difficulty expressing their thoughts freely. Limited by the everyday level of communication very often they cannot fully use the language in an academic and professional environment. The authors of the article analyze causes of this problem, taking into account the impact of the educational system, family environment and language policy, and suggest possible solutions aimed at the strengthening the linguistic competence of bilinguals and preserving their cultural identity.

Key words: bilingualism, language competence, native language, communication skills, language policy.

1. Introduction

In the era of globalization and the rapid spread of multilingualism bilingualism has become commonplace practice. Bilingualism and multilingualism are the existence and functioning of two or more languages within a single society (usually a State). Bilingualism is a harmonious combination of the function of one's national language and the language of international, interethnic communication [1, c.27].

J. Nauryzbai in his work "Ethnocultural Education" notes that "bilingualism is an objective necessity in a multilingual society caused by the needs of an individual to know his native and state language" [2, c.20].

According to B. Khasanov, "for a personality, bilingualism is a means of expressing thought, cognition of reality and a means of communication in a multilingual society: at the same time, its main component – native language – is a characteristic component of the national, while the other component – second language – is a means of cognition of individuals representing multilingual nationalities and the development of cultural values of other peoples. Bilingualism plays a great role in the formation of a harmoniously developed personality, for whom it is an important means of comprehensive development and self-expression in a multinational society" [3, c.216].

Bilingualism (multilingualism) - this phenomenon is socially natural and necessary in a multinational state [4, c.75]. The national composition of Kazakhstan is an ethnic aspect of the demography of the republic. Today's Kazakhstan is a multiethnic state. For this reason, it is not surprising that bilingualism is developed in our country. Since childhood, in almost every family, along with the mother tongue, the child also speaks Russian and other languages. This is great, because language skills perfectly develop a child's critical thinking and horizons.

After all, the child not only speaks another language, but also learns all the innards and features of this language. Kazakhstan, being a multiethnic country, is actively implementing a three-pronged language policy (Kazakh, Russian, and English), which provides new educational and professional opportunities. However, there is a serious challenge: with the intensive study of the second and third languages, many children lose their native language skills, which can lead to problems in their native language communication capabilities, as well as to the loss of their cultural identity.

The problem remains relevant: how to organize the educational process so that learning several languages does not lead to the

displacement of the native language and the loss of communicative opportunities in the native language?

2. Problems of bilingualism affecting the native language and culture

2.1. Loss of interest in the native language

One of the main problems associated with bilingualism is a decrease in motivation to learn one's native language. Despite the fact that Bilingualism is a harmonious combination of the function of one's national language and the international language, in which the mother tongue, i.e. the national language, should be the dominant one, however, the Kazakh language has not become the dominant [5, c.1].

The authors of the study "Values of Kazakhstani society in the sociological dimension" claim that 39% of the population of Kazakhstan is fluent in Kazakh, read and write. But only 21.4% also speak professional vocabulary. 8.8% of the population do not speak Kazakh at all, including 30.1% of the Russians, 11.8% of the other ethnic groups and 0.5% of the Kazakhs. 28.7% of the respondents with higher education speak Kazakh well, including professional vocabulary. Among the respondents with secondary specialized education, this figure is 17.2%. The residents of the southern, western and eastern regions of the country speak Kazakh better than those ones living in the north and in the center [5, c.2].

According to the researchers the official language has not become dominant. 51.4% of the respondents speak, read and write Russian language fluently [5, c.3]. Slightly less than a quarter of the respondents

are fluent in Russian, including professional vocabulary. Among them, 17.5% are the Kazakhs, 23.5% of the representatives of other ethnic groups and 38.3% of the Russians. Regionally, the largest number turned out to be in the western regions (67.2%). Although the proportion of the Russian population is highest in the north and east. But the eastern region took only the second place (58.8%), followed by the northern (52.9%), central (51.7%) and southern (39.7%) regions [5].

The researchers suppose that one of the reasons for this is that in an environment where the educational system is focused on international languages, children begin to perceive their native language as a secondary one. As a rule, school is the first environment of a child's society, more precisely, the main environment for the personality's development and a worldview formation. It is here that his level of understanding and competent command of both native and second languages is formed.

2.2. Decrease in native language proficiency

After studying and reviewing papers on the topic of weakening bilinguals' native language skills, various scientists who have conducted research on this topic show that bilinguals who predominantly use a second language (for example, Russian or English), their native language remains at the household level [4, c.74-75]. According to the studies, this leads to the following problems:

- Poor vocabulary – bilinguals often use a limited set of words and rarely use complex expressions, professional vocabulary, and literary constructions.
- Difficulties with writing – literacy declines, students make mistakes in spelling and punctuation, and lose the ability to structure text.
- Grammar errors – bilinguals can mix grammatical structures of two languages, use cases, tenses and syntactic constructions incorrectly.
- Impaired communication skills in their native language – many bilinguals have difficulty articulating thoughts, cannot express complex ideas or document their point of view in their native language. They use borrowings from the dominant language, which further limits their ability to communicate fully. Thus, bilingualism without proper language support can lead to the degradation of knowledge of the native language, especially if the educational environment and society do not create conditions for its active use. To preserve language competence, it is important to introduce bilingual educational methods, develop reading, speaking and writing in their native language, and encourage the use of national culture in everyday life.

2.3. Loss of cultural heritage

Language is the key to culture. Poor command of the native language leads to distance from national traditions, folklore, literature and ancestral history. This is especially true for the younger generation, who are growing up in an urbanized environment and are increasingly adapting to global cultural trends [6].

3. Ways to solve problems

3.1. Strengthening the role of the mother tongue in the education system

Educational programs should provide intensive study of the native language along with foreign ones. This may include:

- Compulsory study of national literature and history in schools
- Introduction of grammar and linguistic courses in the native language,
- Creation of bilingual educational materials with a focus on national culture:

- A reflection of the regional, linguistic and cultural value aspect. Along with a description of culture of the country and the native speaker of the language being studied, it is necessary to include a discussion of cultural and communicative problems, as well as possible ways to resolve them.

3.2. Support for the mother tongue in the family

Research shows that the family environment plays a key role in language preservation. Parents can:

- Speak only their native language at home,
- read books and fairy tales to children in their native language,
- develop level-based literary materials.
- involve them in national traditions and events

3.3. The use of modern technologies and the development of multimedia resources in the native language will help make learning it more attractive for all generations. These can be:

- Mobile apps and online courses, cartoons, films and podcasts in the native language, social networks and platforms for communication of bilinguals

3.4. Development of bilingual educational programs.

It is important to find a balance between learning native and foreign languages. One of the solutions may be models of bilingual education, where some subjects are taught in their native language and some in a foreign one. We would like to cite the example of the study "Multilingualism and Education" edited by Yulia Menshikova and Ekaterina Protasova as a successful example of solving this problem

[8, c.85]. In Finland and Canada bilingual education includes various models of language separation by subjects to help children maintain a high level of proficiency in both languages:

Some subjects are taught entirely in one language, while others are taught in a second language. This way, students not only acquire knowledge of the subject, but also practice a foreign language in real situations.

The same subject is taught in two languages, with some of the material explained in one language and some in the other one.

The use of special programs and educational materials that are designed taking into account the peculiarities of both languages. This allows children to acquire knowledge and skills in two languages at the same time and easily switch from one language to another one.

The goal of bilingual education is to remove the language barrier, the ability to master languages through a harmonious combination of all functions. A foreign language is not a goal, but a means of studying school subjects [6].

4. Conclusion

Bilingualism provides wide educational and career opportunities, but in case the training is not properly organized, it can lead both to a weakening of the native language and cultural values. To solve this problem, a harmonious development of language policy is necessary. The preservation of the native language is not only a linguistic issue, but also a matter of nation's cultural identity. Therefore, it is important to build the education system in such a way that proficiency in several languages would make it possible to maintain a balance between the linguistic and cultural aspects.

REFERENCES

- 1 Сулейменова Э.Д. О казахстанской лингвистике: к десятилетию независимости.
- 2 Казахстана // Вестник Казахского Национального университета им. Аль-Фараби (серия: филологическая). 2001. № 16. С. 19 - 30.
- 3 Хасанов Б.Х. Языки народов Казахстана и их взаимодействие / Б.Х. Хасанов. - Алма-Ата, 1976, С. 216. Жунисбаева, А. (2019). Влияние билингвизма на языковую идентичность в Казахстане. Вестник КНУ.
- 4 Закирьянов К. В условиях активного билингвизма // Народное образование. - 1998. №5. С. 74-75.

5 https://365info.kz/2019/10/kak-menyaetsya-status-kazahskogo-yazyka-v-obshhestve-issledovanie?utm_source=chatgpt.com

6 <https://cp-school.ru/blog/bilingvalnaya-shkola/>

7 Замалетдинов Р.Р., Замалетдинова Г.Ф. 2012 г. № 2(28) «Язык – культурный код нации и ключ к культуре всего человечества». Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение».

8 Протасова Е.Ю. 2019г. № 2 «Отношение русскоязычных родителей в Финляндии к ситуации многоязычия и языковому образованию детей». Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение».

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЗАМАНАУИ BYOD ТЕХНОЛОГИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

БАУЫРЖАНҚЫЗЫ А.

студенті, 4 курс, бакалавриат дәрежесі, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МЕКЕЖАНОВА А. Б.

PhD, қауымд. профессор, гуманитарлық ғылымдар жоғары мектеп, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Бұл зерттеу ағылшын тілі сабақтарында BYOD (Bring Your Own Device) технологиясын енгізудің тиімділігін қарастырады. Оқу процесінде оқушылардың жеке құрылғыларын қолдану интерактивті әдістерді жетілдіруге, білім сапасын арттыруға және олардың шығармашылық, сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Зерттеу барысында 5-сынып оқушыларымен эксперимент жүргізіліп, BYOD технологиясын қолданудың оқыту нәтижелері бағаланды. Алынған зерттеу қорытындысы бойынша BYOD технологиясы оқушылардың оқу мотивациясын жоғарылатып, оқу материалдарын меңгеру тиімділігін арттыратынын көрсетті.

Кілт сөздер: BYOD технологиясы, цифрлық құралдар, интерактивті оқыту, ағылшын тілі, оқыту әдістері, платформалар, АКТ (ақпараттық коммуникациялық технологиялар).

Қазіргі білім беру жүйесі ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Жаһандық білім беру ландшафтында цифрлық трансформацияның кең таралуы оқытудың инновациялық әдістемелерін енгізуді талап етеді. Сонымен қатар, BYOD (Өз құрылғыңызды әкеліңіз)

технологиясын білім беру процесіне біріктіру қазіргі заманғы мектептерде оқушылардың жеке құрылғыларын тиімді пайдалануға, оқыту үдерісін заманауи стандарттарға бейімдеуге және оқу бағдарламаларының динамикалық дамуына септігін тигізеді. Ақпараттық технологиялардың ықпалы оқу процесіне жаңа цифрлық құралдар мен платформалардың енгізілуін, сондай-ақ оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамыту арқылы білім беру сапасын арттыруды қамтамасыз етеді [1].

Білім беру процесіне цифрлық технологияларды енгізу және жеке құрылғыларды (BYOD) пайдалану Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі бекіткен бірқатар нормативтік құжаттармен реттеледі. Бұл құжаттар білім беруді цифрландырудың стратегиялық бағыттарын анықтап, оқу үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға қойылатын талаптарды белгілейді.

2023–2029 жылдарға арналған білім беруді дамыту тұжырымдамасы

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысымен «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» бекітілді [11]. Бұл құжат білім беру жүйесін жаңғыртудың негізгі бағыттарын айқындап, оқу үдерісін цифрландыруды, инновациялық технологияларды енгізуді және цифрлық білім беру платформаларын дамытуды қарастырады.

Тұжырымдама цифрлық білім беру ортасын қалыптастыруға басымдық береді. Ол оқу ресурстарының қолжетімділігін қамтамасыз етіп, оқыту процесін жекешелендіруге және білім алушылар мен педагогтардың цифрлық дағдыларын дамытуға бағытталған. Атап айтқанда, құжат жеке құрылғыларды оқыту мақсатында пайдалануға мүмкіндік беретін BYOD (Bring Your Own Device) қағидатын енгізуді қолдайды. Бұл оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып, оқу материалын меңгеру тиімділігін жақсартады.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары және цифрлық технологиялар

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары бекітілді [12]. Бұл стандарттар оқу процесінде цифрлық білім беру ресурстарын, электронды

оқулықтарды, қашықтықтан оқыту технологияларын және басқа да цифрлық құралдарды қолдану талаптарын қамтиды.

Стандартта білім беруге IT-технологияларды енгізудің әдіснамалық негіздерін қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінеді. Оның ішінде ұлттық цифрлық білім беру платформасын құру, интерактивті оқу материалдарын енгізу және білім беру деректерін мониторингтеудің бірыңғай жүйесін әзірлеу мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар, стандарттар педагогтар мен білім алушылардың цифрлық сауаттылығына қойылатын талаптарды белгілейді, осылайша білім беру қызметінде IT-құралдарды тиімді пайдалануға бірыңғай тәсілдерді қалыптастырады.

Қазақстанда білім беруді цифрландыру заманауи білім беру ортасын қалыптастыруға бағытталған нақты нормативтік негізге сүйенеді. Бұл құжаттар оқу процесінде цифрлық технологияларды енгізу мен жеке құрылғыларды пайдаланудың стратегиялық маңыздылығын растайды. Олар білім сапасын арттыруға, оның қолжетімділігі мен халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Осы тұрғыда BYOD студенттерге смартфондар, планшеттер және ноутбуктер сияқты жеке құрылғыларын оқу ортасында жүйелі түрде пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі тәсіл ретінде ерекшеленеді.

Философиялық тұрғыдан BYOD технологиясының анықтамасы

BYOD жүйесі оқушылардың білім алуға деген көзқарасын өзгертіп, цифрлық демократия мен инклюзивтілікті насихаттайды. Selwyn (2019) зерттеуінде BYOD-ты оқушыға бағытталған, орталықтандырылмаған және технологияға негізделген парадигма ретінде қарастырып, оның үлкен автономия мен сыни цифрлық азаматтықты қалыптастырудағы рөлін атап көрсетеді [11].

Психологиялық тұрғыдан BYOD технологиясының анықтамасы

BYOD технологиясын қолдану студенттердің мотивациясын арттырып, таныс құрылғыларды пайдалану арқылы когнитивті жүктемені азайтуға ықпал етеді. Smith пен Brown (2021) жүргізген заманауи зерттеулер бойынша, жеке құрылғылардың оқу үдерісіне интеграциясы студенттердің белсенділігін және өзін-өзі реттеу қабілетін жоғарылатады, бұл Виготскийдің әлеуметтік-мәдени теориясының жаңартылған интерпретациясына сәйкес келеді [12].

Педагогикалық тұрғыдан BYOD технологиясының анықтамасы

BYOD жекелендірілген және бірлескен оқытудың катализаторы ретінде қызмет етеді. Jones пен Taylor (2020) зерттеуі бойынша,

BYOD технологиясын қолдану интерактивті оқыту стратегияларын (аударылған сынып, аралас оқыту, проблемалық оқыту) нығайтып, студенттердің сыни ойлау мен цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға жағдай жасайды [13]. Сонымен қатар, бұл тәсіл сабақтардың динамикасын арттырып, оқушылардың өз бетімен білім алуына серпін береді.

Әдістемелік тұрғыдан BYOD технологиясының анықтамасы

BYOD оқу дизайны мен бағалау әдістерін қайта қарауға, сондай-ақ интерактивті онлайн платформаларды (мысалы, Google Classroom, Kahoot, Lumio) қолдануға мүмкіндік береді. Kirkwood пен Price (2022) зерттеуі бойынша, технологияны тиімді енгізу мұғалімдердің сабақ жоспарларын жаңғыртуына және оқыту үдерісін динамикалық әрі адаптивті етуге жағдай туғызады [14]. Сонымен қатар, бұл әдістемелік өзгерістер оқу процесінде жаңа технологияларды тиімді интеграциялауға ықпал етеді.

Орта мектеп оқушылары үшін ағылшын тілі сабақтарында Bring Your Own Device (BYOD) технологиясын біріктіру оқу процесін жақсарту және оқушылардың өзін-өзі басқаратын оқуын қолдау үшін маңызды әлеуетті ұсынады [2].

BYOD (Өз құрылғыңызды әкеліңіз) технологиясын тиімді енгізу бірнеше негізгі принциптерді сақтауға негізделген.

Біріншіден, жекелендірілген оқыту әрбір студентке жеке қажеттіліктеріне бейімделген бірегей білім беру жолын жасау үшін өз құрылғысын пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі аспект болып табылады [5]. Бұл тәсіл неғұрлым тартымды және өзекті оқу тәжірибесін дамытады, өйткені студенттер өздерінің жеке қызығушылықтары мен оқу стильдерімен резонанс тудыратын ресурстарға қол жеткізе алады.

Екіншіден, икемділік пен қолжетімділік BYOD технологиясының маңызды құрамдас бөліктері болып табылады. Студенттерге кез келген уақытта және кез келген жерде оқу материалдарына қол жеткізу мүмкіндігі беріледі, бұл олардың өз қарқынымен және ыңғайлылығымен оқу қабілетін арттырады. Қолжетімділіктің бұл деңгейі әртүрлі оқу орталарын қолдап қана қоймайды, сонымен қатар студенттерді білім беру сапарларына көбірек иелік етуге шақырады.

Соңында, BYOD шеңберінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету маңызды. Жеке деректерді қорғау және интернетті қауіпсіз пайдалануды насихаттау студенттердің сенімін сақтау және құпиялылығын сақтау үшін өте маңызды. Сонымен

катар, мультимедиялық ресурстар мен онлайн платформаларды пайдалануды қамтитын мобильді құрылғылар арқылы интерактивті оқытуды біріктіру оқыту мен оқудың тиімділігін айтарлықтай арттырады[6]. Тағы да, топтық жұмыс пен бірлескен жобаларды көбейтуге мүмкіндік беретін, осылайша білім беру тәжірибесін байыта отырып, ынтымақтастық мүмкіндігі кеңейеді.

Бұл зерттеу ағылшын тілі сабақтарында BYOD технологиясының тиімділігін зерттеуге, оның оқу процесіне әсерін бағалауға және оқытудың инновациялық әдістерін енгізу арқылы білім сапасын жақсартуға бағытталған. Зерттеу мақсаттарына BYOD технологиясының студенттердің оқу процесіне әсерін зерттеу, ағылшын тілі сабақтарында BYOD технологиясын енгізу бойынша үлгі сабақ жоспарларын дайындау, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін тапсырмалар мен жобаларды жасау, сауалнама арқылы BYOD технологиясына қатысты студенттер мен мұғалімдердің пікірлерін жинау кіреді, және BYOD технологиясын енгізу нәтижелерін талдау және салыстыру [3]. Бұл зерттеуде қолданылатын зерттеу әдістері әдебиеттерді талдау, сауалнамалар, эксперименттік әдістер, сарапшылық бағалау, жағдайлық зерттеулер және практикалық сабақтар болып табылады.

Дипломдық жұмыстың тәжірибелік бөлімінде ағылшын тілі сабақтарына BYOD технологиясын енгізудің тиімділігі зерттелді. Мектепте іс-тәжірибе өту барысында 5 сынып оқушыларымен тәжірибелік зерттеу жұмысы келесі кезеңдерден өтті.

Зерттеу барысы

Алдын ала тестілеу (1-кезең): Эксперимент басталар алдында оқушылардан «Reading for Pleasure» атты алтыншы тарау бойынша алдын ала тест алынды. Бұл тест оқушылардың ағылшын тіліндегі оқу дағдылары мен мәтінді түсіну деңгейін анықтауға бағытталды. Тест нәтижелері эксперимент алдындағы бастапқы көрсеткіштер ретінде тіркелді.

BYOD технологиясын енгізу және сабақ жоспарларын құрастыру (2-кезең): «Animals» атты жетінші тарау бойынша ағылшын тілі сабақтары барысында BYOD технологиясын қолдану арқылы сабақ жоспарлары әзірленді. Бұл кезеңде:

Оқушылар өз құрылғылары арқылы интерактивті тапсырмалар мен онлайн ресурстарды пайдаланды;

Мұғалімдер цифрлық платформаларды (мысалы, Google Classroom, Kahoot, Padlet) енгізіп, сабақтарды динамикалық түрде ұйымдастырды;

Топтық жұмыстар, брейнштурминг, талдау және презентация әдістері қолданылды.

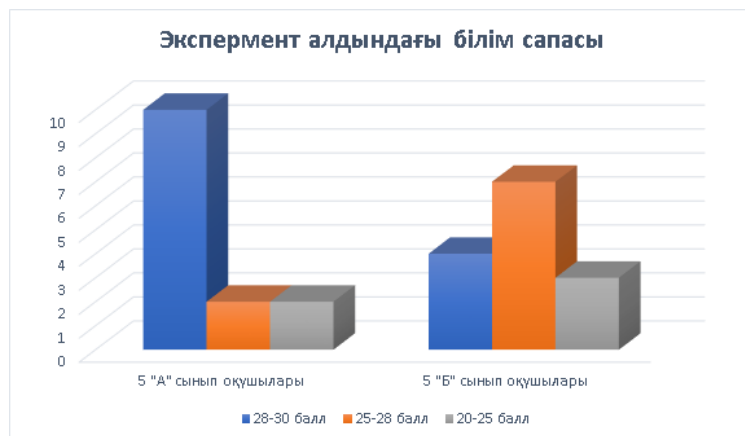
Осы әдіс оқушылардың белсенділігін арттырып, оқытудың заманауи әдістерін меңгеруге ықпал етті.

Қ о р ы т ы н д ы т е с т і л е у (3 - к е з е ң) : «Animals» атты жетінші тарау бойынша тест өткізіліп, эксперименттік кезеңнің нәтижелері бағаланды. Алдын ала тест нәтижелерімен салыстырғанда, оқушылардың оқу көрсеткіштері, сөздік қорлары және мәтінді түсіну қабілеттері жақсарғаны байқалды.

Зерттеу барысын кесте түрінде ұсынамын.

1-кесте –Эксперимент кезеңдері мен негізгі сипаттамалары

Кезеңдер	Әрекет түрі	Негізгі мақсат	Қолданылған әдіс - тәсілдер	Күтілетін нәтиже	
1 – кезең		Алдын ала тестілеу	Оқушылардың ағылшын тіліндегі оқу дағдылары мен түсіну деңгейін анықтау	Диагностикалық тест, сауалнама, жеке жұмыс	Оқушылардың бастапқы деңгейін анықтау, олардағы оқу дағдыларының әлсіз және күшті жақтарын айқындау
2 – кезең		В У О D технологиясын енгізу, сабақ жоспарларын құрастыру	Интерактивті оқыту әдістерін қолдана отырып, сабақ ұйымдастыру және оқушылардың белсенділігін арттыру	G o o g l e Classroom, Padlet, Lumio, Gynzy, Kahoot платформаларын пайдалану, топтық жұмыс, миға шабуыл, жобалық оқыту, ойын арқылы оқыту	Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, интерактивті әдістер арқылы белсенділігі мен оқу дағдылары жақсарады
3 - кезең		Қорытынды тестілеу	Эксперимент нәтижелерін бағалап, оқушылардың оқу көрсеткіштерін салыстыру	Қорытынды тест (Google Forms, Quizizz), бақылау жұмысы, пікірталас, рефлексия әдістері	Алдын ала тестпен салыстырғанда оқу деңгейінің жақсаруы, сөздік қордың кеңеюі және мәтінді түсіну қабілетінің артуы

1 – сурет. Оқушылардың эксперимент алдындағы білім сапасының көрсеткіштері

2 – сурет. Оқушылардың эксперимент соңындағы білім сапасының көрсеткіштері

Бұл зерттеу барысында алынған нәтижелер BYOD технологиясын енгізудің ағылшын тілі сабақтарына оң әсерін дәлелдеп, оқушылардың оқу мотивациясы мен белсенділігін арттыруға ықпал ететінін көрсетті. Алдын ала және қорытынды тестілеу нәтижелері оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартудың нақты дәлелі болып табылады.

Бұл дипломдық жұмыстың практикалық бөлімінде әдебиеттерді талдау, сауалнамалар, эксперименттік әдістер, сарапшылық бағалау, жағдайлық зерттеулер және практикалық сабақтар қолданылады. Жаңа қысқа мерзімді жоспар арқылы BYOD технологиясын интеграциялау оқушылардың оқу үдерісін жаңғыртуға және оқыту әдістерін жетілдіруге бағытталған. Алдын ала және қорытынды тестілеу нәтижелері көрсеткендей, технологияны енгізу студенттердің шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін арттырып, оқу нәтижелерін жақсартуға септігін тигізді.

BYOD технологиясының теориялық негіздері мен практикалық қолдану әдістері, сондай-ақ оның оқушылардың оқу мотивациясы мен нәтижелеріне әсері талданады [4]. Бұл жұмыстың нәтижелері педагогикалық тәжірибеде BYOD технологиясын қолданудың тиімді жолдарын көрсете алады, осылайша орта мектеп оқушыларының ағылшын тілін меңгеруіне елеулі үлес қосады.

BYOD енгізу студенттердің қатысуын арттырып қана қоймайды, сонымен қатар жекелендірілген оқу тәжірибесін дамытады [7]. Студенттерге өз құрылғыларын пайдалануға мүмкіндік беру арқылы мұғалімдер интерактивті және бірлескен сынып ортасын дамыту үшін таныс технологияны пайдалана алады. Технологиямен біріктірілген тәсілге бұл ауысу студенттерді оқуға иелік етуге ынталандырады, осылайша олардың мотивациясы мен қатысуын арттырады.

Сонымен қатар, BYOD қабылдау білім беру ресурстары мен материалдарына қолжетімділікті жақсартуға әкелуі мүмкін, өйткені студенттер интернетке оңай қосылып, әртүрлі қолданбалар мен платформаларды пайдалана алады. Дегенмен, бұл ауысу технологияға әділ қол жеткізуді қамтамасыз ету және ықтимал алаңдаушылықтарды жою сияқты қиындықтарды да тудырады [8]. Сондықтан білім беру мекемелері үшін BYOD-ті тиімді жүзеге асыруды қолдайтын, оның студенттер мен оқытушылар үшін пайдасын барынша арттыратын кешенді саясаттар мен стратегияларды әзірлеу өте маңызды.

BYOD технологиясының мүмкіндіктері өте көп, әсіресе білім берудегі цифрландыру саясатын қолдау арқылы. Оқу платформалары мен қолданбаларының қарқынды дамуы білім беру тәжірибесін арттырудың жаңа жолдарын ұсынады. Сонымен қатар, интерактивті және онлайн оқыту құралдарының болуы оқу ортасын айтарлықтай байыта алады. Дегенмен, ақпараттық қауіпсіздік мәселелері, студенттер арасында құрылғыларға тәуелділіктің

артуы және мұғалімдердің жаңа технологияларды қабылдауға дайындығының әртүрлі деңгейлері сияқты қауіптер сәтті жүзеге асырылуын қамтамасыз ету үшін мұқият қарастырылуы керек.

BYOD технологиясын сәтті қолдану үшін мұғалімдер үшін де, студенттер үшін де нақты дағдыларды меңгеру өте маңызды[9]. Мұғалімдер цифрлық ресурстарды тиімді пайдалануы, онлайн платформалар арқылы студенттердің білімін бағалауы, ақпараттық қауіпсіздік пен кибер этиканы сақтауы және интерактивті сабақтарды жоспарлауы, сондай-ақ жүргізуі керек. Екінші жағынан, студенттер оқу процестерін өзін-өзі реттеуді және басқаруды дамытып, цифрлық сауаттылық пен АКТ құзыреттерін арттыруы, онлайн ақпаратты тиісті түрде пайдалануы және талдауы және қарым-қатынас дағдыларын бірлескен жұмысқа бейімдеуі керек.

BYOD-ты енгізу студенттердің белсенділігін арттырумен қатар, жеке оқу тәжірибелерін дамытуға ықпал етеді. Студенттерге өз құрылғыларын пайдалануға мүмкіндік беру арқылы, педагогтар таныс технологияларды қолдана отырып, интерактивті және ынтымақтастыққа негізделген сынып атмосферасын қалыптастыруға мүмкіндік алады. Технологиямен интеграцияланған бұл өзгеріс студенттердің оқу процесіне жауапкершілікпен қарауына ықпал етіп, олардың мотивациясы мен қатысуын арттырады.

Қорытындылай келе, зерттеу нәтижелері BYOD технологиясының ағылшын тілі сабақтарына интеграциялануы студенттердің оқу мотивациясын айтарлықтай арттырып, білім беру нәтижелерін жақсартатынын көрсетеді[10]. Бұл тәсіл тек қызықты оқу ортасын қалыптастырып қана қоймай, студенттерді болашақ академиялық және кәсіби міндеттеріне қажетті маңызды дағдылармен қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 UNESCO. (2013). Policy Guidelines for Mobile Learning. Paris: UNESCO.
- 2 Song, Y. (2014). Bring Your Own Device (BYOD) for seamless science inquiry in a primary school. Computers & Education, 74, 50–60. <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9715-z>
- 3 Alberta Education. (2012). Bring Your Own Device: A Guide for Schools. Edmonton, AB: Alberta Education.
- 4 Cochran, H. K. (2016). Teaching with BYOD. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 89(4–5), 109–113.

5 Lau, W. W. F., & Yuen, A. H. K. (2013). Teachers' readiness to bring their own device (BYOD) to school for teaching and learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 103, 685–692.

6 O'Bannon, B. W., & Thomas, K. M. (2014). Teacher perceptions of using mobile phones in the classroom: Age matters. Computers & Education, 74, 15–25.

7 Pachler, N., Bachmair, B., & Cook, J. (2010). Mobile Learning: Structures, Agency, Practices. Springer.

8 Sweeney, P. (2012). BYOD in Education: A Qualitative Study. International Journal of Information and Education Technology, 2(4), 301–304.

9 Нұржанова, К.К. (2022). BYOD технологиясын қолдану арқылы оқушының сыни ойлау дағдыларын дамыту. Қазақстан мектебі, №3, 45–51.

10 Тәжібаева, С.Б. (2019). Заманауи мектепте мобильді оқыту технологияларын енгізу жолдары. Қазақ мектебі, №2, 28–34.

11 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы». Қолжетімді сілтеме: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249>

12 Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы». Қолжетімді сілтеме: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>

THE RISE OF MACHINE TRANSLATION AND CHALLENGES OF ITS IMPLICATIONS FOR TRADITIONAL TRANSLATION PRACTICES

BORANKULOVA B. E.

Senior Lecturer, Master of Humanitarian Sciences,
Toraighyrov University, Pavlodar
OKULSKAYA D. V.

student of Translation Studies, Toraighyrov University, Pavlodar

В статье рассматривается влияние машинного перевода на традиционные переводческие практики, рассматриваются как

возможности, так и проблемы, которые он представляется для профессиональных переводчиков и обучающихся переводчиков. Сравнительный анализ текстов, переведенных машинным способом и человеком в разных областях показывает, что особое внимание уделяется таким вопросам, как последующее редактирование, обеспечение качества и сохранение языковой и культурной целостности. Кроме того, в статье анализируются этические аспекты использования машинного перевода, такие как возможная потеря рабочих мест и коммерциализация переводческих работ.

Ключевые слова: машинный перевод, историческое развитие, преимущества, вызовы последствий применения, рекомендации

Abstract: The paper considers the impact of machine translation on traditional translation practices, delving both the opportunities and challenges it presents to professional and learner translators. The comparative analysis of machine-translated texts and human-translated texts across different domains shows a particular focus on issues such as post-editing, quality assurance, and preservation of linguistic and cultural integrity. Furthermore, the paper discusses the ethical implications of relying on MT, such as the potential loss of jobs and the commodifications of translation works.

Key words: machine translation, historical development, advantages, challenges of implication, recommendations

1 Introduction

In recent decades, the rapid development of technologies has significantly changed many areas of human activities, including the art of translation. Machine translation, which was once considered as insufficiently accurate tool, nowadays has turned into a powerful tool capable of performing translation in a matter of seconds. It doesn't take a long time to translate even a huge text. Life with technologies became so easy and translation became available from every language online. However, despite the progress, the importance of traditional translation and the role of professional translators relevant and require deep analysis.

The relevance of the topic is the impact of machine translation development on traditional translation practices in the context of rapid technological development and globalization. The issues of preserving translation quality, cultural adaptation of the text and ethical aspects of using machine translation require in-depth analysis and scientific discussion.

The purpose of this paper is investigating the impact of machine translation on traditional translation practices and to identify the

advantages and disadvantages of using modern technology in translation activities.

The tasks of the paper:

Examine the historical development of machine translation and key stages of its evolution.

Analyze the current advances and limitations of machine translation.

Evaluate the impact of machine translation on the role and practice of professional translators.

Identify key challenges faced by translators on the context of digitalization

Methods used in the paper: literature review, comparative analysis

2 Discussions and Result

2.1 The historical development of machine translation

The first mention of translation machines dates back to 1940s, when Warren Weaver proposed the concept of using computers to process text in different languages. With the advent of statistical machine translation (SMT) in the 1990s, based on large bodies of bilingual text, the accuracy and functionality of the systems have improved significantly (Koehn, 2010). In 2016, a breakthrough occurred with the introduction of neural machine translation (NMT) based on recurrent and transformational architectures (Attention is All you Need, 2017), which allowed systems to take into account more complex contextual relationships. This The Transformer architecture differs from previous models, such as recurrent neural networks (RNN), in that it uses the attention mechanism for parallel data processing, which remarkably increases the efficiency and accuracy of translation. Thanks to this development, models such as GPT and BERT were created, which formed the basis of many modern AI systems, including advanced machine translation systems and language models.

2.2 Modern achievements and prospects

Modern platforms such as Google Translate, Yandex Translate, DeepL use neural networks and deep learning models to provide learning models to provide more neutral translation (Bentivogli, 2018). These systems learn from large amounts of data, which allows them to improve their understanding of context and grammatical relationship.

2.3 The advantages of using machine translation:

Speed and efficiency

Machines are extremely rapid. It can translate large volumes of text almost instantaneously, which is beneficial for businesses, huge organizations or other organizations that require commutation across

multiple languages. What is more MT can handle multiple translation tasks simultaneously, without any need of increasing human resources.

Cost-Effectiveness

Most of automated translation tools are free which allows using them without any expenses.

Accessibility

It provides instant assistance, especially helpful for travel assistance or basic conversation in order to break the language barrier.

Multilingual support

It includes valuable range of languages, including ones that are not commonly spoken. It is simplifying communication in multilingual environment.

2.4 Limitations and disadvantages

Despite its obvious strong advantages, machine translation still has its weaknesses. Which are still not solved and that means MTs can replace professional translators

Contextual errors

Even the most advanced systems can misinterpret subtle linguistic nuances or cultural peculiarities.

Lack of stylistic flexibility

Translation often looks artificial and mechanical and devoid of lively expression, which is significantly critical for artistic translation or literary translations.

Problems and errors in specialized texts

Some texts such as scientific or legal documents require accuracy, even minor error can have serious consequences. (Castilho, 2017)

The need for post-editing

According to research, translators often perform post-editing to eliminate stylistic or semantic errors in machine translation (The Efficacy of Human Post-Editing for High-Quality Machine Translation Output, 2013)

The analysis of machine translation is shown at the table below (Yandex translate, Google translate, DeepL – English to Russian translation analysis)

Table 1 – Analysis of machine translation

Criteria	Yandex	Google	DeepL
Time required for the translation	Quick, almost instant translation, comparable to others (2-3 seconds)	Fast and immediate translation (2-3 seconds)	Fast, but took slightly longer
Need for special user training	No special IT skills needed	No special IT skills needed	No special IT skills needed
Translation quality	Good, especially for more creative or figurative texts. Tends to maintain stylistic richness.	Reliable for basic communication and technical language. Sometimes lacks stylistic nuance and depth.	Provides the most natural-sounding and contextually accurate translations. Handles complex syntax and style better.
The need for post editing	Low Require minor adjustments for context.	High Adjustments are needed.	Low May require minor editing but generally maintains higher text integrity.

As we see, most of the challenges involved improving lexical choices to better match Russian stylistic conventions. The most common type of editing was lexical substitution of single words. While DeepL generally produces accurate translations, specific word choices often require refinement for better suit the context. Dealing with phrases is more difficult and requires careful attention to maintain both meaning and style.

2.5 Influence on traditional translation practice

The development of machine translation has changed the approaches and tasks of professional translators. Whereas translation used to be a completely manual process, today translators often work in conjunction with technology. It is believed to improve the quality of translation. Machine translation helps translations to cope with large-scale projects faster, and also serves as a pre-draft translation tool. However, professional editing is still required to ensure accuracy and compliance with standards. The synergy of traditional and CAT tool translation allows translators to focus on the creative aspects of translation, improving quality and reducing project execution time.

2.6 Challenges of its implications for traditional translation practices

Machine translation is having a significant impact on traditional practices, presenting a number of challenges. The main challenge is maintaining quality and accuracy, especially when translating complex and specialized texts where errors in context can distort meaning.

Cultural adaptation also remains difficult challenge for machine translation, as it often fails to take into account the subtleties and nuances of language that are important for natural sounding text.

In addition, there are ethical issues associated with the use of machine translation without post-editing and its impact on the professional reputation of translators.

Finally, translators face the challenge of maintaining their value in the marketplace, which requires them to embrace new technologies and continuous learning.

Conclusion

The development of machine translation has a significant impact on traditional translation practice, providing both advantages and disadvantages. Machine translation speeds up the process and expands access to translations, but often requires post-editing to maintain accuracy and stylistic consistency. Traditional translators retain their value due to their ability to take into account cultural peculiarities and adopt texts to the audience, which is inaccessible even to the most modern technologies. Translators who are ready to adapt and use new tools can improve their competitiveness and productivity. Thus, the synergy between person and machine becomes an important component of modern translation.

REFERENCES

- 1 Bentivogli L., Bisazza A., Cettolo M., Federico M. Neural versus Phrase-Based Machine Translation Quality: A Case Study. – 2016. – С. 257–267.
- 2 Castilho S., Doherty S., Gaspari F., Moorkens J. Approaches to Human and Machine Translation Quality Assessment. – В кн.: Moorkens J., Castilho S., Gaspari F., Doherty S. (ред.) Translation Quality Assessment: From Principles to Practice. – Springer, 2018. – С. 9–38.
- 3 Green S., Heer J., Manning C.D. The Efficiency of Human Post-Editing for High-Quality Machine Translation Output. – 2013.
- 4 Koehn P. Statistical Machine Translation. – Cambridge University Press, 2010. – 488 с.
- 5 Vaswani A., Shazeer N., Parmar N., Polosukhin I., Jones L., Gomez A., Kaiser L. Attention is All You Need. – 2017.

THE CHOSEN ONE ARCHETYPE IN LITERATURE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMAGES OF KING ARTHUR AND HARRY POTTER

BOTAGOZOVA T. B.

Student, Toraighyrov University, Pavlodar

KLYUSHINA Z. V.

Master of Philology, Senior Lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar

The phenomenon of the Chosen Hero is one of the central archetypes of world literature, covering genres ranging from epic to modern fantasy. The Chosen Hero is a character destined for fate or prophecy to play an important role in saving the world, the fight against evil and bring harmony to a chaotic world.

The article is an attempt to analyze such popular characters as legendary King Arthur and Harry Potter, to trace the evolution of the character of the Chosen Hero and understand why this archetype retains its appeal for centuries. The research helps to reveal how important moral and philosophical ideas are transmitted through the Chosen Hero, what human principles and cultural values are contained in these images. These ideas are important in modern society, which is looking for heroes who can overcome difficulties, bring order to chaos and give hope for a brighter future.

Theorists like Carl Jung and Joseph Campbell have studied archetypes, in particular the archetype of Hero, and consider it as a fundamental aspect of the Hero's journey – a universal structure that echoes human struggles, fears and hopes. It was Jung who created the term «archetype» and divided it into 12 main types. Joseph Campbell's conception of the «monomyth» or the «Hero's journey», which was mentioned in his work «The Hero with a Thousand Faces» [2], is a structure through which we can understand the narrative line of the Chosen One.

The archetype of the Chosen One includes the key elements of a Hero like a strong personality, a way of becoming a hero, going through difficulties and influencing the world.

Both archetypes have a resemblance to brave personality, readiness to sacrifice, the impact they have on the world, the same purposes and mission, personal gain for the collective good, and long trial, which ends with battle.

But it also stands apart from the Hero in such characteristic features as the presence of supernatural abilities, being chosen by destiny,

significance and recognition, specific magical attributes, and the most important is a topic of choice. The Chosen One characters are often faced with self discovery, often being curious about the reason of being chosen.

The visualizer of Euler «Image 1» distinguishes the concept of «The Chosen One» from «The Hero». The inner yellow circle represents the Hero archetype; the outer white circle represents The Chosen One:

Image 1 – Euler diagram

The sense of purpose sets them apart from other heroic characters, emphasizing their unique role in the universe of history. The archetype of the Chosen One, therefore, has its own functions. This image finds a deep response from the audience, since it satisfies the psychological desire for purpose, providing a narrative basis for overcoming personal and social problems.

Vladimir Yakovlevich Propp in his book «The Morphology of the Folktale» [3, p. 13] included Antti Amatus Aarnethe's classification of categories, which magical tales cover [4]. They are:

- 1) a wonderful opponent;
- 2) a wonderful spouse;
- 3) a wonderful task;
- 4) a wonderful helper;
- 5) a wonderful object;

6) a wonderful power or mind;

7) other wonderful motives.

These categories can be used to identify the characteristic features of the Chosen One archetype. Analyzing Aarne's classification, the following traits of the archetype of the Chosen One, which form a pattern that transcends cultural and historical boundaries can be identified:

the prophecies and fate;

supernatural abilities or special traits;

trials and self-knowledge;

the symbols and objects;

the burden of sacrifice.

Both characters, King Arthur and Harry Potter, are among the most prominent representatives of their image of the Chosen One, and have a number of suitable characteristics for this archetype. But it should be noted that a list of the previously mentioned key elements in the story of becoming a Chosen One may differ depending on the story itself and the main purpose of the character.

Both heroes were chosen by prophecy to make the world a better place. But in the case of Arthur, who was elected because of his royal blood, he pursued the goal of peace and justice, as well as the unity of Britain. While Harry, who became the Chosen One after his mother Lily's sacrifice, had to defeat the Dark Lord.

King Arthur and Harry Potter went through many difficulties, Harry struggles with dark forces and internal doubts, and Arthur faces betrayal and internal conflicts in his kingdom. Both were also willing to sacrifice their lives for saving others.

Their similarities can be highlighted in the presence of wise mentors like Merlin and Dumbledore, who guided them on the path to becoming real Heroes. Both characters also have their own artifacts, which serve as a symbol of strength or power. Harry has a lightning-shaped scar and a magic wand symbolizing his connection with Voldemort and his mission. For Arthur, Excalibur and the Round Table serve as symbols of his power, justice and ideals of equality among knights.

Venn diagram «Image 2» compares King Arthur and Harry Potter as examples of Chosen One figures. The diagram shows that while some details vary, both characters follow the archetypal journey of a fated hero, facing trials and relying on artefacts and mentorship to fulfill their destinies:

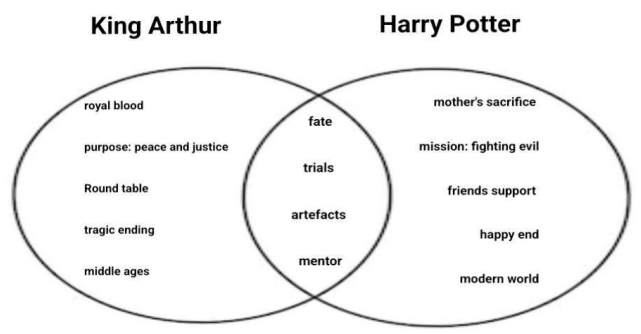

Image 2 – Venn diagram

One of the differences between them is their relationship with other people. Harry is heavily dependent on friendship and partnership with Hermione and Ron, who act as his allies, creating the «Golden Trio». Arthur leads the knights, building hierarchical relationships and establishing order through a Round table, and also faces the betrayal of his best friend and wife.

The final outcome of the two stories differs. King Arthur's story ends with his tragic death, while the Harry Potter book series has a happy ending.

One of the most noticeable differences is the location of the narrative. The story of Harry Potter unfolds in the modern world, which allows readers to immerse themselves into the world of magic. The story of Arthur takes place in a mythical medieval world with castles, knights and quests, which makes it epic and legendary.

In conclusion, we can say that although the image of the Chosen Hero has its own distinctive features, it can still be diverse and appears in literature in different forms and stories. Having identified the similarities between King Arthur and Harry Potter, the main features of the archetype of the Chosen Hero were highlighted.

The study identified the unique archetype of «The Chosen One» as a subtype of the broader archetype of the Hero. Unlike the common Hero, the Chosen One is distinguished by his predetermined fate, a special role in a large-scale struggle and an indissoluble connection with higher forces.

The study of the archetype of the Chosen Hero on the example of King Arthur and Harry Potter emphasizes its continued relevance and ability to adapt to different eras. Both characters are the epitome of their

times, reflecting cultural, moral and philosophical ideals. King Arthur, deeply rooted in medieval British legends, symbolizes a heroic leader whose fate is inextricably linked with the fate of his kingdom. His image embodies values such as unity, justice and the pursuit of higher ideals. Harry Potter, as a hero of our time, reflects the values relevant to our time, including individuality, perseverance and the importance of friendship and love in overcoming life's difficulties.

REFERENCES

- 1 Jung C. G. The archetypes and the collective unconsciousness // Princeton, NJ: Princeton University Press. – 1968. – 485 p. [на англ. яз.]
- 2 Campbell, J. (2012). The hero with a thousand faces (3rd ed.). New World Library. – 246 p. [на англ. яз.]
- 3 Propp V. Morphology of the Folktale // U of Texas P. – 1968. – 185 p. [на англ. яз.]
- 4 Cluj-Napoca, C. S. Antti Aarne, Stith Thompson, The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography [1961]. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1961 [1960]. – 584 p. [на англ. яз.]
- 5 Higham N. J. King Arthur: myth-making and history. – Routledge, 2005. – 316 p. [на англ. яз.]
- 6 Harry Potter books series by J. K. Rowling, 1997-2007. [на англ. яз.]

LOANWORDS. MAJOR PERIODS OF BORROWING IN THE HISTORY OF ENGLISH

DALAIVAY A.

Pedagogical Higher College named after B. Akhmetov, Pavlodar
MUKANOVA B. T.

Scientific adviser, English teacher, Master of Humanities
Pedagogical Higher College named after B. Akhmetov, Pavlodar

Loanwords are words adopted by the speakers from a donor language and incorporated into a recipient language without translation. A loanword can also be called a borrowing. The abstract noun borrowing refers to the process of speakers adopting words from a source language into their native language. «Loan» and «borrowing» are of course metaphors, because there is no literal lending process. There is no transfer from one language to another, and no «returning» words to the source language. They simply come to be used by a speech community that speaks a different language from the one they originated in.

Borrowing is a consequence of cultural contact between two language communities. Borrowing words can go in both directions between two languages in contact, but often there is an asymmetry, such that more words go from one side to the other. In this case the source language community has some advantage of power, prestige and/or wealth that makes the objects and ideas it brings desirable and useful to the borrowing language community. For example, the Germanic tribes in the first few centuries A.D. adopted numerous loanwords from Latin as they adopted new products via trade with the Romans. Few Germanic words, on the other hand, passed into Latin.

The actual process of borrowing is complex and involves many usage events (i.e. instances of use of the new word). Generally, some speakers of the borrowing language know the source language too, or at least enough of it to utilize the relevant words. They adopt them when speaking the borrowing language. If they are bilingual in the source language, which is often the case, they might pronounce the words the same or similar to the way they are pronounced in the source language. For example, English speakers adopted the word *garage* from French, at first with a pronunciation nearer to the French pronunciation than is now usually found. Presumably the very first speakers who used the word in English knew at least some French and heard the word used by French speakers.

Those who first use the new word might use it at first only with speakers of the source language who know the word, but at some point they come to use the word with those to whom the word was not previously known. To these speakers the word may sound 'foreign'. At this stage, when most speakers do not know the word and if they hear it think it is from another language, the word can be called a foreign word. There are many foreign words and phrases used in English such as *bon vivant* (French), *mutatis mutandis* (Latin), and *Schadenfreude* (German).

However, in time more speakers can become familiar with a new foreign word. The community of users can grow to the point where even people who know little or nothing of the source language understand, and even use the novel word themselves. The new word becomes conventionalized. At this point we call it a borrowing or loanword.

Conventionalization is a gradual process in which a word progressively permeates a larger and larger speech community. As part of its becoming more familiar to more people, with conventionalization a newly borrowed word gradually adopts sound and other characteristics

of the borrowing language. In time, people in the borrowing community do not perceive the word

as a loanword at all. Generally, the longer a borrowed word has been in the language, and the more frequently it is used, the more it resembles the native words of the language.

English has gone through many periods in which large numbers of words from a particular language were borrowed. These periods coincide with times of major cultural contact between English speakers and those speaking other languages. The waves of borrowing during periods of especially strong cultural contacts are not sharply delimited, and can overlap. For example, the North influence on English began already in the 8th century A.D. and continued strongly well after the Norman Conquest brought a large influx of Norman French to the language.

It is part of the cultural history of English speakers that they have always adopted loanwords from the languages of whatever cultures they have come in contact with. There have been few periods when borrowing became unfashionable, and there has never been a national academy in Britain, the U.S., or other English-speaking countries to attempt to restrict new loanwords, as there has been in many continental European countries.

I. Germanic period or Pre-Old English

Latin

The forms given in this section are the Old English ones. The original Latin source word is given in parentheses where significantly different. Some Latin words were themselves originally borrowed from Greek.

It can be deduced that these borrowings date from the time before the Angles and Saxons left the continent for England, because of very similar forms found in the other old Germanic languages (Old High German, Old Saxon, etc.). The source words are generally attested in Latin texts, in the large body of Latin writings that were preserved through the ages.

ancor 'anchor'

butere 'butter' (L < Gr. *butyros*)

ceas 'cheese' (*caseum*)

cirice 'church' (*ecclesia* < Gr. *ecclesia*)

disc 'dish' (*discus*)

mil 'mile' (*milia* [*passuum*] 'a thousand paces')

piper 'pepper'

pund 'pound' (*pondo* 'a weight')

sacc 'sack' (*saccus*)

sicol 'sickle'

straet 'street' ([*via*] *strata* 'straight way' or stone-paved road)

weall 'wall' (vallum)

win 'wine' (vinum < Gr. oinos)

II. Old English Period (600-1100)

Latin

apostol 'apostle' (apostolus < Gr. apostolos)

casere 'caesar, emperor'

ceaster 'city' (castra 'camp')

cest 'chest' (cista 'box')

circul 'circle'

maegester 'master' (magister)

martir 'martyr'

paper 'paper' (papyrus, from Gr.)

tigle 'tile' (tegula)

Celtic

brocc 'badger'

cumb 'combe, valley'

III. Middle English Period (1100-1500)

Scandinavian

Most of these first appeared in the written language in Middle English; but many were no doubt borrowed earlier, during the period of the Danelaw (9th-10th centuries).

anger, blight, by-law, cake, call, clumsy, doze, egg, fellow, gear, get, give, hale, hit, husband, kick, kill, kilt, kindle, law, low, lump, rag, raise, root, scathe, scorch, score, scowl, scrape, scrub, seat, skill, skin, skirt, sky, sly, take, they, them, their, thrall, thrust, ugly, want, window, wing

French

Law and government

attorney, bailiff, chancellor, chattel, country, court, crime, defendent, evidence, government, jail, judge, jury, larceny, noble, parliament, plaintiff, plea, prison, revenue, state, tax, verdict

Church

abbot, chaplain, chapter, clergy, friar, prayer, preach, priest, religion, sacrament, saint, sermon

Nobility:

baron, baroness; count, countess; duke, duchess; marquis, marquess; prince, princess; viscount, viscountess; noble, royal

Military

army, artillery, battle, captain, company, corporal, defense, enemy, marine, navy, sergeant, soldier, volunteer

Cooking

beef, boil, broil, butcher, dine, fry, mutton, pork, poultry, roast, salmon, stew, veal

Culture and luxury goods

art, bracelet, claret, clarinet, dance, diamond, fashion, fur, jewel, oboe, painting, pendant, satin, ruby, sculpture

Other

adventure, change, charge, chart, courage, devout, dignity, enamor, feign, fruit, letter, literature, magic, male, female, mirror, pilgrimage, proud, question, regard, special

Also Middle English French loans: a huge number of words in age, -ance/-ence, -ant/-ent, -ity, -ment, -tion, con-, de-, and pre-.

Sometimes it's hard to tell whether a given word came from French or whether it was taken straight from Latin. Words for which this difficulty occurs are those in which there were no special sound and/or spelling changes of the sort that distinguished French from Latin.

IV. Early Modern English Period (1500-1650)

The effects of the Renaissance begin to be seriously felt in England. We see the beginnings of a huge influx of Latin and Greek words, many of them learned words imported by scholars well versed in those languages. But many are borrowings from other languages, as words from European high culture begin to make their presence felt and the first words come in from the earliest period of colonial expansion.

Latin

agile, abdomen, anatomy, area, capsule, compensate, dexterity, discus, disc/disk, excavate, expensive, fictitious, gradual, habitual, insane, janitor, meditate, notorious, orbit, peninsula, physician, superintendent, ultimate, vindicate

Greek

(many of these via Latin)

anonymous, atmosphere, autograph, catastrophe, climax, comedy, critic,

data, ecstasy, history, ostracize, parasite, pneumonia, skeleton, tonic, tragedy

Greek bound morphemes: -ism, -ize

Arabic via Spanish

alcove, algebra, zenith, algorithm, almanac, azimuth, alchemy, admiral

Arabic via other Romance languages:

amber, cipher, orange, saffron, sugar, zero, coffee

V. Present-Day English (1650-present)

About 1650 was the start of major colonial expansion, industrial/ technological revolution, and significant American immigration. Words from all over the world begin to pour in during this period. Also, the tendency for specialists to borrow words from Latin and Greek, including creating new words out of Latin and Greek word elements, continues from the last period and also increases with the development of science, technology, and other fields.

REFERENCES

- 1 Лингвострановедческий анализ языка и текста. Учебное пособие. Хамитова Г. А. Павлодар. ИнЕУ. 2010.
- 2 <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>

THE SIGNIFICANCE OF USING THE 'LEARNING BY TEACHING' METHOD IN CONTEMPORARY EDUCATION

ДАУРБЕКОВ А. М.

магистр гуманитарных наук, преподаватель-эксперт,
Университет имени А. Маргулана, г. Павлодар

УРАЗБАЕВА Е. Е.

студент, педагогический университет имени А. Маргулана, г. Павлодар

The «learning by teaching» method is an educational approach in which students take on the role of teachers to explain concepts to their colleagues. This method is based on the idea that learning is one of the most effective ways to consolidate knowledge, as it requires students to systematize information, clearly state what they understand, and answer questions. While engaged in teaching, students actively process information, which improves their understanding and memory.

The importance of teaching peers in education has been widely recognized. It encourages collaboration, critical thinking and communication skills - qualities necessary for success in both academic and professional environments. Unlike traditional teacher-oriented methods, in which students passively perceive information, the «learning by teaching» method approach makes them active participants in the learning journey.

This article is aimed at studying the historical development of the method of «learning by teaching», considering its origin and evolution over time. In addition, it analyzes the basic principles of the method and

its importance in modern education. By understanding its historical roots and current applications, educators can effectively integrate this approach to increase student engagement and academic achievement. This article explores not only the theoretical foundations of the Learning by Teaching method but also the outcomes of its practical application. The method was integrated into the educational process to examine its impact on knowledge retention, cognitive and communicative skill development, and student motivation.

The idea that teaching is a powerful tool for learning has existed for centuries. From ancient civilizations to modern educational theories, the concept of learning by teaching has evolved significantly.

The roots of the «learning by teaching» method go back to ancient educational traditions. In ancient Greece, Socrates used a questioning method called the Socratic method, where students were invited to express their thoughts and enter into a dialogue. This approach is directly related to the teaching of students to each other through structured discussions [1, p. 58]. Similarly, in Ancient Rome, the philosopher Quintilian emphasized the role of imitation and explanation in learning. He suggested that students learn better when they put their knowledge into words and clarify the concepts for their peers [2, p. 112].

In the Middle Ages, monastic schools and medieval universities used peer-to-peer teaching, where advanced students, known as monitors or prefects, were responsible for supervising younger students. This practice is especially common in religious education, where education is based on repetition and oral learning.

In the 18th and 19th centuries, Andrew Bell and Joseph Lancaster introduced the monitor system, an educational model in which older or more advanced students taught younger students under the supervision of a teacher. This system was widely used in England, France, and the United States as a cost-effective way to educate large numbers of students [3, p. 143].

Among the Kazakh scholars who contributed to the historical basis of the «Learning by Teaching» method are Ibrai Altynsarin and Akhmet Baitursynov.

Ibrai Altynsarin (1841-1889) was a pioneer of the European-style education system in Kazakhstan. He developed curricula, introduced visual and interactive teaching methods, and placed special emphasis on oral language practice in the learning process. His «Kyrgyz Reader» (1879) was one of the first educational books in the Kazakh language to include storytelling and vocabulary exercises [4, p. 67].

Akhmet Baitursynov (1873-1937) laid the foundations of Kazakh linguistics and language pedagogy. In 1912, he presented the first primer of the Kazakh alphabet and advocated for teaching in the native language. His work emphasized learning based on understanding rather than rote memorization, and advocated analytical and reflective teaching strategies [5, p. 74].

The development of the “Learning by Teaching” method was influenced by various psychological and educational theories. One of the most influential figures in this field is Jean Piaget, who introduced the concept of constructivism. Piaget argued that students actively accumulate knowledge by engaging in meaningful interactions with their environment. Teaching others requires the learner to restructure his or her understanding, turning the learning process into a cognitive activity that deepens understanding [6, p. 76].

Another significant author was Lev Vygotsky, whose theory of the zone of proximal development (ZPD) emphasized the role of social interaction in learning. Vygotsky proposed that students learn best when they are assisted by someone slightly more knowledgeable, a concept that directly supports the effectiveness of peer teaching [7, p. 221]. In the 20th century, Benjamin Bloom and his taxonomy of educational goals further reinforced the value of teaching as a learning tool. Bloom’s taxonomy identifies different levels of cognitive engagement, with teaching others being the highest level of understanding and application [8, p. 95].

In addition, Edgar Dale’s «Experience Cone» suggests that students retain more information when they are actively involved in a task. According to Dale, students remember 90% of what they teach others, which confirms the idea that teaching is one of the most effective learning strategies [9, p. 133].

By the middle of the 20th century, psychological and pedagogical research provided strong theoretical support for learning by teaching as an effective learning strategy. The integration of constructivist, sociocultural, and cognitive theories emphasized the importance of active participation, peer interaction, and cognitive processing in learning. These approaches have demonstrated that teaching others is not only a means of consolidating knowledge, but also a powerful tool for developing critical thinking, problem solving, and metacognitive skills.

The «learning by teaching» method has been incorporated into various educational models around the world. In traditional Montessori education, children are encouraged to teach and help their peers by strengthening both their academic and social skills. Maria Montessori

emphasized that giving children the opportunity to explain concepts to others contributes to the formation of a sense of independence and deeper understanding [9, p. 47].

In modern constructivist classrooms, peer learning and collaborative learning strategies are widely used. Universities and schools integrate peer learning programs where students take on the role of instructors to help their classmates. These methods correspond to modern educational frameworks such as active learning, project based learning (PBL) and inverted classroom models [10, p. 189].

With the advent of digital learning platforms, the «learning by teaching» approach has moved beyond traditional classrooms. Online forums, educational blogs, and video learning tools allow students to explain concepts to a wider audience, making learning a more accessible and interactive process. Research shows that students who create educational videos, such as instructional guides, demonstrate a higher level of conceptual understanding and long-term retention [11, p. 231].

In general, the «learning by teaching» method has evolved from an ancient pedagogical practice into a scientifically based educational approach. By fostering deeper cognitive engagement, improving communication skills, and encouraging collaboration, this method continues to shape modern education. The learning by teaching method is a learning approach in which students take on the role of teachers in order to improve their own learning. This method is based on the premise that teaching others promotes deeper understanding, encourages active participation, and promotes metacognitive skills. It is widely accepted in modern pedagogy as an effective means of consolidating knowledge and developing critical thinking abilities.

The «learning by teaching» method aligns closely with cognitive and constructivist learning theories, as it encourages learners to build and refine their understanding through active engagement, collaboration, and reflection.

Table 1 – How the method aligns with cognitive and constructivist learning theories

Theory	Key Concept	Alignment with Learning by Teaching
Constructivism (Piaget, 1952)	Knowledge is actively constructed by learners.	Teaching requires students to structure and organize knowledge in meaningful ways.
Socio-Cultural Theory (Vygotsky, 1978)	Learning occurs through social interaction and scaffolding.	Peer teaching provides social support and enables learning within the ZPD.

Retrieval Practice (Roediger, 2011)	Recalling information enhances long-term memory retention.	Explaining concepts to others strengthens memory recall.
B l o o m ' s T a x o n o m y (Bloom, 1956)	Higher-order thinking skills include analysis, synthesis, and evaluation.	Teaching involves applying, analyzing, and evaluating information.
Experiential Learning (Dewey, 1938)	Learning occurs through real-world experiences and reflection.	Teaching others provides authentic experiences that reinforce learning.

At its core, learning by teaching is based on active knowledge acquisition, peer collaboration, and reflective learning. Rather than passively absorbing information, students must structure their knowledge, anticipate student difficulties, and explain concepts coherently. According to Bargh and Schul (1980), students who teach others not only strengthen their own understanding but also develop long-term retention skills. This method is also consistent with Feynman's methodology, which emphasizes explaining concepts in simple terms to check for understanding. From a psychological perspective, this method is based on Vygotsky's Zone of Proximal Development (ZPD), which emphasizes the importance of social interaction for cognitive growth. When students teach, they use «scaffolding,» a teaching strategy in which students receive structured support to develop their skills. In addition, self-explanation, a process in which students verbalize their thinking processes, has been shown to promote cognitive development (Chi et al., 1994).

From a pedagogical perspective, this method is closely related to experiential learning theory, which posits that students actively participate in their own education rather than passively absorbing information (Kolb, 1984). Additionally, peer tutoring, developed by Palincsar and Brown (1984), demonstrates how student-led instruction promotes comprehension and analytical thinking [12 p. 34].

From a cognitive perspective, this method is deeply rooted in the practice of information retrieval, the process of actively recalling information to strengthen memory (Karpicke & Blunt, 2011). Teaching requires students to recall and organize knowledge, which significantly improves learning outcomes. Constructivist theories also support this approach, emphasizing that learners construct knowledge through experience and social interaction (Bruner, 1966). The LBT approach is consistent with Piaget's constructivist model, which holds that learners learn through active participation. In the modern educational context,

this has been effectively implemented in flipped classrooms, collaborative learning environments, and problem-based learning scenarios.

By integrating cognitive and constructivist principles, LBT becomes a dynamic learning tool that not only deepens subject matter mastery but also develops important skills such as communication, leadership, and self-regulation.

LBT has been widely recognized in modern education due to its ability to enhance cognitive, social, and professional competencies. As an active learning strategy, it promotes deeper engagement, improves memorization, and develops core skills applicable outside of the classroom. One of the main advantages of this method is that it promotes deeper understanding by encouraging students to actively process and structure information. According to Durand (2016), explaining concepts to others promotes long-term preservation and improves understanding. Teaching also requires higher-order thinking, as students must analyze, synthesize, and evaluate knowledge rather than simply recall facts (Bloom, 1956) [25]. In addition, students benefit from increased engagement and motivation. Research has shown that when students take responsibility for teaching, they become more involved in the learning process, which leads to greater perseverance and academic achievement (Widener and Popp, 2007). In addition, this method significantly improves communication skills, as it encourages students to formulate ideas clearly, actively listen and adapt explanations for different audiences (Roscoe and Chi, 2008) [13 p. 54].

The «Learning by Teaching» approach is versatile and has been successfully implemented in schools, universities, and corporate training programs.

In primary and secondary education, peer teaching has been used to reinforce subject mastery and promote collaborative learning. For instance, Mazur's Peer Instruction model, developed at Harvard University, has been widely adopted in STEM education, allowing students to explain complex concepts to their peers.

In higher education, student-led seminars and flipped classroom models utilize this strategy to develop autonomy and analytical thinking (Bishop & Verleger, 2013) [29].

In corporate training, professionals use this method to develop leadership skills and reinforce expertise. For example, the «train-the-trainer» model is commonly employed in industries such as healthcare and IT to ensure knowledge transfer and professional growth (Salas et al., 2012).

With the advancement of digital learning technologies, the «Learning by Teaching» method has evolved to include virtual and online environments. Platforms such as Kahoot, Edmodo, and Google Classroom provide students with interactive tools to create and deliver lessons. Studies indicate that integrating technology into peer teaching fosters engagement and facilitates personalized learning experiences (Huang et al., 2020).

Artificial intelligence (AI) and adaptive learning systems have further enhanced this approach by enabling students to design AI-powered tutoring systems. Research by Luckin et al. (2016) [32] highlights how AI can personalize student-led teaching experiences, adapting feedback based on learner progress.

Moreover, gamification elements - such as badges, leaderboards, and collaborative challenges - have been incorporated into platforms like Duolingo and Quizlet, making student-led teaching more interactive and motivating (Deterding et al., 2011).

By leveraging modern technologies, the «Learning by Teaching» method continues to shape contemporary education, empowering students with critical thinking, communication, and problem-solving skills essential for lifelong learning.

As part of the research, the Learning by Teaching method was implemented in the educational process and tested on a group of 9 students over two months. To assess the effectiveness of the method, tests, surveys, and observations were conducted.

The analysis of the collected data demonstrated a significant positive impact of this approach on the learning process:

- Depth of Understanding. Students who took on the role of teachers showed a 20-25% improvement in material retention compared to the control group that studied the topics using traditional methods. This was confirmed by test results before and after the experiment.

- Development of Metacognitive Strategies. During lesson preparation, students recognized which aspects of the topic required further study, learned to assess their knowledge, and built logical connections between different concepts.

- Strengthening of Communication Skills. Participants in the study became more confident in speaking before an audience, formulating their thoughts more clearly, and interacting more effectively with their peers.

- Increase in Motivation and Engagement. According to the survey results, 80% of students noted that this learning format made the

process more engaging, and the responsibility for explaining the material motivated them to actively interact with the learning content.

The study results confirm that the Learning by Teaching method is an effective tool that not only promotes deep knowledge retention but also fosters critical thinking, self-reflection, and communication. Its implementation makes learning more active, motivating, and productive while also developing essential skills for the modern world.

REFERENCES

- 1 Выготский Л. С. Развитие высших психических функций // Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
- 2 Квинтилиан. Обучение ораторскому искусству / пер. с лат. Г. Е. Бутлера. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921.
- 3 Bell A. An Experiment in Education. – London: Baldwin & Cradock, 1807.
- 4 Алтынсарин Ы. Киргизская хрестоматия. – Казань: Казанский университет, 1879.
- 5 Байтұрсынов А. Оқу құралы. – Орынбор: Қазақ баспасы, 1912
- 6 Пиаже Ж. Происхождение интеллекта у детей // The Origins of Intelligence in Children. – New York: Norton & Company, 1952.
- 7 Выготский Л. С. Мышление и речь // Thought and Language. – Cambridge, MA: MIT Press, 1934.
- 8 Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: McKay, 1956.
- 9 Dale E. Audio-Visual Methods in Teaching. – New York: Holt, Rinehart & Winston, 1969.
- 10 Монтессори М. Метод Монтессори // The Montessori Method. – New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.
- 11 Bruner J. S. The Act of Discovery // Harvard Educational Review. – 1961.
- 12 Palincsar, A. S., & Brown, A. L. (1984). Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension-monitoring activities. *Cognition and Instruction*, 1(2), 117-175.
- 13 Roscoe, R. D., & Chi, M. T. H. (2008). Tutor learning: The role of explaining and responding to questions. *Instructional Science*, 36(4), 321-350.

TRANSLATION OF CULTURAL REALIA AND EQUIVALENTS: THE ROLE OF TECHNOLOGIES AND APPLICATIONS

DZHANINA A. D.

Student, Beisen Akhmetov Higher Pedagogical College, Pavlodar

INTRODUCTION

The translation of cultural realia is an important area of translation that requires specialists not only to have linguistic competence but also knowledge of the cultural peculiarities of both the source and target cultures. Cultural realia include elements such as idioms, historical events, customs, products, and phenomena that may not have direct equivalents in another culture. The challenges in translating cultural realia arise due to significant differences in language, culture, and worldview. In recent decades, technologies such as translation applications SDL Trados Studio and MemoQ have played a key role in simplifying and enhancing the translation process. Incorporating such tools into the process of translating cultural realia improves translation quality, reduces time spent searching for equivalents, and ensures consistency.

The purpose of this article is to explore the methods of translating cultural realia, analyze the role of technologies, and examine how applications like SDL Trados Studio and MemoQ help address the challenges of translating cultural elements.

WHAT ARE CULTURAL REALIA AND EQUIVALENTS?

Cultural realia are elements deeply connected to the unique features of a particular culture, such as traditions, daily practices, food characteristics, historical events, or folklore elements. These elements may not have direct equivalents in other languages and cultures, making them difficult to translate.

EXAMPLES OF CULTURAL REALIA:

1. Idioms and Phrases:

The Russian expression “петь дифирамбы” means to excessively praise someone. There is no direct equivalent in English, so a descriptive approach could be used, such as “to lavish excessive praise.”

The Kazakh phrase “Табан ақы, маңдай тер” literally translates to “Payment for the foot, sweat on the forehead,” meaning earnings gained through honest labor. A descriptive translation could be: “Earnings gained through honest labor.”

2. National Holidays and Traditions:

The Russian holiday Maslenitsa is associated with the end of winter and the arrival of spring. In English, there is no direct equivalent, so the translator could use an adaptation, explaining it as “Russian traditional festival celebrating the end of winter.”

“Nauryz” is a spring festival celebrated on March 21-23, which can be translated as: “Nauryz, the Kazakh New Year, celebrated on March 21-23.”

3. Food and Cuisine:

“Borscht” is a traditional Ukrainian and Russian dish. In English, there is no direct equivalent, so it is often transliterated with an explanation: “borscht (a sour beet soup).”

“Nauryz kozhe” is a traditional Kazakh dish, which can be translated as: “nauryz kozhe (a traditional Kazakh dish made from seven ingredients).”

The role of cultural realia in translation is extremely important, as their preservation helps convey not only the lexical but also the cultural content of the text, ensuring better understanding and perception by the target audience.

METHODS OF TRANSLATING CULTURAL REALIA

Translating cultural realia requires flexibility and creativity from the translator, as direct translation is not always feasible. Several methods are employed to address this challenge:

1. Direct Translation (Calque):

In this method, the translator preserves the structure and meaning of the original expression or term. However, this method is not always possible, especially if the target culture lacks equivalents for a particular element.

2. Description:

When no direct equivalent exists, the translator can use a descriptive approach, explaining what the specific phenomenon or object means in the source culture. For example, the Japanese word “ikebana” can be translated as “Japanese art of flower arrangement” to retain its meaning without distortion.

3. Adaptation:

This method involves adapting the original element to fit the target culture. For example, in advertising texts, local equivalents of international brands or cultural references may be used to make the text more comprehensible to the audience.

4. Transformation:

A more complex method, which involves altering the structure or context of the text to preserve its cultural significance. For example, a historical context may be replaced with a similar event that is better known to the target audience.

ROLE OF TECHNOLOGIES IN TRANSLATING CULTURAL REALIA

In recent decades, high-tech solutions like SDL Trados Studio and MemoQ have significantly simplified the translation process, including when working with cultural realia.

1. SDL Trados Studio:

This powerful tool for professional translators provides features for working with terminology databases, managing translation memory, and ensuring translation consistency. With SDL Trados Studio, translators can create and maintain glossaries of cultural realia, helping to quickly find accurate equivalents and maintain uniformity across translations. The application integrates with many online resources, assisting in finding the best translation options, even when they are not direct equivalents.

2. MemoQ:

Another popular application widely used by translators for project management, MemoQ also supports working with terminology databases and automatically suggesting equivalents, accelerating the process of translating cultural realia. MemoQ also offers features such as automatic data processing and the creation and use of glossaries, helping to maintain consistency in large projects, including work with films, advertising texts, and literary works.

Advantages of These Technologies:

Integration with Terminology Databases:

Translators can create and use glossaries to ensure the accuracy and consistency of translating cultural realia.

Consistency:

Tools like SDL Trados Studio and MemoQ help maintain consistency in terminology across large projects, which is especially important when translating complex cultural elements.

Time Optimization:

Using translation memory and term suggestions significantly reduces the time spent searching for equivalents for cultural realia.

Table 1 – Comparison of Translation Technologies: SDL Trados Studio vs. MemoQ

№	Criterion	SDL Trados Studio	MemoQ
1	Interface and User Experience	Interface may be complex for beginners but powerful for experienced users; many settings require time to master.	Intuitive interface, easier for beginners; fewer default settings help to get started quickly.
2	Translation Process	Uses text segmentation, supports translation memory (TM) and terminology management, and autocompletion. However, it may be feature-heavy.	Also supports segmentation, TM, and terminology, but more flexible and responsive for task switching.
3	Project Switching	Switching between projects is not always intuitive, which may slow work. However, it becomes more convenient with experience.	Allows easy switching between projects and working on multiple projects simultaneously without loss of efficiency.
4	Cloud Features and Collaboration	Supports cloud platforms but some features require a subscription; collaboration is team-oriented.	Excellent for team collaboration, providing real-time data synchronization, particularly beneficial for large projects.
5	Handling Large Text Volumes	Well-suited for large volumes but may slow down less powerful systems.	Optimized for handling large volumes of text more efficiently, making it more convenient for large projects.
6	Quality Assurance and Error Correction	Built-in QA tools are robust and customizable but may be complex for beginners.	Strong QA system, more intuitive with quick error connection on capabilities.
7	Terminology Management	Integrated terminology database; setup and use may take time, especially in larger projects.	More flexible and user-friendly terminology system; import/export, integrates with other terminology databases.

Summary:

1. Interface and Ease of Use:

MemoQ is generally easier for beginners due to its intuitive interface and good flexibility in setup. Trados, however, may be more difficult for beginners but offers more advanced features for experienced users.

2. Autocompletion and Machine Translation:

Both tools provide excellent support for autocompletion and machine translation, but MemoQ may be more convenient due to flexible settings.

3. Performance:

MemoQ shows better performance when handling large text volumes and big projects, while Trados may be slightly slower, especially on limited system resources.

4. Teamwork and Cloud Features:

MemoQ excels in teamwork and cloud features, providing more flexible options for collaborative projects.

If one must choose between these tools for everyday translator work, MemoQ is often preferred for its faster and more user-friendly workflow, especially for those working in teams. Trados Studio, however, may be more suitable for large projects and those requiring deep functionality, particularly for technically complex or specialized projects.

However, it is important to remember that despite the significant advantages of these technologies, they do not replace the need for a deep understanding of cultures and translation contexts. The translator using these tools must remain attentive and critical in selecting equivalents, especially when dealing with complex cultural realia for which these technologies cannot yet provide ideal solutions.

EXAMPLES OF TRANSLATING CULTURAL REALIA

An analysis of real-life examples from literature and cinema confirms the importance of using technologies when translating cultural realia. For instance, in literary translation, issues often arise with idiomatic expressions and culturally specific terms. The use of SDL Trados Studio allows translators to find suitable equivalents or offer descriptions, helping preserve the original meaning and atmosphere of the work.

1. Literary Translation:

In the translation of works by Tolstoy or Dostoevsky, important cultural realia are not only historical events but also complex philosophical concepts specific to Russian culture. For example, translating the title “The Brothers Karamazov” may present difficulties, as the term “Karamazov” carries deep cultural and moral connotations that may not be immediately apparent to foreign readers.

2. Advertising Translation:

The advertising slogan “Have a break, have a Kit Kat” may be adapted to local customs in different countries. In Japan, such an approach succeeded due to its creative and localized version.

CONCLUSION

The translation of cultural realia through the use of technologies not only optimizes translation processes but also opens up new possibilities for more accurate and profound representation of different cultures in

texts. It is important to remember that there is no universal solution for all types of cultural realia, and the task of translation remains in the hands of the translator who not only works with tools but also understands the cultural subtleties of the text.

The role of technology in translating cultural realia continues to grow. With the development of artificial intelligence, natural language processing technologies, and improvements in translator software interfaces, further advancements in this area can be expected. However, regardless of how much these tools improve, the key will be the translator’s ability to work with cultural contexts and nuances, which allows not only translating the text but also conveying its cultural essence.

REFERENCES

- 1 Sidorova, T. A. (2020). Translation Technologies and Their Application in Solving the Problems of Translating Cultural Realia. Moscow: RGGU Publishing.
- 2 Guzenkova, I. V. (2019). Using CAT Tools in Translating Cultural Realia: A Case Study of SDL Trados Studio and MemoQ. St. Petersburg: SPbGU Publishing.
- 3 Smirnova, M. I. (2018). Translation of Cultural Realia: Problems and Solutions. Novosibirsk: NSU Publishing.
- 4 Bobrova, L. A. (2021). Translation and Technologies: The Role of CAT Tools in Modern Approaches to Translation. Taganrog: TGPu Publishing.

ДУОЛИНГО В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СРЕДИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

ЕЛЮБАЕВА А. Е.

магистр гуманитарных наук, преподаватель,
Высший инновационный многопрофильный колледж, г. Павлодар
ФОРТУНА К. Н., ШУТЕНКО С. А.

студенты, Высший инновационный многопрофильный колледж, г. Павлодар

Глобализация позволила людям общаться друг с другом независимо от того, насколько далеко они находятся друг от друга. Благодаря современным технологиям дистанционные границы больше не являются проблемой. В результате люди все чаще взаимодействуют с другими людьми, несмотря на то, что они находятся в разных местах, особенно в разных странах [1].

Интеграция технологий в образование приобретает все большее значение, особенно в изучении языков, где цифровые инструменты могут повысить вовлеченность и мотивацию учащихся. Большая часть того, что мы читаем и пишем, доступно с помощью технологий на веб-сайтах, в блогах и социальных сетях. Технологии облегчают процесс обучения, а также позволяют человеку копать глубже, чтобы не сосредотачиваться только на чем-то одном. Технологии избавляют человека от скуки и однообразия при обучении, поскольку передача информации с помощью технологий выглядит более сложной и разнообразной. Технологии играют важную роль в совершенствовании методов обучения. Одним из способов является использование приложений для смартфонов. На смартфоны можно загрузить множество онлайн-приложений для изучения языка [2].

Самым популярным приложением является Duolingo. Концепция Duolingo впервые была представлена профессором Луисом фон Аном и его аспирантом Северином Хакером из Университета Карнеги-Меллон. Их цель - создать максимально качественное образование и сделать его доступным. На момент запуска закрытого бета-тестирования в списке ожидания находилось 300 000 человек. Приложение было официально запущено 19 июня 2012 года и с тех пор привлекает новых пользователей [3]. Это бесплатная онлайн-программа для изучения языков, которая помогает пользователям изучать некоторые языки с помощью Интернета и приложений [4, с.20]. Duolingo - это обучающая веб-программа, которая позволяет каждому желающему получить доступ к недорогому языковому обучению, поскольку они общаются на иностранном языке. Кроме того, интересная игровая концепция позволяет учащимся чувствовать себя как дома при изучении иностранных языков с помощью этого приложения [5, с.17]. Игры, которые связаны с целями урока, могут сделать процесс обучения более увлекательным, интригующим, захватывающим и ориентированным на учащихся, что повышает его эффективность. В Duolingo есть множество функций, которые включают в себя изображения и звуки, которые очень интересны и кажутся свежими. Кроме того, простой и элегантный интерфейс также является одним из преимуществ использования этого приложения [6, с.643]. Duolingo - это программа для изучения языков, доступ к которой можно получить бесплатно с помощью ПК, гаджетов и т.д., которая предоставляет курсы более чем на 23 языках и насчитывает около 200 миллионов пользователей [7]. Это приложение представляет

собой игровую платформу, предназначенную для изучения различных языков. Duolingo - это программное обеспечение на базе веб-сайта, которое помогает студентам решать различные задачи, связанные с переводом [8, с.13]. Duolingo можно использовать на мобильных или компьютерных устройствах. Это приложение может работать на Android, iOS, Windows и в Интернете, а навыки владения английским языком, включая аудирование, разговорную речь, чтение и письмо, изучаются в системе Duolingo [9, с.77]. Учащиеся могут выбрать желаемый уровень обучения на основе предварительного тестирования при регистрации в Duolingo [10, с.91]. Приложение Duolingo очень гибкое, поскольку к нему можно получить доступ в любом месте и в любое время и использовать его как на улице, так и в помещении. Это приложение Duolingo доступно без регистрации, как курс обучения, поэтому каждый учащийся может сразу же выучить уроки, нажав «Начать» [8, с.14].

Цель данной статьи определить применение Duolingo в изучении английского языка студентами Высшего инновационного многопрофильного колледжа.

В исследовании использовался описательно-качественный метод.

Респондентами в этом исследовании являются студенты первого и второго курсов Высшего инновационного многопрофильного колледжа, которые используют Duolingo в качестве учебного приложения.

В общей сложности 48 респондентов приняли участие в исследовании.

Инструментом, используемым для получения исследовательских данных об использовании приложения Duolingo, является онлайн-анкета в форме Google, которая представлена в виде вопросов, состоящих из четырех категорий: об эффективных методах использования Duolingo, практике владения языком, недостатках и преимуществах Duolingo. Студентам было предложено присоединиться к опросу, перейдя по ссылке.

В анкете содержится 14 вопросов с четырьмя вариантами ответов, а именно: «полностью согласен», «согласен», «не согласен» и «категорически не согласен». Участники могут выбрать «полностью согласен», если они согласны, и «не согласен», если они не согласны [2].

Первая категория - “Эффективный метод использования Duolingo”:

1. Duolingo прост в использовании при изучении английского языка: Полностью согласны- 79%, согласны-17, не согласны-0%, категорически не согласны-4%;

2. Duolingo доступен в любом месте и в любое время для изучения английского языка: полностью согласны-73%, согласны-17%, не согласны -4%, категорически не согласны-6%;

3. Приложение помогает мне выстраивать предложения на английском языке: полностью согласен - 54%, согласен-21%, не согласен - 15%, категорически не согласен -10%.

Результаты первой категории показывают, что Duolingo очень эффективен в изучении английского языка. 79% респондентов полностью согласны с тем, что Duolingo прост в использовании, и 17% согласны с этим. Со вторым утверждением полностью согласны 73% респондентов, а 17% согласны с тем, что к Duolingo можно получить доступ в любом месте и в любое время для изучения английского языка. Затем, в третьем утверждении, 54% респондентов высказали твердое мнение, а 21% согласились с тем, что приложение помогает им организовывать предложения на английском языке.

Вторая категория - “Практика владения языком”:

1. Я могу пополнить свой словарный запас с помощью Duolingo: полностью согласен - 75%, согласен-13%, не согласен - 4%, категорически не согласен-8%;

2. Я могу улучшить аудирование с помощью Duolingo: полностью согласен - 63%, согласен-31%, не согласен -4%, категорически не согласен-2%;

3. Я могу улучшить качество чтения с помощью Duolingo: полностью согласен - 54%, согласен-21%, не согласен -17%, категорически не согласен-8%;

4. Я могу попрактиковаться в переводе слов и предложений с помощью Duolingo: полностью согласен - 73%, согласен-21%, не согласен -2%, категорически не согласен-4%;

5. Я могу выучить грамматику или структуру языка с помощью Duolingo: полностью согласен - 52%, согласен-42%, не согласен -4%, категорически не согласен-2%;

Результаты второй категории показывают, что Duolingo очень полезен для улучшения языковых навыков. 75% респондентов полностью согласились с этим, а 13% согласились с тем, что

Duolingo может увеличить словарный запас, используя Duolingo. Со вторым утверждением полностью согласились 63% респондентов, а 31% - с тем, что Duolingo может улучшить навыки аудирования. С третьим утверждением полностью согласились 54% респондентов, а 21% - с тем, что Duolingo может улучшить навыки чтения. Затем, в четвертом утверждении, 73% доминирующих респондентов полностью согласились с этим, а 21% согласился с тем, что Duolingo может помочь в переводе с английского. С последним утверждением полностью согласились 52% респондентов, а 42% согласились с тем, что Duolingo может помочь в изучении грамматики и структуры языка.

Третья категория анкет - “Ответы учащихся о Duolingo”:

1. Duolingo менее полезен для обучения в классе: полностью согласны - 10%, согласны-19%, не согласны -54%, категорически не согласны-17%;

2. Действия в приложении не интересны: полностью согласны - 10%, согласны-6%, не согласны -42%, категорически не согласны-42%.

В третьей таблице мы обнаружили, что многие респонденты не согласились с приведенными утверждениями. Согласно результатам, 54% респондентов не согласились, а 17% категорически не согласились с тем, что Duolingo менее полезен для обучения в классе. Со вторым утверждением не согласились 42% респондентов, а 42% категорически не согласились с тем, что мероприятия в Duolingo не интересны, и 36% категорически не согласны. Это означает, что мероприятия в приложении Duolingo интересны.

Последняя категория - “Польза от Duolingo”:

1. Я заинтересован в том, чтобы научиться пользоваться Duolingo, потому что это облегчает мне правильное понимание значения английской лексики: полностью согласен -50%, согласен-40%, не согласен -0%, категорически не согласен-10%;

2. Обучение с помощью Duolingo дает мне возможность быть более активным в обучении: полностью согласен - 63%, согласны-25%, не согласен - 8%, категорически не согласен-4%;

3. Duolingo дает мне возможность быть более активным и квалифицированным в использовании английского языка: полностью согласен - 58%, согласен-40%, не согласен - 0%, категорически не согласен-2%;

4. Приложение Duolingo является очень инновационным для изучения английского языка: полностью согласны-77%, согласны-17%, не согласны -2%, категорически не согласны-4%;

В четвертой таблице результаты показывают, что Duolingo полезен при изучении английского языка. 50% респондентов полностью согласились с этим, а 40% согласились с тем, что Duolingo интересен тем, что в нем очень легко усваивается лексика. Во втором опросе студенты в основном согласились с тем, что обучение с использованием Duolingo позволяет им быть более активными в учебе, причем 63% были полностью согласны с этим, а 25% - согласны с этим. В третьем опросе 58% респондентов заявили, что Duolingo дает им возможность быть более активными и квалифицированными в использовании английского языка, а остальные 40% согласились с этим. Затем, в четвертом опросе, 77% студентов полностью согласились с тем, что приложение Duolingo является очень инновационным для изучения английского языка, а 17% согласились с этим.

Основываясь на результатах нашего опроса среди студентов первого и второго курсов Высшего инновационного многопрофильного колледжа, мы можем сделать вывод, что Duolingo очень полезен для изучения английского языка. В целом, учащиеся положительно оценили использование Duolingo с точки зрения эффективности, улучшения языковых навыков и полезности. Приложение демонстрирует эффективность как средство изучения английского языка, учитывая простоту использования, доступность в любом месте и в любое время, а также улучшает способность учащихся составлять предложения на английском языке. Удобства позволяют учащимся легко совершенствовать 4 вида речевой деятельности английского языка, а именно чтение, аудирование, разговорную речь и письмо, а также расширять свой словарный запас. Интересные и нескучные функции также учитываются при использовании Duolingo учащимися в качестве средства обучения. Технология, которая развивается очень быстрыми темпами, делает Duolingo одной из инноваций, считающихся эффективными в изучении языка [2].

ЛИТЕРАТУРА

1 <https://prosiding.esaunggul.ac.id/index.php/snip/article/viewFile/286/280>

2 https://www.researchgate.net/publication/372357284_DUOLINGO_AN_ENCHANTING_APPLICATION_TO_LEARN_ENGLISH_FOR_COLLEGE_STUDENTS

3 <https://prosiding.esaunggul.ac.id/index.php/snip/article/viewFile/286/280>

4 Garcia, I. (2013). Learning a language for free while translating the web. Does Duolingo work? International Journal of English Linguistics, 3(1), 19–25. <https://doi.org/10.5539/ijel.v3n1p19>

5 White, K. (2017). Duolingo: All the buzz. The Linguistic, 53(1), 17-18.

6 Tahir, R., & Wang, A.I. (2017). State of the art in game-based learning: Dimensions for evaluating educational games. Proceedings of the 11th European Conference on Games Based Learning, ECGBL 2017 (December), 641–650.

7 Jašková, V. (2014). Duolingo as a new language-learning website and its contribution to e- learning education (Diploma thesis). Brno: Masaryk University

8 Krashen, S. (2014). ‘Does Duolingo “Trump” university-level language learning? The International Journal of Foreign Language Teaching, 9(1), 13–15.

9 Inayah, N., Yusuf, Q., & Fibula, N. (2020). Exploring undergraduate students’ perception toward the use of Duolingo in learning English. Humanities & Social Sciences Reviews, 8(3), 76–85. <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.839>.

10 Nushi, M., & Egbali, M.H. (2017). Duolingo: A mobile application to assist second language learning. Teaching English with Technology, 17(1), 89–98.

HOW SOCIAL NETWORKS INFLUENCE THE DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE

YERKEBAY M. K.

Teacher (assistant), Toraighyrov University, Pavlodar

KHAMZINA A. M.

Student, Toraighyrov University, Pavlodar

Now in the 21st century it is very rare to see a person who does not use social networks and yet it is not uncommon to hear opinions about the harm of social networks. Not everything that is said on this topic is true, something can be really harmful. But now we are going to tell you

how they are useful. Namely, how they affect the development of the English language.

Social networks have a significant impact on the development of the English language, changing its structure, vocabulary and communication methods. This impact can be considered from several linguistic points of view: changes in syntax, expansion of vocabulary, impact on communication styles and social aspects of language. Surely, the first thing that comes to mind is the emergence of many abbreviations. Life in social networks has led to changes in syntax and grammar.

Social media have facilitated the emergence of new syntactic structures and grammatical simplifications, which are related to the limitation of signs (e.g., on Twitter) and the desire for rapid communication. Abbreviations are often used, which is reflected in the language as a simplification of grammatical structure. In some cases, punctuation rules may be ignored, and some traditional structures, such as the use of pronouns and articles, become less strict. Examples include the popular use of contractions such as “u” (you), “r” (are) or “pls” (please), as well as the minimization of sentences, where subjects or predicates are often omitted [1, p. 67].

Some of the abbreviations even have their own meaning. For example, the word “Okay” can be abbreviated as “Ok”, but recently they began to abbreviate it as “K” and this is considered an extremely impolite version, most likely when it is used in communication it means that you were agreed with sarcastically. In conversation, it is also allowed to play with consonant words and abbreviate words in this way, like “4U”, that is “For you” or “2U”, that is “To you”.

New lexical units and their borrowings have appeared. Social networks stimulate the emergence of new words and expressions. These can be neologisms created within social networks or borrowings from other languages. For example, a new neologism that is often used, “My Roman Empire,” originally appeared from a joke trend on Tik-Tok. Girls asked guys how often they thought about the Roman Empire and surprisingly, many guys thought about it quite often, and some were shocked because they thought about it recently. This is where this phrase came from, meaning “What I often think about.”

The English language also actively borrows terms from technology, medicine, pop culture and other areas. For example, terms like “selfie”, “hashtag”, “viral”, “meme” have become an integral part of the modern English language.

In addition, social networks accelerate the process of dissemination of vocabulary and expressions. On a platform such as Twitter or Tik-Tok, a word or phrase can quickly become popular, spread around the world, and even foreigners will happily pick up some neologism for communication [2, p. 203].

Such opportunities for unlimited communication not only within the United States but also around the world create intertextuality and cultural references. Social media facilitate the development of intertextuality - when one message or post uses a reference to other cultural texts, memes, films or famous personalities. Such references become part of the lexical arsenal that most people understand without additional explanation. This phenomenon is associated with the formation of a new type of communication based on common cultural codes, often within youth subcultures. There are many examples of this, from the iconic phrase of the character Gandalf from The Lord of the Rings - “You shall not pass!”, to “This is a canon event” from Spider-Man: Across the Spider-Verse.

Social networks allow communication with speakers of different English accents and some things can be adopted from one to another, like the Australian friendly greeting “Hey, Mate”. This greeting originally came from the national idea of Australians - Mateship. Everyone is a friend to everyone and tries to help at any opportunity. That is, even through greetings we are introduced to another culture [3, p. 197].

Communication after the advent of social media has changed not only because of abbreviations, but also because of new forms of communication such as likes, comments and emojis, which have an impact on the ways of expressing emotions and relationships. You could say that communication styles have evolved.

The use of emoji, GIFs and memes has become an important part of online communication. Emotions and reactions to messages are often conveyed not through verbal constructions, but through visual symbols. This helps to reduce the length of texts and move to more visual communication, which in turn can affect the perception of vocabulary and stylistic constructions.

In addition, media influence the style of communication, which is also reflected in language. New forms of informal communication appear, such as the use of jargon and colloquial expressions, which in turn influence the norms of speech and written communication.

The target audience of social networks, which is absorbed in the virtual world, are teenagers. And it is typical for them to create their own, completely new, slang words. If an adult goes to Twitter, we think

it will be extremely difficult for him to understand most of the words, since some of them have their own special context understandable only to teenagers. As a rule, slang is created as a way to separate from parents with their own special language, understandable only to peers. But never in history have some words for teenagers become the property of the international community. Previously, such words were known only among themselves, there were even different regional features. Now the Internet is full of slang and new neologisms: Delulu, she ate, let them cook, Red / Green Flag, doomscrolling, I'm in my fitness era, Girl Math, Mid and so on. And they are actively recorded and studied by English philologists. Slang can be treated differently, but it is simply a part of any generation, and its study is as important as studying other words.

Language in social media also becomes a tool for the construction of social identity. Users create and maintain different images through their choice of words and styles of communication. For example, on Twitter or Instagram, people may use certain hashtags or styles of writing to demonstrate their affiliation with a particular social or political group. This can also influence the development of language, contributing to the emergence of specific phrases and constructions associated with certain social circles.

A good example is how in multiplayer online games (such as Fortnite or League of Legends), the language of players serves as a tool for constructing social identity. For example, the use of certain terms, slang, or expressions ("feeding", "steal", "ff", "nt") can indicate belonging to a certain subculture of gamers [4, p. 45].

The language of activism in the media also influences many people and language. On social media and on platforms dedicated to activism, language is an important element in the formation and expression of social identity. Hashtags such as #MeToo or #BlackLivesMatter become symbols of the struggle for the rights of certain groups and serve not only as ways to disseminate information but also as indicators of commitment to certain social or political ideals. The choice and use of such hashtags helps people express their solidarity and identity in the context of social change. And many of them become common names.

Social media certainly has a huge impact on the development of the English language, but this impact is not always positive. Despite the huge number of new lexical units, memes, and phrases that arise on these platforms, there are several ways in which social media can negatively affect language development. These aspects are related to the simplification of language, the reduction of grammar and syntactic

rules, and the spread of incorrect language practices that can affect the development of speech and understanding of language in the long term.

One of the most noticeable effects of social media is the simplification of language. In a limited text space, like Twitter, where the number of characters is limited, users often resort to abbreviations, acronyms, and informal vocabulary. Words and phrases are reduced to a minimum set, for example, "u" instead of "you", "lol" instead of "laugh out loud", "brb" instead of "be right back", etc. As a result, forms often arise that do not correspond to traditional norms of the English language. Moreover, the desire for brevity and convenience often leads to ignoring grammatical rules. Omitting articles, incorrect use of pronouns and incorrect word order - all these mistakes are becoming the norm in everyday communication on social networks. In the long term, this can affect the overall literacy level of users, especially among the younger audience that actively uses such platforms. And as mentioned earlier, the habit of abbreviated and simplified communication style can reduce attention to more complex language structures and rules [5, p.132].

Social media also contributes to the relaxation of formality in language. Unlike more traditional forms of communication, such as letters, business correspondence or official publications, communication on social media is often informal. This leads to a relaxation of traditional norms of language use, such as correct style, politeness, grammar and punctuation.

Many social media users, especially young people, do not always perceive the need to follow strict language standards, which contributes to the spread of jargon, slang and other informal forms. In some cases, this leads to the fact that official documents, business correspondence and other serious texts also begin to lose their formality and professionalism, because many of these habits can migrate to a more formal environment.

But as a new generation, who are native speakers and people who are learning this language, we must find a balance, take the best of what social networks give us and not be addicted on them. Remember the rules of punctuation, sentence structure and formality where necessary. And communicate relaxed with friends and other people on the World Wide Web.

Thus, social media play a key role in the transformation and evolution of the English language, influencing both the lexical and grammatical and syntactic structure of the language. Thanks to the instantaneous exchange of information, mass distribution of content and global reach, social media create a process of emergence of new lexical

groups, often borrowed from slang, jargon or memes, which quickly become part of ordinary communication. These innovations are not limited to colloquial speech, but also find their place in official texts, advertising materials and even business correspondence, which indicates a significant influence of social media on formal communication styles.

In addition, social media contribute to changes in syntactic constructions and grammatical norms, as the Internet often uses abbreviations, emoji, acronyms, and unusual syntactic expressions that, although not always consistent with traditional language norms, become generally accepted in the context of online communication. Such interaction features affect the perception of language and can lead to long-term changes in the language as a whole.

Social media also act as a catalyst for the formation of new cultural codes and social norms. Hashtags, memes, viral phrases and trends create new ways of identifying and belonging, influencing the way people express themselves and interact with each other. This manifests itself in both private and more formal spheres of life, where certain communication styles become indicators of social status, age, interests or political position.

It is safe to say that social networks not only contribute to the dynamic development of language, but are also becoming an important tool for the formation of social identities and cultural characteristics. These changes, occurring at the intersection of language and technology, have a long-term and comprehensive impact on communication, opening up new horizons for the study of language and its role in modern society.

REFERENCES

- 1 Michael P.H., Dictionary words originated from the Internet, 2024
- 2 Dubenets E.M., Linguistic changes in modern English. – M.: Glossa-press, 2003
- 3 Nurova G. T., “Syntactic processes in modern English (expansion and narrowing of sentences)” - journal “World of Science, Culture, Education”, 2020
- 4 Anyanwu, Edith Ada, PhD; Ifeyinwa Chukwuokoro, PhD; and Robert, Odey Simon, Emerging New Media Syntax, Violation of English Syntactic Rules, and Meaning Misrepresentations, 2024
- 5 Alpo Honkaponj, Imogen Marcus, The long history of shortening: a diachronic analysis of abbreviation practices from the fifteenth to the twenty-first century, 2023

HOW TO LEARN ENGLISH WITH MOVIES, TV SHOWS AND CARTOONS

YERKEBAY M. K.

Teacher (assistant), Toraighyrov University, Pavlodar

SAMIEVA D. S.

Student, Toraighyrov University, Pavlodar

The English language is one of the most widely spoken languages in the world. It is recognized as an official language in more than 50 countries and is actively used in international communication, business, science, culture, and modern technology. Knowing English opens many opportunities for a person, from studying abroad to building a successful career. However, for many learning English seems like a difficult and incomprehensible process. Why does this happen?

The main reason is that traditional learning methods, based on memorizing words and grammar rules without active practice, do not bring the desired results. A language is not just a set of rules but a living tool that one needs to know how to use. Therefore, for effective English learning, it is important not only to study grammatical structures but also to immerse oneself in the language environment, develop listening skills, and try to speak and understand spoken language.

How to learn English effectively?

Regularity – studying English should be done daily, even if it is only for 15-30 minutes. It is better to dedicate a little time to the language every day than to try to make up for lost time with one long lesson per week. For example, even during tutoring sessions, young people have realized that practice is more important than theory and that short but regular lessons bring a greater effect. Their brains work on the principle of repetition, and the more often young people encounter English speech, the easier it is for them to perceive it [1, p. 4].

Combination of skills – reading, writing, and speaking should be developed simultaneously. Many believe it is better to master one skill first and then move on to another, but this is a mistake. Students used to think the same way, but over time they realized that a comprehensive approach gives the best result. For example, when we watch a movie, we not only listen to English speech but also read subtitles, remember new words, and then can retell the plot in our own words.

Immersion in the language – English should surround you everywhere. Listen to music, watch movies, read books, and communicate with people who speak English. This will help you adapt to the language

environment more quickly. You can even change the language on your phone and social networks to English to see and use new words daily.

Practice – even if you do not have the opportunity to regularly communicate with native speakers, you can use alternative methods: repeat phrases after actors in movies, keep a diary in English, and try to think in this language. Even if it is difficult at first, over time, your brain will get used to it. It is also helpful to voice your actions in English: for example, when preparing breakfast or walking, try to mentally comment on your actions.

Why are movies and TV shows one of the best ways to learn English?

Movies and TV shows are not just entertainment but also a powerful tool for mastering the language, they help: getting used to real speech. Textbooks often provide formal English, but in real life, people speak differently: they use contractions, slang, intonations, and emotions. For example, many people love Marvel movies, and some students who watched all parts in the original audio with subtitles remembered certain phrases and expressions that are actively used in conversational speech. For instance, the phrase “I am Groot” from Guardians of the Galaxy became popular and recognizable among fans [2, p. 871].

Developing listening comprehension. In real conversations, words sound different than in a dictionary. Movies help adapt to fast speech and various accents. When beginners first watched a movie in the original language, it was difficult for them to understand what was being said. But then they started practicing conversations with their friends who were also learning English, and it really helped them learn to distinguish and understand words and phrases in fast speech [3].

Learning while having fun. This makes language learning more enjoyable and natural. After all, you can learn not only from boring textbooks but also by watching your favorite movies.

Best movies, TV shows, shows, and cartoons for learning English:
Movies:

The Devil Wears Prada – Useful expressions for business communication.

Forrest Gump – Clear speech, simple sentences.

The Pursuit of Happiness – Inspiring story, articulate English.

Harry Potter – British accent, many useful phrases.

Paddington – A children’s movie with simple dialogues.

TV Shows:

Friends – Everyday language, many useful phrases.

Brooklyn Nine-Nine – Humor, fast speech.

House M.D. – Medical terminology, sarcastic dialogues.

The Big Bang Theory – Interesting scientific English.

Sherlock – British accent, complex but fascinating vocabulary.

Shows:

The Ellen Show – Clear, understandable speech.

The Tonight Show Starring Jimmy Fallon – A lot of slang, conversational style.

TED Talks – Lectures on various topics, useful academic English.

The Graham Norton Show – British English, interesting interviews.

Cartoons:

Peppa Pig – Short, understandable dialogues.

Dora the Explorer – Specifically designed for language learning.

Finding Nemo – Kind, clear dialogues.

Shrek – Many jokes, useful conversational expressions.

Frozen – Modern language, songs help memorize words.

Below are the results and analysis of a survey conducted among first-year students on the topic of “Learning English with movies, TV shows, shows, and cartoons.”

Table 1 – Results

Questions	Answer options	(%)
Which methods do you use to learn English?	1.Lessons with a teacher	(50%)
	2.Self-study with textbooks	(10%)
	3.Watching movies and TV shows	(27%)
	4.Speaking practice with native speakers	(3%)
	5. Listening to podcasts/audiobooks	(5%)
	6. Reading books and articles in English	(5%)
Do you watch movies/TV shows in English?	1. Yes, always in the original language	(1%)
	2. Sometimes, if subtitles are available	(19%)
	3. Only with Russian dubbing	(70%)
	4. No, I prefer other learning methods	(10%)
Which genre of movies or TV shows helps you learn English best?	1. Comedy	(30%)
	2. Drama	(20%)
	3. Science Fiction	(20%)
	4. Documentaries	(15%)
	5. Children’s cartoons	(15%)

How often do you watch movies/TV shows in English?	1. Every day	(20%)
	2. Several times a week	(40%)
	3. Once a month	(35%)
	4. Rarely or never	(5%)
Do you feel that watching movies and TV shows helps you improve your English?	1. Yes, I see progress	(40%)
	2. It helps a little	(30%)
	3. I don't notice a difference	(15%)
	4. No, I find it difficult to understand speech	(15%)

This survey shows that movies and TV shows can indeed help in learning English, but it is important to choose the right materials and combine them with other methods. Thus, watching movies, TV shows, cartoons, and talk shows is not just entertainment but a powerful tool for deeper and more engaging language immersion. When it is used correctly, it can significantly speed up the learning process and make it more developed, natural and enjoyable.

Moreover, this method not only improves speaking skills and expands vocabulary but also helps to better understand the culture, traditions, and mindset of native speakers. Regular watching allows learners to adapt to different accents, understand fast speech, and even develop an intuitive understanding of grammar without tedious memorization of rules.

It is important to remember that language learning is a process that requires patience and a systematic approach. By combining movie-watching with active phrase repetition, keeping a journal in English, and engaging in real-life conversations, one can achieve significant success. The key is not to be afraid of mistakes but to enjoy the process and make learning English a part of everyday life.

REFERENCES

- 1 Усманов С. Б., Смирнова В. В. The importance of learning English and some ways of increasing motivation // Международный студенческий научный вестник. 2020. № 2.
- 2 Nishanthi, R. The Importance of Learning English in Today World. International journal of trend in scientific research, 2018. p.871-874
- 3 <https://cyberleninka.ru/article/n/the-effectiveness-of-english-language-learning-through-music>
Trend in Scientific Research and Development, Volume-3(Issue-1), 871–874.

ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕНГЕРУДЕГІ ШЫҒАМАШЫЛЫҚ ЖАЗУДЫҢ РӨЛІ

ӘСЕН Н.

студенті, бакалавриат дәрежесі, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МЕКЕЖАНОВА А. Б.

PhD, қауымд. профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Шығармашылық жазу жалпы оқушылардың ағылшын тілін меңгеру дағдыларын жетілдірудің тиімді құралы болып саналады. Шығармашылық жазу орта мектеп оқушыларына ағылшын тілін оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Ең маңызды ол қызықты оқу ортасын қалыптастыру үшін шығармашылық жазуды орта мектеп бағдарламаларына кеңінен енгізу керек екенін көрсетеді. Біздің бұл зерттеуіміз оқу ресурсы ретінде шығармашылық жазудың тиімділігін көрсету арқылы ағылшын тілін оқыту саласын жақсартуға ықпал ететінін анықтайды және нәтижелерді бақылау арқылы оқушылардың ағылшын тілін меңгеру деңгейін тексеру болып табылады.

Кілт сөздер: шығармашылық жазу, ағылшын тілінде шығармашылық жазу, тіл дамыту, оқушының сенімділігі, қарым-қатынас дағдылары, оқудағы мотивация.

Кіріспе: Шығармашылық жазу жазбаша түрде белгілі бір тақырыпқа қатысты көзқарастарды, идеяларды және эмоцияларды білдіруді қамтиды. Шығармашылық жазу орта мектеп оқушыларына ағылшын тілін оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Бұл оқушылардың грамматикасын және жазу қабілеттерін арттыруға көмектеседі, сонымен бірге шығармашылық қабілет пен сабаққа белсенді қатысуға ықпал етеді. Ағылшын тілінде сабақ беру аясында қарым-қатынас дағдыларына көбірек көңіл бөлу керек себебі оқушылардың белсенділігі мен тілдік дағдыларын жақсартуға бағытталған оқытудың жаңа қадамдарын зерттеуге түрткі болады. [2,74-б.] Бұл оқушылардың жазу қабілетін дәстүрлі тапсырмалардан тыс арттыру қажеттілігін көрсетеді, осылайша бұл зерттеудің маңыздылығын көрсетеді.

Біздің зерттеуіміздің маңыздылығы – ол ағылшын тілін оқытуға шығармашылық жазуды кемшіліктерін жоюға бағытталғандығына негізделген. Сонымен бірге оқушылардың жазу қабілеттерін, сөздік қорларын және жалпы еркін сөйлеуін арттырудағы шығармашылық

жазудың тиімділігін бағалау. [5,112-б.] Зерттеу кезінде талдауды жеңілдету үшін сапалық және сандық тәсілдердің пайдаландық. Зерттеу барсында негізі ағылшын тілін оқытуға шығармашылық жазуды енгізу тілді меңгеру деңгейін жоғарылатуға, оқушылардың белсенді қатысуын арттыруға және ағылшын тілін қолдануда өзін-өзі сенімділікті арттыруға әкеледі деп болжадық. Бұл олардың сенімділігін арттырып, сөйлеу және жазу қабілеттерін жақсартады. Біздің зерттеуіміз ағылшын тілі сабақтарында шығармашылық жазуды кеңейту керектігін көрсетеді, өйткені ол оқушылардың мотивациясын артыра отырып, тілді оқытудың тиімді әдісі ретінде қолданылады.

Ағылшын тілінде шығармашылық жазудың тиімділігін көрсете отырып, зерттеу барсында дәстүрлі тілдік оқу бағдарламаларында шығармашылық жазуды қосуды, осылайша ағылшын тілін оқытудың жалпы сапасын арттырды. Төмендегі кестеде пайдаланылған зерттеу әдістерінің қысқаша мазмұны берілген (Кесте 1-де көрсетілгендей).

Кесте 1 – Пайдаланылған зерттеу әдістер

Зерттеу әдісі	Сипаттама
Сыныптағы бақылаулар	Мұғалім оқушылардың сабаққа қатысуын, белсенділіктерін және жазу дағдыларын қалыптастыру процесін бақылап отырды.
Оқушылардың кері байланысын бағалау.	Оқушылар ағылшын тілі сабақтарында шығармашылық жазу тәжірибесі туралы пікірлерін білдірді.
Мұғалімнің сұхбаттары	Мұғалімдер ағылшын тілін үйренуде шығармашылық жазудың тиімділігі туралы ойларымен бөлісті.

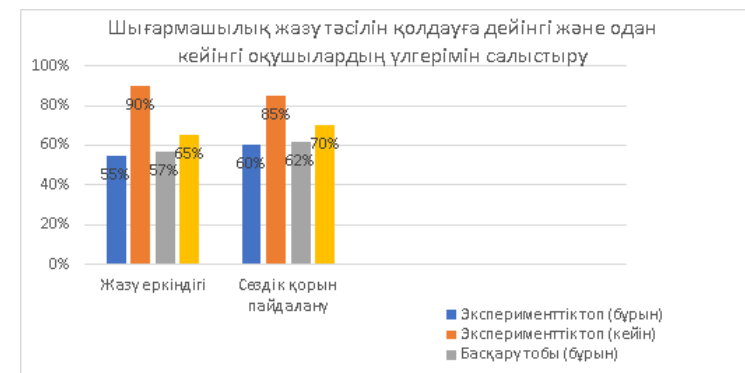
Біздің бұл зерттеуіміз орта мектепте оқушыларға жүргізілді, оған жетінші және алтыншы екі сыныбының оқушылары қатысты. Бір сынып дәстүрлі оқыту әдістерімен сабақ бердік, екіншісі шығармашылық жазу жаттығуларымен айналысты. Төмендегі кестеде зерттеуге оқушылардың қысқаша мазмұны берілген. (Кесте 2-де көрсетілгендей).

Кесте 2 – Эксперименттік және бақылау топтарының сипаттамасы.

Қатысушылар тобы	Оқушылар саны	Оқыту әдісі
Эксперименттік топ	18	Шығармашылық жазу тәсілі
Бақылау тобы	18	Дәстүрлі оқыту әдістері

Келесі нәтижелерді көруге болады мысалы, эксперименталды топтағы оқушылардың жазу қабілеттерінің, сөздік қорын сақтаудың

және өзін-өзі сенімділіктің айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді. Төменде шығармашылық жазу тәсілін қолдауға дейінгі және одан кейінгі оқушылардың үлгерімін салыстыру көрсетілген (1-суретте көрсетілгендей).

Сурет 1 – Шығармашылық жазу тәсілін қолдануға дейінгі және одан кейінгі оқушылардың үлгерімін салыстыру.

Қорындылай келе біздің бұл зерттеуіміз ағылшын тілінде шығармашылық жазумен айналысу оқушылардың ағылшын тілін меңгеру қабілеттерін айтарлықтай арттыратынын көрсетті. Нәтижесінде ағылшын тілінде шығармашылық жазу жаттығуларына қатысқан оқушылар сауатты жазу дағдыларын, кенірек сөздік қорын және ағылшын тілін қолдануда өзін-өзі сенімділігін арттырғанын көрсетті. [5,259-б.] Шығармашылық жазу әдісін қолданған тобы дәстүрлі оқыту әдістерін ұстанған бақылау тобынан ілгерлік басым болды. Бұл зерттеу ағылшын тілінде шығармашылық жазу оқушыларға мағыналы тілдік жаттықтырудың тиімді әдісі екенін түсіндік. Сонымен қатар бұл ағылшын тілін меңгерудегі шығармашылық жазудың артықшылықтарын түсінуге ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ералиева Т.Е. Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың әдістері мен технологиялары. 2021. – № 4. – 12-16 б
- 2 Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. Құнанбаева.С.С (2010). Б.74.
- 3 Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Кунанбаева С.С. (2014)

- 4 Шетел тілдерін оқытудың әдістемесі. Қазақстан республикасының білім және ғылым министрлігі С.Торайғыров атындағы павлодар мемлекеттік университеті гуманитарлық-педагогикалық факультеті шетел филология кафедрасы. Павлодар. (2013)
- 5 Harmer, J. (2015). The practice of English language teaching (5th ed.). Pearson Education. P.112-259.
- 6 Richards, J. C. & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009024532>
- 7 Maley, A. & Prowse, P. (2013). Creativity in the English language classroom. London: British Council.
- 8 Graham, S. & Perin, D. (2007). Writing next: Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools. <https://www.carnegie.org/publications/writing-next-effective-strategies-to-improve-writing-of-adolescents-in-middle-and-high-schools/>
- 9 Axelrod, R. B. & Cooper, C. R. (2018). The St. Martin's guide to writing (9th ed.). Bedford/St. Martin's.
- 10 Mayers, T. (2016). Creative writing studies: The past decade (and the next). Journal of Creative Writing Studies, 1(1), Article 4. <https://repository.rit.edu/jcws/vol1/iss1/4/>.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A TOOL FOR LEARNING ENGLISH

IGLIKOVA T., ESTERLE A., ISABAYEVA ZH.
Students, Margulan University, Kazakhstan, Pavlodar

В данной статье рассматривается использование чат-ботов как инновационного инструмента для изучения английского языка. Проведен анализ их функциональных возможностей, преимуществ и ограничений, а также их влияния на эффективность языкового обучения. Особое внимание уделяется таким платформам, как ChatGPT и Duolingo, демонстрирующим различные подходы к использованию искусственного интеллекта в образовательных целях. Рассмотрены перспективы интеграции чат-ботов в традиционные и онлайн-форматы обучения, а также их потенциал в индивидуализированном подходе к обучающимся. В ходе исследования выявлены ключевые проблемы, связанные с

применением данной технологии, в том числе вопросы адаптации к уровню знаний пользователей, достоверности предоставляемой информации и необходимости живого общения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, изучение английского языка, языковое обучение, персонализированное обучение, цифровые технологии, интерактивное обучение, геймификация.

Abstract. This article discusses the use of chatbots as an innovative tool for learning English. The analysis of their functionality, advantages and limitations, as well as their impact on the effectiveness of language learning is carried out. Special attention is paid to platforms such as ChatGPT and Duolingo, which demonstrate different approaches to using artificial intelligence for educational purposes. The prospects of integrating chatbots into traditional and online learning formats, as well as their potential in an individualized approach to students, are considered. The study identified key issues related to the use of this technology, including issues of adaptation to the level of knowledge of users, the reliability of the information provided and the need for live communication.

Keywords: artificial intelligence, English language learning, language learning, personalized learning, digital technologies, interactive learning, gamification.

Современные технологии оказывают значительное влияние на образовательный процесс, предоставляя новые возможности для изучения иностранных языков. Одним из самых перспективных инструментов в этой области стал искусственный интеллект, который позволяет пользователям практиковать язык в интерактивном формате. Он представляет собой программы, способные имитировать диалог с человеком, отвечать на вопросы, исправлять ошибки и давать рекомендации по улучшению языковых навыков. Развитие искусственного интеллекта привело к тому, что современные чат-боты способны адаптироваться к уровню знаний пользователя, анализировать его ошибки и предлагать персонализированные задания. Это делает его ценным инструментом для изучения английского языка как для начинающих, так и для продвинутых пользователей.

Целью данной работы является анализ возможностей использования искусственного интеллекта в изучении английского языка, выявление его преимуществ и недостатков, а также рассмотрение перспектив дальнейшего развития данной технологии

в образовательной сфере. Объектом исследования выступает искусственный интеллект как часть современных образовательных технологий. Предметом исследования являются его функциональные возможности и их влияние на эффективность процесса обучения.

Актуальность исследования обусловлена стремительным развитием искусственного интеллекта и его внедрением в образовательные процессы. Традиционные методы обучения часто требуют значительных временных и финансовых затрат, в то время как цифровые технологии предоставляют возможность эффективного и доступного изучения языков. Искусственный интеллект представляет собой один из наиболее перспективных инструментов, способных облегчить процесс изучения английского языка, особенно в условиях нехватки квалифицированных преподавателей и ограниченного доступа к языковой среде.

Основной проблемой, рассматриваемой в статье, является вопрос эффективности использования искусственного интеллекта в изучении английского языка, его способность облегчить традиционный процесс языковой подготовки учащихся.

Одним из главных преимуществ искусственного интеллекта является его доступность. В отличие от традиционных языковых курсов, он не требует фиксированного расписания занятий и доступен круглосуточно. Учащийся может практиковать английский язык в любое удобное время, что особенно важно для людей с плотным графиком. Кроме того, искусственный интеллект позволяет снять психологический барьер перед общением на иностранном языке. Многие изучающие английский язык сталкиваются со страхом ошибки, который мешает им говорить свободно. Взаимодействие с искусственным интеллектом помогает преодолеть этот страх, так как программа не оценивает и не критикует пользователя, а лишь корректирует ошибки и предлагает более правильные варианты выражений [1]. Это способствует формированию уверенности в своих языковых навыках.

Еще одним важным аспектом является персонализация обучения. Традиционные методы преподавания часто строятся по единой программе, не учитывая индивидуальные особенности учеников. Искусственный интеллект же может адаптироваться к каждому пользователю, анализируя его уровень владения языком, частые ошибки и предпочтения в обучении. Например, если учащийся испытывает трудности с грамматикой, он может предложить дополнительные упражнения по соответствующим

темам. Если же основная цель изучающего — развитие разговорных навыков, искусственный интеллект может предложить больше диалоговых сценариев [2]. Такой индивидуальный подход повышает эффективность обучения, позволяя сосредоточиться на наиболее проблемных аспектах языка.

Рассмотрим на конкретных примерах, как искусственный интеллект может быть использован в изучении английского языка. Один из самых продвинутых инструментов — ChatGPT, разработанный компанией OpenAI. Он позволяет вести диалог практически на любую тему, что делает его отличным инструментом для тренировки разговорной речи. Пользователь может обсуждать с ботом актуальные события, получать пояснения к сложным грамматическим конструкциям или даже просить исправить свои тексты. Такой формат взаимодействия максимально приближен к реальному общению, что особенно полезно для подготовки к экзаменам или профессиональному использованию английского языка. ChatGPT также может предлагать альтернативные варианты фраз, помогая расширить словарный запас и улучшить стилистику речи. Благодаря способности анализировать контекст, этот чат-бот может подстраиваться под уровень пользователя, используя более простые или сложные выражения в зависимости от его подготовки.

Другой популярный инструмент — Duolingo, который сочетает элементы геймификации и искусственного интеллекта. В отличие от ChatGPT, Duolingo ориентирован на структурированное обучение и предлагает упражнения, направленные на развитие различных аспектов языка: грамматики, лексики, аудирования и произношения [3]. Важной частью платформы является искусственный интеллект, который моделирует повседневные ситуации, например диалог в кафе или на вокзале. Это позволяет пользователям применять полученные знания в практическом контексте, что способствует лучшему запоминанию. Кроме того, система Duolingo анализирует ошибки пользователей и предлагает дополнительные задания для их устранения. Такой подход делает процесс обучения более эффективным, а наличие системы поощрений и достижений мотивирует продолжать занятия.

Важно отметить, что искусственный интеллект может использоваться не только индивидуально, но и в рамках формального образования. Многие преподаватели внедряют его в учебный процесс, используя в качестве дополнительного инструмента для практики. Например, ученики могут выполнять

домашние задания с помощью чат-ботов, тренируя навыки письма и аудирования. В некоторых случаях искусственный интеллект применяются для проверки знаний [4], автоматически оценивая ответы учащихся и предоставляя обратную связь. Это снижает нагрузку на преподавателей и позволяет уделять больше внимания индивидуальной работе с учениками. Кроме того, использование искусственного интеллекта в учебном процессе делает занятия более интерактивными и интересными для учащихся, повышая их мотивацию к изучению языка.

Несмотря на очевидные преимущества, использование искусственного интеллекта в изучении английского языка имеет и определенные ограничения. Одним из них является отсутствие эмоциональной составляющей, которая присуща живому общению. Хотя современный искусственный интеллект способен имитировать диалог, он не может полностью заменить взаимодействие с носителями языка. Кроме того, некоторые модели искусственного интеллекта могут допускать ошибки, особенно в сложных языковых конструкциях или при переводе идиоматических выражений [5]. Это требует критического подхода к информации и периодической проверки изученного материала с преподавателем или носителем языка.

Будущее искусственного интеллекта в изучении английского языка представляется весьма перспективным. Развитие технологий искусственного интеллекта приведет к созданию еще более продвинутых моделей, способных не только анализировать ошибки, но и предлагать персонализированные стратегии обучения [6]. Ожидается интеграция голосовых технологий, что позволит пользователям тренировать произношение в режиме реального времени, получая корректировки. Также возможна разработка искусственного интеллекта с элементами виртуальной реальности, которые смогут погружать пользователя в языковую среду, моделируя различные ситуации общения. Это сделает процесс изучения английского языка еще более эффективным и увлекательным.

Таким образом, искусственный интеллект представляет собой мощный инструмент для изучения английского языка, предлагая доступность, персонализированный подход и интерактивность. Инструменты, такие как ChatGPT и Duolingo, позволяют пользователям практиковать язык в удобном формате, развивать разговорные навыки и получать немедленную обратную связь.

Несмотря на некоторые ограничения, их использование значительно упрощает процесс обучения и делает его более гибким. С развитием технологий, искусственный интеллект будет становиться еще более продвинутой, открывая новые возможности для изучения английского языка. Он уже сегодня играет важную роль в образовательном процессе, а в будущем сможет стать неотъемлемой частью языкового обучения, помогая миллионам людей по всему миру овладеть иностранными языками с комфортом и эффективностью.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ятманов, В. А. Использование чат-ботов при изучении английского языка / В. А. Ятманов, Г. Р. Фисханова // Актуальные проблемы аграрной науки: состояние и тенденции развития: Материалы науч.-практич. конф. 02 декабря 2019 года. — Димитровград: Технологический институт — филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Ульяновский государственный аграрный университет имени П. А. Столыпина», 2019. — С. 126-128

2 Диденко Э. Н. Потенциал использования чат-ботов при обучении английскому языку – Москва, 2023 – С. 28-29

3 Милявская Н. Б. Практические рекомендации по использованию чат-ботов в процессе обучения иностранным языкам // Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». — 2023. — № 4 (20) / декабрь. — URL: <https://koirojournal.ru/realises/g2023/26dec2023/kvo411/> С. 114-118

4 Будникова А. С. Использование чат-ботов при изучении иностранного языка. Научные заметки [Электронный ресурс] / А. С. Будникова, О. С. Бабенкова // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. — 2020. — № 3 (55). — URL: https://api-mag.kursksu.ru/api/v1/get_pdf/3712/

5 Тоцкая, И. В. Образовательный потенциал чат-ботов в изучении иностранных языков: социолингвистический, дидактический и коммуникативный аспекты [Электронный ресурс] / И. В. Тоцкая, Л. А. Недоспасова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». — 2023. — № 06 (июнь). — С. 14-27. — URL: <https://e-koncept.ru/2023/231045.htm>

6 Рудченко А.С. Чат-боты: возможности и применение // Международный школьный научный вестник. 2020. № 1. URL: <https://school-herald.ru/ru/article/view?id=1282>

**CURRENT ISSUES IN FOREIGN PHILOLOGY, LANGUAGE
DIDACTICS, AND TRANSLATION STUDIES.
THE ENGLISH LANGUAGE IN THE DIGITAL AGE: THE
INFLUENCE OF STREAMING PLATFORMS AND NETFLIX
ON LANGUAGE DEVELOPMENT**

ИСМУРЗИНОВА А. А.

преподаватель английского языка,

Педагогический высший колледж им. Б. Ахметова, г. Павлодар

МЕДЕРБЕККЫЗЫ Е.

студен, Педагогический высший колледж им. Б. Ахметова, г. Павлодар

In today's world, digitalization plays a key role, significantly influencing various aspects of life, including language learning and development. Streaming platforms such as Netflix, Disney+, and TikTok have a substantial impact on modern English, affecting its grammatical structure, vocabulary, communication methods, and even transforming language learning approaches.

The introduction of new digital technologies, such as mobile devices, social networks, and online platforms, has led to the emergence of new words and expressions, as well as shifts in the meanings of existing words, reflecting the specifics of the digital world. These neologisms are often borrowed from various technological fields and actively used in online communication. Abbreviations, hashtags, slang, and jargon have become an integral part of digital discourse, shaping new linguistic norms and cultural patterns.

Digitalization drives constant changes in the English language, making it more dynamic and adaptable to modern communication needs. This process is ongoing and is likely to accelerate in the near future, shaping a new style of communication in the digital era. With a vast selection of content—from movies and TV series to documentaries—these platforms not only expand vocabulary but also introduce new speech patterns and influence the perception of information.

Thanks to the global reach of Netflix and other streaming platforms, the English language has become even more flexible, dynamic, and intercultural. This influence extends not only to native speakers' speech but also to English language learning processes and translation practices.

This article explores the impact of streaming platforms on the development of the English language in the digital era, the mechanisms of linguistic change driven by the widespread distribution of video

content, and their role in shaping the modern linguistic landscape. It also examines how the perception of English language learning has evolved.

Why have streaming platforms become a major source of new word borrowings, slang, and such a significant factor in language learning? The primary and most crucial reason is the accessibility of vast amounts of learning material. On YouTube, for example, nearly all videos come with automatic subtitles, and the variety of topics is virtually limitless. The English-speaking segment of these platforms is much broader than the Russian-speaking one in terms of diversity, quantity, and volume of content. As a result, people turn to English-language resources, bringing expressions, words, and phrases into their own speech. This process highlights the importance of streaming platforms in learning and adopting new linguistic elements. Исследования американских ученых подтверждают доминантность английского в интернете: серия исследований Лавуа, О'Нейлла и др. (Lavoie, O'Neill) из OCLC и исследование Нанберга (Nunberg, 1998) из PARC по неанглоязычным вебсайтам. [6 с. 60-62]

Another crucial factor is fatigue and burnout from traditional learning methods, which can lead to a lack of motivation. However, popular TV series, films, and YouTube vlogs help maintain interest and encourage continued learning. To illustrate the power of streaming platforms, let's take an example from a specific country and show its impact through a series. Moving to Asia, particularly Japan, Alice in Borderland became «the most-watched Japanese series on Netflix in just four days,» amassing 61.2 million viewing hours following the release of its second season. [5 с. 30]

Subtitles and Original Dubbing. People often turn to subtitles and original dubbing to immerse themselves in the language and accelerate the learning process, expand their vocabulary, and use dubbing as a way to improve pronunciation and listening comprehension. However, alongside these skills, English slang is also reinforced, as mentioned earlier. This is perhaps the most obvious effect of watching TV series in English. With consistent practice, learners first notice an increasing understanding of words and phrases, then begin recalling them more easily and quickly when speaking in a foreign language. Ultimately, to their greatest satisfaction, they start incorporating new expressions into their own speech.

Moreover, subtitles are not just a useful tool for improving language comprehension—they also enhance cognitive abilities such as reading speed, information processing, attention, and multitasking.

The Emergence of Slang and the Influence of the Internet. The development of the internet can be observed through the growing number of slang expressions. In the 1970s, when the internet was in its infancy and had a limited audience, very few slang terms emerged. Over time, as technology advanced and the user base expanded—particularly in the 1990s, when the internet became mainstream due to commercialization and the accessibility of personal computers and modems—the volume of internet slang grew significantly. This trend continued into the 21st century, reflecting the ongoing evolution of internet culture. Some of the earliest examples of internet slang include [7 c. 3]:

«LOL» (Laugh Out Loud) – One of the first internet acronyms, widely recognized worldwide [3 c. 9]

«Noob» (or «n00b») – A derogatory term for a beginner, especially in online gaming. [3 c. 45]

«ROFL» (Rolling On the Floor Laughing) – An exaggerated way of expressing amusement.

Social media has significantly shortened words and phrases. When people engage in online interactions, they often abbreviate words and sentences to facilitate communication.

Language evolution refers to the changes occurring over time, yet the concept itself lacks a precise definition. Various perspectives on language require clear evolutionary justifications, as noted by Jackendoff (2010): «Your theory of language evolution depends on your theory of language itself.»

The Influence of Streaming Platforms on Grammar in Spoken Language. Another aspect affected by streaming platforms is the use of grammatical structures in spoken language. This phenomenon is closely linked to immersion in a natural linguistic environment. What we learn from textbooks and hear from teachers may differ from real-life speech, and in order to experience authentic communication, mentality, and conversational style, people turn to these platforms.

In most cases, grammatical structures in media content are adapted to enhance fluency and simplify speech. On one hand, this can be misleading for beginners, causing confusion and leading to mistakes. On the other hand, for those already familiar with grammar, exposure to natural speech can help them recognize native speakers' patterns and improve their conversational skills, making communication more effective.

Online education and e-learning platforms have revolutionized the way knowledge is acquired. English, as the most widely spoken second language in the world, plays a crucial role in these educational resources.

Platforms such as Coursera, edX, and Khan Academy offer a vast array of courses in English, expanding learning opportunities for non-native speakers. [8]

The abundance of educational materials in English provides students with access to a wide range of subjects, from natural sciences and mathematics to arts and humanities. One of the biggest advantages of these platforms is free access at any time, from anywhere, with unlimited usage—making learning more flexible and accessible than ever before.

The Digital Age and the Transformation of the English Language. The digital age has radically changed the ways in which English is perceived, learned, and used. Streaming platforms such as Netflix, Disney+, and TikTok not only popularize English-language content but also contribute to its transformation—enriching vocabulary, altering grammatical structures, and introducing neologisms into everyday communication. Thanks to the accessibility and diversity of content, language learning has become more natural, making the process less formal and more motivating.

The rise of the internet and widespread digitalization have made the language more flexible, dynamic, and adaptable to modern communication realities. Slang borrowed from online spaces has become an integral part of spoken English, while online education has expanded opportunities for learning. These changes highlight that English continues to evolve under the influence of digital technologies—a process that is likely to accelerate in the future.

Thus, streaming platforms do not merely reflect contemporary language; they actively shape it, creating a new linguistic reality where the boundaries between cultures, styles, and communication methods are becoming increasingly blurred.

REFERENCES

1 Alex Kupriy “Is it possible to learn English by watching TV series?” [Можно ли выучить английский язык, просматривая сериалы?]

2 «The use of streaming platforms for the formation of communication skills at the senior stage of learning a foreign language» Magomedova Amina Kamilyevna [c. 4]

3 Oxford English Dictionary, AlphaDictionary [c. 9]

4 Dzungurova Valeri Nikolaevna, Zodbina Aisa Vyacheslavovna, Nikitina Lyudmila Anatolyevna “The impact of digitalization on modern English” [c. 1]

5 Marta Esquivel Rubio “The linguistic impact of online streaming services: How does it affect language and cultural learning?” [с. 4-30]

6 John Paolillo, Institute of Computer Science, Indiana University “Linguistic diversity on the Internet” [с. 60-62]

7 Bikeev Rinal Railevich “Development of slang in English in the 20th-21st centuries” [с. 3]

8 The Influence of English in the Digital Era [The Influence of English in the Digital Era - 5 Minute English]

ЭВОЛЮЦИЯ ФОНЕТИКИ ОТ ПРОТОИНДООЕВРОПЕЙСКОГО К СОВРЕМЕННЫМ ИНДООЕВРОПЕЙСКИМ ЯЗЫКАМ

КЛАССЕН А. В.

студент, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова», г. Павлодар

Фонетическая эволюция языков представляет собой один из важнейших аспектов исторической лингвистики. Изменения в звуковой системе играют ключевую роль в развитии языков, приводя к образованию новых фонологических структур и дифференциации языковых групп. Индоевропейские языки, происходящие от единого праязыка, демонстрируют широкий спектр фонетических изменений, происходивших на протяжении тысячелетий.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью системного анализа закономерностей фонетической эволюции и их влияния на развитие современных языков. Современные методы лингвистической реконструкции, включая сравнительно-исторический метод и компьютерные модели анализа языковых изменений, позволяют более точно выявлять внутренние механизмы звуковых трансформаций. Несмотря на значительные достижения в области исторической фонетики, остаётся открытым вопрос: подчиняются ли звуковые изменения универсальным артикуляционным и акцентным тенденциям, или же их развитие обусловлено случайными и внешними факторами.

Объект исследования – фонетическая система протоиндоевропейского языка и её изменения в различных ветвях индоевропейской семьи.

Предмет исследования – конкретные фонетические процессы (палатализация, редукция гласных, законы Гримма и Вернера и

др.), которые привели к изменению звуковой системы в отдельных языках или группах индоевропейских языков.

Целью исследования стало Выявление основных закономерностей фонетической эволюции от протоиндоевропейского языка к современным индоевропейским языкам и определение того, подчиняются ли эти изменения системным артикуляционным и акцентным тенденциям.

Вследствие, согласно цели, были поставлены следующие задачи:

1. изучить реконструированные звуки и фонологические структуры и рассмотреть изменения в системе согласных и гласных, такие как закон Гримма, палатализация, редукция гласных и другие.

2. исследовать примеры фонетических изменений на примерах из современных индоевропейских языков.

3. определить, существуют ли универсальные артикуляционные и акцентные тенденции, управляющие эволюцией звуковых систем.

Соответственно была выведена гипотеза что фонетическая эволюция индоевропейских языков подчиняется системным закономерностям, и ключевые фонетические изменения, такие как палатализация, редукция гласных, закон Гримма и другие, развивались не хаотично, а под влиянием универсальных артикуляционных и акцентных тенденций, взаимодействия языков и специфики их фонологической структуры.

Фонетическая система праиндоевропейского языка (ПИЯ)

Анализ реконструкции праиндоевропейского языка также подтверждает роль системных факторов в звуковых изменениях. Например, отсутствие а, ā, ī, ū в ПИЯ и объяснение их появления в дочерних языках через комбинации фонем указывает на структурные ограничения звукового инвентаря. Аблаут (чередование е / о / Ø / ē / ō) иллюстрирует закономерности исторических изменений гласных. Такие процессы, как превращение rǵ в ra в греческом и trǵ в tr в санскрите, подтверждают гипотезу о стремлении систем к экономии средств выражения при сохранении различительных функций звуков. [1, с. 140]

Для демонстрации аблаута можно взять примеры из современных немецкого и английского языков:

sing – sang – sung (нем. singen – sang – gesungen)

drive – drove – driven

Чередование гласных в сильных глаголах — это остатки древнего аблаута ПИЯ, что показывает его влияние на современные языки.

Закономерности звуковых изменений

Часто считается, что звуковые изменения направлены на упрощение артикуляции, однако примеры из немецкого, испанского и германских языков показывают, что это не всегда так. В испанском, например, латинское *filius* перешло в *hijo*, где [f] ослабилось до [h], а в германских языках b, d, g превратились в p, t, k, что, наоборот, увеличило артикуляционные усилия. В немецком языке также наблюдается усложнение фонетической системы, так как в ряде случаев появилось придыхание там, где его раньше не было, например, Tanne произносится как Thanne, а Pute как Phute. Эти примеры подтверждают гипотезу о том, что фонетическая эволюция развивается не хаотично, а по определённым структурным законам, которые могут вести как к упрощению, так и к усложнению звуковой системы.

В историческом языкознании основой сравнительно-исторического метода является правило регулярных звуковых соответствий. Наблюдения показали, что определённые звуки в одном языке регулярно соответствуют определённым звукам в другом языке, что доказывает наличие строгих фонетических законов. Например, в греческом языке o всегда соответствует а в санскрите: *néphos* ('cloud') — *nábhas*, *ostéon* ('bone') — *ásthi*. Из этого был сделан вывод, что либо o превращается в а, либо оба звука происходят из общего праиндоевропейского источника, но важнее всего то, что этот процесс всегда происходит одинаковым образом.

Дополнительно подтверждением этой закономерности стало открытие того, что даже исключения из фонетических законов сами подчиняются правилам. Например, в паре Gr. *gónu* ('knee') — Skt. *jānu* можно было бы ожидать соответствия o → a, однако здесь в санскрите наблюдается ā. Это исключение объясняется так называемым законом Бругмана, согласно которому o в греческом, находясь в конце слога, соответствует ā в санскрите.

Пример с формами Skt. *tatána* и Gr. *tétona* ('I stretched') демонстрирует, как фонетические закономерности можно объяснить с помощью реконструированной системы ларингалов в протоиндоевропейском языке. Оказалось, что различие обусловлено наличием горланного согласного (h₃) в праязыке, который в одном

случае сохранялся, а в другом — утрачивался, влияя на качество соседних гласных. [4, с. 76]

Причины звуковых изменений

Несмотря на то что нельзя точно сказать что именно влияет на изменения языка в том или ином месте или времени, но все же существуют гипотезы о их появлении.

Некоторые исследователи пытались объяснить фонетические изменения законом наименьшего усилия, согласно которому сложные артикуляции упрощаются для удобства произношения. Хотя эта идея заслуживает внимания, она не объясняет всей картины:

Во многих случаях фонетические изменения приводят к усложнению произношения, а не к его упрощению. Например, закон Гримма вызвал появление новых фрикативных согласных в германских языках, что увеличило их артикуляционную сложность.

В некоторых языках редукция гласных породила сложные консонантные кластеры (как в немецком и славянских языках), что не соответствует идее упрощения.

Наоборот, в других языках происходили процессы диссимилиации и вставки звуков для облегчения произношения, но эти процессы имели структурные ограничения, зависящие от фонологических особенностей языка.

Интересен также вопрос о влиянии детского освоения языка на фонетические изменения. Высказывается гипотеза, что дети, осваивая язык, допускают ошибки, которые иногда закрепляются и становятся нормой для новых поколений. Однако не все такие ошибки приводят к изменениям, и остаётся открытым вопрос, почему одни из них становятся частью языка, а другие нет. Это позволяет предположить, что фонетические изменения регулируются внутренними закономерностями языковой системы, а не только случайными артикуляционными отклонениями. Данный аргумент подкрепляет идею о том, что фонетическая эволюция подчиняется языковым механизмам, а не случайным процессам.

В контексте исследования причин звуковых изменений закон Гримма иллюстрирует действие как внутренних, так и внешних факторов. Внутренние факторы связаны с тенденцией к упрощению произношения и фонетической симметрии: например, переход глухих взрывных согласных в глухие спиранты (p → f, t → θ, k → h) делает артикуляцию более плавной. Внешние факторы, такие как

языковые контакты и социальные изменения, могли способствовать закреплению этих изменений. [1, с. 146]

Закон Гримма представляет собой системное звуковое изменение, которое можно проиллюстрировать конкретными примерами. Он объясняет, как индоевропейские взрывные согласные изменились в германских языках, следуя строгим фонетическим закономерностям.

Переход глухих взрывных в глухие фрикативные:

Индоевропейский → Германский

p → f (лат. pater → англ. father)

t → θ (греч. treis → англ. three)

k → h (лат. cordis → англ. heart)

Переход звонких взрывных в глухие взрывные:

Индоевропейский → Германский

b → p (лат. labium → англ. lip)

d → t (лат. duo → англ. two)

g → k (греч. genos → англ. kin)

Переход звонких придыхательных в звонкие непридыхательные:

Индоевропейский → Германский

bh → b (санскр. bhātar → англ. brother)

dh → d (санскр. dhā → англ. do)

gh → g (санскр. gharma → англ. warm)

Эти примеры подтверждают системность звуковых изменений и их предсказуемость. Закон Гримма не только иллюстрирует фонетические закономерности, но и демонстрирует внутреннюю логику развития языков, что соответствует цели исследования — выявлению механизмов звуковых изменений. [2]

Реконструкция фонетической системы праиндоевропейского языка требует строгого научного подхода, основанного на эмпирических данных. В современных исследованиях сравнительно-исторический метод дополняется математическими моделями, такими как предикатная логика, что позволяет более точно описывать звуковые изменения и прогнозировать их последствия. Такой подход подтверждает системный характер фонетической эволюции и позволяет уточнить реконструкцию древних языков. [3, с. 99]

Фонетические изменения в индоевропейских языках

Одним из наиболее значимых факторов является структура фонологической системы языка. В языках, где наблюдается «разрыв» в фонемной системе, система стремится заполнить этот

пробел, приводя к упорядочиванию звукового инвентаря. Например, в древнегреческом языке после моногонгизации ei появилось ē, что создало дисбаланс, который впоследствии привёл к появлению долгих ō и ū. Такие процессы демонстрируют, что фонологическая система стремится к симметрии или, напротив, максимальному различию звуковых оппозиций, что подтверждает существование системных закономерностей фонетической эволюции. [4, с. 128]

Кроме того, внутренняя организация фонологической системы может влиять на выбор изменений. Например, в реконструированной системе праиндоевропейского языка существовала тройная оппозиция p : b : bh, которая крайне редко встречается в языках мира. Зато более частотными являются системы p : ph : b, так как в последнем случае каждый элемент различается одним признаком, а не двумя сразу. Это демонстрирует, что звуковые изменения могут быть обусловлены не только артикуляционными удобствами, но и стремлением системы к экономии фонологических признаков при сохранении достаточного числа различий. [4, с. 395]

Сопоставление этих данных с процессами фонетической эволюции показывает, что звуковые изменения обусловлены взаимодействием внутренних закономерностей языковой системы и внешних социальных факторов. Это подтверждает необходимость комплексного подхода к изучению фонетических изменений и их предсказуемости в рамках исторической лингвистики.

Таким образом, выявление закономерных соответствий в звуковых изменениях стало одним из главных доказательств того, что фонетическая эволюция языков подчиняется системным правилам. Это подтверждает гипотезу о том, что изменения в фонетической системе не являются случайными, а происходят в рамках предсказуемых и закономерных процессов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Курс общей лингвистики/Редакция Ш. Балли и А. Сеше; Пер. с франц. А. Сухотина. Де Мауро Т. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре; Примечания / Пер. с франц. С. В. Чистяковой. Под общ. ред. М. Э. Рут.— Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999.— 432 с.

2. Jasanoff, Jay H., Cowgill, Warren. “Indo-European languages”// Encyclopedia Britannica, 12 Feb. 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.britannica.com/topic/Indo-European-languages>. Accessed 23 March 2025 [дата обращения 23.03.2025].

3. R. S. P. Beekes. Comparative Indo-European linguistics: an Introduction. Amsterdam – Philadelphia , 1995. P.415 [на англ. яз.].
4. Pyysalo, J. System PIE : The Primary Phoneme Inventory and Sound Law System for Proto-Indo-European. 2013. P.503 [на англ. яз.].
5. Véronique M. Kremmer/Proto-Indo-European *-l-stems revisited/7th IndoEuropean Research Colloquium April 2628, 2023, UCSC Milan – P.6 [на англ. яз.].

INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A MEANS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS

MEKEZHANOVA A. B.

PhD, Associate Professor, Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical
University named after A.Margulan, Pavlodar

ABZALOVA N. T.

student, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar

The article discusses the role of the information and educational environment (IEE) as an effective tool in the process of teaching foreign languages to secondary school students. The theoretical aspects of using the IEE, including its structure, components, and pedagogical capabilities, are analyzed. The influence of the IEE on the formation of students' communicative competence, the development of their motivation to learn foreign languages, and the individualization of the educational process is investigated.

Keywords. Information and educational environment, foreign language teaching, communicative competence, motivation, digital technologies.

This article examines the role of the information and educational environment (IOS) as a key tool in improving the effectiveness of foreign language education for secondary school students. The analysis of the theoretical foundations of the use of IOS, including its structure, components and pedagogical capabilities, is carried out. Special attention is paid to practical aspects of the application of IOS, such as the use of online platforms, interactive exercises, virtual excursions and social networks to create an authentic language environment.

Today, in the context of globalization and rapid technological progress, knowledge of a foreign language is not just an advantage, but an urgent need. It is no longer enough to simply have an academic

command of a language; it is needed for successful life and work. The introduction of information and educational technologies (IET) in foreign language teaching opens up new opportunities for creating interactive and individualized curricula. This allows the learning process to be adapted to the needs of each student. Scientists in Kazakhstan are actively researching and introducing IET into the practice of teaching foreign languages, striving to improve the effectiveness of learning and make it more accessible and engaging. They are studying how various digital tools and platforms can help students better master foreign languages, from online courses and virtual classrooms to the use of specialized programs and applications for learning vocabulary and grammar. In general, the use of IET provides ample opportunities for modernizing the foreign language teaching system in Kazakhstan. Thus, Professor Salima Sagieva Kunanbayeva in her works emphasizes the importance of competence-based modeling of professional foreign language education and the creation of an information and learning environment in the university education system [1, 320 p].

Old methods of teaching, although important, are not always suitable for modern students who grow up surrounded by digital technologies. The Information and Educational Environment (IEE) offers a new approach that incorporates digital tools into the learning process. This makes learning more interesting, convenient and tailored to the individual needs of each student. In Kazakhstan, the effectiveness of using IEE in teaching foreign languages has been confirmed by scientific research.

Overall, IEE is a promising approach to teaching that allows us to overcome the limitations of traditional methods and make education more effective and accessible to everyone. In the context of Kazakhstan, its application in teaching foreign languages confirms its potential for improving the quality of education. The article "Teaching a foreign language based on information and communication technologies" examines the role of ICT in teaching foreign languages and emphasizes their importance in the modern educational process [2, 16 p].

Another study published in the journal "Karaganda universitetinin khabarshysy" analyzes the issues of the introduction of digital educational resources and provides recommendations on their effective use [3, 137p]. The results of experiments conducted by Kazakhstani scientists confirm the positive influence of IOS on the formation of students' communicative competence and the individualization of the educational process. However, for the successful integration of IOS, it is necessary to take into account the level of digital literacy of teachers and students,

ensure equal access to technology and adapt pedagogical approaches to new conditions. Thus, the use of IOS in teaching foreign languages in Kazakhstan opens up new opportunities for improving the quality of education and preparing students for intercultural communication in the global world.

The purpose of this study is to identify and substantiate the theoretical and practical aspects of using information educational systems (IOS) in teaching foreign languages to secondary school students. To achieve this goal, it is necessary to analyze the theoretical foundations of using IOS in language teaching, consider their structure and components, study practical examples of their application, and determine the impact of IOS on the development of communicative competence, motivation and individualization of learning. In addition, it is important to identify possible difficulties and ways to overcome them, as well as develop recommendations for the effective use of IOS. The study will use the methods of analyzing scientific literature, systematizing and generalizing experience, pedagogical observation, questionnaires and analyzing educational results.

The results of this study can be used by foreign language teachers, methodologists, educational program developers, and other educational professionals to improve the effectiveness of foreign language teaching for secondary school students. The information and educational environment in the context of foreign language learning is not just a set of digital tools, but an integrated system based on the principles of didactics and methods of teaching foreign languages. Its theoretical foundations are based on several key concepts. [4, 7p].

First of all, it is worth noting the concept of the communicative approach, which considers language as a means of communication. Information and educational systems (IES) offer broad opportunities for creating authentic communicative situations, modeling real communication and developing all aspects of communicative competence: linguistic, sociolinguistic, discursive and strategic. The use of tools such as video conferencing, online forums and social networks allows students to practice the language in the context of real communication, which contributes to a deeper assimilation of the material.

The second important aspect is the principles of student-centered learning. IES provides an opportunity to adapt the educational process to the individual needs, interests and pace of learning of each student. Adaptive learning platforms, interactive tasks and multimedia resources

help to create individual educational trajectories, which increases motivation and effectiveness of learning.

The modern information and educational environment (IOS) has a rich set of tools and materials that can be successfully used to improve the learning process of a foreign language. Online services such as Duolingo and Memrise offer engaging tasks that help expand vocabulary and consolidate grammatical rules. Virtual classrooms and video calls through services like Zoom greatly simplify real-time communication, enabling students to participate in discussions and communicate with native speakers. Social networks and online groups, such as Facebook pages and Reddit discussion platforms, offer real opportunities for interaction. Using digital stories and interactive tests on platforms like Kahoot! and Quizlet allows students to improve their writing and reading skills in an interesting and playful way. Virtual and augmented reality technologies, including VR-based language applications, provide full immersion in the language environment, recreating real communication situations and cultural peculiarities.

The integration of digital technologies into language education provides significant cognitive and motivational benefits. However, issues such as the digital divide and technical issues have been identified, highlighting the need for equal access to technology and reliable technical support. In Kazakhstan, BilimLand [5], which appeared in 2011, occupies a leading position among online educational services. This platform offers a wide range of educational materials for schoolchildren, including foreign language courses. During the COVID-19 pandemic, BilimLand has become an important tool in maintaining the educational process by providing free access to its materials for students and teachers.

An experiment was conducted to study the impact of digital educational technologies on the learning process of a foreign language among 7th grade students.

The aim of the study:

Determine the effectiveness of a lexical marathon in enriching the vocabulary of middle-level students

The participants of the experiment:

7th grade students from secondary school № 25, Pavlodar city, took part in the experiment. Their English proficiency ranged from A2 to B1.

Experimental methodology:

The students were divided into two groups: experimental (the lexical marathon method was used) and control (traditional vocabulary learning methods). For four weeks, two groups of students (control and

experimental) were taught using different methods: traditional and using an information and educational environment.

Results and analysis

Group	Increase motivation (%)	Reasons for increasing motivation
Experimental group (EG)	30%	Interactive and varied tasks contributed to better memorization of the material
Control group (KG)	12%	Traditional teaching methods provided basic learning

It is no exaggeration to say that the IEE (International English Language Examination or any appropriate abbreviation depending on the context) occupies a central place in modern foreign language education. The introduction of such an exam significantly improves the educational process, providing students with the necessary skills to navigate in the conditions of globalization.

It stimulates the development of an approach to language learning as a continuous process, expanding the opportunities for students to successfully adapt and achieve high results in various cultural and professional spheres. Such a strategy ensures the relevance, flexibility of language education and its compliance with the challenges of a rapidly changing world.

In conclusion, the specific illustrations given in the article clearly show a wide range of applications of the information and educational environment in learning a foreign language. The use of online services, video communication, social media and other digital tools creates conditions for more exciting, accessible and effective learning. However, it should be remembered that for the effective implementation of the IOS, the teacher needs not only skills in working with technologies, but also a thorough knowledge of pedagogical methods and the ability to apply them in educational activities.

REFERENCES

- 1 Kunanbayeva S. S. theory and practice of teaching foreign languages. 2018. 320 p. [in Kazakh language].
- 2 Godwin-Jones R. Emerging technologies: Autonomous language learning. Language Learning & Technology. 2017. 16 p. [in English].
- 3 E.A. Spirina, D.A. Kazimova, G.N. Tursingalieva. On the issue of integrating artificial intelligence into the higher education system: the opinion of teachers. Bulletin of the Karagandy university. 2024. 137p.

4 E.B. Issimova, Zh.D. Nurzhanova. The project method as a means of forming motivation to learn a foreign language. 2022. 7p.
5 <https://bilimclass.kz/login>

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ: КАК ПЕРЕДАТЬ НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОЛОРИТ В ИСТОРИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

МУЖИКБАЕВА Б. К.

преподаватель, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова,
г. Павлодар

ПОЛЫВАННАЯ Д. А., ТЮТЕНОВА А. Н.

студенты, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

В условиях мировых интеграционных процессов и активного культурного обмена точный перевод исторических текстов играет ключевую роль в сохранении национальной идентичности и исторической памяти. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев подчеркивает, что «нам необходимо укрепить свою национальную идентичность. Каждая нация в мире по-своему уникальна»[1]. Перевод национально-исторических реалий представляет собой сложную задачу, так как в одной культуре могут отсутствовать эквиваленты определённых понятий другой культуры. В таких случаях переводчик должен найти наиболее точный и адекватный способ передачи этой лексики, поскольку именно от его интерпретации зависит, насколько иностранный турист сможет правильно воспринять нашу культуру и менталитет.

Цель данного исследования – анализ сложностей перевода казахских национально-исторических реалий в исторических текстах на английский язык, а также определение приемов и способов их перевода, позволяющих максимально точно передать их лингвокультурологическое значение.

Данное исследование направлено на выявление специфических казахских культурных реалий, которые представляют трудности при переводе. В процессе анализа будут рассмотрены основные проблемы, возникающие при передаче этих реалий на другие языки. Особое внимание уделяется существующим методам перевода культурных понятий и оценке их эффективности применительно к казахским историческим терминам. На основе проведенного исследования будут предложены рекомендации для переводчиков,

способствующие сохранению национального колорита при переводе казахских исторических текстов.

Понятие культурных реалий описывает А.В. Федоров, говоря о «национально-специфических реалиях» - словах, обозначающих «чисто местное явление, которому нет соответствия в быту и понятиях другого народа» [7].

Похожее толкование дает Я.И. Рецкер о безэквивалентной лексике, представляющей собой «прежде всего обозначение реалий, характерных для страны ИЯ и чуждых другому языку и иной действительности» [4].

Реалии можно определить как слова или словосочетания, обозначающие объекты, присущие быту, культуре, а также социальному и историческому развитию одного народа, но не имеющие аналогов в другой культуре. Они отражают национальный и исторический колорит, поэтому зачастую не имеют точных соответствий в других языках. В связи с этим их перевод требует особого подхода, поскольку стандартные методы передачи лексики в данном случае оказываются недостаточными.

Культурные реалии включают в себя исторические названия, титулы, географические объекты, традиции и другие элементы, уникальные для определенной культуры. Общая классификация культурных реалий включает в себя:

1 Бытовые реалии – связаны с повседневной жизнью, традициями и укладом народа. Включают названия еды, одежды, предметов быта, жилища.

Пример: юрта (традиционное жилище кочевников), бешбармак (национальное блюдо Казахстана).

2 Этнографические реалии – отражают национальные традиции, обряды, верования, религиозные понятия. Пример: кымыз (национальный напиток из кобыльего молока), шапан (традиционная казахская одежда).

3 Исторические реалии – связаны с историческими событиями, личностями, названиями периодов и титулами. Пример: хан (правитель кочевых народов), жуз (родоплеменное деление казахов).

4 Административные реалии – относятся к системе государственного управления, социальным институтам и административно-территориальному делению. Пример: акимат (орган местного самоуправления в Казахстане), би (судья в традиционной казахской системе правосудия).

По определению польского лингвиста А. Вежбицкой [2], перевод реалий, то есть «культурно специфичных слов» - это сложный процесс поиска оптимальных переводческих решений. Он требует не только точной передачи смыслового содержания единиц, но и сохранения их стилистической функции, чтобы обеспечить одинаковое восприятие оригинального текста и его перевода читателями. Этот процесс представляет собой три основные проблемы: отсутствие эквивалентов в необходимом языке, различие в историческом контексте и искажение значений при адаптации.

Термины в казахском языке связанные с традициями, родовой структурой и кочевым образом жизни, не имеют точного эквивалента в других языках. Например, слово «ру» (родовая группа) в английском языке будет звучать как «tribe» или «clan» (племя или клан). Слово «шежіре» (родословная, передаваемая устно) можно перевести как «genealogy», «family tree», «historical chronicle». Также могут вызвать затруднения при переводе знаков (таңба) и девизов (ұран) каждого ру, которые несут не только идентификационную, но и символическую функцию. Например, у рода арғын традиционным знаком является «Көзтаңба» (знак глаза), символизирующий бдительность и защиту, у найманов встречается «Бақан таңба» (знак в виде подпорки), олицетворяющий стойкость и поддержку [6]. Их буквальный перевод на английский язык без пояснений может привести к потере смысла или его искажению, поскольку такие термины связаны с устоявшимися представлениями казахского народа о единстве, происхождении и традициях. Аналогично, исторические реалии как «құрылтай» (съезд знати и представителей общества для принятия важных решений) будет писаться как «kurultai», что не раскрывает истинного значения, и дополнительных пояснений, для передачи более точного и полного описания.

Культурные символы, например «Байтерек», символизирующий единство казахского народа и его будущее развитие, сложно передать без утраты символического значения. В литературе характер Алдар-Косе, народного героя и хитреца, можно приблизительно сравнить с Тилем Уленшпигелем (Нидерланды) или Насреддином (Согдиана), но эти персонажи имеют свои культурные особенности.

История и культурные особенности казахов складывались в контексте кочевого уклада жизни, что существенно отличало их от культур Запада и Востока. Так, управление в Казахском ханстве, перешедшее от Золотой Орды, представляло собой иную систему, чем европейские монархии или китайская бюрократия.

Традиционный құрылтай (kurultai) служил важным инструментом принятия решений, но его функции не совпадают ни с парламентом, ни с советом знати, что делает перевод сложным и неоднозначным. В статье о казахском ханстве титул «хан» переводится как «prince» [9], однако это не отражает всей полноты его власти и статуса в степной иерархии. Также важны «Слова назидания» Абая Кунанбаева, которые переводятся как «The book of words» [3], что дословно означает «книга слов». Они несут глубокий философский смысл, что требует не только лингвистической точности, но и глубокого понимания исторических и культурных контекстов, чтобы избежать искажения первоначального смысла.

Представление казахских особенностей через заимствованные или аналогичные термины часто приводит к искажению их сущности из-за утраты специфики культуры. Термин «аул», например, не сводится простому переводу «деревня», в традиционном казахском обществе аул обозначал целое родовое сообщество с уникальной структурой социальных связей и взаимопомощи. Яркий пример лингвистической адаптации – история слова для чая. Зависимо от региона и культуры его называют по-разному, вследствие движения Великого Шелкового Пути: в английском «tea», русском «чай» и казахском «шай», что связано с историей распространения напитка из Китая, демонстрируя как языковые барьеры формируют культурные отражения одного и того же явления.

Термин «перевод реалий» носит условный характер, поскольку реалии, как правило, не поддаются точному переводу в традиционном словарном значении. Однако любое слово может быть передано на другом языке посредством описательного перевода, то есть через сочетание слов, раскрывающее его смысл. В зависимости от контекста и целей перевода могут использоваться различные методы, среди которых:

Транслитерация и комментарий - метод заключается в передаче оригинального слова или термина с сохранением его фонетической или графической формы, дополненной разъяснением в тексте или сноске. Нередко такие заимствования, сформированные переводчиком, закрепляются в языке перевода, становясь частью его лексической или терминологической системы. Одним из главных преимуществ транслитерации как метода перевода является её точность. Этот способ позволяет передать форму нового или малоизвестного термина без вмешательства в его смысловую интерпретацию. Значение транслитерированного слова становится

понятным лишь в контексте, что помогает избежать возможных ошибок при объяснении нового понятия.

Пример: би - bi (a traditional Kazakh judge who also served as an intermediary and adviser).

Калькирование - это один из переводческих приёмов, при котором слова и выражения одного языка передаются в другом языке путем точного воспроизведения их морфемной или лексической структуры средствами языка перевода. Этот метод применяется для передачи безэквивалентной лексики и фразеологических оборотов. Однако его использование возможно только в тех случаях, когда исходное слово обладает прозрачной словообразовательной структурой и очевидной внутренней формой. Иногда для полной передачи значения, применимо дополнительное пояснение.

Пример: ақсақал → «the white-bearded elder» (meaning a wise and respected man).

Описательный перевод - лексико-грамматическая трансформация, при которой лексическая единица исходного языка заменяется словосочетанием, эксплицирующим ее значение, т.е. дающим более или менее полное объяснение этого значения на переводящий язык [5]. Основным недостатком является сложность интеграции описания в текст, ведь это перегружает материал лишней информацией и усложняет его понимание. Наиболее успешно этот прием перевода применяется там, где можно обойтись сравнительно кратким описанием. Вторым недостатком является потеря национального колорита при переводе реалий. Можно объяснить в общих чертах явление человеку другой культуры, однако, если он не встречался с ним в реальном мире, то есть риск того, что он его банально не сможет понять.

Пример: шанырақ - «the upper round part of the yurt, which serves as the base for the dome and symbolizes the ancestral hearth».

Комбинированный метод - включает в себя элементы нескольких вышеупомянутых подходов, позволяя одновременно сохранить звучание оригинального слова и передать его смысл. Чаще всего сочетает транслитерацию с пояснением или калькирование с описательным переводом.

Пример: жайлау - zhailau a summer pasture used by nomads for grazing livestock.

Оптимальный подход позволяет не только сохранить национальный колорит текста, но и обеспечить его доступность для носителей другого языка. Таким образом, можно выделить

отдельный адаптивный (контекстуально-ориентированный) метод как новую стратегию перевода казахских культурных реалий. Этот подход предполагает выбор способа перевода в зависимости от контекста и аудитории. Он сочетает разные стратегии в рамках одного текста, чтобы добиться максимальной точности и сохранения национального колорита без перегруженности.

1. Для научных и исторических текстов – предпочтение отдается транслитерации с комментарием, чтобы сохранить аутентичность и передать культурную значимость термина.

2. Для художественных и литературных произведений – используется калькирование в сочетании с описательным переводом, чтобы создать у читателя более точное представление о реалии.

3. Для массовых медиа и туризма – применяется адаптация, когда сложные реалии заменяются аналогами, понятными целевой аудитории.

4. Для официальных документов и правовых текстов – комбинируются транслитерация и описательный перевод, чтобы обеспечить точность и понятность.

С учетом выявленных особенностей наиболее оптимальным методом является адаптивный (контекстуально-ориентированный), поскольку он объединяет сильные стороны разных методов. Преимуществом адаптивного метода является гибкость использования, где переводчик самостоятельно может выбрать способ перевода для определенного случая. А также сохранение национального колорита: ключевые термины остаются узнаваемыми, что решает проблему перевода культурных реалий.

Например, И. Бахытжанұлы в своей научной статье использовал метод транслитерации с комментарием при переводе термина «Жеті жарғы», что позволило передать его значение в англоязычном тексте: «The main act, where the legal customs were concentrated, was the Zhety Zhargy law-set of Tauke khan.»; «...a written code of laws Zhety Zhargy (“Seven Code”)» [8].

Таким образом, адаптивный метод позволяет балансировать между точностью и удобочитаемостью, что делает его наиболее универсальным решением для перевода казахских культурных реалий на английский язык.

Практическая значимость данной статьи заключается в её вкладе в развитие переводческих стратегий и сохранение национального колорита казахских культурных реалий при их передаче на английский язык. Для переводчиков данное

исследование представляет особую ценность, так как выявляет основные трудности, возникающие при переводе безэквивалентной лексики, и предлагает способы их решения. Кроме того, исследование обладает значительной ценностью для историков, так как способствует более точной передаче казахских исторических терминов и понятий в англоязычных научных работах.

Таким образом, результаты статьи могут быть применены как в практической переводческой деятельности, так и в создании двуязычных словарей, научных публикаций и образовательных материалов, что значительно расширяет её область применения.

Практическая значимость данной статьи заключается в её вкладе в развитие переводческих стратегий и сохранение национального колорита казахских культурных реалий при их передаче на английский язык. Для переводчиков данное исследование представляет особую ценность, так как выявляет основные трудности, возникающие при переводе безэквивалентной лексики, и предлагает оптимальные способы их решения. Рассмотренные методы позволяют выбрать наиболее подходящую стратегию в зависимости от контекста, тем самым обеспечивая точность и аутентичность перевода. Особенно важно, что данная работа способствует сохранению культурной идентичности казахского языка в международной коммуникации, предотвращая утрату смыслов и адаптацию национально значимых терминов без учета их специфики.

Кроме того, исследование обладает значительной ценностью для историков, так как способствует более точной передаче казахских исторических терминов и понятий в англоязычных научных работах. Корректный перевод реалий играет ключевую роль в интерпретации исторических источников и академических исследований, обеспечивая адекватное восприятие казахской культуры в мировом научном пространстве. Таким образом, результаты статьи могут быть применены как в практической переводческой деятельности, так и в создании двуязычных словарей, научных публикаций и образовательных материалов, что значительно расширяет её область применения.

ЛИТЕРАТУРА

1. ГОСТ 7.0.5-2008: Касым-Жомарт Токаев назвал восемь задач по формированию национальной идентичности [Электронный ресурс] // Sputnik Казахстан. – 2023. – 17 июня. – URL: <https://>

ru.sputnik.kz/20230617/kasym-zhomart-tokaev-nazval-vosem-zadach-po-formirovaniyu-natsionalnoy-identichnosti-36060831.html

2 Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков, под ред. Т.В. Булыгиной М.; Языки русской культуры, 1999. - 780 с.

3 Кунанбаев А. Слова Назидания [Электронный ресурс]. URL: https://www.leneshmidt-translations.com/book_of_words_abai_kunanbaev_english/t1.htm

4 Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский. - М. :

Просвещение, 1982. - 32 с.

5 Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Междунар. отношения, 1974. - 216 с.

6 Тілеке Ж.М. Қазақ халқының қаһармандары. - Дауа, 1991. – 86с.

7 Федоров А.В. Основы общей теории перевода. - М. : Издательский Дом Филология Три, 2002. - 206 с.

8 Bakhytzhanyuly I. Zhety Zhargy: the constitution of the Steppe. URL: <https://e-history.kz/en/news/show/7169>

9 Lee, J. (2019, April 26). The Kazakh Khanate. Oxford Research Encyclopedia of Asian History. Retrieved 16 Mar. 2025, from <https://oxfordre.com/asianhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-60>

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫН ҚАЗІРГІ ТАЛАПТАРҒА САЙ ҰЙЫМДАСТЫРУ

НАСИМУЛЛИНА А. Б.

Аға оқытушы, магистр,

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

ҚАШҚЫНОВА Г. А.

студент, М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

Мақалада шетел тілі сабағын қазіргі талаптарға сай ұйымдастырудың маңыздылығы, тиімді оқыту әдістері мен инновациялық технологияларды қолдану жолдары қарастырылған. Сондай-ақ, оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту үшін интерактивті әдістер, жобалық оқыту, геймификация және ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі талқыланады.

Түйін сөздер: шетел тілін оқыту, заманауи әдістер, инновациялық технологиялар, коммуникативтік құзыреттілік,

интерактивті оқыту, жобалық әдіс, геймификация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, тілдік дағдылар, мұғалімнің рөлі.

Қазіргі таңда шетел тілін меңгеру – жаһандану дәуірінде өмір сүрудің және бәсекеге қабілетті болудың басты шарттарының бірі. Шетел тілі тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар әртүрлі мәдениеттерді танудың, заманауи технологияларды меңгерудің және халықаралық деңгейде білім алудың негізгі жолдарының бірі болып табылады. Осыған байланысты, білім беру жүйесінде шетел тілін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері кеңінен қолданылып келеді. Бүгінгі күні дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар, инновациялық технологиялар мен заманауи педагогикалық тәсілдер енгізіліп, оқушылардың тілді меңгеруіне қолайлы жағдай жасалуда. Бұл мақалада шетел тілі сабағын ұйымдастырудың қазіргі талаптары, тиімді әдістері мен технологиялары, сондай-ақ мұғалімнің оқыту процесіндегі рөлі жан-жақты қарастырылады.

Шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты – оқушылардың сол тілде еркін сөйлеуін қамтамасыз ету. Ол үшін бірнеше негізгі бағыттар бойынша жұмыс жүргізіледі. Біріншіден, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру қажет. Бұл оқушылардың шетел тілінде өз ойын анық және еркін жеткізуіне көмектеседі. Екіншіден, мәдениаралық қарым-қатынас құзыреттілігін дамыту маңызды. Оқушылар тек тілді ғана емес, сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениеті мен салт-дәстүрін де меңгеруі тиіс. Үшіншіден, практикалық қолдануды күшейту керек. Яғни, шетел тілін үйрену тек теориялық білім алумен шектелмей, оны күнделікті өмірде қолдануға мүмкіндік берілуі тиіс.

Шетел тілі сабағын тиімді өткізу үшін оны дұрыс ұйымдастыру қажет. Сабақтың құрылымы мен мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне, деңгейіне және қажеттіліктеріне сәйкес болуы тиіс. Сабақтың кіріспе бөлімінде оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін мотивациялық жұмыстар жүргізіледі. Негізгі бөлімде жаңа материал түсіндіріліп, практикалық жаттығулар орындалады. Сабақтың соңында қорытынды жасалып, оқушылардың жетістіктері бағаланады.

Шетел тілін оқытудағы заманауи талаптар

Шетел тілін меңгеруде оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіру басты міндет болып табылады. Осыған байланысты қазіргі заманғы білім беру жүйесінде төмендегідей талаптар қойылады:

Коммуникативтік бағыт – оқушылар тек теориялық білім алып қоймай, шетел тілін күнделікті өмірде белсенді қолдана білуі керек. Сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдылары қатар дамытылуы

Интерактивті оқыту әдістерін пайдалану – топтық жұмыс, пікірталастар, диалогтар, рөлдік ойындар, шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың тілдік белсенділігі артады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу – онлайн платформалар (Duolingo, Quizlet, Kahoot, BBC Learning English, Busuu) және мультимедиялық құралдар сабақ процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Жеке тұлғаға бағытталған оқыту – әрбір оқушының білім деңгейін ескере отырып, жеке жұмыс істеу әдістерін қолдану.

Тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру – оқушыларға тек тілді ғана емес, сол тілдік ортаның мәдениетін, дәстүрлерін, сөйлеу ерекшеліктерін де үйрету қажет.

Шетел тілі сабағын ұйымдастырудың инновациялық әдістері
1. CLIL әдісі (Content and Language Integrated Learning)

CLIL әдісі пән мен тілді қатар оқытуға негізделген. Мысалы, математика, тарих немесе биология сабақтары шетел тілінде жүргізілуі мүмкін. Бұл оқушылардың тілді меңгеруін күшейтіп, ғылыми терминдерді дұрыс қолдануға үйретеді.

2. Flipped Classroom (Төңкерілген сынып әдісі)

Бұл әдісте оқушылар сабаққа қажетті теориялық материалды үйде өз бетімен меңгеріп, ал сабақ барысында сол материалды практикалық түрде қолданады. Бұл тәсіл оқушылардың өз бетінше білім алу дағдысын дамытады.

3. Геймификация (Gamification) немесе ойын әдісі

Оқу процесіне ойын элементтерін қосу – мотивацияны арттырудың тиімді жолы. Онлайн викториналар, интерактивті тесттер, жарыстар оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырады.

4. Project-Based Learning (Жобалық оқыту әдісі)

Оқушылар белгілі бір тақырыпта зерттеу жүргізіп, нәтижесін шетел тілінде презентация немесе эссе арқылы қорғайды. Бұл олардың аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

5. Тілді толық ортаға енгізу (Immersive Learning)

Оқушыларды тілдік ортаға енгізу үшін тілдік лагерлер, халықаралық бағдарламалар және шетелдік оқытушылармен жұмыс

жасау әдістері қолданылады. Бұл тәсіл оқушылардың шынайы қарым-қатынас жағдайында тілді үйренуіне көмектеседі.

Шетел тілі сабағын ұйымдастырудағы маңызды аспектілер

Шетел тілі сабағын тиімді өткізу үшін оқыту процесін дұрыс ұйымдастыру қажет. Сабақтың құрылымы мен мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне, деңгейіне және қажеттіліктеріне сәйкес болуы тиіс.

Сабақтың құрылымы:

Сабақ тиімді өтуі үшін оның құрылымы келесідей болуы керек:

- Кіріспе бөлім – сабақтың мақсаттарын анықтау, мотивация қалыптастыру.

- Негізгі бөлім – жаңа материалды түсіндіру, интерактивті жаттығулар, топтық және жеке тапсырмалар.

- Практикалық қолдану – оқушылардың сөйлеу, тыңдау, жазу және оқу дағдыларын дамытатын тапсырмалар.

- Қорытынды бөлім – сабақты пысықтау, кері байланыс жасау, оқушылардың жетістіктерін бағалау.

Оқушылардың мотивациясын арттыру жолдары

Шетел тілін үйрену процесінде оқушылардың қызығушылығы мен ынтасын арттыру маңызды рөл атқарады. Ол үшін келесі әдістер қолданылуы мүмкін:

Жеке оқу траекториясын құру – әр оқушының қызығушылығы мен қабілеттеріне қарай жеке оқу жоспарын жасау.

Мотивациялық марапаттау жүйесі – жетістіктерді бағалау үшін мадақтау, ынталандыру әдістерін пайдалану.

Шынайы өмірлік жағдайларды қолдану – сабақ барысында күнделікті өмірден алынған диалогтар мен ситуациялық тапсырмаларды пайдалану.

Заманауи технологияларды пайдалану – жасанды интеллект, виртуалды шындық, мобильді қосымшалар арқылы оқыту.

Шетел тілі сабағында мұғалім тек білім беруші ғана емес, оқушылардың тілдік дағдыларын дамытатын бағыттаушы, мотиватор және тәлімгер рөлін атқарады. Мұғалімнің тиімді жұмыс істеуі үшін төмендегідей факторларды ескеру қажет:

- Қазіргі заманғы әдістерді меңгеру – мұғалім үнемі өз білімін жетілдіріп, жаңа технологиялар мен әдістерді үйренуі тиіс.

- Оқушыға бағытталған оқыту – әр оқушының қабілетіне қарай жеке әдіс-тәсілдерді таңдау.

- Практикалық тапсырмаларды арттыру – сөйлеу, тындау, жазу және оқу дағдыларын дамыту үшін тәжірибелік жаттығуларды көбірек қолдану.

- Шет тілін үйренудің қолайлы ортасын құру – сабақ барысында тілді қолданудың табиғи жағдайларын жасау.

Қорытындылай келсек, қазіргі заман талабына сай шетел тілі сабағын ұйымдастыру – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Шетел тілін оқытудың дәстүрлі әдістері мен заманауи технологияларды ұштастыра отырып, оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамытуға болады. Интерактивті әдістер, ойын технологиялары, цифрлық құралдар мен жобалық оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік бар. Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіби шеберлігін арттырып, инновациялық әдістерді меңгеруі де маңызды фактор болып табылады.

Шетел тілін оқытудың жаңа тәсілдерін енгізу – білім сапасын жақсартудың және оқушылардың болашақта халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті болуына ықпал етудің негізгі жолы. Сондықтан, шетел тілі сабақтарын ұйымдастыруда тиімді әдістерді қолдану – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды талаптарының бірі. Тілді меңгертудің басты мақсаты – оқушылардың оны шынайы өмірде қолдана алуы. Сондықтан сабақтарды интерактивті, қызықты және тиімді ұйымдастыру қажет. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту, ақпараттық технологияларды қолдану, практикалық білім беруге баса назар аудару – шетел тілі сабақтарының сапасын арттырудың басты жолдары. Осындай талаптарға сай ұйымдастырылған сабақтар оқушылардың білім деңгейін көтеріп қана қоймай, олардың болашақта халықаралық ортада бәсекеге қабілетті болуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Сағидолла С. Шетел тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Атамұра, 2015.
- 2 Әбеннова С. Шетел тілін оқыту технологиялары. – Астана: Фолиант, 2018.
- 3 Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- 4 Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. – Pearson Education Limited, 2015.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ РӨЛІ

НУРЛАН М.

студенті, бакалавриат дәрежесі, гуманитарлық ғылымдар жоғары мектеп,
Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
САУРБАЕВ Р. Ж.

ф.ғ.к., қауымд. гуманитарлық ғылымдар жоғары мектеп, Ә. Марғұлан
атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Қазіргі білім беру ландшафты оқытумен де, тәрбиемен де байланысты көптеген қиындықтарға тап болуда. Бұл мақалада ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамытудың интерактивті әдістері арқылы шет тілдерін оқытудағы тәрбие мен оқытудың рөлі қарастырылады. Онда рөлдік ойындар, дебаттар және мультимедиялық құралдар сияқты интерактивті әдістер оқушылардың сөйлеу қабілетін қалай арттыратыны және оқу процесіне белсенді қатысуға ықпал ететіні қарастырылады. Зерттеу еркін сөйлеуді, сенімділікті және жалпы тілді меңгеруді жақсарту үшін коммуникативті және тартымды ортаның маңыздылығын көрсетеді. Нәтижелер интерактивті әдістердің заманауи білім берудегі тілдік дағдыларды тиімді дамытуда шешуші рөл атқаратынын көрсетеді.

Кілт сөздер: интерактивті оқыту; тұтас даму; білім беру мәселелері; коммуникативті орта; білім беру реформалары; педагогикалық стратегиялар.

Кіріспе: Қазіргі қарқынды дамып келе жатқан кезеңде шет тілінде тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті барған сайын құнды бола түсуде. Әр түрлі тілдік дағдылардың ішінде сөйлеу көбінесе еркін сөйлеу үшін ең қиын, бірақ маңызды болып саналады. Оқытудың дәстүрлі әдістері пайдалы болғанымен, оқушыларға нақты жағдайларда шет тілін қолдануға қажетті тәжірибе мен сенімділікті қамтамасыз ете алмайды. Бұл жерде интерактивті әдістер пайда болады. Рөлдік ойындар, топтық пікірталастар, пікірсайыстар және мультимедиялық құралдарды пайдалану сияқты интерактивті тәсілдер студенттерді белсенді түрде қызықтырады, бұл тіл үйренуді серпінді етеді.

Интерактивті әдістер оқушылардың мұғалімнен пассивті ақпарат алудан гөрі сөйлеу арқылы белсенді қарым-қатынас жасауына жағдай жасайды. Рөлдік ойындар, күрдастардың

пікірталастары және бірлескен тапсырмалар сияқты интерактивті әрекеттер студенттерді шынайы қарым-қатынасқа тартады. Бұл іс-шаралар сонымен қатар оқушылардың сөздік қорын кенейтуге, айтылымын жақсартуға және еркін сөйлеуін арттыруға көмектеседі. Бұл әдіс оқушыларды оқуға жауапкершілікпен қарауға шақырады, өйткені олар сыни тұрғыдан ойланып, нақты уақыт режимінде жауап беруі керек, осылайша сөйлеу құзыреттілігін арттырады [2, 102-103].

Интерактивті әдістерді қолданатын мұғалімдер қызықты тапсырмаларды әзірлеп қана қоймай, оқушылардың табысқа жетуі үшін қажетті тіректерді қамтамасыз етуі керек. Тілді тиімді оқыту мұғалімдерден тәуекелге баруға және белсенді қатысуға шақыратын қолдау көрсететін оқу ортасын құруды талап етеді. Интерактивті әдістерді қолдана отырып, мұғалімдер оқушыларға төмен қысымды ортада сөйлеуге машықтануға мүмкіндік береді, бұл оларға шет тілінде сөйлеумен бірге жүретін мазасыздықты жеңуге көмектеседі. Бұл тәсіл оқушыларға сенімділікті арттыруға және қарым-қатынас дағдыларын біртіндеп жетілдіруге мүмкіндік береді [4, 89].

Технологияны жетілдіре отырып оқыту виртуалды ортаны құруға мүмкіндік береді, онда студенттер ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас жасай алады, онлайн-пікірталастарға қатыса алады және сөйлеу дағдылары туралы нақты уақыт режимінде кері байланыс ала алады. Бұл құралдар тілді меңгеру үшін өте маңызды болып табылатын жекелендірілген оқу тәжірибесін және дереу түзетулерді ұсына отырып, оқушыларға қолдау көрсетеді [5, 157-160].

Интерактивті әдістер тек тілдік құрылымға ғана емес, сонымен қатар оқушыларды шынайы қарым-қатынас тәжірибесіне баулуға бағытталған. Мұндай әдістер оқушыларды лингвистикалық және танымдық дағдыларды дамытудың кілті болып табылатын мәселелерді шешуге және шешім қабылдауға баулиды деп тұжырымдайды [1, 45].

Интерактивті әдістерге бағытталған мұғалімдерді даярлау бағдарламалары нұсқаушыларға динамикалық және тартымды сабақтарды құру үшін қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі. Осы әдістемелер бойынша оқытылған мұғалімдер өз оқушыларына күрделі тілдік тапсырмаларды орындауға және белсенді қарым-қатынас ортасын құруға көмектесу үшін жақсы жабдықталған [3, 44-45].

Қорыта айтқанда, интерактивті әдістер арқылы сөйлеу дағдыларын қалыптастырудағы тәрбие мен оқытудың рөлі өте маңызды. Бұл әдістер оқушыларға мазмұнды, нақты контексте сөйлеуге машықтануға мүмкіндік береді, бұл еркін сөйлеуді

дамыту үшін қажет. Мұғалімдер қолдау көрсететін және тартымды оқу ортасын құру арқылы бұл процесті жеңілдетуде шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, интерактивті әдістерге баса назар аударатын мұғалімдерді даярлау бағдарламалары мұғалімдердің оқушыларды тиімді басқаруға дайын болуын қамтамасыз етудің кілті болып табылады. Технологияның интеграциясы сонымен қатар студенттерге сөйлеуге машықтануға қосымша мүмкіндіктер беру арқылы тіл үйренуді жақсартады. Қазақстандық зерттеушілердің пікірінше, интерактивті әдістерді мұғалімдерді тиімді даярлаумен және технологиялық интеграциямен ұштастыру шет тілін оқытуға кешенді көзқарасты қалыптастырады, бұл сөйлеу дағдыларын жетілдіруге әкеледі.

Практика барысында оқушыларға тәжірибе жүргізген болатынын. Бұл тәжірибенің негізгі мақсаты-10-11 Сынып оқушылары арасында ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамытудағы интерактивті оқыту әдістерінің тиімділігін бағалау. Тәжірибеде екі топқа бөлінген 10 Және 11 Сынып оқушыларының 60 оқушысы қатысты:

Бақылау Тобы (30 оқушы) – дәстүрлі әдістерді қолдана отырып оқытылады (оқу жаттығулары, грамматикалық жаттығулар, лексика тізімдері, мұғалімдерге бағытталған пікірталастар).

Эксперименттік Топ (30 оқушы) – интерактивті әдістерді (рөлдік ойындар, топтық пікірталастар, дебаттар, мультимедиялық құралдар) қолдана отырып оқытылады.

Бастапқы бағалауда оқушылардың қазіргі сөйлеу қабілеттерін бағалау үшін алдын-ала тест өткізілді. Бұл қысқа презентациялар, таныс тақырып бойынша сұрақтарға жауап беру және қарапайым диалогтарға қатысу сияқты тапсырмаларды қамтыды. Сөйлеу дағдылары еркін сөйлеу, дәлдік, сөздік және сенімділік негізінде бағаланды. Оқыту үдерісі 4 апта аралығында өткізілді. Бақылау тобында сөздік қорын меңгеруге, грамматикалық жаттығуларға, оқуды түсінуге бағытталған дәстүрлі әдістер қолданылды. Оқушыларға сұрақтарға жауап беру және мұғалімдердің жетекшілігімен пікірталастарға қатысу ұсынылды. Эксперименттік топта рөлдік ойындар, саяхаттау, тамаққа тапсырыс беру және презентация жасау сияқты нақты өмірлік жағдайларды имитациялайтын рөлдік ойындарға қатысты және оқушылар әлеуметтік медиа, климаттың өзгеруі және білім беру жүйелері сияқты тақырыптар бойынша пікірталастарға қатысып, оларды өз пікірлерін білдіруге және қорғауға шақырды. Мультимедиялық

Құралдар: интерактивті қосымшалар мен онлайн платформалар сөздік қорын молайту және контекстке негізделген сөйлеу тәжірибесін қамтамасыз ету үшін пайдаланылды. 4 апталық оқу кезеңінен кейін бастапқы бағалау сияқты сөйлеу тапсырмаларын қамтитын тесттен кейінгі тест өткізілді. Нәтижелер сөйлеу қабілетінің жақсаруын бағалау үшін салыстырылды. Бақылау тобы 10% - ға орташа жақсарғанын көрсетті, студенттер дәлдік пен еркін сөйлеудің негізгі жетістіктерін көрсетті. Эксперименттік топ айтарлықтай жақсарғанын көрсетті, өсім 29% құрады. Бұл топ еркін сөйлеу, сөздік қорын пайдалану және сөйлеу кезінде өзіне деген сенімділіктің айтарлықтай жақсарғанын көрсетті.

Қорытындылай келе тәжірибе нәтижелері интерактивті әдістердің 10 және 11 сынып оқушыларының ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын жетілдіруде тиімділігі жоғары екендігін көрсетеді. Нақты өмірдегі қарым-қатынас сценарийлерін, пікірталастарды және мультимедиялық құралдарды қамтитын іс-шаралар студенттерге оқу процесіне белсендірек қатысуға көмектесті. Нәтижесінде бұл әдістер оқушылардың сөйлеу қабілетін арттыруда дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда әлдеқайда тиімді болып шықты. Тілді меңгеруде жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін тілді оқытуға көбірек интерактивті стратегияларды енгізу ұсынылады. Тұтастай алғанда, осы практикалық қолданудың нәтижелері интерактивті әдістердің тілдік дағдыларды қалыптастыруда да, тұлғалық дамуда да тиімділігін растайды, олардың шет тілін оқытудың заманауи әдістемесіндегі маңыздылығын көрсетеді. Сонда ғана біз шынымен тиімді және болашақ ұрпақты ХХІ ғасырдың қиындықтары мен мүмкіндіктеріне дайындайтын білім беру жүйесін құра аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Алимханова, Т. С. (2017). *Шет тілін оқытудағы интерактивті әдістердің тиімділігі*. Алматы: Қазақ университеті.
- 2 Dörnyei, Z. (2009). *The psychology of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- 3 Ellis, R. (2016). *Focus on form in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- 4 Nunan, D. (2003). *Practical English language teaching*. New York: McGraw-Hill.
- 5 Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

CURRENT ISSUES IN FOREIGN PHILOLOGY AND LANGUAGE DIDACTICS

POPANDOPULO A. K.

student, College of Information Technologies, Pavlodar

MUKHAMEJANOVA K. B.

english teacher, College of Information Technologies, Pavlodar

Language didactics, the science of teaching and learning languages, is a critical field in today's globalized world. It not only examines the principles and methodologies of language acquisition but also explores the integration of cultural, cognitive, and technological factors into language education. The study of language didactics involves analyzing different teaching methods, evaluating their effectiveness, and adapting instructional techniques to suit diverse learning environments. With the growing demand for multilingual proficiency, educators are constantly searching for new ways to enhance language acquisition processes.

The complexity of language learning necessitates a multidimensional approach that incorporates linguistic theory, cognitive psychology, and sociocultural perspectives. Advances in psycholinguistics have provided deeper insights into how individuals process and retain new languages, influencing the development of contemporary teaching methodologies. Additionally, globalization has amplified the need for language education that fosters not only fluency but also cross-cultural understanding. As a result, language didactics has evolved to include interdisciplinary studies, drawing from education sciences, digital technologies, and communication theory to create more dynamic and adaptive learning experiences.

This article discusses the current challenges and emerging trends in foreign philology and language didactics, emphasizing modern pedagogical approaches and the evolving role of educators in facilitating effective language learning.

One of the most pressing issues in language didactics is the need for effective methodologies that balance communicative competence with structural knowledge. Traditional approaches, such as grammar-translation methods, have been largely replaced or supplemented by communicative language teaching (CLT), which prioritizes practical communication skills [1, p. 23]. However, CLT has its limitations, particularly in ensuring grammatical accuracy and deep linguistic understanding. Task-Based Language Teaching (TBLT) has gained prominence as an alternative, focusing on real-life tasks to foster meaningful language use [2, p. 45]. The integration of project-based

and problem-solving activities within language instruction is also being explored to enhance student engagement and language retention [3, p. 67].

Additionally, Content and Language Integrated Learning (CLIL) has emerged as a prominent approach that allows students to acquire language skills while learning subject-specific content. This dual-focused method promotes deeper comprehension and meaningful application of language in academic and professional contexts [2, p. 52]. Studies suggest that students engaged in CLIL programs develop stronger cognitive flexibility, critical thinking skills, and greater motivation to learn a foreign language compared to traditional instruction [4, p. 71].

Another emerging trend is the incorporation of data-driven learning (DDL), which uses corpus linguistics to expose students to authentic language usage through large digital text databases. By analyzing real-world examples, learners develop a more natural grasp of syntax, collocations, and idiomatic expressions [5, p. 33]. While these methodologies offer significant benefits, challenges remain in terms of teacher training, curriculum design, and balancing structural language knowledge with communicative proficiency.

Another crucial aspect of modern language didactics is the role of digital technologies in education. Online learning platforms, artificial intelligence-driven language tutors, and virtual reality experiences provide learners with interactive and personalized language practice [4, p. 12]. The shift toward blended learning—combining face-to-face instruction with digital resources—has become a standard approach, particularly after the widespread adoption of online education during the COVID-19 pandemic [5, p. 34].

Moreover, gamification has emerged as a powerful tool in digital language education, incorporating elements such as leaderboards, achievement badges, and interactive storytelling to enhance student engagement and motivation [3, p. 58]. Studies suggest that students participating in gamified learning environments exhibit higher retention rates and increased willingness to engage with language material compared to traditional classroom settings [2, p. 41].

Another significant advancement is the use of adaptive learning technologies, which tailor educational content to the individual needs and progress of each learner. These AI-driven systems analyze students' strengths and weaknesses, providing targeted exercises and feedback to optimize learning outcomes [5, p. 67]. Such personalized approaches help bridge learning gaps and ensure that students receive instruction suited to their proficiency levels.

Despite these advancements, challenges such as digital literacy disparities, accessibility issues, and the need for teacher training in digital pedagogy remain significant hurdles [1, p. 78]. Many educators lack formal training in integrating digital tools into their teaching, highlighting the necessity for professional development programs focused on digital didactics. Additionally, concerns about data privacy, screen fatigue, and maintaining a balance between technology and human interaction in language learning continue to shape discussions on the role of digital innovations in education.

Intercultural competence is also a key concern in foreign language education. Language learning is not merely about acquiring vocabulary and grammar but also about understanding the cultural contexts in which a language is spoken [3, p. 56]. The development of intercultural communicative competence (ICC) ensures that students can navigate diverse linguistic environments effectively. Educators must incorporate cultural materials, real-world interactions, and discussions on cross-cultural perspectives to foster a well-rounded linguistic education [2, p. 88].

Assessment and evaluation methods in language learning are undergoing significant transformations. Traditional standardized tests often fail to capture the dynamic nature of language proficiency. More holistic and adaptive assessment models, such as portfolio-based evaluations and real-world performance tasks, are being advocated to better measure students' communicative abilities [5, p. 29]. Formative assessments that provide continuous feedback and support personalized learning paths are becoming essential components of effective language education [4, p. 91].

Teacher training and professional development are fundamental to the success of language didactics. With the rapid evolution of teaching methodologies and technologies, educators must continuously update their skills and knowledge [1, p. 101]. Professional learning communities, workshops, and certification programs play a crucial role in equipping teachers with the necessary competencies to implement innovative teaching strategies [3, p. 77]. Additionally, collaboration between linguists, educators, and technology experts is essential for developing effective instructional materials and curricula [2, p. 84].

Looking ahead, the future of language didactics is likely to be shaped by adaptive learning technologies, interdisciplinary research, and the application of cognitive science to language acquisition [4, p. 39]. Advances in artificial intelligence and machine learning may lead to more sophisticated language learning tools, while research in neurolinguistics

can provide deeper insights into effective teaching methodologies [5, p. 95]. As the field continues to evolve, educators and researchers must remain adaptable and open to new approaches that enhance language learning outcomes [1, p. 66].

In conclusion, foreign philology and language didactics are at the forefront of educational innovation. Addressing the challenges of methodology, technology integration, intercultural competence, assessment, and teacher training will be crucial in shaping the future of language education. As new research continues to shed light on effective teaching strategies, educators must remain flexible and open to adopting evidence-based practices that enhance student outcomes.

Furthermore, fostering collaboration between linguists, educators, and policymakers will be essential in creating sustainable and inclusive language learning frameworks. As the demand for multilingual proficiency grows in an increasingly globalized society, it is imperative to develop curricula that not only emphasize language skills but also promote cultural awareness and cross-disciplinary knowledge. Institutions must also invest in research-driven teacher education programs that equip educators with the skills necessary to navigate evolving pedagogical landscapes.

By embracing emerging trends, continuously refining instructional methodologies, and integrating cutting-edge technological tools, educators can ensure that language learners are well-equipped to communicate effectively and confidently in an interconnected world. The future of language didactics lies in a dynamic, interdisciplinary approach that bridges traditional teaching methods with innovative advancements in cognitive science, digital learning, and intercultural communication.

REFERENCES

- 1 Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- 2 Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
- 3 Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
- 4 Warschauer, M., & Meskill, C. (2000). "Technology and Second Language Teaching." *Annual Review of Applied Linguistics*, 20, 64–91.
- 5 Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Education.

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODALITY EXPRESSION IN ENGLISH AND KAZAKH IN THE CONTEXT OF SCHOOL EDUCATION

RAISOVA A. B.

PhD, Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar

ALPAMYS T. A.

student, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar

This article presents a comparative analysis of the means of expressing modality in English and Kazakh, with a focus on their application in school education. The study examines the grammatical and lexical features of conveying modal meanings in both languages, identifying commonalities and differences. Methodological recommendations are provided for effective teaching of modality in the context of bilingual education.

Keywords: modality, English language, Kazakh language, school education, bilingual education.

The relevance of this topic is due to the increasing role of the English language in Kazakhstan's modern education system, where it has become an integral part of the learning process. It is important not only to study English but also to understand its structural features in comparison with Kazakh, particularly in the area of modality expression. The novelty of this study lies in identifying the specifics of conveying modal meanings in both languages and developing methodological recommendations for more effective teaching of modality to school students.

Modality is one of the key characteristics of language, expressing the speaker's attitude toward the conveyed message. This category is present in all languages; however, the ways it is expressed can vary significantly. In the context of globalization and the widespread use of English as an international language, it is crucial to understand the differences between English and Kazakh means of expressing modality, especially in school education.

According to Bally (1955), modality refers to the way a speaker expresses their personal attitude toward a statement, such as certainty, doubt, necessity, or possibility. This makes modality an essential aspect of communication, as it helps convey the speaker's perspective and intentions.

Palmer (2001) highlights a key structural difference in how modality is expressed in English and Kazakh:

In English, modality is primarily expressed through modal verbs such as can, must, may, might, which indicate permission, obligation, or probability. For example, She must go expresses a strong necessity, while She might go suggests uncertainty.

In Kazakh, instead of standalone modal verbs, modality is conveyed through affixes, modal words, and particles. For example, obligation is expressed using words like тиіс (Баруы тиіс – “He must go”), while possibility is often marked by modal words like мүмкін (Ол келуі мүмкін – “He might come”).

The purpose of this article is to conduct a comparative analysis of modality expression in English and Kazakh and to develop recommendations for teaching this category in Kazakhstani schools.

In linguistics, modality refers to the way a speaker expresses their attitude toward the content of a statement. This can include expressing necessity, obligation, possibility, or probability. According to Sternin (2002), modality is categorized into two main types:

Modality in language refers to how speakers express different attitudes toward an action or event. It can be divided into deontic modality and epistemic modality, which serve distinct functions in communication.

Deontic modality is used to express rules, obligations, permissions, or necessities. It indicates what someone must, should, or is allowed to do.

In English, this is primarily expressed through modal verbs such as must, should, and can: You must finish your homework – This sentence expresses strong necessity or obligation.

In Kazakh, deontic modality is conveyed using modal words like тиіс and керек, which serve the same purpose: Сен үй тапсырмасын орындауға тиіссің – This translates to “You must do your homework,” indicating a requirement.

Epistemic modality is used to express degrees of certainty, probability, or possibility. It helps speakers indicate whether something is likely, uncertain, or speculative.

In English, modal verbs such as might, could, and must are commonly used: She might come later – The word might suggests uncertainty, meaning there is a possibility but no guarantee.

In Kazakh, epistemic modality is often conveyed using modal words such as мүмкін and шығар, which serve a similar function: Ол кейінірек келуі мүмкін – This translates to “She might come later,” also indicating uncertainty.

Table 1 demonstrates that while both English and Kazakh share the same fundamental modal meanings, their grammatical and lexical structures differ. English primarily relies on modal verbs, while Kazakh uses modal words, affixes, and particles.

These structural differences are crucial for language learners, particularly in bilingual education settings, where students must switch between languages with different modality systems. Therefore, when teaching modality in Kazakhstani schools, educators should emphasize comparative analysis and provide clear examples to help students grasp how modality functions in both languages.

In English, this distinction is evident in the choice of modal verbs (e.g., must for necessity, might for possibility). In Kazakh, the difference is expressed through affixes and modal words such as мүмкін (possible) and тиіс (must) [3, p. 98].

Table 1 – Comparative analysis of deontic and epistemic modality in English and Kazakh

Type of Modality	Definition	Examples in English	Examples in Kazakh
Deontic Modality	Expresses necessity, obligation, prohibition, or permission	Must, Should, May	Can, Тиіс (must), Керек (must not allow)
Epistemic Modality	Expresses the speaker's degree of certainty, possibility, or probability	Might, Could, Must	Мүмкін, Кеерек (might)

English has a variety of means to express modality, with modal verbs playing a leading role. These verbs convey shades of necessity, possibility, permission, or probability and are an essential part of English grammar.

Can/Could – expresses physical or mental ability, possibility in the present, future, or past: She can swim very fast (Ол өте жылдам жүзе алады) [2, p. 112].

Must – used to express strong necessity, obligation, or strong assumption: You must wear a seatbelt (Сен қауіпсіздік белдігін тағуға міндеттісің) [6, p. 59].

May/Might – denotes probability, possibility, or permission: It may rain tomorrow (Ертең жаңбыр жаууы мүмкін) [8, p. 84].

Besides modal verbs, modality can be expressed through adverbs (probably, certainly, definitely), which add degrees of certainty to a statement, as well as through paraphrased constructions such as be able to (ability) and have to (forced necessity) [9, p. 684].

Another important aspect of modality expression is the use of intonation, which can either soften or reinforce the meaning of an utterance. For example, in English, interrogative intonation can turn an imperative sentence into a more polite request (Could you help me? – Сіз маған көмектесе аласыз ба?).

Kazakh expresses modality through both morphological (word structure-based) and lexical (vocabulary-based) means, which makes it distinct from English, where modal verbs function as independent words. In Kazakh, modality is primarily conveyed using three key elements: mood affixes, modal words, and particles.

Mood affixes (-уы/уі, -мақ/-мек): These are suffixes attached to verbs to indicate necessity, obligation, or intention. For example, Баруы тиіс (He must go) uses the affix -уы combined with тиіс to express obligation. Unlike English, which uses standalone modal verbs such as must, Kazakh integrates modality directly into the verb structure.

Modal words (мүмкін, керек, тиіс): These words function similarly to modal verbs in English by expressing different degrees of probability, necessity, or obligation. For instance, Ол келуі мүмкін (He might come) demonstrates uncertainty using мүмкін (possibly).

Particles (ғой, екен, шығар): These are small words added to sentences to indicate certainty, assumption, or doubt. For example, Бұл дұрыс шығар (This is probably correct) uses шығар to suggest probability. Unlike English, where probability is often conveyed through adverbs (probably, perhaps) or modal verbs (might, may), Kazakh frequently uses particles for the same purpose.

These linguistic differences highlight the structural contrast between English and Kazakh in expressing modality, making it important for learners to understand both systems when transitioning between the two languages.

To assess the practical implementation of modality teaching in Kazakhstani schools, an analysis of English language textbooks used in the school curriculum was conducted. The study showed that most textbooks present modality through modal verbs without comparison to Kazakh equivalents, which may hinder students' understanding of this category.

Some textbooks offer translation exercises for modal constructions; however, the lack of systematic explanation of differences between English and Kazakh often leads to misinterpretations. Additionally, instances of incorrect selection of Kazakh equivalents for English modal expressions were identified [10, p. 95].

Thus, it is important to include comparative analysis exercises in teaching materials and provide students with examples of modality usage in the context of the Kazakh language.

Based on the analysis, the following recommendations can be highlighted:

Comparative analysis of constructions – helps students understand linguistic differences [7, p. 375].

Use of authentic texts – enhances comprehension [6, p. 59].

Translation practice – aids in recognizing modality in context [5, p. 130].

Modification of teaching materials – including explanations of modality specifics in Kazakh and comparing them to English constructions.

The way modality is expressed in English and Kazakh is fundamentally different, which makes it essential to address these differences when teaching students. Since English relies heavily on modal verbs (such as must, can, may), while Kazakh primarily uses affixes, modal words, and particles, students may struggle to grasp how modality functions in both languages.

To improve the teaching of modality in Kazakhstani schools, educators should use a combination of comparative analysis, translation exercises, and contextual learning:

Comparative analysis: By directly comparing English modal verbs with their Kazakh equivalents, students can better understand the structural differences and similarities between the two languages.

Translation exercises: Providing students with sentences in one language and asking them to translate them into the other can help reinforce how modality is expressed differently.

Contextual learning: Using real-life examples and authentic texts ensures that students see how modality is naturally used in both languages, making it easier to apply their knowledge in practice.

By integrating these methods into school textbooks and classroom instruction, teachers can help students overcome difficulties in understanding modality and improve their overall bilingual competence.

REFERENCES

- 1 Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1955. – 416 с.
- 2 Palmer F.R. Mood and Modality. – Cambridge University Press, 2001. – 256 p.

- 3 Қазақ грамматикасы. – Астана: Астана полиграфия, 2002. – 784 б.
- 4 Стернин И.А. Сопоставительный анализ языков. – Воронеж: ВГУ, 2002. – 200 с.
- 5 Мулдагалиева А.А., Окушева Г.Т. Об особенностях перевода английских модальных глаголов can, could на казахский и русский языки // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2016. – №3 (155). – С. 125–130.
- 6 Шевченко О.Г. Интерпретация английской модальности в русских переводах // Грамота. – 2014. – №12 (34). – С. 59–62.
- 7 Курманова М.Е., Дальбергенова Л.Е. Особенности выражения модальности в немецком и казахском языках // Вестник КазНПУ. – 2015. – №1 (45). – С. 369–375.
- 8 Козлова М.В. Сравнительная типология английского и русского языков. – Барнаул: Изд-во АлтГПУ, 2010. – 220 с.
- 9 Емельянова С.А. Мультимедиапрограммы в обучении лексике английского языка на начальном этапе // Молодой ученый. – 2013. – №5 (52). – С. 684–686.
- 10 Калижанова А.Н., Ибраева Б.М., Ишмуратова М.Ю., Бобеш Р.С. Проблемы преподавания английского языка в школах Казахстана // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2017. – №2 (50). – С. 95–100.

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИАМЕТРИАЛОВ

РАИСОВА А. Б.

к.п.н., доцент, Павлодарский педагогический
университет им. А. Маргулана, г. Павлодар

ЗЛОБИН А. С., ЖЕРДИЙ И. С., БЕСПАЛОВ С. Н.
студенты, Павлодарский педагогический
университет им. А. Маргулана, г. Павлодар

Данная статья рассматривает использование мультимедийных материалов из средств массовой информации (СМИ) как эффективный инструмент в обучении английскому языку в школах Казахстана. В ходе теоретического и сравнительного анализа выявлены преимущества применения аудио-, видео- и текстовых ресурсов из СМИ по сравнению с традиционными методами изучения языка. Показано, что использование аутентичных

материалов способствует улучшению восприятия речи на слух, расширению словарного запаса, развитию коммуникативных навыков и формированию межкультурной компетенции. Работа опирается на труды ведущих исследователей в области методики преподавания иностранных языков и цифрового образования.

Ключевые слова: мультимедийные материалы, средства массовой информации, обучение английскому языку, школьное образование, цифровые технологии, аутентичные ресурсы, методика преподавания, языковая компетенция, медиаобразование.

Изучение английского языка через медиа отличается от традиционных методов тем, что оно предоставляет учащимся доступ к аутентичному языковому контенту, включающему живую речь, современные выражения и реальные коммуникативные ситуации. В отличие от учебников и стандартных упражнений, мультимедийные ресурсы позволяют лучше развивать навыки аудирования, произношения и межкультурной коммуникации за счет взаимодействия с естественной языковой средой. Кроме того, медиа обеспечивают интерактивность обучения, делая процесс более увлекательным и мотивирующим, что особенно важно для современных школьников. Такой подход повышает эффективность усвоения языка, так как учащиеся не просто запоминают слова и правила, а учатся использовать их в реальном контексте.

В данной статье рассматривается использование мультимедийных материалов из СМИ в обучении английскому языку в школах Казахстана. Анализируются преимущества данного подхода, такие как аутентичность языка, разнообразие форматов и развитие навыков аудирования и межкультурной коммуникации. Также обсуждаются методы интеграции мультимедиа в образовательный процесс и возникающие при этом вызовы.

Цель исследования – определить эффективность использования мультимедийных материалов из СМИ в обучении английскому языку в школах Казахстана. Объект исследования - процесс обучения английскому языку в школах Казахстана с использованием мультимедийных материалов из средств массовой информации. Предметом исследования являются методы и подходы использования мультимедийных материалов из СМИ в процессе обучения аудированию, а также их влияние на развитие языковых компетенций учащихся.

Актуальность темы обусловлена необходимостью поиска современных и эффективных методов обучения английскому языку,

которые соответствуют реалиям цифровой эпохи. В условиях глобализации и широкого распространения информационных технологий традиционные подходы к изучению языка теряют свою эффективность, тогда как мультимедийные материалы из СМИ позволяют создавать аутентичную языковую среду. Новизна исследования заключается в анализе и систематизации методов использования мультимедийных материалов из СМИ в обучении английскому языку в школах Казахстана.

Структура статьи включает обзор литературы, описание методов преподавания, анализ эффективности и обсуждение дальнейших перспектив использования СМИ в обучении.

Изучение иностранного языка наиболее эффективно в естественной языковой среде, где учащиеся могут погружаться в живое общение с носителями. В таких условиях языковые нормы усваиваются интуитивно, без опоры на осознаемые правила. Однако в Казахстане такой подход ограничен, и преподаватели стремятся создать учебную среду, максимально приближенную к реальной. В этом помогает использование мультимедийных ресурсов из средств массовой информации (СМИ) и Интернета. Сегодня крупнейшие новостные агентства, радио- и телеканалы предоставляют доступ к разнообразным аутентичным материалам на английском языке. Благодаря этому учащиеся могут не только читать актуальные новости, но и смотреть видео, слушать подкасты и анализировать медиа тексты. Включение таких материалов в образовательный процесс способствует формированию языковой компетенции, развивает навыки восприятия речи на слух и повышает мотивацию к изучению языка. Использование видеоконтента на уроках английского языка создает живой контекст общения, связывает учебный процесс с реальной языковой средой и обогащает традиционные методы преподавания.

Современные исследования подтверждают, что использование медиа материалов значительно улучшает процесс изучения английского языка, способствуя развитию различных аспектов владения языком. Стивен Крашен в своей теории усвоения языка подчеркивает важность аутентичных материалов, таких как видео и аудиозаписи, для естественного восприятия иностранной речи. Он утверждает, что чем больше учащиеся погружаются в реальные языковые ситуации, тем быстрее и эффективнее они осваивают новые языковые структуры. Генри Дуглас Браун рассматривает принципы обучения языку

и отмечает, что мультимедиа материалы помогают создать коммуникативную среду, имитирующую реальное языковое взаимодействие. Он также подчеркивает, что видео, подкасты и другие аудиовизуальные источники позволяют студентам слышать живую речь носителей языка в естественном темпе. Ричард Майер в своей теории мультимедийного обучения анализирует, как видео и интерактивные элементы помогают усваивать информацию. Он утверждает, что сочетание изображения и звука активизирует оба канала восприятия (визуальный и слуховой), что делает процесс обучения более эффективным. Джейн Шерман подробно исследует влияние аутентичного видео на изучение английского языка. Она доказывает, что использование фильмов, телепередач и видеороликов способствует развитию навыков восприятия на слух, а также помогает учащимся адаптироваться к разным акцентам и стилям речи. Гэвин Дуденей и Никки Хокли анализируют современные цифровые технологии в преподавании языков. Они подчеркивают, что использование медиа материалов, таких как онлайн-видео, мобильные приложения и цифровые платформы, делает процесс изучения более доступным, интерактивным и мотивирующим. В данной научной статье рассматриваются несколько методик преподавания: Коммуникативный метод (Communicative Language Teaching, CLT) - Метод основан на том, что язык изучается не через механическое заучивание правил, а через живое общение и интерактивные задания. Использование видео, фильмов и подкастов создает реальные коммуникативные ситуации, которые помогают студентам адаптироваться к естественной речи. Метод погружения (Immersion Method) - Полное погружение в язык через неадаптированные медиаматериалы (например, просмотр сериалов без субтитров, подкасты носителей языка). В основе метода лежит гипотеза «понятного входа» (Comprehensible Input Hypothesis), которая утверждает, что язык лучше усваивается, когда студент понимает 70-80% информации и постепенно осваивает остальное. Мультимедийное обучение (Multimedia Learning Theory) - Метод основан на использовании визуальных и аудиосредств (видео с субтитрами, интерактивные приложения, видеоролики TED, анимированные объяснения грамматики). В основе лежит когнитивная теория мультимедийного обучения, которая

утверждает, что сочетание изображений, текста и звука улучшает запоминание информации.

Анализ эффективности данных методов преподавания: Коммуникативный метод (Communicative Language Teaching, CLT) - Развивает навыки аудирования и говорения, позволяет изучать аутентичные выражения и разговорные конструкции, повышает мотивацию студентов благодаря интересным материалам. Однако может быть сложным для начинающих из-за высокой скорости речи в медиа материалах. Метод погружения (Immersion Method) - Ускоряет развитие восприятия речи на слух, способствует освоению естественной интонации и произношения, помогает расширить словарный запас без зубрежки, но требует высокого уровня самостоятельности и терпения. Мультимедийное обучение (Multimedia Learning Theory) - Повышает концентрацию и ускоряет обработку информации, помогает обучающимся с разными стилями восприятия (аудиалы, визуалы), дает возможность контролировать темп обучения (паузы, перемотка, повторное прослушивание). Хотя может отвлекать, если студенты не умеют работать с медиа материалами. Наиболее эффективные методы для изучения английского через медиаматериалы – это метод погружения, коммуникативный подход и мультимедийное обучение, так как они способствуют естественному восприятию языка и мотивации студентов. Комбинация этих методов позволяет значительно повысить эффективность изучения английского языка, делая процесс обучения не только продуктивным, но и увлекательным.

Использование медиа материалов в изучении английского языка имеет значительные перспективы благодаря развитию технологий искусственного интеллекта, виртуальной и дополненной реальности, а также интерактивных образовательных платформ. В будущем можно ожидать более персонализированные системы обучения, в которых ИИ будет адаптировать медиаконтент под уровень и интересы обучающегося, создавая уникальные учебные маршруты. Развитие виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR) позволит студентам не только пассивно воспринимать аутентичные материалы, но и активно участвовать в виртуальных языковых средах, моделируя реальные диалоги и взаимодействуя с носителями языка. Кроме того, совершенствование автоматических систем субтитров и голосового распознавания упростит работу с видеоконтентом, делая его

более доступным для изучающих язык разного уровня. Таким образом, интеграция СМИ в образовательный процесс продолжит развиваться, повышая мотивацию, вовлеченность и эффективность освоения английского языка.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Brown, H. D. (2007). "Principles of Language Learning and Teaching"
- 2 Dudeney, G., & Hockly, N. (2016). "ICT in ELT: How did we get here and where are we going?"
- 3 Krashen, S. (1982). "Principles and Practice in Second Language Acquisition"
- 4 Mayer, R. (2009). «Multimedia Learning»
- 5 Sherman, J. (2003). "Using Authentic Video in the Language Classroom"

ПРОДУКТИВНЫЕ И НЕПРОДУКТИВНЫЕ СУФФИКСЫ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

РАИСОВА А. Б.

к.п.н. РФ, Павлодарский педагогический университет
имени Ә. Марғұлан, г. Павлодар

НҰРМАНОВА Н. Н.

студент, Павлодарский педагогический университет
имени Ә. Марғұлан, г. Павлодар

В английской словообразовательной системе суффиксы играют ключевую роль в процессе деривации, способствуя формированию новых лексических единиц. Продуктивность суффикса в лингвистике определяется как его способность участвовать в создании новых слов на современном этапе развития языка. Этот параметр позволяет различать суффиксы, активно используемые в живой речи, от тех, чья словообразовательная функция утратила актуальность. Продуктивные суффиксы характеризуются регулярностью употребления, прозрачностью морфемной структуры и предсказуемостью семантики. Они являются частью активного грамматического ресурса языка и формируют модели, по которым можно создавать новые слова даже без предварительного

знакомства с ними. Для учащихся средней школы такие суффиксы служат эффективным инструментом расширения словарного запаса, так как усваиваются через аналогию и логический вывод.

Наиболее распространённые продуктивные суффиксы включают:

- er (обозначает лицо, выполняющее действие): teacher, player, writer;
- ness (образует абстрактные существительные): happiness, darkness, kindness;
- less (придаёт значение отсутствия признака): hopeless, careless, endless;
- able/-ible (выражает возможность или способность): readable, visible, understandable;
- ly (служит для образования наречий): quickly, slowly, happily [1, с. 125].

В противоположность этому, непродуктивные суффиксы либо полностью утратили способность к образованию новых слов, либо используют её крайне ограниченно. Они характерны для слов исторически закреплённых в языке и часто не поддаются морфемному анализу без специальной подготовки. Например:

- th в словах strength, width, depth;
- dom в kingdom, freedom, boredom;
- hood в childhood, neighborhood;
- ship в friendship, leadership [2, с. 177].

Подобные суффиксы, несмотря на свою важность в лексической системе языка, часто представляют трудность для восприятия и запоминания учащимися, так как не поддаются продуктивному осмыслению и требуют индивидуального заучивания. Их семантика зачастую непрозрачна, а морфологическая структура неочевидна.

Продуктивные суффиксы играют ключевую роль в процессе формирования лексической компетенции учащихся средней школы. Благодаря своей регулярности и предсказуемости, они не только способствуют активному расширению словарного запаса, но и формируют у школьников важные когнитивные стратегии при работе с незнакомыми словами. Во-первых, знание продуктивных суффиксов позволяет учащимся догадываться о значении новых слов по аналогии с уже известными. Например, освоив суффикс -er, школьник может самостоятельно вывести значение таких слов, как dancer, reader, runner, даже если ранее с ними не сталкивался. Такая способность к морфемной догадке существенно облегчает

понимание текстов и развивает самостоятельность при чтении. Во-вторых, продуктивные суффиксы способствуют осмысленному словообразованию. Учащиеся могут создавать слова по моделям, уже усвоенным ранее, что активизирует творческое использование языка. Это особенно важно в устной и письменной речи, где формирование новых лексем происходит в реальном времени. Например, после знакомства с суффиксом -ness, школьники с лёгкостью образуют слова kindness, sadness, politeness, опираясь на уже известные прилагательные. В-третьих, знание продуктивных суффиксов углубляет понимание морфологической структуры английского слова. Учащиеся начинают осознавать, что слово состоит из корня и аффиксов, каждый из которых несёт определённую смысловую нагрузку. Это понимание формирует аналитические навыки, развивает языковую интуицию и способствует лучшему усвоению грамматических категорий, особенно при изучении производных частей речи [3, с. 350].

Психолингвистические исследования подтверждают, что слова с прозрачной морфемной структурой усваиваются учащимися значительно быстрее. Суффиксы с чётко выраженной семантикой, такие как -able (understandable, affordable), -ly (clearly, quickly), обеспечивают более высокий уровень запоминания, чем слова с непродуктивными или опакими морфемами. Это объясняется тем, что человеческий мозг склонен к поиску закономерностей и смысловых связей, а продуктивные суффиксы как раз и представляют собой такие закономерности.

Непродуктивные суффиксы представляют собой особую категорию словообразовательных аффиксов, использование которых в современном английском языке ограничено исторически сложившимся словарным составом. В отличие от продуктивных суффиксов, непродуктивные не участвуют в создании новых слов и редко формируют прозрачные семантические связи между корнем и аффиксом. Это существенно осложняет их восприятие учащимися средней школы. Одной из главных проблем является то, что такие суффиксы требуют индивидуального запоминания каждой лексемы, поскольку они не поддаются моделированию по аналогии. Например, суффикс -dom в словах freedom, kingdom, boredom не имеет чёткой логической связи с другими компонентами, понятной с точки зрения современного языка. Для школьников, не обладающих развитой морфемной чувствительностью, такие слова воспринимаются как цельные и неделимые, а попытки

анализа могут привести к ошибочным выводам. Кроме того, многие слова с непродуктивными суффиксами входят в базовый лексикон, необходимый для повседневного общения, однако из-за непрозрачности структуры они вызывают затруднения при изучении. Так, слово *hardship* может быть интерпретировано учащимся как производное от *hard* и *ship*, где *ship* ошибочно понимается как «корабль», а не абстрактный суффикс состояния или положения [4, с. 351]. Подобные случаи приводят к лексическим сбоям и формированию искажённых представлений о значении слов.

Отдельную сложность представляет факт, что в ряде слов непродуктивный суффикс сливается с корнем до такой степени, что становится практически неотделимым (например, *depth*, *length*, *width*). Учащиеся не распознают в них суффикс *-th*, так как он не встречается в других знакомых словах, а потому не воспринимается как словообразовательный элемент. Также важно отметить, что морфемный анализ слов с непродуктивными суффиксами требует высокого уровня языковой подготовки, в том числе знания этимологии и исторических этапов развития английского языка. В условиях школьного образования, где приоритет отдается коммуникативной методике, этим вопросам уделяется недостаточное внимание, что усугубляет трудности усвоения подобных слов [5, с. 319].

С целью эмпирической проверки гипотезы о различной степени усвояемости слов с продуктивными и непродуктивными суффиксами в условиях школьного обучения было проведено практическое исследование на базе общеобразовательной школы. В эксперименте приняли участие учащиеся 7–8 классов (всего 48 человек), обладающие схожим уровнем владения английским языком (уровень A2–B1). Методика эксперимента включала два этапа. На первом этапе школьникам предлагались два списка слов: один содержал слова с продуктивными суффиксами (например: *teacher*, *kindness*, *hopeless*, *readable*, *quickly*), второй — с непродуктивными (*freedom*, *hardship*, *depth*, *childhood*, *boredom*). Учащимся было предложено определить значение слов и попытаться объяснить, как оно формируется. Их ответы фиксировались и оценивались по критериям правильности и полноты интерпретации.

Результаты первого этапа продемонстрировали значительную разницу в уровне понимания слов:

- 83% учащихся правильно распознали и объяснили значение слов с продуктивными суффиксами;

- 41% смогли корректно интерпретировать слова с непродуктивными суффиксами;

- 59% либо дали ошибочные толкования, либо вовсе не смогли объяснить структуру слов с непродуктивными аффиксами.

На втором этапе был проведён краткий вводный инструктаж по морфемному анализу, где учащимся объяснялась структура слов и функции суффиксов, после чего им вновь предложили аналогичные задания. Повторная проверка показала следующие результаты:

- по словам с продуктивными суффиксами количество правильных ответов возросло на 10–15%, в зависимости от уровня учащегося;

- по словам с непродуктивными суффиксами наблюдался лишь незначительный прирост — 3–5%, что указывает на трудности восприятия даже после целенаправленного объяснения.

Дополнительно в анкетах учащиеся отметили, что слова с продуктивными суффиксами кажутся им «логичными», «узнаваемыми» и «понятными», тогда как слова с непродуктивными суффиксами описывались как «сложные», «непонятные» и «требующие запоминания наизусть». Полученные данные позволяют сделать обоснованный вывод о том, что продуктивные суффиксы обладают высоким обучающим потенциалом: они легче воспринимаются, лучше запоминаются и стимулируют формирование у учащихся навыков анализа и словообразования. Непродуктивные же суффиксы требуют более продолжительной и индивидуализированной работы, ориентированной на использование в контексте и постепенное накопление лексических единиц в пассивном и активном запасе.

В заключение, изучение продуктивных и непродуктивных суффиксов в английском языке с точки зрения их влияния на формирование словарного запаса учащихся средней школы позволяет по-новому взглянуть на процесс овладения лексической системой иностранного языка. Проведённый теоретический и практический анализ подтвердил, что продуктивные суффиксы обладают высоким методическим потенциалом: они обеспечивают морфологическую прозрачность, облегчают смысловое восприятие слов и способствуют формированию активного словарного запаса через моделирование и аналогию. Непродуктивные суффиксы, несмотря на свою распространённость в языке, представляют определённую трудность для усвоения. Их значение не всегда очевидно для учащихся, что снижает эффективность механического

запоминания и требует разработки специальных подходов, включающих работу в контексте, использование ассоциативных связей и многократное повторение. Таким образом, включение системной работы с продуктивными суффиксами и элементов морфемного анализа в структуру урока английского языка может повысить мотивацию школьников к изучению языка, активизировать лексические навыки и способствовать развитию языкового чутья.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кондрашова, О. В. Представленность продуктивных/непродуктивных английских суффиксов в частотных стратах BNC / О. В. Кондрашова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2013. – № 2 (26). – С. 121–128.
- 2 Касевич, В. Б. Элементы общей лингвистики / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1977. – 177 с.
- 3 Карашук, П. М. К вопросу об аффиксальной омонимии прилагательных современного английского языка / П. М. Карашук // Ученые записки Томского пединститута. – 1955. – Т. 14. – С. 345–360.
- 4 Арнольд, И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1959. – 351 с.
- 5 Беляева, М. А. Грамматика английского языка / М. А. Беляева. – М. : Высшая школа, 1984. – 319 с.

РОЛЬ ИДИОМ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

РАИСОВА А. Б.

к.п.н. РФ, Павлодарский педагогический университет
имени Ә. Марғұлан, г. Павлодар

ЖЕНИСБЕК Е. С.

студент, Павлодарский педагогический университет
имени Ә. Марғұлан, г. Павлодар

Современное образование ориентировано на интеграцию в мировое образовательное пространство, что требует внедрения новых подходов к обучению иностранным языкам. В этом

контексте одной из актуальных проблем обучения иностранному языку является развитие коммуникативных навыков учащихся, позволяющих эффективно взаимодействовать в различных речевых ситуациях [1]. Однако зачастую изучение языка сводится к освоению грамматических структур и базовой лексики, что не всегда обеспечивает естественность и выразительность речи. В этой связи особую сложность вызывает недостаточное владение идиомами, которые являются неотъемлемой частью живого общения. Отсутствие навыков их использования может затруднять понимание устной речи, снижать беглость высказываний и препятствовать уверенности в общении. Таким образом, возникает необходимость понимания роли идиом и методов работы с ними, способствующих их активному усвоению и применению в речевой практике.

Владение грамматическими структурами и знание лексики важно, но недостаточно для уверенного общения. Одной из особенностей естественной речи являются идиомы – устойчивые выражения, смысл которых не всегда очевиден из значений отдельных слов.

Идиомы широко используются в разговорной речи, литературе, фильмах, песнях, а также в официальной и деловой коммуникации. Их понимание и использование позволяют учащимся воспринимать речь носителей языка более уверенно и выражать свои мысли естественно. Однако, изучение идиом представляет сложность, так как их значение не всегда очевидно, а эквиваленты в родном языке могут отсутствовать.

1. Идиомы как компонент лексической системы иностранного языка

Прежде всего следует отметить, что идиомы представляют собой важный компонент лексической системы иностранного языка, поскольку они формируют значительную часть повседневной речи и придают высказываниям образность и выразительность. Идиоматические выражения представляют собой особую категорию лексических единиц, характеризующихся устойчивостью состава и смысловой цельностью. Их ключевой особенностью является несводимость значения к сумме значений отдельных компонентов. Например, английская идиома «to kick the bucket» [2], эквивалентная русскому выражению «сыграть в ящик», не может быть интерпретирована дословно, что затрудняет её понимание без предварительного знакомства.

Исследования Лю Д. подтверждают, что идиоматические выражения являются неотъемлемой частью естественной речи и свидетельствуют о высокой степени владения языком [3]. Они широко используются в разговорной практике носителей, художественной литературе, средствах массовой информации и официально-деловом дискурсе. Их освоение способствует не только обогащению словарного запаса, но и более точному выражению мыслей, позволяя избегать громоздких конструкций. Кроме того, идиомы выполняют важную культурологическую функцию, отражая национальную специфику языкового сообщества, его традиции и мировоззрение.

Таким образом, изучение идиом не только расширяет лексический запас учащихся, но и способствует развитию их межкультурной компетенции, что играет важную роль в процессе обучения иностранному языку.

2. Влияние идиом на формирование коммуникативных навыков

Анализируя влияние идиом на коммуникативные навыки, следует отметить их значительную роль в расширении словарного запаса учащихся. Включение идиоматических выражений в активный лексический репертуар способствует не только количественному обогащению речи, но и качественному улучшению владения языком. Освоение таких выражений позволяет учащимся более точно передавать смысловые оттенки, избегая чрезмерно буквального перевода, что, в свою очередь, делает коммуникацию более естественной.

Одним из ключевых аспектов устного общения является способность быстро формулировать мысли без значительных пауз. Использование идиом способствует ускорению речевого процесса, так как они представляют собой готовые речевые конструкции, облегчающие подбор слов и грамматических структур. Таким образом, их активное применение способствует развитию беглости речи и увеличению уверенности в спонтанной коммуникации.

С точки зрения аудирования, идиоматические выражения играют важную роль в понимании аутентичных текстов и живой речи носителей языка. Незнание таких конструкций может привести к затруднениям при восприятии устной информации, особенно в медиаконтенте (в фильмах, подкастах и новостных сюжетах) и диалогах. Включение идиом в учебные материалы, а также регулярная работа с аудиозаписями, содержащими подобные

выражения, способствует развитию навыков восприятия связной речи и повышению уровня языковой интуиции учащихся.

Не менее важным фактором является влияние идиом на уверенность учащихся при взаимодействии с носителями языка [4]. Их активное использование делает речь более выразительной, естественной и динамичной. Это, в свою очередь, снижает языковой барьер и способствует формированию коммуникативной компетенции, позволяя учащимся чувствовать себя комфортнее в различных речевых ситуациях.

3. Методы интеграции идиом в учебный процесс

Одним из наиболее действенных подходов к освоению идиом является их изучение в контексте. Применение аутентичных текстов, видеоматериалов и диалогов, содержащих идиоматические выражения, позволяет учащимся воспринимать их не как отдельные слова, а как полноценные элементы живой речи. Такой метод способствует лучшему пониманию смысла выражений и их естественному усвоению.

С точки зрения педагогической практики, игровые методы являются эффективным инструментом обучения, способствующим повышению мотивации учащихся. Использование карточных игр, квестов, викторин и ролевых ситуаций позволяет сделать процесс изучения идиом более увлекательным, а также способствует их быстрому запоминанию и правильному употреблению в речи.

Особое внимание следует уделить технике сторителлинга, которая предполагает создание учащимися рассказов с включением изучаемых идиом. Этот метод не только закрепляет их значения и контекст использования, но и развивает креативное мышление, побуждая к активному применению нового языкового материала в коммуникации.

Не менее важным методом является сопоставительный анализ идиом в иностранном и родном языках. Такой подход позволяет учащимся выявлять сходства и различия между выражениями, что облегчает их понимание и запоминание. Например, английская идиома «for a rainy day» и её русский аналог «на чёрный день» имеют схожее значение, что помогает быстрее усвоить выражение и понять принципы формирования подобных конструкций в изучаемом языке [5].

В заключении, идиоматические выражения являются важным компонентом лексической системы языка и играют значительную роль в развитии коммуникативной компетенции учащихся.

Их изучение способствует расширению словарного запаса, повышению беглости речи, улучшению восприятия на слух и развитию уверенности в общении. Однако освоение идиом требует специальных методик, поскольку их значение не всегда очевидно.

Современные методики преподавания иностранного языка подтверждают, что применение контекстного обучения, игровых технологий, сторителлинга и сравнительного анализа с родным языком позволяет значительно повысить эффективность усвоения идиом. Включение таких выражений в учебный процесс на постоянной основе способствует не только улучшению языковой компетенции учащихся, но и формированию их культурной осведомленности.

На основании вышесказанного можно сделать вывод, что систематическая работа с идиоматическими выражениями позволяет создать прочную основу для успешного общения на иностранном языке, делая речь учащихся более естественной и выразительной.

Список использованных источников:

1 Закон Республики Казахстан «О науке» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023)// Собр. законодательства. - 2007. - № 407-IV (18 февраля).

2 Кунин, А. В. «Англо-русский фразеологический словарь». Живой язык, 2005. 1224 с.

3 Liu, D. Idioms: Description, Comprehension, Acquisition, and Pedagogy. Routledge, 2020. 254 p.

4 Тер-Минасова, С. Г. «Язык и межкультурная коммуникация». Слово, 2016. 352 с.

5 <https://moluch.ru/th/6/archive/107/3723/>

THE ROLE OF KAZAKH, RUSSIAN, AND ENGLISH IN TRILINGUAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN

TIMERGALIYEVA ZH.

teacher, Pavlodar Technological College, Pavlodar

ZAMKOV A.

student, Pavlodar Technological College, Pavlodar

Kazakh Language: Strengthening National Identity

I believe that the Kazakh language is the heart of our nation. It is not just a subject we study at school; it is a symbol of our history, culture, and independence. For me, learning Kazakh is a way to connect

with my roots and understand the traditions of my ancestors. I think it is essential for every citizen of Kazakhstan, regardless of their ethnicity, to know the state language. It unites us as a nation and helps us preserve our unique identity.

In my opinion, one of the key steps in promoting the Kazakh language is improving how it is taught in schools and universities. Teachers should use modern methods, including linguodidactics, to make lessons more engaging and effective. For example, interactive activities, games, and digital tools could make learning Kazakh more fun and accessible. I think this approach would help not only Kazakhs but also representatives of other ethnic groups to master the language more easily. This, in turn, would strengthen the unity of our people.

Russian Language: A Bridge Between Cultures

In my view, the Russian language plays a crucial role in our daily lives. It is a language of interethnic communication, and it helps people of different backgrounds understand each other. In my school, many subjects are taught in Russian, and I find it very helpful because it gives me access to a wealth of knowledge, scientific literature, and cultural works [1, c. 26].

I think the Russian language will continue to be important in the future, especially in regions where many people speak it. It is also vital for cooperation with other CIS countries, where Russian is widely used. In my opinion, bilingual projects in culture, science, and business, combining Kazakh and Russian, will become more common. This will help maintain a balance between developing the state language and preserving the role of Russian as a means of communication.

English Language: A Gateway to the World

As for English, I consider it the key to global opportunities. In today's world, knowing English is essential for a successful career, scientific research, and international communication. I believe that in the future, the role of English in Kazakhstan will only grow.

From my experience, learning English at school has already opened many doors for me. I can read books, watch movies, and even communicate with people from other countries. I think that expanding English language programs in schools and universities is a great step forward. Many of my classmates are already studying subjects in English, and I hope that in the future, such programs will become even more widespread.

In my opinion, digital technologies and online education platforms like Coursera and Khan Academy are game-changers for learning

English. They provide access to knowledge in English and make it easier for us to improve our skills. I believe that using linguodidactic methods, such as task-based learning and interactive tools, can make English lessons more effective and enjoyable [2, c 87].

Linguodidactics: Making Language Learning Effective

I think linguodidactics is a fascinating field that can revolutionize how we learn languages. It focuses on the science of teaching languages and helps create methods that suit different learners. For example, in my school, teachers are starting to use more interactive and practical approaches to teach Kazakh, Russian, and English. This makes the lessons more interesting and helps us remember the material better.

In my opinion, linguodidactics can help us learn all three languages in a way that connects them. For instance, we could study the history and culture of Kazakhstan in Kazakh, science and technology in Russian, and global issues in English. This integrated approach would not only improve our language skills but also deepen our understanding of each language's role in our lives.

Conclusion

In conclusion, I believe that the promotion of Kazakh, Russian, and English in Kazakhstan has a bright future. Each language has its unique role: Kazakh strengthens our national identity, Russian unites people of different ethnicities, and English connects us to the world. As a student, I see how important it is to master all three languages to succeed in life and contribute to the development of our country [3, c. 92]

I think that the government, schools, and society should continue working together to create opportunities for learning these languages. By using modern methods like linguodidactics, we can make language learning more effective and enjoyable. This will help Kazakhstan preserve its traditions, strengthen its unity, and become a more active participant in the global community.

As a young citizen of Kazakhstan, I am proud of our trilingual education system, and I am confident that it will help me and my peers achieve great things in the future.

Kazakhstan stands at a unique crossroads of cultures and eras. Its trilingual education policy is not merely an academic program but a living bridge between tradition and globalization. Kazakh, Russian, and English are not competitors here—they are three keys unlocking different doors to the future.

Kazakh: The Language of Roots

The Kazakh language is the voice of the steppe, an echo of centuries-old traditions, and the foundation of national identity. After gaining independence, its revival became a matter of national importance. Yet, as Chingiz Aitmatov once wrote:

A people who forget their past have no future.

Today, Kazakh resonates in schools and government institutions, but its journey to full restoration is not yet complete. The greatest challenge is making it not just a language of textbooks but also a language of science, technology, and modern culture [4].

Russian: The Language of Connection

Russian in Kazakhstan is more than just a language it is a space for dialogue between ethnic groups, a bridge to Eurasian heritage, and a tool linking the country to the post-Soviet world. Aitmatov, who wrote in Russian for millions of readers, demonstrated how language can unite nations. Today, Russian remains the language of interethnic communication, but its role is gradually evolving—from dominance to equality within the trilingual framework.

English: The Language of the Future

English is Kazakhstan's ticket to the global world. Learning it provides access to top universities, innovations, and international business. However, as Aitmatov warned through his characters.

To run forward without looking back is to lose oneself.

The risk of trilingualism is that English could become an urban privilege, deepening inequality.

It must not replace native languages but complement them.

Balancing Three Worlds

The secret to Kazakhstan's model lies in balance.

Kazakh preserves ties to history

Russian ensures societal unity

English provides competitive advantages

As Aitmatov wrote: Wisdom lies in the ability to hear multiple truths at once.

Trilingualism is this wisdom in action.

Kazakhstan's trilingual education policy, which promotes fluency in Kazakh, Russian, and English, reflects the country's multicultural identity and its aspirations for global integration. This approach is designed to strengthen national unity, preserve linguistic diversity, and enhance competitiveness in the international arena. The policy has been widely discussed in academic and political circles, with various perspectives on its implementation and impact.

One notable work that touches upon the linguistic and cultural dynamics in Kazakhstan is *The Day Lasts More Than a Hundred Years* И долгие века длится день by Chingiz Aitmatov. Although the novel does not directly address trilingual education, it explores themes of cultural identity, language, and modernization — issues that are central to Kazakhstan's language policy.

Человек не выбирает время, в котором ему жить, но он может выбрать, как жить в этом времени [5, с. 54].

A man does not choose the time in which he lives, but he can choose how to live in that time.

Chingiz Aitmatov, “*The Day Lasts More Than a Hundred Years*”

This quote underscores the importance of adaptation and resilience in the face of change—a principle that aligns with Kazakhstan's efforts to balance tradition and progress through trilingualism.

Historical Context of Language Policy in Kazakhstan

Kazakhstan's linguistic landscape has been shaped by its Soviet past, where Russian dominated as the language of administration, education, and interethnic communication. After gaining independence in 1991, Kazakhstan sought to revive the Kazakh language as a symbol of national identity while maintaining Russian for practical and historical reasons.

The introduction of English in the early 2000s was part of a broader strategy to integrate into the global economy. The “Trinity of Languages” policy, officially adopted in 2007, aimed to create a generation fluent in all three languages.

Kazakh: The Language of National Identity

Kazakh, as the state language, holds symbolic importance in preserving cultural heritage. The government has implemented measures to increase its usage in official settings, education, and media. However, challenges remain, particularly in regions where Russian is more dominant.

Aitmatov's works often highlight the tension between tradition and modernity. In “*The Day Lasts More Than a Hundred Years*,” the protagonist, Yedigei, embodies the struggle of maintaining cultural roots amid rapid societal changes. Similarly, the promotion of Kazakh in education reflects an effort to ensure that younger generations remain connected to their heritage.

Russian: The Lingua Franca of Interethnic Communication

Despite efforts to elevate Kazakh, Russian remains widely spoken, serving as a bridge between different ethnic groups. Many Kazakhstanis

are bilingual in Kazakh and Russian, and Russian continues to dominate in business, science, and urban centers.

Aitmatov, who wrote in both Russian and Kyrgyz, understood the power of language as a unifying force. His works were accessible to a broad Soviet audience, demonstrating how multilingualism can foster cultural exchange.

English: The Language of Globalization

The inclusion of English in Kazakhstan's trilingual policy reflects its ambition to engage with the global community. English is seen as essential for accessing international education, technology, and trade. Schools and universities have increasingly adopted English-medium instruction, particularly in STEM fields.

However, the rapid push for English has raised concerns about linguistic inequality. Not all students have equal access to quality English education, leading to disparities between urban and rural areas.

Challenges and Criticisms

While the trilingual policy has merits, its implementation faces obstacles:

1. Resource disparities - Rural schools often lack qualified teachers for English and Kazakh.
2. Language hierarchy - Some fear that English might overshadow Kazakh, while others worry about Russian's declining role.
3. Pedagogical issues - Teaching three languages simultaneously requires well-structured curricula to avoid cognitive overload.

Aitmatov's literature reminds us that progress should not come at the expense of cultural identity. His characters often grapple with the loss of traditions in the face of modernization—a theme relevant to Kazakhstan's language debates.

Conclusion

Kazakhstan's trilingual education policy is a bold experiment in balancing national identity, historical ties, and global aspirations. While challenges persist, the model offers valuable insights into multilingual governance.

As Aitmatov wrote:

«Традиции – это мост между прошлым и будущим.» [5, с. 56]
“Traditions are a bridge between the past and the future.”

Kazakhstan's approach to language education seeks to build such a bridge—honoring its heritage while embracing the future. The success of this policy will depend on equitable implementation, respect for linguistic diversity, and a commitment to fostering unity in a multicultural society.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Passov, E.I. (1989). *Fundamentals of Communicative Methods of Teaching Foreign Language Communication*. Moscow: Russian Language.
- 2 Kunanbayeva, S.S. (2013). *Modern Foreign Language Education: Methodology and Theory*. Almaty: Evero.
- 3 Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
- 4 Ministry of Education and Science of RK (2020). *Guidelines for Trilingual Education.
- 5 Aitmatov, Chingiz. The Day Lasts More Than a Hundred Years (1980).

REVIEW OF METHODS AND APPROACHES FOR WORKING WITH NON-CONTINUOUS TEXTS IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS IN UNGRADED SCHOOLS

UKUZHANOVA B. E.

Master's student, A. Margulan PPU, Pavlodar

NYGMETOVA B. D.

Associate Professor, Candidate of Philological Sciences
A. Margulan PPU, Pavlodar

Мақалада шағын жинақты мектеп жағдайында ағылшын тілі сабағында үзік мәтіндермен жұмыс істеу әдістерін қолдану мәселесі қарастырылады. Кестелер, графиктер, диаграммалар мен карталар сияқты үзік мәтіндер, әсіресе шағын жинақты мектептерде, оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту үшін тиімді құрал болып табылады, себебі бұл жерде оқу үдерісін шағын топтардың ерекшеліктеріне бейімдеу қажет. Жұмыста осы тәсілдің негізгі артықшылықтары сипатталып, практикалық қолдануға арналған әдістерге шолу ұсынылған. Ерекше назар осы әдістерді шағын жинақты мектептерде қолданудың артықшылықтарын талдауға бөлінген.

Түйін сөздер: үзік мәтіндер, шағын жинақты мектеп, ағылшын тілі, оқыту әдістері, интерактивті материалдар, тілдік дағдыларды дамыту.

Аннотация. В статье рассматривается использование методов работы с несплошными текстами на уроках английского языка в условиях малокомплектной школы. Несплошные тексты,

такие как таблицы, графики, диаграммы и карты, представляют собой эффективный инструмент для развития языковых навыков учащихся, особенно в малокомплектных школах, где требуется адаптация учебного процесса к особенностям небольших групп. В работе описаны основные преимущества данного подхода, предложен обзор методик для практического применения. Особое внимание уделено анализу преимуществ использования данных методов в малокомплектных школах.

Ключевые слова: несплошные тексты, малокомплектная школа, английский язык, методы обучения, интерактивные материалы, развитие языковых навыков.

Abstract. The article examines the use of methods for working with non-continuous texts in English language lessons in the context of ungraded schools. Non-continuous texts, such as tables, graphs, diagrams, and maps, serve as effective tools for developing students' language skills, particularly in small schools where the educational process must be adapted to the specific needs of small groups. The study outlines the key advantages of this approach and provides an overview of methodologies for practical application. Special attention is given to analyzing the benefits of using these methods in ungraded schools.

Keywords: non-continuous texts, ungraded schools, English language, teaching methods, interactive materials, language skills development.

Teaching English in ungraded schools plays a key role in ensuring equal access to quality education for all students, regardless of their place of residence. In the context of globalization, proficiency in English has become an essential skill, opening new opportunities for professional, academic, and personal development. However, ungraded schools face numerous challenges, such as limited resources, a shortage of teachers, and the need to adapt the educational process to accommodate small, mixed-level groups of students. This necessitates the implementation of innovative teaching approaches that consider the unique characteristics of these schools while ensuring the effective development of language skills.

One such approach is the use of non-continuous texts, including graphs, tables, diagrams, maps, and other visual elements. These texts present information in a simplified and structured format, which fosters the development of analytical thinking, information processing skills, and communication abilities. Working with non-continuous texts encourages students to actively engage with the material, facilitates the

understanding of complex topics, and makes the learning process more visual and engaging.

The goal of this study is to explore methods for working with non-continuous texts in English language lessons in ungraded schools. The research aims to examine the advantages of this approach, propose specific techniques and materials, and analyze their impact on students' language proficiency.

Written texts can be presented not only in the form of linguistic symbols but also in various visual formats, such as posters, graphic illustrations, maps, schemes, tables, diagrams, and others. Consequently, achieving professional success in the modern world necessitates the ability to work with different types of texts.

Continuous text is a traditional form of information representation that consists of uninterrupted sequences of sentences and paragraphs. These texts contain full-length paragraphs united by a common theme and logical structure. Continuous texts are often found in literary works, articles, essays, and educational materials. They require readers to engage in sequential reading and linear comprehension of the information [8].

On the other hand, non-continuous text represents information through tables, schemes, graphs, diagrams, and other visual structures. These texts do not require sequential reading, allowing the reader to select and interpret information based on the context. Non-continuous texts are commonly used for presenting statistical data, instructions, diagrams, and other types of information that demand quick and precise understanding [6]. Thus, the primary difference between continuous and non-continuous texts lies in the form of information presentation and the ways it is perceived. Continuous texts require linear reading, whereas non-continuous texts allow for a more flexible selection and interpretation of information.

Given that information is updated daily, professionals must be able to quickly and accurately find useful data, interpret it, and apply it in practice. In modern society, non-continuous texts, such as infographics and diagrams, are becoming increasingly popular. However, in school textbooks for foreign languages, these texts remain less represented compared to the predominant continuous texts.

Let us consider the key features of non-continuous texts:

Visual Element. Non-continuous texts often include various graphic elements such as tables, schemes, diagrams, and images, which significantly facilitate the perception and understanding of information. Visual components enable readers to quickly navigate the text, identify

key data, and understand the relationships between different components. Notably, visual elements help readers organize and structure the received data, contributing to more effective retrieval and retention of information. Kazakhstani researchers have also paid considerable attention to studying the visual aspects of non-continuous texts [3].

Structured Format. A key characteristic of non-continuous texts is their clear and logical structure, which allows readers to quickly locate and interpret the required information. This format helps to avoid excessive cognitive load, making the reading process more manageable [1].

Reduced Cognitive Load. Working with non-continuous texts can significantly reduce cognitive load, as information is presented in a more concise and simplified form. Unlike continuous texts that require sequential and linear reading, non-continuous texts allow readers to select and interpret information in a way that suits them best [5].

Ungraded schools, particularly in rural and remote areas, face unique challenges such as limited resources, multi-level classrooms, and low student motivation. In such conditions, the use of non-continuous texts, such as graphs, tables, and infographics, can be especially beneficial. Let us explore the key advantages of these methods for ungraded schools.

One of the primary aspects that make non-continuous texts appealing for ungraded schools is their cost-effectiveness. Graphs, tables, and infographics can be created once and reused multiple times, significantly reducing expenses on printed materials and educational resources. Teachers can design and update visual materials using free or low-cost online tools such as Canva or Piktochart, allowing them to tailor content to specific topics and the needs of their students [2].

Non-continuous texts are easily adaptable to the individual needs and proficiency levels of each student. In ungraded schools, it is common for children of different ages and knowledge levels to study in the same classroom. The use of graphs and tables allows teachers to present complex information in a simple and accessible way, making it comprehensible for students with varying levels of preparation. For example, tables can be used to present vocabulary at different levels of complexity, while graphs can illustrate grammatical rules through visual examples [7].

Visual elements such as infographics and diagrams can significantly enhance students' interest and motivation in learning English. Research shows that the use of visual materials makes the learning process more engaging and interactive, which is especially important in ungraded

schools where students may lack motivation due to limited interaction with peers and teachers. Visual materials help make learning more dynamic and enjoyable, fostering a deeper understanding and retention of the material [4].

Thus, the use of non-continuous texts in ungraded schools offers several significant advantages. Cost-effectiveness, the ability to personalize learning, and increased student motivation make these methods highly effective tools in the educational process. In the context of limited resources and multi-level classrooms, visual materials play a key role in ensuring quality education and maintaining students' interest in learning.

Based on the reviewed material, we have compiled a table summarizing the main methods of working with non-continuous texts (Table 1):

Table 1 – Methods of working with non-continuous texts

Method Name	Brief Description	Advantages for ungraded schools	Disadvantages for ungraded schools	Examples of Successful Implementation
Integration of Non-Continuous Texts	Incorporating non-continuous texts into lessons through the analysis and creation of graphs, tables, and charts.	Resource efficiency and reusability of materials.	Requires time to prepare materials.	Analyzing English texts and creating word frequency graphs; using tables to classify words by parts of speech.
Use of Infographics	Creating and analyzing infographics to structure and visualize information.	Increases student motivation and interest in the learning process.	Requires technical tools for infographic creation.	Developing infographics on topics related to the culture and history of English-speaking countries; analyzing grammar-related infographics.

Working with Tables and Graphs	Interpreting and comparing data presented in tables and graphs.	Develops analytical skills and understanding of data dynamics.	May require additional explanations for proper data interpretation.	Interpreting data from English texts, such as statistics on the usage of various grammar constructions; creating tables with examples of tense usage.
Using Maps and Schemes	Analyzing maps and creating schemes to visualize spatial information and processes.	Enhances spatial thinking and contextual understanding.	Requires a certain level of preparation to analyze maps and schemes.	Analyzing maps of English-speaking countries; creating schemes to describe routes and directions; studying geographic features of target language countries.

Methods for working with non-continuous texts offer significant advantages in teaching English, especially in the context of ungraded schools. Visual support, the development of analytical skills, and increased motivation make these methods effective tools in the educational process. However, their successful implementation requires time and resources for material preparation, as well as additional skills for teachers.

Below is an overview of various techniques for working with non-continuous texts in English lessons in ungraded schools (Table 2):

Table 2 – Techniques for Working with Non-Continuous Texts in English Lessons in ungraded schools

Technique	Description	Main Steps	Lesson Stage	Advantages	Disadvantages
Key Words	Extracting key words from a table to reconstruct a text.	1. Students study the table. 2. Extract key words. 3. Reconstruct the text.	Text analysis, material reinforcement	Focuses on essential information, develops analytical skills.	Extracting key words from a table to reconstruct a text.
Chain question	Answering questions during the reading of a non-continuous text followed by discussion.	1. Students read the text. 2. Write questions. 3. Collect questions. 4. Answer them.	Reading and discussing the text.	Active engagement, development of critical thinking.	Challenges in formulating meaningful questions.

Cluster	Graphically arranging material from a main concept to specific details.	1. Identify the main concept. 2. Graphically place the concept in the center. 3. Add branches.	Explanation of new material, reinforcement.	Visualization and structuring of information..	Complexity in structuring information.
Gap Text	Filling in missing words in a text using information from a graph.	1. Students receive a text with gaps. 2. Analyze the graph or table. 3. Fill in the gaps.	Material reinforcement, knowledge assessment	Develops analysis and data interpretation skills.	Challenges in interpreting data.
Round-Table Discussion	Reading a diagram and answering pre-prepared questions.	1. Students read the diagram. 2. Teacher asks questions. 3. Students answer in turn.	Material discussion, reinforcement	Develops speaking skills, encourages active participation.	Difficulty engaging less active students.
Task Ticket	Completing tasks based on non-continuous texts using prepared tickets.	1. Teacher prepares tickets. 2. Students select tickets. 3. Complete the tasks.	Material reinforcement, knowledge control	Promotes independent work, active application of knowledge.	Challenges for less-prepared students in completing tasks.

The reviewed methods for working with non-continuous texts demonstrate a variety of approaches that can be effectively applied at different stages of English lessons in ungraded schools. The “Key Words” method is effective for reinforcing material and developing analytical skills; however, it requires training students to identify key words. The “Chain Question” method promotes active student engagement and critical thinking but may require support in formulating meaningful questions. The “Cluster” method is particularly useful for visualizing and structuring information, especially during the explanation of new material, though it might pose challenges for some students in terms of data organization. The “Gap Text” method helps reinforce material and develop analytical skills by enhancing understanding of the connection between textual and graphical information; however, it may require additional explanations to ensure proper data interpretation. The “Round-Table Discussion” method encourages active participation and develops speaking skills, though it may be challenging for less active students. Finally, the “Task Ticket” method fosters independent work and active

knowledge application but might necessitate additional support for less-prepared students.

Overall, each method has its strengths and weaknesses, and their effective application depends on the specific learning context and the students’ proficiency levels. It is crucial for teachers to adapt these methods to the needs of the class, providing support where necessary to maximize the educational potential of each approach.

Thus, integrating non-continuous texts into the English language learning process in ungraded schools is a well-grounded and promising approach. It has the potential to significantly improve educational outcomes and foster the development of comprehensive skills among students.

REFERENCES

1 Дуйсебаева, Л.Т. Исследование урока в рамках исследования в действии (action research) «как анализ несплошных и сплошных текстов способствует формированию навыка написания рассказа у учащихся 5 класса по английскому языку» / Л.Т. Дуйсебаева. — Алматы: Казахстанский университет, 2020. — 198 с.

2 Енгай, Н.В., Лих, И.В. Как развивать навыки анализа несплошного текста у учащихся, которые изучают неродной язык? / Н.В. Енгай, И.В. Лих. — Вестник науки и образования. — 2019. — №21. — С. 45-60.

3 Калдыкозова, С.Е., Темирбекова, Г.А., Баймурзаева, К.Б., Таутаева, Г., Имамсидикова, Х. Формирование читательской грамотности при работе с несплошными текстами / С.Е. Калдыкозова, Г.А. Темирбекова, К.Б. Баймурзаева, Г. Таутаева, Х. Имамсидикова. — Астана: Научное издательство, 2018. — 156 с.

4 Панфилова Е.И. К вопросу о формировании функциональной грамотности учащихся на уроках английского языка [Электронный ресурс] // Концепт: Современные научные исследования: актуальные теории и концепции. Выпуск 3. – 2015. – ART 65081. – URL: <http://ekoncept.ru/teleconf/65081.html>-ISSN2304-120

5 Goldman, S. R., & Rakestraw, J. A. Structural aspects of constructing meaning from text / S. R. Goldman, J. A. Rakestraw. — Reading Research Quarterly, 55(3), 345-370. — 2020.

6 Lorch, R. F., & Lorch, E. P. Effects of organizational signals on text-processing strategies / R. F. Lorch, E. P. Lorch. — Journal of Educational Psychology, 111(4), 539-552. — 201

7 Meyer, B. J. F. Text structure and readability / B. J. F. Meyer. — Educational Psychology Review, 32(1), 123-140. — 2018.

8 van Dijk, T. A., Kintsch, W. Strategies of Discourse Comprehension / T. A. van Dijk, W. Kintsch. — New York: Academic Press, 1983. — 352 p.

THE INFLUENCE OF INTONATION AND WORD CHOICE ON INTERCULTURAL COMMUNICATION

YASNAYA V. V.

English teacher, Higher pedagogical college named after B. Akhmetov, Pavlodar
KHALIN A. Y.

student, Higher pedagogical college named after B. Akhmetov, Pavlodar

Intonation and choice of lexical items play an important role in the communication process, especially in an intercultural context. They not only ensure the accuracy of information transfer, but also influence the perception of speech, its emotional coloring and the level of understanding between interlocutors. Incorrect use of intonation or incorrect choice of words can lead to distortion of the meaning of an utterance, communicative barriers and even conflict situations. Intonation is a set of prosodic characteristics of speech, including melody, rhythm, tempo, intensity, timbre and logical emphasis. It fulfills not only a linguistic function, structuring the utterance, but also an emotional and expressive function, influencing the listener's perception of speech. In other words, intonation is the sound coloring of words and sound pattern. It has a strong emotional impact on the listener, is a sound device for expressing feelings and experiences. "Without the possession of correct intonation, it is impossible to express the main speech functions: to confirm, object, doubt, approve, promise, suggest, ask, wonder... etc." The constituent elements of intonation are:

1) speech melody - change of pitch within a phrase. For example, narrative sentences in Russian, as a rule, have descending intonation, while questioning sentences have ascending intonation. In English, intonation also plays a significant role: incorrect use of intonation pattern can change the meaning of the statement or make it incomprehensible to the interlocutor.

2) rhythm of speech - the sequence of alternation of stressed and unstressed syllables, as well as the distribution of long and short sounds. In different languages, the rhythm may differ significantly: French,

for example, is characterized by a smooth, monotonous rhythm, while English has a more dynamic structure with a clear allocation of stressed syllables.

3) rate of speech - the speed of pronunciation of words and phrases. It can vary depending on the situation of communication. In some cultures, a fast rate of speech may be perceived as a sign of emotional involvement, while in others it may be perceived as a sign of nervousness or aggression.

4) Speech intensity - the strength of the voice with which sounds are pronounced. The influence of intensity is manifested in the fact that loud speech can be perceived as confident or assertive, while quiet speech can be perceived as insecure or timid. In cross-cultural communication, differences in loudness of speech can cause misunderstandings. For example, members of East Asian cultures tend to speak more quietly than speakers of Germanic or Romance languages.

5) timbre of speech - individual coloration of the voice, which gives speech unique emotional and expressive shades. For example, a low timbre of voice is often associated with authority and confidence, while a high timbre may be perceived as an expression of excitement or irritation.

6) logical emphasis - highlighting key words or phrases in a sentence in order to emphasize important information. Incorrect placement of the logical accent can distort the meaning of an utterance, especially in foreign languages.

When working on intonation, it is important to realize that you should not try to create it artificially - it should come from within, expressing emotions, thoughts, sincerity and the speaker's attitude to what he or she is saying. In fact, intonation conveys not only the meaning of words, but also the emotional context in which they are spoken. That is why L. S. Vygotsky emphasized that the meaning of an utterance becomes clear only within the framework of its intonation. Learning a foreign language requires special attention to intonation, as it is an integral part of communicative competence. Perception and correct use of intonation patterns helps to sound natural and avoid situations when what is said can be misunderstood due to inappropriate intonation patterns. For example, in French, the exclamation "Oh!" can express both disbelief and surprise - and it is the intonation that makes the difference between these meanings. In English, a similar example is the phrase "Oh no", which, with neutral intonation, expresses disappointment, but when uttered with a rising intonation can sound mocking or even sarcastic.

Studies show that intonation is stronger than errors in pronunciation, gives away a person for whom the language is not native. French educator

J. Vidot-Barna argued that the peculiarities of rhythm and melody are the defining characteristics of any language and that the habits associated with the intonation of the native language, eliminated the most difficult. In English, for example, the intonation pattern of interrogative sentences is particularly characteristic: a general question (“Are you coming?”) requires ascending intonation, whereas a special question (“Where are you going?”) requires descending intonation. Mistakes in this can make speech unnatural or even cause bewilderment among native speakers. Incorrect intonation can significantly distort the meaning of what is said. Among the typical errors are: incorrect phrase emphasis, incorrect phrase division, intonation errors in statements, questions and exclamatory sentences. For example, if the intonation of a narrative sentence requires a lower tone, but a person speaks with an increase in tone, his words may be perceived as a question or doubt. This is especially noticeable in English, where intonation can completely change the meaning of a sentence. The phrase “You’re going to the party.” with standard descending intonation simply states a fact, but if you say it with rising intonation, it turns into a question: “You’re going to the party?”.

It is important not only to be able to reproduce intonation patterns, but also to hear them correctly. As L. V. Shcherba noted, learning a language requires training of the ear: it is necessary to learn to perceive subtle nuances of speech, such as changes in voice pitch, rhythm, vowel duration. This is especially important because the perception of foreign speech is often hampered by the fact that a person unconsciously superimposes the “grid” of his native language on it, which leads to the loss of intonation pattern and emotional coloring. In English, general questions (Yes/No questions) are usually characterized by an ascending intonation at the end of the sentence. For example, in the question “Are you coming to the cinema tonight?” the tone rises on the last word, signaling the question. In Russian, general questions often have a rising tone on the verb, followed by a lowering tone towards the end of the sentence. For example, in the question “Ты идешь в кинотеатр вечером?” the tone rises on the word “идешь”, after which the tone drops.

Russian is often perceived as having a flatter intonation with abrupt changes in tone to express emotion. In contrast, English uses more varied intonation patterns to convey different emotional tones. For example, in English, an increase in tone may indicate surprise or a question, whereas in Russian such changes in tone may be less pronounced. Because of these differences, Russian speakers may have difficulty mastering English

intonation. Transferring intonation patterns from the native language can lead to misinterpretation of the speaker’s emotional state or intentions. For example, the use of Russian intonation in English speech can be perceived by native English speakers as an expression of indifference or even rudeness, although the speaker had no such intention.

Based on the above, we can conclude that the possession of intonation as an element of sound design of speech is a necessary condition for successful intercultural communication. Accurate reproduction of intonation nuances contributes to effective interaction and mutual understanding between representatives of different language communities. Moreover, this skill plays a key role in the development of intercultural dialog, which directly affects our future. In the context of aggravated political and economic relations, its importance becomes especially high.

In international relations, word choice also plays a key role in forming diplomatic ties, resolving conflicts and ensuring effective interaction between countries. Each word used in official speeches, negotiations or public statements carries a specific meaning that can strengthen relations or, on the contrary, provoke a crisis.

Why is it important to choose words carefully?

1. Building mutual understanding

Interactions between nations are often complicated by differences in culture, language and diplomatic etiquette. Improperly chosen words can be perceived as disrespectful, leading to a deterioration of relations. For example, a straightforward statement that is familiar in one culture may seem too harsh or even offensive in another.

2. Conflict Prevention

In international politics, every word can be examined under a microscope, especially in crisis situations. Diplomatic rhetoric helps to reduce tensions, while harsh or ambiguous language can escalate conflict. A prime example is the diplomatic crisis between the U.S. and China in 2001 following the collision of a U.S. reconnaissance plane with a Chinese one and the untimely use of the word “sorry,” which China saw as an insufficiently strong admission of responsibility.

3. Preserving reputation and credibility

Words spoken on the international stage shape the perception of a country and its leaders. Improper language can lead to diplomatic scandals. For example, in 2003, French President Jacques Chirac’s statement that “Eastern European countries missed an opportunity to

remain silent” because of their support for the U.S. in the war in Iraq drew sharp criticism and soured France’s relations with these states.

4. Ensuring the success of negotiations

Negotiations require precision and care in the choice of words. For example, in treaties and official statements, even small details are important. The difference between the words “shall” and “should” in a legal text can drastically change its meaning and lead to different interpretations.

Choosing the right words plays an important role not only in international relations, but also in everyday life. We daily encounter situations where our words determine the understanding, attitude of others and even the future course of events. A well-formulated request increases the likelihood of receiving help, while an unfortunate remark can ruin relationships. The example of international diplomacy demonstrates how important it is to choose expressions that take into account context, cultural differences and possible consequences. But the same principle applies in everyday life: whether it’s a work meeting, a family conversation, or texting with friends, the right words can help avoid conflict, build trust, and achieve desired results. Thus, mindfulness of speech is not just a skill, but a powerful tool that affects the quality of communication, personal and professional relationships, and more broadly, peace and harmony between people.

REFERENCEC

1 Diplomatic Language: An Analysis of Salutations from Speeches used in International Diplomacy [Electronic Resource]. URL: https://www.researchgate.net/publication/352121885_Diplomatic_Language_An_Analysis_of_Salutations_from_Speeches_used_in_International_Diplomacy [date of application: 18.03.2025].

2 The Role of Translation in Global Diplomacy and International Relations [Electronic Resource]. URL: https://www.researchgate.net/publication/388070404_The_Role_of_Translation_in_Global_Diplomacy_and_International_Relations [date of application: 18.03.2025].

3 The Impact of Language on International Understanding and Diplomatic Relations [Electronic Resource]. URL: https://www.researchgate.net/publication/381658975_LANGUAGE_AND_INTERNATIONAL_COMMUNICATION_THE_IMPACT_OF_LANGUAGE_ON_INTERNATIONAL_UNDERSTANDING_AND_DIPLOMATIC_RELATIONS [date of application: 20.03.2025].

4 Intonation as a Sound Pattern in Communication of Representatives of Foreign-Language Linguistic Societies [Electronic Resource]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intonatsiya-kak-zvukovoy-risunok-v-obschenii-predstaviteley-inoyazychnyh-lingvosotsiumov/viewer> [date of application: 22.03.2025].

5 The Language of Diplomacy [Electronic Resource]. URL: https://multilingual.com/magazine/september-2024/the-language-of-diplomacy/?utm_source=chatgpt.com [date of application: 22.03.2025].

6 Language and International Communication: The Role of Language in Diplomatic and Global Relations [Electronic Resource]. URL: https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4548&context=etd&utm_source=chatgpt.com [date of application: 26.03.2025].

7. Vidon-Varn, H. Teaching Intonation [Text] / H. Vidon-Varn // Methods of Teaching Foreign Languages Abroad. — M.: Progress, 1967. — P. 306–315. [date of application: 26.03.2025].

8. Shcherba, L. V. Selected Works on Linguistics and Phonetics [Text]. Vol. 1 / L. V. Shcherba. — L.: Publishing House of Leningrad University, 1958. — 182 p. [date of application: 26.03.2025].

Секция 32

**Тарих, өлкетану, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология**

ГУБАЙДУЛЛА ЧИНГИЗХАН: СТЕПНОЙ НАСЛЕДНИК ИЛИ ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВО ГЕНЕРАЛ

АЙТМУХАМБЕТОВ Д. А.

студент, Евразийский Национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Начиная с XVIII века всё казахское общество начинает интеграцию в пространство Российской империи. Российская империя всеми способами уговоров, подкупа и любых средств стремиться к полному присоединению казахских степей, и превращения их в новую окраину государства. Главный способ подступа к захвату земель, стал через кочевую знать, султаны тогдашнего разобщённого ханства управляющие своими жузами охотно шли на подданство российской царской короне. Как и в примере с другими это стало важной частью политики Российской

империи к расширению своего влияния. Интеграция с местной аристократией.

После присоединения Казахстана к России в первой половине XIX века империя начала внедрять систему управления, которая включала в себя интеграцию казахской аристократии в российскую бюрократию. В 1822 году был принят устав о сибирских киргизах, который создал административную систему, включающую старшин и управителей среди казахской знати, подчинённых российским властям. Российские власти стремились использовать традиционные структуры казахского общества, чтобы укрепить свою власть на местах, предлагая казахской знати привилегии, такие как титулы и землю, взамен на лояльность. Казахская аристократия постепенно становилась частью русской социальной и культурной системы, получая образование в России, участвуя в российском дворянском обществе и осваивая новые формы правления. Апогеем данной политики стал «Султан» Губайдулла Джангеревич Чингизхан.

Губайдулла Чингисхан родился 1840 году, шестой сын последнего хана казахской степи Жангира хана Букеевской орды, в идеях царской администрации показательная административная единица. Губайдулла родился в эпоху, когда казахское общество активно внедрялось в российское, особенно кочевая знать. После смерти его отца дальнейшая жизнь оказалась под знаком неопределенности. По замыслу царских чиновников должен был менее заинтересованным в своём троне, и быть подальше от своей наследственной власти.

Имя Жангира было известно и почитаемо в царской семье, и, несмотря на все трудности, сыновья хана получили образование в Пажеском корпусе, одном из самых престижных учебных заведений того времени. Для сыновей Жангира, в том числе и для Губайдуллы, учёба в таком престижном месте было практически беспрецедентным событием, даже среди потомственных русских дворянских семей производился жёсткий отбор [4, 15с.].

В 1869 году, находясь на службе в Виленском военном округе, Губайдулла подал прошение к императору Александру II с просьбой добавить к фамилии «Букеев» еще одно имя – Чингисхан, ссылаясь на свое происхождение. Император согласился, и в 1871 году Губайдулле было официально разрешено носить имя «Султан Джангер Букеев Чингисхан» [4, 126с.]. Это символизировало не только его родственные связи с великим ханом, но и

положение при императорском дворе. Приставка «Султан» было связано с его военной деятельности, ведь был так прозван в армии. Это можно выяснить по такой же приставке при перечини боевых наград.

Благодаря своему аристократическому происхождению, Губайдулла Чингисхан выбрал путь служения Российской империи. В армии быстро зарекомендовал себя как талантливый военный и стратег. Служба проходила в армейской телеграфной сети, в русско-турецкой войне 1877–1878 годов, на Кавказе и что можно предполагать операции в Средней Азии. Об этом свидетельствуют его награды, по которым можно выявить его службу [4, 65-70с.].

В контексте личных предпочтений, тогда колониальной державе России и уже присоединённых казахских степях сложно судить кому он отдавал предпочтения. Точно можно выяснить что Губайдулла из-за доверия к нему от императорского двора, его полную лояльность. Только полная лояльность могла стать причиной того, что Губайдулла ушёл в отставку при звании генерал-лейтенанта от кавалерии. Генерал-лейтенант от кавалерии в Российской империи, было высокое и почётное звание, которое подразумевало командование крупным кавалерийским подразделением или высокую административную должность в системе управления войсками.

По стечению обстоятельств Губайдулла был уже стар к моменту революционных преобразований, до революции 1917 года вовсе не дожил. Поэтому судить о его политических предпочтениях довольно сложно, был ли он до конца верен императорскому дому, или мог бы проявить сочувствие к своему народу. Единственные примеры казахских интеллигентов в годы революции, это в основном алашординцы, будучи не выступающие резко против царя до его отставки и пытающихся потом создать национальную автономию. Если сравнивать, то схожестью будет происхождением из аристократии и работа в казахском регионе империи.

Одним из ключевых отличий стало то, что алашординцы, проходя обучение и службу, проникались прогрессивными для своего времени идеями, что мешало им реализовать первоначальную цель — полную интеграцию кочевой знати, ставшей бы инструментом исполнения интересов российского императорского двора в «киргизских» степях. В отличие от них, Губайдулла с полной уверенностью и решимостью воплотил идеи царской администрации. Его жизнь, прошедшая в армии и

среди консервативных кругов, была пропитана верностью царю. Сражавшийся за интересы Российской империи далеко от родных мест, которые редко видел, Губайдулла стал неотъемлемой частью русского дворянства.

Не менее важным аспектом его карьеры стало его назначение в Министерство внутренних дел России, где Губайдулла стал непосредственным участником административных и политических процессов, связанных с вопросами казахского народа [4, 126с.].

Во времена Московского царства при захвате Сибири знать местных народов соглашалась стать частью русской знати на условиях равного значения, можно увидеть основную модель имперской политики [3, 158с.]. В Российской империи эта практика продолжилась, включая управление калмыками, горскими народами и казахской кочевой аристократией. В первой половине XIX века российская политика в отношении кочевых народов, таких как калмыки, была направлена на их интеграцию в административную систему империи [2, 4с.].

Властями предпринимались меры по усилению контроля над местной аристократией, что выражалось в назначении представителей элиты на административные должности и во внедрении механизмов государственной опеки. Это позволяло укреплять лояльность кочевых лидеров и использовать их влияние для стабилизации регионов. Такие шаги ограничивали автономию традиционных структур власти. Горская аристократия, особенно на Северном Кавказе, сыграла важную роль в военной системе Российской империи. Многие представители знати вступали в императорскую армию, занимая офицерские должности и способствуя укреплению российской власти в регионе. Подобная политика способствовала формированию слоя верноподданных элит [5, 4с.].

Которые, сохраняя свою идентичность, служили проводниками имперской политики. Казахская кочевая аристократия в конце XIX века также столкнулась с имперской политикой интеграции.

В таком случае различна политика Российской империи в начале колонизации Казахского ханства в простом привлечении местной знати, которую не могли в полной мере интегрировать на подобии времён Московского царства и Сибири. В дальнейшем пути начали применяться такие способы как разрыва местной аристократии и её практически воспитания уже в духе русской аристократии, коим

и стал Губайдулла. Это пример полной интеграции с дальнейшим управлением новых земель.

ЛИТЕРАТУРА

1 Кундакбаева Жанат Бековна. Политика Российской империи в отношении народов Северного Прикаспия в XVIII веке: диссертация ... доктора исторических наук: 07.00.02.- Москва, 2005.- 456 с.: ил. РГБ ОД, 71 06–7/105

2 Горяев М. С., Команджаев А.Н. ПОЛИТИКА РОССИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА ПО УПРАВЛЕНИЮ КОЧЕВЫМИ НАРОДАМИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ КАЛМЫКОВ). Oriental Studies. 2015;8(4 с.):26-29.

3 Самрина Е. В. Стратегии и модели взаимоотношений Русского государства с родоплеменной аристократией Сибири в конце XVI–XVII веке // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. — Тамбов: Грамота, 2016. — № 12(74): в 3-х ч. Ч. 1. — С. 156–159.

4 Султан Губайдулла Чингисхан — полный генерал от кавалерии: Документы и материалы / Мукатаев Геннадий Кадрович; Ирхина Марина Владиславовна. — СПб: «Издательство М. В. Ирхиной», 2003. — 159 с. ISBN 5-901760-03-4 (159 с.).

5 Глашева З. Ж. Горская аристократия в составе Императорской армии // Военно-исторический журнал. — 2018. — № 10. — С. 81—85 (5 с.).

ҚАНЫШ САТПАЕВ ЖАС ҒАЛЫМДАРҒА ҮЛГІ

АЧКИЙ Қ. А., ҚОЖАМБЕРДІ А. О.
студенттер, Инновациялық Еуразия Университеті,
Жоғары Екібастұз Колледжі, Екібастұз қ.

Қазақ ғылымының тарихында есімі алтын әріппен жазылған қайраткердің бірі – Қаныш Имантайұлы Сәтбаев. Ол геология саласының дамуына орасан зор үлес қосып қана қоймай, бүкіл Қазақстан ғылымының қалыптасуына себепкер болған тұлға. Оның өмір жолы – білімге, еңбекке және ғылымға адал қызмет етудің жарқын үлгісі.

Қаныш Сәтбаев 1899 жылы 12 сәуірде қазіргі Павлодар облысының Баянауыл ауданында дүниеге келген. Отбасы белгілі

әулеттен шыққан. Әкесі Имантай би – көзі ашық, әділ шешімдерімен танылған халық адамы еді. Осындай ортада дүниеге келген Қаныш жастайынан оқуға құштар болды. Алғаш ауыл молдасынан хат танып, кейін Баянауылдағы екі сыныптық орыс-қазақ училищесінде, одан соң Семейдегі мұғалімдер семинариясында білім алады. Осы оқу орнында ол Мұхтар Әуезовпен және Жүсіпбек Аймауытовпен танысып, ұлттық рухты терең бойына сіңірді. Бұл орта оның көзқарасы мен дүниетанымының қалыптасуына ерекше әсер етті [2, с.13].

Қаныш Сәтбаев ғылым жолына бірден түспеген. Алғашқы еңбек жолын мұғалім болудан бастаған. Алайда оның жүрегі әрқашан ғылымға, әсіресе геология саласына жақын болды. 1921 жылы ол Томск технологиялық институтының тау-кен факультетіне оқуға түсіп, оны 1926 жылы ойдағыдай тәмамдайды. Осылайша, ол Қазақстаннан шыққан тұңғыш кәсіби инженер-геолог атанды. Оның Томскіде өткізген жылдары өз саласына шын берілген маман ретінде қалыптасуына себеп болды. Ол геология, минералогия, кенді аудандардың құрылымы, геохимия сынды күрделі пәндерді меңгеріп, оларды кейін туған еліне пайдасы тиетін нақты зерттеулерге айналдырды [3, с.19].

Институтты бітірісімен Қаныш Сәтбаев Жезқазған кен орнында зерттеу жұмыстарын жүргізуге кіріседі. Бұл кезде Жезқазған толық зерттелмеген, инфрақұрылымы нашар, қолайсыз аймақ болатын. Соған қарамастан, ол күндіз-түні еңбек етіп, мыс қорларының нақты қоры мен экономикалық маңызын анықтады. Ол жүргізген геологиялық зерттеулердің нәтижесінде Жезқазғанның бай мыс қоры бар екені дәлелденді. Бұл ғылыми тұрғыда ғана емес, өндірістік және стратегиялық тұрғыдан да үлкен жаңалық болды. Ғалымның өзі: «Жезқазған – келешектің қаласы. Бұл жерде Қазақстанның болашағы жатыр» деген [1, с.45].

Сәтбаевтың зерттеулерінің негізінде Жезқазған мыс балқыту зауыты салынды. Бұл Кеңес Одағындағы ең ірі металлургиялық орталықтардың біріне айналды. Сонымен қатар, ол Қарсақбай, Балқаш, Үлкентау, Ақжал сияқты аймақтарды да зерттеді. Қаныш Сәтбаевтың геологиялық карталары әлі күнге дейін маңызын жойған жоқ. Оларда кендердің орналасуы, тереңдігі, минералдық құрамдары дәл көрсетілген. Оның көптеген сызбалары мен материалдары қазір архивтерде сақталған және геология саласындағы бағалы дерек болып есептеледі [3, с.63].

Қаныш Сәтбаев тек зерттеуші емес, ғылымды ұйымдастырушы да болды. 1946 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясы құрылып, оның алғашқы президенті болып Сәтбаев тағайындалды. Бұл оқиға ғылымның жаңа сатыға көтерілуінің белгісі еді. Ол ғылымның тек табиғи салаларын ғана емес, тарих, тіл білімі, археология, медицина, ауыл шаруашылығы сияқты көптеген бағыттарын дамытты. Ол ғылым академиясының құрамына ондаған институттар мен зерттеу орталықтарын енгізіп, оларға ғылыми кадрларды дайындауға ерекше көңіл бөлді [2, с.74].

Сәтбаевтың өмірі мен еңбегі туралы арнайы иллюстрациялық кітап шығарылған. Онда оның балалық шағы, алғашқы ғылыми қадамдары, даладағы экспедициялардан суреттер, геологиялық сызбалар, жеке дәптерлерінен үзінділер берілген. Кітаптағы бір иллюстрацияда Сәтбаев далада тас қабаттарын зерттеп, өзі жинаған үлгілерді дәптеріне түсіріп отырған сәті бейнеленген. Басқа бір суретте Жезқазған маңында алғашқы бұрғылау жұмыстары кезінде алынған тас үлгілері көрсетілген. Сонымен қатар, оның жеке қолжазбаларынан алынған қысқаша түсініктемелер де бар. Мұндай иллюстрациялық материалдар жас оқырманға ғана емес, жалпы оқырман қауымға өте тартымды [1, с.47].

Қаныш Сәтбаев халықтың рухани және тарихи мұрасына да ерекше мән берген. Ол Шоқан Уәлихановтың ғылыми еңбектерін зерттеп, жарыққа шығару ісіне араласты. Қазақ тілінде ғылыми терминология жасауға белсенді қатысып, геология мен кен ісіне қатысты ондаған терминдерді қазақшалап, оларды қолданысқа енгізді. Мысалы, “кен орны”, “геологиялық құрылым”, “минерал қабаты” сияқты ұғымдардың қазіргі қалыптасуына оның қосқан үлесі зор [4, с.112].

Қаныш Сәтбаевтың өмірін балаларға таныстыру үшін арнайы кітап шығарылған. Бұл кітап жас оқырмандарға ғалымның өмірі мен ашқан жаңалықтарын түсінікті әрі қызықты түрде жеткізеді. Кітапта Сәтбаевтың балалық шағынан бастап, оның ғылым жолындағы жетістіктеріне дейінгі әрбір кезеңі суреттермен және иллюстрациялармен көркемделген. Мұнда, мысалы, Қаныштың мектепке барған кезі, Жезқазғандағы алғаш геологиялық зерттеулері, даладағы экспедициялар кезінде жасалған ашылымдар бейнеленген. Осы иллюстрациялар арқылы оқушылар ғалымның өмірі мен еңбегін өздеріне жақын әрі түсінікті түрде көреді [1, с.47].

Кітаптың иллюстрацияларында Қаныш Сәтбаевтың жастық шағы мен қиын кезеңдері нақты суреттермен көрсетілген. Бір

суретте ғалымның бала кезіндегі мектепке бара жатқан сәті көрсетілген, онда ол сыныптастарымен бірге алғашқы ғылыми зерттеулерге қызығып, табиғат құбылыстарын зерттеп жүрген. Басқа бір суретте, Сәтбаевтың Жезқазған кен орнын зерттеу барысында әріптестерімен бірге тау-тастарды жинап, геологиялық карталарды жасаған сәті бейнеленген. Мұндай суреттер балаларға ғалымның ғылымға деген құштарлығын, адалдығын және еңбекқорлығын көрсетуге мүмкіндік береді [2, с.31].

Кітаптағы иллюстрациялар ғылыми жұмыстардың тек қатты еңбекті талап ететіндігіне ғана емес, сондай-ақ олардың қызықты әрі маңызды екеніне де назар аударады. Әсіресе, Сәтбаевтың далалық экспедициялары мен ғылыми зерттеулеріне арнап салынған суреттер балаларға геология ғылымының қызықты және шығармашылық процесін таныту үшін өте пайдалы. Кітапта ғылыми жаңалықтарды зерттеу процесі ойын түрінде көрсетіліп, баланың қызығушылығын арттырады. Бұл кітаптың басты ерекшелігі — ол тек ғалымның өмірі мен ғылыми жетістіктерін баяндап қана қоймай, балаларға ғалымның жан-жақты тұлға екенін көрсетуге тырысады. Бұл кітаптың иллюстрациялары балаларға ғылымның шексіз мүмкіндіктері мен ашылымдар әлемін таныстырады, әрі Сәтбаевтың өмірін үлгі етіп көрсетеді.

Кітапта балалардың ғалымның өмірі мен еңбегін тереңірек түсінуі үшін түрлі тапсырмалар мен қызықты фактілер ұсынылған. Мысалы, геология ғылымын жақсырақ түсіну үшін арнайы сұрақтар мен тапсырмалар берілген. Бір бөлігінде балаларға пайдалы қазбалар туралы тапсырма беріледі, онда олар әртүрлі пайдалы қазбалардың ерекшеліктерін анықтап, олардың қай жерлерде кездесетінін зерттейді. Бұл тапсырмалар ғалымның ашқан кен орындарының маңыздылығын түсінуге көмектеседі және табиғи байлықтарымызды тиімді пайдалануға бағытталған [1, с.47].

Сонымен қатар, кітапта Қаныш Сәтбаевтың құрметіне аталған қала — Сәтбаев қаласы жайлы мәлімет беріледі. Ғалымның еліне қосқан үлесін және оның геология ғылымындағы жетістіктерін еске түсіру мақсатында аталған бұл қала балалар үшін ерекше маңызға ие. Қаланың аталуында ғалымның еңбек жолы мен ғылыми жетістіктерінің қалай бағаланғаны көрсетілген. Оқушылар осы ақпаратты оқи отырып, ғалымның еліміздің дамуына қосқан зор үлесін толықтай сезінеді [2, с.31].

Тағы бір ерекше дерек, Сәтбаев атымен аталған планета туралы ақпарат. Бұл факт ғалымның ғылымдағы жетістіктерінің жоғары

бағаланғанын білдіреді. Планетаның ашылуы, оның астрономиялық маңызы мен ғылымдағы рөлі балаларды ғалымның ұлылығын тануға итермелейді. Жас ұрпақ ғалымның атындағы планетаны оқи отырып, оның әлемдік ғылымда қаншалықты маңызды орын алғанын түсінеді [3, с.56].

Кітаптың ішінде Қаныш Сәтбаевтың балалық шағынан, оның геологияға деген алғашқы қызығушылығының оянуынан баяндалған шағын ертегі де бар. Мұнда жас Қаныштың минералдар мен тастарға деген қызығушылығы, алғаш рет оларды зерттеу жолындағы қадамдары туралы сөз болады. Бұл бөлім балаларға ғалымның ғылымға деген сүйіспеншілігі мен табиғатқа деген ықыласын көрсету үшін ертегі стилінде жазылған. Оқушылар ертегіні оқып, ғалымның алғашқы ізденістерін көркем иллюстрациялармен бірге танып біледі [4, с.78]. Суреттер мен иллюстрациялар ғалымның өміріндегі маңызды сәттерді бейнелей отырып, балаларға осы сәттердің маңыздылығын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, бір суретте жас Қаныш табиғатты зерттеп, минералдарды анықтап жатқан кезі көрсетіледі. Бұл иллюстрация балаларды ғылымға деген қызығушылыққа шабыттандырып, табиғаттың құпияларын ашуға итермелейді.

Ғалымның нақыл сөздері де кітаптың ішінде маңызды орын алады. Ол: «Ғылымды үйрену тек кітаптан емес, табиғаттың өзі ұсынған қазыналардан да пайда болады» деген [5, с.90]. Бұл сөздер балаларға табиғаттың құндылықтарын түсінуге көмектесіп, ғылымның тереңдігіне қызығушылықты арттырады. Қаныш Сәтбаевтың өмірі мен еңбегі, оның ғылымға деген адалдығы мен табандылығы осы нақыл сөздер арқылы балаларға жеткізіледі.

Ғылыми тапсырмалар мен тәжірибелер арқылы оқушылар пайдалы қазбаларды зерттеп, олардың қасиеттерін біле алады. Бұл тапсырмалар балаларға геологияның негіздерін түсінуге және өздерінің ғылыми зерттеулеріне қызығушылықтарын арттыруға көмектеседі [6, с.112]. Оқушылар бұл бөлімде Сәтбаевтың ғылыми жетістіктерін тереңірек зерттеп, табиғатпен тығыз байланысқан ғылым туралы кеңірек түсінік алады.

Қаныш Сәтбаевтың өмірі туралы осы кітапты оқып, балалар ғалымның қиыншылықтарға қарамастан ғылыми әлемге жасаған жолын, оның еңбекқорлығын, батылдығын және ғылымға деген шексіз сүйіспеншілігін түсінеді. Ғалымның өмірі мен жұмысы балалардың болашақта ғылымды таңдауға, өз мақсаттарына жетуге деген ынтасын арттырады. Бұл кітаптың негізгі мақсаты — жас

ұрпаққа ғылымды сүюді, ғылымның ел дамуына қосқан үлесін түсінуді үйрету. Ғалымның бастамасымен геологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізетін мамандандырылған ұйымдар құрылып, далалық барлау ісі жүйелі бағытқа көшті. Бұл ғылыми құрылымдар кейінірек кен орындарын жоспарлы түрде іздеуге, экономикалық есептеулер жүргізуге мүмкіндік берді. Сәтбаев геологияны жай ғана ғылым ретінде емес, елді өркендететін қуатты құрал ретінде қарастырды.

Сәтбаев өмірінің соңына дейін ғылымға адал болды. Ол әрқашан жас ғалымдарға қолдау көрсетіп, олардың өсіп-жетілуіне жағдай жасады. Ғалымның артында қалған мұра – жүздеген ғылыми мақала, монографиялар, зерттеу еңбектері мен ғылыми мектептер. Оның құрметіне Қазақстанда көптеген оқу орындары, көшелер мен ғылыми мекемелер аталған. 1992 жылы бұрынғы Жезқазған облысындағы Сәтбаев қаласы оның есімімен аталды. Алматы қаласындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті де оның атын иеленіп отыр. Сонымен қатар, оның өмірі жайлы деректі фильмдер, естеліктер жинағы, энциклопедиялық басылымдар жарық көрді [5, с.124].

Қаныш Сәтбаевтың өмір жолы – шынайы отансүйгіштіктің, ғылымға деген махаббаттың, ел үшін қызмет етудің үлгісі. Ол ғылым аспанында жарқыраған жарық жұлдыз ғана емес, өзі жарық шашқан жолмен кейінгі ұрпақты жетелеген шамшырақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 «Қаныш Сәтбаев – ғалымдар арасындағы жарық жұлдыз». – Алматы: Балапан баспасы, 2022. – 96 б.
- 2 Сейдахметов, Ж. Сәтбаевтың сара жолы. – Нұр-Сұлтан: Ғылым, 2020. – 160 б.
- 3 Тілешова, А. Ғалымның ғұмыры. – Қарағанды: Білім, 2019. – 128 б.
- 4 Омаров, Д. Қазақ ғылымының көшбасшысы. – Алматы: Мектеп, 2021. – 144 б.
- 5 Шаханов, Б. Металл мен ерлік иесі. – Өскемен: Шығыс, 2018. – 110 б.
- 6 International Science Review. – Volume 12. – Prague, 2021.

ЮНЕСКО И КАЗАХСТАН: СОТРУДНИЧЕСТВО И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

АЯПБЕРГЕН Н. Е.

преподаватель истории, Колледж информационных технологий г. Павлодар
ДИЛЬМАГАМБЕТОВ Н. Н.

студент, Колледж информационных технологий, г. Павлодар

ЮНЕСКО - организация, входящая в ООН и занимающаяся вопросами культуры, науки и Всемирного наследия. Деятельность института направлена на поддержание мира посредством сотрудничества в области общественных мероприятий, уважения прав и свобод человека, равенства независимо от расы и религии. Ассоциация была основана в 1945 году, руководящий отдел находится в Париже. Борьба за сохранение культуры играет важную роль в деятельности ЮНЕСКО. В Республике Казахстан с 2003 года существует 5 объектов, охраняемых организацией. Анализ территорий размещение объектов ЮНЕСКО на территории Казахстана. В 2003 году в список Всемирного наследия был внесён Мавзолей Ходжи Ахмеда Яссави, далее в 2004 году. Петроглифы археологического ландшафта Тамгалы, а в 2008 году – Сарыарка: Степи и озёра Северного Казахстана. Программы ЮНЕСКО по сохранению всемирного природного и культурного наследия обеспечивают Казахстан новейшими технологиями и консультативной помощью в области реставрации культурно-исторических памятников. Казахстан обладает мощным культурным потенциалом для развития индустрии туризма, который может и должен стать важной отраслью его экономики. Туризм способствует популяризации памятников истории и культуры, укрепляет высокий авторитет республики, как в стране, так и за рубежом. Существовавшие к моменту формирования концепции Всемирного природного и культурного наследия международные соглашения, рекомендации, решения и другие документы, касающиеся вопросов наследия, несомненно, подтверждали значимость сохранения уникальных объектов для народов мира, вне зависимости от их национальной принадлежности. Принимая во внимание масштаб и серьёзность новых угроз, становится очевидной потребность в принятии новых договорных норм и создании более эффективной системы защиты памятников. Устав ЮНЕСКО предусматривает оказание данной организацией содействия в сохранении и охране всеобщего наследия. В соответствии с Законом Республики

Казахстан о присоединении и ратификации от 29.07.1994 года, Казахстан присоединился к Конвенции об охране Всемирного культурного и природного наследия. Согласно статье 5 Конвенции Казахстан берет на себя следующие обязательства:

- реализация общей политики, направленной на придание значимости культурному и природному наследию;
- включение охраны культурного и природного наследия в планы общего государственного развития;
- создание служб по охране, сохранению и популяризации культурного и природного наследия;
- развитие научных и технических разработок и исследований;
- принятие соответствующих юридических, научных, технических, административных и финансовых мер по охране и восстановлению наследия;
- содействие в развитии национальных центров подготовки кадров в сфере охраны природного наследия [1, с. 431].

Цель исследования – изучить процесс сохранения памятников Всемирного природного и культурного наследия ЮНЕСКО на территории Казахстана и их использование в туризме. Увеличить количество туристов на территории Казахстана благодаря культурного наследия ЮНЕСКО. Перспективы партнерства юнеско и Казахстана. Сейчас будем рассматривать новые геоэкономические и культурные факторы, а также перспективы взаимодействия международных организаций со странами Азиатско-Тихоокеанского региона на примере сотрудничества Казахстана и ЮНЕСКО. В настоящее время ЮНЕСКО переживает сложный период, который во многом вызван нехваткой финансирования. В свою очередь, Казахстан, имеющий амбициозные политические планы и меняющий свой статус с получателя международной помощи на донора, способен значительно помочь ЮНЕСКО в улучшении финансового положения Организации, а также в более эффективном решении ее задач в Центральной Азии, прежде всего, в сфере международного культурного сотрудничества региона, также культуры и внешней политики Казахстана. Члены данного международного института, включая представителей Центральной Азии, отмечают Казахстан как безусловного лидера в Центральной Азии по уровню межгосударственной активности. Казахстан в настоящее время проходит этап внутренних социально-экономических перемен, что находит отражение и во внешней политике страны. Амбиции Казахстана войти в число

тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира объективно подталкивают страну к большей вовлеченности в дела мирового сообщества. Усиление участия Казахстана в деятельности ЮНЕСКО может способствовать повышению международного авторитета и престижа страны. Плодотворное сотрудничество с ЮНЕСКО внесло конструктивный вклад в сохранение культурного наследия государства. Параллельно, огромные запасы природных ресурсов могут трансформировать статус Казахстана из страны-реципиента международной помощи в страну-донора, что существенно улучшит финансовое положение организации и позволит более эффективно решать ее задачи в Центральной Азии. Перераспределение центров экономической, политической и, в определенной степени, культурной активности с Запада на Восток диктует необходимость поиска нового концептуального подхода к деятельности организации, которая традиционно ориентировалась на Запад, в Азиатско-Тихоокеанском регионе в целом и в Центральной Азии в частности. [2, с. 107-108.]. Рассматривая феномен молодежных субкультур вообще и творческих в том числе, мы тем самым постигаем собственную казахстанскую современную культуру. В фокусе настоящего исследования находятся субкультуры творческой молодежи и их значение в социальной организации современного Казахстана. Также рассмотрен их потенциал для модернизации художественного образования с позиции ЮНЕСКО. Основной задачей является выявление сущности социокультурного потенциала художественного образования на основе понимания культурной идентичности и уникальности всех национальностей, образующих этническое разнообразие Казахстана в контексте молодежных творческих субкультур. Настоящее исследование вызвано рядом важных теоретико-методологических вопросов. Прежде всего, в казахстанской науке молодежные субкультуры зачастую рассматриваются как изолированные социальные явления, не связанные с обществом и культурой в целом. Однако, молодежная субкультура – это сложное и многоаспектное социокультурное явление, оказывающее влияние на социальные и культурные процессы общества и выступающее как одна из форм самореализации молодого поколения. Для современной молодежи участие в той или иной субкультуре является своего рода социальным положением, определяющим ее возможности в поведении, обучении, профессиональной сфере и доступе к различным сферам жизни. Эти положения функционируют в рамках культурного пространства

конкретного сообщества. В рамках данного исследования мы представляем типы молодежных субкультур, которые можно отнести к творческим и распространенным среди казахстанского образованного класса в крупных городах. Рассмотрим этот вопрос более детально. Сущность проблемы молодежных субкультур заключается в том, что молодое поколение всегда и везде стремилось к самовыражению и активной, творческой деятельности, что нередко противоречило интересам преобладающей части общества. Но именно это является одним из важнейших факторов развития общества. Формы этого развития весьма разнообразны и во многом зависят от культурного контекста, в котором растет и развивается молодежь. Центр Туркестанского региона, Туркестан является духовной столицей Казахстана. Здесь находится могила Азирет Султана Ходжи Ахмеда Ясави. Знаменитый Эмир Тимур выразил свою страсть к святому посредством гигантского мавзолея. Однако со временем уважение к преданной духовной деятельности Ясави не ослабевало. Хотя и были различные борьбы против учения Ясави, его любовь к нему продолжала расти. Построенный мавзолей подробно исследуется как в архитектуре, так и в других аспектах. Требуется много времени, чтобы обнаружить значение арабских надписей на мавзолее. В писаниях есть исторические даты, стихи и хадисы, различные исторические даты и имена. Стихи даны на арабском языке, транскрипция и значение на казахском языке. Отмечается, что по-прежнему публикуется много статей на тему надписей в мавзолее Ходжи Ахмеда Ясави, и они имеют отношение к духовной жизни общины [4, с. 49.]. Берега среднего и нижнего течения Сыр-Дарьи были важным маршрутом, по которому постепенно двигался поток людей из культурных земель Средней Азии в северные степи. Вместе с купцами, ремесленниками, земледельцами и миссионерами, сюда проникали элементы оседлой культуры. Со временем временные торговые пункты превращались в постоянные рынки, которые стали основой для формирования городов. Уже в XII веке вдоль правого берега Сыр-Дарьи на караванном пути из Шаша (Ташкента) существовало множество населенных пунктов и городов [5, с. 3.]. Мавзолей Ходжи Ахмеда Ясави в Туркестане (Чимкентская область) — памятник архитектуры XIV века. Он был возведен по приказу эмира Тимура в 1389-1399 годах над могилой известного среди местных кочевников поэта-мистика и религиозного проповедника Ходжи Ахмеда Ясави (1094-1166). Мавзолей, построенный в XII веке над могилой Ходжи

Ахмеда, был включен в новую постройку. Архитектор Ходжа Хасан из Шираза оставил свои автографы на нишах северного портала и над нишей Ильяс-хана, а также на барабане купола гурханы, где автограф Шемс абд-ал-Вахабта. Центральным элементом комплекса является казанлык (получивший свое название от казана, отлитого мастером Абд-у-л-Азизом из Тавриза из семи сплавов металла), который был установлен в центре помещения и предназначался для собирания большого числа молящихся. Казанлык также исполнял дополнительные функции в распределении пространства [6, с. 137.].

37-Хикмет

Глаза мои в книге, сердце в заботах, душа,
Не знаю, как быть, друзья мои.
В этом горе и страданиях слезы льются,
Не знал, куда мне идти, друзья мои.
Произошли разные чудеса,
Сердце полно ран, я еле держусь.
Где найдется вещь в этом мире, что подобна золоту,
Что мне делать, я не знал, друзья мои.
Ради Аллаха я сделал своего ребенка сиротой,
Отказался от души и от богатства, стал бедняком.
В этом мире, как одинокая птица, я заблудился,
Что мне делать, я не знал, друзья мои.
Если бы я был таким сильным, как истинный раб,
Как смелый мужчина, гуляющий день и ночь.
Если бы я, не отдыхая, взывал к своему Господу,
Как мне быть, я не знал, друзья мои.
Если раб Ходжа Ахмет не отдаст свою душу в служении,
Он не будет земледельцем, не даст хлеба, махая косой.
Если ученый не станет богатым, не имея разума,
Что мне делать, я не знал, друзья мои [7, с. 52.].

Сотрудничество Казахстана с ЮНЕСКО имеет стратегическое значение для сохранения его культурного и природного наследия, а также для развития туризма. Включение Казахстана в международную систему охраны культурного наследия способствует повышению его авторитета на мировой арене и помогает развивать туризм как важную отрасль экономики. Взаимодействие с ЮНЕСКО позволяет Казахстану сохранить свои исторические памятники, укрепить свою культурную идентичность и развивать молодежные субкультуры, что, в свою очередь, влияет на развитие современной казахстанской культуры.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Имангулова Т. В., Прокофьева М. А. Достопримечательности и культурное наследие ЮНЕСКО на территории Казахстана //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – №. 8-3. – С. 431-435.
- 2 Чукаева С. С. ЮНЕСКО и Казахстан: горизонты сотрудничества //Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2014. – Т. 65. – №. 1.
- 3 Султанова М. Э. Юнеско и молодежные творческие субкультуры Казахстана: опыт взаимодействия //ББК 74.58 М 35 Бас редактор. – 2016. – С. 102.
- 4 Mollakanagat A. S. Қожа Ахмет Ясауи кесенесіндегі жазулардың мәні //Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. Historical Sciences. Philosophy. Religious Studies. – 2020. – Т. 131. – №. 2. – С. 49-55.
- 5 Массон М. Е. Мавзолей Ходжа Ахмеда Ясеви //Ташкент: Типолит. – 1930. – Т. 2.
- 6 Казахская ССР: 4-томная краткая энциклопедия. Т.4. /гл. ред. Р.Н. Нургалиев.- Алма-Ата, 1991. -688 с.
- 7 Қожа Ахмет Ясауи. Диуани Хикмет (Даналық жолы). Аударған С.Битенов. – Алматы:Сөздік Словарь, 2004. – 196 бет.

ПАВЛОДАР ЕРТИС ӨҢІРІНІҢ КИЕЛІ ОРЫНДАРЫ

БОКЕНОВА Д. Т.

студент, Қазтұтынуодағының жоғары экономикалық колледжі, Павлодар қ.

«Мәдени мұра» бағдарламасы аясында «Біздің тарихымыздың тамыры - ежелгі заманда» атты мақаласында Президент Қ.Қ. Тоқаев Қазақстанның барлық өңірлеріндегі қасиетті географиялық және мәдени нысандарды зерттеу сияқты ғылыми және білім беру ортасындағы бағытты атап өтті. Бұл бағдарламаның жүзеге асуы халықтың, әсіресе, жастардың тарихты сүйуге, өз өлкесін танып-білуге, мәңгілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі адамдар үшін «қасиетті жер» ұғымы (латын тілінен аударғанда sacer - қасиетті, діни культ пен ырымға қатысты) әдетте діни ғимараттармен - христиан шіркеулерімен, мұсылман мешіттерімен, буддалық дацандармен, еврей синагогаларымен байланысты.[6]

Киелі орындар-қазақ халқының жадында құндылықтары бар және ұлттық бірлік пен қайта өрлеу символы ретінде әрекет ететін ерекше қастерлі табиғи және мәдени мұра ескерткіштері. Қасиетті таулар, үңгірлер, өзендер, шатқалдар, ежелгі қалашықтар, ерекше табиғи құбылыстар орындары, рулық қасиетті орындар, қорғандар мен жерлеу орындары, діни ғибадат орындары, ұлы адамдардың, әулиелердің өмір сүру орындары, кесенелер, храмдар және басқа да табиғи мәдени және тарихи мұра ескерткіштері қасиетті ескерткіштер ретінде әрекет етеді және мұнда ғибадат ету біздің халқымыздың рухани дәстүрлерінің негіздерінің бірі болып табылады.

Киелі карта біздің отандастарымыз үшін өз Отанының барлық тарихи, аңызға айналған жерлерін білу үшін, сондай-ақ туған жерінің табиғи деректерін әлемдік қоғамдастыққа таныстыру үшін жасалады. Кез келген мемлекеттің аумағындағы киелі орындар-тарихи-мәдени мұра.

Павлодар облысында жұмбақ пен аңызға айналған осындай зәулім жерлер көп, «Қазақстанның 100 киелі нысаны» республикалық тізіліміне тарихи ескерткіштердің орасан зор санының енгізілгені қуантады. Бұлар -

Әулиебұлақ (Ақбұр әулиелерінің мекені) Баянауыл ауданы Күркелі ауылдық округінің Ж. Шанин ауылынан солтүстікке қарай 25 шақырым жерде орналасқан. Осы жерде орналасқан Әулиебұлақ суында дертке дауа, емге шипа болатын қасиет бар Жергілікті халық бұл жердің рухани күші бар деп санайды, ал бұлақтың суы емдік қасиетке ие деп айтылады.[4]

Әулиебұлақтың қасиетті бұлағы Баянауыл ауданы Торайғыр ауылында орналасқан. Бұлақтың сарқырап аққан суы шипалығымен белгілі. Халық ертеден бері бұлақтың емдік қасиетін біліп, оны Әулиебұлақ деп атап кетті. Аңыз бойынша, бұл бұлақ киелі адамның немесе пайғамбардың батасымен пайда болған. Көптеген адамдар осында келіп, суынан ем іздейді.

Ақкөл-Жайылма қалашығы Археологиялық ескерткіш 12-ден аса дөңгелек және шеңбер тәрізді тас плиталары тігінен жерге қадалған, диаметрі 5-8 болатын қоршаулардан құралған.[5] Қоршаудың ортасында жерге қадалған тік бұрышты сандықтастар орналасқан. Орта ғасырлардан бері белгілі тарихи мекен. Бұл аймақта көне заманнан қалған археологиялық олжалар табылған. Ақкөл-Жайылма қазақтардың, сондай-ақ осы өңірді мекендеген

басқа халықтардың мәдени және сауда орталығы болған болуы мүмкін.

Жасыбай батырдың жерленген жері Бұл жер әйгілі қазақ батыры Жасыбайдың мәңгілік тыныс тапқан орны. Жасыбай батыр қазақ жерін жаулардан қорғап, ерлігімен танылған. Ол туралы көптеген аңыздар айтылып, есімі Жасыбай көлімен тығыз байланысты.

Қоңыр әулие үңгірі- Шежірелі Баянауыл көне тарихынан сыр шертетін аяулы ескерткіші- «Қоңыр әулие» немесе «Әулие тас» үңгірі Жасыбай көлінен үш шақырым жерде орналасқан. Ертеден бері адамзат баласының анасы- Байананың құт мекені осы жер деп есептеледі. Қасиетті Қоңыр Сулее есімімен байланысты үңгір. [1] Бұл жерде ол дұға жасап, тәлім-тәрбие берген болуы мүмкін. Үңгірде ежелгі адамдардың іздері, тіпті жартасқа салынған суреттер болуы мүмкін.

Сұлтанмахмұт Торайғыров кесенесі- Сұлтанмахмұт Торайғыров-XXғ. басының ақыны, жазушы және ағартушысы. Ол өз шығармаларында елдің болашағы, білім мен ғылымның маңызы туралы көп жазған. Оның кесенесі – қазақ мәдениеті мен әдебиетінің маңызды нысандарының бірі.

Үкібай би кесенесі- Үкібай би- белгілі би, елдің ішкі және сыртқы әлеуметтік- саяси жағдайларына белсене атсалысқан дара тұлға, сөзге тапқыр, от ауызды, орақ тілді шешен адам болған.

Кемпіртас археологиялық орны- Археологиялық ескерткіш 12-ден аса дөңгелек және шеңбер тәрізді тас плиталары тігінен жерге қадалған, диаметрі 5-8 болатын қоршаулардан құрылған. Қоршаудың ортасында жерге қадалған тік бұрышты сандықтастар орналасқан. Кемпіртас – ерекше тас мүсін немесе табиғи тастан қалыптасқан нысан. Оның атауы қазақ тіліндегі “кемпір” (қарт әйел) сөзімен байланысты болуы мүмкін. [2] Бұл орын ежелгі мәдениеттермен және наным-сенімдермен байланысты болуы мүмкін.

Қалмаққырған тауы- XIX ғасырда Павлодар уезі құрамында осы арада Қалмаққырған болысы құрылған. Қалмаққырған мекені жайлы ақпараттар белгілі философ және тарих білгірі Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының еңбектерінде жазылған. Қалмаққырғанның еңбектерінде жазылған. Қалмаққырғанның аласа таулары қазақ-жоңғар дәуіріндегі шайқастардың басты алаңы болған.

Исабек Хазірет кесенесі- Исабек ишан хазірет (1792-1871)- ислам дінін таратушылардың бірі, белгілі философ, ағартушы және Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің ұстазы болған адам. Исабек Хазірет өз

заманында исламды насихаттап, халықты имандылыққа шақырған тұлға. [7] Оның кесенесі зиярат ететін киелі орынға айналған.

Қалбасұн мұнарасы- Қазба жұмыстары барысында Ертістің сол жақ жағалауында тарихи деректердегі аталған Қабалғасұн, Джалин-обо немесе Қалбасын мұнарасы-Жошы ұлысы кезеңінің кесенелерінің қалдықтары екені және біздің заманымыздың XIV-XVIғғ. Жататыны нақты анықталды.

Ақын Естай кесенесі- Естай (1874-1946)-әнші, ақын, композитор, Қазақстанның еңбек сіңірген өнер, білім мектебінің қызығына жастайынан кірісіп, халық әндерін шебер орындап, 16 жасында дарынымен ел ауызына ілігеді. Естайдың есімін кеңінен танымал еткен «Қорлан» әнінің композиторлар М.Төлебаев-«Біржан-Сара», Е.Брусиловский «Ер Тарғын» операларында пайдаланған.

Ғабдул-Уахит Хазірет кесенесі- Мәшһүр Жүсіптің ізбасары, халық арасында ислам дінін таратушы екені белгілі. Хазірет Ғабдул Уахит өз заманының танымал адамы болды. Оның кесенесі халықтың рухани орталықтарының бірі ретінде белгілі. [3]

Таймас әулие кесенесі- Түгел батырдың ұлдардың бірі. Түгел XVIII ғасырда жоңғарға қарсы ұлт- азаттық күрес дәуірінде оларға қарсы ту ұстап, әскер жинап, қол бастаған қыпшақ тайпасынан шыққан қазақ батыры. Таймас Зулие туралы деректер аз сақталған, бірақ оның кесенесі киелі орын ретінде құрметтеледі.

Әуликөл археологиялық кешені- Археологиялық кешен орналасқан Ақкөл- Жайылма өнері ақсүйектердің, яғни Шыңғыс хан ұрпақтарының ордасы орналасқан жер ретінде қазақтар арасында белгілі еді. XIV ғасырдың бұл кесенесі Сарыарқа шекарасындағы ең ірі археологиялық құрылыстардың бірі.

Мен қала кітапханаларында, сондай - ақ г.Потанин атындағы облыстық тарихи-өлкетану мұражайының материалдарымен Павлодар Ертіс өңірінің киелі жерлері туралы ақпарат жинау бойынша үлкен зерттеу жұмыстарын жүргіздім.

Қасиетті нысандар мен олардың рәміздері бізге сырттан танылған жат идеологияларға қарсы тұратын рухани құндылықтарды қалыптастыруы керек. Бұл әсіресе діни экстремизмге қатысты. Әлемде жаһандану процесі жүріп жатыр. Біз жаһандану кезеңінде ұлттық тұлғаны сақтауымыз керек.

Қасиеттіге тоқталсақ, Отанға деген санамызды байытатын нәрсені бағалап, сақтау баршамыз үшін қаншалықты маңызды екені аңғарылады. Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің құнды сыйы болып табылатын киелі жерлері бар, олар ұлттық сипатқа ие және ұлттың

рухани мұрасын құрайды. Ал біз бұл байлықты болашақ ұрпақ үшін сақтап қалуға міндеттіміз. Біз өлмес мұрамызды қорғап, сақтауымыз керек – бұл халқымыздың қасиетті борышы.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Арсланова Ф.Х. Памятники Павлодарского Прииртышья (VII- XIII вв). //Новое в археологии Казахстана. — А. 2021 г. -53 с.
- 2 Гайдученко Л.Л. Памятники Баянаула // Проблемы археологии и этнографии Сибири. -Иркутск, 1982 г.- 17 с.
- 3 Гайдученко Л.Л., Таймагамбетов Ж.К. Палеолитические местонахождения на оз. Маралды в Северо-Восточном Казахстане // Проблемы археологии и этнографии Сибири. - Иркутск, 1982 г.-102 с
- 4 Вопросы истории, археологии и этнографии Павлодарского Прииртышья (материалы НПК): Павлодар, 2000 г.-23 с.
- 5 Драверт П. Л. Грот с писаницей на озере Джасыбай в окрестностях Баян-Аула А. 1987 г- 114 с.
- 6 Историческое краеведение Казахстана. Учебное пособие/ А.Б.Калыш, А.И. Исаева – Алматы.2018 г.- 23-27 с.
- 7 Чалая Э.А. Озерные стоянки Павлодарской области //Поиски и раскопки в Казахстане.- Алма-Ата, 1972.- 116 с.

МУЗЕЙ ҚОРЫНЫҢ ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ЗЕРТТЕУШІЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ РӨЛІ (ЖИДЕБАЙДАҒЫ АБАЙ МҰРАЖАЙ-ҮЙІ ҚОРЫ НЕГІЗІНДЕ)

ДУРЭМХАН Л. Х.

студент, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар Педагогикалық университеті, Павлодар қ.
САБДАНБЕКОВА З. А.
т.ғ.к., қауымд. профессор, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Университет ішілік “Абай мұрасы негізінде оқу-тәрбие моделін жасау” тақырыбындағы ғылыми жоба аясындағы дипломдық жұмыс тақырыбын таңдадым. Осы тақырыпты таңдаған себебім, Абай Құнанбайұлының мұрасы қазақ халқының рухани дүниесінің негізін қалаушы болып табылатындығында. Оның шығармалары мен ой-толғамдары ұлттық білім мен тәрбиенің алтын қазынасы ретінде

маңызды. Абайдың философиялық пайымдаулары, адамгершілік және моральдық қағидаттары бүгінгі таңда да өзектілігін жоймайды. Осы тұрғыдан алғанда, Абайдың шығармаларының негізінде заманауи оқу-тәрбие моделін жасау – бұл тек өткеннің құндылықтарын жаңғырту емес, сонымен қатар қазіргі қоғамға қажетті тәрбиелік мәні бар әдістемелік жаңалықтарды енгізу болып табылады. Менің таңдауымның себебі, Абайдың адам болмысын, адамгершілік идеалдарын түсіндірген шығармаларының оқушылар мен студенттер үшін рухани тәрбие көзі болуы мүмкіндігі. Бұл дипломдық жұмыс барысында мен Абайдың мұрасына негізделген оқыту мен тәрбие әдісін ғылыми тұрғыда саралап, оны қазіргі білім беру жүйесіне енгізу жолдарын іздеуді мақсат етемін.

Қазіргі білім беру студенттерге білім көлемін жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар олардың ақпаратты өз бетінше іздеу, талдау және түсіну дағдыларын қалыптастыру міндетін қояды. Бұл тұрғыда оқушылардың танымдық-зерттеу белсенділігі сыни ойлауды, шығармашылық қабілеттерді және оқу процесіне тұрақты қызығушылықты дамытудың маңызды шарты болып табылады. Бұл әсіресе тарихты зерттеуде өте маңызды, мұнда күндер мен оқиғаларды есте сақтау ғана емес, сонымен бірге олардың себеп-салдарлық байланыстарын білу, тарихи дереккөздерді талдау және тәуелсіз қорытынды жасау қажет. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді құралдарының бірі-мұражай қорын пайдалану. Экспонаттар, мұрағаттық құжаттар, фотосуреттер, артефактілер және басқа да мұражай материалдары тарихи өткенді көрнекі және қол жетімді етеді, бұл студенттерге зерттелетін кезеңге тереңірек енуге көмектеседі.

Мұражай қорлары-бұл әр түрлі дәуірлерге жататын заттардың жиынтығы ғана емес, сонымен бірге жас ұрпақтың тарихи санасын қалыптастырудағы маңызды құрал. Мұражай материалдарын білім беру процесіне қосу оқушылардың тарихты халықтардың, мемлекеттердің және жеке тұлғалардың тағдырлары бір-бірімен тығыз байланысты тірі, динамикалық процесс ретінде қабылдау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бұл тәсіл тарихи фактілерді ресми түрде есте сақтауды жоюға ықпал етеді және зерттеу қызметін ынталандырады. Мұражай экспонаттарын білім беру процесінде пайдалану экскурсиялар аясында да, Тарих сабақтарында да виртуалды экскурсиялар, презентациялар форматында, сондай-ақ мұражайлардың сандық мұрағаттарымен жұмыс жасай алады [1, 272 б.]. Бұл оқушылардың тарихи дереккөздерді талдау және оларды

түсіндіру дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл тарих ғылымының маңызды элементі болып табылады.

Мұражай қорлары оқушылардың байқағыштығын, егжей-тегжейге назар аударуын, фактілерді салыстыру және талдау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Мысалы, әртүрлі тарихи дәуірлердегі шынайы құжаттарды, әскери жәдігерлерді немесе тұрмыстық заттарды зерттеу өткен оқиғалар туралы білуге ғана емес, сонымен бірге тарихтың материалдық дәлелдерімен байланыста болу арқылы олардың маңыздылығын сезінуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл әсіресе көрнекіліктер үшін тиімді, өйткені ол материалды көрнекі түрде ұсыну арқылы ақпаратты жақсы игеруге ықпал етеді. Сонымен қатар, мұражай қорларымен жұмыс мектеп оқушыларының сыни ойлауын дамытады, өйткені олар сұрақтар қоюды, әртүрлі көзқарастарды салыстыруды және дәлелді жауаптар іздеуді үйренеді.

Мұражай педагогикасы аясындағы зерттеу қызметі экспонаттарды зерттеуді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың белсенді оқытудың тиімді әдістерінің бірі болып табылатын Жобалық іс-шараларға қатысуын қамтиды. Мысалы, студенттер жеке заттардың тарихын зерттей алады, олар туралы әртүрлі ақпарат көздерінен ақпарат жинай алады, мұражай қызметкерлерімен немесе өлкетанушылармен сұхбат жүргізе алады, содан кейін өз жұмыстарын баяндамалар, презентациялар немесе шағын фильмдер түрінде ұсына алады. Бұл жұмыс форматы студенттерге шынайы зерттеушілер сияқты сезінуге мүмкіндік береді, бұл олардың тарихты зерттеуге деген ынтасын арттырады. Мұндай іс-шаралар ғылыми білімнің негізгі аспектісі болып табылатын тарихи дереккөздермен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететіні ерекше маңызды.

Білім беру процесінде мұражай қорларын пайдаланудың тағы бір маңызды аспектісі-олардың патриоттық тәрбиедегі рөлі. Мемлекет тарихы, оның мәдени мұрасы, жеңістері мен сынақтары оқушылар өткеннің нақты дәлелдерін көргенде тереңірек қабылданады. Бұл соғыс қаруы, майдангерлердің хаттары, көне кітаптар, халық костюмдерінің элементтері және өз дәуірінің рухын көтеретін басқа заттар болуы мүмкін. Тарихи мұраның маңыздылығын түсіну жастардың өткенді құрметтеуін, өз елінің тарихына қатысу сезімін, сондай-ақ мәдени құндылықтарды сақтаудың маңыздылығын түсінуді қалыптастырады.

Мұражай материалдарын білім беру процесіне енгізу әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін, соның ішінде көшпелі экскурсиялар, мұражайларға виртуалды турлар, цифрлық мұрағаттармен жұмыс істеу, мектептерде мұражай бұрыштарын құру, мұражай қорлары негізінде авторлық білім беру бағдарламаларын әзірлеу. Заманауи технологиялар оқушылардың мұражай материалдарына қол жетімділігін едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді, бұл оларды пайдалануды қызықты ғана емес, сонымен қатар ыңғайлы етеді. Виртуалды экскурсиялар, экспонаттарды 3D сканерлеу, мұражай коллекцияларына негізделген интерактивті квесттер-бұл оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді қатысуына ықпал ететін заманауи құралдар.

Тарих сабақтарында мұражай қорын пайдалану оқушылардың танымдық-зерттеу белсенділігін қалыптастырудағы маңызды фактор болып табылады. Бұл тарихи процестерді терең түсінуге ғана емес, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлау, талдау және ақпаратты өз бетінше іздеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Мұражай материалдарын білім беру процесіне біріктіру сабақтарды қызықты, көрнекі және есте қаларлық етеді, оқушылардың тарихты зерттеуге деген қызығушылығын және тарихи мұраны өз бетінше зерттеуге деген ұмтылысын қалыптастырады.

Тарих сабақтарында оқушылардың танымдық-зерттеу белсенділігін арттыру үшін Жидебайдағы Абай мұражай-үйінің мұражай қорын пайдалану

Тарихи білім халықтың мәдени және қоғамдық санасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарған көрнекті тұлғалардың мұрасын терең зерттемей мүмкін емес. Қазақстан тарихындағы осындай қайраткерлердің бірі – философ, ақын, ағартушы Абай Құнанбаев, оның шығармашылығы қазақ әдебиетінің, ұлттық бірегейлігі мен құндылықтар жүйесінің дамуына зор әсер етті. Оның мұрасын толыққанды түсіну үшін Абай шығармаларын зерделеп қана қоймай, оның дәуірінің тарихи-мәдени контекстіне ену қажет, бұл Жидебайдағы Абай үйінің мұражай қорын пайдалануды өте өзекті етеді.

Интерактивтілік-бұл қазіргі заманғы мұражай жұмысындағы негізгі әдіснамалық әдіс, ол тек қойма болуды тоқтатып, таным процесінде тірі организмге айналады. Бұл білім берудің алдына жаңа міндеттер қояды: мұражай педагогикасымен таныстыру арқылы білім беру саласын кеңейту, шығармашылық тұлғаның дамуын үйлестіру, ұлттық идеологияны қалыптастыру, дәстүрлерді сақтау, алғашқы рухани құндылықтарға оралу; өз Отанының

азаматтарын патриоттық тәрбиелеу; жаңа мұражай аудиториясын құру және мұражайдың ықпал ету кеңістігін кеңейту [2, 197-198 бб.]. Мысалы, Жидебайдағы Абай үйі-мұражай мекемесі ғана емес, сонымен қатар Абай өмірі мен шығармашылығын тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін бірегей артефактілер жиналған маңызды мәдени орталық. Мұражай материалдарын білім беру процесіне қосу оқушылардың танымдық және зерттеу іс-әрекетінің мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді, тарих пен әдебиетті зерттеуді білімді түсінудің, талдаудың және өз бетінше іздеудің белсенді процесіне айналдырады. Мұражай экспонаттары Абайдың әдеби мұрасын ғана емес, XIX ғасырдың екінші жартысындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды, дәстүрлі қазақ қоғамының жүйесін, сондай-ақ орыс және ислам өркениеттерінің қазақ зиялыларының дүниетанымына әсерін зерттеуге мүмкіндік береді.

Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық мұражай-қорығы-мәдениет мекемесі, Семей қаласының мәдени ошақтарының бірі болып табылады. Мұражай тарихи және мәдени артефактілерді зерттеумен, сақтаумен, Абайдың өмірі мен шығармашылығын, оның дәуірін, поэтикалық ортасы мен поэтикалық мұрасын насихаттаумен айналысады. 1940 жылы 16 қазанда Семей қаласында Абайдың 95 жылдығына орай ашылды. Бастапқыда ол Абай көшесі, 83-үй мекен-жайы бойынша ұйымдастырылды. 1944-67 жылдары қазіргі комиссар көшесі 132-үйде орналасқан, ал 1967 жылы мұражай экспонаттары қорының ұлғаюына байланысты мемлекеттік сәулет ескерткіші болып табылатын Ленин көшесіндегі 12-үйге көшірілді [3].

Негізгі мұражай кешені 1995 жылы салынған күмбезді ғимараттан, көпес Роман Ершовтың үйінен, 1993 жылы кешен аумағына көшірілген Ахмет Риза мешітінің медресесінен және мұражайдың өкімшілік ғимаратынан тұрады.

Мұражай-Абайдың өмірі мен шығармашылығын, оның поэтикалық және көркемдік ортасын, сол кездегі тарихи-мәдени құбылыстарды, материалдық және деректі жәдігерлерді сақтайтын, насихаттайтын және қорғайтын үй.

Мұражай қазақтың ұлы жазушысы, академик Мұхтар Әуезовтің ұсынысы бойынша Абайдың 95 жылдық мерейтойы қарсаңында, 1940 жылы Қазақ КСР Халық Комиссарлары Кеңесінің 1 сәуірдегі қаулысы негізінде құрылды, ал сол жылдың 16 қазанында мерекеде Бекбай Байысовтың үйінде ашылды. Ол Қазақстан тарихындағы алғашқы әдеби мұражай. 1944-1967 жылдары жерлесі және шәкірті Абай

Ильяр Молдабаевтың үйіне көшіп келген. 1967 жылы Абайдың 125 жылдығы қарсаңында мұражай көпес Роман Ершовтың үйіне көшірілді. 1990 жылы Абайдың 150 жылдығына орай Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің қаулысы бойынша ақынның әдеби-мемориалдық мұражайы Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-музейі болып қайта құрылды [4].

Бүгін бас музейдің қонақтары «Абай» музейінің экспозициясымен танысудан басталатын күмбезді ғимаратқа экскурсия жасайды. Абай Құнанбайұлының жыл мезгілдеріне арналған өлеңдері негізінде құрылған жыл мезгілдері». Шаңырақ бейнесінде ұсынылған экспозицияда 1883 жылы ақынның орыс досы Н.Долгополов ашқан Семей өлкетану мұражайының Қазақ бөлімшесі берген этнографиялық заттар, оның ішінде: пиалға арналған киіз қап, домбыра, секира, ағаш құмыра, былғары қапшығы бар белбеу, кебеже (ағаш сандық) сияқты экспонаттар қойылған, ет табақшасы, Абай ер-тоқымы, флейта, асатаяк, бурдюк.

Бұдан әрі «Дала әуені» залында домбыра, шаңқобыз, қылқобыз, сыбызғы сияқты қазақ музыкалық аспаптарын көруге және естуге болады.

«Ақынның балалық шағы» залының экспозициясы Ш.Құдайбердиұлының «түркі, қырғыз, қазақ хандарының шежіресі» тарихи еңбегіне негізделген ақын шежіресімен байланысты. Даирқожадан басталып, Абай ұрпақтарымен аяқталады. Сондай - ақ, Абай-Құнанбайдың әкесі портретін, суретші Евгений Сидоркиннің гравюраларындағы Зере әжесі мен Ұлжан анасының суреттерін көруге болады. Ал қылқалам шебері А.Волощуктың «Абай ақын Байқошпен тыңдайды» картинасы.

Келесі зал «ақынның қалыптасуына» арналған. Бұл залда мұражай қонақтары Абай Құнанбай Өскенбайұлының әкесі, ақын оқыған медресесі, Ахмет Риза медресесі, Семей қаласына жер аударылған саяси жер аударылғандар Е. Михайлис, Н.Долгополов, с.Гросс, П. Лобановский, Н. Коншин туралы біледі. Абай бірнеше рет барған еркін Молдабаев үйінің интерьерімен танысуға болады.

Ал «Абай шығармашылығы» залында Абайдың өмірі мен шығармашылығы туралы баяндайтын карта, ақын шығармалары бар елді мекендер туралы мәліметтер, 1909 жылы жарық көрген ақын шығармаларының жинағы, оның шығу тарихы, аудармалары ұсынылған.

Мұғалім-ақын тікелей тәрбиелеп, Абай дәстүрін жалғастырған ақын-оқушылардың өмір жолдары мен әдеби мұрасымен «Абай поэзия мектебі» залында ұсынылған экспозиция арқылы танысуға болады.

«Абай отбасы» залында Абайдың 1896 жылғы фотосуретінің инсталляциясы және Жидебайда отбасымен Мұхтар Әуезов мұражайға сыйға тартқан киіз үйде түсірілген 1903 жылғы ақынның екінші тарихи фотосуреті орналастырылған.

Келесі зал Абай Құнанбайұлының «қара сөздер» сөздеріне арналған. Бұл залда көрермендер ақынның прозасымен танысады және бізге өсиет еткен сөздерімен батасын алады.

«Абай мұрасы» залындағы Экспозиция ақын шығармашылығын дәріптеу кезеңдерін көрсетеді.

Заманауи талаптарға сай жабдықталған «мультимедиялық зал» Абай мұрасының келесі ірі бағыты – музыкалық шығармашылыққа арналған. Мұражай қонақтары ақынның «мамыр түні», «Торжорға», «Зелдирме» әуендерін және Қазақстанның танымал әншілерінің орындауындағы музыкалық композицияларды тыңдай алады. Сондай-ақ, ақын туралы репортаждармен, деректі және көркем фильмдермен, «Абай» операсынан және «Абай» спектаклінен сахналармен танысуға болады.

Ал ғылыми-танымдық орталықта мұражай аумағында орналасқан көпестер үйінің ғимаратында «Абайтану», «Тәуелсіздік және абайтану», «Галерея» залдары орналасқан. Абай бейнелеу өнерінде», «көрме залы», ал медреседе көрермендердің назарына» тарих медресесі», «Абай және Восток», «балалар шығармашылығы» залдары ұсынылған [5].

Абай мұражай-үйінің мұражай қорын зерттеудің негізгі аспектілерінің бірі-ақынның жеке заттарымен, тұрмыстық заттарымен, қолжазбаларымен және жеке кітапханасындағы кітаптармен жұмыс жасау. Бұл артефактілер тарихи дәуірді елестетіп қана қоймай, сонымен қатар деректанулық талдауға байланысты зерттеу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, Абай кітапханасындағы кітаптарды зерделеу оның зияткерлік қызығушылықтары, философиялық көзқарастарына әсер еткен идеялар шеңбері туралы түсінік береді. Абай иеленген кітаптардың ішінен Шығыс ойшылдарының – Фирдоуси, Низами, Саади, Науаи еңбектерін, сондай – ақ орыс классиктерінің- Пушкин, Лермонтов, Крыловтың шығармаларын табуға болады. Осы дереккөздерді талдау оқушыларға гуманизм, ағартушылық және әлеуметтік шындыққа сыни көзқарас идеяларының Абай шығармашылығында қалай көрініс тапқанын байқауға мүмкіндік береді.

Мұражай қорының тағы бір маңызды элементі-Абайдың қолжазбалары, ол оның әдеби және философиялық жұмысының барысын қадағалауға бірегей мүмкіндік береді. Бұл материалдарды оқу процесіне қосу студенттерге бастапқы дереккөздермен жұмыс істеуге, ақынның қолжазбасын зерттеуге, оның шығармаларының әртүрлі нұсқаларын салыстыруға мүмкіндік береді. Мысалы, Абайдың кейбір өлеңдерінің нұсқаларын талдау оның ойының қалай өзгергенін, өз идеясын дәл білдіру үшін қандай сөздерді таңдағанын көрсетеді, бұл оның шығармаларының мағынасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Қолжазбалармен жұмыс оқушылардың дереккөздерді ғылыми талдау дағдысын қалыптастырады, егжей-тегжейге назар аударуды, тарихи және әдеби мәтіндерді түсіндіру қабілетін дамытады.

Музей қорын білім беру процесінде пайдаланудың негізгі аспектілерінің бірі-Абайдың тұрмыстық және мәдени ортасын қайта құру. Мұражай үйінің экспозициясында Қазақтың дәстүрлі тұрмыстық заттары, киіз үй, Ұлттық киім, Абай мен оның отбасы пайдаланған музыкалық аспаптар қойылған. Бұл экспонаттар XIX ғасырдағы қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық және мәдени өмірін зерттеуге мүмкіндік береді. Мысалы, Абайдың музыкалық мұрасын оның өмірбаяны тұрғысынан зерттеу оқушыларға оның өлең жазып қана қоймай, халықтық дәстүрлерден шабыт алған әуендер шығарғанын түсінуге мүмкіндік береді. Абайдың музыкалық шығармаларын талдай отырып, Дәстүрлі қазақ музыкасы мен Еуропалық ықпалдың жаңа формаларын синтездеу мәселелерін зерделеуге болады, бұл оның шығармашылығын қазақ мәдениеті тарихындағы бірегей құбылысқа айналдырады.

Мұражай экспозициясында Абайдың – оның отбасы, достары, шәкірттерінің айналасына қатысты материалдар да бар. Мұнда сіз оның ізбасарларының өмірі мен қызметіне қатысты хаттарды, замандастарының естеліктерін, құжаттарды таба аласыз. Осы материалдармен жұмыс жасау оқушыларға «Абай мектебі» феноменін – оның ағартушылық ісін жалғастырған оқушылар мен жанкүйерлер тобын зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл материалдарды зерделеу Абайдың білім, адамгершілік, еңбек және прогресс туралы идеялары Қазақстанның қоғамдық өмірінде XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында қалай дамығанын түсінуге көмектеседі.

Абай мұражай-үйінің мұражай қорына негізделген белсенді оқыту әдістері жобалық қызметті, тарихи-әдеби зерттеулерді, шығармашылық жұмыстарды дайындауды, мұражай

конференциялары мен конкурстарына қатысуды қамтуы мүмкін. Мысалы, оқушылар мұражай экспонаттары негізінде өз зерттеулерін жүргізе алады, Абай шығармашылығының қазіргі мәдениетке әсері туралы эссе жаза алады, мұражай және оның экспозициясы туралы мультимедиялық презентациялар жасай алады. Мұндай іс-әрекет оқушылардың білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың өзіндік зерттеу, сыни талдау және тарихи мұраны шығармашылық тұрғыдан түсіну дағдыларын қалыптастыратыны маңызды.

Заманауи технологиялар мұражай қорымен жұмыс істеу мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. Абай үй-мұражайы бойынша виртуалды экскурсиялар, сандық мұрағаттар, музей мамандарының онлайн-дәрістері тарихи-мәдени мұраны кең аудиторияға қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе студенттер мұражайға әрдайым жеке бара алмайтын шалғай аймақтарда орналасқан білім беру мекемелері үшін өте маңызды. Білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану мұражай материалдарын тарих, әдебиет, мәдениеттану сабақтарына қосуға мүмкіндік береді, осылайша өткенді зерттеуді көрнекі және қызықты етеді [6].

Жидебайдағы Абай мұражай-үйінің мұражай қоры оқушылардың танымдық-зерттеу белсенділігін қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады. Мұражай экспонаттарымен жұмыс жасау Абайдың өмірі мен шығармашылығын зерттеп қана қоймай, оның заманының мәдени-тарихи контекстіне енгізуге мүмкіндік береді. Оқу процесінде мұражай материалдарын пайдалану оқушылардың талдау, өзін-өзі зерттеу, сыни тұрғыдан ойлау және тарихты зерттеуге шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сандық технологияларды, жобалық қызметті, бастапқы көздермен жұмысты қоса алғанда, мұражай педагогикасының заманауи әдістерін енгізу білім беру процесін неғұрлым бай, қызықты және тиімді етеді. Мектеп пен мұражайдың өзара әрекеттесуі жүйелі болып, тарихи және мәдени мұраны зерттеу дәстүрлі оқу процесінің шеңберінен шығып, оқушылардың күнделікті білім беру тәжірибесінің бір бөлігіне айналуы маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Музееведение. Музеи исторического профиля: учеб. пособие для вузов по спец. «История» [Текст]/под ред. К.Г.Левыкина, В.Хербста.-М.,1988.- 272 с.

2. Некрасова - Каратеева, О.Л. Детское творчество в музее[Текст]/О.Л. Некрасова -Каратеева. - М.: Высш.шк., 2005.- С.197-198.

3. Абая литературно-мемориальный музей // Казахстан. Национальная энциклопедия. — Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2004. — ISBN 9965-9389-9-7.

4. Елекенова, Р. Абайдың әдеби-мемориалдық мұражайы қалай құрылды? [Электронный ресурс] / Раушан Елекенова // Abai.kz. — Режим доступа: <https://abai.kz/post/39796>

5. Шаңбай, Т. Қ. Абай музейі: Даналық пен жаңалықтың үндестігі [Электронный ресурс] / Шаңбай Тұрдықұл Қасенұлы // Әдебиет порталы. — Режим доступа: <https://adebiportal.kz/kz/amp/news/view/23295>

6. Шмуратко Дмитрий Владимирович Исследовательская работа как основной «фактор успеха» школьных музеев // Вестник МАЭ. 2016. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatel'skaya-rabota-kak-osnovnoy-faktor-uspeha-shkolnyh-muzeev>

СЕМЕЙДЕГІ АБАЙ МҰРАЖАЙЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ

ДҮЙСЕНБАЙ А. Д.
студент, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
САБДАНБЕКОВА З. А.
т.ғ.к, қауымд. профессор, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Қазіргі заманда мұражай-тек көне заттар қойылған көрме залы емес, тұтас бір мәдениет пен білім ордасы. Бұл тарихпен бетпе-бет келіп, өткеннің ізімен жүріп, болашаққа бағдар жасауға мүмкіндік беретін ерекше орын. Көпшілігіміз мұражайға баруды мектеп кезіндегі экскурсиялармен ғана байланыстыруымыз мүмкін. Бірақ шыны керек, әр мұражай- жаңа бір әлем. Ол тарихты тірілтіп, өткен мен бүгінді жалғайды.

«Семейдегі Абай мұражайының оқушыларды патриоттық тәрбиелеудегі рөлі» деген тақырыпты тандауым, университет ішілік “ Абай мұрасы негізінде оқу-тәрбие моделін жасау” тақырыбындағы ғылыми жоба аясындағы дипломдық жұмыс жазу үстіндемін. Бұл тақырып тандау өте орынды деп ойлаймын, себебі ол бірнеше

маңызды мәселелерді қамтиды. Мұндай тақырыпты таңдау арқылы біз бір жағынан ұлы Абайдың мұрасына қатысты зерттеулер жүргізе аламыз, екінші жағынан қазіргі Қазақстанның білім беру жүйесіне және патриоттық тәрбие мәселесіне назар аударамыз. Мұражайдың оқушыларға әсері, олардың патриоттық сезімдерін қалыптастырудағы рөлі маңызды болып табылады. Мұндай зерттеу жұмысы Қазақстанның мәдени мұрасына, тарихына, сондай-ақ жастарды тәрбиелеуге қатысты терең түсінік беріп, оларды ұлттық құндылықтар мен мәдениетке баулуға көмектеседі.

Жас ұрпақтың рухани дамуы мен патриоттық сезімін қалыптастыруда мұражайлардың атқарар міндеті ерекше. Балаға тарихты тек сөзбен жеткізу жеткіліксіз. Ол оны сезінуі керек. Абылай ханның қылышын немесе Бекзат Саттархановтың бокс қолғабын өз көзімен көрген бала олардың тек атау екенін емес, ұлт мақтанышына айналған тұлғалар екенін жан-тәнімен ұғынады. Бұл арқылы жасөспірімдер бойында отансүйгіштік, жауапкершілік және ұлттық мақтаныш сезімі қалыптасады. Қазақта «Тарихын ұмытқан елдің-тамыры жоқ» деген сөз бар. Бұл әсіресе жаһандану заманында аса маңызды. Бүгінде батыстық мәдениеттің ықпалы күшейіп, қазақы дәстүрлер біртіндеп көмескіленіп барады. Мұражай-осы ұлттық кодымызды сақтайтын бірден-бір орын. Ол тек өткенді ғана емес, қазіргі мәдениетімізді де болашақ ұрпаққа жеткізуші құрал [1, 78 б.].

Осы орайда оқушылардың бойында патриоттық сезімді қалыптастырып, ұлттық тарихымызға сусындатуда Семей қаласындағы Абай мұражайының орны ерекше. Семейдегі Абай Құнанбайұлының мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық мұражайы- қазақ халқының рухани тірегі, мәдениет пен білімнің қара шаңырағы.

Сурет-1. Семей қаласындағы Абай мұражайы.

Абай мұражайының ресми Instagram парақшасынан алынды. https://www.instagram.com/abaymuseum/?hl=ar&locale=ne_NP&utm_source=chatgpt.com

Бұл мұражай Абай әлеміне бастар есік, оның өмірі мен шығармашылығынан сыр шертіп, ұлттық рухтың биіктігін көрсететін құнды орталық. Абайдың есімі берілген бұл мұражай қазақ халқының ұлы ойшылының еңбегін, оның ағартушылық жолын, ұлт үшін атқарған қызметін халыққа кеңінен таныстыру мақсатында ашылған. Қазақ халқы үшін Абай- тек ақын ғана емес, рухани жетекші, мәдениет пен білімнің жаршысы, қоғамдық ойдың реформаторы [2, 56 б.]. Оның шығармалары ұлттың болмысын қалыптастыруға, ұлттық сананы жаңғыртуға үлкен ықпал етті. Сондықтан оның мұрасы қазақ халқының ең қастерлі құндылықтарының бірі болып саналады. Семей қаласындағы Абай мұражайының ашылуы да осы ұлы тұлғаның мұрасын сақтау мен дәріптеу жолындағы маңызды қадам болды.

Абай мұражайының тарихы тереңде жатыр. Бұл мәдени ошақ 1940 жылы, Абайдың 95 жылдық мерейтойы қарсаңында Қазақстан үкіметінің шешімімен құрылды. Мұражайдың ашылуына көрнекті қоғам қайраткерлері, ғалымдар, жазушылар зор үлес қосты. Абай мұрасын сақтау және насихаттау мақсатында алғашқылардың бірі болып Қаныш Сәтбаев, Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов сынды тұлғалар белсенді еңбек етті. Мұражайға арнайы ғимарат тандалып алынды. Бұл XIX ғасырда салынған, кезінде Абайдың өзі барып тұрған тарихи орындардың бірі еді. Кеңес дәуірінің алғашқы жылдарында көптеген тарихи-мәдени нысандар бұзылып,

жойылғанымен, Абай мұражайы ерекше қорғауға алынып, қазақ халқының рухани қазынасының бір бөлшегі ретінде сақталды. Абай мұражайы алғаш ашылған кезде оның қорында небәрі 200-ге жуық экспонат болса, бүгінде бұл сан он мыңнан асып отыр. Мұражайда ақынның өзі пайдаланған заттары, сирек кездесетін қолжазбалар, фотосуреттер, хаттар мен кітаптар жинақталған. Сондай-ақ Абай өмір сүрген дәуірдің тыныс-тіршілігін айқындайтын көптеген тарихи жәдігерлер бар [3;87].

Абай мұражайы тек бір ақынның өмір жолын ғана көрсететін орын емес, бұл бүкіл қазақ даласының мәдениеті мен тарихынан сыр шертетін ғылыми орталық. Мұражай экспозициялары бірнеше тақырыптық бағытта бөлінген. Мұнда ақынның отбасы тарихы, оның шығармашылық мұрасы, қоғамдық қызметі және рухани ізденістері жан-жақты қамтылған. Абайдың жеке заттары мен қолжазбалары ерекше құндылыққа ие. Оның домбырасы, күміс сағаты, жазу құралдары мен кітаптары сол дәуірдің рухын жеткізіп, ақынның өміріне жақын болуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Абайдың орыс зиялыларымен хат алмасулары, аудармалары, философиялық ойлары арнайы экспозицияда көрініс тапқан. Бұған қоса, мұражайда Абай дәуірінің тұрмыстық заттары, киім-кешектері, зергерлік бұйымдары, тіпті, сол кезеңдегі қазақ даласында қолданылған музыкалық аспаптар да қойылған. Бұл мұражай тек Абайдың өмірі мен шығармашылығын насихаттап қана қоймай, ұрпақ тәрбиелеуде, олардың бойына ұлттық сана мен патриоттық сезімді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Әсіресе, мектеп оқушылары үшін бұл мекеме тек экспозицияларды тамашалайтын орын ғана емес, өткенді танып, болашаққа бағдар алатын ерекше орталық [4, 187 б.].

Оқушыларға патриоттық тәрбие беру елдің болашағын қалыптастырудың басты бағыттарының бірі. Патриоттық сезім-туған жерге, тарихқа, мәдени мұраға деген сүйіспеншілік пен жауапкершілікті білдіреді. Бұл қасиеттерді жас ұрпақтың бойына сіңіруде Абай мұражайы баға жетпес қызмет атқарады. Себебі, Абай мұрасы- ұлттық руханиятымыздың темірқазығы, ал мұражай сол мұраны көзбен көріп, жүрекпен сезінуге мүмкіндік беретін ерекше орын.

Мұражайдағы әрбір жәдігер, әрбір экспозиция оқушыларды қазақ халқының өткен өмірімен, дәстүрімен, тарихи тұлғаларымен таныстырады. Абайдың өзі қазақ жастарына үлгі боларлық бірегей тұлға. Ол білім мен ғылымды алдыңғы қатарға қойып,

халқын оқуға, ізденуге шақырды. Оның еңбектері ұлттық сана-сезімді оятып, жастардың рухани жетілуіне ықпал етті. Осы тұрғыдан алғанда, мұражай тек Абайды таныстыратын емес, оның идеяларын жастардың бойына дарытатын, оларды елжандылыққа, жауапкершілікке, адамгершілікке баулитын орталық [5, 211 б.].

Абай мұражайында оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге жан-жақты қарастырылған шаралар жүргізіледі. Мысалы, оқушыларға арналған түрлі экскурсиялар, кездесулер, лекциялар, көрмелер мен танымдық шаралар жиі өткізіліп тұрады. Осындай шаралар арқылы балалар тек Абайдың шығармашылығымен ғана емес, оның өмір сүрген ортасымен, сол дәуірдегі тарихи оқиғалармен танысады. Экскурсия барысында оқушылар Абайдың туған жерін, оның өмір сүрген кезеңін, шығармашылықпен айналысқан уақытын көз алдына елестете алады. Мұражайдегі жәдігерлер Абайдың қолданған заттары, кітаптары, жазбалары оқушыларға өткеннің куәгері ретінде әсер етеді. Мұндай көрнекі құралдар балалардың тарихқа деген қызығушылығын арттырып, ұлттық мақтаныш сезімін оятады. Бұған қоса, мұражай қабырғасында патриоттық бағыттағы түрлі іс-шаралар өткізіледі. Оқушылар арасында «Абай оқулары», ақынның шығармаларына арналған пікірталастар, эссе жазу байқаулары ұйымдастырылады. Мұндай шаралар жас буынның әдебиетке, тарихқа деген сүйіспеншілігін оятып, олардың ой-өрісін кеңейтеді [6, 28 б.].

Абай мұражайіндегі экспозициялар бірнеше тақырыптық бағытқа бөлінген. Олар ақынның өмірі мен шығармашылығы, оның отбасы, оның заманы, ағартушылық және аудармашылық қызметі секілді түрлі тақырыптарды қамтиды. Абайдың жеке заттары мен қолжазбалары ерекше құнды жәдігерлер болып саналады. Балалар ақынның өз қолымен жазған өлеңдерін көріп, оның кітаптарын парақтап, сол дәуірдің рухын сезіне алады. Бұл патриоттық сезімді оятудың ең тиімді жолдарының бірі. Себебі, өткен тарихты тек кітаптан оқу бір бөлек, ал оны көзбен көріп, қолмен ұстау мүлде басқа әсер сыйлайды. Сонымен қатар, мұражайда Абайдың дәстүрлі қазақ қоғамындағы рөлі ерекше көрсетілген. Оқушылар ұлы ойшылдың әділеттілік, білім, ұлттық руханият туралы ойларымен танысады. Бұл олардың санасына «Мен қазақпын» деген мақтаныш сезімін ұялататын маңызды фактор [7, 96 б.].

Абайдың шығармалары қазақ халқының рухани құндылығы. Ол жастарды білімге, адалдыққа, әділдікке, еңбекқорлыққа шақырды. Оның «Ғылым таппай мақтанба», «Интернатта оқып жүр», «Әсемпаз

болма әрнеге» сынды өлеңдері мен қара сөздері бүгінгі ұрпақ үшін де өзектілігін жойған жоқ. Мұражайда өткізілетін әдеби кештер мен интерактивті сабақтар Абайдың шығармашылығын түсінікті әрі қызықты етіп жеткізудің тамаша әдісі болып табылады. Балалар оның өлеңдерін жаттап, қара сөздерінен үзінділер оқып, олардың мағынасын талдайды. Бұл арқылы оқушылар ұлы ақынның идеяларын өмірде қолдануға үйренеді.

Қазіргі таңда Абай мұражайы тек дәстүрлі экскурсиялармен шектеліп қалмай, заманауи технологияларды да белсенді түрде пайдалануда. Виртуалды турлар, мультимедиялық көрмелер, аудиогид қызметтері арқылы оқушыларға ақпаратты түсінікті әрі тартымды түрде жеткізу мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, мұражай әлеуметтік желілерде белсенді жұмыс істеп, жастарға Абай мұрасын жаңаша форматта насихаттауда. Онлайн лекциялар, деректі фильмдер, интерактивті тесттер мен викториналар мұның бәрі қазіргі заман оқушыларының қызығушылығына сай келетін әдістер. Бұл тәсілдер мұражайдың тек тарихи нысан ғана емес, заманға сай дамып отырған мәдени-ағарту орталығы екенін көрсетеді. Абайдың мұрасын бүгінгі жастарға жеткізу үшін осындай жаңа әдістердің қолданылуы аса маңызды. Бұл мұражай жас ұрпақтың бойында ұлттық сана-сезімді қалыптастырып, олардың тарихи жадысын нығайтуда, білімге деген құштарлығын арттыруда және азаматтық жауапкершілікті сезіндіруде ерекше рөл атқарады.

Мұражайға келген оқушы ең алдымен, мұражай оқушылардың ұлттық санасын қалыптастыруда маңызды орын алады. Мұнда келушілер Абай Құнанбайұлының өмірі мен еңбектерімен тереңірек танысып, қазақ халқының мәдениеті мен тарихын сезінеді. Экспозициялар, жәдігерлер мен деректер арқылы оқушылар халқымыздың өткен жолын түсініп, ұлттық рухты бойына сіңіреді [8, 12 б.].

Абай мұрасын зерттеу арқылы оқушылардың қазақ тіліне деген құрметі артады. Ақынның шығармалары- қазақ тілінің байлығы мен тереңдігін көрсететін асыл қазына. Мұражайдағы Абайдың қолжазбалары мен шығармашылық еңбектерін оқу арқылы жастар ана тіліне деген сүйіспеншілікті арттырып, оны сақтау мен дамытуға деген жауапкершілікті сезінеді.

Сонымен қатар, мұражай оқушылардың тарихи жадысын нығайтуға ықпал етеді. Мұнда ұсынылған жәдігерлер мен экспозициялар Абай дәуірінің шынайы көрінісін беріп, сол заманның рухын сезінуге мүмкіндік жасайды. Бұл жас ұрпақтың

тарихи санасын қалыптастырып, олардың ата-бабаларының мұрасын құрметтеуіне әсер етеді.

Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» идеясын негізге ала отырып, мұражай оқушылардың білімге деген ұмтылысын арттырады. Мұндағы әрбір жәдігер ақынның ағартушылық қызметін, ғылым мен білімнің маңыздылығын айшықтап көрсетеді. Абайдың ғылым мен білімді насихаттауы жастардың бойында ізденімпаздық пен еңбекқорлықты дамытады [9, 365 б.].

Сондай-ақ, мұражайдың келушілерге азаматтық жауапкершілік жүктеуде маңызы зор. Ақынның қара сөздерінде әділдік, адалдық, еңбекқорлық, адамгершілік сынды құндылықтар кеңінен қозғалады. Оқушылар мұражайда Абайдың осы идеяларымен танысып, оларды өз өмірінде қолдануға талпынады.

Мұражайдың тағы бір маңызды рөлі- ұлттық рухты нығайту. Абайдың ағартушылық және реформаторлық идеялары жас ұрпақты елін, жерін, тілін құрметтеуге тәрбиелейді. Оның еңбектерінен қазақ халқының мәдениеті мен дәстүрінің маңыздылығын түсінген жастардың бойында ұлттық мақтаныш сезімі қалыптасады.

Сонымен қатар, мұражайдың ұйымдастыратын әдеби және мәдени іс-шаралары оқушыларды рухани құндылықтарға баулиды. Поэзия кештері, тақырыптық экскурсиялар мен интерактивті сабақтар балалардың бойына ізгілік, адамгершілік және мейірімділік секілді қасиеттерді дарытады.

Қорыта айтқанда, Семейдегі Абай мұражайы қазақ халқының рухани дүниетанымының, мәдени мұрасының қайнар көзі. Музей қабырғасында өтетін әдеби кештер, тарихи-танымдық дәрістер, интерактивті сабақтар мен экскурсиялар барлығы оқушылардың бойында ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырып, олардың туған елге деген сүйіспеншілігін арттырады. Бұл жерде өткен мен бүгіннің сабақтастығы сезіліп, жас буын Абайдың аманатына адал болуға ұмтылады.

Абай музейі- тек экспозициялар жиынтығы емес, ол - ұлт руханиятының алтын өзегі. Ұлы ойшылдың мұрасын терең түсіну арқылы оқушылар ел мен жердің қадірін бағалауды, ұлттық болмысты сақтауды, тарихи сабақтардан тағылым алуды үйренеді. Сондықтан бұл қасиетті орын болашақ ұрпақтың жүрегіне отансүйгіштік ұрығын себетін, олардың патриоттық рухын оятатын киелі шаңырақ болып қала бермек. Ол оқушыларды ұлттық тарих пен мәдениетке жақындатып, олардың бойында патриоттық сезімді қалыптастыруда ерекше рөл атқарады [10, 45 б.].

Абай ұлттың ұлы ұстазы, ал оның мұрасын сақтау және насихаттау әрбір қазақстандықтың парызы. Оқушылардың мұражайға барып, Абай шығармашылығымен терең танысуы олардың ұлттық санасының қалыптасуына, тарих пен мәдениетке деген құрметін арттыруға септігін тигізеді. Болашақ ұрпақтың елжанды, білімді, ұлттық құндылықтарды қадірлейтін азамат болып өсуі үшін Абай мұражайы сияқты мәдени орталықтардың рөлі орасан. Себебі, өткенді білмей болашақты болжау мүмкін емес. Ал Абай мұрасы біздің болашағымызға бағдар беретін шамшырақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абай Құнанбайұлы. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2005. – 352 б.
- 2 Мұхтар Әуезов. Абай жолы (4 томдық). – Алматы: Атамұра, 2017. – 1680 б.
- 3 Бейсенбай Кенжебаев. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Санат, 1997. – 432 б.
- 4 Зәки Ахметов. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ғылым, 1995. – 320 б.
- 5 Қайым Мұхамедханов. Абайтану дәрістері. – Алматы: Абай қоры, 2001. – 280 б.
- 6 Абайдың мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-музейі. Мұражай тарихы мен қызметі. – Семей, 2019. – 150 б.
- 7 Әбіш Кекілбаев. Тіл ұстартып, ой түзейік. – Алматы: Өнер, 2002. – 256 б.
- 8 Шаяхметов Н. Абайтану және ұрпақ тәрбиесі // Қазақстан мектебі, 2018, №3, 45–50 б.
- 9 Тұрсын Жұртбай. Кемел Абай. – Алматы: Ел-шежіре, 2006. – 512 б.
- 10 ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мектептегі патриоттық тәрбие тұжырымдамасы. – Астана, 2021. – 64 б.

ҚЫПШАҚ РУЫНЫҢ ШЕЖІРЕСІ МЕН ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАР

ЕЛЬМУРАТОВА Б. Ж.

т.ғ.к., кауымд. профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

АЛИБЕКОВА А. Ж.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Берілген мақалада Ежелгі Қыпшақтар руының шежіресі мен олардың арасынан шыққан әйгілі тұлғалар туралы мәлімет баяндалады. Қазақ халқының қалыптасуында үлкен рөл атқарған осы Ежелгі Қыпшақтар тайпасы – Орта Азия мен Шығыс Еуропа тарихында өзіндік із қалдырған ірі этностық бірлестіктердің бірі. Ғасырлар бойы ұлы далада көшіп-қонып, саяси және әскери күшке айналған Ежелгі Қыпшақтар қазақ халқының негізгі этностық құрамына кіріп, көптеген тарихи тұлғаларды дүниеге әкелді.

Қазақ халқының тарихы, оның мемлекеттілігінің, тарихы ерте кезеңнен басталып, үйсін, қаңлы мемлекеттік үрдісінен кейін Батыс Түрік, Түркеш қағанаттары, Оғыз, Қыпшақ және тағы басқа да хандықтар жалғастырған болатын. Бұлардың барлығының мемлекеттік құрылымы, мемлекет басқару жүйесі, этномәдениеті мен салт-дәстүрі, шаруашылығы бір-біріне аса ұқсас болды. Ежелгі түркілердің мемлекеттік біртұтас, бір-бірімен сабақтас үрдісі қазірге дейін үзілмей келеді.

Бұдан шығатын қорытынды, түркі халықтары, соның ішінде қыпшақтар адамзат өркениетінің бір бөлігі болып табылады және оған белгілі дәрежеде өз үлестерін қосты, оны байытты. Ерте орта ғасырларда, XI ғасырдан бастап тарихшыларға парсы тіліндегі Дешті Ежелгі Қыпшақтар (Кыпшақ даласы) деген атпен мәлім ұлы Даланың орталық бөлігі айрықша танымал болды. Олар Ежелгі Русьпен, Жетісудағы Қарахан мемлекетімен және біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі зерттеу объектісі болып отырған Орта Азиядағы Хорезм мемлекетімен саяси, экономикалық және мәдени қарым-қатынастар орнатты. Екі елдің арасындағы байланыстар бірде бейбіт, бірде шиеліністі жағдайда болғанымен, XIII ғасырдың басында қыпшақтардың белгілі бір бөлігі Хорезм шахының, билігін мойындауға мәжбүр болды, саяси, экономикалық және мәдени қарым-қатынастар орнатты. Ал екі мемлекеттің арасындағы ұзаққа созылған талас-тартыс 1219 жылы Шыңғысханның жасаған шапқыншылығынан тоқтады, яғни бір - бірімен соғысып жүргенде Шығыстан келген моңғолдардың онай олжасына айналды.

Алайда, кыпшақтар Орта Азия мен Қазақстан, Шығыс және Орталық Еуропаға жаппай баса көктеп енген монғолдардың түркілену процесінде ерекше рөл атқарды. Олар қазіргі көптеген түркі тілдес халықтардың қалыптасуына негіз болды, атап айтсақ - татарлар, башқұрттар, өзбектер, қырғыздар, қарақалпақтар, оңтүстік алтайлықтар және т.б. Әрине, қазақ халқының этногенезінде, оның халық болып қалыптасуында кыпшақтардың алар орны айтпаса да түсінікті. Сонымен қатар, біздің тіліміздің, мәдениетіміздің қалыптасуына да кыпшақтар маңызды рөл атқарды. Осының өзі біз қарастырып отырған тақырыптың, яғни орта ғасырлардағы кыпшақтар меселесінін, нақтылап айтқанда XI - XIII ғасырларындағы Кыпшақ-Хорезм қарым-қатынастыры отандық тарихнамада аса маңызды, аса күрделі, әрі өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Себебі, осы проблеманы қарастыра отырып, біз монғол шапқыншылығы алдындағы Қазақстан мен Орта Азияда болып жатқан саяси процестерді, монғолдардың аталған аймақтарды неге оңай жаулап алғандығын терең әрі жан-жақты түсінуге септігі мол. Ал бұның өзі, жоғарыда айтып өткеніміздей халқымыздың төл тарихын білу деген сөз.

Ұлт болып ұйысып, мемлекеттік бірліктің ірге тасы қаланғанға дейін қазақ жерінде бірнеше тайпа, ел-жұрт мекен етіп, бірнеше мемлекеттік одақтар құрылып, әкімшілік билік бірлестіктері болғаны мәлім. Міне, осының бірі Дешті кыпшақ парсыша «Дешт-и кыпшақ»- «Ежелгі Кыпшақтар даласы» — деген тарихи-географиялық атауға ие болып, Ертістен бастап Дунайға дейінгі ұлан ғайыр кең өлкені билеген, әскери-саяси биліктің тізгінін қолына ұстаған іргелі рулық-тайпалық одақ құрып, орта ғасырлық өте үлкен мемлекеті, сол заманның ең үлкен державасы болған кыпшақ мемлекеттік бірлестігі (XI — XIII ғ.басы) екендігі тарихтан белгілі.

Ежелгі Кыпшақтар хандарының билігі әкесінен баласына мұраға қалып отырған. Елбөрілі әулеттік ру саналған, хандар солардан шыққан. Тарихшы (1260 жылдан кейін қайтыс болған) кыпшақ ханының әлеуметтік руы туралы мынадай құнды мәліметтер келтіреді: жас кезінде аумағынан монғолдардан қашып барған «(ұлы) ханның асқан ұлы ұлығы», сұлтанатында ол «Елбөрі ханы және имектердің шахы» ретінде белгілі болады. «Ұлық ханның әкесі де, — деп жазады одан әрі Джүзджани, — Елбөрі тайпасының арасында күшті кісі болған және хан атағымен аталған», ал оның атасы Елбөрі Абарханның ұрпағы саналады. Демек, Абархан

кыпшақтардың әулеттік елбөрі (елбөрілі) руының генеалогиялық негізін қалаушыдан басқа ешкім де емес.

Осыған байланысты кыпшақтар арасындағы Табархан есімді тұлға туралы мәліметі назар аудартады. Алайда ол Табархан жөнінде ешқандай қосымша мәлімет келтірмейді. Ал барлық жағынан алып қарағанда, мен - бір адам. Осыны негізге ала отырып, Табархан (немесе Абархан) XI—XIII ғасырдың басындағы Ежелгі Кыпшақтар хандары әулетінің алғашқы атасы болған деуге болады.

Орда деп аталған хан ордасында ханның мал-мүлкі мен хан әскерін басқарған ханның басқару аппараты орналасты. Әскери-әкімшілік жағынан Ежелгі Кыпшақтар хандары ертедегі түріктердің дәстүрлерін ұстанып, екі қанатқа: ордасы Жайық өзенінде, Сарайшық қаласы орнында орналасуы ықтимал оң қанатқа және ордасы Сығанақ қаласында (Сырдарияда) орналасқан сол қанатқа бөлінген. Неғұрлым күштісі он қанат болды. Дұрысына келгенде, хандықтың орталығы Торғай далаларында болса керек. Әскери ұйым мен әскери-әкімшілік басқару жүйелеріне ерекше мән берілген, өйткені олар кешпелі тұрмыстың ерекшелігін көрсететін және көшпелі тіршілік әдісі үшін ең табиғи және қолайлы болатын. Үстемдік еткен ақсүйек топтарының қатаң иерархиялық жүйесі (хандар, тархандар, юғұрлар, басқақтар, бектер, байлар) айқын көрсетілді, сонымен қатар рулар мен тайпалар да өздерінің әлеуметтік маңызы жағынан бөлінетін. Орталық Азияның көшпелі мемлекеттерінде рулар мен тайпалардың қатаң иерархиясы қоғамдық және мемлекеттік дамудың негізгі принципі болған.

Қазақ шежірелері әдетте кыпшақтарды 92 баулы деп атайды. Бірақ ешқайсысында оның бәрін таратып берерлік дерек жоқ. Шежірелердің көбі Ежелгі Кыпшақтар руларын былай ажыратады. Ежелгі Кыпшақтартан: Сүлімалып, одан — Көбекалып (Ақ Көбекалып), одан — Мүйізді, одан — Сарыабыз. Сарыабыздан бес таңбалы Ежелгі Кыпшақтар (Бұлтың, Торы, Ұзын, Көлденең, Қарабалық) өсіп-өнген. Енді бір шежіреде Ежелгі Кыпшақтар Ақтамбердікожадан — Ақтансопы (Ақтамсопы), одан — Құланқытай, одан — Сүлімалып. Сонымен, Сүлімалып — Ежелгі Кыпшақтар тайпасынан тараған рулардың арғы атасы. Сүлімалыптан — Көбекалып (Ақкөбек батыр), одан — Мүйізді. Мүйіздіден — Сарыабыз. М.Тынышбайұлы Ежелгі Кыпшақтарды төрт бірлестіктен — Құланқыпшақ, Сарықыпшақ, Қытайқыпшақ және Қарақыпшақтан тұрады деп тарқатады. Ескертетін жағдай, бес таңбалы кыпшақ руларын (Ұзын, Бұлтың, Көлденең, Қарабалық,

Торы) Қарақыпшақ Қобыланды батырдан тарату қисынсыз дерек болып табылады. Себебі қыпшақтардың бұл рулары Қобыланды батыр өмір сүрген Алтын орда, Ноғайлы хандығы кезінен Плдекайда ерте пайда болға. Ежелгі Қыпшақтартар Қостанай облысында, Торғай даласында, Ресеймен шекаралас (Омбы, Челябин, Қорған обл.) аймақтарда, Ертіс, Сырдария бойында қоныстанған. Төменде біз Сарыабыздан тарайтын Құланқыпшақ, Сарықыпшақ, Қытайқыпшақ, Қарақыпшақ ұрпақтарының таралымын қарастырдық. 1065 жылы селжук билеушісі Алып Арслан Манғыстауда жаксы бекініс камалы бар қыпшақтарға қарсы жорыққа шықты. Ежелгі Қыпшақтартарды бағындырған соң селжук сұлтаны Жент пен Сауран қалаларына аттанды. Осы әскери қимылдар нәтижесінде қыпшақ тайпаларының бір бөлігі уақытша Қорасан селжуктеріне тәуелді болды. Осы шайқастар барысында қыпшақтар оғыз-селжук тайпасы алка-бұлақты тұтқынға алса керек, Махмұт Қашқаридың айтуынша, олар жаратқанның көмегімен босанып шығады. Он бірінші ғасырдың соңғы ширегінің аяғында Маңғыстауда және Каспий теңізінің шығыс жағалауында бұрынғысынша қыпшақтар билік жүргізіп, оғыз және түркімен тайпаларының жекелеген топтары оларға саяси тәуелді болды. 1096 жылы «күдіретті хан бастаған қыпшақ бірлестігінің тайпалары Хорезмге жорық жасады. Бірақ, Хорезм шахтарының қорғаушысы селжуктер оларды Маңғыстауға қайта оралуға мәжбүр етті [11, 114-119 б.].

X-XIII ғасырлар аралығында Ежелгі Қыпшақтар даласы түрлі саяси оқиғалардың орталығына айналды. Бұл кезеңде ұлы хандар мен батырлар ел тағдырын шешетін маңызды шайқастарға қатысып, түркі әлемінің тарихын қалыптастыруға үлес қосты. Сол басшыларының бірі Бейбарыс сұлтан, ол XI ғасырда жазылған Махмұт Қашқаридің «Диуани Лұғат-әт-Түрк» еңбегімен таныс болуы әбден мүмкін. Осы еңбекте: «Бір Бұхарлық ғалым мен Нисапурлық басқа бір ғалымның тәңір әзіз көрген Пайғамбарымыздан дәлел келтіріп айтқан төмендегі сөздерін анық естіген едім: «Түркі тілін үйреніңіздер, сонда олардың егелігі ұзақ дәуірлі болмақ», – деген сөздер бар. Ал, Бейбарыс сұлтан түркі тілінің өркендеуіне көп күш-жігерін сарп еткен тұлға [17, 15-16 б.].

Өз заманының ерекше тұлғасы Бейбарыс сұлтанның даңқының ғасырлардан асып бүгінгі күнге жетуі кездейсоқтық емес. Мәмлүктер араб еліне ұзақ уақытқа созылған тыныштық әкелді, деп баға берген ғалым Карен Армстронг «Иерусалим – бір қала, үш дін» атты еңбегінде Пасха мейрамы күндерінде көп жиналатын

христиандардың басқа дін өкілдерімен қақтығысуын болдырмауы үшін Бейбарыс сұлтанның тапқыр шешімі туралы мынадай қызық дерек келтірген. Бейбарыс Иерусалимде екі жаңа діни орнын ашады. Бірі Мұса (арабша Неби-Муса) пайғамбарға арналған Иерихонның жанынан, екіншісі араб пайғамбары Салихтің құрметіне Рамледен бой көтереді. Осылайша Бейбарыс сұлтанның тапқырлығы арқасында үлкен мейрам кезінде түрлі дін өкілдері жакын жерде басқалардың да көп жиналатынын білгендіктен өздерін тежеп ұстауға мәжбүр болған.

Осындай даналық шешімдер таба алатын қасиеттеріне байланысты Бейбарыс есімі «Мың бір түн» хикаясының негізгі кейіпкерінің бірі халиф һарун ар-Рашид секілді аңызға айналды. Ғалым И.М.Фильштинский Бейбарыс туралы халық романдары бірінші рет тарихшы Ибн Ийас (XVI ғ.) еңбегінде аталатынын айтады. Ибн Ийас өз кезегінде Бейбарыс жайлы деректерді өзіне дейін өмір сүрген жылнамашы, тарихшылар Мухи ад-Дин ибн Абд аз-Захир (1223-1292), Ибн Тагрибердилер (1409-1470) қалдырған мағлұматтардан алған.

Египетте біраз жылын өткізген ағылшын шығыстанушысы Лэн (1801-1876) халық аузынан түспей жүрген ең үлкен хикаяның да Бейбарыс жайлы екенін айтқан. Египеттің тамаша ғалымы әрі жазушысы, Мысыр әдебиетінің классигі Таха Хуссейн (1889-1975) «Айам» (Күндер) деп аталатын мемуарлық-естелік еңбегінде өзінің бала кезінде ең көп естіген әңгімелері де Бейбарыс батыр жайлы екенін еске алады. Бұның бәрі Бейбарыстың өте ерекше тұлға болғанын көрсетеді.

Ұлты араб болмаса да сұлтан Бейбарысқа деген араб халқының махаббаты шексіз болған. Осының дәлелі ретінде олар сұлтан Бейбарысты Египеттің перғауындарына теңестіріп қыпшақ текті сұлтанның құрметіне атақты Хеопс пирамидасының төбесіне киіз үй орнатқан. Бұл деректі Мәскеу қаласында өткен «Кадырбаевские чтения – 2007» атты халықаралық ғылыми конференцияда ғалым Лев Галкин жария етті.

Осының бәрі Бейбарыс заманында өмір сүрген тарихшы Вильгельм Трипольскийдің: «Байбарыс жауынгер ретінде Юлий Цезарьмен терезесі тең тұра алады» деп берген бағасының өте әділ екенін растайды [18, 222 б.].

Қортындылай келе, Ежелгі Қыпшақтартардың тарихи мұрасы – тек өткеннің бір бөлігі емес, ол бүгінгі ұрпаққа үлгі болатын асыл қазына. Олардың ерліктері, даналығы, қайсарлығы – қазақ

халқының рухани дүниетанымының ажырамас бөлігі. Осы мақалада қарастырылған мәліметтер қыпшақ руының тарихын тереңірек түсінуге, оның қазақ халқының мәдениеті мен мемлекеттілігіне қосқан үлесін бағалауға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда да қыпшақ ұрпақтары ата-баба дәстүрін жалғастырып, ұлттық құндылықтарды сақтауға атсалысып келеді. Ұлы даланың жаужүрек перзенттері ұмытылмай, олардың мұрасы келер ұрпаққа аманат болып қала бермек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Асылбеков М.Х., Алдажұманов Қ.С. Қазақстан тарихы – Алматы, 2-том, 2002. – 765б.
- 2 Кумеков Б.Е. О древнетюркских государственных традициях // Известия НАН РК. – Серия общественных наук. – 2003. – № 1. с. 92
- 3 Кузембаев Н.Е. Городская цивилизация Южного Казахстана в позднем средневековье по мусульманским источникам : учебное пособие-Павлодар:ППУ, 2022. – 148с.
- 4 Кумеков Б.Е. Арабские и персидские источники по истории кипчаков VIII–XIV вв. Алма-Ата: «Наука», 1987. – 258б.
- 5 Тілеуберді А. Ежелгі Қыпшақтар мемлекеттілігі қазақ мемлекеттілігінің негізі тарихи жырлардағы батырлар бейнесі. // Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Ертіс өңірінің тарихи мұрасы: кимақ қағанаты және қазақ хандығы» атты халықаралық ғылыми–практикалық конференциясы материалдар жинағы, том 2, Павлодар 2021. – 171б.
- 6 Иванов В. А., Кригер В.А. Курганы кипчаковского времени на Южном Урале (XII-XIV вв).- Алматы, 1988. –91б.
- 7 Көмеков Б. Ежелгі Қыпшақтардың саяси қарым-қатынастары // Қазақстан тарихы №1 2000. – 89б.
- 8 Ұлы даланың тұлғасы Сұлтанбет Сұлтан – 2018. - 397б.
- 9 Ташауов Әділбек Кодекс Куманикус қалай зерттеліп келеді? // Отан тарихы №5 2000. – 80б.
- 10 Құдасов С. Ж. Армян жазушылары қыпшақ ескерткіші Дана Хикар сөзінің тілі – Алматы, 1990. – 118б.
- 11 Мурад Аджи Полынь половецкого поля - М., 1994. – 350б.
- 12 Ә. Қайдардың «Қаңлы» атты монографиясына. («Дайк-Пресс» баспасы, 2004 -250б.
- 13 Аманжолов К. «Түркі халықтарының тарихы». Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 350 б.

14 Каркенова З. Р. Исторические источники и исследования о средневековых кыпчаках. //Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Ертіс өңірінің тарихи мұрасы: кимақ қағанаты және қазақ хандығы» атты халықаралық ғылыми – практикалық конференциясы материалдар жинағы, том 2, Павлодар 2021. – 171б.

15 Кузембаев Н.Е. История изучения кипчакских племен в России (XVIII–XX вв.). Алматы: Әрекет-Принт, 2011 - 158 с.

16 Кузембаев Н.Е. (а): Изучение кипчакской проблематики в исторической науке России в XVIII – конце XX веков // Archivum Eurasiae Medii Aevi. XVIII. pp. 2011-197с.

17 Кузембаев Н.Е. (б): Историография кипчаковедческих исследований в российской исторической науке (XVIII– XX вв.). – Алматы: Әрекет-Принт, 2011 -116с.

18 Талас Омарбеков Қазақстан (Қазақ елі) тарихы: 4 кітаптан тұратын оқулық –Алматы, 2016. – 310б.

19 Кузембаев Н.Е. История изучения кипчакских племен в России (XVIII – XX вв.): монография / Н.Е. Кузембаев. – 2-е изд. – Павлодар: ППУ, 2018. – 170 с.

20 Кумеков Б.Е., Кузембаев Н.Е., Кумекова Р.Б. КИПЧАКОВЕДЕНИЕ В ЕВРАЗИИ. ИСТОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ (научно-аналитический обзор) // Journal of history. №3 (90). 2018 – 105б.

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНЫҢ ҰЛЫ ӘЙЕЛДЕРІ

ЕМБЕРГЕН М. Т.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

КАСКАБАСОВА А. А.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақ халқының тарихы тек ер азаматтардың ерлігімен ғана емес, сонымен бірге елін қорғаған, ұрпақ тәрбиелеген, рухани құндылықтарды сақтап, дамытуға үлес қосқан әйел тұлғаларымен де тығыз байланысты. Сақ дәуіріндегі Томирис пен Бопай ханым, Айғаным секілді саясаткер-аналар, ұлт тарихында есімі алтын әріппен жазылған Әлия мен Мәншүк сынды батыр қыздар – барлығы да қазақ даласының ұлы әйелдері.

Олар жаугершілік заманда елдің тәуелсіздігі мен тұтастығы үшін күресіп қана қоймай, бейбіт кезеңде мәдениет, білім

мен ғылымның дамуына ықпал етті. Қазақтың дана әйелдері ақыл-парасатымен, дипломатиялық шеберлігімен және рухани тазалығымен ерекшеленіп, ұрпаққа өшпес мұра қалдырды.

Бұл мақалада тарихымыздағы осындай көрнекті әйел тұлғалардың өмір жолына шолу жасалып, олардың қазақ қоғамындағы рөлі қарастырылады.

Томирис – сақ патшайымы: батырлық пен мемлекеттіліктің символы.

Томирис – біздің дәуірімізге дейінгі VI ғасырда өмір сүрген сақтардың патшайымы. Ол әлемдік тарихтағы ең қайсар және батыл әйел билеушілердің бірі болып саналады. Оның есімі тарихта парсы патшасы Кир II-мен болған қақтығыспен тығыз байланысты. Геродоттың жазбаларына сүйенсек, Кир сақтарды өзіне бағындыру үшін айлакерлік тәсілдер қолданады. Алдымен Томирисінің күйеуін өлтіріп, кейін айламен оның ұлы Спаргаписті тұтқынға алады. Өз тағдырына налыған Спаргапис өзін-өзі өлтіреді. [1, 65]

Ұлының өлімінен кейін Томирис Кирге қарсы соғыс ашады. Ол сақтардың жауынгерлік тактикасын шебер қолдана отырып, парсы әскерін тас-талқан етеді.

Шайқаста Кир қаза табады, ал Томирис оның басын қан толы меске салып, “Қанға құмар болсаң, қанға той!” деген тарихи сөзін айтады.

Томирисінің ерлігі мен шешімдері оны жай ғана билеуші емес, өз елінің тәуелсіздігін сақтап қалған қайсар патшайым ретінде танытты. Оның есімі қазіргі таңда да ұлттың батырлық рухының символы ретінде дәріптеледі. [2, 48 б]

Домалақ ана – қазақ халқының рухани анасы.

Домалақ ана (шын есімі – Нұрила) – қазақ халқының рухани өмірінде ерекше орны бар тұлға. Ол XV ғасырда өмір сүрген, көріпкелдігімен, парасаттылығымен, діндарлығымен ел арасында танымал болған.

Домалақ ана ел ішіндегі дау-жанжалдарды шешуде, ел билеушілеріне ақыл-кеңес беруде маңызды рөл атқарған. Оның даналығы мен сабырлылығы халық арасында аңызға айналған. Қазақ хандары мен билері оны ерекше құрметтеп, оның сөзін тындаған. [8, 35 б]

Бүгінде Домалақ ананың кесенесі – Қазақстандағы киелі орындардың бірі. Оның мұрасы халықтың рухани өмірінде әлі күнге дейін маңызды рөл атқарып келеді.

Бопай ханым – Қазақ даласындағы саяси қайраткер әйел.

Бопай ханым – XVIII ғасырдағы қазақ тарихында ерекше орны бар тұлға. Ол Кіші жүз ханы Әбілқайырдың жары болғанымен, дәстүрлі ханым рөлінен шығып, саяси күрестерге тікелей араласқан қайраткер ретінде танылды.

Әбілқайыр хан Ресей империясымен тығыз қарым-қатынас орнатып, 1731 жылы патшайым Анна Иоанновнаның билігін мойындағаннан кейін, Кіші жүздегі саяси ахуал күрделене түсті. Бопай хан осы кезеңде өзінің дипломатиялық қабілетін танытып, қазақ халқының мүддесін қорғауға күш салды. Ол Ресеймен келіссөздер жүргізіп, қазақ билеушілерінің саяси құқықтарын сақтап қалуға тырысты. [5, 22 б]

Әбілқайыр хан қастандықпен өлтірілгеннен кейін, Бопай ханым оның саяси мұрасын жалғастыруға ұмтылды. Ол Кіші жүздің билеуші ақсүйектерімен, сұлтандарымен және Ресей әкімшілігімен күрделі қарым-қатынас орнатып, қазақ даласындағы билік құрылымында әйелдердің де маңызды рөл атқара алатынын дәлелдеді. [3, 18 б]

Айғаным – білім мен мәдениеттің жанашыры.

Айғаным (1783–1853) – қазақ тарихындағы ағартушылық пен мәдениеттің дамуына зор үлес қосқан тұлғалардың бірі. Ол Орта жүздің ханы Уәлидің жары, әрі болашақ ғалым Шоқан Уәлихановтың әжесі болған.

Айғаным Ресей империясының билік жүйесімен тығыз байланыста болып, қазақ халқының білім алуына, ағарту ісінің дамуына ерекше көңіл бөлді. [7, 28 б]

Ол Сырымбет өңірінде мектептер мен мешіттер ашып, қазақ балаларының білім алуына мүмкіндік жасады. Сонымен қатар, патша әкімшілігіне қазақтардың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениеті туралы маңызды хаттар жазып, елдің мүддесін қорғауға тырысты.

Айғанымның бастамалары мен қайраткерлігі оның тек өз отбасының емес, бүкіл қазақ халқының болашағына алаңдаған дана әйел болғанын көрсетеді. Оның ұрпағы Шоқан Уәлихановтың ғылым мен білім жолындағы жетістіктері осы ананың тәрбиесі мен қолдауының нәтижесі болды. [4, 33 б]

Әлия Молдағұлова мен Мәншүк Мәметова – ерліктің мәңгілік символы.

XX ғасырда қазақ халқының батыр қыздары Әлия Молдағұлова мен Мәншүк Мәметова Ұлы Отан соғысында ерлік көрсетіп, өшпес із қалдырды.

Әлия Молдағұлова (1925–1944) – мерген, Кеңес Одағының Батыры. Ол майданға өз еркімен сұранып, неміс басқыншыларына қарсы шайқастарға қатысты. Оның дәлдігі мен мергендік шеберлігі оны майданда ерекше жауынгер етті. Ол 1944 жылы ерлікпен қаза тапты.

Мәншүк Мәметова (1922–1943) – пулеметші, Кеңес Одағының Батыры. Ол да майданға өз қалауымен аттанып, шайқастарда асқан ерлік көрсетті. 1943 жылы Невель қаласы үшін болған шайқаста соңына дейін шайқасып, ерлікпен қаза тапты. [9, 51 б]

Бұл екі батыр қыздың ерлігі – тек қазақ халқы үшін ғана емес, бүкіл адамзат үшін өшпес үлгі. Олардың есімдері тарихта мәңгілік сақталды. [6, 14 б]

Қазақ даласының ұлы әйелдері өз заманының тарихи, саяси және рухани үдерістеріне белсене араласып, халықтың тағдырын айқындауға үлес қосты. Олар тек ел басқарған немесе соғыста ерлік көрсеткен тұлғалар ғана емес, қазақ халқының мәдениеті мен руханиятын дамытқан дара тұлғалар болды. Бүгінде олардың есімі ұрпақ санасында мәңгілік сақталып, ел тарихының маңызды бөлігі ретінде дәріптеліп келеді. [10, 8 б]

Қорытынды

Қазақ тарихында әйелдер тек отбасының ұйытқысы ғана емес, мемлекеттің саяси, әскери, мәдени және рухани өмірінде маңызды рөл атқарған. Сақ патшайымы Томирис елінің тәуелсіздігін қорғап, ұлы қолбасшы ретінде тарихта қалды. Бопай ханым қазақ хандығының саяси мүддесін қорғап, дипломатиялық қатынастарда маңызды рөл атқарды. Айғаным ана ағартушылық саласында еңбектеніп, қазақ балаларының білім алуына ықпал етті. Домалақ ана өз даналығымен елдің рухани тұтастығына үлес қосты. Ал XX ғасырда Әлия Молдағұлова мен Мәншүк Мәметова Отан үшін жанын қиған батыр қыздар ретінде тарихқа енді.

Бұл ұлы тұлғалардың өмір жолы қазақ әйелдерінің қайсарлығын, ақылдылығы мен ерік-жігерін көрсетеді. Олар ел үшін қызмет етудің әртүрлі жолдарын таңдаса да, барлығының мақсаты – туған халқының болашағын жарқын ету болды. Сондықтан қазақ даласының ұлы әйелдерінің мұрасы бүгінгі ұрпақ үшін мәңгілік өнеге болып қала бермек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Геродот. Тарих. – Алматы: «Ғылым», 2003.

2. Қазақ халқының философиялық мұрасы. 20 томдық. – Алматы: «Жазушы», 2006. – 544 б.

3. Әбдәкімұлы Ә. Қазақстан тарихы: Оқулық. – Алматы: «ҚазҰУ баспасы», 2012.

4. Тарихи тұлғалар. – Алматы: «Атамұра», 1998.

5. Нұрпейісов К. Бопай ханым және қазақтың тәуелсіздік жолындағы күресі. – Астана: «Фолиант», 2015.

6. Байпақов К.М. Ежелгі Қазақстан тарихы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2011.

7. Қасымбаев Ж. Айғаным ханым және оның саяси қызметі. – Алматы: «Мектеп», 2007.

8. Мұқаметханұлы Н. Домалақ ана және қазақ халқының рухани дәстүрлері. – Шымкент: «Руханият», 2010.

9. Сейітов С. Ерліктің мәңгілік символы: Әлия мен Мәншүк туралы зерттеулер. – Алматы: «Қазақстан», 1985.

10. ҚР Ұлттық энциклопедиясы. 2 том – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2004.

НУМИЗМАТИКА КАК КОЛЛЕКЦИОННОЕ ДЕЛО: ТЕМАТИКИ КОЛЛЕКЦИОНИРОВАНИЯ МОНЕТ И ГРАМОТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ КОЛЛЕКЦИОННОГО МАТЕРИАЛА

ЕРЖАНОВ Р. О.

студент, Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Нумизматика является вспомогательной исторической дисциплиной, изучающая историю монет, их чеканку а также монетное обращение. Время зарождения данной дисциплины принято считать эпоху Возрождения, а точнее XV - XVI века. От нумизматики как науки следует отличать коллекционирование монет, то есть процесс собирания монет по каким либо признакам с целью создания коллекции. Признаками для систематизированного коллекционирования могут служить: страна, год, изображение на монете, материал из которого отчеканили ту или иную монету, тираж и т.п.[1].

Известно о первых в истории свидетельствах методического сбора монет, которые относятся к периоду Римской империи. Так, император Август коллекционировал денежные знаки ранних объединений, придавая им значения артефактов которые

представляли цивилизацию и историю государств в которых оные были произведены [2].

На современном этапе нумизматика консолидирует не только историков и археологов, но и людей в свою очередь являющимися ценителями монет, основная профессиональная деятельность которых не всегда связана с данной наукой. Данный процесс связан с многогранностью этой сферы коллекционирования, так как монеты служат источником различной информации о политических и экономических процессах разных периодов. Однако коллекционирование чего либо имеет свои нюансы и нумизматика не исключает такие факторы. “Собирание” монет требует четких соблюдения правил ухода и хранения. Такого рода стандарты, по большей части, обуславливаются восприимчивостью металлов к негативному влиянию на них извне [3].

Многообразие областей коллекционирования объектов нумизматики дает возможность нумизмату подбора цели для коллекционирования согласно индивидуальным предпочтениям. К примеру коллекционер может ориентироваться на собирание материала определенных исторических промежутков. Таковыми могут быть: Монеты эпохи Древней Греции и Рима [4]. Средневековые денежные знаки, в том числе акче и грош. Так называемая “чешуя”, чеканившаяся на Руси с середины XIV до начала XVIII вв. Коллекционирование по географическим признакам подразумевает создание коллекции монет из определенных государств. Примером такой тематики могут послужить денежные знаки Китая, Японии и других регионов Азии. Монеты могут отличаться по внешнему виду и содержанию [1]. Существуют монеты отличные от циркуляционных - коллекционные. Их чеканят в честь каких либо праздников, круглых дат, в юбилеи выдающихся деятелей а также для отражения духовного, культурного и материального богатства нации [1]. Материалом для их создания служат недорогие металлы и сплавы, по типу нейзильбера и мельхиора. Но в некоторых случаях для производства вполне могут быть задействованы драгоценные и редкоземельные металлы. Для таких экземпляров Национальные Банки устанавливают соответствующие цены. Для конкретного направления в пополнениях коллекций также имеют значение монеты с изъянами появившимися при производстве, такими как ошибки в надписях, скол, поворот, смещение и тому подобное, востребованы нумизматами за их эксклюзивность и исключительность.

Для подобающего хранения и ухода за экземплярами в целях долгосрочной перспективы, следует выполнять рациональные каноны.

Таковыми правилами выступают: соблюдение определенных температурных условий. Наилучшим спектром является температура от +15 до 25°C, при условии что атмосферная влажность не должна выходить за пределы 50%. Без контрольные перепады температур также отрицательно влияют на металлы, способствуя появлению окислов [4]. Коллекционные денежные знаки предпочтительно хранить в специальных альбомах “кляссерях”, капсулах, холдерах которые обеспечивают их герметизацию и не содержат в своем составе вредных для них химических соединений [5]. Некоторые предметы для хранения, такие как кляссеры и кейсы, защищают монеты от воздействия ультрафиолетовых излучений солнца и воздействия воздуха. Так как прямое воздействие солнца может негативно сказаться на металлической поверхности и обесцветить ее а различные смеси в воздухе и его уровень влажности окислить предмет [4].

Немаловажную роль в благополучном длительном хранении коллекции играет чистка. Стоит отметить что такое мероприятие проводится довольно редко и только при присутствии значимых визуальных загрязнений. Для очищения профессионалы используют специальные мягкие кисточки и различные химические средства, подходящие к разным сплавам и металлам [4].

При физических взаимодействиях с монетами следует пользоваться перчатками из хлопчатобумажной ткани либо нитрила. Соблюдение данного правила характеризуется тем, что при контакте с кожей на монету попадают кислоты и продукты выделения сальных желез [4]. Также нужно учесть, что любого рода реставрация коллекционного материала безусловно обязана проводиться экспертами в этой области.

Качественный контроль коллекции нуждается в наличие детального каталога, где установлены различные критерии, по типу: материала монеты, сохранность экземпляра, цена на рынке и период чеканки. Для облегчения процедуры инвентаризации, созданы интернет платформы типа “Numista” [6]. Нумизматика как разновидность коллекционирования подразумевает не только хобби, но вид исследовательской деятельности. Различные методы в ведении коллекционного материала делает коллекционирование монет разнообразным и что не менее важно доступным для

индивидов. Стоит отметить что результативное “собрание” такого типа денежных знаков достигается вышеупомянутыми стандартами.

Должные уход и хранение гарантируют долговременность монет, тем самым давая возможность сохранения своего рода материальной культуры для следующих поколений .

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Krause Publications. Standard Catalog of World Coins. Iola, WI: Krause Publications, 2023..
- 2 Гай Светоний Транквилл “Жизнь двенадцати цезарей” ок 121 г. н.э. Пер. с лат. М. Л. Гаспарова — М.: Наука, 1964.
3. Коллекционирование монет для начинающих. Пошаговый гид по нумизматике» Н. Феоктистова 03.12.2021
- 4.Л. Н. Казаманова “Введение в античную нумизматику: Греция и Рим” 1969
- 5 Альберт Хопкинс “The Ultimate Guide to Coin Collecting” 2023
6. Веб-сайты международных нумизматических обществ (Numista, NGC, PCGS).

НЕО-ШАМАНИЗМ В КАЗАХСТАНЕ

ЖАКИШЕВА А. А.

преподаватель истории,

Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

ИСКАКОВ Н.

студент, Павлодарский медицинский высший колледж, г. Павлодар

Шаманизм и неошаманизм играют значительную роль в культуре и религиозной практике народов Казахстана. Эти древние верования и традиции пережили тысячелетия и до сих пор продолжают быть частью жизни многих казахстанцев. Шаманизм – это архаическая форма религии, основанная на вере в связь между живыми существами и духами природы. Шаманы, или медиумы, выступают в роли посредников между миром людей и миром духов. Они обладают особым даром общаться с духами, проводят церемонии, обряды и лечение. Шаманы пользуются различными ритуалами, музыкой, песнями и танцами для установления связи с духами и обращения к ним за помощью [1].

Неошаманизм, с другой стороны, является современной интерпретацией и адаптацией шаманизма под влиянием современного

мира. Он возник в 1990-х годах после распада Советского Союза, когда Казахстан столкнулся с периодом политических и социальных перемен. Неошаманы-практики обратились к своим корням и начали восстановление и развитие шаманских традиций. Одним из важных аспектов шаманизма и неошаманизма в Казахстане является их связь с природой. Шаманы верят, что природа обладает духами и энергиями, которые могут быть использованы для исцеления, позитивного воздействия и достижения духовного просветления [2, с. 175]. Они проводят церемонии на открытом воздухе, в лесах, горах и у воды, чтобы быть ближе к природе и ее силе.

Неошаманизм также уделяет внимание восстановлению и сохранению культурного наследия народов Казахстана. Многие неошаманы занимаются исследованиями и изучением старых ритуалов и традиций, чтобы сохранить и передать их будущим поколениям. Они проводят обряды и церемонии, обучают других людей и популяризируют шаманские практики через различные мероприятия и фестивали. Однако несмотря на то, что шаманизм и неошаманизм широко практикуются в Казахстане, эти верования иногда сталкиваются с недоверием и ограничениями со стороны религиозных и политических организаций. В современном обществе существуют различные точки зрения на шаманизм и его значение. Некоторые люди видят в нем лишь часть культурного наследия, в то время как другие считают его религиозной практикой в прямом смысле. Тем не менее, шаманизм и неошаманизм продолжают оставаться важной частью культуры и духовного мира Казахстана. Они служат источником вдохновения, целительной энергии и укрепления взаимосвязи между людьми и природой. Эти верования привлекают тех, кто ищет связь с прошлым, восстановление душевного равновесия и понимание своего места в мире [3, с. 15].

Шаманизм и неошаманизм – два различных направления, объединенных корнями и традициями, но отличающихся в своей сути и целях. Шаманизм – это древнейшая форма религиозно-мистической практики, которая просуществовала на протяжении тысячелетий. В основе этой системы верований лежит убеждение в существовании и активном влиянии духовного мира на жизнь человека и окружающую его природу. Шаманы являются посредниками между миром людей и духовным миром. Они обладают способностью путешествовать в параллельные реальности, контактировать с духами и использовать их мощь для того, чтобы помочь людям решать различные проблемы:

заболевания, конфликты, потери духовной гармонии и т.д. Шаманы проводят обряды, ритуалы и церемонии, включающие в себя медитацию, танцы, исполнение мантр и использование целебных трав. В современном мире все еще можно встретить шаманов-целителей, примером может послужить современный Казахстан. Здесь их называют “баксы” и часто к ним обращаются за помощью. До сих пор большая часть населения верит в их силу и умения лечить людей посредством обращения к духам.

Основная цель неошаманизма: Основной целью является самоисцеление и самоусовершенствование. Практикующие стараются восстановить связь с духовным миром и природой, искать гармонию в себе и окружающем мире. В неошаманской практике используются разнообразные методы: медитация, массаж, работа с энергетическими центрами человека, проработка эмоциональных блоков и т.д. Часто неошаманы также прибегают к помощи ритуалов, обрядов и использованию символов [4, с. 21]. Однако, основное различие между шаманизмом и неошаманизмом заключается в подходе к применению этих практик. Шаманизм больше связан с коллективными ритуалами и помощью обществу, тогда как неошаманизм сосредоточен на личностном развитии и самоисцелении. Также одним из весомых отличий между этими двумя направлениями казалось одной веры является приемственность титула шамана и всего того, что с ним связано. В традиционном шаманизме этот титул передавался по наследству от родителей детям. И только тогда, когда ребенок мог подтвердить, что он “избранный”, то есть он получил дар от духов предков. В современной же его интерпретации этот титул не является наследственным и его могут получить или присвоить себе любой, кто придет к выводу, что у него имеются какие-либо силы или же дары от духов. Именно это яркое несоответствие с традициями приводит к разногласиям между последователями этих течений. Но даже несмотря на это, каждое из этих двух направлений несет в себе свой особый взгляд на религиозные и духовные практики. Шаманизм сохраняет свою традиционную природу и напоминает о глубинных корнях духовного мира. Неошаманизм, в свою очередь, предлагает современную интерпретацию и применение шаманской мудрости для развития личности и духовного роста. В итоге оба направления служат тем же целям – помощь человеку в поиске гармонии и истинного смысла в жизни, но каждое со своими особенностями и

подходами. Тему неошаманизма изучали многие исследователи и писатели. Некоторые из них включают:

Шокан Уалиханов – был первым исследователем шаманизма у народов Средней Азии, в частности казахов и написал работу «Следы шаманства у киргизов».

Майкл Харнер он основал Фонд Шаманизма и написал множество книг, включая «Шаманизм: Путь к Внутреннему Миру» и «Шаманские песни и ритуалы».

Лев Сапегин – является исследователем шаманизма и автором книги «Шаманы и шаманизм» и других работ, посвященных этой теме.

Андрей Знаменский - изучал шаманизм и написал книгу «Шаманы и тотемы».

Мириам Камиа - является казахстанской исследовательницей и писательницей, которая изучала шаманизм и культуру казахского народа. Она написала книгу «Шаманы Казахстана: жизнь и судьбы».

Алимжан Конратбаев - известный казахстанец, который проводил исследования в области культуры и традиций Казахстана, включая шаманизм. Автор работ «Шаманы Казахстана: история и современность», «Шаманские обряды и ритуалы в Казахстане».

Неошаманизм в Казахстане представляет собой смесь традиционных и современных элементов, отражающих местные традиции и культуру. В последние десятилетия в Казахстане наблюдается возрождение интереса к шаманизму и его практикам. Организации и группы занимаются изучением и практикой неошаманизма, проводя ритуалы и обряды, основанные на шаманской традиции. Однако, современный неошаманизм в Казахстане может отличаться от традиционного шаманизма из-за влияния западных и других культурных течений. Например, некоторые практики могут быть адаптированы под современные условия или включать элементы из других религиозных и духовных традиций [5, с. 96].

Исследователи также изучают неошаманизм в контексте казахской культуры и его влияние на современное общество. Они исследуют, как неошаманизм влияет на мировоззрение и поведение людей, а также его роль в формировании казахской идентичности. В целом, неошаманизм в Казахстане является живым и развивающимся явлением, которое продолжает привлекать внимание и интерес как со стороны практикующих, так и исследователей.

В Казахстане есть несколько известных шаманов, которые известны своими практиками и вкладом в развитие шаманизма. Вот некоторые из них:

Торегали Торевали - известен как один из самых известных и опытных шаманов Казахстана.

Кенжеболат Кыдырбаев - также известен своей практикой шаманизма и проведением ритуалов.

Александр Грець - известен своими исследованиями и практикой шаманизма в Казахстане.

Айгуль Шаман - является одной из немногих женщин-шаманов в Казахстане.

В ходе написания статьи был проведен опрос среди студентов и преподавателей, в опросе приняли участие 170 человек. Каждому из участников задавались типовые вопросы про отношение к шаманизму, на примере:

Ходите ли вы к Баксы? Как часто?

Верите ли вы в их целительную силу? Почему?

Есть ли люди в вашем окружении кто придерживается ваших взглядов?

В конце опроса было подсчитано количество положительных и отрицательных ответов. Больше половины участников рассказали что действительно верят в их силу, а также половина из них ходили или ходят к Баксы. За более точными данными вы можете обратиться к диаграмме снизу.

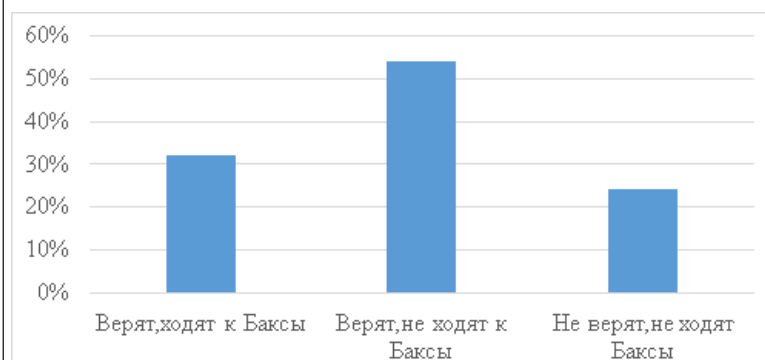

Диаграмма 1 – Данные опроса

В заключение, несмотря на прошедшие столетия и изменения в обществе, влияние шаманизма в современном Казахстане остается

значительным. Эта древняя традиция проникает в различные сферы жизни, включая культуру, идентичность и верования людей. Шаманизм продолжает играть важную роль в формировании и сохранении казахстанской национальной идентичности, а также в решении личных и социальных проблем. Он предоставляет людям возможность обрести духовную связь с предками, природой и космосом, а также помогает им найти внутреннюю гармонию и смысл жизни. Влияние шаманизма в общество современного Казахстана является уникальным и ценным аспектом его культурного наследия, которое следует уважать, изучать и сохранять для будущих поколений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Шаманизм у кочевников // Infolesson. Философия [Электронный ресурс]. – URL: <https://infourok.ru/nauchnaya-statya-shamanizm-u-kazahov-4090653.html/> [дата обращения 23.01.2020].

2 Аташ Б. М., Танжаров М. И. Көне түркі-түркі-қазақ даласындағы шаманизмнің генезисі мен эволюциясы: тарихитанымдық бағдарлар. Астана: Фолиант – 2022. – 187 б.

3 Степин В. С. Глобализация и диалог культур: проблема ценностей / В. С. Степин // Век глобализации. – № 2. – 2011. – С. 8–17.

4 Бахтикиреева У.М., Темиргазина З.К. Многоликий Феникс: вопросы витальности шаманизма у тюркских народов / У. М. Бахтикиреева, З. К. Темиргазина // Turkic Studies Journal. – 2022. – Т. 4. – № 1. – С. 7-24.

5 Сеитов Э.М. Исламизированный шаманизм у народов Средней Азии в наши дни // V Демонология как семиотическая система. Сост. и ред. О.Б. Христофорова, Д.И. Антонов. – Москва: РГГУ, 2018. – С. 145–148.

ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

ЖОЛДАСБЕК У. Д.

студент, Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

СМАГУЛОВА Г. М.

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы,

Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

*«Өз елінің қара тасын мақтан ете алмаған – өзге
жердің алтынын да мақтап жарытпақ емес»*

Қ. И. Сәтбаев

Қазақ халқының біртуар перзенті Қ. И. Сәтбаев – өзінің өмірі мен артында қалдырған ісі арқылы кейінгі ұрпаққа үлгі боларлық тұлғаның бірі. Қ. Сәтбаев ел ішінде геолог-ғалым ретінде ғана танылып қоймай, бұған қоса ауыз әдебиеті мұралары мен музыкалық мұраларын жинап, қазақтың ұлттық театры жайлы терең ой қозғаған, өзі де өнерден құр алақан болмаған.

Қаныш Сәтбаев Семейдің семинариясында 1914-1918 жылдар аралығында оқыған. Қаныш ағамен бірге Мұхтар Әуезов те білім алған. Қ. Сәтбаев оқумен қатар география қоғамына барып, онда қазақ тарихы, Абай, Шоқан жайлы оқылған дәрістерді тындаған. Семинария оқытушысы Назифа Құлжанованың басшылығымен қалалық театрда қазақша сауық кешін өткізуге атсалысқан. «Кеш төрт бөлімнен құралады: 1. Біржан мен Сара айтысы; 2. Батырлардың сайысы; 3. Қазақ әндері; 4. Абай өлеңдерінен ән, декламация («Көзімнің қарасы», «Желсіз түнде жарық ай», «Көлеңке басын ұзартып» т.б.)» [1, 32-б.]. Осы кеште Қ. Сәтбаев Қобыланды батырдың рөлін сомдаған, «Топайкөк», «Баянауыл», «Көзімнің қарасы» сияқты әндерді айтқан. Кейін Томскідегі технология институтында оқып жүріп, бос уақытын кітапханада өткізеді, қазақ халқының тарихы, этнографиясы, мәдениеті туралы жазбаларға ерекше ден қояды. Оның басшылығымен Томск университетінде Шығыс мәдениетін зерттейтін үйірме жұмыс жасап, Қ. Сәтбаевтың өзі осы үйірмеде қазақ мәдениеті мен этнографиясы жайлы қызықты баяндамалар жасайды.

«1926 жылы 13 январьда Қызылорда қаласында қазақтың тұңғыш ұлттық театры ашылды. Келесі жылы сол театрдың қаз тұрғанына бір жыл толуына орай мерекелік спектакль өтеді. Оны Қ. И. Сәтбаев барып көріп, ұлттық театрдың жетістіктері мен

кемшіліктерін талғампаздықпен тани отырып, соның барлығына байыбына жеткізе талдау жасап, «Қазақстанның ұлттық театры хақында» деген мақаласында жазды [2, 92-б.]. Қаныш Сәтбаевтың бұл мақаласы қазақ көркем өнері жайындағы алғашқы теориялық зерттеу ретінде өз құндылығын жойған жоқ. Себебі Қ. Сәтбаев Жұмат Шанинның режиссерлік өнеріне баға берген, қазақ әндерінің құрылысы туралы, оларды орындаған Әміре Қашаубаев, Иса Байзақов, Құрманбек Жандарбеков, Қалибек Қуанышбаевтардың әртістік шеберліктері жайлы мағыналы ойлар айтқан. Атақты әнші Әміре Қашаубаевтың орындаған әндерін, соның ішінде «Қанапия», «Жанбота» әндеріне тоқталған. Мақалада «Қанапия» әнінің шығу тарихынан қысқаша мәлімет берген. «Қанапия – өткен ғасырдың 60-шы жылдарында шыққан қазақтың ең соңғы батырларының бірі. Оның әкесі қыпшақ Басығара батыр бір көтерілісте «патша әскерінің құмалақтай қорғанысы кісі өлтіруші ме еді» деп қамалға шауып, оққа ұшқан» [3, 195-б.]. Қанапия да әкесінің жолын қуып, қол жиып, батыр атанған. Бір жағы Омбы мен Қызылжар, екінші жағы Сыр мен Шу өлкесінің арасындағы байтақ жерде Қанапия өз заманында ат ойнатқан. Бірақ кейін бір соғыста қуып жүрген патша отряды кездесіп, Қанапияның 16 жігітін ұстап, Қараөткел абақтысына жабады. Тұтқындағы жолдастарын шығару үшін Қанапия өз еркімен қолға түскен. Артынан келген іздеушілерімен абақты бастығы жолықтырмағанда, абақты терезесінің темір торына сүйеніп тұрып, іштегі шер мен кернеген кекті ән арқылы білдірген. Қаныш Сәтбаев осы тамаша әнді Әміренің шолақ қайырғанын сынап, ал ақын Иса Байзақовтың ән мен жырды екпінмен төгіп-төгіп жіберетін талантын жоғары бағалаған. Концерт бөліміндегі Құрманбектің хорының хорға келмейтіндігін, бір-ақ дауыстан құралғанын айтады. Ал шын хор болу үшін тенор, альт, бас сияқты әр дауыстың үндесіп келетіндігін баса айтқан. Ол хор мен оркестр құру үшін лебіз жүйесінің жалпы заңдылықтарын меңгеріп, қазақ әншілерінің әуелі Европа музыкасының жалпы жүйе, техникасымен таныс болу керектігіне назар аударады.

Қазақ труппасының ішінде күйшілердің, музыкаға шебер адамдардың болмауы жалпы кемшіліктің бірі деген. Музыкамен сүйемелдеп отырса, көрерменге де жақсы әсер ететіндігін тілге тиек еткен. Осы мақаласы арқылы ол өзінің қазақ өнерінің майталманы, тамаша публицист екенін танытқан.

«Аталмыш мақала турасында белгілі музыка зерттеушісі, композитор, Қазақ СССР Ғылым академиясының корреспондент-

мүшесі Б. Г. Ерзакович: «Бұл еңбегінде жас инженер актер труппаның жетістіктері мен кемшіліктеріне профессионалдык талдау жасайды. Мақала авторы өзінің театр, музыка өнерінің мәні мен маңызын терең түсінетіндігімен, оның келешектегі атқарар жұмыстарын дәл меңзеуімен айрықша тандандырады», – деп жазады» [2, 129-б.].

Қ. И. Сәтбаев қазақ мәдениетіне ерекше ықылас білдірген, бұған ел аузында айтылып жүрген өлеңдер мен көне жырлар жайлы мақалалары дәлел. 1923 жылы «Қазақ тілі» газетінде «Обаған» әні жайлы мақала жазады.

«Ол кезінде А. В. Затаевичке жиырма бес ән тапсырған. Олар белгілі музыка зерттеушісінің 1931 жылы Москвада шыққан «Қазақтың 500 әні мен күйі» атты атышулы еңбегінде жарық көрді. Осы кітаптың алғы сөзінде ол 1926 жылы Семей облысы мен Қарқаралыға барған сапарымның нәтижесінде 280-ге жуық ән жиналды, олар Москвада белгілі әнші Әміре Қашаубаев пен әуесқой, байыпты өнер иесі Қаныш Сәтбаев және т.б. жаздырған ондаған әндермен қосылып, кітаптың Семей бөліміне енгізілді, – деп жазылған» [2, 129-б.]. Бұған қоса, А. В. Затаевич Қаныш Сәтбаевтың Баянауыл әндерін жетік білетінін, жинаққа енген әндердің әуені туралы мағыналы мәліметтер беріп қоймай, әндердің сөздері мен орысша аудармасын да табыстағанын айтқан.

1927 жылы Мәскеуде Едіге жырының белгілі нұсқаларының бірін кітап етіп жарыққа шығарып, оған алғы сөз жазған. «Тарих жағынан алғанда Едіге батырдың әңгімесі XIV ғасырдың ішінде басталуы керек. Ол кезде «қазақ» елі өз бетіне жеке отау тігіп, «қазақ» атын киіп, айдар таппаған мезгіл...Едіге әңгімесі Арқадағы түрік қауымдарының ең ескі, ең ертексіз әңгімелерінің бірі. Бұл ертектің бір шеті Алтайдағы төлеңгіттер мен қырғыздарда, бір шеті Түркістандағы қарақалпақ пен түрікпендерде, бір шеті қазақ, бір шеті қырым ноғайларының аузында шұбатылып жүр... Едігенің бойында асылында батырлықтан гөрі билікке арнаулы сипаттар күштірек болған» [3, 74-б.]. Осы жолдар арқылы Қаныш Сәтбаевтың көшпенділер тарихын терең білуімен қатар, тарихи деректерді де терең зерттегенін бағамдаймыз. Бұл деректер қазақ эпосын зерттеген ғалымдар тарапынан да дәлелденген.

Қаныш Сәтбаев нағыз ұлтжанды, елін, жерін шексіз сүйетін азамат болған. Ол өзінің бір мақаласында: «Қазақ халқының неше алуан, өте бай халық музыкасы бар. Қазақ халқы адамның махаббатын, ерлігін, неше түрлі жан сезімдерін бейнелейтін көп

күйлер, әндер шығарған. Қазақ ауыз әдебиетінің байлығын жұрт таныған. Өзінің ауыз әдебиетін, батырлар жырларын неше ғасырлар бойына түгел сақтап келген қазақ халқының «Қозы-Көрпеш – Баян сұлу» поэмасын дүние жүзіндегі осы тәрізді таңдаулы поэмалармен қатар қоюға болады. Бұл айтылғандардың бәрі қазақ халқының даңқты тарихы және терең тамырлы рухани мәдениеті болғанын сипаттайды» деген [2, 126-б.]. Осы мысалдан Қаныш ағаның тарихи мұраларға ерекше мән бергенін, жан-жақты ғалым болғанын көреміз.

А. Жұбанов Қаныш ағаның бір мезгілде бірнеше жұмысты қатар атқаратынына куә болған. 1945 жылы СССР Ғылым академиясының 220 жылдық тойына барғанда, Қ. Сәтбаев пен А. Жұбанов салтанатты мәжілістер арасында Александр Затаевичтің үйіне барады, А. Затаевичтің зайыбы мен қызы Қ. Сәтбаевты жақсы қарсы алады. Қ. Сәтбаев А. Затаевичтің көзі тірісінде жарыққа шығарып үлгермеген қолжазбаларын алып, оны Қазақ филиалының қорына тапсырады. Қолжазбалардың дені қазақтың, қырғыздың, ұйғырдың, корейліктердің, дүнгеннің, татардың, монғолдың, қалмақтың, тувалықтардың әндер жинағынан тұрған. Жалпы саны 670, көпшілігі қазақ әндері болған. А. Затаевичтің бұл мұрасын осындай үлкен адамның келіп алғанына зайыбы мен қызы қатты қуанған. Осыдан-ақ Қаныш Сәтбаевтың өнер саласына өте қамқор, жанашыр жан болғанын білеміз.

Қ. Сәтбаевтың «Қазақ совет әдебиетінің ғажайып шығармасы» атты зерттеу мақаласы М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясына арналды. Мақаладағы автордың ой-толғамдары Әуезовтану ғылымының бастамасы іспеттес. «Абай жолы» роман-эпопеясын XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ халқының өмірі мен тұрмысын әр қырынан бейнелейтін энциклопедиялық туынды қатарына жатқызған. Осы баға эпопеяны дәуір айнасы тұрғысынан зерттеуге бірден-бір түрткі болды. Романның ғылыми-дүниетанымдық маңызы мен өткен дәуірдегі қазақтар өмірінің феодалдық болмысына қатысты құнды деректер бар екендігін айта келіп, былай деп жазады: «Өз романы арқылы Әуезов ғажайып көркем шығармаға әрі баға жеткісіз ғылыми еңбек туындатты, ол еңбек ғылымның сан қилы салаларындағы мамандардың ықыласын әрқашан баурап тартатынына еш күмән жоқ» [1, 279-б.].

Қаныш Сәтбаев – сегіз қырлы, бір сырлы, адамгершілігі мол, кішіпейіл, еңбекқор, өнердің түрлі саласынан хабары мол тұлға. Ол өзінің барлық саналы ғұмырын қазақ халқының мәдениетін,

ғылымын дамытуға арнап, өзінің артынан тамаша тарихи мұра қалдырды. Ғылым жолында ардақты ұстаз болумен қатар, оның өнермен айналысуы кейінгі буынға үлгі боларлық дүние деп айтуға болады. Халқына жан-тәнімен адал қызмет еткен Қаныш аға ғасырлар бойы ел тарихында, халық санасында мәңгі сақталмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қаныш аға. Естеліктер. –Алматы: Жазушы, 1989.
- 2 Сәтбаева Ш. Ұрпақ сыры. –Алматы: Үш Қиян, 2003.
- 3 Рухнама. Қаныш Сәтбаев. 25-кітап. –Павлодар.: «ЭКО», 2003.

УЛИЦЫ РОДНОГО ГОРОДА

ЖУМАГАЛИЕВА Д. С.

преподаватель общественных дисциплин Павлодарский
машиностроительный колледж, г. Павлодар

РАХИМСЕИТ М. Е.

студент, Павлодарский машиностроительный колледж, г. Павлодар

В обновленной программе воспитания «Біртұтас тәрбие» говорится о необходимости продвижения среди молодежи национальных интересов, а это означает готовность внести свой вклад в развитие своей родины, защищать и продвигать национальные интересы своей страны, а одной из задач является воспитание духовно-нравственных качеств; формирование любви к Родине, своему народу, его истории и культуре. [1]

Для чего людям знать историю, культуру своего города, региона, государства?

История - это память любой области культуры, каждого народа, всего человечества. Как история жизни каждого отдельного человека воплощается в особенностях его личности, так и история всего человечества воплощена во всех достижениях современности.

Для понимания современного состояния человечества, его социальных учреждений, институтов, тех или иных областей культуры —нельзя ограничиваться общими знаниями об истории страны в целом, необходимо знать историю своего края, места, где ты родился и вырос.

Поставленные задачи:

- изучить историю и названия улиц города Павлодар;

- исследовать и проанализировать биографии ученых, культурных деятелей, именами которых названы улицы Павлодара;
- укрепить нравственно-патриотические чувства.

Павлодар – многоэтничный город с богатым историческим прошлым. Во времена Кимакского каганата на территории современного города, располагался средневековый город Имакия, в некоторых источниках Кимакия (исчезнувший средневековый тюркский город кимаков, который являлся летней резиденцией правителя Кимакского каганата. В 1720 года на месте города появляется форпост Коряковский, названный так, потому что был выстроен рядом со складами соли, добываемой на Коряковском озере. В 1838 году форпост преобразовывается в станицу, которая в апреле 1861 года получила статус заштатного города с наименованием Павлодар. В 1868 году город получает статус уездного, а в 1938 году становится центром Павлодарской области [2].

Согласно толковому словарю С.И. Ожегова – «Улица- в населенных пунктах: два ряда домов и пространство между ними для прохода и проезда, а также само это пространство» [3].

В толковом словаре В. Даля – «Улица-простор меж двух рядов домов; полоса, проезд, дорога, оставляемая промеж рядами домов» [4].

В современном значении улица-это элемент инфраструктуры населенного пункта.

Улица Олжабай батыра (ранее улица Мира).

Рисунок 1- Олжабай батыр

Олжабай-батыр – легендарный казахский батыр XVIII века из рода Айдабол племени Аргын Среднего жуза, родился в 1709 году, один из предводителей национально-освободительного движения

казахского народа против джунгарских захватчиков. Знаменосец и друг Абылай-хана, которого помогал вызволять из джунгарского плена. Воспеваётся в казахской народной поэзии, эпосах и песнях. Собиратели фольклора Жаяу Муса, Машхур Жусуп сохранили сведения о нём в своих трудах. Ученый Алькей Маргулан написал книгу о жизни Олжабай батыра.

Батыр заслужил горячую любовь народа: он был патриотом Казахстана, честным и доблестным гражданином. Казахский народ признаёт в Олжабай батыре крупного дипломата: значимо участие Олжабая в казахско-китайских отношениях середины XVIII века.

Поступки Олжабая, его слова стали легендарными, о великом батыре написаны художественные произведения. Особенно известен народный эпос «Олжабай батыр», произведения жырау об Олжабай батыре [5].

Улицу 2-я Южная в Павлодаре переименовали в честь народного артиста Каз.ССР Кәукена Кенжетаяева.

Рисунок 2 – Кәукен Кенжетаяев

Кәукен Кенжетаяевич Кенжетаяев родился 25 февраля 1916 года в селе Баянаул Павлодарской области. Народный артист Казахской ССР, Лауреат Международной премии им. Ч. Айтматова, Независимой премии «Тарлан», Член Союза кинематографистов СССР.

Окончил Казахскую государственную консерваторию им. Курмангазы, начал творческий путь в искусстве в начале 40-х годов солистом Казахского государственного академического театра оперы и балета им. Абая, он посвятил этому театру почти сорок лет творческой жизни. Репертуар артиста Кенжетаяева К. был обширным - он пел Хана в опере «Алтыншаш» Жиганова, Сулеймана в опере «Аршин Мал-Алан» Гаджибекова, Жамботы в опере «Біржан-Сара»

Тулебаева, Тарғына в опере «Ер-Тарғын», Бекежана в опере «Қыз-Жібек» Брусиловского, Игоря в опере «Князь Игорь» Бородина, Руслана в опере «Руслан и Людмила» Глинки, и другие. В качестве режиссера им были поставлены спектакли «Амангелді», «Айсұлу», «Степное зарево», «Судьба человека» и многие другие.

С 1957 года К. Кенжетаяев стал сниматься в кино. Первым фильмом с его участием стала музыкальная комедия «Наш милый доктор». В дальнейшем он снялся в более двадцати пяти фильмах национальной студии, привнес в роли самобытность большого мастера, национальный колорит и высокий профессионализм. С 1979 года Кенжетаяев К. вел свой класс в театрально-художественном институте (ныне Национальная академия искусств им. Т. Жургенова). Им написано ряд пьес, либретто к опере «Алпамыс»; стихи, опубликованные в периодической печати, журналах; книги: «Дархан дарын», «Высокий дар призвания», «Режиссер Мажит Бегалина» и другие.

К. Кенжетаяев - кавалер орденов Отечественной войны, Октябрьской революции, Трудового Красного знамени, «Парасат», «Отан», удостоен титула «Экран Шебері». [6]

Улица Калмухана Исабаева (ранее Кубанская).

Рисунок 3 – Калмухан Исабаев

Калмухан Исабаев писатель, журналист, краевед, участник Великой Отечественной войны, полковник в отставке, он родился 25 августа 1925г. в селе Баянаул Павлодарской области. В 1943 г. после окончания школы призывается в Советскую армию. С 1943 по 1954 гг. - офицер Советской Армии. После войны он служил еще шесть лет в немецком городе Ильменау в должности коменданта. После возвращения в Казахстан, более 30-ти лет проработал а

газете «Социалистік Қазақстан», заведующим отделом редакции журнала «Жұлдыз», директором Бюро пропаганды художественной литературы при Союзе писателей Казахстана.

В 1959 году вышел первый сборник рассказов «Баян» К.Исабаева, затем пьеса «Озлобленные люди», написанная им в соавторстве с писателем Р.Раимкуловым. В 1961 г. издается его повесть «В тисках смерти», в 1962 году - роман «Лицом к лицу», сборник рассказов «Загадочный дом»; сборник очерков «По дорогам мечты».

В 1961 году окончил филологический факультет КазГУ, и в этом же году Калмухан пешком прошел 565 километров по пути строительства канала «Иртыш-Караганда» и получил звание «гвардейца стройки». Итогом этого путешествия стал выпущенный в 1962 году издан сборник его очерков «По трассам мечты», а в 1966 году выходит документальная повесть «Подвиги в степи». А в 1994 году выходит книга «Чайки в степи», которая также в жанре очерка-дневника воссоздает историю строительства канала.

К двадцатилетию победы над фашистской Германией опубликована его повесть «Карабала». В 1966 году выпущен роман «Полет сокола», далее «Айкыз», «На перепутье», «Товарищ комендант», «На перевале», «Голубой ветер», «Клятва», «Русло», «Последний прием», «Счастливый миг», «Чон бий». В творчестве К.Исабаева отражено формирование казахской интеллигенции, ратные и трудовые подвиги казахстанцев.

Награжден орденами Красной Звезды, Трудового Красного Знамени, Отечественной войны I степени и медалями, а в 2003 году орденом «Құрмет».[7]

Улица Совхозная переименована на улицу Нуртазиной в честь легендарного учителя Рафика Бекеновны Нуртазиной.

Рисунок 4 – Рафика Нуртазина

Рафика Нуртазина родилась в 1921 году, недалеко от города Павлодара, в небольшом селении Нуртаза аулы. Сегодня там находится город Аксу.

Рафика Бекеновна – единственный учитель русского языка и литературы с высочайшим в СССР званием Героя Социалистического Труда. Она - Заслуженный учитель Казахстана, Отличник просвещения Казахской ССР, Лауреат Пушкинской премии, «Платиновый Тарлан».

Окончив школу, поступила в Казахский государственный университет им. С.М. Кирова (ныне – Казахский национальный университет имени Аль-Фараби). Одновременно с учебой работала учителем казахского и немецкого языков в школе №30 города Алма-Ата. В годы Великой Отечественной войны прервала учебу и работала учителем немецкого и казахского языков в школе №75. В 1949 году окончила филологический факультет Казахского женского педагогического института по специальности учитель русского языка и литературы. С 1947 года – учитель, а позднее – директор средней школы-интерната №4 города Алма-Аты. Разработала и внедрила нетрадиционные методики обучения казахских детей русскому языку. Неоднократно представляла Казахстан и СССР на международных педагогических конгрессах.

Автор 300 научных и учебно-методических работ, в том числе 130 книг, 25 учебных пособий для дошкольников, начальной и средней школы, вышедших на казахском и русском языках, свыше 150 статей на казахском и русском языках. В городе Аксу установлен бюст Героя [8].

ЛИТЕРАТУРА

1 Обновленная программа воспитания «Біртұтас тәрбие» приказ №194 министерства Просвещения Республики Казахстан от 30.07.2024;

2 Г.К.Дюсебаева, А.Д. Жусупова, к.и.н. старший преподаватель кафедры История Казахстана им.академика Садыкова Т.С. КазНПУ им.Абая, Алматы «Из истории становления и развития города Павлодара в аспекте истории повседневности», том №3, №74, 09.2022г.;

3 Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов/ Под ред.Н.Ю. Шведовой -22-е изд., -М.: Русский язык., 1990 г.;

4 Толковый словарь Даля онлайн. 26.03.2025г. https://slovardalja.net/view_search.php;

5 Дукетбаев Жан Берикович «Олжабай батыр», статья от 27.04.2020г. <https://znanio.ru/media/olzhabaj-batyr-2558202>;

6 Кенжетаетаев А. «Кенжетаетаев Кәукен .Кенжетаетаевич» ст. от 09.08.2023 г.. <https://zamanmedia.kz/2023/08/09/kenzhetaev-kauken-kenzhetajuly/>;

7 Исабаев Калмухан// Казахстан. Национальная энциклопедия. –Алматы:Қазақ энциклопедиясы, 2005-Т II ISBN 9965-08-265-0 jn 13/06/2020 u/; [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Kazakhstan_National_encyclopedia_\(ru\)_-_Vol_2_of_5_\(2005\).pdf&page=494](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Kazakhstan_National_encyclopedia_(ru)_-_Vol_2_of_5_(2005).pdf&page=494);

8 Нуртазина Рафика Бекеновна. Библиографический указатель./Состав.: А.Б.Коразова: Отв.ред.З.А. Мансуров.- Алматы: Қазақ университеті, 2004.-90 с.

ЖОЛЫМБЕТ БИ: ИСТОРИЯ И НАСЛЕДИЕ

КАБУЛОВА Ш. Б.

студент, Евразийский Национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г.Астана.

В данной статье я исследую историю моего предка, Жолымбет би, в честь которого назван посёлок в Шортандинском районе Акмолинской области. Будучи его потомком в седьмом поколении по материнской линии, я стремлюсь проследить его жизненный путь и влияние на историю региона. Исследование основано на доступных исторических источниках, архивных данных и устных предания.

Примерно в 100 км на север от города Астаны расположен небольшой поселок Жолымбет, основанный в начале XX века в связи с разработкой месторождения золота. История этого поселка уходит своими корнями в далекие времена, а его название связано с личностью одного из выдающихся представителей казахского народа — Жолымбет би, аксакала и предводителя рода Төлке Керей.

Месторождение золота было открыто в мае 1932 года Николаем Пантелеймоновичем Каличкиным, начальником поисковой партии по следам древних рудных работ, которая работала в этих местах. Открытие случилось благодаря указаниям местного пастуха Наушана Ниязова, который заметил необычные световые явления и

странную энергетику, исходящую из земли.[1] Слухи о загадочной местности быстро распространились, и люди начали посещать это место в поисках редких минералов. Когда геологи спросили местных жителей о названии этой местности, они ответили: “Жолымбет!”. Так поселок получил свое название. Сама же местность была названа в честь Жолымбет би, известного аксакала и старейшины, который жил в тех местах в XIX- XX веках. Он был из рода Керей, и его жизнь и деятельность оставили неизгладимый след в истории региона.

На берегу реки Ашылы айрык, левого притока степной реки Силеты когда-то располагалось летнее пастбище (жайлау) Жолымбет би. Это место было известно своим природным богатством и живописными озерами. В этих краях Жолымбет би ставил свои юрты и проводил летние месяцы с семьей и многочисленными родственниками. Зимой его семья обосновывалась в другом месте — на берегу озера Кына, где ныне находится одноименный аул, в котором по сей день живут его потомки. [2, с.120]. Жолымбет би был родом из уважаемой семьи. Его предки были известными и влиятельными людьми в регионе. Его отец, Бес, был одним из ведущих представителей рода, а его родственные связи с такими выдающимися личностями как Сағынай Есулы и Нурмаганбет Сағынайұлы укрепляли его позиции в обществе (рис.1). Сам Жолымбет би также являлся советником Нурмаганбет Сағынайұлы и его отца.

Говоря о Нурмаганбете, также известном в народе как Пан Нурмаганбет, стоит отметить что он был одним из самых известных меценатов и общественных деятелей Акмолинской области. Он был владельцем огромных земель и был знаменит своим богатством и щедростью. Так в 1886 году он устроил настолько пышные поминки по своему отцу, что затраты тех поминок сравнивают с затратами на строительство Тадж-Махала. Кроме того во время тех поминок, устроенных в годовщину смерти отца Нурмаганбета был убит знаменитый скакун Акана Серы — Кулагер. На основе того события И. Жансугуров написал свое произведение «Кулагер»[3]. А 1891 году, во время визита Николая II в Омск, он подарил царю тысячу лошадей и устроил великолепное торжество. Эта история стала известной благодаря писателю Сакену Сейфуллину, который описал этот момент в своем произведении «Тернистый путь». Сейфуллин рассказал о том, как Нурмаганбет привлек внимание царского наследника своей золотой юртой и уникальными лошадьми. [4, с.60-

61]. Нурмаганбет умер в 1926 году, и в его честь на окраине поселка Аксу, возле города Степногорск был возведен мавзолей.[3] (рис.2).

Стоит отметить, что род Жолымбета би прожившего 99 лет и заслужившего уважения среди народа за свою мудрость и заботу о людях, мог не продолжиться. Причиной этого было то, что единственный сын Жолымбет би, Курманбай, умер в раннем возрасте, не оставив после себя потомков. В отчаянии Жолымбет обратился к Всевышнему с просьбой о благословении для продолжения рода, и вскоре его овдовевшая невестка забеременела. [2, с.121] Род Жолымбет би продолжил существование, и его потомки стали неотъемлемой частью истории этого края. Так в годы голода его правнук, Бектаза, обладавший выдающимся поэтическим даром, создавал стихи, в которых критиковал советскую власть. Из-за страха перед репрессиями эти произведения были спрятаны, и они были обнаружены лишь спустя годы в архивах. Упоминание о данных стихах встречается в книге Кимадидена Шакабая «Река Силеты», изданной в 1994 году.

Сам Жолымбет би умер в 1912 году и был похоронен на территории своего жайлау. В 1974 году сын Бектазы, Азнабек поставил на месте захоронения своего предка надгробный камень. (рис.3) А в 2012 году, в честь столетия со дня его смерти, его потомки в ауле Кына, провели поминальный обед. Инициатором организации этого поминального обеда был сын Азнабека, Асылбек, который является моим дедушкой.

Немного о судьбе рудника Жолымбет. В октябре 1932 года было дано предварительное заключение о промышленной ценности Жолымбетского месторождения, на основании которого было решено начать строительство рудника. Первые стволы (шахт №1, №2) на руднике были начаты в 1933 г. [1]. В том же году для обработки добытой руды была построена небольшая амальгамационная фабрика. К 1934 г. на руднике Жолымбет были уже не только шахты и фабрика, но и жилые бараки, школа, контора [1]. В середине 30-х годов при рудниках организовывались пригорхозы, где выращивали овощи, картофель, зерновые, разводили и скот. Важно отметить, что в начале 30-х годов в Казахстане был страшный голод, и возможность работать на руднике была для многих спасением.[1] В 70-е годы в Жолымбете уже было 10 000 тысяч жителей. Это был уютный поселок, где, кроме частного сектора, были благоустроенные трехэтажные дома, хорошая больница, 3 школы, можно было получить и специальное образование в филиале медучилища и в

вечернем техникуме. Но затем Жолымбет разделил участь многих поселков. В 1995 производство остановилось, в результате аварии в домах не стало отопления [5]. С 1996 года на руднике началась череда сменяющихся собственников которые, получая выгоду, не заботились о людях. Народ стал уезжать, часто просто бросая жилье. Сегодня там живет 4258 жителей, работают шахта и карьер, 2 обогатительные фабрики. На конец 2021 года на производстве задействовано 1074 сотрудника, из них 35% — приезжие, которые работают вахтовым методом [5].

В заключение, стоит отметить, что исследование истории Жолымбета би и его наследия находится на начальном этапе, и дальнейший анализ требует привлечения дополнительных источников и углубленного изучения. Названия мест, связанных с его жизнью, служат не только топографическими ориентирами, но и важными маркерами исторической памяти, сохраняя связь с прошлым. Топонимическое наследие, связанное с его именем, играет ключевую роль в сохранении культурной идентичности и передаче знаний о выдающихся личностях от поколения к поколению. Дальнейшее изучение его наследия позволит глубже понять исторические процессы, происходившие в тот период, и укрепить интерес к национальной истории.

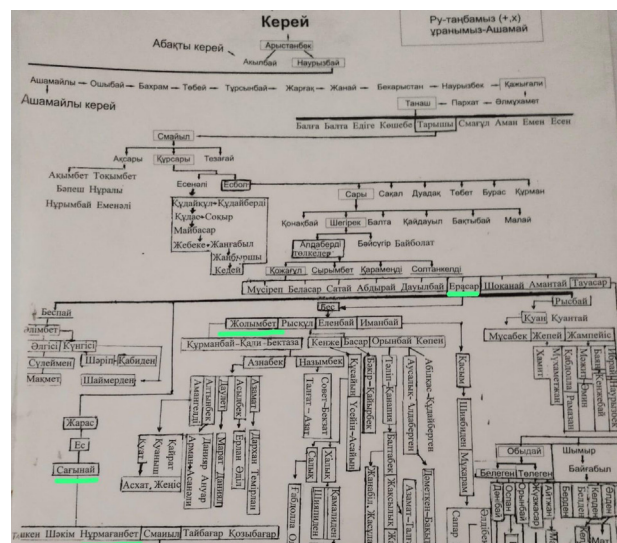

Рисунок 1 - Шежире

Рис.2 – Мавзолей Пан Нурмаганбета

Рис.3 – Надгробный камень Жолымбета

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Жолымбет: детище первой пятилетки / сост. коллектив библиотеки п. Жолымбет; под ред. Крошиной М. А. — Библиотека п. Жолымбет.
- 2 Бектазаулы Н. Сыр айтам жүрегімнен. — Астана, 2015. — 232 с. — С. 120–121.
- 3 Материалы историко – краеведческого музея г. Степногорска
- 4 Сейфуллин С. Тернистый путь: Историко-мемуарный роман. — Алма-Ата: «Жазушы», 1975. — 434 с. — С. 60-61.

5 Тележинская Н. Поселок Жолымбет. Здесь добывают золото [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://natalya-telezhinskaya.ru/2023/11/13/%d0%bf%d0%be%d1%81%d0%b5%d0%bb%d0%be%d0%ba-%d0%b6%d0%be%d0%bb%d1%8b%d0%bc%d0%b1%d0%b5%d1%82-%d0%b7%d0%b4%d0%b5%d1%81%d1%8c-%d0%b4%d0%be%d0%b1%d1%8b%d0%b2%d0%b0%d1%8e%d1%82-%d0%b7%d0%be%d0%bb%d0%be/#more-16710> (дата обращения: 25.03.2025)

РЕПРЕССИИ 30-Х ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ И СУДЬБА АЛИХАНА БУКЕЙХАНОВА

КАБУЛОВА П. М.

преподаватель истории и географии,

Высший экономический колледж «Казпотребсоюза», г. Павлодар

АМАНБАЙ А. А.

студент, Высший экономический колледж «Казпотребсоюза», г. Павлодар

1930-е годы в истории Советского Союза отмечены массовыми репрессиями, которые затронули все республики, включая Казахстан. Особое место среди жертв репрессий занимает казахская интеллигенция, стремившаяся к культурному и политическому возрождению народа. Одной из ключевых фигур того времени был Алихан Букейханов — общественный деятель, ученый, лидер партии «Алаш». Его жизнь и судьба олицетворяют трагедию казахской интеллигенции в эпоху сталинских репрессий.

Алихан Букейханов родился в 1866 году в Семипалатинской области (ныне территория Восточно-Казахстанской области). Он получил блестящее образование, окончив Омское техническое училище и Санкт-Петербургский лесной институт. С юности проявлял интерес к политике и науке, активно выступая за права казахского народа. Букейханов стал одним из инициаторов создания первой казахской политической партии — «Алаш» — в 1917 году, целью которой была борьба за автономию Казахстана в составе федеративного демократического государства.

Как глава Алашской автономии, он стремился к сохранению национальной идентичности, развитию образования на родном языке и модернизации общества. Под его руководством была предпринята попытка создать национальную армию, школы и независимую судебную систему. Однако после установления

Советской власти в Казахстане и разгрома движения «Алаш Орда» Букейханов оказался в опале.

В 1920 году он был арестован, но вскоре освобожден с условием прекращения политической деятельности. В последующие годы Букейханов сосредоточился на научной и публицистической работе, занимаясь изучением истории, этнографии и экономики Казахстана. Несмотря на давление, он продолжал защищать права казахского народа, выступая против насильственной коллективизации и русификации.

С началом массовых репрессий в 1930-х годах положение казахской интеллигенции ухудшилось. Советская власть стремилась уничтожить всех, кто когда-либо выступал за национальные интересы или сотрудничал с «буржуазными» партиями. Алихан Букейханов был арестован повторно в 1937 году по сфабрикованным обвинениям в «буржуазном национализме» и «антисоветской деятельности». После формального и несправедливого судебного процесса его приговорили к высшей мере наказания — расстрелу, который был приведен в исполнение в том же году.

Репрессии не только оборвали жизнь Букейханова, но и нанесли тяжелый удар по казахской интеллигенции в целом. Сотни ученых, писателей, педагогов и общественных деятелей были уничтожены или сосланы в лагеря. Это привело к культурному застою и потере целого поколения интеллектуальной элиты. Работы Букейханова и его соратников из «Алаш Орда» были запрещены, многие труды уничтожены или изъяты из библиотек. Только в период перестройки в 1980-х годах начался процесс реабилитации репрессированных, и имя Алихана Букейханова было восстановлено в истории Казахстана.

Помимо Букейханова, жертвами репрессий стали видные представители казахской интеллигенции: Ахмет Байтурсинов, Мыржақып Дулатов и Жусупбек Аймауытов. Их аресты и расстрелы были частью общей кампании по уничтожению национальной элиты, которая могла противостоять тоталитарной политике. Казахские писатели и поэты, такие как Мағжан Жұмабаев, также были обвинены в национализме и подверглись жестоким репрессиям.

Необходимо отметить, что «в конце 1940-х гг. было немало заметок на страницах газет о казахском национализме, оклеветавших и считавших врагами народа Е. Бекмаханова, Б. Сулейменова, Е. Исмаилова, К. Жумалиева. Шел активный процесс чистки рядов

молодых ученых, истинных патриотов.[2] Начиная с 1936 и вплоть до конца 1938 г. неизменно в Казахстан председателем выездной сессии Военной Коллегии Верховного Суда СССР направлялся один и тот же человек — дивизионный военный юрист Горячев. Прибыв в столицу Казахстана, с 25 февраля по 13 марта 1938 года он почти ежедневно выносил смертные приговоры нескольким десяткам людей. Так, например, 25 февраля 1938 года им было приговорено к расстрелу 39 человек, среди которых С.Сейфуллин, С.Асфендияров, Т.Жургенов, С.Мендешев, Ж. Садвакасов и др., 26 февраля — 37 человек, в том числе И.Джансугуров, Ж.Шанин и др., 27 февраля — 41 человек, 28 февраля — 40 человек и так до 14 марта. Как явствуют данные из списка репрессированных, почти 90 процентов, поименованных в нем лиц составляют рядовые труженники — колхозники, рабочие, служащие, работники низшего и среднего звена».[2]

Жертвами репрессий стали почти все руководящие партийные и советские работники республики. Как свидетельствуют дела так называемых «национал-фашистов», репрессированные в 1937-1938 гг., Н.И.Ежов и его подручные особо не утруждали себя при их фабрикации. Были подняты давние дела так называемых участников различных группировок, в их число попали и те, кто в свое время отстаивал интересы республики, открыто выражал протест по поводу массовой гибели казахского населения в 1931-1933 гг. Для пущей важности была придумана версия о том, что «национал-фашисты» во главе с заместителем председателя СНК РСФСР Т.Рыскуловым, заместителем секретаря ВЦИК СССР Н.Нурмаковым, председателем ЦИК Казахской ССР У.Кулумбетовым и другими хотели «отделить Казахстан от СССР и отдать его под протекторат Японии, а сами они являются японо-германскими шпионами»[5].

Последствия репрессий для Казахстана оказались катастрофическими. Были разрушены научные школы, замедлилось развитие культуры и образования. Народ лишился своих лидеров и наставников, что сильно повлияло на формирование национального самосознания. Только спустя десятилетия началось восстановление справедливости и возвращение имен героев на страницы истории.

Сегодня Букейханов воспринимается как один из основателей казахской государственности и символ борьбы за национальные права. Его научное и политическое наследие вдохновляет новые поколения на сохранение родного языка, культуры и независимости. В его честь названы улицы, школы и университеты, а его труды

изучаются в учебных заведениях. Возвращение памяти о таких личностях способствует осознанию важности национальной истории и уважения к тем, кто боролся за свободу народа.

Судьба Алихана Букейханова — трагический пример того, как репрессии 30-х годов уничтожили лучших представителей казахской интеллигенции. Его жизнь была посвящена служению народу, борьбе за справедливость и права казахского народа. Память о Букейханове и его соратниках служит напоминанием о важности свободы слова, национальной идентичности и необходимости помнить уроки истории. Его труды и идеи продолжают жить в сердцах казахстанцев, напоминая о цене, которую пришлось заплатить за стремление к свободе и самостоятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Байтурсинов А. «История казахской интеллигенции» — Алматы: Казахское издательство, 2010.

2 Джунусбаев С.М.* к.и.н., доцент, ЮКГУ им. М.Ауэзова О репрессиях 1920-30 годов в трудах Казахстанских ученых

3 Мусаев К. «Алихан Букейханов: жизнь и наследие» — Астана: Наука, 2015.

4 Сейтказы А. «Алаш Орда и ее лидеры» — Алматы: Таным, 2018.

5 М.К.Козыбаев Тоталитарный социализм: реальность и последствия // Казахстан на рубеже веков: Размышления и поиски. Том 2 Алматы, 2000. С. 49.

6 «Энциклопедия Казахстана» — Алматы: Атамұра, 2020.

КӨКТАС 10 ҚОРЫМЫНЫҢ КЕРАМИКА ТИПОЛОГИЯСЫНЫҢ АЛДЫН АЛА ТӘЖІРИБЕСІ

ҚАЛАМОВА А. М., ТӨКЕН Ы. Қ.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АЙЛЫБАЕВ Т. Қ.

Археологиялық зерттеулер институты, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті Павлодар қ.

Керамика материалдары - әр кезеңнің әлеуметтік-экономикалық тарихын, материалдық дәрежесін және идеологиясын, тұрмыс-тіршілік деңгейінің ерекшеліктерін, сауда-экономикалық

байланыстарын және халықтың әдет-ғұрпы мен сенімін айғақтайтын құнды тарихи деректер болып табылады. Қазіргі таңда керамикалық бұйымдарды зерттеудің маңыздылығы жоғары. Себебі, барлық белгілі жазба деректерде көбінде саяси тарих жазылады, ал халықтардың материалдық мәдениеті жөнінде деректер жоқтың қасы.

2023 жылы Павлодар облысы, Май ауданы, Ақшиман ауылынан 27 шақырым жердегі Көктас қонысына «Ә. Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық Университеті» және «Ә. Марғұлан атындағы археологиялық зерттеулер институты» бірігіп, қазба-зерттеу жұмыстарын жүргізген болатын [8, 5 б]. Зерттеу жұмыстары төмендегі нысандарға жүргізілді:

- Ерте темір дәуіріне жататын нысандар - 4,5,8,11,13,15,16,17;

- Өтпелі кезең - 10,12 нысандар.

Мақала аталмыш жерлеу ғұрыптары мен қоныстарының ішіндегі №10 нысаннан табылған қыш ыдыстар мен бөлшектеріне жүргізілген типологиялық талдауына бағытталған.

№ 10 нысан бір-біріне іргелес жатқан тас қоршау кешенін құрайтын, кемінде 7 құрылыстан тұрады. Нысан аймағында 14 жерлеу орны анықталғанымен, қазіргі таңда оның 7-еуіне ғана зерттеу жұмыстары жүргізілді. Алдын ала кезеңделуі: кейінгі қола дәуірінен ерте темір дәуіріне өтпелі кезеңі.

Камералық зерттеулер нәтижесінде 18 дана ішінара жинақталған қыш ыдыстар және 3 дана ыдыс бөлшектері қалпына келтірілген.

Керамика фрагменттерін толығырақ жіктеу үшін біз мынандай типологиялық тәсілдерді қолдандық: Морфологиялық әдіс ыдыстың ернеуі, бүйірі, түбі, мойын бөліктерінің ерекшеліктері мен өлшемдерін алу үшін қолданылды. Сонымен қатар өрнектерін сипаттауда М.Елеуовтің әдістемелік кітабы бойынша ою-өрнек және оның жасалу техникасы сипатталып, ойық, меандрлық, шымшу, каннелюр және геометриялық өрнектердің кездесетінін анықтадық [3, 28 б].

Зерттеу барысында қыш ыдыстардың пішініне қарай 2 тип: банка тәріздес және құмыралы форма анықталды. Қыш ыдыстардың бөліктері бойынша ыдыстардың ернеулері — сәл қайырылған, тік және саңырауқұлақ тәріздес болып келсе, бүйірлері — дөңес, сәл дөңес және доғалданған, ыдыс түбінің ерекшеліктеріне тегіс, ойыс, жайпақ болып келетін формалар бар екені есепке алынды.

Банка тәріздес және тостаған тәрізді қыш ыдыстардың безендірілуі бойынша меандр, каннелюрлер, інжу-маржан,

геометриялық ою-өрнек түрлері типологиялық жағынан анықталды. Ыдыс бетіне өрнектер салуда ертедегі шеберлер шымшу, тырнакпен басу әдісі, таяқшамен шаңшу, тарақты қалып, маржанды декор (іштен сығылған және жабыстырылған) техникалық әдістерді кеңінен қолданған.

Қыш ыдыстың жалпы типологиялық белгілеріне қарай :

Геометриялық өрнек.

Құмыра пішінді.

Тостаған пішінді.

Тырнакпен басу техникасы.

Инжу-маржан техникасы.

Шаңшу техникасы.

Көлденең терең сызықты өрнек.

Өрнегі жоқ қыш ыдыстардың кеңінен тұрмыста қолданылғанын байқауға болады. Зерттеу нәтижесі бойынша жерлеу ғұрпына арналған ыдыстардың бетіндегі өрнектердің шебер қолымен жасау барысында өзінің ой-өрісі мен көңіл-күйінің ізін байқауға болады.

Қоршау №1 (1 Е, 1 Д), Қоршау № 3 жерлеу орындарынан алынған қыш ыдыстарды бірінші топқа жатқызамыз. Қыш ыдыстардың пішіні банка тәрізді, ернеулері сәл қайырылған және түптері тегіс, бірақ Қоршау №3-тен табылған ыдыстың ернеуі тік және түбі ішіне қарай ойыс келген. Ал 1Д жерлеу орынынан шыққан ыдыстың бүйірі түп жағына қарай кішірейіп барып, түбіне жалғасатындығымен ерекшеленеді.

1Е жерлеу орынынан табылған қыш ыдыстың ернеуінен мойынға жалғасатын аймағындағы өрнек екі көлденең нүктелі сызықтардан тұратын белбеу, олардың арасында нүктелі көлбеу сызықтар орналастырылған. Аталмыш өрнек бүйір бөлігінде қайталанатын. Бұл белбеу бүйірінің жоғарғы және төменгі бөлігіндегі меандр мен көлбеу салынған үшбұрыш өрнектерін бөліп тұр. Үстіндегі меандрлық, сонымен қатар төменгі бөлігіндегі үшбұрышты геометриялық ою-өрнек нүктелі техниканы қайталайды. Қыш ыдыстағы ою-өрнек үш тісті қалыппен (штамп) салынған. Технологиялық жағынан алып қарастыратын болсақ ыдыс беті мен құрамында мыс түйіршіктері қосылғанын байқауға болады. Ыдыс бетінің 80%-ы безендірілген, түбіне өрнек салмаған, бірақ тегістелгенін көруге болады. Өлшемдері: ернеу диаметрі - 15 см, ернеу қалыңдығы - 0,8 см, бүйір диаметрі - 15,1 см, түп диаметрі - 7 см, түп қалыңдығы - 1 см, қыш ыдыс биіктігі - 11 см. Меандр

өрнекті ыдыстар Орталық Қазақстан аймағындағы Балақұлболды 3 обасынан табылған [4, 181 б].

1Д жерлеу орынынан шыққан ыдыстың ернеу және бүйір бөлігінде 2 көлденең сызықтан тұратын нүктелі белбеулер өрнегі бар. Ол сызықтардың арасындағы кеңістікті тісті тарак қалыппен жасалған көлденең сызықтармен толтырылған, олардың арақашықтығы 0,4 см болып келеді. Осындай өрнек бүйірінде қайталанатын. Бүйірінің жоғарғы жағында ұзындығы 5 см болатын нүктелі жұптық көлбеу сызықтар болып келетін өрнек орналасқан. Жұптық өрнектердің арасы 0,5-0,8 см, барлық сызықтар бір жағына қарай қисайтылып салынған. Бүйірінен төмен орналасқан қиғашталған үшбұрышты нүктелі сызығы бар өрнектен көркемдеген, өрнектің бұрышы төмен қараған, арақашықтығы 0,5-0,7 см құрайды. Ернеу диаметрі – 14,8 см, ернеу қалыңдығы – 0,8 см, бүйір диаметрі – 15 см, түп диаметрі- 6,8 см, түп қалыңдығы – 1,8 см, биіктігі – 10,6 см. Осындай типтегі қыш ыдыс өрнекті салу техникасы Бозшакөл қонысында кездеседі [2, 163 б].

Ал №3 қоршаудан табылған қыш ыдыстың мойын бөлігінде екі қатар болып, шеңберленіп салынған нүктелі өрнек кездеседі. Оның арасында қиғашталып, толтырылған нүктелі сызықтар бар. Екі көлденең сызықтан тұратын белбеу, оның ортасы қиғаш сызықтармен толтырылған, бұл сызықтар астыңғы шебер сызығынан асып, бей-берекетсіз орналасқан сызықтар қатарын құрайды. Өзара қашықтығы 0,5 - 0,7 см аралығы болып келеді. Ыдыс бүйірінің шығыңқы бөлігінде екі қатар тырнақты өрнек салынған. Осындай өрнектер кейінгі қола дәуірінде кездеседі. Сол себепті қазіргі таңда ыдыс кейінгі қола дәуірінің элементі болуы мүмкін деген болжам жасап отырмыз. Қыш ыдыстың 40 % өрнектелген. Өлшемдері: ернеу диаметрі – 18,9 см, ернеу қалыңдығы – 0,7 см, бүйір диаметрі – 19,1 см, түп диаметрі – 13 см, түп қалыңдығы – 1 см, биіктігі – 14,6 см.

Екінші және үшінші типтерге жататын құмыра (1Г), тостаған (1Б) тәрізді ыдыстар тек 1 данадан табылған. Құмыра типтес ыдыстың ернеуі сақталмаған, бүйір бөлігі – доғалданып келген, мойыны - цилиндр тәрізді, түбі тегіс шығыңқы, ал астыңғы бөлігі бөлек жасалынып, құмыраға жабыстырылған. Қыш ыдыстың мойын бөлігіндегі өрнек бастырыла салынса, мойыны мен бүйірінің қосылған жерінен бастап каннелюр өрнегі қатты бастырылмай салынғанын байқауға болады. Өрнектерін салып болғаннан соң, ыдысты толығымен тас құралмен тегістеген. Құмыраның ернеу

диаметрі - 7,1 см, ернеу қалыңдығы – 0,4 см, бүйір диаметрі – 17,1 см, түп диаметрі – 8,5 см, түп қалыңдығы – 1,2 см, биіктігі – 18,6 см.

Үшінші типтегі тостағаншаның пішіні – банкалы, ернеуі сыртқа қарай аздап қайырылған, бүйірі – дөңес, түбі – тегіс болып келеді. Темірдің қоспасы бар саздан жасалған ыдыстың түсі қызғылт, себебі күйдіру кезінде отта аз уақыт қана ұстаған. Ернеудің ішкі бөлігінде өңдеу іздері байқалады. Өлшемдері: Ернеу диаметрі - 15,3 см, ернеу қалыңдығы – 0,6 см, бүйір диаметрі – 14,7 см, түп диаметрі – 10,3 см, түп қалыңдығы – 1,8 см, биіктігі – 7,1 см.

Тырнақпен басу техникасымен жасалған қыш ыдыстарды төртінші топқа жинақтадық. Бұл топқа №1 қоршауға жататын ІБ, ІГ жерлеу орындардың әрқайсысынан 2 және 3 данадан табылған қыш ыдыстар жатады (1 сур.) Пішіні банка тәріздес, ернеуі сыртқа қарай қайырылған, бүйірі сәл дөңес, түптері тегіс, біреуінің түбі сақталмаған. Бүйірінде көлденең 6 қатардан тұратын тырнақпен басу техникасымен салынған өрнек бар. Ыдысты кейінгі қола дәуіріне жатқызып отырмыз, себебі осындай өрнек салу техникасы сол кезеңдерде кездеседі. Өлшемдері: Ернеу диаметрі - 13 см, ернеу қалыңдығы - 1,3 см, бүйір диаметрі - 15,6 см, түп диаметрі - 9,5 см, түп қалыңдығы - 0,8 см, биіктігі - 13,1 см.

Келесі ыдыстың бүйірінде көлденең 5 қатардан тұратын тырнақпен басу әдісімен жасалған өрнек бар. Бұл өрнектің өзі және өрнектеу техникасы болып табылады. Ыдыстың төменгі бөлігінде қиғашталып салынған терең емес тырнақ іздері бір жақ аймағынан ғана байқалады. Мотив пен техникасына қарап, кейінгі қола дәуіріне жатқызылды. Өлшемдері: Ернеу диаметрі - 13 см, ернеу қалыңдығы - 1,1 см, бүйір диаметрі - 13,5 см, түп диаметрі - 7,7 см, түп қалыңдығы - 0,5 см, биіктігі - 11,6 см.

Үшінші қыш ыдыстың бүйір бөлігінде көлденең 6 қатардан тұратын тырнақпен шымшу әдісімен жасалған орнаменттері бар, өрнек ыдыстың толық кеппеген уақытында салынып, беті тегістелгені байқалады. Ернеу диаметрі - 12,3 см, ернеу қалыңдығы - 0,7 см, бүйір диаметрі - 14 см, ыдыс түбінің диаметрі - 7,5 см, түп қалыңдығы - 0,8 см, биіктігі - 10,4 см. Ыдыс құрамын зерттеу барысында Ә.Х. Марғұлан атындағы Археологиялық институтының технологы Е.В. Дубягина ыдыс құрамына қосылған қоспалары жергілікті емес, сырттан келген импорт деген тұжырым жасады. Табылып отырған қыш ыдыс бедері доңғал типтес қыш ыдыстардың тобына жататыны анықталды. Осыған ұқсас қыш ыдыстар Беғазы-

Дәндібай мәдениетіне жататын Санғру 1 қонысынан табылған [4, 133 б].

Түбі сақталмаған ыдыстың ернеуінен бастап, бүйір бөлігіне дейін көлденең 3 қатардан тұратын тырнақпен басу әдісімен жасалған өрнек бар. Ыдыстың ішкі жағында өңдеу іздері көрінеді. Өлшемдері: Ернеу диаметрі - 15 см, ернеу қалыңдығы - 0,6 см, бүйір диаметрі - 14,8 см, түп қалыңдығы - 1,5 см, биіктігі - 20,1 см. Берілген ыдысты салыстыру барысында Бозшакөл 1 қонысында № 1 а нысанынан табылған қыш ыдыстардың өрнек салу техникасы мен құрамы ұқсас екенін аңғардық [2, 75 б].

Тырнақпен басу техникасымен жасалған қыш ыдыстардың арасында «қалып» өрнегі бар, осындай өрнек салу техникасы Одино-Крохалевский типіне жататын ыдыстарда кездеседі [6]. Оның мойын бөлігінде көлденең «қалыпты» өрнектің 4-5 қатары салынған, ал бүйір бөлігі тігінен «қалып» техникасымен салынған 2 қатар сызықтардан тұрады. Өлшемдері: Ернеу диаметрі - 20 см, ернеу қалыңдығы - 0,8 см, бүйір диаметрі - 20,1 см, түп диаметрі - 12,7 см, түп қалыңдығы - 1,7 см, биіктігі - 16,3 см. Ұқсас қыш ыдыстар Шығыс Қазақстандағы Нұрбай, Шәуке және Павлодарский тұрақтарынан табылған болатын [6, 146 б].

Бесінші типке жинақталған қыш ыдыстар өте ерекше болып келеді. Себебі ерте темір дәуіріне тән інжу-маржанды техникамен орындалған. Археология терминологиясында «інжу-маржандар» деп аталатын бедерлі декор Доңғал керамикасының анықтаушы элементі болып табылады. Жасалу техникасына қарай 2 қыш ыдыстың декоры сырттай жалғанған шишқалы болып келсе, ал 3-ші ыдыстың сынығында сақталған мойын бөлігінде іштен сығылған екенін байқаймыз. (2 сур). Осыған ұқсас қыш ыдыстар Бозшакөл қонысынан табылған болатын [2, 98 б]. Толық жиналған ыдыстардың пішіндері банка, ернеулері сәл сыртқа қайырылған және саңырауқұлақ тәрізді, түптері тік әрі дөңгеленген болып келеді. №1 қоршаудағы 1 Г жерлеу орынынан табылған қыш ыдыстың декоры ассиметриялы 2 қатарлы болса, ал №5 қоршаудан шыққан ыдыста декор 1 қатарға тізілген. Ернеу диаметрі - 11,6 см, ернеу қалыңдығы - 0,7 см, бүйір диаметрі - 13,2 см, түп диаметрі - 7,7 см, түп қалыңдығы - 1,4 см, биіктігі - 9 см. Ал декоры екі қатарлы ыдыстың ернеу диаметрі - 10,5 см, ернеу қалыңдығы - 0,6 см, бүйір диаметрі - 12,1 см, түп диаметрі - 7,7 см, түп қалыңдығы - 1,2 см, биіктігі - 9 см. Інжу-маржандардан басқа геометриялық өрнек байқалмайды.

Тағы бір ерте темір дәуіріне тән, түбінен бөлек барлық аумағы өрнектелген жалғыз данадағы шаңшулы қыш ыдыс №1 қоршаудағы 1Г жерлеу орынынан табылған болатын. Алтыншы тип ретінде қарастырған ыдыстың формасы банкалы, ал ернеуі тіктөртбұрышты, ернегі дөңестеніп келген. Ыдыстың бүйірі дөңес, түбі тегіс. Өлшемдері: ернеу диаметрі - 10,3 см, ернеу қалыңдығы - 0,3 см, бүйір диаметрі - 12,1 см, түп диаметрі - 7,2 см, түп қалыңдығы - 1,1 см, қыш ыдыс биіктігі - 9,6 см. Безендіру техникасы - терең шаңшу, дөңгелек таяқшамен көлденең қатармен жүргізілген. Осындай орындау тәсілі - Орталық Қазақстанның Керетас-2 қонысынан шыққан ерте сақ қыш ыдыстарына тән. [1, 206 б].

Көктас 10 қорымынан табылған қыш ыдыстардың ішіндегі ауқымы бойынша ең үлкені №1 қоршаудағы 1Б жерлеу орынынан табылды. Ыдыстың пішіні банка тәріздес, ернеуі сәл қайырылған, иығы дөңестеліп келген, бүйірі түбіне қарай тарылады. Тек қана мойын аумағы таяқшамен созу арқылы көлденең сызылған 3 каннелюр өрнегімен әшекейленгендіктен, бөлек тип ретінде қарастырдық. Жұптық жерлеу орнына жататын бұл ыдыс ерте темір дәуіріне жатады. Өлшемдері: ернеу диаметрі - 18,7 см, ернеу қалыңдығы - 1 см, бүйір диаметрі - 21 см, түп диаметрі - 11,3 см, түп қалыңдығы - 0,9 см, биіктігі - 20,3 см. Классикалық ыдыстар түріне жататын аталмыш қыш ыдыс Ирмен мәдениетінде кездесетін өрнек салу техникасымен ұқсас болып келеді [7, 117 б].

Соңғы тип топтамаға өрнексіз №1 қоршаудағы жататын 1Е жерлеу орынынан 3 дана және №4 қоршаудан табылған қыш ыдыстарды жатқыздық, сонымен қатар 1 қыш ыдыстың бөлшектері топтастырылды. Ыдыстардың пішіндері банкалы, ернеулері сәл қайырылған, түптері ойыс және тегіс болып келеді. Топтамада ерекшеленетін №4 қоршаудан табылған қыш ыдыстың ернеуі тік, доғалданып келетін ернегі дөңес. Сонымен қатар оның бір бөлігінде құюға арналған шүмек тәрізді бөлшегі бар. Ыдыс қолмен жапсыру әдісімен жасалғандықтан сақталуы нашар. Қыш ыдыс беті дөрекі орындалған.

Осыларға ұқсас орнаментсіз, қарапайым қыш ыдыстар Орталық Қазақстан, Ақсай алқабындағы Айдарлы кешенінен табылған. Кейінгі қола дәуіріне жатады [4, 188 б].

Қарастырылып отырған қорым материалдары кейінгі қола кезеңінен ерте темір дәуіріне өту уақытында өмір сүрген ежелгі тұрғындардың жерлеу орны. Қорымның оңтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан Көктас 1 және Көктас 2 қоныстарынан табылған

археологиялық материалдарын типологиялық және технологиялық жағынан салыстырған кезде ұқсастықтардың көп екені айқын болды. Қоныста қазба жұмыстарының толыққанды бітпеуіне байланысты жерленген адамдардың жанынан табылған ыдыстардың қай уақытта жасалғандығын айта алмай отырмыз. Қорымнан табылған қыш ыдыстардың құрамын Ә.Х. Марғұлан атындағы Археологиялық институтының технологы Е.В. Дубягина зерттеу барысында ыдыс құрамына қосылған қоспалардың жергілікті екенін айта келіп, сыртындағы өрнектерінің өтпелі кезең материалдарына жататынын айтты, дегенмен кейбір ыдыстардың сырттан келген импорт екеніне құрамы мен өрнек салу техникасының ерекшеліктері арқылы айқындадық. Қазіргі жан жақты зерттеулер қорытындыларының негізінде қорымда Көктас қонысының тұрғындары жерленген болуы мүмкін деген болжам жасалып отыр. Қоныстың кен өндіру мен металл балқытуымен айналысқанын ескерсек, сонымен қатар қорым ыдыстарының құрамында металл қалдықтарының кездесуі қоныспен байланысын аңғартады. Толыққанды қорытындыны биылғы жылғы қазба негізі бойынша жасаймыз деп ойлаймыз.

1-сурет – Тырнақпен басу техникасымен орындалған қыш ыдыстар.

2-сурет – Инжу-маржанды техникасымен орындалған қыш ыдыстар

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бейсенов А. З., Ломан В. Г. Древние поселения Центрального Казахстана. Алматы: Инжу-Маржан, 2009. 264 с.
- 2 Воякин Д.А., Усманова Э.Р.: Горно-металлургический комплекс Бозшаколь 1. Алматы: МИЦАИ, 2023. 282 с.
- 3 Елеуов М. Археологиялық зерттеулердің әдістері: Оқу құралы. – Түркістан: Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақтүрік университетінің Тұран баспасы, 2006.- 151 б.
- 4 Маргулан А.Х., Акишев К.А., Кадырбаев М.К., Оразбаев А.М.: Древняя культура Центрального Казахстана. Алма-Ата: Издательство «Наука» Казахской ССР, 1966. 183-188 с.
- 5 Маргулан А.Х. Сочинения. / Ред. Д.А. Маргулан – Алматы: Издательство «Алатау», 2008 – VI т. – 496 с.
- 6 Мерц И.В. Одино-Крохалевский тип керамики Восточного Казахстана (к постановке проблемы) // Самарский научный вестник. 2021. URL: https://archo-lib.kz/assets/Мерц%20И_ОДИНО-КРОХАЛЕВСКИЙ%20ТИП%20КЕРАМИКИ%20ВОСТОЧНОГО%20КАЗАХСТАНА.pdf Дата публикации: 26.11.2021. Дата обращения: 10.04.2024.
- 7 Молодин В. И. Бараба в эпоху бронзы. — Новосибирск: Наука, 1985. Глава V, 117-142 с.
- 8 Тушева Е.К. НАУЧНЫЙ ОТЧЕТ по итогам охранных археологических исследований на месторождении Коктас в Павлодарской области. Павлодар, 2024.

АКАДЕМИК ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚТЫҢ ӘН МҰРАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

КЕНЖЕБЕКОВА Е. Е.

студент, «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат, Павлодар қ.

АРЫНОВА А. Д.

өнертану магистрі, оқытушысы, «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат» Кешені, Павлодар қ.

Қаныш Сәтбаев алғашқы қазақтың геолог-академигі, металлогенияның негізін қалаушысы, геология-минералогия ғылымдарының докторы ретінде танымал болған, бірақ оның Қазақстанның музыкалық өнеріне қосқан үлесі көпшілікке мәлім емес. Қаныш Сәтбаев фольклор мен әдебиеттің саласын жетік білген және осы саланы зерттеуге ерекше көңіл бөлген.

Қаныштың әкесі – Имантай, батырлар, оның ішінде Олжабай батыр туралы ауызша халық шығармаларын жазып алған. Қаныш Сәтбаев жастайынан ауызекі халық шығармашылығымен айналысқан, ол кейіннен фольклорды жинау және зерттеу әдістері туралы өзіндік ой-пікірлерін қалыптастырды.

Семей семинариясында оқып жүрген кезінде (1914-1918) Қаныш Сәтбаев музыкалық-әдеби кешке қатысады. Ол кезде 16 жасар Қаныш Сәтбаевтың мандолинада ойнап, Абайдың еркін аудармасындағы И. А. Крыловтың «Есек пен Бұлбұл» ертегісін жатқа оқығаны туралы 1911-1915 жылдары Троицк қаласында (Челябі облысы) жарық көрген «Айқап» қоғамдық-саяси және мәдени-ағартушылық журналында жарияланған. Студенттік жылдары Томск технологиялық институтында оқып жүрген кезінде Қаныш Сәтбаев өзінің экспедицияларында геологиямен ғана емес, сондай-ақ, қазақ фольклорын жинақтаумен де айналысқаны белгілі болды.

1926 жылы Қ. Сәтбаев Томскідегі өткен музыкалық-этнографиялық Сібір халықтарының шығармалары орындалған музыкалық кешке қатысады. Қаныш Имантайұлы осы іс-шара туралы «Қазақ тілі» газетінде жарияланған «Томскідегі ұлттық кеші» мақаласын арнап жазады. Сәтбаев үшін әртүрлі халықтардың ән-жинақтары, өлеңдері мен әдет-ғұрыптары ұсынылған көпұлттық іс-шараларды ерекше атап өту маңызды болды. Бір жылдан кейін инженер-геолог Қ. Сәтбаев «Ер Едіге» батырлық жырын зерттеуге ұсынды. Материал Сібірде, Томск мемлекеттік университетінің

кітапханасында жинақталған аңыздың үзінділеріне, сондай-ақ, Баянауылдық халық жыршысы – Көпбайдың сөзіне негізделді. «Ер Едіге» жырын алғаш рет Шоқан Уәлиханов жазды. Содан соң, Шоқан Уәлихановтың іргелі зерттеулерінен кейін Қаныш Сәтбаев батырлық жырына өзінің талдауы мен ғылыми бағасын ұсынды.

Қазақ фольклорының тұңғыш жинаушысы, музыкалық этнограф «Қазақ халқының 1000 әні» және «Қазақ халқының 500 әні мен күйі» іргелі музыкалық жинақтардың авторы Александр Викторович Затаевич Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың музыкалық қызығушылықтары саласында ерекше орын алады. Александр Затаевич Қаныш Сәтбаевтың орындауындағы 25 әнді нотаға түсірді. Александр Викторович Затаевич (1869-1936) – музыкасаласының сыншысы, фольклортанушы және пианист. Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде А. В. Затаевичтің отбасы Орынборға (Қырғызстанның астанасы (1925 жылдан бастап Қазақстанның астанасы) АССР 1920-1925) қоныс аударылған. Ол қазақ фольклорын сақтау мақсатында тез арада нотаға түсіру қажеттілігіне бірінші болып назар аударды. А.В. Затаевичтің жазбасынан: «Міне, менің қазақ эпосыма осыдан басталды. Өзін толығымен сүйікті музыкалық шығармашылығыма арнауға мүмкіндік ашылды, бірақ бұл жолы енді композиция немесе сын саласында емес, қазақ халқының осы уақытқа дейін беймәлім, орасан зор байлығын жинап, нотаға түсіру саласында, нәтижесінде, бұл жұмысты монументалды көлемге әкелдім, бұл менің өмірімдегі ең үлкен жұмысым» [1]. А.В. Затаевич жинаған қазақтың дәстүрлі музыка мәдениеті – аспаптық (негізінен домбыра) және ән өнері бойынша екі бағытта берілген. А. В. Затаевич жинақтарында өзінің тыңғылықты жинау қызметінің нәтижелерін көрсетеді. Олар музыканттармен (танымал және белгісіз), сарапшылармен және музыка әуесқойларымен кездесулер туралы ақпаратты қамтиды.

А. В. Затаевичтің 1925 жылы жарық көрген алғашқы жинағына Орынборда өмір сүрген немесе болған орындаушылардан жазылған әртүрлі аймақтық дәстүрдегі қазақ музыкасының үлгілері енгізілген. 1931 жылы шыққан екінші жинақтағы материалды жазып алу үшін Затаевич қазіргі Қазақстан территориясының батыс және солтүстік-шығыс аймақтарына экспедиция ұйымдастырды. 1926-1927 жылдар аралығында Александр Затаевич қазақ халқының тұрмыс- тіршілігімен жақынырақ таныса білді. Қаныш Сәтбаев пен Александр Затаевичтің шығармашылық жұмыстары Мәскеуде өтті. Сәтбаев пен Затаевич 25 ән жазып алған. Олардың бірлескен жұмысы тек музыкалық үлгілерді ноталаудан ғана емес, әндердің

мазмұнын, тарихи жағдайын және жанрын зерттеуден тұрды. Сәтбаев туралы Затаевич былай деп жазды: «Томск технологиялық институтында білім алған жас қазақ инженері Қаныш Сәтбаев. Баянауыл әндерінің тамаша білгірі және жақсы орындаушысы, ол осы жинаққа өте құнды мәліметтер беріп, соңғысын орысша аудармасымен қамтамасыз етті» [2].

Қаныш Имантайұлы Александр Викторовичтің Қазақстанның музыка ғылымына қосқан үлесін жоғары бағалады. Жинақтаушы қайтыс болғаннан кейін Қаныш Сәтбаев Затаевичтер отбасына зейнетақыны жалғастыру туралы өтінішпен жүгінеді. Сәтбаевтың хатынан: «... А.В. Затаевичтің қызына үнемі материалдық көмек көрсету оның әкесінің музыкалық және әдеби мұрасын жинау және зерттеудегі пайдалы жұмысын жалғастыруға мүмкіндік береді. Қазақ КСР Ғылым академиясының Президиумы Ольга Александровна Затаевичке республикалық деңгейдегі жеке зейнетақы тағайындау туралы өтініш жасады, бұл сонымен бірге қазақ халқының көрнекті жинаушы және зерттеушіге деген ризашылығының көрінісі болады» [3]. Ғылым академиясының президенті Қаныш Сәтбаевтың бұйрығымен Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қоры Затаевичтің мұрағатын алды. Сәтбаевтың ұсынысы бойынша, 1958 жылы Затаевич туралы «А. Затаевич. Исследования. Воспоминания. Письма и документы» кітабы жарық көрді [7].

«Қазақ халқының 500 әні мен күйлері» кітабының авторы А. В. Затаевичтің жіктеуі бойынша әндер: эпос (жыр), лирикалық тұрмыстық ән (өлең), адамгершілік әндер (терме) деген жанрларға бөлінеді. Қ. И. Сәтбаевтан жазып алған әндерді келесі топтарға жатқызуға болады:

Махаббат-лирикалық (аңсау, сағыныш, қоштасу): «Обаған», «Жарылған сарыны», «Ал, шіркін», «Салайын» әндері;

Автопортрет және әйел бейнелері: «Басқұлбай», «Әмірдің әні», «Зілгәр әні», «Тәліпжан әні», «Базарбек», «Ажар сарыны», «Бибігүл», «Қорлан», «Шайданың әні», «Мекіш әні», «Іңкәр»;

Өткен жастық шақ туралы әндер: «Мақпал», «Сал Қожабек»;

Табиғат суреттері және жануарлар әлемі: «Қара жорға», «Қоғалы көл», «Сұңқарым-ай», «Құла жекей»;

Әлеуметтік теңсіздік туралы әндер, наразылық әндері: «Арғы жағы Ертістің», «Әлди- әлди»;

Эпикалық әндер: «Қисса әні», «Сарын» (Шөже).

Қазақ халық әндерінде аллегория жиі кездеседі. Қ.Сәтбаев нотаға түсірген әндерде поэтикалық образдар – таңбалар,

салыстырулар, тұспалдар, астарлы мәтіндер қолданылады. Мысалы, «Әлди-әлди» әні жанр бойынша бесік жырына жатса, драмалық мазмұны бойынша бұл ән әйелдердің ауыр тағдыры, олардың бас еркіндіктерінің шектелуі туралы.

Махаббат-лирикалық әндері: «Салайын» әні – атқа мінген сұлу қыздың бейнесімен, оның бұрымының тарқатылуымен салыстыра, ойнақы көңіл-күйін беретін ән. «Обаған» – бұл өзеннің атауы. Кейіпкер өзенге қарап, сағынышы мен қайғысын, жауапсыз махаббатын, мұңын шағады. Баянауылдан шыққан 19 ғасырдағы белгілі ақынның «Жарылғап сарыны» әні. Жарылғаптың өткен жастық шақ туралы мұңды әні.

Автопортрет, арнау әндері: «Ажар сарыны» – Ажар есімді соқыр қыздың қайғылы әні. Өзін-өзі сипаттап тұрған ән, автопортрет. Өзі туралы, өзінің қиын өмірі туралы ән салады, соған қарамастан ол өмірден ләззат ала біледі. Қыз және оның сұлулығына сүйсіну туралы, оның балдай тәтті сөздері жайлы «Іңкәр» – арнау әні. Бұл ән «Қыз Жібек» операсындағы «Аққұм» әнінің нұсқасында берілген. Мұнда қыздың бейнесін сипаттайтын поэтикалық символ қолданылады (бал ауызы, тәтті тілі, нәзік таңдай).

Өткен жастық шақ тақырыбы «Мақпал» әнінде көрсетілген. Бұл лирикалық- философиялық ән. Әлбетте, құсқа теңелген қол жетпейтін нәзік және жас қыздың бейнесі. Әлеуметтік теңсіздік тақырыбына жататын «Арғы жағы Ертістің» әні, бұл сағыныш пен арман туралы ән. Кедейлік тақырыбы – ішкі наразылық жағдайын астыртын білдіріп тұр.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың ғылыми-шығармашылық бейнесінің бір қыры әлі күнге дейін өскелең ұрпаққа беймәлім күйінде қалып отыр, атап айтқанда оның Қазақстанның музыкалық мұрасындағы рөлі. Осы мақаланың ішінде біз Қ.Сәтбаевтың ғалым-академик ретінде ғана емес, қазақ халқының дәстүрлі ән мәдениетінің жеткізушісі, меценат ретіндегі келбетінің жан-жақтылығын көрсеткіміз келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 А. В. Затаевич Исследования. Воспоминания. Письма и документы. / составители: П.В.Аравин, В.П.Дернова, Б.Г.Ерзакович. – Алма-Ата: Художественная литература, 1958. – 302 с.

2 Затаевич А. 500 песен и кюев казахского народа. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 378 с.

3 Сатпаев К. Избранные статьи о науке и культуре. – Алма-Ата: Наука, 1989. – 440 с.

4 Академик К. И. Сатпаев: Сборник документов и материалов / Сост: Б. Т. Жанаев (отв.), Н.П.Кропивницкий, К.А.Сакенова, Ш.К.Саманова. – Астана: ІС-Сервис, 2009. – 560 с.

5 Сәтбаевтану=Сатпаеведение : хрестоматия. – Павлодар: Кереку, 2009. – 305 б.

6 Родина Сатпаева. (Фотокнига)/Сост. О.В.Таланова. – Алматы-Павлодар: Жибекжолы,1999. – 336 с.

7 Каракулов Б. Сатпаев и казахская музыка / Наука Казахстана, No 12 (120), 16-30 июня 1998 г. – С. 6.

САЙТ «ДЕПОРТАЦИЯ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН»

КИЦУН Е. Н.
студент, ВКТОУ г. Павлодар
ЖАКУПОВ М. О.
Преподаватель истории, ВКТОУ г. Павлодар

Тема депортации народов в Казахстан – это не просто страница истории, это живая рана, которая до сих пор отзывается болью в сердцах многих людей. Создание сайта, посвященного этой трагической странице прошлого, – это не только акт памяти, но и важный шаг на пути к пониманию и примирению.

В современном мире, полном информационного шума и искажений, возрастает ценность достоверной исторической памяти. Особенно это касается трагических событий, которые нельзя забывать, чтобы не допустить их повторения. Создание сайта, посвященного депортации, – не просто дань уважения жертвам, а насущная необходимость, продиктованная потребностями настоящего и задачами будущего.

Актуальность этого проекта определяется несколькими факторами.

Во-первых, он станет живым архивом, хранилищем бесценных свидетельств, документов и фотографий, которые рискуют быть утраченными со временем. Сайт позволит сохранить правду о депортации, передать ее будущим поколениям в неискаженном виде.

Во-вторых, он предоставит возможность глубоко осмыслить трагедию депортации. Это не просто перемещение людей, это насильственное разрушение жизней, культур, традиций. Сайт

позволит понять причины и последствия этих событий, осознать их влияние на формирование современного общества.

В-третьих, сайт станет платформой для диалога и примирения. Он позволит потомкам разных народов, пострадавших от депортации, поделиться своими историями, услышать друг друга и найти точки соприкосновения. Это важный шаг на пути к укреплению мира и согласия в обществе.

В-четвертых, сайт сыграет важную роль в патриотическом воспитании молодежи. Знание трагических страниц прошлого помогает ценить мир и согласие, укрепляет чувство общей судьбы и ответственности за будущее страны. Он напомнит о необходимости уважения к правам и свободам каждого человека, вне зависимости от его национальности, вероисповедания или социального статуса.

Сайт станет хранилищем воспоминаний, документов, фотографий, позволяя сохранить и передать будущим поколениям правду о депортации.

Депортация – это не просто перемещение людей, это разрушение жизней, культур, традиций. Сайт позволит глубже осмыслить причины и последствия этих трагических событий, понять их влияние на современное общество.

Память о трагических страницах прошлого помогает нам ценить мир и согласие, укрепляет чувство общей судьбы и ответственности за будущее страны.

Сайт должен стать не просто сухим изложением фактов, а живым рассказом о человеческих судьбах, о силе духа, о способности к выживанию и возрождению. Он должен показать, как, несмотря на все испытания, депортированные народы смогли интегрироваться в казахстанское общество, внести свой вклад в его развитие.

Главная страница, в навигации которой есть 4 вкладки. В каждой вкладке размещены изображения, которые описывают каждое событие в определённые отрезки времени. Далее я добавил карту, которая показывает краткое описание положение народов в РК и их направление во время депортаций.

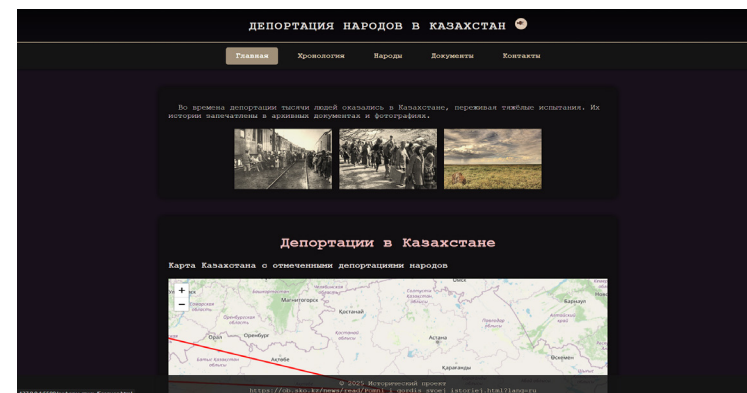

Рисунок 1 – Главная страница

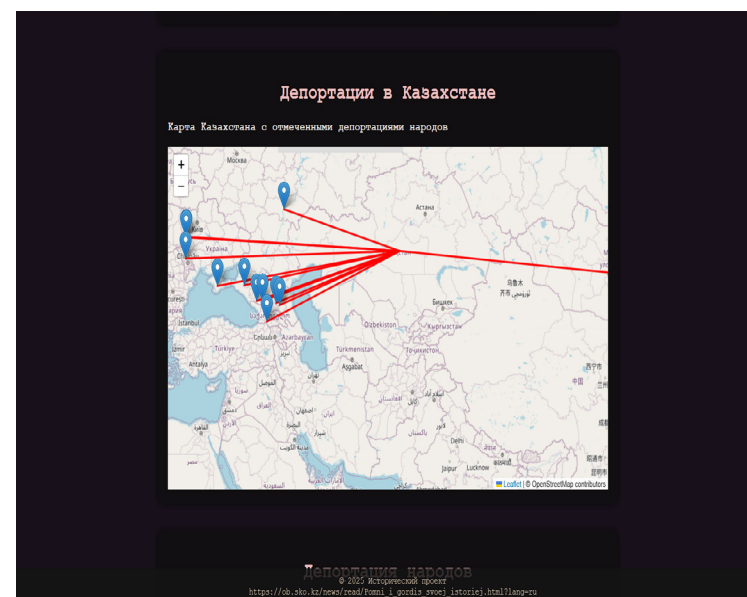

Рисунок 2 – карта депортаций

На отдельной странице размещено определение «Депортации народов», далее идёт видеофрагмент, в котором говорится о том, как это было, где и в каких условиях расселяли депортированные народы.

Есть страницы, где отображена горизонтальная линия, которая содержит информацию по определённым ключевым событиям.

В другой странице описываются народы, которые были депортированы в РК (на странице размещены статистические данные и соответствующие графические схемы).

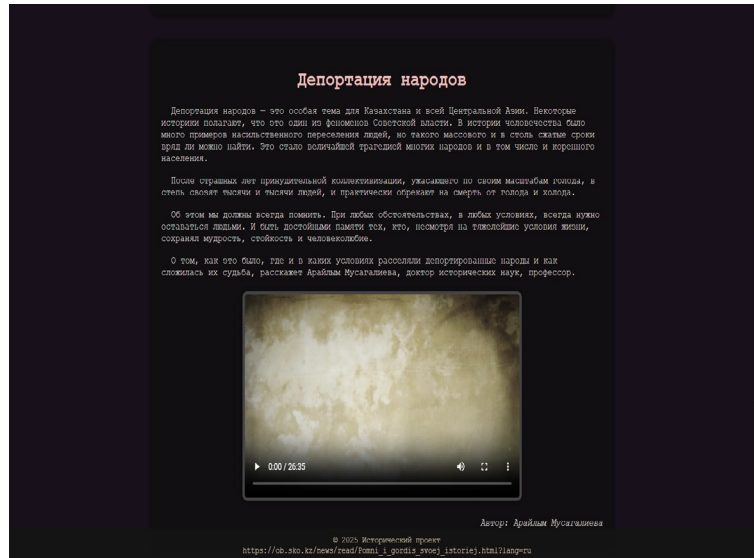

Рисунок 3 – видео плеер

В следующей странице показаны архивные данные с возможностью их просмотреть, также на странице присутствует описание каждого архивного документа.

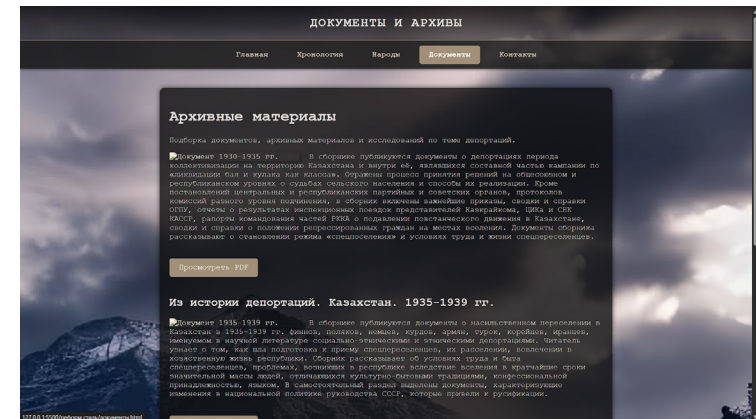

Рисунок 4 – архивные данные

Создание такого сайта – это не просто дань прошлому, это инвестиция в будущее. Это шаг к построению общества, основанного на уважении, понимании и памяти.

Всего в Казахстан в 1930–1940-х гг. было депортировано около 800 тыс. немцев, 102 тыс. поляков, 507 тыс. чеченцев, ингушей, карачаевцев, 18,5 тыс. корейских семей. Из западных республик и областей СССР было эвакуировано почти 300 тыс. евреев [4].

Рассмотрим особенности этого депортационного процесса, его политические причины и

этническую насыщенность. Начальный этап депортации немцев в Казахстан следует отнести к 1931 г., когда из Республики немцев Поволжья было переселено 11 285 раскулаченных семей. В 1936 г. с приграничных с Польшей районов Украины в составе поляков в Казахстан прибыли 20 тыс. немцев [5, с. 58]. Большая их часть была размещена в северных областях республики. Только в Северо-Казахстанской области насчитывалось 30 смешанных немецких и польских посёлков [6, л. 6]. На начало 1938 г. здесь проживало 11 099 немцев. О значительной концентрации немцев в Казахстане в довоенное время свидетельствуют данные переписи 1939 г., согласно которой в республике проживал 92 571 немец, из них: в северных областях – 49 420 чел. Так, в Кустанайской области насчитывалось 9 794, Павлодарской – 6 553, Северо-Казахстанской – 22 969, Целиноградской – 10 104 немца [7, с. 132]. Северо-Казахстанская область была своеобразным лидером по

численности размещённого здесь депортированного населения, в частности поляков и немцев.

В заключение, создание сайта, посвященного депортации, – это не просто исторический проект, это инвестиция в будущее. Это вклад в формирование толерантного, гуманного и ответственного общества, которое помнит свои уроки прошлого и стремится к справедливости и миру.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Из истории депортаций. Казахстан. 1935–1939 гг. Сборник документов. Т. 2. – Алматы: ЛЕМ, 2014. 740 с.
- 2 А. Н. Табулденев, Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2020. Т. 7, № 3 (27). С. 34–47.
- 3 Ускембаев К. С., Учебник Истории Казахстана для 8–9 классов общеобразовательных школ, Алматы: Мектеп, 2019. – 240с.
- 4 Назарбаев Н. А. Одна страна – одна судьба // Казахстанская правда. – 2015. – 24 апр. – № 75 (27951). – С. 2.
- 5 Дымов О. Тепло казахстанской земли. – Алматы, 1999. – 205 с
- 6 Государственный архив Северо-Казахстанской области (ГАСКО). Ф. 1189. Оп. 1. Д. 445.
- 7 Масанов Н. Э., Абылхожин Ж. Б., Ерофеева И. В., Алексеенко А. Н., Баратова Г. С. История Казахстана. Народы и культуры. – Алматы, 2000. – 610 с.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН: АЗАТТЫҚ ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕС (1905-1906)

МАКИШЕВА А. Т.

оқытушы-сарапшысы, гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МАДАНИЕВ Д. Б.

студент, гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

XX ғасырдың басы Ресей империясының құрамындағы отарлық халықтар үшін саяси өзгерістерге толы кезең болды. 1905 жылғы бірінші орыс революциясы мен 17 қазан манифесі империядағы ұлттық қозғалыстардың жандануына ықпал етті. Осы тарихи үдерісте қазақ саяси элитасының көшбасшысы Әлихан Бөкейхан маңызды рөл атқарды. Оның саяси қызметі осы кезеңде айтарлықтай

белсенділікке ие болып, публицистика, саяси насихат және қазақ қоғамын ұйымдастыру ісімен ұштасып жатты. Алайда, оның отаршыл билікке қарсы әрекеттері патша әкімшілігінің қудалауына әкеліп, 1906 жылы Павлодар түрмесіне қамалды. Соған қарамастан, Әлихан Бөкейхан Мемлекеттік дума сайлауына қатысып, халық сеніміне ие болды. Бұл зерттеу оның 1905-1906 жылдардағы саяси қызметіне, түрмедегі жағдайына және I Мемлекеттік думадағы рөліне талдау жасауға бағытталған.

1905 жылы Әлихан Бөкейханның саяси өмірі едәуір қарқындай бастады, оған себеп 17 қазанда шыққан императорлық манифес болған еді. Бұл манифесті халық арасында насихаттау арқылы Әлихан Бөкейхан өзінің саяси беделін көтере түсті. [1. 101б].

1905 жылы Әлихан Бөкейхан публицистикаға үлкен мән берген болатын. Сол жылдың желтоқсан айында Әлихан Бөкейхан шенеуніктердің аса қатығездігі мен зорлық зомбылықтарын ашқан болатын. Бір мақаласында ол генерал-губернатор Сухотиннің тұлғасын көтерген болатын. Сухотинді қатігез шенеуніктердің қолдаушысы ретінде көрсетті. Кейін бұл мақала Бөкейханның түрмеге отыруының себептерінің бірі болуы әбден мүмкін.

1906 жылы Семейде жергілікті жұртшылықтың съезді ұйымдастырылған болатын. Әлиханның белсенді қызметі биліктің ашуын туғызған болатын [1. 101б]. 8 қаңтар күні Павлодардан съезге жол тартқан Әлиханды Ямышев ауылында қамауға алады. 9 қаңтар күні Ресей империясының полициясының қолына түсіп Павлодар қаласының абақтысына түседі [2. 146б].

Әлихан Бөкейхан өз жазасын Павлодар қаласында орналасқан түрмеде (халық арасында «Ақ түрме» деп аталатын) өткізген болатын. Түрменің орналасқан жері туралы келесі ақпарат сақталған.

Ақ түрме 1880 жылы бірінші гильдия көпесі Деровтың ақшасына салынған болатын. Орналасқан жері Павлодар қаласы, 8-ші Мещан тұйық көшесі (халық арасында Түрме жолағы атымен аталды). Қазіргі кезде ол жерде 9 қабатты үй салынған болатын. [3. 100б].

Бұл түрмеде өз жазасын Әлихан Бөкейханнан басқа социал-демократтардың көрнекті өкілдері Д. Благоева, В.Г. Харитонов, мәскеулік социал демократ тобының өкілдері М. Бруснева, П.М. Кашинский өтеген болатын. [4. 6б].

Әлихан Бөкейхан түрмеге түскеннен кейін бірнеше жағымсыз жайттар жайлы жазған болатын. Алғашқы бес күн бойы Әлихан Бөкейханмен сөйлесуге тыйым салынған болатын. Тек тамақ

әкелетін және отын жағатын адамдар өз ісін істеп кететін. Бірақ алтыншы күні камераға бақылаушы келіп оған оның жақын досының хат беріп жібергенін және жауапты екі сағаттын ішінде күтетінін айтқан. Бұл Әлиханның сыртқы әлеммен байланыс орнатуына жол ашты. Сырттан Әлиханға тек хаттар ғана емес, оған қоса газеттер мен кітаптар да жіберілген болатын. Енді оның уақыт өткізу тәсілі пайда болды. Ол солдаттарға ресей және ағылшын классиктерін оқыған болатын.

Әлихан Бөкейхан өзін қамауға алуына байланысты бірнеше рет прокурорға және Семей аудандық сотына хат жазған болатын. Алайда аталған ұйымдар оған генерал Сухотин мен жандармдық ротмистр Рутландқа жазуға кеңес берді. Әлихан бұл кеңестен бас тартты. Әлихан өзінің қамауға алынуын осы генерал Сухотиннің «17 қазан манифестінің» тарату жұмысымен айналасқаны үшін кек алу деп қарастырды [1. 1026].

Сол кездегі әскери жағдай ережелерінің 23 бабына сәйкес адамды түрмеде дәлелсіз екі аптадан артық ұстауға тыйым салынған болатын [5. 1346].

24 қаңтар күні Павлодар уезінің басшысы Куртуков, Ф.А. Головиннің телеграммасын әкелген болатын. Ол қарашада болатын съезге шақыру қағазы мен брошура болған еді. Оның алдында табылған «ка-де» партиясының съезіне шақыру қағазымен сабақтастырып, Бөкейханды анархист деген жазамен қамау мерзімін ұзартқан болатын, [6]. Тіпті Семей және Ақмола облыстарында революционерлер тізіміне кіргізілген болатын. [1. 1016].

Әлихан Бөкейхан 10 ақпан күні сол кездегі Министірлер кабинетінің төрағасына тергеусіз және сотсыз екі ай бойы Павлодар түрмесінде отырғанын айтып телеграмма жіберген болатын.

Дәл солай 19 ақпан күні сол кездегі әскери жағдай заңдарының 8, 23 бабтарына және қылмыстық кодекстың 70 бабына сүйеніп сол кездегі әділет министрі Акимовка телеграмма жіберген. Сол телеграммада ол Павлодар түрмесінде заңсыз ұсталынып отырғаны жайлы жазып, өзінің түрмеден шығарылуын немесе әділ тергеу мен сотты талап етеді [2. 1466].

Әлихан екі телеграммада да өзін «член ноябрьского земского съезда» деп атаған болатын, бұл өзінің қоғам арасындағы маңызын көрсету үшін жасалынған болатын [1. 1016].

15 сәуір күні Бөкейхан Павлодар түрмесінен Омбы түрмесіне аударылған болатын, бірақ 30 сәуір күні Мемлекеттік думаға

сайланушылардың шығуымен байланысты ол түрмеден шығарылған болатын. [7. 123 б].

Әлихан түрмеде отырған кезде Мемлекеттік дума сайлауына Семей облысы Карқаралы уезі Тоқыраун болысынан үміткер ретінде тіркелген. Сайлау 1906 жылы 15 маусым күні өткен болатын. Оның жеңісі жайлы «Семепалатинский листок» газеті жариялаған болатын [1. 1036].

Н. А. Бородин Әлиханның үгіт-насихат жұмысы жайлы өз естеліктерінде жазған болатын. Ол «оратор интеллигент» атқа мініп, жиналған қырғыздарға (қазақтарға), Петербургтегі болған жайытты қарапайым теңеумен жеткізген болатын. Ол Петербургтегі билікті айғырмен теңеген болатын. [8. 134-135 б].

Ал өз естеліктерінде үгіт-насихат жайлы Әлихан былай жазған болатын. Омбы жандармерия басшылығы сайлауға дейін екі апта қалғанда Әлихан жеңіске жететіндігін жеткізген болатын. Оған себеп ірі саяси қарсыластардың болмауы. Күрес сайлауға бірнеше күн қалған кезде басталған болатын. Жаңа Найман руынан шыққан қарсылас пайда болып, сол күннің кешінде Әлиханды қарсыластың қолдаушылары оны кездесуге шақырған болатын. Сол кездесуге молдалар, кожалар, старшиндар қатысқан болатын. Одан дін, жеке өмірі және қазақ мүдделерін қалай қорғайтыны жайлы сұраған болатын. Бұл кездесу Әлиханның абыройына пайда әкелген болатын. Себебі кездесудің соңы: «Пусть лишиться жены и будет невърнымъ тотъ кто не выбереть завтра Алихана» сөзімен аяқталды. Келесі күні 176 сайлаушылардың 175-і Әлиханға дауыс берген болатын. Осылай Әлихан Ресей империясының I Мемлекеттік Думасының депутаты болып сайланды [9. 48-50 б].

Шілде айының басында Әлихан Санкт-Петербургке Мемлекеттік думаның отырысына аттанған болатын. Алайда қалаға келісімісімен император II Николай думаны ревалюцияшыл деп танып таратқан болатын.

Бұл шешіммен келіспеген 200-ге жуық депутат 9 шілде күні Санкт-Петербургтен Выборг қаласына барып үндеу (воззвание) жазған болатын. Выборг қаласына кешігіп келген Әлихан «Выборг үндеуіне» қолын қойған болатын.

Н.А. Бородин естеліктерінде: «Так не побывав ни на одном заседании Думы и не участвуя в составлении «Выборгского воззвания», он, можно сказать, не солоно хлебавши, попал на скамью подсудимых, а затем в тюрьму, лишившись избирательных прав вплоть до революции 1917 года» [1. 1096].

Бородиннің айтқан естеліктеріне сүйенсек, Әлихан Бөкейхан Думадағы қызметіне толыққанды араласа алмай, саяси жүйенің қысымына ұшырады. Ол Дума отырыстарына қатыспай тұрып, «Выборг үндеуіне» қол қойғаны үшін қуғынға ұшырап, сотталып, түрмеге қамалды және 1917 жылғы революцияға дейін сайлау құқығынан айырылды. Бұл жағдай оның саяси күрес жолының қаншалықты күрделі әрі қауіп-қатерге толы болғанын көрсетеді. Бөкейханның осы кезеңдегі тағдыры – патшалық биліктің азат ойлы тұлғаларға деген қарсылығының айқын дәлелі.

Әлихан Бөкейханның 1905-1906 жылдардағы саяси қызметі қазақ ұлттық қозғалысының қалыптасуы мен дамуына үлкен ықпал етті. Ол саяси публицистика арқылы қазақ халқының құқықтарын қорғап, патша үкіметінің отарлық саясатын әшкереледі. Павлодар түрмесіне қамалғанына қарамастан, оның саяси беделі әлсіреген жоқ, керісінше, І Мемлекеттік думаға депутат болып сайлануы оның қазақ қоғамындағы жетекші рөлін айқындай түсті. Алайда, патша үкіметінің Мемлекеттік думаны таратуы мен Бөкейханға саяси шектеу қоюы оның күресін тоқтата алған жоқ. Бұл кезең оның кейінгі саяси қызметінің негізін қалап, Алаш қозғалысын ұйымдастыруға серпін берді. Осылайша, Әлихан Бөкейханның І Мемлекеттік думаға дейінгі және ондағы қызметі қазақ халқының ұлттық санасының оянуы мен саяси күресінің жаңа сатыға көтерілуіне ықпал етті.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Алихан Букейханов: человек эпоха. / В.И. Козодой. – Новосибирск, 2021. – 312 С.
- 2 Бөкейхан Ә. Шығармалары – Сочинения. V т./ Әлихан Бөкейхан. – Толықт. үшінші бас. – Астана: «Алашорда» Қоғамдық қоры, 2018. – Қазақша, орысша.
- 3 Эрнест Соколкин, – «Қаламыздың кешелері». – Павлодар, - 416 с.
- 4 Соколкин Э. Д. Павлодар: Историко-информационный путеводитель. – Алма-Ата: Казахстан, 1982. – 96 с.
- 5 К. Кусайынулы. Читая документы о казахско-российских отношениях в XVIII-XIX веках. Алматы: Данекер, 2001. – 141 с.
- 6 Г. Н. Потанин аты. Павлодар облыстық тарихи-өлкетану музейінің фонды.
- 7 Движение Алаш. Сборник материалов судебных процессов над алашевцами. Т. 1. Алматы, 2016.

8 Бородин Н. А. Издали и действительность: Сорок лет жизни и работы рядового русского интеллигента. 1879-1919 гг. Берлин, Германия, 1930. – 203 с.

9 <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/10908-k-10-letiyu-1-oy-gosudarstvennoy-dumy-27-aprelya-1906-27-aprelya-1916-sbornik-statey-pervodumtsev-pg-1916#mode/inspect/page/58/zoom/4> К 10-летию 1-ой Государственной Думы 27 апреля 1906 - 27 апреля 1916 : Сборник статей перводумцев. - Пг., 1916. - 288 с.

ИСТОРИЯ В ВИРТУАЛЬНОМ МИРЕ: ВИДЕОИГРЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ИЗУЧЕНИЯ ПРОШЛОГО

МУЖИКБАЕВА Б. К.

Магистр образования, Педагогический высший колледж
имени Б. Ахметова, г. Павлодар

ХАЛИН А. Ю.

студент, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

Видеоигры – это не просто развлечение, а полноценный пласт культуры, который влияет на общество, образование, экономику и даже искусство. В отличие от стереотипного представления о том, что игры – это «бездумное убивание времени», сегодня они охватывают множество аспектов жизни, становясь важным инструментом самовыражения, обучения и даже профессионального роста. Интерактивные развлечения давно вышли за рамки простых механик и пиксельной графики. Современные игры включают в себя элементы кино, музыки, литературы, архитектуры и изобразительного искусства. Художники и дизайнеры создают виртуальные миры, которые сопоставимы по масштабу и красоте с картинами великих мастеров. Реалистичные пейзажи, архитектурные шедевры и внимание к деталям делают игры настоящими произведениями искусства [7].

Кроме визуальной составляющей, важную роль играет нарратив. Многие игры предлагают глубокие сценарии, проработанных персонажей и философские дилеммы, сопоставимые с литературными произведениями. Они могут затрагивать сложные темы – моральный выбор, политику, социальные проблемы и даже философские вопросы бытия. А композиторы создают эпичные саундтреки, которые становятся культовыми и нередко исполняются на симфонических концертах. С развитием платформ вроде

YouTube и Twitch игровые стримеры и блогеры стали настоящими медийными личностями. Многие из них имеют миллионы подписчиков, их видео собирают миллиарды просмотров, а доходы сравнимы с гонорами звёзд кино и музыки. Игровые стримы, обзоры, летсплеи и аналитика становятся не менее популярными, чем традиционные телешоу или спортивные трансляции. Стримеры и блогеры продвигают новые игры, формируют тренды и напрямую влияют на предпочтения миллионов игроков. Вокруг популярных блогеров формируются огромные фан-сообщества, где игроки обсуждают игры, обмениваются опытом и даже находят друзей.

Сегодня игры стали неотъемлемой частью современной культуры и жизни общества. Они объединяют людей, помогают самовыражаться, развивать креативность и даже строить карьеру. Игровая индустрия продолжает расти, создавая новые возможности для развлечения, обучения и общения. Видеоигры уже давно перестали быть просто хобби – это мощный инструмент влияния, который меняет мир. Помимо развлечения, игры играют огромную роль в образовании. Они помогают не только получать новые знания, но и развивать критическое мышление, стратегическое планирование и командную работу. В этой статье будет подробно рассмотрено, как игровая сфера используется в обучающих целях и каким образом видеоигры могут стать мощным инструментом образования [6].

На сегодняшний день Азиатско-Тихоокеанский регион (Asia-Pacific) является крупнейшим рынком видеоигр в мире. Огромное количество игроков сосредоточено именно здесь, что связано с высокой плотностью населения, уровнем цифровизации и распространённостью игровой культуры. По данным различных аналитических агентств, этот регион генерирует наибольшую долю доходов в игровой индустрии, а количество игроков здесь превышает миллиарды [4].

Одними из самых популярных жанров видеоигр являются стратегии (RTS, пошаговые и глобальные) и шутеры (FPS, тактические, командные). Эти жанры стабильно входят в топ-5 самых популярных игр по количеству активных игроков и объёму продаж. Именно в этих жанрах создаются игры, посвящённые исторической тематике – будь то глобальные стратегии о древних цивилизациях, военные симуляторы или тактические шутеры на основе реальных конфликтов. Технический прогресс и цифровая доступность привели к тому, что практически у каждого человека

сегодня есть персональный компьютер или игровая консоль. Более того, смартфон сейчас есть у каждого ребёнка с самого рождения, что делает игры массовым и легко доступным видом досуга. Развитие мобильных технологий также повлияло на индустрию – стратегии и шутеры активно выходят на мобильные платформы, расширяя свою аудиторию [4].

История традиционно изучается через книги, архивные документы и лекции. Однако в XXI веке у нас появились новые инструменты, способные сделать изучение прошлого более наглядным, эмоционально вовлекающим и интерактивным. Одним из таких инструментов стали видеоигры. От стратегий до ролевых игр, они помогают воссоздать исторические события, погрузиться в атмосферу прошлого и даже экспериментировать с альтернативными сценариями.

Одним из главных преимуществ видеоигр в сравнении с традиционными методами изучения истории является их способность полностью погружать игрока в эпоху, создавая эффект присутствия. В отличие от учебников, которые дают лишь сухие факты и изображения, видеоигры позволяют буквально «переместиться» в прошлое и увидеть мир глазами его жителей. Это достигается за счет детально проработанных виртуальных пространств, реалистичной анимации и интерактивного взаимодействия с окружением. Одним из лучших примеров такой иммерсивности является серия Assassin's Creed. Разработчики Ubisoft тщательно воссоздают исторические эпохи, консультируясь с экспертами и опираясь на архивные материалы. В этих играх можно прогуляться по узким улочкам средневекового Парижа, подняться на вершины храмов Древнего Египта или стать свидетелем жизни Рима во времена Юлия Цезаря. Здесь важны не только визуальные детали, но и атмосфера: гул рыночных площадей, разговоры горожан, запахи еды в тавернах (которые, конечно, невозможно ощутить, но можно представить благодаря проработке деталей). Главная особенность игр с высокой степенью погружения — это возможность не просто наблюдать за историей, а участвовать в ней. Игрок примеряет на себя роль человека того времени, будь то ассасин, путешественник, воин или правитель. Он взаимодействует с историческими личностями, принимает решения и проживает эпоху изнутри, что делает обучение увлекательным и эффективным [3].

Графические технологии в играх достигли такого уровня, что теперь можно не просто рассказывать об эпохе, а показывать

её во всей красе. Видеоигры позволяют создать невероятно реалистичные реконструкции прошлого, приближенные к научным представлениям о том, каким был мир в разные времена. Это делает их своеобразными интерактивными энциклопедиями. Например, Kingdom Come: Deliverance предлагает детализированное изображение Европы XIV века. Это не просто фэнтезийное средневековье, а тщательно воссозданный мир с реальными историческими объектами, традиционной одеждой, бытом и вооружением. Разработчики уделили внимание даже таким мелочам, как мода того времени, техника кузнечного дела и правила рыцарского поединка. Каждый замок, деревня и лесная тропа соответствуют историческим источникам, позволяя игроку буквально «путешествовать» во времени. Такая визуализация делает изучение истории более доступным и интересным. Вместо того чтобы пытаться представить, как выглядели рыцарские доспехи или римские легионы, игрок видит их перед собой в высоком качестве, может разглядеть каждую деталь и даже испытать их в действии.

Одним из самых эффективных способов изучения истории является участие в исторических процессах, и видеоигры предоставляют такую возможность. Стратегические игры, такие как Total War, Europa Universalis и Civilization, помогают игрокам лучше понять динамику исторических событий, заставляя их самостоятельно принимать решения и управлять государствами. Например, в Total War игрок берет под контроль целую империю, занимаясь не только ведением войн, но и экономикой, дипломатией, внутренней политикой. Здесь можно увидеть, как завоевания, торговля, социальные реформы и технологии влияют на судьбу народов. Europa Universalis углубляется в детали глобальной политики, позволяя игроку почувствовать себя правителем, балансирующим между военными конфликтами, дипломатическими альянсами и внутренними проблемами государства. Игры такого типа не только развлекают, но и обучают стратегическому мышлению. Они демонстрируют, как связаны экономика, культура, технологии и военное дело, помогая игрокам глубже осознать закономерности исторического развития [2].

Интересной особенностью многих исторических игр является возможность менять ход событий и наблюдать за последствиями этих изменений. Это делает их мощным инструментом для изучения альтернативных сценариев истории. В Hearts of Iron IV игрок может взять на себя управление любой страной периода Второй

мировой войны и попробовать изменить ход событий. Что, если бы Германия не напала на СССР? Как бы сложилась война, если бы Великобритания заключила союз с Советским Союзом раньше? Игрок получает возможность смоделировать разные варианты развития событий и увидеть, как те или иные решения могли бы повлиять на мировую историю. В Crusader Kings III можно управлять средневековой династией, заключать браки, вести войны, изменять религиозную и культурную политику государства. Это помогает понять, как личные связи и политические интриги влияли на судьбы целых народов. Такие игры не просто позволяют «поиграть с историей», а помогают анализировать влияние различных факторов на исторический процесс, учат критическому мышлению и пониманию сложных взаимосвязей.

Одним из самых сильных аспектов видеоигр является их способность вызывать эмоции. История в учебниках часто воспринимается как набор сухих фактов, дат и имен, но игры позволяют прочувствовать судьбы реальных людей, погружая игрока в атмосферу событий. Например, This War of Mine показывает войну не с точки зрения генералов и солдат, а глазами обычных людей, которые пытаются выжить в разрушенном городе. Игрок сталкивается с нехваткой еды, болезнями, моральными дилеммами – спасать ли раненого или использовать его ресурсы для собственного выживания? Такие игры заставляют задуматься о настоящем смысле исторических событий, сделать их более личными и осмысленными. Эмоциональная вовлеченность помогает лучше запоминать информацию и понимать исторические реалии. Когда человек не просто читает о войнах и революциях, а проживает их через персонажей, он получает гораздо более глубокое понимание прошлого [5].

Исторические видеоигры часто воспринимаются как достоверные реконструкции прошлого, но важно помнить, что их главная цель — не научная точность, а увлекательный геймплей. Разработчики могут изменять события, вводить вымышленных персонажей или упрощать исторические процессы ради динамики и удобства игрока. Однако, несмотря на такие упрощения, игры могут стать мощным инструментом для вовлечения людей в изучение истории. Некоторые игры уделяют большое внимание исторической достоверности, особенно в деталях окружающего мира. Например, Battlefield 1 пытается передать атмосферу Первой мировой войны, включая реальное оружие, униформу, военную

технику и характер боев. Однако сам ход сражений упрощен: в реальности войны того времени велись иначе, а многие аспекты, такие как количество патронов, тактика боя и реальные масштабы конфликта, адаптированы под динамику шутера. Другой пример — Assassin's Creed Unity, где Париж времен Французской революции воссоздан с высокой точностью. Архитектура, одежда и быт горожан переданы детально, но сюжет и персонажи часто вымышлены, а исторические события подчинены игровой механике.

Даже если игра не абсолютно достоверна, она может стать отправной точкой для изучения эпохи. Когда игрок видит реалистично проработанные детали — старинное оружие, форму солдат, здания и предметы быта — это может вызвать интерес узнать, как все было на самом деле. Например, после Battlefield 1 многие игроки начали изучать Первую мировую войну: читать о сражениях, искать реальные истории солдат, смотреть документальные фильмы. А после игр про средневековые или античные периоды нередко возникает желание узнать больше о рыцарских доспехах, военных тактиках или культуре тех времен. Игры не могут заменить учебники и научные труды, но могут стать отличным мотиватором к изучению истории. Если подходить к ним с критическим мышлением и сопоставлять игровую информацию с реальными источниками, они становятся не просто развлечением, а полезным образовательным инструментом.

Ярким примером такого подхода является курс по истории в Университете Абдуллы Гюля в Турции, разработанный группой исследователей под руководством Мехмета Сукру Курана. Здесь изучение истории строится на основе видеоигр, что позволяет аспирантам не просто запоминать события, но и погружаться в них.

Обучение охватывает три ключевые исторические эпохи:

Средние века (Crusader Kings II) — изучение феодальных отношений, политических интриг и развития династий.

Ранняя современность и индустриализация (Europa Universalis IV) — анализ геополитических процессов, торговли, войн и становления колониальных империй.

XX век и мировые войны (Hearts of Iron IV) — понимание военной стратегии, дипломатии и экономических факторов, повлиявших на ход глобальных конфликтов.

Каждый модуль курса включает теоретическую подготовку, игровой процесс, а затем — дискуссии и анализ. Студенты не просто проходят игру, а исследуют её механики, сопоставляют с реальными

событиями и делают выводы. Им даются конкретные цели, а после выполнения они обсуждают, какие исторические стратегии сработали, какие оказались неэффективными и почему.

Помимо игровых сессий, студенты изучают традиционные источники, а после завершения каждого этапа пишут две работы:

Краткий блог-пост (500 слов) с личными впечатлениями от игрового опыта.

Аналитическое эссе (3000 слов), где они глубже анализируют эпоху, её особенности и игровые интерпретации исторических процессов.

В отличие от традиционных курсов, где студент запоминает факты и даты, здесь происходит погружение в эпоху. Игры позволяют прочувствовать влияние религии, экономики, технологий и политики на развитие общества.

Кроме того, многие аспиранты отмечают, что сухие исторические события становятся ближе, когда ты сам оказываешься в роли правителя средневекового королевства или генерала, командующего армиями во время Второй мировой войны. Такие детали, как экономика, дипломатия и управление ресурсами, оказываются не просто абстрактными понятиями, а реальными вызовами, с которыми игрок сталкивается в ходе обучения. Но главное — игры позволяют моделировать альтернативные сценарии. Можно попробовать изменить ход ключевых исторических событий: что, если бы индустриализация началась позже? Как могло бы развиваться государство, если бы его правитель принял другое решение? Такие эксперименты дают возможность глубже понимать логику исторических процессов. Некоторые учёные уже предлагают выделить «цифровую историю» в отдельную дисциплину. В Турции это уже произошло, и гибридный курс, совмещающий книги и игры, доказал свою эффективность. Вероятно, в будущем такие курсы появятся в университетах по всему миру, а видеоигры станут важной частью образовательного процесса [1].

Изучение истории через видеоигры открывает множество возможностей для погружения в прошлое, делая процесс обучения более увлекательным и наглядным. Однако у этого метода есть и обратная сторона. Видеоигры — это, прежде всего, развлекательное медиа, и их создатели не всегда ставят историческую достоверность на первое место. В погоне за динамичным игровым процессом разработчики могут упрощать, изменять или даже искажать исторические факты. В результате игроки, не имея критического

подхода к полученной информации, могут сформировать ошибочное представление о тех или иных событиях. Кроме того, важную роль играет сам подход к использованию видеоигр в образовательных целях. Если игрок просто проводит время за игрой, не задаваясь вопросами о том, насколько достоверно изображены события или каким источникам можно доверять, образовательный эффект будет минимальным. В таком случае игры становятся лишь формой развлечения, а не средством познания истории. Чтобы видеоигры действительно способствовали изучению прошлого, необходимо соблюдать баланс между игровым процессом и осознанным обучением. Оптимальный подход — сочетание игр с другими образовательными инструментами: чтением научных статей и исторических исследований, просмотром документальных фильмов, обсуждением с преподавателями и сверстниками. Анализируя игровые сюжеты и сравнивая их с реальными историческими фактами, можно не только расширить свои знания, но и развить критическое мышление.

Таким образом, видеоигры могут быть ценным дополнением к традиционному изучению истории, но не должны заменять его полностью. Их использование требует осознанного подхода, поскольку в противном случае существует риск превратить обучение в простое развлечение, не несущие образовательной ценности. Только при правильном применении игры становятся мощным инструментом, способным оживить прошлое и сделать процесс его изучения действительно захватывающим и эффективным.

ЛИТЕРАТУРА

1 Видеоигры могут служить эффективным инструментом для изучения истории [Electronic Resource]. URL: <https://habr.com/ru/articles/412127/> [дата использования 12.03.2025].

2 FIVE OF THE MOST HISTORICALLY ACCURATE PC GAMES [Electronic Resource]. URL: <https://historyguild.org/five-of-the-most-historically-accurate-pc-games/> [дата использования 14.03.2025].

3 CAN GAMES TEACH HISTORY? [Electronic Resource]. URL: <https://historyguild.org/can-games-teach-history/> [дата использования 15.03.2025].

4 The leading PC & console games data platform [Electronic Resource]. URL: <https://newzoo.com/> [дата использования 18.03.2025].

5 GAMER LIBRARY [Electronic Resource]. URL: <https://www.4fnet.org/> [дата использования 12.03.2025].

6 Chapman, A. (2016). Digital Games as History: How Videogames Represent the Past and Offer Access to Historical Practice. Routledge. [Electronic Resource]. URL: <https://www.routledge.com/Digital-Games-as-History/Chapman/p/book/9781138841622> [дата применения 18.03.2025].

7 McCall, J. (2018). Teaching History with Digital Historical Games: An Approach to Engagement and Empathy. The History Teacher, 51(1), 9–36. [Electronic Resource]. URL: <https://www.societyforhistoryeducation.org/pdfs/McCall.pdf> [дата использования 19.03.2025].

30 ЛЕТ АССАМБЛЕЕ НАРОДА КАЗАХСТАНА: ИНТЕРАКТИВНАЯ КАРТА НАРОДА КАЗАХСТАНА ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЫСШИЙ КОЛЛЕДЖ ИМЕНИ Б. АХМЕТОВА

МУЖИКБАЕВА Б. К.

преподаватель, Педагогический высший колледж

имени Б. Ахметова, г. Павлодар

ЖАКСЫЛЫК Т. Т., ДМИТРИЮК А. А.

студенты, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

Этнический состав Казахстана

Рисунок 1 – Этнический состав Казахстана.

Ассамблея народа Казахстана (АНК) — уникальный общественно-политический институт, созданный 1 марта 1995

года по инициативе Первого Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева с целью укрепления межэтнического согласия и единства народа Казахстана. В 2025 году АНК отмечает свою юбилейную дату — 30 лет со дня основания [2, с. 19].

Актуальность исследования: межэтнические отношения являются важным элементом общественной стабильности, особенно в многонациональных государствах. Казахстан представляет уникальный пример страны, сумевшей сохранить мир и согласие среди более 130 этнических групп. АНК играет ключевую роль в обеспечении стабильности и социальной консолидации.

Проблема исследования: какие механизмы и методы применяет АНК для укрепления национального согласия, и какую роль в этом играет интерактивная карта народов Казахстана?

Цель исследования - изучить влияние АНК на развитие национальной идентичности и межэтнических отношений в Казахстане.

Основные задачи:

1. Анализ структуры и функций АНК;
2. Рассмотрение роли интерактивной карты народов Казахстана;
3. Оценка эффективности мер по укреплению межэтнического согласия.

Методы исследования: учитывая междисциплинарный характер темы исследования, а также принципы историзма и объективности, в работе использовались общенаучные методы познания — системный и структурно-функциональный, а также специальные методы исследования — сравнительно-исторический и статистический анализ. Системный метод позволил исследовать процессы в межэтнической сфере на государственном уровне, выявляя взаимосвязь между деятельностью Ассамблеи народа Казахстана (АНК) и общей политикой в сфере межэтнических отношений. Структурно-функциональный метод применялся для определения роли АНК в регулировании межэтнических отношений, анализируя её влияние на общественную стабильность и интеграцию. Сравнительно-исторический метод позволил исследовать этапы развития Ассамблеи, включая нормативно-правовую базу, принятую в разные годы, и оценить её эволюцию в контексте изменения государственной политики.

В качестве эмпирических методов были использованы:

Теоретический анализ научной литературы и правовых документов для выявления ключевых закономерностей в развитии межэтнических отношений и роли АНК;

Контент-анализ выступлений государственных деятелей, включая Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева, с целью выявления официальной позиции и стратегических приоритетов в сфере межэтнической политики;

Анализ документов АНК, включая стратегические программы и инициативы, что позволило оценить целевые установки, динамику развития и конкретные механизмы реализации государственной политики в сфере межэтнических отношений.

С момента своего основания Ассамблея народа Казахстана (АНК) постепенно расширяла сферу своего влияния, укрепляя роль в политической, социальной и экономической жизни страны. Значительным этапом в развитии АНК стало принятие в апреле 2005 года Указа «О дальнейшем укреплении института Ассамблеи народов Казахстана», который повысил её статус как активного общественного института и расширил полномочия в сфере государственной политики [2, с. 38].

Политическая роль АНК усилилась после её переименования в 2007 году в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан, что закрепило её статус не только как консультативно-совещательного органа, но и как структуры, обеспечивающей политическое участие этнических общин через назначение 9 депутатов в Мажилис Парламента и инициирование законопроектов, направленных на укрепление межэтнических отношений [5]. Окончательное закрепление политического статуса АНК произошло в октябре 2008 года с принятием Закона «Об Ассамблее народа Казахстана» [4]. Социальная роль АНК заключается в обеспечении политического участия этнических общин и их представительства на государственном уровне через депутатов в Парламенте, а также в инициировании законопроектов, направленных на укрепление межэтнического согласия. Экономическая роль АНК выражается в содействии интеграции этнокультурных объединений в экономическое развитие страны. В 2023 году при содействии АНК было реализовано более 200 экономических инициатив в сферах сельского хозяйства, туризма и народных промыслов. Например, в Восточно-Казахстанской области при поддержке АНК создано 15 кооперативов, специализирующихся на переработке сельскохозяйственной продукции, что позволило увеличить объём производства на 12% [4].

В своём выступлении на XXXII сессии Ассамблеи народа Казахстана в апреле 2024 года Президент Казахстана Касым-Жомарт

Токаев отметил: «Ассамблея народа Казахстана остаётся надёжной опорой государственности, способствуя укреплению единства и межнационального согласия. АНК играет важнейшую роль в обеспечении стабильности и общественного порядка, выступая площадкой для открытого диалога и принятия взвешенных решений по вопросам межэтнических отношений» [1].

Президент также подчеркнул, что АНК не только способствует укреплению политической стабильности, но и активно участвует в реализации экономических и социальных программ: «АНК содействует развитию бизнеса среди этнокультурных объединений, поддерживает предпринимательские инициативы, помогает в реализации проектов в сфере культуры и образования» [4].

Интерактивная карта представляет собой цифровую платформу, включающую информацию о населении областей Казахстана, его этническом составе и демографических изменениях.

Цели карты - предоставление актуальной информации о национальном составе населения, изучение процессов миграции и демографических изменений, а также развитие межкультурного взаимодействия через цифровые технологии.

Функции карты включают визуализацию данных по регионам, предоставление справочной информации о народах Казахстана, анализ исторических и современных миграционных тенденций, а также поддержку образовательных программ по этнокультурному разнообразию.

Применение карты охватывает академические и исследовательские цели, государственное планирование, а также культурные и туристические инициативы. Образовательные учреждения могут использовать карту для изучения этнической структуры Казахстана, а государственные органы – для разработки политики в сфере межэтнических отношений.

Для создания карты использовались цифровые инструменты, обеспечивающие точность данных и удобство их визуализации. Одним из таких инструментов является StoryMap JS — сервис, разработанный Северо-Западным университетом (США), который позволяет интегрировать географические данные с текстовой и мультимедийной информацией, обеспечивая наглядное представление этнокультурного многообразия Казахстана.

Многие казахстанские и зарубежные исследователи изучают роль АНК в укреплении национального согласия. Значительный вклад в научное осмысление деятельности АНК

внесла Н.П. Калашникова. Её труды «Ассамблея народа Казахстана и межкультурный диалог» (2009) и «ОБСЕ — Казахстан: опыт межэтнического взаимодействия в странах-участниках» (2010) стали теоретической основой для развития концепции межэтнического согласия в Казахстане [2, с. 42]. В своих работах Калашникова подчёркивала важность формирования национальной идентичности через культурный диалог и взаимодействие.

В международной практике аналогичные структуры встречаются в Канаде и Швейцарии, однако исследователь Дж. Браун отмечает, что АНК отличается более активной вовлечённостью государства и общества в межэтнический диалог [7, с. 51]. В свою очередь, Сайфуллин Р.Т. указывает, что цифровые инструменты, такие как интерактивная карта народов Казахстана, являются важным нововведением, способствующим популяризации этнокультурного многообразия [6, с. 76].

Результаты исследования могут быть использованы в различных сферах:

Образование: разработка новых учебных программ по межкультурному воспитанию в школах и вузах;

Культура: организация выставок и мероприятий, демонстрирующих культурное многообразие Казахстана;

Экономика: поддержка этнических бизнес-инициатив, развитие туризма на основе культурных традиций народов Казахстана.

Основными результатами исследования являются, во-первых, укрепление национального согласия и политической стабильности благодаря деятельности АНК. Созданная 1 марта 1995 года по инициативе Первого Президента Н.А. Назарбаева, она стала важным инструментом межэтнического диалога и толерантности. Во-вторых, значительным достижением стало получение АНК в 2007 году права назначать 9 депутатов в Мажилис Парламента, что повысило её политическое влияние. В-третьих, разработанная интерактивная карта народов Казахстана зарекомендовала себя как эффективный образовательный ресурс, предоставляющий доступ к актуальным демографическим и этнокультурным данным. В перспективе её функционал будет расширен за счёт визуализации экономических и социальных показателей и интеграции с государственными информационными системами. В-четвёртых, значимость АНК подчёркивается в выступлениях Президента Казахстана: на XXXII сессии АНК в апреле 2024 года Касым-Жомарт Токаев отметил её ключевую роль в обеспечении стабильности и национального

единства. В-пятых, АНК оказывает положительное влияние на экономику, активно поддерживая развитие малого и среднего бизнеса среди этнических общин, что позволило реализовать более 200 экономических инициатив в 2023 году.

Таким образом, было выявлено, что Ассамблея народа Казахстана и цифровая карта народов Казахстана играют ключевую роль в сохранении и развитии культурного многообразия страны. АНК обеспечивает политическую и социальную стабильность, способствует формированию толерантности и взаимного уважения в обществе. Цифровая карта, в свою очередь, становится важным образовательным и культурным ресурсом, предоставляющим пользователям удобный доступ к информации о культуре народов Казахстана. Совокупность усилий АНК и внедрение современных цифровых инструментов позволяют Казахстану сохранять этнокультурное богатство, обеспечивая гармоничное сосуществование различных этнических групп и развитие национальной идентичности.

ЛИТЕРАТУРА

1 ГОСТ 7.0.5-2008: Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.akorda.kz> (дата обращения: 25.03.2025).

2 Калашникова Н.П. Ассамблея народа Казахстана и межкультурный диалог // В кн.: Тугжанов Е., Пивовар Е. (ред.). Ассамблея народа Казахстана и межкультурный диалог. – М.: Ол Би Принт, 2009 [2, с. 19, 38, 42].

3 Никитин Н.А. Национальные идентичности и межэтнические отношения в Казахстане. — Алматы: Издательство «Эл-Фараби», 2012.

4 Официальный сайт АНК [Электронный ресурс]. – URL: <https://assembly.kz> (дата обращения: 25.03.2025).

5 Официальный сайт Парламента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://parlam.kz> (дата обращения: 25.03.2025).

6. Сайфуллин Р.Т. Этническое многообразие Казахстана: историко-культурные аспекты. – М.: Институт этнологии, 2011 [6, с. 76].

7. Тугжанов Е.Л., Калмыков С.К., Калашникова Н.П. ОБСЕ — Казахстан: опыт межэтнического взаимодействия в странах-участницах. — Астана: Центр изучения межнациональных отношений, 2010 [7, с. 51].

ВЛИЯНИЕ АРМИИ АЛАШ-ОРДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

НАУКЕНОВА А. Т.

студент, Колледж информационных технологий, г. Павлодар

КСЕМБАЕВА Д. М.

магистр социологии, преподаватель истории и географии,
Колледж информационных технологий, г. Павлодар

Формирование армии Алаш-Орды сыграло ключевую роль в становлении казахской государственности, став первым опытом создания национальных вооружённых сил и заложив основы для будущей независимости Казахстана.

Деятели Алаш Орды, вступившие в борьбу за независимость, чувствовали необходимость обороны, вооружённых сил и решили сформировать армию независимой нации.

В трудное для нации время деятели Алаш Орды не могли не думать о создании собственной армии. Об этом часто писали в прессе. В газете «Қазақ» вышла статья Миржакыпа Дулатова «Қайтсек жұрт боламыз?», в которой он останавливался на этом вопросе. Говоря о пути к независимости, он отметил, что «нужно стремиться к автономии, если у нас будут свое правительство и армия, с нами все будут считаться» [6, с. 154].

Казахская интеллигенция, боровшаяся за свободу в начале 20-го века, инициировала движение Алаш, которое началось с отправки петиции царскому правительству в 1905 году в Каркаралинске. В этом документе, который подписали 12 767 человек во время Кояндынской ярмарки, открыто говорилось о притеснениях казахов со стороны колонизаторов – в социально-политической, экономической и культурно-духовной сферах. В том году группа интеллигентов во главе с Бакытжаном Каратаевым и Алиханом Бокейхановым приняла решение о создании Казахской конституционно-демократической партии. А в 1906 году казахские интеллигенты стали депутатами Первой и Второй Государственной думы [1].

В 1911 году начал выходить журнал «Айка», в 1913 году – газета «Қазақ», которые сплотили казахскую интеллигенцию вокруг общей идеи. В 1917 году царь отрекся от престола, образовалось Временное правительство, и деятели движения Алаш решили, что открылся путь к независимости. Поэтому в том году в Оренбурге прошел общекзахский съезд, на котором было рассмотрено 14

вопросов и принято решение о создании партии «Алаш». Вторым общеказахский съезд, в котором участвовали 300 делегатов, также прошел в Оренбурге, в повестку дня было включено 10 вопросов. На Втором съезде было принято решение о создании правительства Алаш Орды, и председателем избрали Алихана Бокейхана [2].

Четвертым из вопросов в повестке дня этого съезда был вопрос о милиции. По этому вопросу выступил с докладом Халел Габбасов, его доклад был опубликован в январе 1918 года в газете «Қазақ», и с этого момента началась работа по формированию милиции Алаш [5, с.321].

18 января правительство Алаш Орды в Оренбурге договорилось с атаманом Дутовым о подготовке милиции Алаш и обеспечении ее оружием. Но в связи с начавшейся в стране Гражданской войны эта работа приостановилась, и были созданы Восточное и Западное отделения Алаш Орды. Восточной Алаш Ордой, расположенной в Семипалатинске, руководил Алихан Бокейхан, Западной Алаш Ордой, находившейся в селе Жымпиты в 140 километрах от Уральска – Жаханша Досмухамедов. Но Западная Алаш Орда подчинялась Восточной. По данным Берика Абдыгалиева, в начале в составе милиции Алаш было около 200 человек.

В начале 1918 года большевики захватили крупные города, и эта инициатива не была доведена до конца. Но в июне этого же года председатель правительства Алаш Орды Алихан Бокейхан подписал исторический документ о создании военного совета из трех человек. В этом документе говорилось: «При Алаш Орде должен быть создан Военный совет из трех человек, который будет выполнять функции Министерства обороны [3]. Совету должно быть дано полномочие создавать областные и уездные военные советы Алаш Орды. На Военный совет возлагается обязанность собирать джигитов для борьбы с большевиками

Создавая армию Алаш, А.Н. Букейхан готовился не к войне - ни с большевиками, ни с кем другим, а стремился отстоять национальную автономию и сохранить хрупкий мир. «Милиция остро необходима потому, что сейчас выживет тот, кто силен, вооружен и на коне», - писал он в очередной статье [2]. Поскольку стало очевидно, что в разгар гражданской войны в России не осталось иного выбора, как заключить союз с одной из воюющих между собой сторон, чтобы противостоять другой, или наоборот. При любом выборе выпадал шанс на спасение и признания легитимности юного государства Алаш.

Формирование армии Алаш-Орды сталкивалось с рядом трудностей, включая недостаток вооружения, финансовых ресурсов и опыта в создании регулярных военных подразделений [2]. Несмотря на это, усилиями лидеров Алаш-Орды были созданы первые военные формирования, состоявшие преимущественно из конных отрядов. В августе 1918 года в Семипалатинске был сформирован первый Алашский конный полк, который стал основой национальной армии. После того, как армия Алаш Орды была собрана, первым командиром ее был Казы Нурмахамедулы. Но его застрелили, когда она проводила занятия с бойцами вблизи Семипалатинска. В тот год в Семипалатинске был создан первый конный полк, командиром его был назначен Хамит Токтамышев. 12 августа 1918 года Токтамышев направил послание военному министру Временного правительства Сибири. В нем сообщалось, что в Семипалатинске создан первый конный полк Алаш Орды, в составе которого было 28 офицеров и 750 конников. Отмечая, что в Павлодаре собрано 150 бойцов, в Зайсане 200, в Каркаралинске 250, в Усть-Каменогорске 250, Токтамышев сообщил, что для них нет оружия и просил 700 винтовок [6, с. 284].

Вопросы о снабжении оружием и обмундированием армии Алаш Орды всесторонне обсуждались на Втором общеказахском съезде. В этом активно участвовали состоятельные казахи, такие, как Тобанияз Алниязулы, Хасен Акайулы, Райымжан Марсеков, Ыбырай Акпайулы, Салык Омарулы, Иса Копжасарулы, Медей Оразбайулы, Каражан Уркимбаев, и они оказали материальную помощь армии Алаш Орды [1].

В последующие месяцы в различных уездах Казахстана были организованы дополнительные подразделения, включая юнкерские и офицерские школы для подготовки национальных кадров. Общая численность армии достигала нескольких тысяч человек, преимущественно состоящих из кавалерийских частей.

В условиях Гражданской войны в России Алаш-Орда стремилась сохранить автономию и защитить интересы казахского народа. Первоначально правительство Алаш-Орды пыталось сотрудничать с различными силами, включая Белое движение, для достижения своих целей. Однако к декабрю 1919 года, осознавая изменяющуюся политическую ситуацию и стремясь избежать дальнейшего кровопролития, Алаш-Орда приняла решение о переходе на сторону Советской власти, что привело к интеграции её вооружённых сил в структуру Красной армии [4].

Участники армии Алаш были людьми, активно участвовавшими в национально-освободительном движении казахского народа в начале XX века. В их ряды входили не только военные, но и представители интеллигенции, политики, культурные деятели. Важным аспектом Алашской армии было то, что она действовала в условиях, когда Казахстан находился под влиянием различных внешних и внутренних сил, включая большевиков и белых, а также местные ханства и другие группировки [6, с. 291].

Некоторые из известных участников Алашской армии:

Серке (Серикбай) Кенесов - один из командующих Алашской армии. Был казахским военным и политическим деятелем, принимавшим участие в создании вооруженных сил Алаш.

Ахмет Байтұрсынов - видный казахский общественный и политический деятель, учёный, один из основателей Алашской автономии. Хотя он не был военным, его влияние на организацию и идеологию Алашского движения было значительным.

Міржақып Дулатов - известный казахский писатель, общественный деятель и участник Алашского движения. Как и Ахмет Байтұрсынов, он был более известен своей деятельностью в сфере культуры и политики, чем в военной.

Жаханша Досмұхамедов - политик, деятель Алашского движения, лидер и один из идеологов автономии. Он был одним из первых, кто принял участие в организации и развертывании вооруженных сил Алаш.

Турар Рыскулов - влиятельный политический и военный деятель в годы революции. Он был одним из лидеров Алашской автономии и активно участвовал в вооруженных столкновениях.

Мұстафа Шоқай - его политическая позиция и идеология также способствовали популярности идеи автономии, и он поддерживал армию Алаш.

Женщины также играли важную роль в Алашском движении. Одной из ярких представительниц была Айша Бибі Түймебаева, которая активно участвовала в культурной и образовательной жизни автономии, занимаясь пропагандой и поддержкой Алашского правительства.

Среди участников армии Алаш были представители и из Павлодарской области, как и из других регионов Казахстана. Павлодар, расположенный в Центральной части Казахстана, был важным культурным и политическим центром в годы Алашского движения, и несколько известных личностей из этого региона

активно участвовали в борьбе за автономию и независимость казахского народа:

Сұлтанбек Қожанов (Султанбек Кожанов) - один из лидеров Алашского движения и активных участников Алашской автономии. Султанбек Кожанов родился в Павлодарской области (в селе Баянаул), и его вклад в развитие национального самосознания казахов был значительным. Он был политическим и государственным деятелем, а также занимал важные должности в правительстве Алаш. Позже он стал одним из первых казахских политиков, подвергшихся репрессиям в советский период.

Тимур (Тимофей) Сабиров - один из командиров Алашской армии, родившийся в Павлодаре. Он был влиятельным военным лидером в рядах Алашского движения и активно участвовал в борьбе за независимость.

Бекмаханов Мухамеджан - известный казахский историк и общественный деятель, также родом из региона Павлодара. Он активно поддерживал идеи Алаш, но более известен своей деятельностью в сфере образования и исторической науки. Впоследствии был арестован в период сталинских репрессий.

Несмотря на кратковременное существование, армия Алаш-Орды имела значительное влияние на процесс формирования казахской государственности:

национальное самосознание: создание собственной армии способствовало укреплению национального самосознания казахского народа и осознанию необходимости самостоятельного управления и защиты своих интересов;

опыт государственного строительства: деятельность Алаш-Орды и её вооружённых сил предоставила ценный опыт в создании государственных институтов, включая военную организацию, что стало основой для последующих попыток построения независимого государства;

подготовка кадров: формирование национальных военных кадров заложило фундамент для будущих вооружённых сил Казахстана, обеспечив преемственность и сохранение традиций военного дела;

политический опыт: деятельность армии и правительства Алаш-Орды предоставила казахской элите ценный опыт в управлении государственными структурами, ведении дипломатических переговоров и решении вопросов национальной безопасности.

Армия Алаш-Орды стала первым шагом на пути к созданию независимой казахской государственности. Несмотря на исторические перипетии и сложные политические условия, её наследие продолжает оказывать влияние на современный Казахстан, напоминая о стремлении народа к свободе и самостоятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1 «Как создавалась армия государства Алаш» – сайт Qazaquni.kz, дата публикации: 2012 год. [https://qazaquni.kz/alash/20865-kak-sozdavalas-armiya-gosudarstva-al]

2 «Когда и как создавалась армия государства Алаш?» – сайт e-history.kz, дата публикации: 2016 год. [https://e-history.kz/ru/news/show/4075]

3 «Алаш». Всё, что нужно знать о первой казахской республике – сайт Informburo.kz, дата публикации: 2017 год. [https://informburo.kz/stati/100-let-avtonomii-alash-vsyo-chto-nuzhno-znat-o-pervoy-kazahskoy-respublike.html]

4 «Осознание трагедии, которую пережил казахский народ, поможет ценить мир и спокойствие» – сайт Caravan.kz, дата публикации: 2018 год. [https://www.caravan.kz/news/osoznanie-tragedii-kotoruyu-perezhil-kazakhstanskijj-narod-pomozhet-cenit-mir-i-spokojstvие-istorik-o-pamyatnoj-date-dvizheniya-alash-547471/]

5 Абдыгалиулы Б.: Войско Алаш. Казахские части в составе Белой Армии (1918-1920гг.)-Астана: Фолиант, 2017-416 с.

6 Қойгелдиев М.: Алаш қозғалысы-Астана: Мектеп, 2021. - 480 с.

КОРИФЕЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ КАЗАХСТАНА АКАДЕМИК А. Х. МАРГУЛАН

НУРМАГАМБЕТОВ Д. Д.

преподаватель истории, Павлодарский монтажный колледж, г. Павлодар

МАЗУРИН Б.

студент, Павлодарский монтажный колледж, г. Павлодар

Выдающийся казахстанский учёный Алькей Хаканович Маргулан внёс крупный вклад в развитие этнографической науки Казахстана. Вклад учёного в этнографию казахского народа определяется его фундаментальными трудами по материальной и духовной культуре казахов, и по этнической истории казахского этноса.

В настоящей статье мы хотели бы рассмотреть вклад учёного в разработку проблем казахской этнографии. Известно, что этнограф изучал культурное наследие казахского народа в течение всей своей жизни. Необходимо заметить, что учёные воспитали целую плеяду выдающихся этнографов, которые внесли весомый вклад в развитие казахской этнографии. Научная школа академика в казахской этнографии стала фундаментом для последующего изучения культурного наследия казахского народа. В этнографических экспедициях учёному удалось собрать много ценных и уникальных материалов, которые сегодня используются учёными своих работах. Многие этнографические экспонаты, собранные ученым, до сих пор хранятся в музеях Казахстана и составляют национальную гордость казахского народа.

В первом томе альбома «Казахское народное прикладное искусство» учёным были рассмотрены источники и материалы по изучению казахского народного искусства, этнограф в книге обратил внимание на экономические предпосылки развития художественных ремесел. Вместе с тем было обращено внимание на истоки развития казахского народного искусства. Также были рассмотрены ремёсла и виды народного искусства, казахский национальный орнамент, юрта и её убранство, казахский народный костюм, обработка металла, резьба по дереву и кости, и народные мастера [1]. Как видно из этого перечня вопросов, которые рассматривались ученым, фактически было рассмотрено народное прикладное искусство казахского этноса. Многие экспонаты, которые были помещены в альбом сохранились благодаря фотографиям, которые дошли до нас в этом альбоме. Особый интерес представляет юрта её убранство. Учёные обратили внимание, что юрта представляет собой удобный и уникальный вид жилища, который идеально отвечал всем потребностям кочевого быта казахов. Особое внимание было обращено этнографом на казахский национальный костюм это позволило выявить специфику мужского и женского костюма казахов, провести сравнительный анализ с костюмами других тюркских народов. Тем самым было доказано, что казахская национальная культура обладает своей уникальностью и спецификой. Учёный активно боролся против идей европоцентризма в исторической науке.

Огромную ценность для этнографической науки Казахстана представляет второй том альбома «Казахское народное прикладное искусство». В этом уникальном издании были собраны полевые материалы этнографа, в частности предметы убранства юрты

ковры, домашнее тварь, одежда из коллекции музеев СССР [2]. Это фундаментальная работа вводит читателя в мир традиционных видов казахского народного прикладного искусства. Здесь мы имеем в виду изготовление различных видов ковров и предметов домашнего обихода, созданных из войлока. Самый большой раздел книги был посвящён убранству юрты. Внутреннее убранство юрты представляло собой коллекцию различных орнаментов, многие из которых имеют древнее происхождение.

Третий том «Казахское народное прикладное искусство» был посвящен резьбе по дереву и кости. Также в альбоме было рассмотрено художественная обработка металла и тиснение по коже [3]. Эти уникальные материалы заканчивают трилогию уникальных этнографических альбомов по казахскому народному прикладному искусству. Серия книг, изданная академиком, не имеет аналогов в казахстанской этнографической науке и представляет собой бесценный источник информации для этнографов Казахстана.

Археологические исследования академика позволили ему на обширном историческом материале проводить параллели в изучаемых материалах, в частности, он находил аналогии в эпохе раннего железного века у скифо-сакских племён. Археологические исследования оказывали большую помощь Алькею Маргулану в изучении казахской этнографии. Так как учёный мог изучать материалы, которые шли с эпохи древности.

Мы полагаем, что некоторые элементы казахской культуры имеют глубокие корни ещё в эпоху бронзы. Учёному при изучении бегазы-дандыбаевской культуры удалось выявить параллели в развитии материальной культуры казахов [4]. Определить истоки элементов в материальной и духовной культуре. Археологический материал позволял учёному выявлять не только аналогии, но и укрепиться в мысли, что истоки культуры казахов имеют тысячелетние корни.

Юрта занимала центральное место при изучении учёным материальной культуры казахов. Этнограф досконально изучал виды юрт, их внутреннее убранство, мебель, домашнюю утварь, орнаменты, которыми украшались ковры, текеметы внутреннего убранства юрты. Изучение техники ткачества и узоров позволило выявить учёному близость казахской культуры с культурой киргизов, каракалпаков и туркмен [5, с. 456-457]. Вместе с тем удалось выявить региональные особенности во внутреннем убранстве юрты. В ряде регионов Казахстана имелись свои специфические

особенности, которые были тесно связаны с этнической историей казахских племён, в частности с историей образования казахских жузов на территории Казахстана.

Здесь мы подошли к вопросу об этнической истории казахского народа. Следует заметить, что учёный обратил внимание исследователей на то, что кипчакские этнический компонент вошел в состав казахского народа [6, с. 270]. Это положение было затем развито в трудах многих выдающихся учёных Казахстана [7, с. 15]. Таким образом, было сформирована теория этногенеза казахского народа. Учёные внес огромный вклад в изучении этнической истории казахских племён, ему принадлежит ряд теории и гипотез о происхождении казахских племён, в частности, он доказывал, что карлуки происходили с территории Восточного Казахстана [6, с. 221]. Тогда как ранее высказывалась теория о монгольском переселении огузских племён на территорию Казахстана.

Изучение казахского этногенеза было сопряжено с большими трудностями и опасностью для собственной жизни. В тоталитарном обществе советского периода многие учёные подвергались гонениям со стороны партийных органов. Многим из них не давали рассматривать темы, связанные с национальной культурой и историей. В научной среде был велик страх обвинений в национализме, что автоматически могло привести к аресту и высылки учёных в концентрационные лагеря. По словам дочери академика Данель Маргулан в 50-ых годах XX века её отец начал работу над темой казахского этногенеза и образование Казахского ханства. Однако этот проект был закрыт, и работа над ним прекратилась. Проект был прекращён в связи с тем, что эта тема носила чисто национальный характер, что было не угодно коммунистической партии Казахстана [6, с. 169]. Учёный сохранил рукопись, которая затем была издана в виде книги «Древние казахские племена и образование Казахского ханства», эта книга была издана уже в Республике Казахстан [6]. В монографии освещался процесс этногенеза казахского народа начиная с эпохи раннего железного века, с историей сакских племён. Уникальность этой работы состоит в том, что в ней впервые были изложены в систематизированной форме материалы по этногенезу казахского этноса. В процессе работы учёный использовал не только этнографические, но и археологические материалы, а также сведения письменных источников. Знание учёным восточных языков помогало ему в

переводе письменных источников и в использовании их в научной работе.

В процессе исследования учёный сделал вывод, что казахские племена, обитавшие на Сырдарье, у Каспийского и Аральского морей, в Семиречье, в Северо-Восточном Казахстане и на Алтае является потомками сакских племен [6, с. 177-178]. Это смелое утверждение было неоднозначно воспринято в научной среде и подвергалась критике со стороны научного сообщества. Однако академик использовал данный источник археологических и письменных для доказательства собственных выводов.

Гуны по мнению учёного были предками тюркоязычных племён, обитавших в Средней Азии, и непосредственно были связаны с этногенезом казахских племен [6, с. 195-196].

Необходимо сказать о том, что учёный обратил внимание на погребальный обряд казахов, и сравнивал его с погребальным обрядом кипчаков и древних тюрков. Учёный рассматривал каменные изваяния, которые были в большом количестве размещены в степях Казахстана. Каменные скульптуры представляют собой уникальные этнографический источник, так как демонстрируют элементы этнографической одежды древних и средневековых племён, которые проживали на территории Казахстана. Этот материал позволяет проводить аналогии между этнографической культурой кипчаков и казахов. Это даёт возможности для доказательства тесной связи между кипчакской и казахской материальной и духовной культуры. Учёный рассматривал археологические материалы не только как археолог, но и как этнограф, что позволяло ему проводить современными и делать глубокие выводы о происхождении культур тюркских этносов.

Таким образом, в целом оценивая вклад этнографа в разработку проблем казахская этнографии, следует выделить, что учёный внёс огромный вклад в изучение проблем материальной и духовной культуры казахского этноса, и создал крупную научную школу этнографов, которые продолжили научные исследования выдающегося казахского учёного. На сегодняшний день невозможно представить казахскую этнографию без образа и трудов выдающегося казахского учёного. Во многом казахская этнография состоялась благодаря научной и организационной деятельности академика А.Х. Маргулана. Порой ему приходилось отстаивать интересы казахского народа перед другими учёными. Тем самым он проявлял свой профессионализм и демонстрировал

настоящую любовь к собственному народу. Современникам необходимо изучать труды учёного для дальнейшего развития, которые были определены академиком. В частности, необходимо проводить сравнительные исследования между культурами тюркских народов и выявить место казахской национальной культуры в Тюркском мире.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 1. - А.-А.: Өнер, 1986. - 251 с.
- 2 Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 2. - А.-А.: Өнер, 1987. - 288 с.
- 3 Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 3: Резьба по дереву и кости. Художественная обработка металла и тиснение по коже. - А.-А.: Өнер, 1994. - 247 с.
- 4 Маргулан А.Х. Бегазы-дандыбаевская культура Центрального Казахстана. - А.-А.: Наука, 1979. - 360 с.
- 5 Марғұлан Ә.Х. Қиіз үй. // Қазақ совет энциклопедиясы. - А.-А., 1974, 5-т., 456-457 б.
- 6 Маргулан А.Х. Древние казахские племена и образование Казахского ханства. Третье издание. Дополненное. – А.: Алматы-Болашақ, 2024. – 336 с.
- 7 Кумекоев Б.Е. Кипчаковедение – концептуальное научное направление евразийского масштаба // «Кипчаки Евразии: история, язык и письменные памятники». Материалы Международной научной конференции. – Астана, 2013. – С. 10-17

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА ИСТОРИЧЕСКИЕ СОБЫТИЯ НОВОГО И НОВЕЙШЕГО ВРЕМЕНИ

ОМАР А. М.

студент, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

ХАСЕНОВА Ж. О.

научный руководитель, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

В данной статье рассматривается влияние музыки на исторические события, а также то, как под воздействием исторических событий музыка претерпевает метаморфозы и адаптируется к реалиям времени. Будут приведены примеры из истории Нового и Новейшего времени, когда музыка прямо или

косвенно влияла на политические, социально-экономические и военные изменения, а массы вставали на борьбу под звуки ритма музыкальных произведений. Также будут рассмотрены композиторы тех времён, которые написали эти произведения и вошли в историю мировой музыки, и в историю в принципе, именно это и будет рассмотрено в данной статье.

Актуальность

Многие недооценивают влияние музыки на историю, и даже сегодня многие историки не в полной мере осведомлены об этом вопросе, не говоря уже о простых обывателях. А ведь музыкальное искусство — это одно из самых эффективных средств влияния на человека среди всех видов искусства. Именно поэтому в этой статье будут рассмотрены исторические моменты, когда музыка — не только в классической форме, но и в народных мотивах, а также в произведениях, созданных в периоды значимых исторических событий — если не прямо, то косвенно влияла на их ход. Также будет затронуто положение музыкантов в эти сложные времена и то, как, несмотря на трудные условия, они смогли создавать великие произведения и способствовать историческому прогрессу.

Ключевые слова: Композитор, Произведение, музыка, война, революция, народные волнение.

Период Великой французской революции был и остаётся одним из самых значимых в истории, в том числе в музыкальном искусстве. Как отмечал автор книги, посвящённой этому периоду, Антуан Радиге,

[1]«Искусство занимало столь значительное место в событиях революционного периода, что Французскую революцию можно было бы назвать “лирической драмой”: текст — М. Ж. Шенье, декорации — Давида, музыка — Госсека. Благодаря своей социальной роли, могуществу и воздействию на массы, музыка действительно является одним из самых полезных искусств. С первых устремлений французского народа к свободе это стало очевидным для мыслителей и общественных деятелей, влияние которых стало преобладающим после 1789 года»¹.

[1]В раннем Средневековье во Франции социальное положение музыкантов было низким. Их деятельность воспринималась как недостойное занятие, а сами они зачастую подвергались презрению со стороны общества. Однако ситуация начала меняться в период правления Людовика XVI, когда музыканты стали восприниматься

как представители искусства, приобретающие всё большую популярность.

К началу Великой французской революции музыканты занимали важное место в общественной жизни, а некоторые из них активно участвовали в революционных событиях. Они оказывали значительное влияние на народные массы, используя музыку как средство политической агитации и мобилизации. В данной работе будут рассмотрены наиболее значимые личности этого периода, такие как

[1] В начале Великой французской революции, когда революционное движение только зарождалось, композиторы ещё не играли столь важной роли, как позднее. Их популярность возросла позже, когда на новый уровень французскую пропагандистскую музыку вывел её «отец» — Бернар Сарретт, Сарретт родился в Бордо 27 ноября 1765 года и стал ключевой фигурой в организации революционной музыкальной культуры. Именно он основал Парижскую консерваторию, благодаря чему музыка приобрела важное значение в революционной пропаганде. Сарретт популяризовал музыку во Франции и вывел её на государственный уровень. По мере развития музыкального искусства в армии, 17 октября 1791 года Сарретт представил муниципалитету проект создания музыкальной школы для нужд армии и организации национальных празднеств. В результате: В 1792 году была создана Школа национальной гвардии (L'École de la Garde Nationale), В 1793 году — Национальный музыкальный институт (L'Institut National de Musique), В 1795 году — Парижская консерватория (Le Conservatoire de Musique). После событий 1795 года, в которых музыканты Национальной гвардии сыграли значительную роль, деятельность Сарретта получила окончательное признание и успех. Он достиг своей цели — популяризовал музыку и сделал её важной частью французской государственной культуры.

2Один из главных культурных символов революций это произведение марсельеза которое написал РУЖЕ ДЕ ЛИЛЬ, КЛОД ЖОЗЕФ (Rouget de Lisle, Claude Joseph) (1760–1836), французский композитор-песенник. Родился 18 мая 1760 в Лон-ле-Сонье (департамент Юра). Получил образование в Школе военных инженеров в Мезьере и дослужился до звания майора в 1796, но затем вышел в отставку, тут важно отметить, что после отставки он влачил жалкое существование, зарабатывая на пропитание перепиской нот, Величайшим достижением Руже де Лилиа стало

сочинение слов и музыки Марсельезы (La Marseillaise) созданная под воодушевлением объявления войны Австрий и Пруссии ночью с 25 на 26 апреля 1792, по просьбе мэра Страсбурга Филиппа Фридриха Дитриха, который хотел боевой гимн для французских войск. Названная Боевой песней Рейнской армии, написанная для поднятие боевого духа армий Марсельеза вскоре стала маршем революционных отрядов из Марселя и затем – самой популярной песней Французской революции. Под аккомпанемент которой взяли, войска войдут в Париж 30 июля 1792 года. дворец Тюильри 10 августа 1792 года Руже де Лиль провел некоторое время в тюрьме, был освобожден после смерти Робеспьера и сочинил в 1794 Песню 9 термидора. В 1825 он опубликовал сборник Пятьдесят французских песен.

Франсуа Жозеф Госсек (настоящая фамилия Госсе) родился в 1743 г. в деревне Верньи в приходе Мобеж, который при Людовике XVI был присоединен к Франции, а в 1815 г. снова отошел к Бельгии. Он написал такие известные произведения как «Hymne à la Liberté» (Гимн Свободе), который стал популярным среди революционеров. В 1790 году он написал «Te Deum», которое исполнялось на празднике Федерации в присутствии 400 000 человек 14 июля 1790 года в честь годовщины взятия бастилий.

Все они внесли невероятный вклад в историю Великой французской революции и, можно даже сказать, двигали её вперёд. Многие авторы не были затронуты, но и не сыграли столь значимой роли в истории революции. Музыка продолжила развиваться вместе с историческим процессом уже в новом периоде, а именно...

Период «Весны народов» оказал значительное влияние на формирование национального самосознания многих европейских государств. В рамках этих событий можно проследить музыкальные мотивы, которые способствовали их развитию. Многие композиторы и исполнители того времени активно создавали произведения, отражающие национальные особенности своих стран, что способствовало формированию уникального музыкального колорита.

Предпосылки революций и роль музыки в «Весне народов»

Идеи национальной свободы, зародившиеся во время Французской революции, не исчезли бесследно. Однако после Венского конгресса 1815 года ведущие державы Европы договорились действовать сообща, чтобы предотвратить новые революционные движения, стремясь сохранить установленный

порядок. Несмотря на это, население, во главе с революционерами и прогрессивной интеллигенцией, продолжало хранить и развивать идеи свободы.

Музыканты и композиторы того времени сыграли значительную роль в поддержке революционных настроений. Их произведения не только вдохновляли народ, но и становились символами борьбы за независимость.

Одним из ярчайших примеров является Людвиг ван Бетховен, который, хотя и скончался в 1827 году, оставил наследие, оказавшее огромное влияние на события середины XIX века. Его произведения стали олицетворением национального сопротивления и стремления к свободе: Третья симфония («Героическая», Heroica) – первоначально посвященная Наполеону Бонапарту как символу революции. Однако после того, как Наполеон провозгласил себя императором, Бетховен разочаровался и удалил посвящение, тем самым выразив свое неприятие тирании. Симфония № 9 с финалом «Ода к радости» – произведение, проникнутое духом братства и единства народов, что идеально соответствовало идеалам «Весны народов». Опера «Фиделио» – единственная опера Бетховена, раскрывающая темы свободы и борьбы с тиранией. Она пользовалась особой популярностью в революционные времена и служила вдохновением для тех, кто боролся за свои права.

Основные события, как и прежде, начались во Франции — родине революций. 24 февраля 1848 года, в день отречения короля Луи-Филиппа I и провозглашения Второй республики в Париже, революционные песни, такие как «Марсельеза», активно исполнялись на улицах и площадях. Хотя эта композиция была создана ещё во времена Великой французской революции композитором Руже де Лилем, даже в событиях 1848–1849 годов она оставалась мощным символом свободы, поднимая боевой дух участников и отражая их борьбу за права и независимость.

Ещё одним важным музыкальным символом революций того времени стало произведение итальянского композитора Джузеппе Верди — «Va, pensiero» («Хор евреев») из оперы «Набукко». Эта мелодия стала гимном борьбы за независимость Италии в период Рисорджименто. В 1848 году её исполняли на митингах как призыв к освобождению от австрийского господства и объединению итальянцев в единое национальное государство, что в итоге было достигнуто в 1861 году.

Не менее важным является Венгр Австрийского происхождения Ференц Лист (1811–1886) — выдающийся венгерский композитор, пианист и дирижёр эпохи романтизма. Он был новатором в музыке, создателем симфонической поэмы и великим виртуозом своего времени, Весна народов охватила и Венгрию там местные националисты боролись против династий Габсбургов.

Поддержка венгерского национального движения: Лист всегда подчёркивал свою венгерскую идентичность. Его музыка вдохновляла патриотов Финансовая помощь революционерам: Лист жертвовал средства на поддержку венгерского восстания 1848 года, Музыкальное наследие революции: Его произведения, такие как «Рапсодии» и «Героическая элегия», выражали дух борьбы и национального возрождения.

Последствия и влияние-После подавления революции Лист продолжил развивать венгерскую музыку. Он вдохновил будущие поколения композиторов и способствовал сохранению национальной культуры Венгрии.

Вот исправленный текст с расставленными запятыми и точками:

Период Второй мировой войны

Предыстория

Этот период ознаменовывается тем, что музыка окончательно превращается в инструмент пропаганды, хотя до этого была инструментом поддержки. В 30-х годах прошлого века, в связи с кризисами, такими как Великая депрессия, голод и т. д., народам требовалась надежда. Это связано с тем, что во многих странах, после падения монархий в период Первой мировой, приходят авторитарные режимы, что не могло не сказаться на музыке, которая начинает подстраиваться под политические амбиции лидеров. А если не подстраивается, то либо мигрирует, либо искореняется в тюрьмах под ноль, как и другие оппозиционные элементы.

Музыка как инструмент пропаганды

Во всех воюющих странах музыка использовалась для формирования общественного мнения и укрепления национального духа. В Третьем рейхе, Советском Союзе, Великобритании и США активно применяли музыкальные произведения в агитационных целях.

1.1. Музыка в нацистской Германии

Нацистская пропаганда придавала музыке особое значение. Гитлер и Геббельс считали музыку важным инструментом

контроля над массами. Они активно использовали марши и песни, воспевавшие нацистскую идеологию, такие как «Horst-Wessel-Lied», ставшую официальным гимном НСДАП.

Однако музыка в Германии была строго цензурирована: запрещались джаз, свинг и произведения композиторов еврейского происхождения, таких как Феликс Мендельсон и Густав Малер. Несмотря на это, подпольные музыкальные движения, например, «Свинг-югенд» (молодёжные группы, слушавшие джаз), продолжали существовать.

1.2. Музыка в Советском Союзе

В СССР музыка также служила пропаганде. Одним из самых известных произведений этого периода стала песня «Священная война», написанная в 1941 году Василием Лебедевым-Кумачом и композитором Александром Александровым. Эта песня стала символом сопротивления немецкому вторжению и часто исполнялась на фронте.

Советская музыкальная индустрия работала на мобилизацию населения. Композиторы, такие как Дмитрий Шостакович, создавали произведения, вдохновлявшие народ. Его Седьмая симфония («Ленинградская симфония») стала символом стойкости и была исполнена в блокадном Ленинграде, несмотря на голод и артобстрелы.

1.3. Музыка в Великобритании и США

В странах Запада музыка играла важную роль в поддержке населения и военных. В Великобритании символом надежды стала певица Вера Линн, исполнившая знаменитую песню We'll Meet Again. Её голос помогал британцам верить в победу.

В США джаз и свинг стали основными жанрами военной эпохи. Оркестр Гленна Миллера исполнял патриотические мелодии, а Фрэнк Синатра своими песнями поднимал настроение солдатам. Американские музыкальные радиопередачи использовались для психологического воздействия на врага.

Музыка как вид поддержки духа солдат

Солдатские песни и фронтовая самодеятельность

На всех фронтах бойцы пели песни, помогающие сохранять боевой дух. В Красной армии популярны были «Катюша» и «Тёмная ночь», которые напоминали солдатам о доме. В американской армии также были свои гимны. Например, Boogie Woogie Bugle Boy группы The Andrews Sisters стала настоящим хитом среди военных.

Концерты на фронте и в тылу

Во многих странах создавались фронтовые концертные бригады. В СССР артисты выезжали на передовую, выступая перед бойцами. Марк Бернес, Клавдия Шульженко и Леонид Утёсов давали концерты в военных частях.

В Великобритании подобные концерты организовывали для раненых в госпиталях. В США Боб Хоуп и другие знаменитости выступали перед солдатами.

Джаз и свинг как способ борьбы со стрессом-несмотря на цензуру в Германии, американские джазовые записи проникали на оккупированные территории. Джаз символизировал свободу и противостояние нацистскому режиму, в США свинг исполняли такие звёзды, как Дюк Эллингтон и Бенни Гудман. Их музыка звучала на вечеринках и помогала людям отвлечься от военных трудностей.

Подпольная и запрещённая музыка-не вся музыка допускалась к исполнению во время войны. В оккупированных странах подпольные группы сочиняли песни сопротивления.

Песни сопротивления-Во Франции, Польше и других оккупированных странах музыканты создавали тайные произведения, выражающие протест. Например, в Париже подпольные композиторы писали песни, высмеивающие нацистов, Музыка в концлагерях-Даже в лагерях смерти музыка продолжала существовать. Узники писали и исполняли произведения, отражавшие их страдания. Один из таких примеров — музыка чешского композитора Виктора Ульмана, погибшего в Освенциме.

Последствия войны для музыки

После войны музыка военного времени не исчезла, а стала основой для новых жанров, в СССР появились послевоенные песни памяти, например, «День Победы», в США и Европе послевоенный джаз и рок-н-ролл переняли мотивы военных лет, Песни войны стали важной частью национальной памяти, исполнясь на юбилеях и памятных мероприятиях.

Заключение

Исторические события тех времён играли не последнюю роль в формировании музыкальных реалий, к примеру после войн появляются новые жанры во время каких-либо социальных потрясений вспоминались старые произведения когда-то написанные для тех времен были актуальны и в последующие периоды музыка, как и сама история циклична и ей свойственны, как и эволюционные процессы так и революционные которые толкают её вперед и

помогают народу брать в руки оружия в трудный момент, жить в условиях которые как многие думают не возможны для жизни. Вспоминать истории написанные тысячи лет назад, и т. д.

ЛИТЕРАТУРА

1 Радиге А. Французские музыканты эпохи Великой Французской революции / Пер. с франц. Г. М. Ванькович, Н. И. Игнатовой; под ред. М. В. Иванова-Борецкого. — М.: Государственное музыкальное издательство, 1934. — 145 с.

2 Музыкальная энциклопедия / Гл. ред. Ю. В. Келдыш. — М.: Советская энциклопедия, 1976. — Т. 4. — Стб. 916–917.

3 Музыка XX–XXI веков для специальности 6-05-0113-07 Музыкальное образование : учебно-методический комплекс по учебной дисциплине / сост. Ф.В. Полозова. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машилова, 2024. – 98 с. ISBN 978-985-30-0143-3.

4 Амент, С. Допеть до победы! Роль песни в советском обществе во время Великой Отечественной войны. — М.: ЛитРес, 2021. URL: <https://www.litres.ru/book/suzann-ament/dopet-do-pobedy-rol-pesni-v-sovetskom-obschestve-vo-vremya-vt-68458325/chitat-onlayn/>

5 Привалов С.Б. Зарубежная музыкальная литература. Эпоха романтизма. СПб.: Композитор Санкт-Петербург, 2003. 248 с.: ил. ISBN 5-7379-0220-x

6 ЗАРУБЕЖНАЯ МУЗЫКА XX ВЕКА: направления и композиторские техники, школы и творческие портреты композиторов академической традиции: Учебное пособие / Авт.—сост. Т.Г. Жилинская. – Витебск: Издательство УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2004. – 58 с. ISBN 985–425–368–6

7 Шорникова М. Ш78 Музыкальная литература: Русская музыка XX века. Четвертый год обучения: Учеб. пособие. Изд. 2-е, доп. и перераб. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 256 с.

8 Б. В. Левик Музыкальная литература зарубежных стран том 4. -Москва: Издательство [Музыка], [1978]. -[479 стр.].

ТАРИХ ПЕН САЯСАТТЫҢ ҚИЫЛЫСЫНДА: ЕРМҰХАН БЕКМАХАНОВТЫҢ ТАҒДЫРЫ

ОРАЗАЛИНА А. Б.

тарих білімінің магистрі, қоғамдық пәндер оқытушысы,
Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

ЗАЙНИДЕНОВА Д.

студент, Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледж, Павлодар қ.

«Мені көрсе жүгіреді алып – ұшып,
Күзеткен қорамызды ала күшік.
Содан соң қызыл сиыр – асыраушы,
Ержеттім ертелі-кеш сүтін ішіп...»

Е.БЕКМАХАНОВТЫҢ дәптерінен

Алаш ғалымдарының тарихи еңбектеріндегі ел шежіресін шынайы көрсетуге бағытталған дәстүрді кеңес кезінде жалғастырған тарихшы Ермұхан Бекмаханов болды. Ол 1915 жылғы 15 ақпанда Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Жасыбай жерінде Бекмахан Бегенұлының шаңырағында дүниеге келген. Кедейлер табына жататын бұл отбасы Абылай ханның ұрпағы екені, Ермұхан Абылайдан тараған жетінші буын екені ол кезде айтылмады. Әкесі Зында Шорманов деген байдың жалшылығында болып, 1921 жылы Ермұхан 6 жасқа келгенде дүние салды. Ермұхан 7 жылдық мектепті бітіргеннен кейін 1932 жылы Семейде жоғары оқу орнына дайындайтын 1 жылдық курста оқиды. 1933 жылы Қазақ АКСР Оқу ағарту халық комиссариатының жолдамасымен Воронеж мемлекеттік педагогикалық институтына қабылданып, 1937 жылы тарих факультетін бітіреді. [3.67 б.]

Қай заманда болсын, байлықтың екі түрі болатыны белгілі. Бірі-материалдық байлық болса, екіншісі – рухани байлық. Екіншісіне тіл, дін, тарих, әдебиет, мәдениет, дәстүр секілді халықтың сан ғасырлар бойы жасаған асыл қазыналары жатады. Осы асылдардың ішінде ел тарихының алатын орны ерекше. Қай кезде болсын отаршылдардың жаулап алған елдің тарихын жоюға, бұрмалауға, кемсітуге тіпті болмаса төмендетуге баратыны – әлемдік тарихтан белгілі жайт. Саяси тізгіні өз қолында болмағаннан кейін халықтың материалдық байлығы да, рухани байлығы да өзгенің қолында болады. Төл тарихта өзгенің қолымен жазылады, өзгелер оған қожайындық етеді. Қарапайым тілмен айтсақ, халықтың тарихын жаулап алушы халықтың өкілдері зерттейді, солардың пікірлері

үстем болады. XX ғасырдың 20 – жылдарына дейін солай болып келді. 1924 жылы А.П. Чулошниковтың қазақ тарихына арналған зерттеу еңбегі Орынборда жарыққа шыққан кезде оған алғаш қарсы пікір білдірген қазақ зиялысы Мұхамеджан Тынышбаев болатын. Ұлтының намысын қорғап, Алаш идеясын ту еткен М.Тынышбаев оның тек ғылыми тұжырымдарына ғана қарсы шығып қоймай, жалпы қазақ тарихына кім қожалық ету керектігін көрсетіп береді. Кейіннен Ермұхан Бекмаханов Воронежте тарих факультетінде оқып жүрген кезінде сол жақта айдауда жүрген Халел мен Жаханша Досмұхаммедовтермен, М.Тынышпаевпен және т.б. қазақ зиялылармен кездеседі, араласады, ағаларының ақыл-кеңестерін тыңдайды. Сондай кеңестің бірі – «ел тарихына ие бол» деген ағалардың өсиеті болса керек. Сөйтіп, болашақ тарихшы ел үшін, халық үшін тарихтың, тарих ғылымының маңызын жете түсінеді. Е.Бекмахановтың өткен ғасырдың 40-60-шы жылдары еліміздің тарих ғылымы үшін жасаған еңбектерін ағаларының аманатына адал болудан деп қабылдауымыз қажет. Алаш идеясын ағаларынан қабылдаған жас тарихшы тарих ғылымы арқылы оны өмірге енгізуге ұмтылып, өзінің шәкірттеріне беруге тырысады. Осы жолда «Алаш зиялыларынан алған жалауды Е.Бекмаханов биік ұстап, шаң жуытпай шәкірттеріне қалдыра білді» деп нық сеніммен айтуға болады. [1,2 б.]

1941 жылдың қазан айында КСРО Ғылым академиясының негізгі мамандарын шығыс республикаларға эвакуациялау жөніндегі шешім қабылданғандығы белгілі. Соған орай екінші дүниежүзілік соғыс өршіген кезде Алматыға Мәскеуден еліміздің көптеген ғалымдары келді. Солардың бірі – Н.М.Дружинин жас ғалым Е.Бекмаханов туралы: «Отанын жалындап сүйетін, тарихты өте жақсы білетін, дербес зерттеу жұмысын жүргізсем деген арманы бар жан екенін сездім». – деп жазады. [1,9 б.]

«Қазақ ССР тарихын» дайындауда үлкен дау туғызған мәселе 1837-1847 жылдардағы Кенесары Қасымұлының көтерілісіне байланысты болды. 1943 жылы жазда «Қазақ ССР тарихы» жарық көрді. Басылым Сталиндік сыйлыққа ұсынылып, алғашқы сыннан өтеді. Бірақ, бұның соңы қайғылы болды. Сталиндік сыйлық комитетінің мүшесі Яковлев «Қазақ ССР тарихы» орыстарға қарсы жазылған, зиянды еңбек деп кінә такты. Бұл субъективті пікірге қарсы пікірлер болғанымен 1944 жылы 29.V – 8.VII аралығында өткен кеңес тарихшыларының кеңесінде Яковлев кітапқа өзгеріс жасауға талап етеді. 1945 жылы «Большевик» жырналында

М.Морозовтың рецензиясы шығады. Теріс пікірдің ауыртпалығы Е.Бекмахановқа түседі. «Қазақ ССР тарихының», «жағымсыз 10 бетінің» авторы 1943 жылы 28 маусымда Мәскеуде «Қазақтардың К.Қасымұлы басқараған азаматтық күресі» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Ал 1946 жылы Е.Бекмаханов докторлық диссертация қорғап, оны «Қазақстан 19 ғасырдың 20-40-шы жылдарында» деген атпен 1947 жылы монография етіп жарыққа шығарды. Енді Кенесарыға қатысты сын Е.Бекмахановқа ауысты. Әрине Мәскеулік ғалымдардың аузына сөзді жергіліктілер салып бергені белгілі. Беделді Мәскеулік ғалымдарға тиісе алмағандар бар күшін Е.Бекмахановты құртуға салды. 1947 жылы ҚКОК «Қазақ ҚСР Ғылым академиясы Тіл және әдебиет институтының өрескел саяси қателіктері туралы» қаулысынан кейін «байшылдар» мен «ұлтшылдарды» әшкерелеу науқаны басталды. Алаш ардақтыларын қырған 1937 жылғы науқан 1947 жылы қайта жаңғырды. ВАК-қа Е.Бекмаханов Рязановтың жарыққа шықпаған қолжазбасын пайдаланды деген арыз түсті. Академик Дружинин бұны толық теріске шығарып дәлелдеп берді. 1948 жылы 28 ақпанда КСРО ҒА тарих институтында Е.Бекмаханов монографиясы талқыланды. Тарих ғылымының кандидаттары: Айдарова, Т.Шойынбаев, М.Ақынжановтың пікірлері оқылды. Олар Кенесары қозғалысы реакцияшыл, феодалдық-монархиялық ұлтшылдық сипатта деген кінә тақты. Бұларға Дрижинин, Бахрушин, Вяткин, Кучкин керісінше пікір келтірді. Бірақ дау бұнымен тоқтамады. 1948 жылы шілдеде Қазақ КСРО ҒА-да Е.Бекмахановтың кітабына арналған дискуссия өтті. [4,59 б.]

Е. Бекмаханов 1951 жылы 15 мамырда «ірі саяси қателіктері үшін» партия қатары және жұмыстан шығарылды. КГБ соңына түскен ғалым Нарынкөл ауданында мектепте тарихтан сабақ береді, Жамбыл облысы Шу ауданында Новотроицк мекенінде мұғалім болып жүргенінде 1952 жылы 5.IX тұтқындалды. Атақты 58 баптың 10 тармағына сәйкес «Кеңес өкіметіне қарсы пікірде болып, антисоветтік үгіт жүргізгені үшін» деген айып тағылды. 1952 жылы 4 XII Қазақ КСР жоғарғы соты Е.Бекмахановты 25 жылға соттап ГУЛАГ лагеріне айдады. Бұл қатарда Е.Ысмайылов, Қ.Жұмалиев, Ә.Қонаратбаевтар да бар еді. Бірақ заман өзгергеніне байланысты 1953 жылы 16 қазанда Е.Бекмаханов ақталды. Университетке қайта оралған ғалым аға оқытушы болып орналасады. 1957 жылы Мәскеуде «Ғылым» баспасынан жаңа монографиясы шығады: «Присоединение Казахстана к России». Тек осыдан кейін оның

докторлық дәрежесі мен профессорлық атағы қайтарылады. 1962 жылы ғалым КҚСР ҒА корреспондент мүше болып сайланады. Сол кезден бастап оның басты еңбегі барлық жоғары оқу орындарында оқыла басталады.

Алаштың ғалымы Е.Бекмаханов 1966 жылы 6 мамырда 51 жасына қараған шағында ауыр науқастан дүниеден өтті. Оның Бауыржан Момышұлымен қоштасарда айтқан соңғы сөзі: «Үлгере алмай кетіп барамын, кешіріңіз!» болса керек. Ал осыған халық атына кешірім сұрап, жауап бергенде Баукең былай деп жазыпты: ««Қадірін білмеппіз ғой тірі кезде, деп боздар сорлы қазақ сен өлгенде...»-деген сөзімді бір кезде Мұхтар мен Қанышқа бағыштап жазып едім, соны енді бауырым, Ермұхан, саған арнап отырмын. Жатқан жерін мамықтай жұмсақ болсын. Көзім жұмылғанша сені ұмытпаймын...». [4,60 б.]

Оның мәңгілікке жалғасатын ғұмырдерегін бағамдау барысында Ермұхан Бекмахановтың қазақ тарихынан тыс өмірі мен қызметі болмағандығына көз жеткізу қиын емес. Ғалым туған елі мен ұлтының өткенін тану, оның ұлы тұлғаларының қадірін білудің, елінің тәуелсіздігі үшін арпалысқан бабалардың арман-мүдделерін кейінгі ұрпаққа жеткізуді-өзінің басты азаматтық, перзенттік парызы деп санады.

Оның зерттеушілік бітім-болмысы ұлттық, қоғамдық сана мен елдік

намысқа суарылған. Ғалым өзінің еңбектерінде ұлттық, елдік мүдде арқауына, тарихи шындықтың қайнар бұлағы – қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымына, төл тағылымына, дәстүрлі тәлім-тәрбиесіне мән берді және елдік сананың жалпы қазақ қоғамында, қазақ өмірінде ерекше орын алатындығын дәйектеді. Ғалым Кенесары хан бастаған ұлт-азаттық көтерілісін – тәуелсіздікті аңсаған елдік сананың шамырқанған сәттерінде туындаған ерен үлгілердің бірі ретінде бағалады.

Жарық дүниеге келген әрбір пенде өз қалауынша өмір сүруге ерікті Е.Бекмаханов та мейірімді Алла пешенесіне жазған дарын – қабілеті арқасында өз қатарынан қара үзіп шығып, ел тарихының қатпарлы сырларын тереңдете қазып, туған халқына елеулі еңбектер беруге құлшынған білімпаз еді. Амал қанша, батыл ойға тұсау, еркін көңілге кісен салған қатыгез заман оның ең алғашқы қарымды еңбегіне тыйым салып, қазақ тарихнамасының төрі түгілі босағасына да орын бермей, үнемі қуғын көріп, нағыз дер шағында өмірден өтті. [5,4 б.]

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Айгүл Ісімакова «Қазақ әдебиеттанудағы тәуелсіздік идеясы» // Алматы «Елтаным» баспасы, 2015 жыл.
- 2 Әбжанов Хангелді «Тұлға туралы толғау» // Егемен Қазақстан. 2006 жыл 22 шілде.
- 3 Кәрібаев Берекет «Алаш аманатына адаладық» // Ана тілі. 2011. 13-19 қазан.
- 4 Медеу Сәрсек «Ермұхан Бекмаханов» // Астана: Фолиант, 2010 жыл.
- 5 Роза Қадысова «Ермұхан Бекмаханов және елдік сана» // Мәдени мұра 2010 жыл.

ИСА БАЙЗАҚОВ: ТӨКПЕ АҚЫН, ДӘСТҮРЛІ ӘНШІ, ДАРЫНДЫ АКТЕР

РАМАЗАН М. А.

студент, «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат» кешені, Павлодар қ.

АРЫНОВА А. Д.

оқытушысы, өнертану магистрі, «Музыкалық колледж – дарынды балаларға арналған музыкалық мектеп-интернат» Кешені, Павлодар қ.

Ертіс – Баян өңірі ежелден қазақ руханиятының ұйытқысы болған еңселі мекен. Осы өңірде Жаяу Мұса Байжанұлы, Жарылғапберді Жұмабайұлы, Естай Беркімбабайұлы, Майра Уалиқызы, Иса Байзақов, Рүстембек Майра Уалиқызы, Рүстембек Омаров сынды дарынды тұлғалар туып өсіп, дәстүрлі музыкамызда өздерінің артынан баға жетпес туындыларын қалдырды. Солардың ішінде, Үлгілі ауылының тумасы, суырып салма ақын – Иса Байзақов. 2025 жылы Иса Байзақовтың 125 жылдық мерейтойы аталып өтуде.

Иса Байзақов 1900 жылы 3 қазанда қазіргі Павлодар облысы, Ертіс ауданы, Үлгілі колхозында (қазіргі уақытта ауыл өз атымен аталады) кедей шаруаның отбасында дүниеге келді. Ақынның жанұясына тоқталатын болсақ, Исаның әкесі Байзақ – момын адам, арабша хат танитын, сауатты және ән-өнерге жақын болған. Анасы Қазиза да өнерлі, ауылдағы той-жиындардың көз айымына айналған тұлғаларның бірі болып саналған. Ал, Исаның үлкен апасы Зылиха да өлең шығаратын адам деседі. Осыдан біз Иса Байзақовтың өнерлі болуының, музыкаға деген қызығушылығының басты себептерінің

бірін көре аламыз. Алайда Иса Байзақов жастайынан шешесінен айырылып, жетімдіктің ауыр мұнын шекті. Алғашында ағасы Мұсаның, жеңгесі Қатираның тәрбиесінде болса, уақыт өте келе ақын нағашы шешесі Жанбаланың қолында өсті.

Иса – бала кезінен өзінің зеректілігімен, ұғымталдығымен көзге түсті. Ол бос уақытында ауыл ішіндегі той-думандарда өз бойындағы өнерін барынша көрсетуге тырысты. Бала кезінен бастап, ақындығымен танымал болған Иса, жастық шағынан өмірдің көптеген қиындықтарын көрді. Он бір жасқа толғанда, ол ауылдағы өзімен құрдас қыз-балалармен айтысқа түсіп, халықтың қошеметіне бөленді. Ол жастайынан бай адамдарға жалданып, олардың малын бағып, батырақтық өмір кешті. Кейін Қызылжар, Омбы қалаларына барып, жұмысшы шаруалар арасында жүрген кезде, олардан орыс тіліне үйренді.

1916 жылғы Патша өкіметінің маусым айында шыққан жарлық бойынша, 19 бен 43 жас арасындағы ер-азаматтарды қара жұмысқа аттандырды. Соның ішінде, 16 жасар Исаны 21 жас деп көрсетіп, Томск қаласының жанындағы Анжерке шахтасына еңбек етуге жіберді. Сол кездегі жұмысшылардың қиын тағдырын көрген, Исаның өмірге деген көз қарасы өзгерді. Өмірдің әділетсіздігі мен зұлымдылығына ұрынып, ол өзі үшін маңызды ой-пікір түйді. Осыған қарамастан, Иса қасында жүрген жастарға жабырқауға бермей, бай мен басшыларға деген қарым-қатынасын өз өлеңдері арқылы жеткізе білген.

Революция аяқталған соң, Иса кеңес мектебіне барып, бастапқы білім нәрін сусындады. Ол оқуды, хат тануды үйреніп, өзінің ой-өрісін кеңейтті. Ақынның тағы бір керемет қыры – бұл оның айналасындағы болып жатқан жағдайлардың барлығын өз шығармасында пайдалана білуі. Жастық шағының қиындығынан өткен Иса, жаңа өмірге тез бейімделіп, белсене араласып, домбырасы мен қаламын қатар ұстайды. Ол туған ауылында алғашқы мектептің ірге тасын қалап, сонда сабақ берді. Сонымен қатар, ақын Ертіс бойындағы ауылдарда көркем өнер үйірмелерін ұйымдастыруға ат салысып, қойылымдарда ойнап, алғашқы пьесаларды жаза бастады. Осылайша, Иса Байзақов өзінің жерлестерін білімге, өнерге деген құштарлығын арттырып, алғашқы ағартушылардың бірі болды.

1918-1923 жылдары, Иса Байзақов ауыл тұрғындарын кеңестендіруге шақыру шараларын өткізуге өз үлесін қосты. Ақын өмірінің тағы бір қызықты деректерінің бірі: 20 жылдарда Қызылағаш ауыл кеңесінің тұрғындары, Ертіс ауданының жерінің

Қиыр шығыстан Қазақстанға қайтару мақсатында, Ленинге телеграмма жолдады. Осы кеңестің мүшесі, Иса Байзақов та сол телеграммаға қол қоюшылардың қатарында болған деседі.

1921 жылы Иса Байзақов, Семей қаласындағы жұмысшы факультетіне оқуға түсті. Сол кезден бастап, оның жалпы өртіс саласына белсене араласуы басталған. Келесі жылы, Иса Орынбордағы қазақтың халық ағарту институтына оқуға түскеннен бөлек, драма үйірмесінде де өз өнерін паш етіп көрсетті. Содан соң, ол кәсіби ісін одан әрі жетілдіру мақсатында, 1929-1932 жылдары Абай атындағы қазақ мемлекеттік педагогикалық институтының жұмыстық факультетіне оқуға түсті. Мұнда М.Өтемісұлы, А.Құнанбайұлы, С.Торайғыров сынды қазақ әдебиет өкілдерінің туындыларымен және де орыс әдебиетінің классикері: А.Пушкин, М.Лермонтов, Л.Толстой, М.Салтыков-Щедриннің шығармаларымен танысты.

Кәсіби білім алғаннан кейін, 1932 жылы Иса Байзақов радио, филармония, Жазушылар Одағында бірнеше салаларда жұмыс атқарды. Бұл еңбек жолы сегіз жылға созылып, Алматы, Семей, Қарағанды қалаларында өткен. 1939 жылы Иса Байзақов «Еңбек Қызыл Ту» орденімен марапатталды.

Иса Байзақов 1941-1945 жылдар аралығында болған Ұлы Отан Соғысының куәгері ғана болып қоймай, өзінің концерттері үшін алған еңбек ақысын майданға тапсырған.

Шәрбану Байзақова – Исаның өнерлік жолындағы әріптесі ғана емес, өмірлік жолдасы, сүйген жарына айналды. Иса мен Шәрбанудың туған қызы Махпуза – ата-анасынан үлгі алып, актерлық саласында көптеген жетістіктерге қол жеткізді. Ал ұлы, Ертіс Байзақов – тарих және философия ғылымдарының кандидаты атанып қана қоймай, өзін оқытушы, доцент, этика-эстетика кафедрасының меңгерушісі ретінде көрсетті.

1956 жылы жазушы Николай Анов Иса Байзақовтың құрметіне арнап «Ән қанаты» романын және де 1962 жылы осы аттас кинофильмде әнші – ақынның көркем бейнесін жасады [1]. Е. Ысмайлов, М.Хасенов, Р.Бердібаев сынды ғалымдар, И. Байзақовтың өмірбаяны мен өнер жолын зерттеген.

Иса Байзақов – суырып-салма ақын, импровизатор, қазақ әдебиетінің негізін қалаушыларының бірі, қазақтың ұлттық драма театрын құруға ат салысқан, сонымен қоса өзін тек ақын ретінде емес, актерлік, әншілік, композиторлық өнер салаларында жақсы көрсеткен шеберлі адам.

Иса атамыз тек актерлық салада ғана емес, ақындық өнер жолында да үлкен белестерге қол жеткізген. Осыдан, оның «сегіз қырлы бір сырлы» адам екендігіне тағы да көз жеткіземіз. Исаның ақындық талантының алғашқы қадамдары, оның он жасынан бастап ауыл ішіндегі балармен айтысқа түсуінен басталды. 1916 жылғы Патша жарлығының қатал салдарына ұшыраған 16 жасар Исаның өмірге деген көз – қарасы, ой – пікірі өзгеріп, кейін бұның барлығы ақынның шығармашылығына да өзіндік әсерін тигізеді. 1919 жылы Иса Байзақов Сағит, Құдайберген атты ақындармен айтысқа түсіп, жеңіске жетуі, оның осы өнер саласына алғашқы нық қадам жасауының бастамасы болды. Алайда, Иса өзінің дәрежесіне тең келетін айтыскерлерді кездеспеді. Осылайша 19 жасар Иса Байзақов, өзінің шешендігімен, тіл шерберлігімен халықтың жүрегі мен құрметін жаулап алды.

Егер оның шығармаларының жазылу хронологиясына мұқият қарайтын болсақ, Исаның алғашқы өлеңдері 1924-ші жылы жарияланса, ал 1925-шы жылы «Құралай Сұлу» [2] атты алғашқы поэмасы Орынбордағы «Қызыл Қазақстан» журналында жарияланып, қазақ поэма жанрын тұңғыш көтерген суырып-салма ақын болып атанды. Жалпы оның поэмаларының тақырыбын үшке бөлуге болады:

Бұрынығы заман ел – аңыздарының негізінде жазылған поэмалар:

«Құралай сұлу» (1925 ж.), «Қойшының ертегісі» (1926 ж.), «Алтай аясында» (1939 ж.).

Революцияға дейінгі қазақ халқының күн-көрісі: «Қырмызы - Жанай» (1940 ж. аяқталмаған), «Ақбөпе» (1945 ж.).

XX ғасырдағы социалистік дәуір көрінісі: «Неге Алатау шаттанды?» (1929ж.), «Ұлы құрылыс» (1933 ж.), «Он бір күн, он бір түн» (1939ж.)

Ал енді, Иса Байзақовтың шығармашылығының сол кездердегі тарихи оқиғалармен байланысына назар аударсақ, ақынның «Құралай сұлу» және «Алтай аясында» Жоңғар шапқыншылығының салдарын, «Ақтабан шұбырынды» заманындағы қазақ жұртының қиын тұрмыс-тіршілігін, бірлік пен патриоттық сезімдерінің бейнесін көре аламыз.

Сонымен қоса ақынның Ұлы Отан Соғыс жылдарында жазылып, рухты, патриоттық шығармалары бар.

Жоғарыда аталып кеткендей, ақынның «Ақбөпе» атты поэмасы, Қазан революцияға дейінгі қазақ халқының тұрмыс-

тіршілігін бейнелейді. Сонымен қоса, Иса Байзақов поэманың басты кейіпкерлері, Әмірхан мен Ақбөпенің бойына сол кездегі жастардың барлық жақсы қасиеттерін жинақтап, азаттық үшін күрескенін суреттейді.

Иса Байзақовтың шығармашылығында тағы бір ерекше орын алатын көрініс – бұл табиғат сұлулығының бейнесінің суреттелуі. Оның тіл байлығының құдіреттілігі сонша, өз поэмаларында табиғатты тек жәй көрініс емес, тірі жан ретінде көрсете білуі.

Мұхтар Әуезовтың айтуы бойынша, Иса Байзақов өз заманының атақты ақын – жыршысы, «қымбат сыйы» деп бағалаған: «Соңғы 5-6 ғасырда дәл Исадай бір поэманы бірақ жазып тастайтын әрі суырып салатын ақын жер дүниеде болмаған, сол Исаны туған қазақтың туғанымды мақтан етем».

Иса Байзақовтың актерлық саласына нақты қадам жасауы, оның Орынбодағы драма үйірмесіне қатысуынан басталды. Осы 3 жыл аралығында, И.Байзақов өз актерлық шеберлігін дамытып, жетілдірді. Кейін, Қызылорда қаласына көшіп келіп, осындағы алғаш 1925 жылы құрылған Қазақтың Мемлекеттік драма театрының №1-ші бұйрығымен театр артистігіне ең бірінші болып, Әміре Қашаубаевпен бірге қабылданады. Осылайша Иса Байзақов, 1925-1929 жылдар аралығында театрда жұмыс атқарды. Сонын ішінде, Әміре Қашаубаев қана емес, Қанабек Байсейітов, Серке Қожамқұлов, Елубай Әмірзақов сынды сахна жұлдыздары да қазақ театрының алға дамуына өз үлестерін қосты.

Ол көптеген рөлдерді ойнаған. Мысалы: «Біржан – Сарада» Біржанның, Тригердің «Сүнгүір қайық» спектаклінде Сапчуктың, «Еңлік – Кебекте» - Жәуетайдың, ал «Айман – Шолпанда» Жантықтың рөлін сомдаған болатын. Ақынның актерлық өмірі жайлы, Қазақстанның халық әртісі Қапан Бадыровтың кітабында жақсы жазылып өткен. Сахнаға жиі шығып, көрермен назарынан түспей, өз өнерін баршаға паш еткен дүлдүл ақын – Иса Байзақов.

Мұхтар Әуезов, Иса Байзақовтың актерлық шерберлігін жоғары бағалап, осындай естелік қалтырып кеткен: «Жалпы сахна өнеріне Исаның нөмерлері жаңадан қосылған жат бұйым сияқты. Сахнадағы пьеса – осындай жалынды, жанды сөздің иесі, бұл ғасырдың сахнасында жат болып кеткен кеннен шыққан өнердің иесі. Рас бұл өнер театр тарихымен ұзақ жасай бермейді. Мұны қолдан жасап алмайсын. Әр дәуірдің сахнасында Исалар туып отырса, осы түр сахнасының бір ерекше бір қызығы болып өмір сүреді. Исасы жоқ

болған заманда, уақытта түзіледі. Тағы бір Исаның келуін күтеді» [3].

Ақынның әншілік саласында қалдырған туындыларының маңызы да аз емес. Оның әндері алғаш болып, 1924 жылдан бастап жарыққа шығып, «Еңбекші қазақ», «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас», «Қызыл Қазақстан», «Пионер» атты журнал-газеттерінде жарияланған. Иса Байзақов әндерінің қатарында қырыққа жуық өлеңі бар. Оның көптеген өлеңдері қазіргі уақытқа дейін жетіп, үлкен атаққа ие болып отыр.

Иса атамыздың өлеңдерінің тақырыбы жөнінде айта кетсек, ол белгілі бір тақырыпқа арнап жазбаған. Оның өлеңдерінің әрқайсысы, сол уақыттың не оқиғаларына, не өмірлік жағдайларына арналып жазылған. Осылайша оның әндерін төмендегідей бөлуге болады:

Ұлы Октябрь революция тақырыбына арналып 1929 жылға дейін жазылған өлеңдер: «Ленин», «Сегіз жасқа Ұлы Октябрь толған күн», «Біздің еңбек», «Ұлы Октябрь», «Миллиондаған жалшымыз», «Мақтандым бүгін, мақтандым», «Қапы қалма, қамданбай»

Өндіріс, шаруашылық тақырыбында жазылған өлеңдер: «Қарағанды», «Ертіс», «Киров каналы», «Көктем», «Қадірлі қонаққа», «Қордайдан өткенде», «Шахтерлер туралы ән», «Миллиондаған жалшымыз».

Лирикалық әндер: «Назқоңыр», «Бике», «Қылқа», «Ісмет», «Үридай», «Кең сарай», «Алтай»

Сонымен қатар Ұлы Отан Соғысына арналған әндері бар.

Қазіргі таңда, Иса Байзақовтың бірнеше әндерінің авторлық мәні жоғалып, «халық әні» деген атаумен ән жинақтарында жазылу мәселесі жиі байқалады. Осыған дәлел ретінде, ел арасында жиі орындалатын әндердің бірі – «Назқоңыр». Негізінде Иса Байзақов бұл әнді өзі жазып, сүйген жары Шәрбануға арнаған. «Алатау» әніне келетін болсақ, бұл өлеңге де байланысты пікір талас туындаған. Әннің музыкасы халықтікі, сөзі Исаныкі, бірақ зертгішілердің ойы бойынша осы әннің бірінші шумағын Қапан Сатыбалдин өзгертті. Ал бізге ән қайырмасы мен екінші шумағы жеткен [3].

Иса Байзақовтың жеке өз өлеңдерінің орындағанын естіген А. Затаевич және Б. Ерзакович сынды ұлы фольклор жинақтаушылары, сол сәтте өлең сөздері мен ноталарын жазып алған. Сол өлеңдердің ішінде «Гәкку», «Алтай», «Кең сарай», «Бике», «Бір бидай», «Үридай», «Қылқа», «Назқоңыр» және тағы басқа өлеңдер орындалған болатын [4].

Қазақстанның халық әртісі, композитор Евгений Брусиловский Исаның орындауындағы «Гәкку» әнін өндеп, кейін ол «Қыз Жібек» операсында қолданылды. Ал, Исаның «Желдірмесін» Е. Брусиловский қазақ халық аспаптар оркестріне лайықтап, концерттік шығарма ретінде құрастырды [5].

Иса Байзақовтың өнер саласында өзінді артист, өнші-композитор және акын-жазушы ретінде көрсете білді. Оның қазақ музыкасы мен драма театрында алдырған туындылары – бұл алтын қазына. Суырып-салма өнші, өз өлеңдерінде қазақ тілінің бар қыр-сырларын шертіп, тіл шерберлігімен халықтың құрметін жаулады. Сонымен қоса, Иса Байзақов өзін тек жақсы өнші-акын ғана емес, әңгімешіл досжан, керемет жұбайы және сүйікті әке де бола алды. Ол Александр Затаевич, Евгений Брусиловский, Борис Ерзакович, Әміре Қашаубаев және көптеген ұлы тұлғалармен тіл табысып, бір өнер жолында өз ойлары мен өмірге, өнерге деген көз-қарастарын біріктіріп, әріптестер атанып, осы адамдармен бір қатарда тұрған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Анов Н. Ән қанаты. – Алматы: Жалын, 1979. – 432 б.
- 2 Байзақов И. Құралай сұлу. – Алматы: Жазушы, 1965. – 200 б.
- 3 Балтабай Ғ. Иса акын және оның ұрпақтары. – Павлодар: «ЭКО» ФОФ, 2008. – 406 б.
- 4 Затаевич А. 500 песен и кюев казахского народа. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 378 б.
- 5 Акын Иса. – Павлодар: «ЭКО» ФОФ, 2000. – 160 б.

ЭВОЛЮЦИЯ АССАМБЛЕИ НАРОДОВ КАЗАХСТАНА: ОТ СОЗДАНИЯ ДО СОВРЕМЕННОСТИ

ТАЖИБЕК Б.

студент, Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

НУРАШЕВА С. С.

научный руководитель, преподаватель истории,
Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

Одним из доказательств того, что в Казахстане уделяется очень серьезное внимание национальному вопросу, является создание общественной организации, объединяющей представителей всех наций Казахстана – Ассамблеи народов Казахстана. Ассамблея народов Казахстана (АНК) — уникальный институт, созданный

для обеспечения межэтнического согласия и гармонии в многонациональном обществе Казахстана. В 2025 году Ассамблея отмечает своё 30-летие. За этот период Ассамблея народов Казахстана сыграла ключевую роль в политической, социальной и культурной жизни страны, став важным инструментом формирования национальной идентичности и единства многоэтнического народа. В данной статье рассматриваются основные этапы становления и развития Ассамблеи, её достижения и вызовы, а также перспективы на будущее.

История создания Ассамблеи народов Казахстана.

Ассамблея народов Казахстана была основана 1 марта 1995 года в условиях, когда Казахстан как независимое государство сталкивался с необходимостью построения политической и социальной модели, учитывающей многообразие этнических групп, населяющих страну. Мультиэтничность Казахстана — важный фактор, который необходимо было интегрировать в единую государственную политику. [1, с.15]

Казахстан был и остаётся многонациональной страной, где проживает более 130 этнических групп. При этом в период становления независимости, после распада Советского Союза, возникла потребность в создании института, который мог бы эффективно работать на объединение различных этнических и культурных групп.

Цель создания Ассамблеи заключалась в обеспечении этнического согласия, предотвращении межэтнических конфликтов и поддержании стабильности в стране. Важным моментом было создание инклюзивного органа, который мог бы учитывать интересы всех народов Казахстана, защищая их права и культурные особенности. [2, с.25]

Роль Ассамблеи народов Казахстана в укреплении межэтнической гармонии.

Главной задачей АНК является реализация государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений.

Сегодня Ассамблея способствует созданию благоприятных условий для дальнейшего укрепления межэтнического согласия, толерантности в обществе и единства народа. Кроме того, АНК оказывает содействие государственным органам в противодействии

проявлениям экстремизма и радикализма в обществе, формировании политико-правовой культуры граждан, опирающейся на демократические нормы. Ассамблея обеспечивает интеграцию усилий этнокультурных объединений, помогает возрождению, сохранению и развитию национальных культур, языков и традиций народа Казахстана.

- Сессия Ассамблеи (собрание членов Ассамблеи) является ее высшим руководящим органом. Сессия созывается Президентом Республики Казахстан по мере необходимости, но не реже одного раза в год.

- В период между сессиями руководство АНК осуществляет Совет Ассамблеи. В Совет входят представители республиканских этнокультурных объединений, общественные деятели, депутаты Парламента, министры, акимы областей.

- В регионах структуру Ассамблеи возглавляют акимы областей. Состав Ассамблеи и ассамблей областей, города республиканского значения и столицы формируется из числа представителей этнокультурных и иных общественных объединений, представителей госорганов и иных лиц с учетом их авторитета в обществе.

- 9 депутатов Мажилиса Парламента от Ассамблеи народа Казахстана, представляют интересы всех этносов страны. Кроме того, представительство казахстанских этнических сообществ в Парламенте осуществляется на основе их прямого участия в представительных органах через политические партии.

Ассамблея народов Казахстана стала важным институтом, который обеспечивал вовлечённость этнических меньшинств в социально-политическую жизнь страны. В первую очередь, это выразилось в создании механизма для представительства этнических групп в органах власти. Ассамблея активно участвовала в формировании и реализации государственной политики в отношении этнических меньшинств, что позволило повысить уровень их социальной интеграции.

Ассамблея сыграла решающую роль в формировании национальной идентичности, основанной на уважении к культурным и языковым различиям. В Казахстане был сформирован комплекс мер по охране культурных традиций и языков различных этнических групп, включая создание музеев, культурных центров и учебных курсов. Важным результатом работы Ассамблеи стало создание института представительства этнических меньшинств в

политической жизни, а также улучшение социальной мобильности представителей разных этнических общин. [3, с. 45-56]

Достижения Ассамблеи народов Казахстана за 30 лет.

Ассамблея народов Казахстана за 30 лет продемонстрировала существенные достижения в сфере консолидации общества и сохранения межэтнической гармонии. Среди ключевых достижений можно выделить:

- Инклюзивность политической системы. Ассамблея народов Казахстана активно участвовала в разработке законов, направленных на защиту прав этнических групп. Она стала важным консультативно-совещательным органом при Президенте, что позволило улучшить взаимодействие между различными этническими общинами и органами власти.

- Образование и культура. В рамках Ассамблеи были разработаны образовательные и культурные проекты, направленные на укрепление этнического взаимодействия и сохранение традиций разных народов. Например, в Казахстане были проведены многочисленные культурные мероприятия, фестивали и конкурсы, которые способствовали популяризации этнических культур.

- Консолидация народа. Ассамблея сыграла ключевую роль в формировании концепции «казахстанской идентичности», которая объединяет граждан страны, независимо от их этнического происхождения, под флагом гражданского патриотизма.

Проблемы и вызовы Ассамблеи народов Казахстана.

Не все процессы, связанные с работой Ассамблеи, были беспроблемными. Существует ряд вызовов и проблем, которые стоит учитывать при оценке работы АНК:

- Языковая проблема. Несмотря на успехи в области межэтнического согласия, вопрос языковой политики остаётся актуальным. Казахский язык продолжает оставаться основным государственным, однако этнические группы, для которых казахский не является родным, испытывают трудности в его освоении. Это порой приводит к социальной изоляции и снижению уровня вовлечённости в общественную жизнь.

- Глобализация и миграция. С увеличением миграционных потоков в Казахстан возникает необходимость в обеспечении инклюзии новых этнических и культурных групп, что требует дополнительных усилий со стороны Ассамблеи.

- Межкультурные стереотипы. Внутренние стереотипы и предвзятость между различными этническими группами остаются

значимой проблемой, несмотря на усилия, направленные на повышение толерантности. [3, с. 34-42]

Перспективы развития Ассамблеи народов Казахстана.

Перспективы Ассамблеи народов Казахстана в дальнейшем связаны с рядом важных задач:

- Интеграция новых мигрантов. С увеличением миграции в Казахстан становится актуальной задача интеграции новых этнических групп, что потребует более активного участия Ассамблеи в адаптации и социализации мигрантов.

- Развитие межкультурного диалога. В условиях глобализации и ускоренных изменений в социальной и политической жизни важно продолжать развивать диалог между культурами и религиями, обеспечивая гармоничное сосуществование всех этнических групп в рамках единой социальной и культурной среды.

- Модернизация работы Ассамблеи. В будущем Ассамблея должна адаптировать свою деятельность к новым реалиям, учитывая технологические изменения, развитие медиаплатформ и другие современные вызовы.

Ассамблея народов Казахстана за 30 лет своей деятельности доказала свою эффективность как важный институт, способствующий сохранению межэтнической гармонии и стабилизации общества. Несмотря на достижения, перед Ассамблеей стоят новые вызовы, связанные с миграционными процессами, сохранением культурных идентичностей и адаптацией к глобализированному миру. Важно, чтобы Ассамблея и в дальнейшем оставалась актуальным инструментом для решения ключевых вопросов интеграции и толерантности в Казахстане.

ЛИТЕРАТУРА

1 Баймухаметов, Т. М.. Ассамблея народов Казахстана: от идеи до реализации. Алматы: «Гылым» Мемлекеттік баспасы. 2018 – 15 с.

2 Ильясова, А.С. Межэтнические отношения в Казахстане: проблемы и пути решения. Астана: ЕНУ им. Л. Н. Гумилева. 2016 - 25 с.

3 Нурпеисов, Б. К. Роль Ассамблеи народов Казахстана в сохранении межэтнической гармонии. Вестник Казахстанского института международных отношений и мировых языков, 2017 - 45-56 с.

4 Танатова, М. Т. Многонациональность Казахстана как фактор социальной стабильности. Социологический журнал, 1(6), 2019 - 34-42 с.

ФЕНОМЕН ГЕНОЦИДА: УРОКИ ИСТОРИИ

ТАНАРБЕРГЕНОВ Т. Ж.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Геноцид как явление является одним из самых варварских и разрушительных актов насилия в истории человечества, в ходе которого преднамеренно уничтожались не только отдельные люди, но и целые этнические, национальные, расовые и религиозные группы. В отличие от других актов насилия и преступлений, геноцид направлен на уничтожение целых групп людей и не имеет возможности восстановить культуру, традиции и социальные структуры. Это систематический процесс, направленный на полное исчезновение идентичности группы, а не на простое убийство отдельного человека на почве враждебности или политических репрессий.

Термин «геноцид» впервые появился в юридической практике и научных дискуссиях в 1944 году, благодаря польскому юристу Рафаэлю Лемкину, который стал свидетелем исторического опыта геноцида во время Второй мировой войны и истребления армян в Османской империи и решил разработать юридическую категорию, которая позволила бы описывать подобные преступления. Лемкин объединил два понятия: греческое слово «генос» (γένος), что означает «род» или «племя», и латинское слово «сид» (caedere) – «убивать» [2, с. 404]. Такое сочетание языков отражало суть явлений, включающих в себя не только физическое уничтожение людей, но и разрушение их культурной, религиозной и национальной идентичности.

Важно отметить, что геноцид – это не просто массовое убийство. Он включает в себя ряд мер, направленных не только на уничтожение жизни членов определенной группы, но и на уничтожение их языка, обычаев, религиозных символов и материальных следов их существования [6, С. 67.]. Геноцид включает в себя такие элементы, как депортация, принудительная стерилизация, разлучение детей с родителями и другие действия,

направленные на то, чтобы оставить эту группу людей без будущего. Именно эта сложность и расслоение делают геноцид уникальным и особенно разрушительным явлением в юридической и исторической практике.

История человечества знает много примеров, когда геноцид становился инструментом государственной политики и групповой ненависти. Среди наиболее известных случаев – геноцид армян в Османской империи с 1915 по 1923 год, холокост еврейского населения во время Второй мировой войны, истребление руандийских племен тутси в 1994 году, а также югославских сербов и боснийских мусульман в 1990-х годах [5, С. 49]. Эти события отличались друг от друга контекстом, мотивацией и результатом, но их объединял общий элемент – желание полностью уничтожить определенную группу, основанную на ее идентичности.

Нацистский «план Ост» – одно из самых известных воплощений идеи геноцида в 20 веке [3, С. 13]. Нацистская Германия разработала этот план как средство колонизации и этнической чистки в восточных регионах Европы, основанный на систематическом истреблении и порабощении славянских народов. Целью нацистской политики было не только завоевание территории, но и полное уничтожение местного населения путем массовых убийств, голода и насильственного перемещения. Геноцид в данном случае выступает не только как метод политической и военной стратегии, но и как идеологическая основа расовой теории, согласно которой «низшие расы» подлежали вымиранию или порабощению.

Важной особенностью геноцида является его юридический аспект. Несмотря на то, что массовые убийства существовали в истории человечества, международное сообщество юридически признало их уникальный характер и создало механизм привлечения виновных к ответственности. В 1948 году Организация Объединенных Наций приняла Конвенцию о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, которая впервые установила универсальные стандарты за признание геноцида преступлением. Конвенция охватывает не только прямое убийство членов коллектива, но и создание условий жизни, ведущих к их полному уничтожению, физическому и психологическому истреблению, и даже предотвращение принудительных родов. С юридической точки зрения геноцид является одним из наиболее тяжких международных преступлений, наряду с преступлениями против человечности и военными преступлениями. Он подлежит рассмотрению

международными судами, такими как Международный уголовный суд и Международный суд по Бывшей Югославии и Руанде. Тем не менее, привлечение к ответственности за геноцид остается очень сложной задачей, поскольку это преступление часто совершается под прикрытием официальных государственных органов или в условиях вооруженного конфликта, что затрудняет расследование и судебное преследование.

Геноцид, как явление, отражает не только физическое насилие, но и систематическое разрушение самих основ человеческого существования: культуры, традиций, социальных структур. Это форма деструктивного насилия, которая подрывает основы цивилизации и оставляет глубокие травмы, передаваемые из поколения в поколение. Геноцид – это не только преступление против определенной группы, но и акт, угрожающий существованию человечества, поскольку он разрушает принципы сосуществования и терпимости, лежащие в основе мирового порядка.

Исторический опыт геноцида показывает, что его корни часто кроются в идеологических убеждениях, которые отличают «своих» от «чужих» и формируют образ врагов внутри общества. Государства, политики или военные режимы полагаются на способы оправдать свои действия «интересами государства» и исключить возможность существования другой культуры или народа на своей территории. Эта дихотомия «мы против них» приводит к формированию оправданной ненависти, которая служит подпиткой для геноцида.

Психология геноцида с точки зрения социокультурной коммуникации, особенно в контексте юриспруденции, представляет собой сложный многоуровневый процесс, в котором пересекаются социальные, культурные и правовые аспекты. Геноцид – не только акт массового насилия; это структурированное, систематическое уничтожение группы людей, основанное на их этнической, расовой, национальной или религиозной идентичности. Понимание психологии геноцида требует анализа механизмов коммуникации, культурных символов и норм, которые способствуют формированию агрессии на массовом уровне и оправданию уничтожения определенных групп людей.

Рассмотрим вышеуказанные аспекты по порядку:

1. Социальная идентичность и её разрушение. Геноцид, в первую очередь, нацелен на полное уничтожение не только физических членов группы, но и на разрушение их социальной

идентичности. Это ключевой момент в психологии геноцида. Социокультурная коммуникация в данном случае рассматривается как процесс, посредством которого одна группа устанавливает негативное восприятие другой группы, создавая условия для дегуманизации. Анализируя теорию Тэджафела, с точки зрения социальной идентичности, можно заметить, что люди стремятся к положительной самооценке через принадлежность к социальной группе [7, С. 35]. В условиях геноцида, одна группа (доминирующая) формирует представление о другой группе (жертвы) как «враге» или «угрозе». Это формируется через пропаганду, которая передаётся через социальные и культурные каналы коммуникации – медиа, государственные институты, образовательные системы. В результате одна группа начинает восприниматься не как отдельные личности, а как монолитный объект, который можно и нужно уничтожить.

2. Дегуманизация и культурные стереотипы. Дегуманизация – важнейший компонент психологии геноцида. Она осуществляется через культурные и коммуникационные процессы, в рамках которых жертвы предстают как «недочеловеки» или как «вредоносные элементы», подлежащие уничтожению. В социокультурной коммуникации это проявляется в использовании определённых терминов, которые «десубъективируют» людей. Например, в ходе Холокоста евреи назывались «паразитами», «вредителями», а тутси в Руанде – «тараканами». Эти слова не случайны: они играют огромную роль в формировании общественного восприятия и, в конечном итоге, создают психологическое обоснование для убийства. Юриспруденция, в свою очередь, рассматривает такие формы дегуманизации как средство, способствующее подготовке к геноциду. Международные трибуналы часто обращаются к анализу языка, используемого перед и во время массовых убийств, чтобы доказать, что пропаганда играла решающую роль в подстрекательстве к насилию. Этот элемент социокультурной коммуникации демонстрирует, как через использование символов и стереотипов можно подвести целую нацию к восприятию геноцида как необходимого шага.

3. Механизмы пропаганды и коммуникационные стратегии. Пропаганда в геноциде играет ключевую роль в распространении агрессии и ненависти. С точки зрения социокультурной коммуникации, геноцид начинается задолго до физического уничтожения группы. Он запускается через стратегические

действия, направленные на изменение общественного восприятия жертв. Государственные или политические силы, заинтересованные в геноциде, используют СМИ, образование и другие социальные институты для систематического внедрения негативных нарративов о целевой группе.

В психологическом плане массовая коммуникация действует как механизм, который усиливает ощущение «своих» и «чужих». Проводятся социальные акции, направленные на разделение общества, создания атмосферы страха и недоверия. Так, например, накануне геноцида в Руанде радио RTLM активно пропагандировало идею о том, что тутси – это враги, угрожающие миру и безопасности в стране. Это создавало эмоциональный фон, где убийства начали восприниматься как акты самозащиты.

С точки зрения права, такая коммуникация рассматривается как подстрекательство к геноциду, что отражено в юридической практике международных трибуналов. В рамках Международного уголовного суда именно пропаганда часто становится основой для обвинения в подстрекательстве к геноциду.

4. Групповая динамика и социальное давление. В геноциде ключевую роль играет групповая динамика, которая усиливается через социокультурные каналы. Психологическое давление на индивидов, входящих в «палаческую» группу, усиливается благодаря культурным нормам и социальным ожиданиям, которые внедряются через коммуникационные каналы. Люди начинают идентифицировать себя как часть доминирующей группы, что подталкивает их к участию в актах насилия.

Концепция «подчинения авторитету», разработанная психологом Стэнли Милграмом, показывает, что люди могут совершать аморальные действия, если воспринимают их как социально одобряемые или санкционированные авторитетными фигурами [1, С. 290]. В случае геноцида власть использует социальные и культурные каналы, чтобы легитимизировать насилие, создавая иллюзию того, что это необходимо для «блага нации». В результате люди, подверженные давлению, могут участвовать в актах геноцида, несмотря на внутренние моральные противоречия.

5. Юридические аспекты коммуникации и права человека. С точки зрения юриспруденции, психология геноцида тесно связана с нарушением прав человека, которые закреплены в международных нормах. Социокультурная коммуникация может выступать как средство предотвращения или, наоборот,

эскалации насилия. Международные правовые акты, такие как Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него (1948), рассматривают геноцид как преступление, которому необходимо противодействовать на всех уровнях, в том числе через коммуникационные стратегии. Важно, чтобы государственные институты и международные организации использовали коммуникационные каналы для распространения идей толерантности и взаимопонимания, предотвращая тем самым формирование условий для геноцида.

Судебные разбирательства по делам о геноциде также акцентируют внимание на роли социокультурной коммуникации в создании условий для массовых убийств. Пропагандистская деятельность, разжигание ненависти и подстрекательство рассматриваются как ключевые элементы, создающие атмосферу, в которой геноцид становится возможным.

6. Психологическое воздействие на пострадавших и общество. Последствия геноцида для пострадавших групп выходят за рамки физического уничтожения. Социокультурная коммуникация продолжает влиять на коллективную память и психологическое восстановление общества после геноцида. Пострадавшие группы могут страдать от коллективной травмы, которая передаётся через поколения. Эта травма поддерживается и воспроизводится через общественные коммуникации, литературу, кино и другие медиа. Культура «постгеноцидных» сообществ часто строится вокруг попыток сохранить память о трагедии, что также влияет на восприятие правосудия и восстановления.

Психология геноцида, рассматриваемая через призму социокультурной коммуникации и юриспруденции, подчеркивает, что геноцид не является одномоментным актом насилия. Это сложный социально-культурный процесс, в котором коммуникационные механизмы играют ключевую роль на всех этапах: от подготовки к уничтожению до последующего восстановления общества. Понимание этих процессов имеет огромное значение как для разработки международных правовых норм, так и для создания стратегий, направленных на предотвращение подобных преступлений в будущем.

Делаем краткий вывод: геноцид не может существовать без предварительной культурной подготовки и коммуникации, которая включает в себя:

- Создание и распространение пропаганды;

- Формирование образа врага и дегуманизации;
- Групповую динамику, где социальное давление играет ключевую роль;
- Использование языковых, культурных и символических механизмов для оправдания насилия.

Таким образом, геноцид как феномен требует всестороннего изучения на всех уровнях – от политического и правового до культурного и идеологического. Лишь через понимание всех аспектов этого явления можно предотвратить его повторение в будущем и обеспечить справедливость и память для жертв этих преступлений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Милгрэм С. Подчинение авторитету: Научный взгляд на власть и мораль // Стэнли Милгрэм; Пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2016 г. – 282 – 290 стр.

2 Арутюнян М.А. Понятие геноцида. Историческая обусловленность международно-правового закрепления геноцида как преступления против безопасности человечества // Актуальные проблемы российского права. – 2009 г. – № 3 – Стр. 404-410.

3 Волков С.Ю. Планы нацистского руководства Третьего Рейха по оккупации СССР. // Вестник Костромского государственного университета. – 2020 г. – № 2.- Стр 12-18

4 Дмитриев В.А. «Великое злодеяние»: истоки и уроки (к 100-летию начала геноцида армян в Османской империи). // Метаморфозы истории. - 2015 г. – Стр, 26 - 32

5 Зейтуныян Л.С. Армянское население в Османской империи накануне геноцида 1915 г. // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2010 г. Стр 45-50

6 Кочои С.М. Исламское государство: от терроризма к геноциду // Журнал российского права. – 2014 г. – №12 (216) – С. 61-72.

7 Ставропольский Ю.В. «Минимальная групповая парадигма» в теории социальной идентичности Генри Тэджфела. // Общество: социология, психология, педагогика. – 2011 г. – Стр 30 - 35

8 Федосова Е.Ю. Понятие «Социокультурная коммуникация» в теории культуры. // Аналитика культурологии. – 2015 г. Стр. 36-42

ВИРТУАЛДЫ МҰРАЖАЙ ЖӘНЕ ОНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

ТЛЕУЛЕС Б. А.

студент, Ә. Х. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, г. Павлодар

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде виртуалды кітапхана, виртуалды колжетімді білімдер белгілі болғанымен виртуалды мұражай барлығына таным емес. Виртуалды мұражай бейнелеу өнерін оқыту жаңадан еніп жатқан ғылыми ұғым. Мұражай – тарихи және мәдени ескерткіштерді сақтайтын мекеме [1, 10-б.]. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін заманауи өнерді талдауға және жақсы жұмыстарға дайындау мәселелерін зерттеу нәтижелері визуалды мұражайдың көзқарасы визуалды мұражайдың бағыттарының бірі визуалды сапар екенін көрсетті. Виртуалды турлар арқылы біз көптеген қалалардың өнер мұражайларында технологияны пайдалана отырып, қашықтан ынтымақтастық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өнер туындыларына онлайн турлар жасаймыз. Виртуалды тур аясында Қазақстан мұражайларынан туындыларды пайдалана отырып, белгілі тақырыптар бойынша ресурстар дайындалып, жүйелі түрде енгізілетін болады. Ол үшін белсенді мұражай қоймалары туралы ақпарат тізімі жасалады. Мұндай жұмыстар нақты техникалық міндеттерге біріктірілген. Жұмыстарды техникалық талдаудан үзінділер дайындалады. Олар жұмысты көру принциптерін, композицияны, түс схемаларын, визуалды тәсілді, орындау техникасын жасайды. Біз көркемдік білім берудің әртүрлі пәндерінде визуалды. мұражай әдісін қолдана отырып, көркем мұрағат жұмыстарын біріктіреміз. Көрнекі мұражай «қазақ бейнелеу өнеріндегі Ұлы дала тақырыбын», «бейнелеу өнеріндегі Ұлы Отан соғысының көрмелерін», «Қазақ дәстүрлері мен ұлттық шеберлігі», «ұлттық қолөнер», «зергерлік өнер», «Отырар керамикасы», «Этнодизайнер Кендебай Қарабалов» тақырыптарын ұсынды. және доктор Б. оқырмандардың назарына тақырыптар бойынша кезектесіп отыратын картиналар мен өнер туындыларынан тұратын ұлттық құндылықтардың көрінісін бейнелейтін көркем-көрнекі эссе ұсынылады. [1, 69-б.]. Қазіргі уақытта болашақ мұғалімдерді өнер туындыларын көркемдік талдауға дайындау технологиясының қажеттілігі бастауыш сынып сыныптарындағы бейнелеу өнері сабақтарында айқын көрінеді. Сабақты ұйымдастыру мақсатында Бастауыш мектепте бейнелеу өнері туралы әңгіме оқушыларды отандық және шетелдік бейнелеу

өнерінің белгілі шеберлерінің өмірімен, олардың графика, кескіндеме, мүсін, қолданбалы өнер, сәулет туындыларымен таныстыруды көздейді [3, 132-бет]. Алайда, мұғалімнің бұл бағыттағы қызметі студенттерге өнер туындыларының иллюстрацияларын көрсетуге дейін азаяды және ұлттық құндылықтар болып табылатын өнер нысандарын көрсету үшін дәстүрлі оқыту әдістерін қолдануда үлкен жетістікке жете алмайды. Мұның себебі, ең алдымен, ғылыми айналымда Арыстан Баба Ахмет Ясауи, Қарашаш ана, Қарабур сәулет ескерткіштерінің құрылымдық-кеңістіктік сипаттамаларын талдаудың көркем-әдістемелік мәтінінің болмауы, өнер туындылары мен көркем бұйымдарды көркем-тарихи талдау әдістерінің болмауы болып табылады. Сондай-ақ, Қазақстанның халық әртістері А. Ғалымбаева, г. Исмаилова, х. Наурызбаев, Н. Нұрмұхаммедов, классикалық суретшілері мен халық кәсіпшілігінің заманауи шеберлері Д. Шокпарова, к. Тыныбеков, Б. к. Жақып шығармаларының көркемдік ерекшеліктерін ашу қажеттілігі және виртуалды музей технологиясын пайдалану әдіснамасының болмауы жанжал мәселесінің бағытын айқындау және шешу қажеттігін көрсетті. Бұл жағдай «қолөнер мен шығармашылық жұмыстарды талдау процесінде виртуалды мұражай әдісін қолдану арқылы» зерттеу міндетін белгілеуге негіз болды. Зерттеу әдістері: Философиялық талдау, өнертану, психология, проблемаларды зерттеу бойынша педагогикалық әдебиет; университеттің педагогикалық құжаттарын (мемлекеттік стандарттар, оқу жоспарлары, бағдарламалар, оқулықтар), университет оқытушыларының үздік тәжірибелерін сараптау; оқу бағдарламасының орындалуын бақылау; студенттер арасында виртуалды мұражайлар туралы сауалнамалар жүргізу; мұражайлардың виртуалды функциялары туралы сұхбат; педагогикалық тесттер; әсер ету; Математикалық зерттеу ақпарат. Талдау мен нәтижелер: Өнер және педагогика туындыларын талдауға сүйене отырып, біз виртуалды мұражай әдісін - студенттерге ұлттық сәулет, авиация және пластикалық өнер құндылықтарымен танысуға мүмкіндік беретін білім беру іс-шарасын белгіледік. Іс-шара болашақ мұғалімнің білімін белгілі бір деңгейде зерделеу қажеттілігін атап өтті. Болашақ ұйымдастыру процесінде қолданылатын мұражай әдісі және этнографиялық дизайн объектілерін, яғни ұлттық құндылықтарды ұсыну мүмкіндігі, визуалды және жеке дизайндағы эксперименттік зерттеулердің нәтижелері бізге осы өнер объектілерінің кеңістіктік-формальды,

жеңіл, қызықты ерекшеліктерін және олардың оңтүстіктен, солтүстіктен, батыстан немесе шығыстан жаңаруын анықтау қабілетін көрсетті. Мұражайдың ауқымы мен қызметі кең. Мұражай сонымен қатар барлығына өнер туындыларын жинайды, зерттейді, насихаттайды және көрсетеді. Сәндік кескіндеме, студенттердің көз алдында оқу процесінде виртуалды мұражай технологиясын қолдану виртуалды мұражайлардағы үш өлшемді экспонаттарды көркемдік талдау параметрлерімен анықталады: пішіні, түс схемасы, өлшемдері, Жарық шешімдері, атмосфералық пейзаж және үйлесімділікке, тарихқа, қайталанатын композицияға, ұтқырлыққа қол жеткізу үшін қолданылатын графикалық әдістер. Болашақ мұғалімдерге ұлттық құндылықтарды шынайы түрде ұсыну тақырыптары: жартастағы кескіндеме; резенке тас; Ұлы Дала сәулет ескерткіштері, Алтын адам, пазирик кілемі, ұлттық зергерлік бұйымдар; тоқыма, керамика; зергерлік бұйымдар; заманауи ұлттық өнердің жандануы, жаңа сөздердің мағынасын түсіндіру (гобелен, темет-кескіндеме, қауырсыннан жасалған әшекей - кескіндеме, кескіндеме үстелде). Олардың арналарында екі түрлі таңба бар. Көлемді жадтың көркемдік параметрлері: пішіні, құрылымы, метеорологиясы, дизайны, конструктивті қатынастары, тұтастығы, динамикасы және т. б. Жалпы мүмкіндіктердің ауқымымен байланысты мүмкіндіктердің ішінде суретші мамандығы бойынша оқитын студенттер үшін ең маңыздысы виртуалды мұражайлар мен Виртуалды көрмелерге қол жеткізу болып табылады. Виртуалды мұражай (ame) - бұл ame технологиясын қолдана отырып, мұражайларда, сондай-ақ өнер көрмелерінде жұмыстар мен мүсіндерді көрсететін мүмкіндіктер жүйесі. Виртуалды мұражайға кіру-бұл бүкіл мұражай залын кадр түрінде көрсету мүмкіндігі. Бұл оларға ресми ішкі есептер мен өлшемдерді ұсынуды жалғастыруға мүмкіндік береді. -Пішіні, материалы, түсі, түрі, кеңістіктік өлшемдері, метеорологиясы, әрлеуі, жадының техникалық деңгейі туралы толық көрнекі ақпарат бере отырып, мұражайдың интерьері кеңістіктік-көлемдік талдау әдісімен анықталады және алыс немесе соңғы естеліктердің бөлшектерін фрагменттерді салыстыру ретінде көрсетуге мүмкіндік береді. Атап айтқанда, виртуалды мұражай әдісінің артықшылықтары: модульдік сыйымдылық, Өлшем, материалдардың құрылымы, түс сипаттамалары, хиароскуро, объектілердің дизайны, Метеорология арқылы берілетін ақпараттың интеграциясы, ұлттық құндылықтардың бірегейлігі мен даралығын анықтау. Жаңа әдісті қолдану барысында студенттер бейнелеу өнері

мұражайын көре алады. Қазіргі уақытта барлық мегаполистерде және кейбір аймақтық орталық қалаларда өнер мұражайлары бар. Виртуалды мұражай әдісі арқылы мұражайға бару қажеттілігі азаяды, оны технология арқылы талдауға болады, ал визуалды формат тану және бағалау арқылы экспозиция мүмкіндігін арттырады. Виртуалды мұражай жағдайындағы мұғалімнің іс-әрекетінің мақсаты келесі аспектілерді қамтиды: мұражайда ұлттық шығармашылық құндылықтардың тақырыбын анықтау; осы тақырыпта сценарий құру; сценарий бойынша жазу; сыныпта немесе сыныптан тыс уақытта оқушыларға бейне көрсету; мұрағаттың көркемдік нормаларын талдау. Virtual Museum Method-виртуалды машиналар арқылы мұражай экспонаттарын көрсету әрекет ету тәсілін біріктіреді. Виртуалды мұражайдың мүмкіндігі: өнер туындыларын мұражай ортасының кеңістіктік орналасуында толығымен көрсету; «өнер туындылары» түрінде қажетті ұсақ бөлшектерді қосу; үлкен қаладағы өнер мұражайына бару шығындарынан аулақ болу және шығындарды азайту; Мұрағатпен виртуалды таныстар: студенттердің таныстары және аудиторияның таныстары. Студенттерді таныстыру екі бағытты қамтиды. Мұражайлардағы үш өлшемді өнер заттарымен танысу, ұшақтарда бейнеленген жұмыстармен танысу. Мектептің виртуалды мұражайы-көркемдік білім беру үшін жеңіске жету. Қазіргі уақытта Қазақстанның кейбір мектептерінде виртуалды мұражайлар жұмыс істейді. Олардың арасында жарыстар өткізіледі. Бұл іс-шаралар мектептің виртуалды мұражайының сапасын жақсартуға және оқушылардың жаһандық және көркемдік сынын жақсартуға көмектеседі. Виртуалды мұражай әдісі- студенттерді ұлттық құндылықтармен таныстырудың үлкен мүмкіндігі. Бұл ретте өнер және сәндік-қолданбалы өнер туындылары сақталатын Алматы орталығының ерекшеліктерін бөліп көрсету ыңғайлы. Кастефф мұражайы-елдің ең үлкен өнер мұрағаты. Қазіргі уақытта мұражай қызметкерлері виртуалды турларды әлеуметтік медиа беттері мен институттың веб-сайты арқылы жүргізеді. Соңғы жылдары өнертанушылар топтары «орыс өнері»және» 1950 жылдардағы қазақ өнері»тақырыптарында виртуалды бағдарламалар дайындауда. Виртуалды презентация мұражай қорының мұрағаттық көрмесімен бір уақытта өтті. Шетелдік ғалымдардың виртуалды мұражайлардағы шығармашылық театр қызметі арқылы оқытудың ұтымдылығын зерттей және талдай отырып, біз ұлы туындылар мен қолөнерді көркем талдау үшін виртуалды мұражай әдістерін қолдану туралы

кейбір тұжырымдар жасай алдық. Виртуалды мұражайларда когнитивті әдістерді қолдану туралы мұғалімнің пікірін талдау нәтижелеріне сүйене отырып, мұғалім виртуалды мұражайлардың шығармаларын көркемдік талдауды жоспарлау, ұйымдастыру және бағалау тұрғысынан нақты әрекеттерді ұйымдастыру өмірде құнды деп санайды. Сонымен қатар, ол мұражайлардағы театрға баратын студенттердің тәжірибесі мұражайлардағы бұрынғы дәстүрлі тәжірибеге қарағанда қызықты, өмірге бағытталған және тұрақты екенін анықтады. Ол виртуалды мұражайлардың цифрлық ақпарат дәуірінде мәдени бірегейлікті қалыптастырудағы маңыздылығын атап өтті. Виртуалды турлар туристік маршруттар бойынша өтеді, ал виртуалды машиналар әртүрлі қалалардағы өнер галереяларында орналасқан өнер туындыларын көрсетуге мүмкіндік береді. Ол сонымен қатар виртуалды мұражайдың шығармашылық театр қызметіне ең үлкен үлес студенттердің сабаққа қатысуға деген ынтасын арттыру және олардың жетістіктерін арттыру екенін түсіндірді. Фокидтер мен Спаркиан (2017) өз зерттеулерінде бастауыш білім беруде виртуалды мұражайларды пайдалануды дұрыс бағалады, бұл виртуалды мұражайларда оқитын оқушылардың үлгерімі виртуалды мұражайларда оқымайтын оқушылардың үлгерімінен жоғары екенін көрсетті. Виртуалды Білім беру ортасында жүзеге асырылған виртуалды мұражай әдісі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің танымдық қызметіне білім беру тәжірибесінің әсерін зерттеу үшін қолданылды. Төрт апталық оқудан кейін оқытушы-кандидаттар бұл белсенді оқу процесін виртуалды мұражай әдісін қолдану арқылы жасауға болады деген қорытындыға келді. Бұл өнер тарихын зерттеуге көмектеседі. Мұражайда жұмыс істейтін болашақ сынып мұғалімдері өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейінің төмен екенін анықтады және тиісті дайындықты алғаннан кейін мұражайда курстар әзірлеген кезде өзін-өзі тәрбиелеу деңгейі жақсарғанын айтты. Зерттеу сұрақтарына жауап бере отырып, ол сонымен қатар осы саладағы болашақ мұғалімдер үшін көркемдік білімнің жоқтығын, өнер тарихын талдау тәжірибесін және көркемдік білім беру бағдарламаларына виртуалды мұражай әдістерін енгізу қажеттілігін атап өтті. Тәжірибелік зерттеуге қатысқан оқытушылар виртуалды мұражайларда шығармашылық жұмыстар мен қолөнерді талдау виртуалды мұражай оқушыларының үлгерімін арттырып, ынталандыратынын көрсетті. Оқытушылар виртуалды мұражай әдісі арқылы көркем шығармашылықты талдауға оң көзқараспен

қарағанымен, олардың осы салада тәжірибесінің болмауы олардың бұл әрекетке қатыспауының басты себебі екенін көрсетеді. Өзінің монографиясында исисмарусмано туралы исисфло (2017) мұражайда шығармашылық драманы қолдана отырып, оқыту тәжірибесін ұйымдастыру мәселесіне жүгінді. Зерттеу нәтижесінде ол студенттік тәжірибеге негізделген оқу стилі болып табылатын мұражайдағы театрландырылған іс-шаралар арқылы үздіксіз білім беру ұйымымен танысуға болатынын айтты. Сонымен қатар, олар студенттердің мұражайдағы актерлік тәжірибесі мұражайдағы бұрынғы тәжірибелеріне қарағанда қызықты, өмірге бағытталған және ұзағырақ екенін анықтады. Бұл саладағы зерттеулер негізінен білім беру саласындағы мұражай әдісін қолданумен байланысты. Виртуалды мұражай әдісін қолдана отырып, мұражайлардағы шығармашылықты талдау тәжірибесі әлі де зерттеудің жаңа саласы болғанымен, виртуалды мұражайлардағы шығармашылық жұмыстар мен қолөнерді талдау тәжірибесі өте сирек жүргізілетін сала болып табылады. Сондай-ақ, оқушыларды ұлттық мәдени құндылықтармен таныстыру бойынша іс-шараларды жандандыру арқылы өнерді талдауға және оқытудың әртүрлі жаңа әдістеріне мүмкіндіктер жасауға бағытталған зерттеулер жүргізу қажет екендігі атап өтілді. Зерттеуші Кала мұражайға келушілерге шығармашылық драма сағаттарын беретін мобильді мұражай жүйесін ұсынды. Оның зерттеуі бұл әдістің қатысушыларға оң әсер ететіндігіне назар аударды. Осы саладағы зерттеулердің нәтижелері оқытушылардың бұл салада толық құзыреттілігі жоқ екенін көрсетті, бірақ олар көркемдік білім берудегі шығармашылық жұмыстар мен қолөнерді талдаудан бастап білім беру процесінде виртуалды мұражай әдісін қолдануға шын жүректен қызығушылық танытады. Зерттеу нәтижесінде болашақ мұғалімдер виртуалды мұражайда шығармашылық жұмыстар мен қолөнерге, олардың өлшемдері мен деңгейлеріне талдау жасауды үйренуі керек екендігі белгілі болды. Ол үшін мұғалімдерге сабақ барысында факультативті пәнді оқыту бағдарламасын ұйымдастыру қажет екенін атап өтуге болады. Өнер мұражайларындағы шығармашылық пен қолөнерді талдау бастауыш мектептерде кеңінен білім беру үшін болашақ мұғалімнің дайындығын қалыптастыру арқылы мүмкін болатындығы байқалды. Осы мақсатқа сәйкес виртуалды мұражайлардағы шығармашылық пен қолөнерді талдау әдісін мұғалімдерді даярлау бағдарламаларына біріктіру қажет болады. Мұражай әдісі мен қолөнер мен шығармашылық жұмыстарды техникалық талдау

мәселелері бойынша мәліметтер жинау құралдары қолданылды. Деректер зерттеу мақсатына байланысты зерттеуші дайындаған сұхбаттың жартылай құрылымдалған түрі арқылы жиналды. Әдебиетте ол сұхбаттың жартылай құрылымдық моделін жасау кезінде қарастырылды.

1-кесте – Виртуалды мұражай әдісін пайдалану туралы мұғалімдердің пікірлері

Іс-әрекеттер	Қатысушылардың пікірлері	F	%
Жоспарлау кезеңіндегі ыңғайлылық	мұражайға дәстүрлі баруға дайындалудан қарағанда оңай.	22	88
	Виртуалды мұражай әдісін пайдалану арқылы көркемдік білім беруден кең болашағы бар іс-әрекеттерді жоспарлау жеңіл.		
	мұражай әдісін ұтымды санаймын, мұражайлық танымдық жұмыс кестесін анықтау мұражайға классикалық экскурсия ұйымдастыру практикалық маңызы бар.		
Іске асыру кезеңіндегі ыңғайлылық	бұл функционалды онлайн-оқыту үдерісінде студенттерге көптеген пәндер бойынша тұрақты оқытуды қамтамасыз ету мүмкіндігі.	17	68
	виртуалды мұражай әдісі, мұражайларға баратын дәстүрлі экскурсиядан гөрі қолданысқа оңай.		
	білімгерлердің онлайн режимінде оқу үдерісінде бейнелеу өнер мұрағаттарын пайдалануға мүмкіндік беретін үлкен де ыңғайлы әрекет.		

Кестеде виртуалды мұражай әдісін функционалды қолдану туралы мұғалімдердің пікірлері келтірілген. Виртуалды мұражайлардың функционалдығына келетін болсақ, оқытушылардың пікірлері 2 санатқа бөлінеді: жоспарлау кезеңіндегі жайлылық, енгізу кезеңіндегі жайлылық және бағалау кезеңіндегі жайлылық. Оқытушылардың 88% - ы виртуалды мұражай әдісін қолданбалы жоспарлау кезеңінде ыңғайлы деп тапты. 68 мұғалім виртуалды мұражай әдісін енгізудің қарапайымдылығын және 44 мұғалім бағалау кезінде виртуалды мұражай әдісін енгізудің қарапайымдылығын атап өтті. Виртуалды мұражай-бұл Интернет

арқылы қашықтағы мұражайлардың көркемдік және рухани құндылықтарын бейнелейтін өнер тарихының мұрағаттарын қарау мүмкіндігі. Виртуалды мұражай әдісі ұлттық құндылықтарды ескере отырып, өскелең ұрпақтың көркемдік тәрбиесі мен патриоттық тәрбиесі үшін өте маңызды. Виртуалды мұражай әдісі-бұл қазіргі заманғы көркемдік білім берудің инновациялық аспектілерінде көрініс табатын танымдық іс-әрекетке тарту тәсілі. Виртуалды мұражай әдісінің бір бағыты-мұражайға виртуалды экскурсия әдісі. Бұл бірнеше мұражайларда визуалды жұмысты біріктіретін және ресми өлшем бірліктерінде, түстерде, жарықтандыруда, кеңістіктік ландшафтта ұсынылуы мүмкін әдістер жиынтығы. Өнер туындыларының көрмесіне жағдай жасаудың білім беру әдістері оларды көршілерге, көрермендерге жеткізеді. Бұл студенттерге ең заманауи өнімдер мен ұшақтардың нақты ашылуына, белгілі бір уақытта жұмыс кеңістігінің арнайы өлшеміне және жұмыс тарихындағы суреттерге үлес қосу мүмкіндігі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ералин Қ.Е. Бейнелеу шығармаларын бағалау. – Алматы: Киберсмит, 2021. – 188 б.

2 Bulut P., Uzun E.B. Sanal müzeler ve yaratıcı dramalar için atölye önerisi: Müze sınıfa geliyor! // Yaratıcı Drama Dergisi. – 2021. – №16 (1). – S. 131–156.

3 Demirel I.N. Öğretmen adaylarının müzelerdeki eğitim uygulamalarına ilişkin sınıf öğretmeni adaylarının öz yeterliliği // Olmak Abant Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi İzzet Baysal. – 2020. – №20 (1). – S. 585–604.

КАК КОЛОНИЗАЦИЯ ПОВЛИЯЛО НА ИСТОРИЮ, АРХЕОЛОГИЮ И ЭТНОЛОГИЮ

УГАЙНОВ М. Г.

студент, Колледж сервиса и питания г. Павлодар

КАПАТАЕВА А. М.

преподаватель истории, Колледж сервиса и питания г. Павлодар

В данной нашей научной статье рассматриваются изменения в социальной структуре, религии и культуре, а также влияние на этнический состав населения. Отдельное внимание уделено последствиям коллективизации, русификации и роли

археологических исследований. Доклад помогает понять и узнать, как колониальное прошлое продолжает влиять на современную казахстанскую культуру.

Цель статьи: Определить последствия колонизации Казахстана Российской империей и Советским Союзом и проанализировать, как эти процессы повлияли на историческое развитие, этнологические исследования, религию и краеведение страны. Важным аспектом является рассмотрение воздействия колонизации на культурную идентичность казахского народа, его традиционный уклад жизни и этнический состав, а также выявление роли археологических исследований в понимании древнего наследия региона.

Актуальность темы исторические процессы, связанные с колонизацией, до сих пор оказывают значительное влияние на общественно-политическое и культурное развитие Казахстана. Понимание этих процессов важно не только для осмысления прошлого, но и для выработки новых подходов к национальной идентичности, интеграции культурного наследия в современную жизнь и поддержания социального согласия в многоэтническом обществе. В условиях возрождения интереса к национальной истории и этнографии Казахстана, изучение последствий колонизации позволяет оценить её влияние на современное состояние государства и его культурных основ. Доклад анализирует влияние колонизации Казахстана Российской империей и Советским Союзом на казахское общество с позиций истории, этнологии, археологии и краеведения. Рассматриваются изменения в политических, социальных и культурных сферах, а также последствия трансформации традиционного образа жизни казахов. Особое внимание уделено процессам ассимиляции, изменению этнического состава и изучению культурного наследия региона. В заключении обсуждается, как эти исторические процессы повлияли на современную идентичность Казахстана.

1. Влияние колонизации Российской империей. Изменения в социальном устройстве. Колонизация Казахстана Российской империей привела не только к культурной ассимиляции, но и к значительным изменениям в социальной структуре казахского общества. Российская администрация стремилась внедрить систему оседлости среди кочевников, что изменило образ жизни казахов, традиционно занимавшихся скотоводством. Земли, которые ранее использовались для кочевого хозяйства, передавались русским и украинским переселенцам, что вело к

конфликтам за ресурсы. Введение налогов и ограничений на пастбища способствовало социальному расслоению и разрушению традиционных экономических связей. Эти изменения значительно повлияли на уклад жизни казахов, их независимость и способность поддерживать свои традиционные хозяйственные системы.

2. Религиозные преобразования. Российская империя активно продвигала православие среди казахского населения, особенно через миссионерские движения и создание церковных школ. Целью было интегрировать местное население в российскую культуру, что иногда вело к насильственному обращению в православие, особенно в начале 19 века. Однако многие казахи продолжали придерживаться ислама, и исламский шариат играл важную роль в регулировании социальной и правовой жизни. Это порождало конфликт между официальной колониальной администрацией и духовными лидерами, которые сопротивлялись влиянию христианской религии. В результате, православие не получило широкого распространения среди казахов, но усилия по его продвижению внесли вклад в религиозную и культурную поляризацию региона., особенно через миссионерские движения и создание церковных школ. Целью было интегрировать местное население в российскую культуру, что иногда вело к насильственному обращению в православие, особенно в начале 19 века. Однако многие казахи продолжали придерживаться ислама, и исламский шариат играл важную роль в регулировании социальной и правовой жизни. Это порождало конфликт между официальной колониальной администрацией и духовными лидерами, которые сопротивлялись влиянию христианской религии. В результате, православие не получило широкого распространения среди казахов, но усилия по его продвижению внесли вклад в религиозную и культурную поляризацию региона. (1. с. 92)

Православие не получило широкого распространения среди казахов, но усилия по его продвижению внесли вклад в культурную поляризацию региона. (4. с. 237)

3. Краеведение как инструмент колонизации. Краеведческие исследования, проводимые российскими учёными и военными, стали важным инструментом в колониальной политике Российской империи. Эти исследования включали сбор данных о местных обычаях, этнографии и природных ресурсах, которые использовались для разработки стратегий эффективного управления. Например, российские экспедиции изучали потенциальные сельскохозяйственные возможности регионов, что впоследствии

привело к переселению русских крестьян и освоению целинных земель. Также краеведческие данные помогали в укреплении военных позиций России на южных рубежах империи. На основе этих исследований были созданы карты, которые стали важным ресурсом для военных и административных органов., стали важным инструментом в колониальной политике Российской империи. Эти исследования включали сбор данных о местных обычаях, этнографии и природных ресурсах, которые использовались для разработки стратегий эффективного управления. Например, российские экспедиции изучали потенциальные сельскохозяйственные возможности регионов, что впоследствии привело к переселению русских крестьян и освоению целинных земель. Также краеведческие данные помогали в укреплении военных позиций России на южных рубежах империи. На основе этих исследований были созданы карты, которые стали важным ресурсом для военных и административных органов. . (5. с. 124)

II. Влияние колонизации Советским Союзом. Коллективизация и её влияние на общество. Советская политика коллективизации, начатая в 1930-е годы, кардинально изменила структуру казахского сельского хозяйства и привела к трагическим последствиям для народа. Коллективизация сопровождалась насильственным оседанием кочевников, что подорвало традиционные формы ведения хозяйства и вызвало массовый голод 1932-1933 годов, известный как Голодомор в Казахстане. В результате этого процесса погибло около 1,5 миллиона казахов, что составляет значительную часть населения того времени. Помимо демографических потерь, разрушение традиционной экономики лишило казахов их основного источника пропитания — скотоводства. Эти события изменили не только экономику, но и социальную структуру общества, уничтожив традиционные кочевые общины., кардинально изменила структуру казахского сельского хозяйства и привела к трагическим последствиям для народа. Коллективизация сопровождалась насильственным оседанием кочевников, что подорвало традиционные формы ведения хозяйства и вызвало массовый голод 1932-1933 годов, известный как Голодомор в Казахстане. В результате этого процесса погибло около 1,5 миллиона казахов, что составляет значительную часть населения того времени. Помимо демографических потерь, разрушение традиционной экономики лишило казахов их основного источника пропитания — скотоводства. Эти события изменили не только

экономику, но и социальную структуру общества, уничтожив традиционные кочевые общины. (1. с. 206)

2. Интернационализм и этническая политика. Под лозунгом интернационализма Советская власть способствовала переселению в Казахстан представителей различных этнических групп, что стало частью политики индустриализации и освоения новых территорий. В рамках сталинской депортации сюда были направлены целые народы, такие как корейцы, чеченцы, немцы Поволжья и многие другие. Это привело к изменению этнического состава республики, где к середине XX века доля казахов значительно сократилась, а русское население стало доминировать в городах и индустриальных центрах. В результате русификации в Казахстане активно внедрялась русская культура и язык, что способствовало формированию новой советской идентичности. Однако это также породило противоречия между различными этническими группами и привело к маргинализации казахской культуры. в Казахстан представителей различных этнических групп, что стало частью политики индустриализации и освоения новых территорий. В рамках сталинской депортации сюда были направлены целые народы, такие как корейцы, чеченцы, немцы Поволжья и многие другие. Это привело к изменению этнического состава республики, где к середине XX века доля казахов значительно сократилась, а русское население стало доминировать в городах и индустриальных центрах. В результате русификации в Казахстане активно внедрялась русская культура и язык, что способствовало формированию новой советской идентичности. Однако это также породило противоречия между различными этническими группами и привело к маргинализации казахской культуры. (4. с. 416)

3. Археологические исследования и культурное наследие. В советский период в Казахстане велись обширные археологические раскопки, которые внесли значительный вклад в изучение древней истории региона. Важнейшим открытием стало обнаружение в Исыкском кургане «Золотого человека» — останков древнего воина, украшенного золотыми доспехами, который стал символом культурного наследия Казахстана. Археологические исследования того времени способствовали популяризации сакской и скифской культур, что подчеркивало древность и самобытность казахского народа. Советская власть использовала эти находки для укрепления патриотизма и создания мифов о братстве народов СССР, подчеркивая, что казахи являются носителями великой древней

культуры. Археологические открытия также позволили развить краеведение и туризм, что привлекало внимание к культурным достопримечательностям Казахстана., которые внесли значительный вклад в изучение древней истории региона. Важнейшим открытием стало обнаружение в Исыкском кургане «Золотого человека» — останков древнего воина, украшенного золотыми доспехами, который стал символом культурного наследия Казахстана. Археологические исследования того времени способствовали популяризации сакской и скифской культур, что подчеркивало древность и самобытность казахского народа. Советская власть использовала эти находки для укрепления патриотизма и создания мифов о братстве народов СССР, подчеркивая, что казахи являются носителями великой древней культуры. Археологические открытия также позволили развить краеведение и туризм, что привлекало внимание к культурным достопримечательностям Казахстана. (2. с. 62)

Обе колонизации Казахстана оставили противоречивое наследие. С одной стороны, они способствовали развитию инфраструктуры, науки и культурных исследований. С другой стороны, процесс ассимиляции и изменение традиционного уклада жизни казахов нанесли ущерб их культурной идентичности. Советская эпоха, в частности, привела к кардинальным изменениям в этническом составе и культурных традициях региона, что продолжает оказывать влияние на казахстанское общество сегодня.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абусейтова, М. Х. История Казахстана: Краткий курс. — Алматы: Санат, [1996. — 320с.]
- 2 Акишев, К. А. Искусство и мифология саков. — Алматы: Онер, [1984. — 280с]
- 3 Бекмаханов, Е. Б. Казахстан в 20-40-е годы XIX века. — Алматы: Наука, [1992. — 350с].
- 4 Ключевский, В. О. История России: полное собрание трудов. — М.: Эксмо, [2011. 1056с.]
- 5 Кляшторный, С. Г., Султанов, Т. И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. — Алматы: Атамура, [1999. — 400с.]

ИСТОРИЯ АНТИКОЛЧАКОВСКОГО ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ КРЕСТЬЯН В СЕЛЕ МАРИНОВКА ВЕСНОЙ 1919 г.

ХАСЕНОВА Ж. О.

научный руководитель, Евразийский национальный университет
имени Гумилёва, г. Астана

УАЛИ А. К.

студент, Евразийский национальный университет имени Гумилёва, г. Астана

Крестьянско-партизанскому движению жителей переселенческого села Мариинского, ныне Мариновка, которая в административно-территориальном отношении была частью Атбасарского уезда Акмолинской области, предшествовали стихийные повстанческие выступления крестьян на современной территории Казахстана в 1918 году. Так, летом в августе 1918 года вспыхнуло восстание крестьян села Шемонаиха, восстание охватило 46 населённых пунктов вооружённое сопротивление оказывали тысячи крестьян [1, с. 258]. Несмотря на то, что Шемонаихинское восстание было жестоко подавлено, оно оказало определённое влияние на развитие крестьянско-партизанского движения в Степном крае.

Причины из-за которых крестьяне восставали против белогвардейской администрации Степного края являются военная и трудовая мобилизация крестьян, налоговый гнёт, конфискация скота. Данные мероприятия белогвардейская администрация проводила с целью разрешения экономических проблем и восполнения потерь в белогвардейской армии. Деятельность администрации усложнялась также тем, что повстанческие выступления крестьян организовывали и возглавляли тайные большевистские ячейки ветеранов Первой Мировой войны, что занимались подпольной агитацией большевистской идеологии среди малоимущих крестьян и казахов. Усугублялась деятельность белогвардейской администрации также тем, что оно жестоко расправлялось с недовольством жителей сёл и аулов. Примером тому может служить жестокая расправа над мобилизованными крестьянами в армию села Сергеевка Атбасарского уезда, отряд карателей учинил расправу над дезертирами 2 декабря в 1918 году [2, с. 26]. На следующий день, того же года, возмущённые расправой, жители окрестных сёл Атбасарского уезда подняли вооружённое восстание в котором приняли участия сёла: Александровское,

Ново-Рыбинка, Ново-Петропавловское – центр восстания [2, с. 26]. Восстание было быстро и жестоко подавлено, но оно послужило мощным толчком к активизации деятельности большевистских подпольщиков в Мариновке.

К концу 1918 года в Мариновке была образована тайная большевистская группа, которая сформировала подпольный Совдеп. В неё вошли ветераны Первой Мировой войны: братья Ирченко – Никифор Михайлович и Константин, Алексей Лукич Белаш, Иван Алексеевич Яценко, Иван Митрофанович Белозеров, Алексей Иванович и Яков Осипович Шайкины, Матвей Сазонович Анашкин, Поликарп Николаевич Безверхов. С группой поддерживал тесную связь до своего ареста Адильбек Майкутов [2, с. 27].

Подпольная большевистская группа в Мариновке готовилась к организации восстания планируя выступить в мае, но объявленная военная мобилизация крестьян 5 марта 1919 года вызвала всплеск общественного негодования и позволила подпольщикам более активно действовать против белогвардейской администрации, если раньше мобилизация затрагивала мужчин 19-20 лет, то теперь она затронула ветеранов Первой мировой войны и Русско-японской войны [2, с. 28; 3, с. 74]. Также стоит отметить, что мобилизация шла во время посевной кампании, жители сёл засеивали поля под новый урожай, отвлечение крестьян от посевных работ ухудшало жизнедеятельность села. Также усилился налоговый гнёт и проводилась конфискация скота для нужд армии.

Пользуясь напряжённой обстановкой в Акмолинской области, большевистские подпольщики не только из села Мариновка начали проводить акции гражданского неповиновения. Так, по решению подпольного заседания в Мариновке 15 марта в 1919 году была проведена большевистская агитация среди групп мобилизованных с целью их дальнейшего дезертирства из армии, мобилизованные направлялись в города Петропавловск и Кустанай [2, с. 28]. 30 марта 1919 года в посёлке Журавлёвском Акмолинского уезда проходила большая ярмарка, на которой большевистские агитаторы организовали большой митинг, местная белогвардейская милиция разогнать митингующих не смогла и отступила, митингующие крестьяне заявляли о своих симпатиях к Советской власти, а власть верховного правителя Колчака не признают [2, с. 28].

Свидетелями митинга были и жители Мариновского села, которые сразу после митинга, в тот же день и год, организовали штаб будущего восстания, связавшись с дезертирами и большевистскими

активистами из Петропавловска начали готовиться к восстанию, составив краткосрочный план действий [2, с. 29]. Штаб возглавляли бывшие фронтовики Первой мировой войны Алексей Лукич Белаш – начальник штаба и Никифор Михайлович Ирченко – председатель повстанческого совета [4, с. 158, 5, с. 36].

Пик общественного негодования перерос в восстание в Кустанайском уезде 5 апреля 1919 года, когда три с лишним тысяч мобилизованных из Атбасарского, Кокчетавского, Кустанайского уездов под командованием Андрея Жилиева и Лаврентия Тарана подняли большевистское восстание [5, с. 31-32]. Восстание было жестоко подавлено 10 апреля [1, с. 265]. Восстание кустанайцев оказало влияние на активизацию действий жителей Мариновки.

Мариинское восстание вспыхнуло 9 апреля в 1919 году по воспоминаниям участников повстанческого движения в Акмолинской области И. Кумача и Ф. Калюты [5, с. 38]. Но, по мнению советского историка П.М. Пахмурного восстание началось 23 апреля в 1919 году [6, с. 257].

Поводом к восстанию в Мариновке был приказ главы Атбасарского уезда полковника Катанаева, зажиточным сёлам Атбасарского уезда, к которому относилась Мариновка, приказывалось предоставить в город Атбасар 600 пар исправных с лошадьми, упряжью и с проводниками бричек в трёхдневный срок под страхом военно-полевого суда. Село Мариновка должно было доставить 45 парных исправных бричек, 90 лошадей, 90 парных хомутов, 45 человек проводников, но жители села наотрез отказались исполнять приказ [3, с. 75].

Первое боестолкновение произошло 9 апреля в ходе, которого со стороны Атбасара к Мариновке подошёл белогвардейский конный отряд из 60 казаков под командованием офицера Петра Белова и начальника милиции Атбасарского уезда Березина [5, с. 38]. Основной отряд предпринял попытку отвлечь внимание восставших, прогоняя табун конфискованных лошадей по дороге, поднимая пыль и наводя страх на восставших. Помощь белогвардейцам оказывали местные кулаки. В село отправлены разведчики с целью выяснения сил повстанцев. Но добыть сведения не удалось. Столкнувшись с серьёзным сопротивлением, после перестрелки белогвардейский отряд отступил за сопку Куян.

В тот же день, после битвы, Мариновский штаб выпустил воззвание к крестьянам и партизанам окрестных сёл. Воззвание гласило: «Товарищи крестьяне! В Мариновке создан штаб для

руководства восстанием и организован партизанский отряд. Все, могущие владеть оружием вооружайтесь чем кто может и вступайте в этот отряд для борьбы против душителя Колчака. Командир отряда – Ирченко. Начальник штаба - Белаш» [7, с. 614].

К восстанию в селе Мариинском примкнули посёлки и аулы: Ковыльный, Старое и Новое Колутоновское, Ново-Братское, Красносельское, Степное и Добровольное [4, с. 158]. К.П. Горланов – участник восстания считал, что в Мариинском восстании участвовало свыше 60 сел Атбасарского, Акмолинского, Кокчетавского и Петропавловского уездов [6, с. 268]. Повстанцам оказывалась материальная поддержка.

19 апреля из Атбасара к Мариинке подошел карательный отряд в количестве 300 человек под командованием Белова [5, с. 40]. После упорных боёв, каратели вынужденно отступили, когда прибыли подкрепления из сёл Кокчетавского уезда, из аула Степного, а также из села Келлеровка Петропавловского уезда, также из Акмолинского уезда был доставлен воз оружия казахом Оспаном Кадреновым [2, с. 31; 5, с. 41].

Прибытие постоянных подкреплений из ближайших сёл и аулов Атбасарского, Кокчетавского, Петропавловского и Акмолинского уездов в Мариновку позволило штабу реорганизовать боевые отряды партизан в народную армию со взводами и ротами по образцу РККА, а Партизанский военно-революционный штаб был реорганизован в главный штаб народной армии Атбасарского уезда. Председателем главного штаба и командующим народной армией был избран Н.М. Ирченко, секретарем А.Л. Белаш [2, с. 31-32].

Численность повстанцев составляла 3000 человек [5, с. 41]. Повстанцы сформировали эскадрон кавалерии в 120 сабель и четыре батальона, вооружения повстанцам катастрофически не хватало. Вооружение было следующим: 120 трёхлинейных винтовок, 70 револьверов, 75 шашек, 1082 охотничьих ружей, 10 ящиков бомб, также имелись пики, штыки, кинжалы [5, с. 41].

21 апреля на Мариновку двигался отряд карателей, который отступил после пленения повстанцами конной разведки противника и командира карателей Бредихина, также в этот день повстанцы получили подкрепление из Акмолинского уезда [5, с. 42].

22 апреля завязался бой в казахском ауле, за Старым Колутоном, каратели потерпели поражение и отступили [5, с. 42].

По воспоминаниям И. Кумача и Ф. Калюты 25 апреля в 1919 году на военном собрании повстанцев в Мариновке бурно обсуждался

дальнейший план действий, часть руководства повстанцев считала, что нужно захватить Атбасар, после захватить Петропавловск [5, С. 43]. Другая часть повстанцев считала, что необходимо разделиться на мелкие отряды для изматывания белогвардейских воинских частей и проводить атаки на гарнизоны Атбасара и Кокчетав [5, С. 43]. Ирченко и Белаш считали, что необходимо занять оборонительную позицию в Мариновке и не проводить крупных наступательных операций на некоторое время, мнение Ирченко и Белаша возобладаало, но привело к постепенной дезорганизации повстанческой армии, падению боевого духа и самовольному уходу некоторых отрядов повстанцев, также действовали осведомители белогвардейцев [5, С. 43].

29 апреля до прихода основных сил, малочисленные карательные отряды казаков и милиции безуспешно пытались захватить Мариновку [7, С. 630, 634-635].

В связи с уходом части восставших, встал вопрос об активизации пропаганды среди населения соседних сёл 30 апреля К.П. Горланов был отправлен в сёла Журавлёвское и Оксановку Акмолинского уезда с целью организовать новые отряды повстанцев [2, С. 32]. Главный штаб народной армии Атбасарского уезда 1 мая посылал в аулы и сёла воззвания с призывом поддержать повстанцев, выступить против казачьей деспотии и как можно скорее собираться отрядам в Мариновке для захвата Атбасара [7, С. 632-633].

Чувствуя растущую угрозу со стороны повстанцев, белогвардейское командование решительно готовилось уничтожить восставших мариинцев. Для подавления восстания, в состав объединённых карательных сил вошли многочисленные, а также хорошо организованные, и хорошо вооружённые части регулярной белогвардейской армии полковника Катанаева, конный отряд капитана Ванягина, алашордынский отряд Сейлбека Джайнарова, которого ранее обвиняли в агентурной деятельности в пользу большевиков и в организации большевистского восстания в Атбасарском уезде [4, с. 159; 8, с. 51; 9, с. 302-303]. Руководить подавлением восстания назначили полковника Катанаева [7, с. 640].

Узнав о серьёзном наступлении белогвардейцев, штаб повстанческой армии отказался от идеи наступать на Атбасар, жители Мариновки готовились к бою и укрепляли село. 12 мая на совещании повстанцев в Мариновке было решено упорно обороняться [2, с. 42]. Было принято решение организовать отряд в селах Ново-Романском, Оксановском, Урюпинском, Камышинском

численностью в 1200 человек, для нанесения удара противнику с тыла, но идея не удалась из-за ареста К.П. Горланова, арест которого был спровоцирован местными кулаками и дезориентировал повстанцев [2, с. 42].

13 мая в 1919 году объединённые силы карателей начали наступление на Мариновку. Несмотря на ожесточённое сопротивление, плохо вооружённая армия повстанцев, под натиском мощного пулемётного и артиллерийского огня, потерпела поражение потеряв в бою 1500 человек, остатки повстанцев были вынуждены отступить на окраину села и ушли в степь, переправившись через реку [4, с. 159-160].

В оставшееся без защиты село ворвались каратели, учинив жестокую расправу над жителями. После разгрома главного очага восстания в Мариновке каратели двинулись в Журавлёвскую, Камышенскую, Оксановскую и Урюпинскую волости Акмолинского уезда, где были полностью уничтожены деморализованные отряды повстанцев, дома сожжены, а имущество конфисковано для нужд армии [4, с. 160]. Только отряд К.П. Горланова в количестве 150 человек смог скрыться в лесах северо-западной части Акмолинского уезда [6, с. 287].

После поражения восставших, остатки марииновских повстанцев скрывались в степях Тургайской области и в казахских аулах Бейс, Коксай, Козчан, Саргуль [5, с. 56; 10, с. 269].

Важно отметить, что после подавления главного очага восстания сопротивление продолжилось, участились случаи дезертирства и отказа предоставлять подводы.

Подводя итоги, можно сказать, что мариинские повстанцы восстали из-за высокой поддержки населением Акмолинской области большевистской идеологии и усталостью от войны и беззакония, белогвардейская администрация не желала найти компромисс с крестьянами, сразу приступая к жестоким карательным акциям.

Большую роль в поражении повстанцев сыграло то, что местное кулачество активно помогало карателям и решительно выступило против своих восставших сельчан. Также повстанцы не имели достаточного военного опыта и несмотря на определённую консолидированность, восстание всё-таки имело стихийный и неорганизованный характер, зачастую одерживая победы в апреле за счёт недооценки противником повстанцев.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гражданская война в Степном крае и Туркестане (1918–1921 гг.) и отражение данных событий в исторической памяти населения постсоветской Центральной Азии: коллективная монография / под общей ред. Ю.А. Лысенко. - Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2018. - 384 с.
- 2 Седельников Л.Е. Сказание о Мариновке. Астана: Казахстан, 1999. - 163 с.
- 3 Ермакбай Ж.А. Мариинское восстание 1919 г. в Акмолинской области // Гражданская война на востоке России: взгляд сквозь документальное наследие: материалы V международной научно-практической конференции (18–19 октября 2023 г., Омск, Россия). Омск: ОмГТУ. С. 73-79.
- 4 Курышев И.В. Антиколчаковское повстанческое движение в Акмолинской области весной 1919 г. // Вестник Томского государственного университета. 2023. № 496. С. 155-162.
- 5 Кумач И., Калюта Ф. В Акмолинских степях. Страницы из истории борьбы за Советскую власть в Атбасарском уезде. Алма-Ата; Москва: Казакстанское краевое изд-во, 1936. - 87 с.
- 6 Пахмурный П.М. Коммунистическая партия – организатор партизанского движения в Казахстане. Алма-Ата: Казахстан, 1965. - 453 с.
- 7 Иностранная военная интервенция и гражданская война в Средней Азии и Казахстане. Т. 1. Алма-Ата: АН КазССР, 1963. - 685 с.
- 8 Абдыгалиулы Б. Военные формирования Алаш-Орды (1918–1920 гг.). Астана: “Ғылым” баспасы, 2017. - 294 с.
- 9 Абдыгалиулы Б. Войско Алаш-Орды. Астана, 2019. - 710 с.
- 10 Турсунбаев А.Б. Казахский аул в трёх революциях. Алма-Ата: Казахстан, 1967. - 481 с.

Мазмұны

Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары
Гуманитарные и социальные науки

Секция 28

БАҚ даму тенденциялары
және журналистикадағы жаңа технологиялар
Тенденция развития СМИ
и современные технологии в журналистике

Досбергенова К. И., Зикенова М., Богер А.

Современные технологии в журналистике:
как медиа и вакцинация меняют восприятие информации3

Елікпаев С. Т., Достов И. Б.

БАҚ даму тенденциялары және журналистикадағы
жаңа технологиялар10

Қапасова Б. Қ., Алиева А. А.

Шоқан Уәлиханов хаттары14

Лукашенко Ю., Нуркина Н. А.

Искусственный интеллект в журналистике:
угроза или новый инструмент?.....20

Пуховская Ж. Н., Нуркина Н. А.

Фейк жаңалықтар және кликбейт:
БАҚ-та оны қалай анықтауға болады?25

Сыздықов Ж. М., Алжова С. М.

Развитие СМИ в Казахстане и риски информатизации30

Секция 29

Философия, саясаттану және әлеуметтану
ғылымдарының өзекті мәселелері
Актуальные вопросы философии,
политологии и социологии

Ахмедьянова А. К., Крестовский Э. В.

Влияние искусственного интеллекта на социализацию подростков34

Вайдурова В. В.

Преступность и контроль в эру искусственного интеллекта.
Вызовы для политики, правопорядка
и гражданских свобод Республики Казахстан.38

Әділбекұлы М.

Постмодернизм и разрушение метанарративов:
чем заменить традиционные смыслы?.....44

Зейнелов И. Т., Айткенова А. М.

Актуальность идей Абая для современного общества.....49

Мұхаметжан С. Қ., Достанов А. Е.

Цифрлық қоғамдағы аксиологиялық өзгерістер.....53

Нурахметова А. О., Жакишева А. А., Ілжанқызы Г.

Қоғамның цифрлануы: философия,
саясат және әлеуметтану үшін сынақтар57

Нурахметова А. О., Мельникова М. Е.

Постправда и манипуляции в политическом дискурсе:
философские и социологические аспекты.....63

Салимова Р. Б., Литвиненко Р. Г.

Феномен самосознания ИИ: где начинается «Я»68

Тлэмбаева Е. С., Ахметзянова Н. З.

Киберпространство как новая реальность:
философский анализ виртуального мира73

Тлэмбаева Е. С., Петухова А. В.

Философия власти и общества в романе Джорджа Оруэлла «1984»:
политологический и социологический анализ.....77

Фарафонова Д. М., Жаябаева Р. Г.

Гаджеты и семья: влияние технологий на личные отношения81

Секция 30

Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:
дәстүр мен инновация сабақтастығы
Культурная идентификация в годы Независимости
Казахстана: преемственность традиций и инноваций

Алимуханова Г. Б., Ноак А. А.

Казахские родоплеменные объединения: от этнической истории
к национальной идентичности.....85

Дерунов И. В., Налибаев Т. Б., Солтанова А. М.

Культурная идентификация в годы независимости Казахстана:
преемственность традиций и инноваций.....90

Диденко Д. С., Жаябаева Р. Г.

TikTok: Тренды, риски и новые вызовы95

Ержан М. М., Қайдар М. М., Маняпова Т. К.

Влияние зарубежных комиксов и манги на казахстанский контент.....99

Мұхаметжан С. Қ., Аманкелді А. Қ.

Жаһандану жағдайында ұлттық кодты сақтау мәселесі106

Нурманов Д. Б., Фомина В. С., Жаябаева Р. Г.

Символизм одежды в разных культурах111

Садвакасова Д. Б., Исатай А. А.

Халық ауызша шығармасы негізінде қазақ музыкалық мәдениеті
дамуының негізгі кезеңдері115

Талғат Т., Аронова А. Д.	
Каныш Сатпаев глазами поколения	119

Секция 31

**Шетел филологиясының, лингводидактиканың және
аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения**

Абишова А. И., Серік Қ. Ж., Раисова А. Б.	
Орта білім беру процесінде шетел тілін оқытуда заманауи интерактивті әдістердің рөлі мен қолданылуы	123
Асылханова Ж. М., Кусайнова В. С., Митченко А. С.	
Взаимосвязь системы промежуточного языка и появления «Эффекта плато» в процессе изучения иностранного языка.....	128
Akhmetov B., Lyssenko E. N., Apushev A. R.	
Actual Issues of Linguodidactics of the English Language.....	131
Bakibayeva A. K., Aipova A. K.	
The Impact of Bilingualism on Native Language Proficiency: Challenges and Solutions	138
Бауыржанқызы А., Мекежанова А. Б.	
Ағылшын тілі сабақтарында заманауи BYOD технология әдістерін қолданудың тиімділігі.....	144
Borankulova B. E., Okulskaia D. V.	
The Rise of Machine Translation and Challenges of Its Implications for Traditional Translation Practices	153
Botagozova T. B., Klyushina Z. V.	
The Chosen One Archetype in Literature: A Comparative Analysis of the Images of King Arthur and Harry Potter	159
Dalaivay A., Mukanova B. T.	
Loanwords. major periods of borrowing in the history of english	163
Даурбеков А. М., Уразбаева Е. Е.	
The Significance of Using the ‘Learning by Teaching’ Method in Contemporary Education.....	168
Dzhanina A. D.	
Translation of Cultural Realia and Equivalents: The Role of Technologies and Applications.....	176
Елюбаева А. Е., Фортуна К. Н., Шутенко С. А.	
Дуолинг в изучении английского языка среди студентов колледжа.....	181
Yerkebay M. K., Khamzina A. M.	
How Social Networks Influence the Development of the English Language	187
Yerkebay M. K., Samieva D. S.	
How to Learn English with Movies, TV Shows, and Cartoons.....	193

Әсен Н., Мекежанова А. Б.	
Орта мектеп оқушыларының ағылшын тілін меңгерудегі шығамашылық жазудың рөлі.....	197
Iglikova T., Esterle A., Isabayeva Zh.	
Artificial Intelligence as a Tool for Learning English	200
Исмурзинова А. А., Медербекқызы Е.	
Current Issues in Foreign Philology, Language Didactics, and Translation Studies. The English Language in the Digital Age: The Influence of Streaming Platforms and Netflix on Language Development.....	206
Классен А. В.	
Эволюция фонетики от протоиндоевропейского к современным индоевропейским языкам.....	210
Mekezhanova A. B., Abzalova N. T.	
Information and Educational Environment as a Means of Foreign Language Teaching for Secondary School Students	216
Мужикбаева Б. К., Поливанная Д. А., Тютенкова А. Н.	
Проблемы перевода культурных реалий: как передать национальный колорит в исторических текстах	221
Насимуллина А. Б., Қашқынова Г. А.	
Шетел тілі сабағын қазіргі талаптарға сай ұйымдастыру.....	228
Нурлан М., Саурбаев Р. Ж.	
Ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамытуда интерактивті әдістер арқылы шет тілдерін оқытудағы білім мен тәрбиенің рөлі.....	233
Popandopulo A. K., Mukhamejanova K. B.	
Current Issues in Foreign Philology and Language Didactics.....	237
Raisova A. B., Alpamys T. A.	
Comparative analysis of modality expression in english and kazakh in the context of school education	241
Раисова А. Б., Злобин А. С., Жердий И. С., Беспалов С. Н.	
Изучение английского языка посредством использования медиаметриалов	246
Раисова А. Б., Нұрманова Н. Н.	
Продуктивные и непродуктивные суффиксы в английском языке и их влияние на формирование словарного запаса учащихся средней школы.....	251
Раисова А. Б., Женисбек Е. С.	
Роль идиом в развитии коммуникативных навыков учащихся на уроках иностранного языка.....	256
Timergaliyeva Zh., Zamkov A.	
The Role of Kazakh, Russian, and English in Trilingual Education in Kazakhstan	260
Ukuzhanova B. E., Nygmetova B. D.	
Review of Methods and Approaches for Working with Non-Continuous Texts in English Language Lessons in Ungraded Schools	266

Yasnaya V. V., Khalin A. Y.	
The Influence of Intonation and Word Choice on Intercultural Communication	274

Секция 32

Тарих, өлкетану, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология

Айтмухамбетов Д. А.	
Губайдулла чингизхан: степной наследник или его превосходительство генерал.....	279
Ачкий Қ. А., Қожамберді А. О.	
Қаныш Сатпаев жас ғалымдарға үлгі	283
Аяпберген Н. Е., Дильмагамбетов Н. Н.	
Юнеско и Казахстан: сотрудничество и его значение	289
Бокенова Д. Т.	
Павлодар Ертіс өңірінің киелі орындары	294
Дурэмхан Л. Х., Сабданбекова З. А.	
Музей қорының тарих сабақтарында оқушылардың танымдық-зерттеушілік белсенділігін арттырудағы рөлі (Жидебайдағы Абай мұражай-үйі қоры негізінде).....	298
Дүйсенбай А. Д., Сабданбекова З. А.	
Семейдегі Абай мұражайының оқушыларды патриоттық тәрбиелеудегі рөлі	307
Ельмуратова Б. Ж., Алибекова А. Ж.	
Қыпшақ руының шежіресі мен тарихи тұлғалар	315
Емберген М. Т. Каскабасова А. А.	
Қазақ даласының ұлы әйелдері	321
Ержанов Р. О.	
Нумизматика как коллекционное дело: тематики коллекционирования монет и грамотное содержание коллекционного материала	325
Жакишева А. А., Искаков Н.	
НЕО-Шаманизм в Казахстане.....	328
Жолдасбек У. Д., Смагулова Г. М.	
Қаныш Сәтбаевтың Қазақ мәдениетіне қосқан үлесі	334
Жумағалиева Д. С., Рахимсент М. Е.	
Улицы родного города	338
Кабулова Ш. Б.	
Жолымбет БИ: история и наследие	344
Кабулова П. М., Аманбай А. А.	
Репрессии 30-х годов в Казахстане и судьба Алихана Букейханова	349
Қаламова А. М., Төкен Ы. Қ., Айлыбаев Т. Қ.	
Көктас 10 қорымының керамика типологиясының алдын ала тәжірибесі	352

Кенжебекова Е. Е., Арынова А. Д.	
Академик Қаныш Сәтбаевтың қазақтың ән мұрасына қосқан үлесі.....	361
Кицун Е. Н., Жакупов М. О.	
Сайт «Депортация народов в Казахстан»	365
Макишева А. Т., Маданиев Д. Б.	
Әлихан Бөкейхан: Азаттық жолындағы күрес (1905-1906).....	370
Мужикбаева Б. К., Халин А. Ю.	
История в виртуальном мире: видеоигры как инструмент изучения прошлого	375
Мужикбаева Б. К., Жаксылық Т. Т., Дмитрюк А. А.	
30 лет Ассамблее народа Казахстана: Интерактивная карта народа Казахстана Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова	383
Науkenova A. T., Kseмбаева Д. М.	
Влияние армии Алаш-Орды на формирование Казахской государственности	389
Нурмагамбетов Д. Д., Мазурин Б.	
Корифей исторической науки Казахстана Академик А. Х. Маргулан.....	394
Омар А. М., Хасенова Ж. О.	
Влияние музыки на исторические события Нового и Новейшего времени	399
Оразалина А. Б., Зайниденова Д.	
Тарих пен саясаттың қиылысында: Ермұхан Бекмахановтың тағдыры	408
Рамазан М. А., Арынова А. Д.	
Иса Байзақов: Төкпе акын, дәстүрлі әнші, дарынды актер	412
Тажикбек Б., Нурашева С. С.	
Эволюция Ассамблеи народов Казахстана: от создания до современности.....	418
Танарберген Т. Ж.	
Феномен геноцида: Уроки истории	423
Тлеулес Б. А.	
Виртуалды мұражай және оны ұйымдастыру.....	430
Угайнов М. Г., Каратаева А. М.	
Как колонизация повлияла на историю, археологию и этнологию	437
Хасенова Ж. О., Уали А. К.	
История антиколчаковского партизанского движения крестьян в селе Мариновка весной 1919 г.....	443

**ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
65 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

ТОМ XII

Техникалық редактор З. Ж. Шокубаева

Корректор: Д. А. Кожас

Компьютерде беттеген: З. Ж. Шокубаева

Басуға 23.04.2025 ж.

Әріп түрі Times.

Пішім $26,3 \times 42 \frac{1}{4}$. Офсеттік қағаз.

Шартты баспа табағы 27,50 Таралымы 500 дана.

Тапсырыс № 4405

«Toraighyrov University» баспасы

«Торайғыров университеті» КЕАҚ

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.